

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОЛТИК Олександр Олександрович

УДК 378:37.091.3:796.011.3 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. О. Солтик

Науковий консультант: **Бідюк Наталя Михайлівна,**
доктор педагогічних наук, професор

Хмельницький – 2019

АНОТАЦІЯ

Солтик О. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки України, Хмельницький, 2019.

Дисертація присвячена проблемі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. У науковій роботі здійснено цілісний системний аналіз проблеми професійної надійності у міждисциплінарному знанні людини; проаналізовано понятійно-категорійний апарат дослідження; охарактеризовано значення професійної надійності в різних сферах життєдіяльності людини, у тому числі у професії вчителя фізичної культури.

Визначено специфіку професійної діяльності, через аналіз умов праці та встановлення характерних рис учителів фізичної культури. На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми дослідження, інтеграції знань з теорії надійності, врахування специфіки професійної діяльності обґрунтовано поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, визначено її структуру.

Поняття «професійної надійності майбутнього учителя фізичної культури» подано як інтегративну професійно-особистісну якість, що забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв’язання комплексних освітніх, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу.

Визначено функції професійно надійного учителя фізичної культури (конструктивно-проектувальну, управлінсько-організаційну, освітньо-просвітницьку, комунікативну, рухову, оздоровчу, виховну, адміністративно-господарську). Виокремлено компоненти професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури: морфо-функційний (охоплює морфологічні і

функційні ознаки людини, які розкривають будову тіла, фізіологічні властивості та фізичний стан організму майбутнього педагога, що в сукупності забезпечують фізичну готовність виконувати професійну діяльність з оптимальними фізіологічними витратами), когнітивний (пов'язаний із пізнавальною діяльністю, містить сукупність професійних знань, що дозволяють майбутньому фахівцю грамотно планувати, здійснювати контроль та вміло організовувати роботу, спрямовану на вирішення комплексних освітніх, оздоровчих і виховних завдань), особистісно-мотиваційний (охоплює професійно особистісні якості та мотиви, що спонукають до активної цілеспрямованої діяльності), діяльнісний (містить професійні уміння, що формують здатність майбутнього учителя фізичної культури ефективно виконувати професійні дії, згідно із поставленими завданнями).

Відповідно до визначених компонентів обґрунтовано критерії сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури: ресурсний, знаннєвий, рефлексивний, процесуальний. Визначено рівні сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (низький, середній, високий).

Методологічну основу дослідження становлять положення та ідеї філософського пізнання, що ґрунтується на вченні філософської антропології; парних категоріях діалектики, універсальному зв'язку детермінації; методологічні підходи (інтегративний, системний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний, суб'єктний, акмеологічний, компетентнісний, технологічний, інноваційний); загальнонаукові принципи (історичний, термінологічний, функціональний, пізнавальний); дидактичні, виховні і специфічні принципи.

Розроблено й науково обґрунтовано основні положення концепції формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Визначено передумови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури: розширення сфери застосування феномену надійності, практична потреба сучасної освіти у підготовці якісно нових педагогів, здатних працювати у складних умовах, важлива соціальна роль учителів фізичної

культури, відображена в ефективному вирішенні освітніх, оздоровчих і виховних завдань. Концепцію формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури представлено на основі трьох взаємопов'язаних концептів (методологічному, теоретичному та методичному), які сприяють реалізації провідної ідеї дослідження.

Ґрунтуючись на провідних положеннях авторської концепції було розроблено модель системи формування професійної надійності, яка складається з чотирьох підсистем: концептуально-цільової, теоретико-методологічної, формувально-діяльнісної та контрольної-оцінювальної.

У концептуально-цільовій підсистемі виходячи із потреб соціального замовлення, опираючись на чинне нормативно-правове забезпечення, охарактеризовано концепцію наукового дослідження, конкретизовано функції, завдання та вимоги до професійно-надійних учителів фізичної культури. У теоретико-методологічній підсистемі розкрито методологічний апарат дослідження. У формувально-діяльнісній підсистемі конкретизовано педагогічні умови; виділено етапи формування професійної надійності: підготовчий, теоретично-пізнавальний, практично-орієнтований; визначено форми, методи та засоби навчання; охарактеризовано зміст навчання, навчально-методичне забезпечення. Контрольно-оцінювальна підсистема відображає компоненти (морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісний), критерії (ресурсний, знаннєвий, рефлексивний, процесуальний), показники та рівні (низький, середній, високий), діагностичний інструментарій для визначення сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Доведено, що запропонована система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури характеризується чисельними взаємозв'язками між окремими елементами всередині підсистем так і поза їх межами. Можливість здійснення корекцій, постійних змін у підсистемах, активне використання зворотного зв'язку, дозволяє системі формування професійної надійності оперативно реагувати на зміни, які відбуваються у суспільстві, в освіті, на ринку праці.

Визначено і обґрунтовано чотири педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Педагогічну умову «Оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу» реалізовано за трьома напрямками: через інтеграцію знань фахових дисциплін, які включено до навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури; оновлення змісту окремих фахових дисциплін, які тісно пов'язані із проблемою формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; розробку нових курсів для здійснення цілеспрямованого впливу на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Педагогічну умову «Формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів» реалізовано за рахунок покращення внутрішньої мотивації, та цілеспрямованого впливу на особистісні якості майбутніх учителів фізичної культури, що відіграють важливу роль у процесі формування професійної надійності.

Педагогічну умову «Удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ» реалізовано за трьома напрямками: вивченням обов'язкового для діяльності учителя фізичної культури арсеналу вправ; оволодінням варіативними модулями з окремих видів спорту; розробкою власного комплексу фізичних вправ.

Педагогічну умову «Спрямування педагогічної практики на вирішення комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань» реалізовано за рахунок здійснення під час педагогічної практики низки заходів, спрямованих на формування і вдосконалення умінь, пов'язаних із професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури. У процесі педагогічної практики використано авторський метод оцінки сформованості у майбутнього вчителя фізичної культури відчуття реакції організму учня на фізичне навантаження; приділено увагу створенню власних словників мотиваційних слів і висловлювань. Послідовний процес пристосування студентів до майбутньої професійної діяльності під час проходження педагогічної практики реалізовано за рахунок

умовного поділу проходження практики на три стадії: ознайомлювальну, фрагментарну, реалізаційну.

На основі проведеного теоретико-методологічного аналізу досліджуваної проблеми розроблено навчально-методичне забезпечення формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, відображене оновленням освітньо-професійної програми та навчальної плану освітньої діяльності здобувачів спеціальності Середня освіта (Фізична культура); розробкою навчально-методичних комплексів дисциплін «Професійна надійність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», «Зміст і види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту», «Професійна майстерність учителя фізичної культури» та наповнення цих дисциплін відповідним змістом. Розроблені друковані матеріали інтегрують у собі необхідне теоретичне і практичне підґрунтя успішного формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, сприяють формуванню здатності використовувати ці знання у різних практичних ситуаціях.

Для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури визначено матеріально-технічне забезпечення, яке охарактеризовано переліком необхідних спортивних споруд та відповідного спортивного інвентарю та обладнання.

З метою перевірки поданої системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури проведено педагогічний експерименту, результати якого підтвердили дієвість запропонованих наукових положень.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано й розроблено авторську концепцію формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що охоплює методологічний, теоретичний і методичний концепти, та враховує вимоги, специфіку, особливості навчально-пізнавальної та професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури; обґрунтовано, змодельовано та експериментально перевірено систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що відображає взаємозв'язки між

підсистемами (коцептуально-цільовою, теоретико-методологічною, формувально-діяльнісною, контрольню-оцінювальною); визначено, теоретично обґрунтовано та реалізовано педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в умовах закладів вищої освіти (оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань); визначено зміст поняття «професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури» та її структурні компоненти (морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісний); обґрунтовано критерії та показники сформованості (ресурсний, знаннєвий, рефлексивний, процесуальний);

– *удосконалено* зміст професійної підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)» на основі введення нових дисциплін та тематичного оновлення чинних робочих програм фахових дисциплін; діагностичний інструментарій та шкалу оцінювання показників, що характеризують рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо феномену професійної надійності; форми й методи професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в умовах закладів вищої освіти; методологічні підходи та загальнонаукові, виховні, дидактичні й специфічні принципи навчання майбутніх учителів фізичної культури.

Практичне значення одержаних результатів аргументоване розробленням й упровадженням навчально-методичного забезпечення для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, оновленням освітньо-професійної програми та навчального плану професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, розробленням навчально-

методичних комплексів дисциплін, що містять курс лекцій і методичні рекомендації для практичних занять із кількох дисциплін («Професійна надійність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення»); розробленням тематичного матеріалу, тестових завдань до конспектів лекційних і практичних занять із низки дисциплін («Професійна майстерність учителя фізичної культури», «Зміст і види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту»); підготовкою й використанням в освітньому процесі навчального посібника «Психологія праці», навчально-методичного посібника «Фізіологічні основи рухової активності», збірника тестів та завдань для абітурієнтів «Біологія і фізична культура», методичних рекомендацій («Професійна надійність учителя фізичної культури», «Основи методики фізичного тренування», «Спортивна морфологія», «Спортивні споруди», «Спортивна метрологія», «Біомеханіка»). Матеріали дослідження, основні результати можуть бути використані в професійній підготовці студентів, які здобувають освіту за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)»; у професійній діяльності вчителів фізичної культури та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, що забезпечують підготовку таких фахівців.

Ключові слова: майбутні учителі фізичної культури, професійна надійність, професійна підготовка, професійна діяльність, система, педагогічні умови, навчально-методичне забезпечення.

Опубліковані праці, що відображають основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Солтик, О. О. (2018). *Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури: теорія і практика*. Хмельницький: ХНУ.

Навчальний і навчально-методичний посібники

2. Солтик, О. О., Ложкін, Г. В., & Волянчук, Н. Ю. (2013). *Психологія праці*. Хмельницький: ХНУ.

3. Солтик, О. О., & Плахтій, П. Д. (2018). *Фізіологічні основи рухової активності*. Хмельницький: ХНУ.

Статті у фахових наукових виданнях України та в іноземних наукових періодичних виданнях

4. Солтик, О. О. (2012). Визначення надійності професійної діяльності викладача фізичного виховання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 29, 468–473.

5. Солтик, О. О. (2014). Періодизація професійного становлення суб'єкта педагогічної діяльності у сфері фізичної культури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 39, 444–448.

6. Солтик, О. О. (2017а). Актуальна і потенційна надійність вчителя фізичної культури у часовому вимірі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_20.

7. Солтик, О. О. (2017б). Визначення зв'язку між індивідуальними якостями вчителя фізичної культури і показниками його професійної надійності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 3, 235–241.

8. Солтик, О. (2017с). Визначення й обґрунтування компонентів, критеріїв та показників професійної надійності вчителя фізичної культури. *Обрії*, 2 (45), 74–80.

9. Солтик, О. О. (2017d). Вплив умов професійно-педагогічного середовища на показники професійної надійності вчителя фізичної культури. *Вісник Черкаського університету: педагогічні науки*, 15, 110–116 (1 міжнар. наук. база).

10. Солтик, О. О. (2017е). Обґрунтування педагогічної системи формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 4 (11), 404–414.

11. Солтик, О. О. (2017f). Роль педагогічної практики у процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 5. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_5_20.

12. Солтик, О. О. (2017g). Структурно-функціональна модель актуальної надійності вчителя фізичної культури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1 (2), 274–285.

13. Soltyk, O. O., Pavliuk, O. S., Chopyk, T. V., Antoniuk, O. V., Pavliuk, Ye. O., & Biliński, J. (2017h). Pedagogical technology of physical education teachers' professional self-improvement. *Science and Education*, 4, 101–106. (9 міжнар. наук. баз).

14. Солтик, О. О. (2018a). Обґрунтування методики формування надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Науковий часопис. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 3К (97) 18, 530–534 (1 міжнар. наук. база).

15. Солтик, О. О. (2018b). Обґрунтування моделі професійно надійного вчителя фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. Взято з https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_4_2018_pdn.pdf.

16. Солтик, О. О. (2018c). Проблема професійної надійності фахівця у науковому дискурсі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, 397–401.

17. Солтик, О. О. (2018d). Роль мотивації у формуванні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 3 (14), 524–537.

18. Солтик, О. О. (2018e). Роль науково-педагогічних працівників у процесі формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 3 (2), 309–314.

19. Солтик, О. О. (2018f). Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на основі збільшення арсеналу фізичних вправ. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1 (12), 296–308.

20. Солтик, О. О. (2018g). Формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Молодь і ринок*, 11 (166), 51–55 (3 міжнар. наук. бази).

21. Солтык, А. А. (2014). Психология профессиональной надежности преподавателя физического воспитания: стратегия и пути ее реализации. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта*, 1 (107), 162–167 (1 міжнар. наук. база).

22. Soltyk, O. (2017a). The peculiarities of physical education teachers' professional training: foreign experience. *Comparative Professional Pedagogy*, 7 (4), 39–44 (23 міжнар. наук. бази).

23. Soltyk, O., Pavlyuk, Ye., Vynogradskyi, B., Pavlyuk, O., Chopyk, T., & Antoniuk, O. (2017b). Improvement of professional competence of future specialists in physical education and sports during the process of vocational training. *Journal of Physical Education and Sport*, 17 (2), 964–969 (9 міжнар. наук. баз).

24. Soltyk, O. O. (2018a). Analysis of the level of formation of professional reliability of future teachers of physical education. *Sciences of Europe. Pedagogical Sciences*, 2 (32), 40–43 (6 міжнар. наук. баз).

25. Soltyk, O. O. (2018b). Comparative analysis of the level of formation of professional reliability of future and active teachers of physical education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (74), 180, 54–57 (12 міжнар. наук. баз).

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Солтик, О. О., Павлюк, О. Є., & Савченко, Р. Є. (2005). *Структура залікових кредитів у групах загально-фізичної підготовки студентів Хмельницького національного університету*. Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Проблеми фізичного виховання студентів». Дніпропетровськ: ДНУ.

27. Солтик, О. О. (2008). *Визначення форми огорожі спортивного майданчику для міні-футболу*. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю кафедри здоров'я людини та фізичного виховання, «Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання, спорту та фізичної реабілітації». Хмельницький: ХНУ.

28. Солтик, О. О., & Вешко, В. І. (2012). *Визначення помилок у діяльності викладача фізичного виховання*. Матеріали практичної конференції, присвяченої Року спорту та здорового способу життя і 50-річчю Хмельницького національного університету, «Здоров'я, фізичне виховання і спорт в умовах сьогодення». Хмельницький: ХНУ.

29. Солтик, О. О. (2013b). *Концепція дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців». Хмельницький: ХНУ.

30. Солтик, О. О. (2014a). *Визначення критеріїв професійної надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України». Київ: НАУ.

31. Солтык, А. А., & Ложкин, Г. В. (2013b). *Стратегия исследования профессиональной надежности субъекта спортивно-педагогической деятельности*. Материалы Международной научно-практической конференции психологов спорта и физической культуры «Рудиковские чтения – 2013», посвященной 120-летию со дня рождения Петра Антоновича Рудика. Москва: Российский государственный университет физической культуры, спорта, молодежи и туризма (ГЦОЛИФК).

32. Солтик, О. О. (2014b). *Забезпечення надійності викладача як передумова ефективного здійснення фізичного виховання студентів*. Матеріали другого регіонального науково-практичного семінару, приуроченого 65-й річниці створення кафедри фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету, «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді». Тернопіль: ТАЙП.

33. Солтик, О. О. (2015а). *Визначення ефективності діяльності як одного із показників надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук». Львів: Львівська педагогічна спільнота.

34. Солтик, О. О. (2015b). *Напрями дослідження надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні». Львів: Львівська педагогічна спільнота.

35. Солтик, О. О. (2017а). *Професійна активність – складова надійності вчителя фізичної культури*. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи». Хмельницький: ХНУ.

36. Солтик, О. О. (2017b). *Теоретико-методологічні основи дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання (філософський рівень)*. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців». Хмельницький: ХНУ.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

37. Солтик, О. О. (2004). Інформаційна модель діяльності викладача фізичного виховання. *Молода спортивна наука України*, 8 (4), 321–324.

38. Солтик, О. О., Юглічек, Л. С., Базильчук, О. В., & Павлюк, Є. О. (2005). *Біологія і фізична культура: збірник тестів та завдань для абітурієнтів*. Хмельницький: ХНУ.

39. Солтик, О. О. (2007). *Спортивна метрологія: методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

40. Солтик, О. О., Павлюк, Є. О., & Павлюк, О. С. (2007). *Основи методики фізичного тренування: методичні вказівки для студентів груп загально фізичної підготовки та спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

41. Солтик, О. О. (2008). *Біомеханіка: методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

42. Солтик, О. О. (2010). *Спортивна морфологія: методичні вказівки до лабораторних робіт для студентів напряму підготовки «Здоров'я людини»*. Хмельницький: ХНУ.

43. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2011a). Визначення кореляційних взаємозв'язків педагогічних тестів загальної фізичної підготовки за комплексом показників, що характеризують морфологічні та функціональні можливості каноїстів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 9, 117–123.

44. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2011b). Дослідження ефективності застосування комплексу педагогічних тестів для орієнтації каноїстів на різні змагальні дистанції. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 23–25.

45. Солтик, О. О. (2012a). Психологічні особливості зменшення травматизму у професійній діяльності викладача фізичного виховання. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, 62, 223–226.

46. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2012b). Визначення особливостей формування постави спортсменок, які займаються веслуванням на байдарках. *Молода спортивна наука України*, 16 (4), 167–171.

47. Солтик, О. О. (2013). Визначення педагогічного середовища викладача фізичного виховання. *Професійне становлення особистості*, 1, 158–163.

48. Солтик, О. О. (2015a). Контент-аналітичне дослідження критеріїв надійності викладача фізичного виховання. *Вісник Національного університету оборони України*, 3 (46), 285–289.

49. Солтик, О. О. (2015b). Безпомилковість, як показник надійності викладача фізичного виховання. *Професійне становлення особистості*, 4, 235–241.

50. Солтик, О. О., & Хіміч, В. Л. (2015c). Проблема комфортності на заняттях з фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 1, 149–156.

51. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2015). *Спортивні споруди: методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

52. Солтик, О. О. (2016a). Аналіз теоретичних підходів до проблеми надійності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 1 (3), 220–228.

53. Солтик, О. О. (2016b). Особливості професійної діяльності викладача фізичного виховання вищої школи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*, 1 (5), 159–164.

54. Солтик, О. О. (2016c). Сучасні уявлення про надійність суб'єкта праці. *Вісник ХДУ. Серія: психологічні науки*, 1 (1), 106–110.

55. Солтик, О. О. (2018). *Професійна надійність вчителя фізичної культури: методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Середня освіта (фізична культура)»*. Хмельницький: ХНУ.

56. Солтик, О. О., Базильчук, В. Б., Базильчук, О. В., & Дутчак, Ю. В. (2018). *SPA-технології*. Хмельницький: Монаускрипт.

ABSTRACT

Solytk O. O. Theoretical and Methodical Principles of Forming Professional Reliability in Future Physical Education Teachers. – Qualification scientific word published as a manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Pedagogical Sciences. Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Khmelnytskyi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Khmelnytsky, 2019.

The thesis tackles the issue of formation of professional reliability of future teachers of physical culture. An integral systematic analysis of the issue of professional reliability in an interdisciplinary knowledge of a person has been done; notion and category apparatus of the research has been analyzed; values of professional reliability in various spheres of human activity, including the profession of a teacher of physical culture, has been defined.

Specific features of professional activity have been defined via analysis of labor conditions and characteristic features of a teacher of physical culture. Based on theoretical analysis of scientific references related to the topic of research, integration of knowledge in the theory of reliability, taking into account specific features of professional activity, notions of professional reliability of future teachers of physical culture have been given grounds to; its structure has been defined.

The notion of “professional reliability of future teachers of physical culture” is interpreted as an integrative professional and personal quality that provides ability to efficiently, with optimal resource expenditure, execute professional actions aimed at tackling complex educational and health recreational tasks under given conditions of professional activity throughout certain period of time.

Functions of a professionally-reliable teacher of physical culture (construction and design, management and organization, educational, communicative, motion, health recreation, administrative and economical) have been defined. The following components of professional reliability of future teachers of physical culture have been distinguished: morpho-functional (encompasses morphological and functional features of a person, that indicate body constitution, physiological peculiarities, and physical state of a future teacher, which, in totality, provide physical preparedness to execute professional activity with optimal physiological expenditure), cognitive (related to cognitive activity, comprises totality of professional knowledge that enable future specialists to correctly plan, control, and organize work aimed at tackling complex educational, and health recreation tasks), personal and motivational (encompasses professional and personal qualities and motives that incite to active task-oriented

activity), activity (comprises professional skills that form ability of future teachers of physical culture to efficiently execute professional actions according to the goals set).

Based on the defined components, the following criteria of the level of formation of professional reliability of future teachers of physical culture have been substantiated: resource, knowledge, reflexive, procedural. Levels of formation of professional reliability of future teachers of physical culture (low, average, high) have been defined.

Methodological foundation of the research is points and ideas of philosophical cognition that is based on the study of philosophical anthropology; pair categories of dialectics, universal tie of determination; methodological approaches (integrative, systematic, synergetic, activity, humanistic, subjective, akmeological, competence, technological, innovational); general scientific principles (historical, terminology, functional, cognitive); didactic, educational, and specific principles.

Basic ideas of the concept of formation of professional reliability of future teachers of physical culture have been elaborated and scientifically substantiated. The following prerequisites of formation of professional reliability of future teachers of physical culture have been defined: expansion of the sphere of application of the reliability phenomenon, practical need of modern education in training of brand new specialists able to work under difficult conditions, important social role of teachers of physical culture expressed in effective tackling of educational and health recreation tasks. The concept of formation of professional reliability of future teachers of physical culture has been represented on the basis of three interrelated concepts (methodological, theoretical, and procedural) that promote realization of the key idea of research.

Based on key points of author's concept, a model of the system of formation of professional reliability consisting of four subsystems (conceptual and goal, theoretical and methodological, formation and activity, control and evaluation) has been elaborated.

In conceptual and goal subsystem, given the needs of social demand, and based on active regulatory and legal provisions, the concept of the research has been defined; functions, aims, and demands to professionally-reliable teachers of physical culture have been specified. In theoretical and methodological subsystem, methodological apparatus of the research has been revealed. In formation and activity subsystem,

pedagogical conditions have been specified; stages of the formation of professional reliability (preparatory, theoretical and cognitive, practice-oriented) have been distinguished; content of education and instructive-methodological base have been defined. Control and evaluation subsystem reflects components (morpho-functional, cognitive, personal and motivational, activity), criteria (resource, knowledge, reflexive, procedural), indices and levels (low, average high), diagnostics toolset to define the level of formation of professional reliability of future teachers of physical culture.

It has been proven that the proposed system of formation of professional reliability of future teachers of physical culture is characterized by numerous interrelations between separate elements within a subsystem and beyond it. Possibility to make corrections, constant changes in the subsystems, active use of feedback allows the subsystem to form professional reliability and quickly react to changes in the society, education, and on labor market.

Four pedagogical conditions of formation of professional reliability of future teachers of physical culture have been defined and substantiated. Pedagogical condition of “updating of the content of professional training of future teachers of physical culture on the basis of integrative approach” has been implemented via three areas: integration of knowledge in vocational subjects that are included in curricula of professional training of future teachers of physical culture; updating of content of separate vocational subjects that are closely connected with the issue of formation of professional reliability of teachers of physical culture; elaboration of new courses to create task-oriented influence on the formation of professional reliability of future teachers of physical culture.

Pedagogical condition of “formation of positive motivation to professional activity taking into account individual and psychological students’ peculiarities” has been implemented via improvement of inner motivation and task-oriented influence on personal qualities of future teachers of physical culture, which play important role in the process of formation of professional reliability.

Pedagogical condition of “improvement of physical training of future teachers of physical culture on the basis of diversification and expansion of physical exercises set” has been implemented in three areas: study of a set of exercises necessary for a teacher

of physical culture; learning variable modules in certain kinds of sports; elaboration of personal complex of physical exercises.

Pedagogical condition of “orientation of pedagogical practice on tackling complex educational and health recreation tasks” has been implemented due to a number of measures taken during pedagogical practice, which are aimed at formation and improvement of skills related to professional reliability of future teachers of physical culture. Within the process of pedagogical practice, author’s method of evaluation of the formation level of future teachers of physical culture to feel student’s body reaction to physical workload; attention has been paid to creation of personal dictionaries of motivational words and expressions. A successive process of students adapting to future professional activity during pedagogical practice has been implemented due to conditional division of practice course: introductory, fragmentary, implementation.

Based on theoretical and methodological analysis of the issue, educational and methodological provision of the formation of professional reliability of future teachers of physical culture has been elaborated. It is expressed by updating curriculum for Secondary education (physical culture) major; elaboration of educational and methodological complexes for the following subjects: “Professional reliability of a teacher of physical culture”, “Theory and methods of physical self-improvement”, “Content and types of professional activity of specialists in the sphere of physical culture and sport”, “Professional skills of a teacher of physical culture” and by creation of appropriate content for these subjects. The elaborated printed materials integrate necessary theoretical and practical grounds for successful formation of professional reliability of future teachers of physical culture and promote formation of ability to use this knowledge in various practical situations.

To form professional reliability of future teachers of physical culture, material and technical base that is characterized with a list of necessary sports buildings and appropriate sports equipment has been defined.

With the aim of verification of the given system of formation of professional reliability of future teachers of physical culture, pedagogical experiment, results of which proved efficiency of the proposed scientific points, has been done.

Scientific novelty of the research:

– *for the first time*, author's concept of formation of professional reliability of future teachers of physical culture comprising methodological and theoretical concepts, and taking into account requirements, specifics, peculiarities educational and cognizant as well as professional activity of future teachers of physical culture has been elaborated and theoretically proved; the system of formation of professional reliability of future teachers of physical culture, which reflects interrelations between subsystems (conceptual and task-oriented, theoretical and methodological, formation and activity, control and evaluation) has been substantiated, modeled, and experimentally checked; pedagogical conditions of formation of professional reliability of future teachers of physical culture in higher educational establishments (updating of content of professional training of future teachers of physical culture based on integrative approach) have been defined, theoretically substantiated, and implemented; formation of positive motivation to professional activity taking into account individual and psychological peculiarities of students; improvement of physical training of future teachers of physical culture on the basis of diversification and expansion of the set of physical exercises; orientation of pedagogical practice on execution of complex educational and health recreation tasks; content of the notion of “professional reliability of future teachers of physical culture” and its structural components (morpho-functional, cognitive, personal and motivational, activity) have been defined; criteria and indices of the level of formation (resource, knowledge, reflexive, procedural) have been substantiated;

– content of professional training of undergraduate (bachelor) specialists in 014.11 “Secondary education (Physical culture)” on the basis of introduction of new subjects and thematic updating of current educational programs of vocational subjects; diagnostic toolset and scale of indices evaluation that characterize the level of formation of professional reliability of future teachers of physical culture *have been improved*;

– theoretical points regarding the phenomenon of professional reliability; forms and methods of professional training of future teachers of physical culture in higher educational establishments; methodological approaches and general scientific,

educational, didactic, and specific principles of training process for future teachers of physical culture *have been given further development.*

Practical value of the obtained results is grounded by elaboration and implementation of educational and methodological provision for the formation of professional reliability of future teachers of physical culture, updating of curricula and educational program of professional training of future teachers of physical culture, elaboration of educational and methodological complexes of subjects that envisage a lecture course and methodological recommendations for practical classes in several subjects (“Professional reliability of a teacher of physical culture”, “Theory and methods of physical self-improvement”), elaboration of thematic material, lecture and practical classes tests in a number of subjects (“Professional skills of a teacher of physical culture”, “Content and types of professional activity of specialists in the sphere of physical culture and sport”), composition of “Labor psychology” textbook, “Physiological fundamentals of motion activity” methodological book, collection of tests and tasks for entrants to “Biology and physical culture” and application in educational process, reference books (“Professional reliability of a teacher of physical culture”, “Fundamentals of the methods of physical training”, “Sports morphology”, “Sports buildings”, “Sports metrology”, “Biomechanics”) and their application in the educational process. Materials of the research and primary results can be used within professional training of students of 014.11 “Secondary education (Physical culture)” specialty; in professional activity of teachers of physical culture and academic personnel of higher educational establishments who provide training of such specialists.

Keywords: future teachers, physical education, professional reliability, professional training, professional activity, system, pedagogical conditions, educational and methodical support.

Publications reflecting the main scientific findings of the thesis

Monograph

1. Soltyk, O. O. (2018). *Forming professional reliability in future physical education teachers: theory and practice.* Khmelnytskyi: KhNU.

Educational and educational-methodical textbooks

2. Soltyk, O. O., Lozhkin, H. V., & Volianiuk, N. Yu. (2013). *Psychology of labour*. Khmelnytskyi: KhNU.
3. Soltyk, O. O., & Plakhtii, P. D. (2018). *Physiological principles of motor activity*. Khmelnytskyi: KhNU.

Articles in professional scientific editions published in Ukraine and abroad

4. Soltyk, O. O. (2012). Determining the reliability of physical education teachers' professional activity. *Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in the Training of Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems*, 29, 468–473.
5. Soltyk, O. O. (2014). The periodization in professional development of the participants in pedagogical activity in the field of physical education. *Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in the Training of Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems*, 39, 444–448.
6. Soltyk, O. O. (2017a). Current and potential reliability of the physical education teacher in a time dimension. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_20.
7. Soltyk, O. O. (2017b). Determining the relationship between the individual qualities of a physical education teacher and his or her professional credibility. *Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 3, 235–241.
8. Soltyk, O. (2017c). Determining and justifying components, criteria and indicators of physical education teachers' professional reliability. *Horizons*, 2 (45), 74–80.
9. Soltyk, O. O. (2017d). The impact of professional and pedagogical environment on the indicators of professional reliability in physical education teachers. *Journal of Cherkasy University: Pedagogical Sciences*, 15, 110–116 (1 international scientometric service).

10. Soltyk, O. O. (2017e). Justifying the pedagogical system for forming professional reliability in future physical education teachers during professional training. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 4 (11), 404–414.
11. Soltyk, O. O. (2017f). The role of teaching placement in the process of forming professional reliability in future physical education teachers. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 5. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_5_20.
12. Soltyk, O. O. (2017g). The structural and functional model of relevant reliability of physical education teachers. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 1 (2), 274–285.
13. Soltyk, O. O., Pavliuk, O. S., Chopyk, T. V., Antoniuk, O. V., Pavliuk, Ye. O., & Biliński, J. (2017h). Pedagogical technology of physical education teachers' professional self-improvement. *Science and Education*, 4, 101–106. (9 міжнар. наук. баз).
14. Soltyk, O. O. (2018a). Justifying the methodology for forming reliability in future physical education teachers. *Scientific Journal. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Education (Physical Culture and Sport)*, 3K (97) 18, 530–534 (1 international scientometric service).
15. Soltyk, O. O. (2018b). Justifying the model of a professionally reliable physical education teacher. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 4. Retrieved from https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_4_2018_pdn.pdf.
16. Soltyk, O. O. (2018c). The problem of a specialist's professional reliability in scientific discourse. *Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in the Training of Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems*, 52, 397–401.
17. Soltyk, O. O. (2018d). The role of motivation in forming professional reliability in future physical education teachers. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 3 (14), 524–537.

18. Soltyk, O. O. (2018e). The role of research and educational workers in the process of forming professional reliability in future physical education teachers. *Scientific Journal of V. A. Sukhomlynskyi Mykolayiv National University. Pedagogical Sciences*, 3 (2), 309–314.

19. Soltyk, O. O. (2018f). Improving professional training of future physical education teachers through increasing the range of physical exercises. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, 1 (12), 296–308.

20. Soltyk, O. O. (2018g). Forming professional reliability in future physical education teachers. *The Youth and Market*, 11 (166), 51–55 (3 international scientometric services).

21. Soltyk, A. A. (2014). Psychology of physical education teachers' professional reliability: the strategy and ways of its realization. *Scientific Notes of P. F. Lesgaft University*, 1 (107), 162–167 (1 international scientometric service).

22. Soltyk, O. (2017a). The peculiarities of physical education teachers' professional training: foreign experience. *Comparative Professional Pedagogy*, 7 (4), 39–44 (23 international scientometric services).

23. Soltyk, O., Pavlyuk, Ye., Vynogradskyi, B., Pavlyuk, O., Chopyk, T., & Antoniuk, O. (2017b). Improvement of professional competence of future specialists in physical education and sports during the process of vocational training. *Journal of Physical Education and Sport*, 17 (2), 964–969 (9 international scientometric services).

24. Soltyk, O. O. (2018a). Analysis of the level of formation of professional reliability of future teachers of physical education. *Sciences of Europe. Pedagogical Sciences*, 2 (32), 40–43 (6 international scientometric services).

25. Soltyk, O. O. (2018b). Comparative analysis of the level of formation of professional reliability of future and active teachers of physical education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (74), 180, 54–57 (12 international scientometric service).

Publications which confirm the approbation of the thesis findings

26. Soltyk, O. O., Pavliuk, O. Ye., & Savchenko, R. Ye. (2005). *The structure of credit points in groups of students' general physical training in Khmelnytskyi National University*. Proceedings of the regional scientific practical conference on problems of students' physical education. Dnipropetrovsk: DNU.

27. Soltyk, O. O. (2008). *Determining the shape of the fence for a mini-football playground*. Proceedings of the scientific practical conference dedicated to the 40th anniversary of the Department of Human Health and Physical Education on relevant problems in the development of physical education, sport and physical rehabilitation. Khmelnytskyi: KhNU.

28. Soltyk, O. O., & Veshko, V. I. (2012). *Determining mistakes in the activities of physical education teachers*. Proceedings of the practical conference dedicated to the year of sport and healthy lifestyle and the 50th anniversary of Khmelnytskyi National University on health, physical education and sport today. Khmelnytskyi: KhNU.

29. Soltyk, O. O. (2013b). *The concept of research on professional reliability of physical education teachers*. Proceedings of the All-Ukrainian scientific practical conference with an international participation on relevant issues in the theory and practice of psychological-pedagogical training of future specialists. Khmelnytskyi: KhNU.

30. Soltyk, O. O. (2014a). *Determining the criteria for professional reliability of physical education teachers*. Proceedings of the 2nd international scientific and practical conference on relevant problems of higher professional education in Ukraine. Kyiv: NAU.

31. Soltyk, A. A., & Lozhkin, G. V. (2013b). *The strategy of research on professional reliability of the participants in sport and pedagogical activities*. Proceedings of the international scientific practical conference of psychologists in the field of sport and physical education, titled "Rudikovsky Readings – 2013", dedicated to the 120th anniversary of the birth of Petr Antonovich Rudik. Moscow: Russian State University of Physical Education, Sport, Youth and Tourism.

32. Soltyk, O. O. (2014b). *Ensuring the university teacher's reliability as a prerequisite for effective implementation of physical education for students*. Proceedings of the 2nd regional scientific practical seminar dedicated to the 65th anniversary of the Department of Physical Education in Ternopil National Pedagogical University on innovative approaches to physical education and sport of the student youth. Ternopil: TYPE.

33. Soltyk, O. O. (2015a). *Determining the effectiveness of activities as one of the indicators of physical education teachers' reliability*. Proceedings of the international scientific practical conference on the new and the traditional in research on modern representatives of psychological and pedagogical sciences. Lviv: Lviv Pedagogical Community.

34. Soltyk, O. O. (2015b). *Areas of research on the reliability of physical education teachers*. Proceedings of the international scientific conference on psychology and pedagogy: the need for the science impact on the development of practice in Ukraine. Lviv: Lviv Pedagogical Community.

35. Soltyk, O. O. (2017a). *Professional activity as a component of physical education teachers' reliability*. Proceedings of the 9th international scientific practical conference on professional development of the personality: problems and prospects. Khmelnytskyi: KhNU.

36. Soltyk, O. O. (2017b). *Theoretical and methodological principles of research on professional reliability of physical education teachers (the philosophical level)*. Proceedings of the 5th All-Ukrainian scientific practical conference on relevant issues in the theory and practice of psychological-pedagogical training of future specialists. Khmelnytskyi: KhNU.

Publications which additionally reflect the scientific findings of the thesis

37. Soltyk, O. O. (2004). The information model of physical education teachers' activities. *Young Sports Science of Ukraine*, 8 (4), 321–324.

38. Soltyk, O. O., Yuhlichek, L. S., Bazylchuk, O. V., & Pavliuk, Ye. O. (2005). *Biology and physical education: a collection of tests and tasks for applicants*. Khmelnytskyi: KhNU.
39. Soltyk, O. O. (2007). *Sports metrology: methodical guidelines for practical work for students majoring in physical rehabilitation*. Khmelnytskyi: KhNU.
40. Soltyk, O. O., Pavliuk, Ye. O., & Pavliuk, O. S. (2007). *The principles of physical training methodology: methodical guidelines for students in groups of general physical education majoring in physical rehabilitation*. Khmelnytskyi: KhNU.
41. Soltyk, O. O. (2008). *Biomechanics: the guidelines for practical work for students majoring in physical rehabilitation*. Khmelnytskyi: KhNU.
42. Soltyk, O. O. (2010). *Sports morphology: the guidelines for laboratory work for students majoring in human health*. Khmelnytskyi: KhNU.
43. Soltyk, O. O., & Flerchuk, V. V. (2011a). Determining the correlation interrelations between pedagogical tests on general physical training based on a set of indicators characterizing the morphological and functional capabilities of canoeists. *Pedagogy, Psychology and Medical Biological Problems of Physical Education and Sports*, 9, 117–123.
44. Soltyk, O. O., & Flerchuk, V. V. (2011b). Studying the effectiveness of using a set of pedagogical tests for canoeists' navigation in different competitive distances. *Sports Journal of the Dnipro Region*, 3, 23–25.
45. Soltyk, O. O. (2012a). Psychological features of injury reduction in professional activities of physical education teachers. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy and Psychology*, 62, 223–226.
46. Soltyk, O. O., & Flerchuk, V. V. (2012b). Determining the peculiarities of developing posture in female athletes engaged in kayaking. *Young Sports Science of Ukraine*, 16 (4), 167–171.
47. Soltyk, O. O. (2013). Defining the pedagogical environment of physical education teachers. *Professional Development of the Personality*, 1, 158–163.

48. Soltyk, O. O. (2015a). The content-analytical study of the criteria for reliability of physical education teachers. *Journal of the National Defense University of Ukraine*, 3 (46), 285–289.
49. Soltyk, O. O. (2015b). Accuracy as an indicator of physical education teachers' reliability. *Professional Development of the Personality*, 4, 235–241.
50. Soltyk, O. O., & Khimich, V. L. (2015c). The problem of comfort in physical education classes in higher education institutions. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychology*, 1, 149–156.
51. Soltyk, O. O., & Flerchuk, V. V. (2015). *Sports facilities: the guidelines for practical classes for students majoring in physical rehabilitation*. Khmelnytskyi: KhNU.
52. Soltyk, O. O. (2016a). Analyzing theoretical approaches to the problem of reliability. *Journal of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychology*, 1 (3), 220–228.
53. Soltyk, O. O. (2016b). The peculiarities of physical education teachers' professional activities in higher education. *Journal of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 1 (5), 159–164.
54. Soltyk, O. O. (2016c). Modern views on the reliability of the worker. *Journal of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 1 (1), 106–110.
55. Soltyk, O. O. (2018). *Professional reliability of physical education teachers: the guidelines for practical classes for students majoring in secondary education (physical education)*. Khmelnytskyi: KhNU.
56. Soltyk, O. O., Bazylchuk, V. B., Bazylchuk, O. V., & Dutchak, Yu. V. (2018). *SPA-technologies*. Khmelnytskyi: Manuscript.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	31
ВСТУП.....	32
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ	
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
	46
1.1. Професійна надійність як об’єкт міждисциплінарного наукового дискурсу ..	46
1.2. Специфіка професійної діяльності вчителів фізичної культури.....	76
1.3. Методологія проблеми дослідження.....	102
Висновки до першого розділу	125
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ	
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
	129
2.1. Структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури ..	129
2.1.1. Обґрунтування компонентів, критеріїв і показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.....	129
2.1.2. Встановлення рівнів прояву показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури	155
2.2. Концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури	195
2.3. Проектування системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти.....	212
Висновки до другого розділу	246
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
	250
3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури	250
3.2. Оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу.....	258

3.3. Формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів	287
3.4. Удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ	312
3.5. Спрямування педагогічної практики на вирішення комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань	327
3.6. Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення процесу формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури	348
Висновки до третього розділу	359
РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ Й СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	363
4.1. Методика організації педагогічного експерименту та завдання дослідження	363
4.2. Діагностика стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (констатувальний етап експерименту)	381
4.3. Ефективність формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури (результати формувального етапу експерименту)	399
4.4. Прогностичне обґрунтування розвитку педагогічної системи формування професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури	410
Висновки до четвертого розділу	416
ВИСНОВКИ	420
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	425
ДОДАТКИ	462

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВХ – відхилення проведеного уроку з фізичної культури від конспекту

ЄКТС – Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання знань учнів

ЗСО – заклад середньої освіти

ЗЩ – загальна щільність уроку

НМЗ – навчально-методичне забезпечення

НМК – навчально-методичний комплекс

ССС – серцево-судинна система

ЧСС – частота серцевих скорочень

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Успішне виконання освітніх завдань: збереження здоров'я учнівської молоді, організація її рухової активності, забезпечення високого рівня розвитку рухових умінь та навичок, підвищення адаптаційних і функційних резервів організму – суттєвою мірою залежить від якості професійної підготовки, рівня професійної майстерності та компетентності вчителів фізичної культури. Водночас в умовах формування Нової української школи осучаснюються професійні функції вчителя фізичної культури, які спрямовані на ухвалення правильних та швидких рішень (в умовах обмеженого часу), усвідомлення високого рівня відповідальності за якість результатів власних дій (в умовах екстремальності та ризиків для здоров'я й життя учнів), регулювання та контролювання рухового режиму та фізичного навантаження, перспективне та поточне планування різних фізкультурних заходів, здійснення компетентного психолого-педагогічного впливу на процес навчання, виховання і соціалізації учнів тощо. Ускладнені умови професійної діяльності вчителя фізичної культури, виконання комплексних освітніх, оздоровчих та виховних завдань інноваційного типу актуалізують потребу у високому рівні самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі, що зумовлює розвиток власного потенціалу та професійної надійності. Спрямування професійної підготовки учителів фізичної культури на формування високого рівня професійної надійності відкриває нові важливі аспекти щодо покращення особистісних, функційних, діяльнісних характеристик майбутніх фахівців.

Основні вектори реформування вищої педагогічної освіти та напрями удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури визначено відповідно до нормативних документів: Законів України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про фізичну культуру і спорт» (1993 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), проекту Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2019 р.), «Національної стратегії розвитку освіти в

Україні на 2012 – 2021 роки», «Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016 р.), «Національної доктрини розвитку освіти» (2002 р.), концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012 – 2020 рр.» (2011 р.), «Концепції нової української школи» (2017 р.), «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018 р.), «Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013 р.), «Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» (2017 р.), постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України» (2015 р.) тощо.

Дослідницький інтерес до професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури засвідчує реалізацію нового погляду на проблеми педагогічної науки відповідно до сучасних тенденцій її розвитку. Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури представлено в працях Ю. Васькова, Л. Лубишевої, Л. Матвеева, Ю. Миколаєва, В. Омеляненка, Н. Степанченко; теоретико-методологічні основи підготовки вчителів фізичної культури проаналізовано в дослідженнях О. Ажиппо, В. Ареф'єва, А. Бабенка, О. Демінського, Є. Захаріної, Є. Каргаполова, А. Коноха, В. Костюкевича, Т. Круцевич, Б. Курдюкова, І. Лапичака, Б. Шияна; проблеми формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до педагогічної діяльності схарактеризовано в працях М. Данилка, І. Шаповалової, А. Шевченко. У дослідженні формування професійної надійності необхідно зважати на специфіку професії вчителя фізичної культури, що відображено в наукових розвідках Т. Матвійчук, О. Петуніна, Г. Сагач (формування педагогічної майстерності); Г. Генсерук, Ю. Драгнева (розвиток інформаційної культури); А. Артюшенка, Г. Балахничевої, Л. Заремби, Ю. Мосейчука, Н. Москаленко, О. Томенка, А. Цьося (формування професійно важливих якостей педагогів); В. Данилка, Л. Іванової, О. Петрова (здоров'язбережувальна освіта в професії вчителя фізичної культури).

Актуалізована проблема дослідження потребує ґрунтовного осмислення змістових характеристик феномену «професійна надійність» у контексті міждисциплінарності. Аналіз праць засвідчує, що в науковій літературі схарактеризовано різні аспекти професійної надійності, зокрема: функційні й психофізіологічні вияви надійності (О. Бобров, В. Бодров, О. Ємельянов, М. Котик, Г. Нікіфоров, Л. Северіна, Б. Смірнов, В. Щебланов та ін.); психологічні особливості професійної надійності (Л. Гримаєв, К. Гуревич, Є. Ільїн, А. Карпов, Г. Ложкін, Б. Ломов, В. Небиліцин, В. Пушкін, О. Чернишов та ін.); професійна надійність як вірогіднісна величина (А. Войтенко, В. Карцовник, А. Леонова, В. Медведєв, В. Понамаренко та ін.); професійна надійність як характеристика працездатності людини (В. Венда, А. Губинський, Н. Завалова, Р. Мансуров, Є. Мілерян, Р. Ротенберг, Г. Суходольський та ін.). Наукове зацікавлення в межах проблеми дослідження становлять праці зарубіжних учених (S. Asimirin, B. Gatens, S. Johnson, T. Ling, S. Maughan, D. Meister, C. Parkes, Z. Pihie, C. Shon, A. Swain та ін.). Вказуючи на теоретичну і практичну значущість психологічних та педагогічних досліджень, зауважимо про відсутність наукових праць, присвячених усебічному та ґрунтовному аналізу проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

До необхідності об'єктивного вивчення особливостей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури у системі вищої педагогічної освіти та розроблення теоретичних і методичних засад порушеної проблеми спонукають виявлені в процесі дослідження суперечності:

– у контексті потреб соціального замовлення між: зростанням вимог суспільства до професійної підготовки висококваліфікованих учителів фізичної культури, здатних ефективно виконувати професійну діяльність у змінних умовах професійно-педагогічного середовища, і недостатнім рівнем сформованості в них професійної надійності; широким представленням феномену професійної надійності в різних сферах життєдіяльності людини та обмеженим його використанням у професійній діяльності вчителів фізичної культури;

– у контексті потреб педагогічної науки між: об'єктивною потребою в побудові науково обґрунтованої системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та відсутністю розроблених теоретичних і методичних засад порушеної проблеми;

– у контексті потреб педагогічної практики між: необхідністю визначення та створення педагогічних умов для формування професійної надійності й традиційними підходами в організації освітнього процесу для підготовки майбутніх учителів фізичної культури; потребою наповнення освітнього простору сучасними дидактичними матеріалами та недосконалістю навчально-методичного забезпечення для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; потребою в оцінюванні стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури й недосконалістю діагностичного інструментарію.

З огляду на необхідність розв'язання зазначених суперечностей, недостатній рівень теоретичного обґрунтування та практичного розроблення задекларованої проблеми, вибрано тему дисертації – **«Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідницької роботи Хмельницького національного університету «Психолого-педагогічна система становлення особистості фахівця» (ДР № 0114U005266). Роль автора полягає в розробленні й упровадженні системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Тема роботи затверджена Вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 7 від 29.01.2015 р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних засад, розробленні й експериментальній перевірці ефективності системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Відповідно до мети дисертаційного пошуку, сформульовано такі **завдання**:

1) з'ясувати стан опрацювання проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в науковій літературі, уточнити сутність ключових понять дослідження;

2) виявити особливості професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в контексті формування професійної надійності;

3) визначити компоненти, критерії, показники та рівні сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури;

4) обґрунтувати концепцію формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури;

5) визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури;

6) розробити систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та експериментально перевірити її ефективність;

7) розробити й запровадити в освітній процес навчально-методичне забезпечення для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Провідна **ідея** дослідження ґрунтується на розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, яка передбачає оновлення та удосконалення цільових, змістових, організаційно-технологічних та методичних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що в підсумку сприятиме досягненню інтегрованої цілісності сформованих особистісних і професійних якостей, що проявляються як оптимальні рівні професійної надійності.

Концепція дослідження. Основні положення дисертації зумовлені міждисциплінарним характером проблеми дослідження, що передбачає реалізацію наукового пошуку за трьома взаємопов'язаними концептами (методологічним, теоретичним і методичним), які покладено в основу реалізації провідної ідеї та виконання завдань дослідження.

Методологічний концепт відображає інтеграцію фундаментальних наукових підходів, закладених в основу професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, що дають змогу визначити теоретичні і методичні засади проблеми дослідження. До таких підходів віднесено: *системний* (дає змогу трактувати процес формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури як цілісну систему, що містить взаємопов'язані компоненти, об'єднані загальною метою); *синергетичний* (уможливлює дослідження процесу формування професійної надійності як відкритої системи, яка самоорганізується і розвивається); *інтегративний* (передбачає єдність теоретичних і практичних складників формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, гармонійного поєднання знань теорії надійності з особливостями й специфікою професії вчителя фізичної культури); *діяльнісний* (акцентує увагу на дослідженні професійних дій, формуванні професійних умінь, застосуванні теоретичних знань на практиці); *гуманістичний* (допомагає формувати уявлення про майбутнього вчителя фізичної культури як цілісну, гармонійно розвинену особистість, здатну самостійно вибирати свій професійний шлях, вибудовувати власну траєкторію професійного розвитку); *суб'єктний* (звертає увагу на майбутнього вчителя фізичної культури, який вирізняється активністю й самостійністю в ухваленні рішень, здатністю швидко регулювати свою поведінку та професійні дії відповідно до поставлених завдань); *акмеологічний* (прогнозує врахування таких процесів, як самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення); *компетентнісний* (сприяє підвищенню професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури шляхом розширення результатів навчання на основі формування професійної надійності); *технологічний* (спрямовує на вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на основі

посилення точності виконання професійних дій, урахування умов, що впливають на результат праці, дотримання часових інтервалів); *інноваційний* (уможливорює використання сучасних форм і методів навчання).

Теоретичний концепт представляє систему філософських положень теорії пізнання та її основних принципів, психолого-педагогічних концепцій, що формують категорійно-понятійний апарат та розуміння сутності проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Теоретичною основою дослідження слугують положення: філософії сучасної освіти та людиноцентризму (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Петрук та ін.); теорії і методики професійної освіти (Н. Бідюк, С. Гончаренко, Г. Білецька, О. Гомонюк, О. Діденко, Г. Дутка Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Сушенцева, В. Третьюко та ін.); теорії професійної діяльності (О. Асмолов, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.); теорії професійної підготовки фахівців галузі фізичної культури (Н. Белікова, М. Дутчак, С. Мединський, М. Носко, В. Платонов, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Ю. Шкретій та ін.); теорії надійності в різних галузях знань (Ю. Беляєв, Ю. Блудов, Б. Гнеденко, В. Гошек, Л. Іпатова, Ю. Кисельов, О. Конопкін, В. Коренберг, Б. Косов, А. Крилов, В. Крук, В. Маріщук, В. Острейковський, В. Плахтієнко, С. Поярків, В. Рибніков, С. Саричев, О. Соловійов, В. Чернець, В. Хаккер, Н. Guttman, D. Meister, J. Neumann та ін.). В основу формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури покладено комплекс загальнонаукових, дидактичних, виховних та специфічних принципів навчання.

Методичний концепт базується на обґрунтуванні й впровадженні педагогічних умов, реалізації та експериментальній перевірці ефективності авторської системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, розробленні і використанні навчально-методичного забезпечення та сучасних діагностичних методик. Для ефективного формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури здійснено змістове коригування освітньо-професійної програми, варіативної частини навчальних планів, робочих програм окремих дисциплін.

Провідна ідея та основні положення концепції знайшли відображення в **загальній гіпотезі дослідження**, яка ґрунтована на припущенні, що рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури суттєво підвищиться, якщо професійна підготовка відбуватиметься на основі теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної авторської системи формування професійної надійності, розробленої відповідно до сформульованих концептуальних засад.

Загальна гіпотеза реалізована в **часткових** гіпотезах, згідно з якими формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури буде ефективним, якщо:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням основних напрямів реформування вищої педагогічної освіти, вимог Нової української школи, сучасних наукових підходів до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, специфіки професійної діяльності учителів фізичної культури;

- забезпечити формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в єдності її структурних компонентів (морфо-функційного, когнітивного, особистісно-мотиваційного, діяльнісного);

- визначити, обґрунтувати та реалізувати оптимальні педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань);

- розробити систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та забезпечити взаємозв'язок та поетапність реалізації її підсистем (концептуально-цільової, теоретико-методологічної, формувально-

діяльнісної, контрольної-оцінювальної) на основі удосконалення змісту, форм і методів навчання;

- реалізувати об'єктивну діагностику й оцінювання навчальних досягнень студентів, корекцію і вдосконалення рівня сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури на основі науково-обґрунтованої сукупності критеріїв, показників і рівнів;

- розробити й упровадити навчально-методичне забезпечення для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, розв'язання завдань і перевірки гіпотези використано низку методів дослідження. *Теоретичні методи* – аналіз філософської, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, літератури з теорії надійності – для обґрунтування теоретичних основ формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; систематизація – для з'ясування особливостей вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань міждисциплінарного використання професійної надійності; контент-аналіз для формування понятійного апарату професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; узагальнення й інтерпретації для розроблення концепції формування професійної надійності; структурно-системний аналіз та моделювання для розроблення моделі системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація й абстрагування – для обґрунтування наукових положень і визначень, формулювання висновків. *Емпіричні* – діагностичні (функційні проби, анкетування, тестування) для з'ясування стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; спостереження, опитування, бесіди з учителями й викладачами фізичної культури, учнями та студентами; самооцінювання; педагогічний експеримент для експериментальної перевірки ефективності розробленої системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; відеозапис проведення уроків для виявлення кількісних показників надійності; хронометрування для визначення часових проміжків; пульсометрії для опису

роботи серцево-судинної системи вчителя. *Статистичні* – метод середніх величин для визначення рівнів сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; кореляційний аналіз для виявлення зв'язків між досліджуваними показниками, графічне відображення даних у вигляді моделей, схем; t-критерій Стюдента для перевірки дієвості запропонованої системи, реалізації педагогічних умов, методів формування професійної надійності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано й розроблено авторську концепцію формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що охоплює методологічний, теоретичний і методичний концепти, та враховує вимоги, специфіку, особливості навчально-пізнавальної та професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури; обґрунтовано, змодельовано та експериментально перевірено систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що відображає взаємозв'язки між підсистемами (коцептуально-цільовою, теоретико-методологічною, формувальньо-діяльнісною, контрольньо-оцінювальною); визначено, теоретично обґрунтовано та реалізовано педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в умовах закладів вищої освіти (оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань); визначено зміст поняття «професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури» та її структурні компоненти (морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісний); обґрунтовано критерії та показники сформованості (ресурсний, знанневий, рефлексивний, процесуальний);

– *удосконалено* зміст професійної підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична

культура)» на основі введення нових дисциплін та тематичного оновлення чинних робочих програм фахових дисциплін; діагностичний інструментарій та шкалу оцінювання показників, що характеризують рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо феномену професійної надійності; форми й методи професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в умовах закладів вищої освіти; методологічні підходи та загальнонаукові, виховні, дидактичні й специфічні принципи навчання майбутніх учителів фізичної культури.

Практичне значення одержаних результатів аргументоване розробленням й упровадженням навчально-методичного забезпечення для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, оновленням освітньо-професійної програми та навчального плану професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, розробленням навчально-методичних комплексів дисциплін, що містять курс лекцій і методичні рекомендації для практичних занять із кількох дисциплін («Професійна надійність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення»); розробленням тематичного матеріалу, тестових завдань до конспектів лекційних і практичних занять із низки дисциплін («Професійна майстерність учителя фізичної культури», «Зміст і види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту»); підготовкою й використанням в освітньому процесі навчального посібника «Психологія праці», навчально-методичного посібника «Фізіологічні основи рухової активності», збірника тестів та завдань для абітурієнтів «Біологія і фізична культура», методичних рекомендацій («Професійна надійність учителя фізичної культури», «Основи методики фізичного тренування», «Спортивна морфологія», «Спортивні споруди», «Спортивна метрологія», «Біомеханіка»). Матеріали дослідження, основні результати можуть бути використані в професійній підготовці студентів, які здобувають освіту за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)»; у

професійній діяльності вчителів фізичної культури та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, що забезпечують підготовку таких фахівців.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Хмельницького національного університету (довідка № 144 від 29.10.2018 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 81/18 від 27.09.2018 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1252-33/03 від 02.10.2018 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 654 від 27.06.2018 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1028/01 від 03.07.2018 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/2167 від 06.08.2018 р.).

Особистий внесок здобувача У науковій публікації [30] обґрунтований комплекс методів з'ясування динаміки фізичного самовдосконалення викладача фізичного виховання; у розвідці [31] виконане математико-статистичне оброблення результатів педагогічного експерименту; у праці [422] схарактеризована загально-фізична підготовка студентів Хмельницького національного університету; у збірнику [423] підготовлена частина розділу «Фізична культура», де запропоновані тестові завдання з теоретико-методичних знань; у методичних рекомендаціях [424] написаний розділ 1 «Вплив фізичних вправ на організм людини», розділ 2 «Визначення тренувального навантаження»; у публікації [425] обґрунтовані педагогічні тести для з'ясування морфологічних можливостей людини; у статті [426] розроблено тестові завдання для визначення функційних характеристик людини; у публікації [427] проаналізовані помилки в професійній діяльності викладача фізичного виховання; у праці [428] досліджений вплив асиметричного навантаження на формування постави спортсмена; у навчальному посібнику [429] автором підготовлений підрозділ «Психологія надійності суб'єкта праці», розроблені контрольні питання й завдання, упорядкований список літератури; у публікації [430] обґрунтована стратегія дослідження професійної надійності суб'єкта спортивно-педагогічної

діяльності; у методичних рекомендаціях [431] підготовлені 1 – 3 практичні роботи; у статті [432] окреслені чинники комфорту на заняттях із фізичного виховання в закладах вищої освіти; у навчальному посібнику [433] укладений список літератури, розроблені контрольні запитання; у навчально-методичному посібнику [434] викладена тема «Загальні закономірності адаптації організму людини до фізичних навантажень». Ідеї співавторів у дисертації не використано.

Апробація результатів дослідження відбувалася на науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Молода спортивна наука України» (Львів, 2004 р.), «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2013, 2015, 2017 рр.), «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Київ, 2013 р.), «Рудиковские чтения-2013» (Москва, 2013 р.), «Modern problem and prospects of development of physical education, health and training of future specialists in physical education and sport» (Київ, 2013, 2018 рр.), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Київ, 2014 р.), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2012, 2014 рр.), «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2015 р.), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Львів, 2015 р.), «International congress of physical education, sport and kinetotherapy» (Bucharest, 2018 р.), «Scientific and professional conference pedagogy and psychology in the age of globalization – 2018» (Budapest, 2018 р.); *усеукраїнських* – «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2013, 2017 рр.); *регіональних* – «Проблеми фізичного виховання студентів» (Дніпропетровськ, 2005 р.), «Здоров'я, фізичне виховання і спорт в умовах сьогодення» (Хмельницький, 2012 р.), «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді» (Тернопіль, 2014 р.), конференціях Хмельницького національного університету (2005 – 2018 рр.). Матеріали й результати дослідження успішно обговорені на засіданнях і семінарах кафедри

фізичного виховання та здоров'я людини (2005 – 2013 рр.), кафедри фізичного виховання (2013 – 2018 рр.), кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту Хмельницького національного університету (2018 – 2019 рр.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із фізичного виховання та спорту «Формування концептуальної моделі професійної діяльності викладача фізичного виховання вищого навчального закладу» (24.00.02 – фізичне виховання різних верств населення) захищена 2003 р. у Національному університеті фізичного виховання і спорту, м. Київ. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторського дослідження не використано.

Публікації. Основні положення і результати дослідження представлено у 56 наукових і науково-методичних публікаціях. Серед них: 1 монографія, 1 навчальний посібник (із грифом МОН України), 1 навчально-методичний посібник (із грифом вченої ради університету), 22 статті у фахових наукових виданнях України та в іноземних наукових періодичних виданнях (з них 9 у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз); 24 публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій та інших виданнях; 1 збірник тестів і завдань; 6 навчально-методичних рекомендацій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 569 сторінок, із них 397 – основного тексту, 14 додатків на 108 сторінках. Робота містить 13 таблиць на 16 сторінках, 9 малюнків на 7 сторінках. Список використаних джерел містить 505 найменувань, з них 36 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Професійна надійність як об'єкт міждисциплінарного наукового дискурсу

Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури передусім потребує аналізу феномену надійності й осмислення основних тенденцій, притаманних сучасному етапові розвитку науки, виявлення евристичної значущості міждисциплінарних стратегій у дослідженні питань, що стосуються людини. Проблеми формування професійної надійності гармонійні для нової парадигми педагогічної науки. Їх з'ясування ґрунтоване на новому світобаченні, у центрі якого постає не абстрактна людина, а людина в усьому багатстві й різноманітності своїх характеристик і виявів діяльності. Дослідницький інтерес до професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури засвідчує реалізацію нового погляду на проблеми педагогічної науки, що узгоджене з сучасними тенденціями її розвитку.

Через усебічний аналіз феномену надійності в педагогічній науці актуалізована потреба в інтеграції гуманітарного й технічного знання в дослідженні важливих педагогічних проблем. Ідеться про так звану компліментарність (взаємне доповнення) аналізу: формулювання певної теми чи проблеми одними науками (технічними) спричинює потребу в їх опрацюванні іншими (гуманітарними, зокрема педагогічною) науками (Петрук, Галченко, & Левченко, 2018). У фокусі сучасного педагогічного дослідження постає не просто традиційна педагогічна проблема, а взаємна доповнюваність різних наук у вивченні важливих аспектів підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури потрібно студіювати на міждисциплінарному тлі. Міждисциплінарність – це явище сучасної постнекласичної науки; міждисциплінарні зв'язки в науці не є відхиленням від норми наукового дослідження, навпаки, являють собою один із шляхів до всебічного та глибокого уявлення про процес чи про явище, які постають об'єктами пізнання. Завдяки міждисциплінарності відбувається становлення нової наукової мови й теорій, формуються різні дискурсивні практики. Це помітно практично в усіх науках, зокрема й у педагогічній. Міждисциплінарні дослідження та сучасний синтез різних наук сприяють окресленню принципово інших тем, аспектів, нових акцентів, здавалося б, у традиційній проблематиці педагогічної галузі.

Наявність великої кількості термінів і визначень, пов'язаних із поняттям «надійність», та суміжних понять, які доповнюють зазначену проблему, вимагають глибокого й усебічного їх осмислення для окреслення авторського розуміння професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури та опису можливостей її формування в процесі професійної підготовки.

Саме в цьому зв'язку цінним є вивчення надійності в технічних науках, яке зумовлене тим, що спочатку основні поняття та визначення були сформульовані на базі технічних систем. Окрім того, у загальній теорії надійності окреслено основні напрями дослідження надійності, методи та шляхи підвищення надійності, теоретичні й практичні аспекти використання надійнісних характеристик у житті людини. Іншими словами, у технічних науках закладено основу, фундамент, який відкриває нові можливості для подальшого вивчення надійності в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема в професії вчителя фізичної культури.

Перші роботи зі сфери надійності в 30 роках ХХ ст. були пов'язані з механічними системами. Поняття «надійність» зародилося у зв'язку з експлуатацією технічних засобів. Так, учені Радянського Союзу М. Хоціалов (1929) і Німеччини М. Маєр (1926) використали теоретико-вірогідні методи розрахунку міцності об'єктів, що пізніше ввійшло до науки надійності. Видатний

інженер Я. Туровер (1935) використав поняття «надійність» під час розрахунків електричних систем, наголосивши на необхідності кількісного оцінювання надійності із застосуванням теорії вірогідності.

Пізніше термін надійність набув більш широкого значення. У перекладі з англійської мови під надійністю (англ. «*reliability / dependability*») розуміли вірогідність того, що прилад виконає свої функції відповідно до заданих вимог упродовж зазначеного часового інтервалу (Тимошенко, Симонов, & Горошко, 2015, с. 16). Згідно з іншою дефініцією, «надійність» у техніці пов'язують із властивістю виробу виконувати задані функції, зберігаючи власні експлуатаційні показники в окреслених межах протягом певного часового проміжку (Бодров & Орлов, 1998, с. 4).

Також «надійність» трактували як інтегральну функцію розподілу вірогідності безвідмовної роботи від початку до першої зупинки, породженої виходом приладу з ладу (Тимошенко, Симонов, & Горошко, 2015). Більш широке визначення «надійності» відображено в Державному стандарті України («Надійність техніки», 1996), де поняття представлене як властивість об'єкта зберігати в часі в затверджених межах значення всіх параметрів, які характеризують здатність виконувати потрібні функції в заданих режимах й умовах застосування, технічного обслуговування, зберігання та транспортування. Аналізуючи поняття «надійність» у технічній сфері, фіксуємо інші близькі за значенням терміни, що окремо, інколи в сукупності за певних умов засвідчують надійність як комплексну властивість. До згаданих термінів належать такі: безвідмовність, довговічність, ремонтпридатність, збережувальність тощо (Додаток А).

Учений К. Щурін (2002) пропонує трактувати надійність як комплексний чинник, що об'єктивно притаманний усім матеріальним системам, який дає змогу окреслювати оптимальний ступінь узгодженості робочих процесів і вихідних характеристик системи з її функційним призначенням.

Педагог В. Чернець (2011) диференціює три рівні, на яких виявляється надійність. Перший рівень пов'язаний із математичними характеристиками

надійності, виявленням математичних закономірностей їхнього кількісного визначення. На другому рівні відбувається збір та узагальнення статистичних даних про випадки відмови, порушень виходу об'єктів із ладу тощо. На третьому рівні певна увага зосереджена на фізичній і хімічній природі виникнення порушень, відмов.

Психолог Б. Ломов (1966) запропонував витлумачувати поняття «надійність» у двох аспектах – якісному та кількісному. Якщо якісна характеристика надійності полягає в здатності системи виконувати потрібні функції в заданий проміжок часу, то кількісна характеристика доводить вірогідність того, що система чи окремий її елемент виконають зазначені функції впродовж окресленого часу й у заданих умовах.

Математики Б. Гнеденко, Ю. Беляєв & О. Соловйов (1965) під час визначення надійності виробу також акцентують увагу на якості. Під «надійністю» автори розуміють властивість виробу зберігати якість за певних умов експлуатації. Для якості характерна сукупність властивостей, які визначають ступінь узгодженості продукції з її призначенням, до таких властивостей належать: економічність, вартість, технологічність, екологічність, безпечність, ергономічність тощо (Пеліхов, Іванова & Сумець, 2009). У цьому випадку порушення значень показників безпосередньо впливатиме на надійність виробу й водночас призведе до погіршення його якості.

Для визначення надійності через виявлення якості характерна низка міждисциплінарних зв'язків. Урахування видатків, пов'язаних із розробленням, виготовленням та експлуатацією виробу, тісно пов'язане з економічними показниками. Економічний складник надійності характеризує інтегральний показник вартості виробу. Урахування розподілу витратних матеріалів, часових параметрів, засобів праці, що передбачені для виробництва й експлуатації продукції, впливає на технологічність надійності. У цьому зв'язку виникають нові показники, які пов'язують із трудомісткістю, матеріаломісткістю та собівартістю продукції. З огляду на облік шкідливих речовин, негативний вплив на навколишнє середовище, що здебільшого супроводжує виготовлення продукції або її

експлуатацію чи споживання, постає така важлива проблема надійності, як екологічність (Кузьменко, 2011, с. 6).

Для аналізу надійності як технічної категорії вкрай важливо схарактеризувати низку станів, що властиві різним системам та об'єктам. До основних станів об'єктів зараховують: справний і несправний, працездатний та непрацездатний, відмову (Додаток А). Усі зазначені стани й події як окремо, так і в цілому характеризують надійність об'єкта. Натомість працездатний стан також вирізняється певними параметрами, до яких належать: швидкість виконання дій, величина навантаження, стійкість, точність виконання виробничих операцій тощо (Саричев, 2006).

Важливими, на наш погляд, є праці академіка А. Берга (1964), де суттєво розширене коло питань, які стосуються проблеми надійності. Науковець пропонує пов'язувати з надійністю закономірності виникнення відмов об'єктів, відновлення їхньої працездатності, виявлення зовнішніх і внутрішніх впливів на процеси, що відбуваються в об'єкті, прогнозування відмов, пошук способів підвищення надійності на різних етапах проектування, виготовлення, експлуатації та збереження.

Відмови фіксують переважно на етапі експлуатації технічних приладів і систем, хоч досить часто причина їх виникнення зумовлена помилками й огріхами, допущеними ще до початку використання, а саме в процесі проектування, розроблення, виробництва. Це доводить, що надійність загалом залежить від сумарного значення показників надійності на кожному етапі використання технічних систем. Водночас кожному етапові притаманні певні показники, що характеризують надійність технічних систем. На етапі експлуатації часто вживають такий термін, як експлуатаційна надійність. Серед ознак, які характеризують експлуатаційну надійність, виокремлюють тривалу довговічність, безвідмовність роботи, безаварійність, стабільність роботи, невеликий обсяг операцій із догляду й обслуговування, невибагливість. На етапі проектування надійність вирізняється низкою показників: вдалість комплектації, використання в конструкції приладу високонадійних комплектаційних елементів і виробів,

використання резервування. До важливих складників надійності на етапі виробництва належать такі: дотримання технології виробництва й постійне її вдосконалення; збільшення автоматизації виробництва; постійний контроль комплектаційних елементів; вилучення неякісних і пошкоджених деталей тощо («Надійність техніки», 1996).

Поряд із визначенням понять, пов'язаних із надійністю технічних об'єктів, вагомим значенням набуває проблема пошуку шляхів і методів підвищення надійності. Зокрема, у техніці на сьогодні розроблено низку способів та методів, спрямованих на підвищення надійності (Саричев, 2006). На етапі розроблення й проектування підвищенню надійності сприяють такі заходи: використання у виробництві нових матеріалів, що мають покращені характеристики; включення до складу технічного приладу нових елементів із поліпшеними характеристиками; застосування принципово нових конструктивних рішень; резервування – як апаратне, так і часове або інформаційне; упровадження захищених програм і кодування інформації; вибір оптимальних робочих режимів та найбільш ефективного захисту від несприятливих внутрішніх і зовнішніх впливів. У ході виробництва підвищенню надійності сприяє використання прогресивних сучасних методів і технологій виготовлення й оброблення деталей, елементів технічного об'єкта; удосконалення способів з'єднання деталей; застосування ефективних методів контролю та дотримання якості виробничого процесу; упровадження раціональних способів тестування, що допомагають виявити приховані виробничі дефекти; випробування на надійність. У процесі експлуатації дієвими заходами з підвищення надійності є: створення оптимальних умов і режимів роботи; вчасне виконання профілактичних робіт; проведення якісного ремонту; забезпечення запасними деталями й матеріалами; діагностичний контроль тощо («Надійність техніки», 1996).

Поняття надійності відображено в багатьох сферах життєдіяльності людини. У працях, пов'язаних із використанням надійності в будівництві, виконано розрахунок міцності та стійкості об'єктів, будівельних конструкцій (Хоциалов, 1929; Стрелецкий, 1947). Видатний учений О. Ржаницін (1982) описав

статистичні методи в будівельній механіці. Відомий математик і конструктор J. Neumann (1993) для підвищення надійності запропонував використовувати систему корегування даних і дублювальних приладів.

Науковці Н. Івшина & О. Бухаров (2013) зосередили увагу на заходах із забезпечення надійності й підтримання в справному стані під час експлуатації складних радіотехнічних систем. До таких заходів належить оцінювання працездатного стану радіотехнічної системи за допомогою контрольно-перевіральної апаратури. Це давало змогу визначати ступінь нормального функціонування складних систем і водночас фіксувати появу несправності, передбачати відмови систем та оперативно вживати потрібних запобіжних заходів.

Надійність об'єкта залежить від роботи як окремого його елемента, так і від взаємодії та функційних зв'язків низки елементів, що належать об'єктові. Із технічним прогресом збільшується складність систем, що натомість підвищує вимоги до надійності їх функціонування.

На тлі активного застосування надійності в різних технічних сферах розширюється проблематика надійності та її практичного застосування. Науковці фокусують увагу на нових напрямках досліджень, пов'язаних із надійністю. Слушно висловився про теорію надійності видатний математик Б. Гнеденко (1965), який назвав її живою наукою, такою, що постійно розвивається. Надійність походить від сучасної інженерної практики, проте вже сьогодні вона вийшла далеко за її межі.

Суттєвому розширенню теоретичної та практичної основ надійності сприяло переміщення уваги з дослідження надійності техніки, технічних систем на вивчення професійної надійності людини, яка постає в ролі головного регулятора діяльності, керує процесами й забезпечує функціонування різних систем та об'єктів.

У контексті аналізу людини як надскладної системи варто виокремлювати механічний, функціонально-анатомічний, фізіологічний складники, що перебувають в основі виконання рухових дій, психічний складник, зумовлений

сукупністю особистісних якостей, соціальну сферу, пов'язану з регуляційним складником, тощо. Праця людини, професійна діяльність залежать від комплексного поєднання всіх складників – від будови організму людини, від психічної регуляції рухових дій. З огляду на це надійність людини може мати різний зміст, стосуватися багатьох аспектів і виявів активності людини.

Як зазначено вище, для дослідження професійної надійності людини важливо брати до уваги основні ознаки, притаманні надійності в технічних системах. В. Крук (2011) слушно зазначає, що подальше вивчення професійної надійності фахівця постійно перебуває в межах виявлення спільного й особливого між живими та неживими системами. На наявності багатьох спільних ознак між надійністю в техніці й надійністю людини наголошував філософ О. Астаф'єв (1967). Учений констатував певну аналогію надійності живих систем і в техніці. Для забезпечення надійності автор описав специфічні й універсальні механізми. До специфічних механізмів належать бар'єрні, біологічної резистентності, імунітету. Універсальні механізми надійності забезпечують надлишковість та ускладненість систем. На цій основі науковець сформулював визначення надійності, що задовольняє як неживі, так і живі системи. Надійність потрактована як здатність системи (живої чи неживої) підтримувати й зберігати стійкість нормального функціонування та розвитку впродовж певного часу в заданих умовах діяльності (Астаф'єв, 1967, с. 130).

Характеризуючи професійну надійність фахівця, психологи М. Котик & О. Ємельянов (1993) запропонували звертати увагу на стан життєдіяльності людини в процесі професійної діяльності. Згідно з їхнім баченням, професійна надійність людини полягає в її здатності зберігати нормальний стан життєдіяльності й витримувати технічні параметри управління системою «людина – машина» під час виконання всіх покладених на нею функційних обов'язків, із дотриманням заданого режиму роботи протягом певного проміжку часу та в належних умовах.

У ході акцентування уваги на процесах життєдіяльності під час визначення надійності необхідно зважати на психологічні й фізіологічні властивості суб'єкта

праці. У науковій літературі функціює термін психофізіологічна «ціна», що означає рівень функційних затрат людини під час виконання певних виробничих процесів (Прищак & Лесько, 2013). Зважаючи на це, біологи В. Щєбланов й О. Бобров (1990) представили надійність через здатність людини виконувати поставлені перед нею функції із заданою якістю, зберігаючи значення психофізіологічної «ціни» діяльності в допустимих межах.

Беручи до уваги багатоплановість виявів надійнісних характеристик, науковці Л. Северіна (2004), В. Бодров & В. Орлов (1998) пропонують окремо від професійної надійності аналізувати функційну надійність суб'єкта праці. Професійна надійність більше стосується таких характеристик, як безвідмовність, безпомилковість і своєчасність робочих операцій. Натомість функційна надійність потрактована як:

1) властивість функційних систем людини забезпечувати динамічну стійкість у ході виконання професійних завдань упродовж заданого проміжку часу, із дотриманням заданої якості;

2) ступінь розвитку та взаємозв'язку характеристик професійно важливих психічних якостей, психофізіологічних станів і працездатності суб'єкта праці (Дружинін, 2009).

В. Бодров & В. Орлов (1998) пропонують вивчати функційну надійність фахівця за двома основними напрямками: перший – окреслює вплив на надійність різних функційних порушень організму, різних ознак вияву цих порушень і динаміку їх змін аж до виникнення захворювання; другий – пов'язаний з особливостями функційних реакцій організму фахівця.

Залежність професійної надійності від стану здоров'я фахівця виявив психолог Г. Нікіфоров (1996). Автор зазначав, що гарне здоров'я людини, зменшення рівня захворюваності позначається на тому, що працівник має менше пропусків, невиходів на роботу або зниження рівня працездатності. Тісний зв'язок із професійною надійністю має безпека людини й охорона праці в процесі професійної діяльності. Отримання травм та ушкоджень призводить не лише до погіршення стану здоров'я, це в подальшому також відображається на зменшенні

можливостей працівника певний час якісно й повноцінно виконувати професійну діяльність.

Часто професійну надійність людини пов'язують зі здатністю безвідмовно виконувати діяльність упродовж певного часу за заданих умов (Муніпов, 1980). Учений В. Карцовник (1983) пропонує характеризувати професійну надійність крізь призму вірогідності як випадкову функцію часу, протягом якого людина працюватиме безвідмовно. Безвідмовність вирізняється властивістю людини зберігати заданий рівень працездатності протягом певного часу до настання моменту відмови або припинення діяльності (Бодров & Орлов, 1998, с. 19).

Психологи А. Леонова й В. Медведєв (1981) для трактування професійної надійності вважають значущими характеристиками точність і вірогідність виконання поставленого завдання. Згідно з дефініцією дослідників, під надійністю варто розуміти вірогідність виконання поставленого завдання з допустимою точністю протягом певного проміжку часу за умови збереження параметрів функціонування в окреслених межах.

До вірогіднісної сутності професійної надійності людини також апелюють А. Войтенко та В. Пономаренко (1993). На думку вчених, представлення надійності як вірогідної категорії найбільше відображає сутність професійної надійності. Натомість психологи Б. Ломов (1962), Ю. Забродін, В. Зазикін (1985), D. Meister (1973), формулюючи визначення надійності фахівця, описують вірогідність того, що поставлене завдання буде виконане на будь-якому заданому рівні роботи, стадії функціонування системи впродовж окресленого часового проміжку часу. Науковці А. Swain, Н. Guttman (1983) трактують професійну надійність людини як вірогідність того, що особа правильно виконає зумовлені системою дії протягом запланованого часу й не допустить жодної сторонньої дії, що матиме шкідливий вплив на систему.

Серед інших характеристик професійної надійності часто в науковій літературі названий такий показник, як безпомилковість, що пов'язують із помилками в роботі. У зв'язку з цим, під професійною надійністю фахівця почали розуміти безпомилкове виконання людиною покладених на неї професійних

обов'язків (функцій) (Аллахвердов, Безсонов & Богданов, 2008). Учений В. Хаккер (1985) запропонував оцінювати професійну надійність помилковими діями, властивістю людини помилятися або протилежною характеристикою, їх відсутністю.

У дослідженні професійної надійності варто акцентувати увагу на умовах праці, характеристиці робочого місця й на такому важливому напрямі, як ергономічність. Сумарне значення професійної надійності залежатиме від розподілу функцій фахівця в системі, урахування необхідних ергономічних і інженерно-психологічних вимог до робочого місця, вибору оптимальних умов навколишнього середовища, організації виробничого процесу, що пов'язаний з інформаційним навантаженням, тривалістю роботи й відпочинку (Завалова, Ломов & Пономаренко, 1971). До цього показника належить вплив гігієнічних, антропометричних, психологічних та інших умов професійної діяльності (Кузьменко, 2011, с. 7).

Поряд із фізіологічними, біологічними особливостями, ергономічними виявами надійності важливе місце в професійній надійності відіграють психологічні якості фахівця. Відповідно до результатів дослідження психічної надійності Б. Ломова (1984), на надійність впливають потенційні резерви людини, наявність тих або тих психічних властивостей. Серед основних умов надійної діяльності Б. Ломов (1983) виокремлює також механізми саморегуляції фахівців. Психологи Г. Ложкін і Н. Пов'якель (2003) серед причин, що негативно позначаються на професійній надійності фахівця, назвали обмеженість психологічного потенціалу.

Учені В. Небиліцин, К. Гуревич, Є. Ільїн суттєво розширили відомості про зв'язок надійності з психологічними властивостями та властивостями нервової системи. Зокрема, В. Небиліцин (1964b) увів поняття оперативної надійності людини, що базоване на основних властивостях нервової системи й виражене в здатності індивіда до стійкого збереження оптимальних робочих параметрів упродовж заданого проміжку й можливих ускладнень умов праці. К. Гуревич (1970), досліджуючи зв'язок між надійністю та професійною придатністю,

наголошує на важливості з'ясування потенціалу людини, характеру його реалізації, а також на залежності від ступеня мотивації людини. Є. Ільїн (2004), аналізуючи професійну надійність фахівця, виявив вплив несприятливих емоційних станів, вольових і психомоторних здібностей на її значення. Автор наголосив на тому, що надійність людини залежить не стільки від однієї певної особливості, стільки від комплексу або від поєднання різних властивостей нервової системи.

Безперечно, на професійну надійність фахівця впливають особливості нервової системи, психологічні властивості, індивідуальні ознаки пам'яті, мислення, уяви, відчуття та сприйняття, а також атенційні процеси. До можливих причин погіршення надійності, породжених помилковими діями, учені J. Reason, K. Duncan, J. Leplat (1987) додали ще два психологічні чинники. Перший пов'язаний зі схильністю людей діяти за заданим шаблоном, не знаходячи істинних причин помилок. Другий чинник виявляється в тому, що люди, зазвичай, надають перевагу тим способам або діям, які вони раніше використовували, не витрачаючи часу й зусиль на пошук нового варіанта розв'язання проблеми чи ситуації, що склалася.

Оцінюючи професійну надійність фахівця, філософ В. Уакієв (1991) запропонував диференціювати три окремі аспекти (предметний, моральний, психічний). Предметний вимір надійності вчений пов'язує з об'єктом діяльності. Взаємини та взаємодія між людьми утворюють моральний аспект надійності. Окремі психічні властивості суб'єкта діяльності, пов'язані із самовідданістю, витримкою, стійкістю психічних і вольових процесів, становлять психічний вимір надійності.

Існують інші уявлення про надійність, що зосереджують увагу на морально-психологічній надійності особистості. Учений В. Пушкін (1971) зазначив, що неможливо повноцінно оцінити надійність людини без аналізу моральної та психологічної надійності. На думку науковця, надійність людини передбачає оптимальне співвідношення індивідуальних психофізіологічних властивостей із моральними якостями, духовним світом людини. Надійність особистості тісно

пов'язана з її моральною відповідальністю, певною мірою залежить від надійності суспільства.

Особливого значення морально-психологічна надійність набуває у військовій сфері, коли від дій однієї людини залежить безпека, життя та здоров'я інших осіб. Важливі проблеми забезпечення надійності в системах «людина – військова техніка» стали предметом дослідження С. Сухова (1977). Автор трактує надійність системи «людина – військова техніка» як властивість системи, що виявляється в збереженні якісної та кількісної визначеності, цілісності, стійкості нормального функціонування, забезпечуючи досягнення поставлених цілей за активної протидії противника та впливу зовнішнього середовища. У цій системі варто акцентувати на провідній ролі надійнісних характеристик людини, які пов'язані з фізіологічними, психологічними властивостями й моральними якостями. У бойових умовах зазнають актуалізації особистісні й соціально зумовлені якості. Поряд із психофізіологічним і соціально-психологічним складниками надійності людини вчений С. Сухов наголошує на необхідності врахування морально-політичного складника надійності.

Досліджуючи особистість воїна, І. Бормотов (1992) розширив знання про моральну надійність. Моральна надійність потрактована як соціальне явище і якість особистості, ядром якого є моральні переконання й принципи, що забезпечують єдність мотивів і вчинків, свідомості та поведінки, моральні цілісність і стійкість до несприятливого впливу соціального середовища. Крім того, учений пропонує описувати моральну надійність у трьох вимірах: загальнофілософському, соціальному й етичному. Центральним елементом моральної надійності І. Бормотов визнає моральні переконання. Такі елементи, як здатність людини до пізнання, розуміння й засвоєння моральних знань, оволодіння моральними вміннями та навичками, які забезпечують стійкість життєвої позиції, вчинків, поведінки, саморозвитку, самоконтролю й саморегуляції, засвідчують наявність сутнісних ознак моральної надійності.

Поряд із морально-психологічною надійністю вчений В. Уакієв (1991) описує соціальну надійність людини. Досліджуючи соціальну надійність,

науковець звертає увагу на надійність поведінки людини в різних сферах суспільного життя. «Соціальна надійність особистості постає як комплексна якісна характеристика людини, яка має цінність і значущість у всіх сферах суспільного життя сучасного суспільства та оцінювана з погляду досягнення цілей у діяльності й поведінці» (с. 8). Суспільне середовище суттєвою мірою зумовлює специфіку особистісних якостей людини й відіграє провідну роль у випробуваннях людини на надійність. Учений пропонує витлумачувати надійність із позицій суспільного явища як систему взаємин між людьми, що мають певну специфіку.

Характерними рисами соціальної надійності особистості є вірогідність, багатоплановість, залежність від науково-технічного розвитку, інтегративність, суспільна цінність і значущість. Загалом соціальна надійність фахівця потрактована як системна, філософсько-соціологічна категорія, яка відображає взаємозв'язок особистості й суспільства, вирізняється таким рівнем розвитку особистісних якостей, які надають змогу свідомо та з високою результативністю виконувати покладені функції й ролі в різних сферах суспільного життя та в різних умовах (Крук, 2011).

Соціальна надійність військових фахівців постала предметом дослідження в працях В. Юдіна (1995). Соціальна надійність, за висловом ученого, являє собою узгодженість особистісних якостей фахівця з вимогами військової діяльності, що забезпечують реалізацію інтересів конкретного соціального середовища й держави в цілому. Оцінюючи розвиток соціальної надійності, автор запропонував розрізняти предметний і духовний (морально-психологічний та світоглядний) види. Згідно з іншими поглядами, професійну надійність пов'язують з ефективною груповою взаємодією під час діяльності та із запобіганням можливим виявам, виникненням і розвитком конфліктних ситуацій (Ломов & Мясніков, 1988).

Аналізуючи поняття надійності в контексті професійного розвитку фахівця, творчого виконання професійних завдань, підвищення рівня професіоналізму, самовдосконалення тощо, психолог В. Бодров зазначив, що високий

професіоналізм і професійна надійність фахівця мають бути соціально визнаними й престижними в суспільстві (Бодров & Орлов, 1998).

В. Небиліцин (1961) стверджує, що близьким за значенням до професійної надійності варто вважати поняття оперативної надійності. Автор бере до уваги таку характеристику індивіда, як здатність до збереження оптимальних параметрів праці протягом окресленого часу за різних ускладнених обставин. Студіюючи професійну надійність фахівця, В. Небиліцин (1964b) водночас звертав увагу на особливі, незвичні, ускладнені, інколи й екстремальні умови праці. Згідно з його баченням, надійність не може мати достатнього вияву в умовах, які несуттєво відрізняються від звичних, нескладних умов праці. Поняття надійності має певну тотожність із поняттям гомеостазу, тобто зі збереженням певного стану системи під впливом постійних зовнішніх подразників (Острейковский, 2003, с. 403).

Відомі також визначення, що пов'язують надійність зі стабільністю професійної діяльності, запасом резервних можливостей людини, які можуть бути активовані в разі ускладнення ситуації, в умовах дії екстремальних чинників (Нерсесян & Конопкін, 1978; Небиліцин, 1961).

Учений А. Губінський (1982) запропонував трактувати професійну надійність як здатність зберігати стійкість виробничих процесів. Згідно з позицією автора, здібність зберігати стійкість запланованого процесу функціонування полягає у відсутності вимушених зупинок процесу (зривів) і неправильного його виконання стосовно запланованих дій (помилкові дії).

Вивчаючи професійну надійність людини, А. Губінський, Б. Ломов, Р. Мансуров, Г. Суходольський (1967), В. Венда, Р. Ротенберг, Г. Улиханян (1983), Є. Ільїн (2004) та інші наголошували на важливості такої категорії, як працездатність. Науковці пропонують витлумачувати професійну надійність як властивість людини зберігати стійку працездатність за чіткого режиму й умов праці.

Є. Мілерян (1974) схарактеризував професійну надійність фахівця як здатність людини зберігати оптимальні параметри праці в екстремальних

режимах роботи. Іншими словами, автор характеризує професійну надійність як стан працездатності, за якого людина забезпечує точне, ефективне, безпомилкове, оптимальне, вчасне та успішне виконання всіх доручених їй функцій як за оптимального, так і за екстремального режиму праці.

На важливості такого показника, як стійкість, акцентує психолог В. Денісов (1991), який досліджував надійність. Учений зауважує, що саме змінний характер індивідуальних особливостей і функційних станів фахівця має вагомий вплив на надійність професійної діяльності.

Інколи надійність людини в процесі професійної діяльності пов'язують із такою категорією, як сталість її робочого процесу (Бодров & Орлов, 1998, с. 18). Сталість під час визначення надійності полягає в збереженні рівня ефективності та якості діяльності в ході виконання поставленого завдання на порівняно стабільній, однорідній, незмінній ділянці трудового процесу. Сталість як показник професійної надійності важлива й у разі переходу від одного завдання до іншого. Беручи за основу ці відомості, науковці А. Войтенко, В. Пономаренко (1993) представляють професійну надійність як вірогідність збереження сталості професійної діяльності у варіативних умовах.

Варто зазначити, що професійну надійність можна розподілити на дві групи, в основі яких перебувають процесуальні й результативні характеристики (Бодров & Орлов, 1998). Із погляду процесуального характеру надійності, актуалізації зазнають внутрішні, потенційні ресурси та здатності людини щодо забезпечення професійної діяльності. Процесуальний характер професійної надійності можна оцінити за допомогою низки показників: дотримання режимів праці, працездатність, стабільність тощо. Результативні характеристики надійності передбачають насамперед досягнення мети діяльності, виконання поставлених завдань. У цьому руслі надійність пов'язують із властивістю людини досягати поставленої мети, тобто виконувати запропоноване завдання, алгоритм або програму в окреслених умовах за певний часовий проміжок (Піскопель, 1995).

Беручи результативність за основу дефініції надійності, В. Пономаренко (1986) представив професійну надійність фахівця як вірогідність того, що фахівець досягне потрібного результату. С. Саричев, О. Чернишов (2000) пропонують описувати професійну надійність через збереження високої результативності в напружених умовах. До показників професійної надійності, що мають результативний характер, зараховують такі: безпомилковість, вчасність, безвідмовність тощо.

Широке коло питань, пов'язаних із професійною надійністю, окреслив педагог В. Заставенко (2009). Зокрема, із професійною надійністю автор пов'язує компетентність у вибраній спеціальності, прагнення до самовдосконалення, ініціативність і винахідливість, різнобічний професійний розвиток, міцне здоров'я, дотримання норм техніки безпеки, прагнення до підтримання порядку й дисципліни, розважливості та поміркованості, здатність зберігати таємниці тощо.

Доцільно з'ясувати основні чинники, що впливають на підвищення рівня професійної надійності фахівця або ж призводять до її погіршення. Науковці описують низку чинників, беручи за основу надійності людини таку її властивість, як безпомилковість, або досліджуючи помилки як категорію, протилежну до надійності. Серед поширених причин порушення надійності В. Бодров (2000) диференціював інформаційні причини, що виникають під час професійної діяльності. За переконаннями вченого, порушення інформаційного забезпечення призводить до виникнення в людини інформаційного стресу, який натомість негативно впливає на надійність у професійній діяльності.

Поява інформаційного стресу як чинника надійності людини пов'язана з багатьма чинниками як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Брак інформації чи її відсутність, порушення зворотного зв'язку стають причинами психічного напруження та стресу. Психологи А. Карпов і В. Карпов (1976) звернули увагу на те, що не лише кількість інформації, а і її якісні характеристики породжують погіршення надійності. Перенавантаження, високий темп надходження інформації, низький або високі рівні сигналів призводять до нервово-психічних напружень (стресу), порушують процеси інформаційної

взаємодії фахівця з різними складниками професійної діяльності. З іншого боку, простежуваний зв'язок між появою помилок і психологічними процесами в людини, порушення яких знижує надійність.

Психологи Л. Гримак і В. Пономаренко (1982) зафіксували зв'язок між виникненням помилок та порушенням психічного стану людини, що породжений різними конфліктними випадками як на роботі, так і в побуті, попередніми професійними невдачами тощо. Низка помилок зумовлена індивідуальними особливостями людини, пов'язаними з низькою професійною підготовкою, браком сформованості професійних компетентностей, зміненним функційним станом унаслідок захворювання, втоми, перенапруження тощо.

Учений А. Дьяков (1993) наголошує на необхідності дотримання режиму праці, відпочинку, тренувань і харчування, а також урахування психофізіологічних характеристик фахівців для забезпечення професійної надійності на виробництві. Дослідники В. Чернишов та О. Двінін (1997), вивчаючи професійну надійність, зосереджують увагу на важливості таких факторів, як психологічні чинники охорони праці й техніки безпеки.

Докладною вважаємо дефініцію професійної надійності, що запропонована психологом В. Бодровим. Дослідник стверджує, що професійна надійність людини як системна властивість вирізняється специфічною сукупністю професійних, психологічних (особистісних, когнітивних та ін.) і фізіологічних якостей та функцій на різних рівнях регуляції трудової активності, це дає змогу забезпечувати стійку й стабільну діяльність суб'єкта в межах допустимих похибок, порушення яких відображене у вигляді відмов і помилкових дій (Бодров & Орлов, 1998).

Учені Н. Завалова, Б. Ломов, В. Пономаренко (1971) доводять, що більш доречно описувати надійність фахівця через його здатність до збереження потрібних виробничих якостей в умовах можливого ускладнення обставин професійної діяльності. Подібне представлення професійної надійності подано в працях Б. Смірнова (1986) і М. Котика (1974). Зокрема, Б. Смірнов під професійною надійністю розуміє властивість людини якісно виконувати трудову

діяльність протягом заданого часу та умов. М. Котик витлумачує професійну надійність як здатність зберігати потрібну якість у чинних умовах упродовж окресленого часу.

На думку психолога А. Крилова, професійна надійність – інтегральна системна якість, що відображає властивість людини виконувати функції відповідно до вимог професії (Дмитриєва, Крилов & Нафтульєв, 1979). Із поняттям надійності суб'єкта праці пов'язують забезпечення заданої (високої) якості діяльності в різних професійних сферах. О. Астаф'єв (1971) порівнював надійність із поняттями якість і стійкість.

Психологи Г. Ложкін, Н. Повякель (2003) пропонують кваліфікувати професійну надійність як «сукупну професійну якість, що є властивістю системи (чи її окремих частин), яку визначають через категорію станів, а стан оцінюють за тим, наскільки в певний момент людина чи система управління відповідають вимогам до них» (с. 98).

Зважаючи на полісемантичний обсяг терміна професійної надійності, учений О. Діденко (2015) представив професійну надійність фахівця у вигляді мультисистеми, яка натомість складається з окремих компонентів: соціально-особистісної, фахово-діяльнісної та функційної надійності. Крім того, автор доводить, що загальнонаукове визначення терміна «професійна надійність» потребує конкретизації фахівця, який виконує професійну діяльність, а також ґрунтовного аналізу умов його праці. Для характеристики професійних умов важливо з'ясувати їхню складну екстремальну природу.

Нерідко поняття «професійна надійність» пов'язують із поняттям «ефективність діяльності», тобто репрезентують професійну надійність як здатність людини, що залежить від співвідношення своєчасності й точності виконання завдань до мінімальних затрат сил, енергії та ресурсів (Лещенко, 2017). Водночас науковець Г. Лещенко пропонує трактувати професійну надійність як «сукупну властивість суб'єкта, яка характеризує його здатність продуктивно, якісно, з оптимальними енергетичними й часовими витратами виконувати актуальні професійні завдання в заданих умовах діяльності, удосконалюючи свою

професійну компетентність і середовище професійної діяльності відповідно до суспільних та особистісних потреб» (с. 175).

Поняття професійної надійності широко застосовуване в різних сферах життєдіяльності людини. Психолог А. Благинін (2005) убачає шлях до збереження надійності професійної діяльності фахівця складних ергатичних систем в енергетичній галузі через покращення функційного стану та стану працездатності. Вивчаючи надійність людини, яка виконує функції оператора складних систем, це пов'язують насамперед із виконанням певних дій. Надійним оператором стає особа, яка пунктуально виконує заданий алгоритм професійної діяльності (Острейковский, 2003, с. 402). Іншими словами, під час виникнення різних виробничих ситуацій у надійної людини-оператора має бути заздалегідь відомий план дій.

Досліджуючи професійну надійність працівників правоохоронних органів, науковець С. Поярков (1997) запропонував убачати в ній інтегральну якість особистості, на яку має вплив суб'єктивний досвід, професійно значущі властивості та професійна мотивація співробітників. С. Гаркавцев (2014) витлумачує професійну надійність працівників внутрішніх справ як складне, інтегративне особистісне утворення, пов'язане з ефективним виконанням діяльності, переважно в екстремальних умовах. Аналізуючи професійну надійність працівників внутрішніх справ, науковець І. Газда (2014) зосередив основну увагу на безпомилковості їхньої діяльності. Автор описує безпомилкове та своєчасне виконання дій у контексті «нормального, здорового функціонування різних підсистем організму і психіки людини» (с. 127). Протилежний ненадійний стан стає результатом порушення саморегуляції психічних станів, недостатнім виявом певних рис особистості.

Науковець О. Лопатюк (2016) схарактеризував професійну надійність на прикладі працівників авіатранспорту як «феномен, що на суб'єктивному рівні виявляється як інтегративна якість фахівця досягти стабільних позитивних результатів професійної діяльності у звичайних та особливих умовах» (с. 122). Причому ключову роль у формуванні професійної надійності, за висловом

науковця, відіграє інтеграція особистісних, морально-психологічних і психофізіологічних якостей фахівців.

Важливими для льотної галузі стали дослідження проблеми професійної надійності Ф. Горбова та В. Лебедева (1975), де констатовано залежність професійної надійності льотчика від пароксизму свідомості під час безперервної діяльності. З огляду на велику відповідальність перед життям пасажирів, виникнення будь-якого хворобливого стану в льотчика є вкрай небезпечною ситуацією й, безперечно, впливає на його професійну надійність під час польоту. У структурі професійної надійності фахівця авіаційного транспорту Г. Лещенко (2016) виокремив соціально-особистісний, фахово-діяльнісний, функційний компоненти зі специфічними для них функціями.

Студіюючи професійну надійність в авіаційній сфері, зокрема у фахівців управління повітряним рухом, психолог Н. Гординя (2014) описувала професійну надійність через «спроможність оператора виконувати професійні завдання на певному рівні якості протягом визначеного часу та в ситуаціях можливих ускладнень» (с. 57).

Досліджуючи професійну надійність льотного складу, науковець С. Бондарчук (2015) акцентував увагу на ролі психофізіологічних професійно важливих компонентів. Крім високого рівня знань, автор доводить необхідність урахування в професійній надійності «навичок і вмінь особистості в управлінні повітряним судном, високого рівня мотивації, оперативного мислення, емоційної стійкості, розподілу й переключення уваги тощо» (с. 13).

Вивчаючи професійну надійність фахівців на залізниці, психологи О. Конопкін і Л. Нерсесян (1978) потрактували психологічну надійність машиніста локомотива як уміння долати випадкові непередбачувані ситуації, які вимагають від нього термінового екстреного вибору й виконання керівних дій в умовах украй обмеженого часу. Машиністові доводиться реагувати на ситуації, що виникають, здебільшого на тлі різних функційних станів, як-от втома, монотонія, емоційне напруження.

М. Бабішена (2013) виокремлює професійну надійність як одну з професійно значущих якостей майбутніх судових спеціалістів. Серед основних характеристик надійності науковець диференціює такі: безвідмовність, безпомилковість і своєчасність дії фахівця, що спрямовані на досягнення поставленої мети в заданих умовах під час взаємодії з технікою та іншими фахівцями.

Досліджуючи професійну надійність представників екстремальних видів діяльності, О. Кузнецова (2013) серед психологічних властивостей фахівця надає пріоритетного значення адаптивності особистості. Загалом здатність фахівців пристосовуватися до умов діяльності, що пов'язані з суттєвими труднощами, не лише мобілізує адаптивні здібності, а й підвищує рівень професійної надійності.

Науковець В. Гащук (2016), окреслюючи шляхи покращення практичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, запропонував трактувати процес формування професійної надійності як одну з педагогічних умов деонтологічної підготовки.

Вагомий науковий доробок належить В. Корнешук (2010), яка вивчала професійну надійність майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності. Авторка вбачає в професійній надійності фахівців соціономічної сфери «особливу інтегровану якість, що виявляється в стабільності позитивних результатів професійної діяльності в системі (людина – людина) і зумовлена особистісними характеристиками» (с. 32). Водночас, за висловом дослідниці, професійна надійність складається із системної, функційної, моральної надійності та надійності перероблення інформації. Заслуговує на увагу описана В. Корнешук низка «факторів, що впливають на професійну надійність, зокрема: висока суб'єктивна складність професійного завдання, надмірна відповідальність, непередбаченість розвитку ситуації; несприятливі функціональні та психічні стани; несприятливі фізіологічні особливості, нерациональний режим праці й відпочинку тощо» (с. 33).

У руслі дослідження конкурентоспроможності підприємців І. Лантух (2018) звернув особливу увагу на особистісну надійність «суб'єктів підприємницької

діяльності як на інтегральне психологічне утворення, представлене сукупністю компонентів особистісних структур (ціннісно-сміслової, мотиваційної, поведінкової, когнітивної, емоційно-вольової), які забезпечують стабільність функціонально-діяльнісних показників» (с. 124).

Професія вчителя фізичної культури тісно пов'язана зі спортивною діяльністю, тому варто деталізувати особливості використання терміна надійності у сфері фізичної культури і спорту. Досліджуючи надійність у спорті, науковці В. Плахтієнко, Ю. Блудов (1983) сформулювали чотири групи дефініцій поняття надійності: надійність змагальної діяльності, надійність спортсмена в певному виді спорту, надійність технічної майстерності, психічна надійність спортсмена.

Надійність змагальної діяльності – системна, інтегральна, комплексна якість спортсмена, що дає йому змогу успішно виступати на змаганнях протягом певного часу. Педагоги Ю. Смірнов, І. Зулаєв (1996) за основу надійності змагальної діяльності вибирають безвідмовні виступи на змаганнях певного рангу із заданою результативністю та під дією чинників високої спортивної конкуренції, що відволікають, упродовж усієї змагальної діяльності. Змагальна надійність була представлена автором як вища результативність дій спортсмена та стійкість цього рівня підготовленості в екстремальних умовах.

Зазвичай, високий рівень результативності виступів на змаганнях суттєвою мірою зумовлений збільшенням екстремальності умов (Малініна, 2006). Саме тому посилення зацікавлення дослідженням надійності змагальної діяльності спричинене зростанням спортивної майстерності. Учений Л. Матвеев (2003) витлумачує надійність змагальної діяльності як комплексний результат удосконалення навичок і здібностей спортсмена, що допомагає йому ефективно виступати на відповідальних змаганнях упродовж окресленого періоду. В. Коренберг (1970) описав надійність змагальної діяльності через вірогідність вдалої спроби виконати вправу в заданих умовах.

Науковець Ю. Кисельов (1964) репрезентував надійність змагальної діяльності спортсмена через безвідмовне та стійке виконання спортсменами своїх змагальних цілей. Важливо зазначити, що, окрім стабільності й динаміки

спортивних результатів, змагальну надійність спортсмена становлять окремі властивості особистості, як-от: емоційна стійкість, фрустраційна толерантність, властивості вищої нервової діяльності, темперамент, схильність до лідерства, мотивація на успіх тощо (Баландін & Бундзен, 1999).

Педагог В. Сілін (1979) під надійністю в різних видах спорту, зокрема в гімнастиці, розуміє стійкість результатів, низьку вірогідність помилок під час виконання різних вправ як у ході тренувань, так і на змаганнях.

Крім надійності в змагальній діяльності та в різних видах спорту, важливе місце посідає дослідження надійності технічної майстерності (Дьячков & Худадов, 1977). Надійність технічної майстерності – досконале володіння найбільш раціональними руховими діями з орієнтацією на максимальне їх виконання в умовах спортивної боротьби. Дослідники В. Давидов і П. Жоров (1977) підтвердили, що важливим чинником у системі забезпечення надійності спортсмена слугує високий рівень розвитку технічної майстерності.

Поряд зі змагальною надійністю в наукових дослідженнях набула поширення проблема психічної надійності спортсмена. Існування зв'язку між спортивною майстерністю та психічною надійністю спортсмена виявив Б. Косов (1977). В. Плахтієнко, Ю. Блудов (1983) під психічною надійністю спортсмена розуміють збереження високої результативності в напружених умовах. Психічна надійність полягає в стабільності ефективності виступів спортсмена, що зумовлена певним психологічним резервом, який дає змогу успішно долати змагальний стрес (с. 3). Науковець В. Маріщук пропонує разом зі стабільністю виступів на змаганнях до психічної надійності спортсмена зараховувати відсутність зривів під час змагань (Маріщук, Блудов, Плахтієнко & Серова 1984).

Учений М. Худадов (1979) в основу визначення психічної надійності спортсмена поклав вірогідність стабільного збереження ефективної психічної діяльності під час екстремальних ситуацій. Чеські психологи Ф. Ман і В. Гошек (1977) пов'язують психологічну надійність із результативністю психологічної підготовки. Згідно з поглядами вчених, психологічна надійність спортсмена

полягає в стабільності результатів виступів на змаганнях у психологічно несприятливому середовищі.

Науковець А. Лукутін (2007), вивчаючи надійність виконання технічних елементів у спортивній діяльності, трактує її як інтегративну характеристику, що складається з окремих видів надійності: функціональної, рухової та психологічної. Функціональна надійність виконання технічних елементів забезпечена розвитком необхідних професійно важливих якостей; рухова надійність вирізняється якістю виконання технічного руху; психологічна надійність зумовлена розвитком окремих психологічних якостей (емоційно-вольовою стійкістю, властивостями уваги).

Характеризуючи поняття професійної надійності як міждисциплінарної категорії, використання її в різних сферах життєдіяльності людини, зауважимо, що поняття надійності також частково впроваджене в освітянській сфері. Фокусуючи увагу на професійній діяльності керівників ЗСО, Л. Вознюк (2016) кваліфікує професійну надійність як окремий складник професійної компетентності керівника. За висловом автора, в основі професійної надійності перебуває «здатність розв'язувати проблеми як ситуативного, так і стратегічного характеру, ухвалювати правильні управлінські рішення» (с. 39).

Зважаючи на складність і багатогранність освітнього процесу, О. Осадчук (2007b) пропонує розмежовувати надійність професійного виховання та надійність професійного навчання. На думку науковця, у педагогічній діяльності доречно вирізнити професійну надійність, що складається з особистісної надійності, діяльнісної надійності та функціональної надійності. Під професійною надійністю педагога О. Осадчук (2013) розуміє інтегративну властивість, що відображає єдність особистісних, суб'єктних, індивідуальних властивостей, які забезпечують збереження якості реалізації педагогічних функцій у змінних умовах за допомогою механізму саморегуляції. Особистісну надійність характеризує особистість суб'єкта педагогічної праці, що віддзеркалене в професійній позиції педагога як щодо педагогічної діяльності, так і стосовно себе та інших учасників освітнього процесу. Діяльнісна надійність відображає процес і

результати педагогічної діяльності, що виявляються в безвідмовності, своєчасності, точності, ефективності дій. Функціональна надійність педагога названа обсягом енергетичних ресурсів, потрібних для реалізації окреслених педагогічних функцій (Осадчук, 2007а).

Науковець Д. Романов (2014) пов'язує професійну надійність педагога зі стійкістю, резистентністю до емоційного вигорання та інших негативних чинників, які впливають на професійну діяльність. Ю. Афонькіна (2014) під професійною надійністю педагога розуміє його здатність діяти під впливом різних перешкод, зберігаючи високу якість досягнень і цілісність та гармонійність внутрішнього світу.

Дещо інше розуміння професійної надійності обґрунтовує В. Сластьонін. Учений описує професійну надійність у руслі здатності педагога вибирати форми й методи навчання відповідно до мети, вчасно вживати заходів, щоб поставлені завдання були виконані (Сластьонін, Ісаєв, Міщенко & Шиянов, 1997).

Аналіз літературних джерел спонукає до висновку про те, що численні дослідження з проблеми професійної надійності педагога пов'язані з реалізацією освітнього процесу, орієнтовані на якість і результативність освітньої діяльності учнів. Науковці Є. Шиянов, І. Котова (1999) характеризують професійну надійність у контексті створення педагогом умов, які сприяють надійному збереженню в пам'яті учнів необхідних для майбутньої діяльності знань та способів виконання дій.

Учений С. Архангельський (1980), досліджуючи професійну надійність педагога, запропонував окремо аналізувати надійність навчання у ЗВО. Під цим поняттям автор розуміє функцію часу, упродовж якого отримані вміння, навички, науковий світогляд забезпечують творчу працездатність випускника. Також професійна надійність педагога залежить від міцності засвоєння учнями навчального матеріалу, що засвідчує здатність зберігати відомості в пам'яті тривалий час (Осадчук, 2013, с. 26).

Важливо зазначити, що аналогічних міркувань стосовно професійної надійності дотримується багато закордонних науковців. С. Shon (2006) трактує

професійну надійність разом із відповідальністю як складники професіоналізму вчителя. Характерними ознаками професійної надійності є послідовне виконання професійних обов'язків; пунктуальне й відповідальне ставлення до роботи з документами, обов'язків і завдань. Окрім того, автор вважає надійним учителя, який рідко спізнюється або відсутній у школі.

Науковець В. Gatens (2015) витлумачує професійну надійність як один із п'яти чинників, що допомагають учителеві здобути кредит довіри в учнів та в батьків. Поряд із надійністю важливими є доброта, компетентність, чесність і відкритість. Із професійною надійністю вчителя вчений пов'язує впевненість у своїх думках, а також у власних діях. У спілкуванні з іншими людьми, зокрема з учнями, надійний учитель завжди має залишатися вихованою людиною; постійно бути спостережливим педагогом, гарним слухачем і співрозмовником, відкритим до інших.

Малайзійські вчені Т. Ling, Z. Pihie, S. Asimirin & F. Fooi (2015), студіюючи професійну надійність, зосереджують увагу на високому рівні ефективності діяльності вчителя, що виявляється в його намаганнях більш успішно й ефективно навчати учнів. Як засвідчує аналіз наукових джерел, багато закордонних учених, осмислюючи природу професійної надійності педагога, акцентують на його оцінювальній діяльності. Серед важливих характеристик професійної надійності педагога варто назвати точність і правильність виставлення оцінок. S. Johnson (2013) зазначає, що на точність оцінювання успішності учнів впливає багато чинників, серед яких стать, соціально-економічний стан, зусилля й поведінка.

На важливості врахування оцінювальної діяльності під час опису професійної надійності вчителя наголошують науковці С. Parkes, S. Maughan (2009). Автори пов'язують професійну надійність зі зміцненням довіри серед учнів і батьків до оцінювання вчителем, із забезпеченням якості вчительських рішень, розробленням ефективних моделей оцінювання на різних етапах освіти. Із-поміж значущих шляхів покращення професійної надійності педагога виокремлено покращення власної оцінювальної діяльності через проходження курсів підвищення кваліфікації, навчання з тестування (Kinyua & Odiemo, 2014).

Такий підхід дає змогу вчителям більш якісно розробляти тестові завдання, які мають вищий рівень надійності й вірогідності оцінювання. Дієвими заходами з підвищення професійної надійності вчителя є розширення тестового поля, ретельне ставлення до формулювання запитання в тесті, дотримання чітких інструкцій і стандартних процедур у ході оцінювання («Reliability concerns», 2011; Knudson, 1988).

Заслуговує на увагу дослідження (S. Berkson et al., 2013), де схарактеризовано професійну надійність учителя фізичної культури. Зважаючи на специфіку професійної діяльності вчителів фізичної культури, автори пропонують трактувати професійну надійність через здатність педагогів точно і якісно вимірювати показники будови, зросту й маси тіла учнів. S. Kaleigh (2011) вважає за доцільне кваліфікувати професійну надійність учителя фізичної культури крізь призму оцінювання фізичної активності учнів у класах, причому якісною характеристикою слугує збіг результатів у разі повторних вимірювань.

Унаслідок опрацювання літературних джерел, присвячених порушеній темі, виявлено низку понять, що стосуються професійної надійності. Зміст сформульованих дефініцій суттєво відрізняється. Дослідження професійної надійності фахівця охоплюють різні сфери життєдіяльності людини та засвідчують міждисциплінарні зв'язки.

Водночас для кращого розуміння поняття професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, на наш погляд, потрібно брати до уваги загальні й специфічні характеристики явища. До загальних характеристик професійної надійності фахівця належать чинники, які є обов'язковими для визначення професійної надійності, відображають сутність і природу досліджуваного поняття, відрізняють його від інших понять та термінів. Специфічні характеристики, зумовлені особливостями професійної діяльності, доповнюють загальне визначення, дають змогу краще й більш повноцінно зрозуміти сутність професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Термінологічний аналіз поняття професійної надійності слугує підставою для поділу загальних чинників на три групи. До першої групи чинників

професійної надійності фахівця доцільно зараховувати необхідність виконання певних дій, операцій, виробничих процесів тощо, які регламентовані заданими параметрами діяльності або ж вимогами нормативно-технічної документації. Другу групу чинників становлять умови діяльності фахівця. Значущість надійності зростає з ускладненням умов діяльності, збільшенням екстремальності та ризиків для здоров'я й життя. Третю групу чинників професійної надійності характеризує часовий проміжок, тривалість того чи того процесу, діяльності, роботи фахівця тощо (Солтик, 2016а).

Поряд із виокремленими загальними чинниками професійної надійності потребують конкретизації властивості й характеристики, за допомогою яких науковці описують професійну надійність. Унаслідок контент-аналізу опрацьовано 37 найбільш поширених визначень професійної надійності людини. Зафіксовано 28 різних властивостей і характеристик, пов'язаних із професійною надійністю (Солтик, 2015а). Спільними характеристиками є такі: безпомилковість, безвідмовність, своєчасність, точність, стійкість, безпечність, відновлюваність, якість, працездатність, ефективність, оптимальність, успішність, готовність, витривалість, завадостійкість, втома, організованість, результативність, стабільність, функційні затрати, параметри праці, безперервність, досягнення мети, стан здоров'я, цілісність, відповідальність, опірність, керованість.

Опрацювання даних контент-аналізу дало змогу виявити найбільш поширені властивості, що стосуються професійної надійності людини. Формулюючи дефініцію, автори найчастіше оперують терміном безпомилковість (24,32 %). Це засвідчує, що майже в кожному четвертому визначенні професійну надійність пов'язують із помилками, які допускає фахівець під час своєї діяльності. Крім того, відсутність помилок (безпомилковість) може доводити високу надійність.

Кількісно меншу групу за значущістю у визначеннях професійної надійності становлять функційні затрати (16,22 %). Результати праці суттєво знижуються, якщо організм людини не спроможний виконувати поставлені завдання, що натомість впливає на професійну надійність.

На рівні (13,51 %) констатовано такі характеристики: безвідмовність, працездатність, результативність, своєчасність, стійкість. Відновлюваність та ефективність сягають 10,81 %. Решта характеристик, притаманних фахівцям, трапляється в дефініціях професійної надійності значно менше. Крім того, професійна надійність залежить від рівня складності виконуваної людиною роботи. Що складніший технологічний процес, збільшений обсяг функційних обов'язків, відсутність жорсткої регламентації дій та операцій людини, то суттєвішу розбіжність може мати професійна надійність у визначеннях.

Підсумовуючи аналіз психолого-педагогічної, технічної, філософської літератури, акцентуємо увагу на постійному зростанні наукового зацікавлення проблемою професійної надійності. Сучасне розуміння терміна професійна надійність виходить за межі технічних наук, із якими пов'язують його походження й становлення (Додаток Б). Нині проблеми професійної надійності студіюють у таких наукових галузях, як біологія, соціологія, фізіологія, психологія, педагогіка, ергономіка тощо. Розширення тематики праць, присвячених професійній надійності, зумовлене зміщенням основної уваги на людину-фахівця, що представлена в усьому багатстві й різноманітності своїх характеристик і виявів діяльності.

Кожна людина вирізняється унікальною морфологічною будовою, роботою фізіологічних систем, індивідуальною психічною організацією, тому проблематика досліджень професійної надійності фахівця має варіативний характер (Солтик, 2014). До того ж психофізіологічний і біохімічний склад організму, анатомічні показники, робота органів та систем не є сталими. У процесі життя з людиною відбуваються як прогресивні зміни (розвиток та покращення можливостей), так і зворотні процеси, що властиві, зазвичай, людям старшого віку. Усі ці обставини безпосередньо чи опосередковано впливають на професійну надійність людини.

Вивчення наукової літератури, вітчизняного й зарубіжного досвіду формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури доводить, що в системі професійної підготовки названих фахівців проблема

формування професійної надійності не має повноцінного наукового потрактування. Більшість розвідок порушує лише окремі аспекти задекларованого питання, пов'язуючи професійну надійність переважно з оцінювальною діяльністю педагога.

Теоретичний аналіз порушеної проблеми виконано на підставі інтеграції гуманітарного й технічного знання, виявлення міждисциплінарних зв'язків із різними предметами та дисциплінами. Варто виокремити три основні чинники, які є обов'язковими для дослідження проблеми формування професійної надійності фахівців: виконання професійних дій, урахування зовнішніх умов діяльності, наявність часового проміжку, упродовж якого визначають надійність.

Окреслення загальних чинників професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури створює необхідне підґрунтя для такої студії, однак для подальшого формулювання сутності поняття й наукового дослідження потрібно з'ясувати специфічні характеристики. Саме особливості майбутньої професії позначаються на семантичному обсязі терміна професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

1.2. Специфіка професійної діяльності вчителів фізичної культури

Як зазначено вище, успішність дослідження особливостей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, представлення авторської дефініції поняття залежить від урахування специфіки професійної діяльності. Результат професійної діяльності, надійнісні показники суттєвою мірою спричинені як умовами та організацією професійної діяльності, так й індивідуально-типологічними властивостями людини, рівнем професійних знань і вмінь, ціннісно-мотиваційною сферою, психологічними властивостями тощо.

До основних складників будь-якої педагогічної діяльності, зокрема й учителя фізичної культури, належать такі: цілі, завдання, мотиви, дії (операції), результат, що перебувають у тісному взаємозв'язку. Важливо зазначити, що під

час аналізу професійної діяльності до уваги беруть два компоненти – зовнішній (предметно-дійовий) і внутрішній (психологічний) (Солтик, Ложкін & Волянюк, 2013, с. 27). Усі характеристики, пов'язані з учителем фізичної культури, особистісні якості, фізіологічні й психологічні показники тощо, варто зараховувати до внутрішнього компонента діяльності. Усе те, що оточує вчителя та пов'язане з провадженням професійної діяльності, становить зовнішній компонент.

Основна мета професійної діяльності вчителя фізичної культури полягає в розпізнаванні, становленні, формуванні й розвитку особистісних якостей учнів, формуванні фізично підготовленої, гармонійно розвиненої особистості школяра. Педагог одночасно керує процесом розумового, емоційного та фізичного розвитку, формує культурний і духовний світ.

Мета в професійній діяльності вчителів фізичної культури конкретизована загальними завданнями – освітніми, оздоровчими й виховними. Зважаючи на комплексний характер професійної діяльності, кожне завдання містить низку більш вузьких завдань. Освітні завдання полягають у необхідності навчити учнів рухових дій, передання навчального матеріалу, основ здоров'я та здорового способу життя тощо. Оздоровчі завдання реалізують через забезпечення рухової активності школярів, підтримку належного рівня здоров'я й працездатності. Виховні завдання спрямовані на гармонійний розвиток особистості, формування позитивних рис характеру, виховання морально-вольових якостей тощо. У професійній діяльності вчителя фізичної культури як суб'єкт постають юнаки та дівчата здебільшого віком від 10 до 18 років, їм за станом здоров'я не протипоказані заняття фізичними вправами.

Педагогічна діяльність являє собою виховний і навчальний вплив учителя на учня, що спрямований на особистісний, інтелектуальний та діяльнісний розвиток. Предметом професійної діяльності є сторона суб'єкта, що зазнає впливу та підлягає перетворенням (Клімов, 1993).

У професії вчителя фізичної культури предметом діяльності постає рухова активність учня, його фізичні та рухові можливості, фізіологічні й психологічні

властивості, рівень розвитку рухових здібностей, набір та обсяг рухових умінь і навичок тощо. Серед основних фізичних якостей диференціюють силу, швидкість, гнучкість, спритність, витривалість. Важливе значення в професійній діяльності вчителя фізичної культури має врахування будови тіла учня, що залежить від багатьох параметрів (повздовжніх, поперечних й ободових розмірів), складу тіла (вміст жирового, м'язового, кісткового компонентів), форми рук, ніг, живота, грудної клітки. Такі параметри в цілому окреслюють зовнішній вигляд учня (будову тіла), формують його поставу (Солтик, 2010). Серед фізіологічних показників найчастіше описують роботу серцево-судинної й дихальної систем. Рухові здібності вирізняються просторово-часовими показниками, правильністю, чіткістю, точністю, амплітудністю, технічною майстерністю тощо (Солтик, 2008). Вплив на психологічну систему учня стає можливим через формування потребнісно-мотиваційної сфери, регуляцію психічних станів, виховання вольових якостей тощо.

Крім зазначених фізичних, психофізіологічних показників (тілесних), предметом професійної діяльності вчителя фізичної культури постає також теоретичний складник. Ідеться про опанування учнями знань під час уроків із фізичної культури, що допомагають ефективно реалізувати власну рухову активність.

У контексті дослідження варто удокладнити умови професійної діяльності вчителя фізичної культури. Під цим поняттям науковці розуміють об'єктивні обставини, які визначають характер, зміст і якість діяльності або суттєво впливають на них (Єфремов & Новіков, 2008). Зазвичай, диференціюють нормальні й екстремальні умови діяльності. Інколи умови професійної діяльності поділяють на три групи: нормальні, ускладнені, екстремальні. Учені А. Деркач, В. Зазикін (1998) описують ще один проміжний вид умов, який називають «особливими».

До основних об'єктивних чинників, які впливають на характер, зміст і якість діяльності, належать екстремальні фактори. Серед основних екстремальних факторів виокремлюють механічний вплив вібрацій, перенавантаження, реальну

або потенційну небезпеку для здоров'я й життя, аварійні ситуації, побоювання через появу помилок і невдач, емоційні конфлікти в колективі тощо (Єфремов & Новіков, 2008). Дія екстремальних факторів призводить до збільшення нервово-психічних й енергетичних затрат, активації додаткових резервних можливостей організму. Зазвичай, тривала дія екстремальних факторів породжує порушення функційних станів організму, зокрема адекватних фізіологічних та поведінкових реакцій, що знижує професійну надійність.

Основною характеристикою умов професійної діяльності вчителя фізичної культури є належна матеріально-технічна база. У складі навчальних об'єктів (спортивних споруд) описують спортивні майданчики, футбольні поля, спортивні зали, кімнати, приміщення, спортивні комплекси, басейни тощо, які характеризують як за розмірами, так і за пропускнуою спроможністю, функційним призначенням, сезонністю використання, вартістю утримання тощо. Важливим показником матеріально-технічної бази слугує її стан і відповідність санітарно-епідеміологічних нормам, дотримання норм техніки безпеки й охорони праці, зокрема якість покриття спортивних майданчиків та інвентарю, робота шумових пристроїв, вентиляційних систем, стан мікроклімату, чистота приміщень, кількість провітрювань у місцях для занять.

До умов, пов'язаних із навколишнім середовищем, варто зарахувати також проведення занять у різні пори року на відкритому повітрі. Узимку важливе значення має температура як навколишнього середовища, так і початкових приміщень, сила та напрям вітру, наявність опадів (дощ, сніг). Улітку значущими показниками вважають температуру повітря, наявність опадів, прямі промені сонця тощо.

Посутня характеристика умов професійної діяльності вчителя фізичної культури – часові показники. Для точного дозування фізичного навантаження, регулювання рухового режиму вчитель постійно контролює час. Окрім точності хронометражу, діяльності вчителя фізичної культури притаманне ухвалення правильних і швидких рішень в умовах дефіциту часу. Інколи рішення потрібно

ухвалювати за лічені секунди, здебільшого це виявляється під час суддівства на змаганнях.

До показників, які впливають на якість професійної діяльності, належить шумовий фон. Заняття з фізичної культури проходять переважно на підвищеному емоційному тлі. Переміщення по майданчику, використання спортивного інвентарю, тренажерного обладнання створюють додаткові шумові ефекти. Окрім шуму, що створюють учасники навчального процесу, додатковим джерелом шуму стає робота припливних і витяжних вентиляційних систем, музичний супровід, реакція глядачів та вболівальників. Підвищений шумовий фон негативно впливає на нервову систему вчителя, збільшує навантаження на мовний апарат і голосові зв'язки. Отже, зазначені умови професійної діяльності вчителя фізичної культури варто трактувати як особливі.

Формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, що проходить під час професійної підготовки, повинно максимально зважати на реальні умови професійної діяльності. Це не лише впливатиме на якість професійної підготовки, а й позначатиметься на успішності адаптації до професійної діяльності.

Попри опрацьованість багатьох складників професійної діяльності вчителя фізичної культури, зовнішні умови діяльності донині маловивчені й такі, що не мають докладного та ґрунтового осмислення. Варто деталізувати ті дефініції, які характеризують зовнішні умови професійної діяльності та професійної надійності вчителів фізичної культури. На наш погляд, найбільш повно зовнішні умови відображають терміни «педагогічне середовище», «професійне середовище», «освітнє середовище».

Порівнюючи умови діяльності з середовищем проживання, що вивчають у біологічних науках, зауважимо, що зовнішнє середовище залежно від наявних умов може підтримувати життєдіяльність організму або, навпаки, пригнічувати її. Зовнішні умови для педагогічного фахівця можуть бути більш-менш сприятливі для навчання, активізувати його чи заважати працювати, пригнічувати, знижувати ефективність (Солтик & Хіміч, 2015).

Загалом у філософській проекції термін «середовище» потрактований як довкілля, простір (Ляшко, 2014). В. Радул (2011) витлумачує середовище як сукупність явищ, процесів та умов, що впливають на досліджуваний об'єкт. С. Сергєєв (2006) пропонує вважати середовищем дійсність, де відбувається діяльність людини, спрямована на досягнення особистих і соціальних цілей. Водночас людина не лише змінює середовище, а й одночасно сама змінюється в ньому. Іншими словами, середовище може поставати як об'єкт взаємодії, коли людина сприймає цінності, які транспортує середовище, та водночас впливає на нього через перенесення назовні власних культурних цінностей.

Відповідно до загального визначення, під терміном «педагогічне середовище» розуміють цілеспрямоване створення сприятливих, виховних і розвивальних умов у всіх сферах життєдіяльності індивіда; у сім'ї, школі, центрах дозвілля дітей та юнацтва, мікрорайонах (Андреєва, Вялікова & Тютюкова, 2005). Н. Бегишева (2006) у педагогічному середовищі вбачає систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що перебувають у соціальному й просторово-предметному середовищі.

Часто на основі педагогічного середовища описують педагогічно комфортне середовище (Ларісова, 2011). Комфортність педагогічного середовища створюють сприятлива атмосфера навчального закладу, дружні міжособистісні взаємини й контакти з іншими людьми (однокласники, учителі, адміністрація, друзі й т. ін.), які допомагають розвиткові та самореалізації підлітків.

Педагогічно комфортне середовище – це спеціально створене середовище, відповідно до цілей, складне й багатозначне за сукупністю змісту, способами та формами життєдіяльності підлітків, що забезпечує стійке почуття комфорту й задоволеності від результатів взаємодії підлітків із суб'єктами позаурочної діяльності, спрямоване на успішну творчу самореалізацію особистості, де психолого-педагогічна підтримка слугує ключовим чинником створення цього комфортного середовища.

Поряд із поняттям педагогічне середовище часто використовують термін «професійне середовище». На думку Н. Конюхова (1992), «професійне

середовище» – соціальні, матеріальні й духовні умови професійної діяльності, що оточують людину.

Серед освітніх психологічних і педагогічних понять одним із ключових є поняття «освітнього середовища». Ю. Кулюткін та С. Тарасов (2001) кваліфікують освітнє середовище як сукупність соціально-культурних умов та спеціально створених у навчальному закладі психолого-педагогічних умов, що, взаємодіючи з індивідом, сприяють становленню його особистості.

В. Ясвін (2001) окреслив освітнє середовище як комплекс можливостей для саморозвитку особистості, як систему впливів й умов формування особистості за заданим зразком, що наявні в соціальному та просторово-предметному оточенні. Описуючи середовище з позицій можливості задоволення учнями різнобічних фізіологічних і соціальних, особистісних потреб, диференціюють особистісно орієнтоване освітнє середовище (Ясвін, 2001, с. 106). Освітнє середовище може мати два вияви: як сукупність обставин, які впливають на розвиток людини; як предмет проектної діяльності людини, що спрямований на створення певної навчальної сфери.

В. Панов (2007) в основі освітнього середовища вбачав систему педагогічних і психологічних умов та впливу, сфокусованих на розкриття інтересів і здібностей учнів. Аналізуючи освітнє середовище, В. Рубцов (2002) акцентує увагу на існуванні різних форм взаємодії між учасниками освітнього процесу, що створює окремі спільноти між педагогами, педагогами й учнями, а також власне між учнями. Комунікативна взаємодія між освітніми групами в поєднанні зі складною системою виховних і навчальних впливів допомагає реалізувати освітній процес у школі.

Підсумовуючи аналіз термінів, пов'язаних із зовнішніми умовами, звернемо увагу на понятійний апарат, яким можна схарактеризувати умови професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури. У подальшому доцільно окреслювати зовнішні умови професійної діяльності з огляду на особливості дослідження професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

На наш погляд, зовнішні умови, які оточують учителя фізичної культури з позицій аналізу його надійності, варто називати терміном середовище. Як зазначено вище, важливим моментом для характеристики середовища є вибір центральної фігури (об'єкта чи суб'єкта), навколо якої створюють простір (середовище). У межах дисертаційного пошуку середовище потрактоване з двох позицій. Насамперед ідеться про середовище, у центрі якого перебуває вчитель фізичної культури. Це дає змогу виявити характерні особливості професійної надійності вчителя фізичної культури. Водночас професія вчителя фізичної культури належить до педагогічних видів діяльності, якій притаманні закономірності педагогіки. Отже, у професійній діяльності вчителя фізичної культури беруть до уваги мету діяльності, умови, організацію праці, засоби тощо, водночас зважають на педагогічну діяльність у ході з'ясування змінних умов використовують термін «професійне середовище».

Крім того, у руслі аналізу проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури в центрі постає студент, який здобуває професію та перебуває в інших умовах. З огляду на це, зосереджено увагу на особі майбутнього вчителя фізичної культури, доцільності оперування терміном освітнє середовище (Солтик, О. О., 2013а).

Важливою характеристикою професійної діяльності вчителя фізичної культури слугують засоби діяльності. Засоби професійної діяльності охоплюють речові засоби праці й неречові допоміжні (внутрішні та зовнішні функціональні) засоби трудової діяльності, за допомогою яких людина, згідно з поставленою метою, взаємодіє з предметом своєї діяльності, змінює й перетворює його (Дружинін, 2003). Засоби в педагогічній діяльності також поділяють на дві групи. До першої групи належать природні властивості і якості, які притаманні людині: органи чуттів, опорно-руховий апарат, соціальні якості (володіння знаннями та навичками, комунікативні здібності). Другу групу становлять допоміжні засоби: різне знаряддя, інструменти, дидактичний матеріал, канцелярське приладдя тощо. Інколи засоби педагогічної діяльності диференціюють на три групи: наукові знання, на основі яких формується понятійний апарат учнів; носії інформації, до

яких зараховують друковані й електронні тексти книг; допоміжні засоби, технічні, комп'ютерні, графічні.

Основним засобом у професійній діяльності вчителя фізичної культури стає фізична вправа. Специфіка професії у сфері фізичної культури полягає в широкому наборі й різноманітності спортивного обладнання та інвентарю. Загалом спортивний інвентар відрізняється за функційним призначенням, за матеріалами, із якого виготовлений, вартістю, надійністю роботи, країною-виробником тощо.

Для з'ясування природи професійної діяльності вчителя фізичної культури вагоме значення має організація його праці. Специфіка виявляється в тому, що уроки з фізичної культури проходять у вигляді практичних занять. Формування груп, зазвичай, відбувається за статевими ознаками, віком, станом здоров'я та фізичними можливостями. У ході організації освітнього процесу з фізичної культури зважають на наявну матеріальну базу, характеристику педагогічного колективу, інтереси учнів. Особливо це важливо для формування спортивних секцій і спеціалізацій.

Посутню роль у професійній діяльності відіграє стимулювання праці. Основний стимул у роботі вчителя фізичної культури – заробітна плата, що відрізняється в кожного педагога й залежить від стажу роботи, категорії та ін. Також стимулюють педагогічну діяльність преміювання, нагородження грамотами й дипломами, вручення почесних відзнак тощо.

Обов'язковий складник професійної діяльності – посадові інструкції вчителя. Важливість цього документа полягає в регламентації дій учителя, його функційних обов'язків. Іншими словами, посадові інструкції спрямовують роботу вчителя, окреслюють коло завдань і компетенції, які необхідно виконувати. Виконання професійних (функційних) обов'язків часто пов'язують із професійною надійністю фахівця. Якщо обов'язок – це певні моральні зобов'язання людини перед іншими особами, то в професійній діяльності обов'язок відображає ставлення до своєї праці. Аналогічним змістом наповнене виконання функційних обов'язків, що регламентують завдання, права та

відповідальність, організаційно-правовий статус працівника тощо (Фіцула, 2006). До основних професійних обов'язків учителя фізичної культури належать такі: проведення навчальних уроків, організація змагань, контроль та оцінювання успішності на заняттях, ведення навчально-методичної документації, розроблення й використання в освітньому процесі методичного забезпечення, виконання науково-дослідницької роботи, проведення виховних заходів, виконання різних громадських доручень, дотримання техніки безпеки тощо.

Результатом педагогічної діяльності стає розвиток учня, особистісне, розумове вдосконалення, його формування як особистості, суб'єкта навчальної діяльності. Результати педагогічної діяльності вчителя фізичної культури такі: фізична підготовленість, правильне виконання технічного елемента, гармонійний фізичний розвиток, високий рівень розвитку фізичних якостей, здобуті знання, сформована мотивація до рухової активності тощо.

Характеристика зовнішнього аспекту професійної діяльності вчителя фізичної культури спонукає до більш докладного аналізу специфіки професійної діяльності, з огляду на внутрішній вимір, у центрі якої перебуває суб'єкт праці. Насамперед важливо зазначити, що вчитель фізичної культури – це педагог, основне покликання якого полягає в переданні знань, навчанні молоді. Безперечно, досягнути цього неможливо без професійної підготовки, наявності ґрунтовних і всебічних фахових знань.

Ю. Зайцева (2014) акцентує увагу на важливості формування в майбутнього вчителя фізичної культури теоретичних знань, необхідних для якісної організації роботи. Глибокі всебічні знання, широка поінформованість – обов'язкова умова успішної діяльності вчителя фізичної культури. Необмежений спектр дій учителя в процесі фізичної культури на основі інтуїції, що базована на багатому досвіді роботи, знаннях, дає змогу найбільш точно й влучно добирати фізичні вправи, дозувати їх, а також застосовувати методи навчання тощо (Захаріна, 2012). За словами Б. Шияна (2003), «в основі педагогічної майстерності вчителя фізичної культури лежать знання предмета викладання (фізична культура) та його методики, дуже важливо, щоб кожен студент усвідомив, що найсуттєвішим у

методиці є рівень індивідуальної майстерності педагога. Через його діяльність методика віддзеркалюється в конкретних досягненнях учнів» (с. 204).

На відміну від інших педагогічних професій, акцент педагогічного впливу вчителя фізичної культури зміщується з теоретичного складника (передання знань) у бік забезпечення достатнього рухового режиму учня, покращення фізичних можливостей. Окрім формування особистості учня, його мотивації, знань та уявлень про здоровий спосіб життя, перетворення його свідомості, учитель регулює поведінку, рухову активність, формує тілесність учня.

Подальший аналіз специфіки професії вчителя фізичної культури потребує конкретизації основних функцій, які виконує педагог у своїй професійній діяльності. До складу пріоритетних функцій учителя фізичної культури Ю. Зайцева (2014) зарахувала: освітньо-просвітницьку, виховну, оздоровчу, рухову, конструктивно-проектувальну, управлінсько-організаторську, комунікативну та адміністративно-господарську функції. Освітньо-просвітницька функція пов'язана з переданням учням спеціальних знань і вмінь, активізацією пізнавальної діяльності учнів щодо розширення власної когнітивної сфери, понятійного апарату тощо (Гогунів & Март'янов, 2004). Значення виховної функції вчителя полягає у формуванні морально-вольових якостей учня, вихованні дисциплінованості, почуття обов'язку та відповідальності тощо.

Наступні дві функції вкрай важливі, оскільки їх використовують переважно у професійній діяльності вчителя фізичної культури. Завдяки грамотному й раціональному використанню засобів фізичної культури, учителі реалізують оздоровчу функцію. Крім того, оздоровча функція полягає в спрямуванні зусиль учителя на гармонійний розвиток, організацію оптимального рухового режиму дня, формування в учнів мотивації до здорового способу життя.

Поряд з оздоровчою функцією вчителі фізичної культури реалізують рухову функцію, фокусуючи увагу на формуванні в учнів достатнього рухового багажу, засвоєнні учнями різних способів виконання рухових дій, технічних елементів, вивченні технічно правильного виконання різних фізичних вправ.

Конструктивно-проектувальна функція полягає в тому, що вчитель фізичної культури постійно проектує урок, розробляє конспект, добирає потрібні засоби, форми й методи проведення уроку, передбачає результати, які мають бути досягнені учнями, виконує перспективне та поточне планування різних фізкультурних заходів.

Учитель фізичної культури провадить ефективне керування навчальним процесом, постійно впливає на учнів. Водночас у процесі своєї діяльності вчитель організовує урок і тренування в спортивних секціях, різні спортивні змагання та фізкультурно-масові заходи, керує групою учнів, командою класу, школи з виду спорту тощо, що засвідчує управлінсько-організаторську функцію вчителя фізичної культури.

Комунікативна функція вчителя фізичної культури полягає в налагодженні взаємин із різними учасниками освітнього процесу (учнями, батьками, іншими вчителями, керівництвом школи тощо). Зважаючи на специфіку професії вчителя фізичної культури, комунікативна функція реалізована не лише завдяки вербальному апаратові, оскільки досить часто вчителі послуговуються елементами жестової мови (мімікою, пантомімікою), іншими способами передання інформації (оплески, свистки, тупотіння).

Зважаючи на різноманітну матеріально-технічну базу, спортивний інвентар й обладнання, необхідні під час уроків із фізичної культури, учитель фізичної культури нерідко виконує адміністративно-господарську роботу. Учитель фізичної культури стежить за станом спортивного інвентарю, бере активну участь у придбанні й ремонті спортивного обладнання, постійно оглядає місця проведення уроків, спортивні майданчики та ігрові зали. Особлива увага зосереджена на дотриманні норм техніки безпеки та санітарно-гігієнічного стану місць для проведення уроків.

З огляду на широкий характер впливу на учнів, учителі фізичної культури повинні володіти різними значущими психічними якостями. Т. Круцевич (1999) доводить, що в професійній діяльності вчителя фізичної культури варто брати до

уваги низку психологічних компонентів: перцептивний, мнемічний, мислительний, імажитивний.

Перцепція – чуттєве сприйняття зовнішніх предметів людиною (Шинкарук, 1986), тому перцептивний компонент у діяльності вчителя фізичної культури відіграє особливу роль. Під час заняття вчитель повинен контролювати багато показників і стежити за ними. У полі зору мають постійно перебувати учні, які переміщуються на спортивних майданчиках. Вчитель контролює виконання завдань, стан здоров'я учнів тощо. Це вимагає посиленої роботи органів чуттів, властивостей уваги. Значну роль для забезпечення ефективного управління навчальним процесом з фізичного виховання відіграє сформованість інформаційної моделі професійної діяльності (Солтик, 2004).

Успішно провадити свою діяльність учитель не в змозі без розвинутого мнемічного компонента, що охоплює процеси пам'яті, пов'язані із запам'ятовуванням, збереженням, відтворенням і забуванням інформації (Винославська, Бреусенко-Кузнєцов, Зливков, Апішева & Васильєва, 2005). Запам'ятовування великого обсягу інформації, наявність у пам'яті багажу фізичних вправ, які можна застосовувати під час занять, відтворення раніше вивчених рухових вправ, стеження за рахунком тощо вимагають від учителя постійного звернення до інформаційного ресурсу (пам'яті).

Важливий складник діяльності вчителя – мислення, яке, згідно з визначенням, являє собою процес опосередкованого й узагальненого відображення в мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях (Карамішева, 2002). Ухвалення рішень, розв'язання складних нестандартних завдань, які часто постають перед учителем на заняттях, спостереження за динамікою фізичного розвитку студента неможливо реалізувати без порівняння поточного стану з попередніми, що вимагає наявності розвиненого розумового компонента.

Успішний учитель фізичної культури вміє використовувати у своїй роботі нові нестандартні рішення, придумувати нові рухи, пропонувати різні фізичні вправи або нове їх поєднання. Зважаючи на варіативний характер уроків із

фізичної культури, постійне впровадження в освітній процес нових елементів фізичних вправ, рухів, учитель зобов'язаний уявляти та передбачати кінцевий результат своїх дій для уникнення негативних наслідків і запобігання появи помилок. Ці процеси пов'язані з уявою вчителя, що маркує розвиток його імажитивного компонента. Поєднання наявного попереднього фахового досвіду з гарно розвинутою уявою вчителя створює належні передумови для покращення реалізації професійної діяльності, саморозвитку й самовдосконалення, допомагає прогнозувати наслідки освітнього процесу, зміни, що відбуваються з учнями.

Окрім психічних компонентів у реалізації професійної діяльності, В. Глухов (1989) надає важливого значення мотивації. Згідно з психологічним словником (Конюхов, 1996), під мотивацією розуміють сукупність стійких мотивів, спонукань, що окреслюють зміст, спрямованість і характер діяльності особистості, її поведінку. Будь-якою діяльністю людини керують зовнішні й внутрішні мотиви, тому для педагогічної професії характерний специфічний склад. Зовнішні мотиви, за висловом Є. Клімова (1996), становлять позиції сім'ї, однолітків, педагогів, прагнення до суспільного визнання. Внутрішні мотиви формують особистісні професійні плани, здібності й схильності, поінформованість про зміст професії, отримання задоволення від роботи з молоддю, особистісний і професійний розвиток тощо. Характерним для педагогічної діяльності є те, що вплив зазначених мотивів постійно змінюється й залежить від багатьох чинників: віку, професійного досвіду, матеріального добробуту тощо.

Разом із загальними мотивами, притаманними педагогічній діяльності, у вчителя фізичної культури виявляються специфічні мотиви: отримання задоволення від рухової активності, бажання займатися окремими видами спорту, намагання зберегти гарну фізичну форму, мати гармонійну будову тіла тощо.

Якісно забезпечити професійну діяльність неможливо без розвинутих професійних здібностей. На цьому наголошують О. Петунін (1980), В. Крутецький (1976), розмежовуючи професійні здібності за окремими групами: дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, організаторські, авторитарні,

комунікативні, атенційні. У професійній діяльності вчителя фізичної культури названі здібності реалізовані через сукупність спеціальних педагогічних умінь, навичок, досвіду в педагогічних ситуаціях, що підпорядковане навчально-виховним цілям і спрямоване на виконання конкретних педагогічних завдань (Бермудес & Лоза, 2017, с. 41). У свою чергу, В. Черняков (2011) довів високу ефективність застосування педагогічних ситуацій у процесі формування фахових компетентностей майбутніх вчителів фізичної культури.

Дидактичні здібності пов'язують із можливостями вчителя в доступній та зрозумілій формі передавати учням навчальний матеріал. Учитель фізичної культури повинен уміти формувати теоретичні знання з дисципліни, забезпечувати опанування учнями нових рухів, удосконалювати технічні елементи, забезпечувати життєво необхідний руховий багаж, максимально стимулюючи активність і самостійність учнів.

Академічні здібності характеризують здатність учителя провадити власну пізнавальну діяльність із дисципліни, яку він забезпечує. Учитель фізичної культури повинен постійно підвищувати свій професійний рівень, використовуючи всі доступні можливості, курси підвищення кваліфікації, стажування, самонавчання, обмін досвідом тощо. Процес розширення власної фахової пізнавальної сфери має постійний, безперервний характер і триває впродовж усієї професійної кар'єри.

Перцептивні здібності означають здатність учителя розуміти, сприймати особистість учня, його психологічний стан. У фізичній культурі виконання вправ нерідко пов'язане з фізичними напруженнями, психологічним налаштуванням, інколи з ризиками перенавантажень, травмувань, тому вміння відчувати стан учня, поставити себе на його місце дає вчителю фізичної культури змогу краще реалізувати освітній процес, більш чітко формулювати команди, окреслювати завдання.

Мовні здібності виявляються в уміннях зрозуміло висловлюватися, використовувати невербальну мову (пантоміміку, міміку). Незважаючи на те, що на уроках із фізичної культури кількість інформації, яку передають учням за

допомогою мовного апарату, набагато менша, ніж на інших навчальних предметах, до мовних здібностей учителя фізичної культури окреслюють особливі вимоги. Додаткове навантаження на голосовий апарат пов'язане з необхідністю подолання сторонніх шумів, переданням інформації на довгі відстані. Під час занять учні постійно переміщуються, змінюючи свою відстань, розташування й положення стосовно вчителя.

Організаторські здібності полягають у здатності вчителя організувати групу, керувати переміщенням учнів на уроках, формувати в групі колективізм і дружні взаємини тощо. Висока рухова активність пов'язана зі зміною положення учнів, їхньою взаємодією між собою, переходами до виконання різних вправ, що вимагає від учителя гарних організаторських здібностей. Грамотна організація заняття, з одного боку, сприяє досягненню поставлених завдань, отриманню бажаного результату, з іншого – перешкоджає виникненню перенапружень, травмувань і пошкоджень, погіршенню стану здоров'я тих, хто тренується.

Авторитарні здібності пов'язують з уміннями здобувати авторитет і повагу серед учнів. На відміну від тренерської діяльності, коли тренер працює з учнями багато років, учителі фізичної культури мають обмежений часовий ресурс для реалізації своїх педагогічних завдань. У професії вчителя фізичної культури важливо максимально швидко з перших днів здобути довіру й повагу учнів.

Комунікативні здібності допомагають налагодити спілкування з учнями, тісний контакт і дружні взаємини. На відміну від інших професій, для сфери фізичної культури характерне специфічне поєднання вербального й невербального спілкування. Часто за допомогою жестів, рухів, міміки вчитель передає інформацію, демонструє своє ставлення, оцінює виконання завдань тощо. Використання технічних засобів (свисток, звукові підсилювачі, оплески, тупотіння) допомагає вчителю передати потрібну інформацію.

Атенційні здібності засвідчують уміння вчителя одночасно розподіляти увагу між багатьма учнями, різними об'єктами освітнього процесу (спортивним інвентарем, спорядженням, переміщеннями, часом тощо). Наповнення заняття різними динамічними елементами ставить високі вимоги до властивостей

психічних процесів учителя, зокрема до уваги. Постійне тримання в полі зору всієї групи з одночасною концентрацією на окремих учнях, переведення уваги з одного об'єкта на інший, швидка реакція на різні ситуації та обставини створюють для вчителя стан додаткової психічної напруженості.

В умовах зменшення інтересу до фізичної культури тих, хто тренується, велику роль у професії вчителя фізичної культури відіграють уміння використовувати нові інноваційні підходи до навчання, сучасний інвентар, нову спортивну техніку тощо. У разі дефіциту наявного обладнання, обмеження або браку обладнаних місць для занять збільшуються вимоги до особистості педагога. Лише спрямованість педагога на пошук нових форм проведення та організації занять, упровадження нетрадиційних видів фізичних вправ, сучасних педагогічних технологій стають запорукою покращення якості занять. Це вимагає від учителя таких професійних якостей, як ерудиція, інтуїція, винахідливість, педагогічне мислення тощо.

Ерудиція разом з інтуїцією дають змогу вчителю знаходити нестандартні шляхи розв'язання різних педагогічних ситуацій під час занять із фізичної культури. Педагогічне мислення допомагає вчителю фізичної культури розуміти причиново-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, усебічно аналізувати власну діяльність, окреслювати шляхи досягнення успіхів і прогнозувати недоліки.

Науковці Г. Балахничева, Л. Заремба, А. Цьось (2013), досліджуючи професійні якості вчителя фізичної культури, окреслюють серед них низку основних, а саме: глибина, критичність, гнучкість розуму; організованість уваги, спостережливість, творче відображення й пам'ять; емоційність відчуття, чуйність; вольові риси та здатність впливати на людей. Глибина, критичність і гнучкість розуму допомагають учителям фізичної культури розставляти пріоритети у своїй діяльності, окреслювати найбільш важливі й основні завдання на заняттях. Умови, які постійно змінюються під час проведення уроків із фізичної культури, чисельність осіб, які тренуються, вибір засобів тощо вимагають від учителя вмінь нестандартно розв'язувати проблеми та різні педагогічні ситуації. Уміння вчителя спрямовувати увагу на виконання поставлених завдань, активізувати свідомість і

процеси мислення учнів сприяють досягненню результатів на уроках із фізичної культури.

Велика кількість учнів на уроках із фізичної культури, постійна зміна їх розташування, переміщення вимагають від учителя особливої спостережливості. Наявність готових, шаблонних способів виконання професійних дій, які зумовлені можливостями пам'яті, уміння формувати нові оригінальні моделі провадження професійної діяльності доводить значущість такої професійної якості в учителя фізичної культури, як творче відображення.

Швидка реакція вчителя на ситуації й події, які виникають на заняттях, разом із доброзичливим і чутливим ставленням до учнів сприяють формуванню довірливого ставлення до педагога з боку учнів. І навпаки, неемоційна реакція вчителя на дії учнів, грубе та зверхнє ставлення збільшують дистанцію між учителем й учнями, створюють додаткові перешкоди у взаєминах.

Зважаючи на необхідність постійно виконувати важкі психофізичні навантаження під час уроків із фізичної культури, учитель повинен мати розвинену силу волі. Поряд із волею варто демонструвати культуру наполегливості, упертості й рішучості, що в комплексі підвищує працездатність, спонукає постійно досягати поставленої мети та завдань.

Основне завдання вчителя фізичної культури – забезпечення рухової активності учня, тому постає необхідність постійно переміщуватися під час заняття. Рух, який виконує вчитель, має нерівномірний характер. Вчитель переміщується за різною, постійно змінною траєкторією, виконуючи різні пришвидшення й зупинки. Кожен урок відрізняється не лише маршрутом, який подолав учитель за урок, а й загальною довжиною траєкторії, середньою швидкістю руху, кількістю пришвидшень та зупинок.

Необхідність часто показувати фізичні вправи, провадити спільну діяльність разом з учнями (зокрема в походах), підстраховувати в разі складних вправ тощо вимагає наявності в учителя високого рівня фізичної підготовленості. У дослідженнях А. Чеснокова, Н. Баранової (2007) констатовано прямо пропорційний зв'язок між рівнем фізичної підготовленості та бажанням

провадити професійну діяльність, підвищувати рівень професійної кваліфікації й самовдосконалюватися. Іншими словами, рівень фізичної, рухової підготовленості відіграє посутню роль у професійному становленні вчителя фізичної культури, сприяє його кар'єрному зростанню. Для дослідження надійності вчителя обов'язковою є увага до фізичного складника.

У сучасних умовах професія вчителя фізичної культури вимагає самовіддачі від педагога. Згідно з визначенням (Білодід, 1970), під самовіддачею розуміють цілковиту реалізацію всіх своїх сил, знань, здібностей, максимальне докладання зусиль у певній діяльності. Із погляду самовіддачі педагога, зазнають актуалізації питання, пов'язані з витратами зусиль, знань, умінь, що вимагає від учителя розумових, духовних та фізичних ресурсів. Учитель зобов'язаний бути коректним, делікатним у взаєминах, максимально уважним до чужих проблем, поважно ставитися до учнів, постійно виявляти зацікавлення до власної роботи. Учитель повинен не лише мати низку професійних якостей (тактовність, ерудованість, інтелігентність, терпіння та витримка, наполегливість тощо), а й повною мірою застосовувати їх у своїй професії.

Численна кількість учнів, за якими необхідно вести постійний контроль, стежити за різними параметрами їхньої діяльності, роботою серцево-судинної системи, дихальної системи, зовнішніх ознак стану здоров'я, створює для вчителя додаткове навантаження. Постійний чинник ризиків травмування, перенавантажень та перенапружень тощо вимагає відповідальності за стан здоров'я учнів. Помітне погіршення стану здоров'я молоді, збільшення випадків смертності на уроках із фізичної культури, що фіксують в останні роки, лише підвищують відповідальність учителя.

Відповідальність повинна виявлятися й стосовно свого здоров'я. Сучасна професійна діяльність може мати негативний вплив на здоров'я фахівця. Інколи несприятливі умови праці (перенапруження, перенавантаження, психотравмувальні фактори тощо) можуть спричинити не лише професійну деформацію особистості, а й призвести до професійних захворювань,

необхідності змінювати вид роботи або взагалі припиняти фахову діяльність (Столярчук, Августова & Загашев, 2010, с. 694).

У контексті дослідження доцільно більш докладно схарактеризувати професійні дії вчителів фізичної культури. Загалом дія є основним складником діяльності. Із діяльністю пов'язують певну сукупність дій, спрямованих на виконання різних завдань (Солтик, Ложкін & Волянюк, 2013). Також під діяльністю розуміють процес активної взаємодії суб'єкта з об'єктом для задоволення певних потреб, досягнення мети. За іншим визначенням, діяльність характеризує певна цілеспрямована активність людини (Перовський, 1960). Дією позначають деяку первинну, найпростішу ланку, на основі якої формується загальний процес. Крім того, дія означає сукупність процесів пізнання та виконання, що спрямовані (завдяки мотивації) на досягнення ближньої усвідомленої мети (Баклицький, 2008).

Водночас в основі кожної дії перебувають елементарні її рухи, або ж рухові дії. Кожна рухова дія охоплює два аспекти – механічний і психологічний (Солтик, Ложкін & Волянюк, 2013). Якщо механічний аспект стосується переміщення частин тіла в просторі, зміни швидкості руху й положення, то психологічний бік характеризує наявність мети, якої досягають у процесі руху. Згідно з визначенням, дія – це процес, спрямований на реалізацію мети (Лигинчук, 2010), тому в професії вчителя фізичної культури педагогічна дія залежить від характерної для неї мети. Натомість педагогічна дія складається з двох фаз – підготовчої й виконавської, охоплює різнопорядкові дії. До підготовчої фази входять такі дії: накопичення нової інформації, логічне структурування навчального матеріалу, вивчення об'єкта та умов діяльності, добір методів навчально-виховного процесу. Виконавську фазу представляють дії, безпосередньо спрямовані на реалізацію поставленої мети з використанням усіх доступних педагогічних засобів.

Специфіка професійної діяльності вчителів фізичної культури полягає в переважанні рухових дій, під якими розуміють цілеспрямовану систему рухів, що спрямовані на виконання конкретного рухового завдання (Шиян, 2003). Водночас

окремі рухові дії, пов'язані між собою, утворюють рухову діяльність. Варто зазначити, що професійні дії окреслюють під час з'ясування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Однак одного опису чи обґрунтування певної дії, рухової активності, професійної діяльності для визначення надійності недостатньо. Надійність як науковий термін виникає не тоді, коли ми говоримо про певну дію, а здебільшого тоді, коли помічаємо якісний бік дії, характеризуємо її вияви й параметри, вивчаємо кількісні та якісні ознаки тощо.

У контексті професії вчителя фізичної культури варто навести кілька прикладів. Зокрема, професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури може характеризувати правильність, точність, узгодженість із біомеханічною схемою рухової дії тощо. Навчання, організоване вчителем фізичної культури, із погляду надійності потрібно супроводжувати такими характеристиками, як успішність, якість, міцність засвоєння знань, рівень опанування учнями рухових умінь, технічних елементів тощо. З огляду на це діяльнісний аспект майбутнього вчителя фізичної культури в ході дослідження професійної надійності відображає термін «професійна дія». Саме професійні дії майбутнього вчителя фізичної культури дають змогу більш повноцінно й усебічно оцінити професійну надійність педагога, оскільки вони формують і визначають діяльність.

Отже, до двох важливих чинників професійної надійності вчителів фізичної культури належать професійні дії педагога та змінні зовнішні умови. Логіка викладу спонукає до характеристики третьої обов'язкової ознаки професійної надійності – часового інтервалу.

У галузі техніки під часовим проміжком, зазвичай, розуміють час експлуатації приладу. Із часовим проміжком безпосередньо пов'язані та близькі до нього за змістом інші показники надійності: довговічність, ресурс, напрацювання до відмови тощо (Васілевський & Ігнатенко, 2013).

У руслі аналізу професії вчителя фізичної культури з позицій надійності варто зауважити, що часовий проміжок у його діяльності має різні значення. Надійність учителя можна досліджувати кілька хвилин, під час яких він виконує

певне завдання, а також протягом одного заняття, упродовж більш тривалого проміжку, починаючи від тижня, навчальної четверті, півріччя, року, завершуючи різними етапами професійного становлення, або загалом протягом усієї професійної кар'єри.

Наявність окремих часових проміжків, упродовж яких варто характеризувати надійність, актуалізує різні параметри та критерії надійності. Для точності аналізу формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури потрібно диференціювати поняття надійності на різні види, пов'язані саме з часовим проміжком.

На нашу думку, найбільш доречно витлумачувати надійність у двох вимірах. Перший – надійність учителя, яку досліджують у певний момент, під час виконання професійних дій; другий – надійність як перспективна властивість педагога.

Для першого виміру, менш тривалого за часом, найбільш зручний спосіб – аналізувати надійність упродовж одного заняття. Урок – основна організаційна форма навчання в навчальному закладі. Одне заняття з фізичної культури має не тільки часові межі (45 хв.), а й конкретні завдання, що постають перед учнями, інші особливості роботи функційних систем, які пов'язані з фізіологічною кривою, змінами роботи серцево-судинної системи впродовж уроку. Крім уроку, поширеною формою в професійній діяльності вчителя фізичної культури є організація спортивних змагань, показових виступів, фізкультурно-оздоровчих заходів, які, зазвичай, проходять у позаурочний час. Тривалість заходу зумовлена насамперед змістом і характером заходу, кількістю учасників, фізичними можливостями учнів та матеріально-технічним оснащенням навчального закладу. Зазвичай, тривалість позаурочних заходів фізкультурного спрямування обмежена від 1 години до кількох днів.

Інший часовий вимір визначення професійної надійності варто характеризувати в більш тривалому часовому проміжку. Доцільним у дослідженні вважаємо аналіз показників надійності на різних проміжках професійного становлення (Солтик, 2014с).

З огляду на виклад, надійність учителя фізичної культури варто розподілити на два види – актуальна та потенційна надійність (Солтик, 2017а). Уперше таке розмежування запропоноване у філософській науці Аристотелем (2006). У дисертації трактуватимемо актуальність і потенційність як синоніми дійсності та можливості. Дійсність – похідне слово від лексеми «дія», у загальному розумінні означає не тільки реальність дій, речей, а й досягнення цілей, утілення ідей та ідеалів тощо. Згідно з іншим визначенням, дійсність – це об'єктивна реальність, яка розкривається в конкретно розвинутій сукупності природних і суспільно-історичних явищ; дійсність – усе те, що має актуальне, наявне буття (Стрельник, 2008). Можливість – поняття, протилежне за значенням до дії, яка може колись відбутися, існувати за виконання певних умов.

Поділ на два інформаційні плани – актуальний і потенційний – запропонований В. Шадріковим (1982) під час виконання предметно-практичних, знаково-розумових дій, поведінкових актів. Згідно з баченням автора, актуальний план зумовлений інформацією, яку людина отримує через тактильні, зорові, слухові органи чуття, відображає об'єктивні характеристики предмета, засобів і знаряддя, особливості умов діяльності. У руслі нашого дослідження актуальну надійність пов'язуємо саме з проведенням уроку з фізичної культури. Аналізуючи педагогічну ситуацію на уроці, майбутній учитель фізичної культури активно використовує власні сенсорні канали, стежить за навчальним процесом, проводить постійний контроль та управлінські дії.

На відміну від актуального плану, потенційний вимір охоплює додатково індивідуальний, зокрема професійний, досвід, утворює своєрідну інформаційну скарбницю, тезаурус, який містить сукупність усіх відомостей про професійну діяльність. Іншими словами, потенційний план стає основою вибору стратегії, тактики професійної дії, зазнає актуалізації під час виконання кожної конкретної дії.

Аналіз визначень понять актуальності та потенційності дає змогу більш грамотно використовувати ці терміни під час дослідження особливостей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Актуальність пов'язана з педагогічною активністю, виконанням певних

конкретних дій, реалізацією професійної діяльності. Схарактеризувати актуальну надійність учителя можливо лише в разі безпосереднього проведення уроку, фізкультурно-оздоровчого заходу, спортивних змагань, коли проходить конкретна робота в реальному часі. У процесі дослідження актуальної надійності повинні бути затверджені чіткі кількісні критерії й показники, якими характеризують якість виконання професійних дій педагога, зокрема точність, безпомилковість, ефективність, самовіддача тощо.

Потенційну надійність учителя фізичної культури аналізуватимемо на прикладі більш тривалого періоду професійної кар'єри. У нашому розумінні потенційна надійність – це можливість того, що вчитель упродовж різних етапів професійного становлення буде успішно провадити свою діяльність.

На відміну від актуальної надійності, для потенційної надійності значущими стають інші чинники. Зокрема, важливими є різні соціальні чинники (сімейний стан, соціальний статус, соціальні ролі), матеріальне забезпечення (рівень заробітної плати, можливості додаткового заробітку), кризи протягом трудового шляху тощо (рис. 1.1) (Солтик, 2017h).

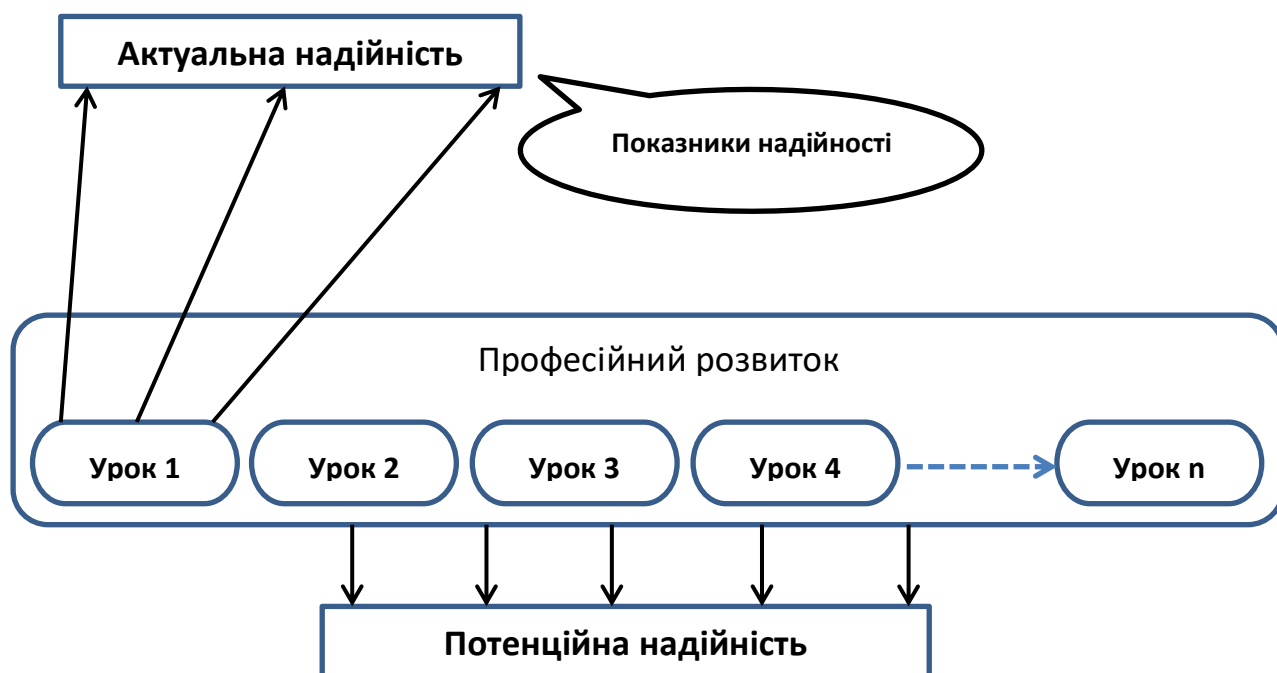

Рис. 1.1. Актуальна та потенційна надійність учителя фізичної культури

Потенційну надійність характеризують інші показники: дисциплінованість і ставлення до роботи (запізнення на заняття, пропуски, прогули), відповідальність, хворобливість (кількість невиходів на роботу через хворобу). Також сюди належить і відсутність учителя на роботі з інших причин, пов'язаних як зі службовими завданнями, так із приватними, сімейними обставинами. Нерідко вчитель, з огляду на інші функційні обов'язки, захворювання, вдається до заміни заняття, не проводить уроки, скорочує їх, запізнюється або завершує навчання раніше. Такі обставини негативно впливають на потенційну надійність учителя

Комплексно студіюючи актуальну та потенційну надійність учителя фізичної культури, наголосимо, що вони перебувають у тісному зв'язку. Актуальна надійність виявляється на кожному уроці, що повинен мати належний рівень проведення. Професійні дії педагога мають вирізнятися конкретними показниками, які визначають професійну надійність учителя фізичної культури. Розширення формату дослідження професійної надійності вчителя фізичної культури від уроку до четверті, півріччя, року тощо вможливилює перехід з актуального до потенційного стану .

У контексті дослідження основної проблеми – «формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури» – важливо брати до уваги як актуальний, так і потенційний характер професійної надійності. Формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури варто вважати повноцінним тоді, коли підготовлений нами вчитель буде здатний не одноразово чи від випадку до випадку проводити показові уроки з фізичної культури, а постійно та щоденно на високому рівні реалізовувати свої професійні дії, попри різні зовнішні умови.

Необхідність забезпечення двоплановості у формуванні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури вимагає врахування ще одного важливого поняття – «готовність до професійної діяльності». Як зазначає А. Шевченко (2013), «готовність майбутніх педагогів до виконання професійних функцій – це належний рівень сформованості комплексу вмінь та якостей, які забезпечують професійний рівень педагогічної діяльності» (с. 378).

Н. Кобзар (2010) пропонує трактувати готовність педагога до професійної діяльності як психофізіологічний стан особистості (функціональний підхід) та якість особистості (особистісний підхід). Згідно з розумінням автора, функціональний підхід полягає в мобілізації психічних і психофізіологічних систем людини, що забезпечують виконання професійної діяльності. Особистісний підхід вирізняється єдністю якостей особистості, зумовлених змістом професійної діяльності. А. Линенко (1995), досліджуючи готовність до професійної діяльності, наголошує на необхідності усвідомленої особистістю мотивації. Окрім психологічних і функціональних компонентів, у готовності до професійної діяльності О. Сакалюк (2016) акцентує на важливості когнітивного компонента. Як цілісний і багатокomпонентний стан пропонує витлумачувати готовність педагога до професійної діяльності В. Сластьонін (1976).

В. Арєф'єв (2010), досліджуючи «готовність майбутніх учителів фізичної культур до професійної діяльності», виокремив три її види: фізичну, рухову та психічну. Автор зазначає, що фізичну готовність зумовлює попередній руховий досвід, рухову – багатий арсенал рухових умінь і навичок, психічну – наявні мотивація до навчання та вияв вольових якостей (с. 55). Серед важливих ознак готовності до професійної діяльності В. Костюкевич, А. Д'яченко (2017) виділили високий рівень сформованості педагогічної свідомості майбутніх учителів фізичної культури.

Професійна надійність виявляється під час педагогічної діяльності, тому її формування в майбутнього вчителя фізичної культури на етапі професійного навчання обов'язково повинно зважати на готовність до неї. Специфіку професійної діяльності вчителів фізичної культури продемонстровано через ускладнений характер умов діяльності (шум, збільшене навантаження на нервову систему, вплив погодних умов, висока відповідальність за здоров'я учнів), необхідність ухвалення швидких рішень, неухильне дотримання норм охорони праці й профілактику травматизму. Наявність високого рівня фізичної підготовленості, фахові знання, педагогічні вміння, розвинуті психічні та професійні якості, сила волі комплексно допомагають ефективно виконувати

поставленні педагогічні завдання й професійні функції. Професію вчителя фізичної культури вирізняють змінні умови діяльності, які стосуються місць проведення уроків, використання різних засобів навчання, різноманітного обладнання та спортивного інвентарю. Крім того, характерною рисою майбутніх учителів фізичної культури є необхідність у власній руховій активності. Майбутній учитель під час роботи виконує безліч рухових дій та операцій, які загалом об'єднуються в рухову діяльність (Солтик, 2016b).

Унаслідок аналізу загальних і специфічних характеристик професійної діяльності, окреслення й конкретизації важливих складників професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури з огляду на теоретичні відомості, присвячені проблемі надійності, сформульовано визначення поняття «професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури» (Солтик, 2012a). Ця інтегративна професійно-особистісна якість забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних освітніх, оздоровчих та виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу. Осмислення професійної діяльності вчителів фізичної культури, змісту й сутності ключових понять, пов'язаних із професійною надійністю вчителя фізичної культури, формулюванням базової дефініції, спонукає до окреслення методологічних засад дослідження процесу формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури під час професійної підготовки.

1.3. Методологія проблеми дослідження

У контексті опису методології дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури важливо наголосити на ролі філософії та її методологічного потенціалу в розв'язанні конкретних педагогічних проблем. Саме філософія вбачає своє основне завдання в синтезі різноманітних людських знань, у формуванні єдиної наукової картини світу. Для студіювання порушеної в дисертації проблеми необхідно залучати когнітивні ресурси

філософії. Наявність філософських засад у всіх наукових теоріях є конкретним доказом внутрішнього взаємозв'язку філософії й певної науки, зокрема педагогічної.

Багатогранність і багатоплановість феномену професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує докладного обґрунтування шляхів її формування, методологічного апарату, добору доцільних методів і методик. Незважаючи на достатньо розроблений і широкий арсенал методологічної науки, дослідження професійної надійності мають орієнтуватися на сучасну методологію, брати до уваги новітні наукові досягнення й тенденції. Водночас ефективне використання методології у вивченні складних педагогічних проблем потребує чіткого з'ясування методологічних основ.

Для кращого розуміння й чіткого подання методологічних основ дослідження формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури використаємо чотирирівневе представлення методологічної науки. До першого рівня методології Е. Юдін (1978) зараховує філософське бачення проблеми, у межах якого аналізують її категорійну побудову, розкривають загальний характер і суспільне значення. До другого рівня належить загальнонаукова методологія, в основі якої – змістові загальнонаукові концепції, наукові підходи дослідження. Третій рівень утворює конкретно-наукова методологія, що ґрунтована на чітких принципах, на використанні конкретних процедур, регламентованих у межах наукової дисципліни. Найнижчий рівень методології становить сукупність методів і методик, набір процедур та технік дослідження, які не лише забезпечують точність і достовірність отримання емпіричного матеріалу, а й повністю узгоджені з ідеєю та проблематикою наукової роботи.

Для трактування професійної надійності як предмета філософської розвідки важливо з'ясувати особливості її використання в різних сферах життєдіяльності людини. З одного боку, пошук спільного, перенесення однакових надійнісних характеристик із різних видів діяльності сприяє кращому розумінню проблеми професійної надійності, з іншого – виокремлення із загального специфічних

особливостей, притаманних саме професійній діяльності майбутнього вчителя фізичної культури, уможлиблює правильне розуміння професійної надійності та оптимізує потрактування методологічного апарату (Солтык, & Ложкин, Г. 2013).

Серед важливих методологічних основ нашого дослідження варті уваги положення та ідеї сучасної філософії, до яких належить, зокрема, **філософська антропологія**. Як зазначають П. Гуревич, І. Аксенова (1993), філософська антропологія зробила вагомий внесок у розвиток сучасної філософської науки, вибравши людину центральною фігурою філософських досліджень. Зміщення акценту вбік людини супроводжувалося бурхливим розвитком низки спеціалізованих знань, виникненням нових напрямів у наукових школах. Водночас О. Шимоліна (2008) наголошує, що «функція філософської антропології полягає не лише в необхідному синтезі конкретно-наукових знань, вона передує процесу наукової творчості, формуючи концептуальні засади окремої дисципліни» (с. 80).

У цьому сенсі дослідження формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури близьке до ідей філософської антропології. Саме переміщення основної уваги з досліджень надійності в техніці на людину, яка постає головною особою в забезпеченні професійної діяльності, відкриває нові обрії для наукового пошуку. Формування професійної надійності з погляду антропології потребує всебічного аналізу людини, яка об'єднує низку психологічних, фізіологічних, педагогічних, анатомічних, біомеханічних та інших знань.

Важливим аспектом філософського розуміння є дослідження професійної надійності з огляду на **парні категорії діалектики** (Щерба, Щедрін & Заглада, 2004, с. 117). Більшість філософських понять, які відображають універсальність буття, об'єднують в окремі групи категорій. Переважна частина цих явищ має парний характер. До парних категорій зараховують такі: одиничне й загальне, однаина та множина, якість і кількість, ціле й часткове, форма та зміст, закінчене й нескінченне, просте і складне, схожість і відмінність тощо. Стосовно поняття надійності парою може бути поняття ненадійності. Парність виявляється й щодо

різних ознак чи складників надійності. Безпомилковість пов'язують із помилками, прорахунками; протилежну характеристику безвідмовності з наявністю необґрунтованих зупинок чи збоїв у роботі, працездатність – із втомою, хворобливість можна аналізувати за протилежним словом здоров'я тощо.

Серед важливих характеристик філософського рівня студіювання феномену професійної надійності заслуговує на увагу універсальний зв'язок *детермінації* (Шинкарук, Бистрицький & Булатов, 2002, с. 152). До таких зв'язків зараховують «явище і сутність», «причину й наслідки», «випадковість і необхідність», «можливість та дійсність» тощо. У цьому руслі в надійності як у філософській категорії чітко простежуваний зв'язок детермінації. Зазвичай, появи різних станів непрацездатності, порушенню режимів праці, виходові з ладу, несправностям, зупинці роботи, аваріям тощо передують різні причини: помилки, прорахунки в проектуванні й експлуатації, перенавантаження тощо. Принцип детермінізму можна схарактеризувати також і щодо професійної надійності людини. Часто помилки, зупинки в роботі, зменшення працездатності людини пов'язані з низькою або з недостатньою мотивацією, втомою, погіршенням стану здоров'я, певними індивідуально-типологічними характеристиками особи, її особистісними якостями тощо.

Попри те, що поняття «надійність» було взято з технічної науки, як доведено вище в літературному огляді, феномен надійності завдяки розширенню сфери свого використання, набуває вагомої цінності в суспільних відносинах, у культурній сфері, у галузі послуг, у царині вищої освіти. Професійна надійність може поставати не лише як певна якість чи властивість учителя, а і як необхідна передумова ефективності навчального процесу, покращення якості підготовки майбутніх фахівців, забезпечення якості освітніх послуг тощо. Аналогічний приклад детермінізму варто продемонструвати в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема, детермінантами формування професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури слугують організація освітнього процесу, якісне викладання фахових дисциплін,

успішне проходження навчальних і педагогічних практик, використання сучасного спортивного обладнання й інвентарю, виховний вплив тощо.

Загалом філософський рівень дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури сприяє розширенню знань із теорії надійності, окреслює нові напрями пізнання й розуміння цієї проблеми. Екстраполяція знань про надійність з однієї сфери до іншої, зв'язок теоретичних і практичних положень, взаємодія зовнішнього та внутрішнього, об'єктивного й суб'єктивного реалізовані завдяки методології діалектики, методам пізнання реальної дійсності. Отримані під час дослідження професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури нові знання й емпіричні дані можуть бути корисні для багатьох інших професій, зокрема для педагогічної сфери (Солтик, 2017і).

Водночас підготовка майбутніх професійно надійних учителів фізичної культури зумовлена специфікою професії, умовами та організацією праці, використанням засобів і знарядь праці, різним ступенем застосування власних ресурсів організму, психічних та морфо-фізіологічних властивостей тощо.

З'ясуванню загальних закономірностей порушеної проблеми сприяє використання низки методологічних підходів. Методологічний підхід відіграє ключову роль в організації й реалізації дослідження наукового явища, допомагає забезпечити методологічний рівень пізнання, уможливорює перетворення аналізованої дійсності (Іпполітова, 2009). У ході дослідження використано такі методологічні підходи: *інтегративний, системний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний, суб'єктний, акмеологічний, компетентнісний, технологічний, інноваційний*.

Інтегративний підхід забезпечує поєднання загального вчення про професійну надійність, представленого теоретичними основами, та специфічного, відображеного в особливостях професійної діяльності вчителів фізичної культури й підготовки до неї. Провідним в інтегративному підході є поняття інтеграції. Згідно з визначенням Ю. Козловського, І. Козловської (2015), інтеграція представлена як «процес взаємодії елементів (із заданими властивостями), що

супроводжуване виявленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, унаслідок якої формується зінтегрований об'єкт (цілісна система) із якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів» (с. 63). Унаслідок дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури можна виявити нові відомості, що стосуються різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів. Об'єднання їх в одне ціле, систематизація та структурування нових знань потребують використання інтегративного підходу.

Системний підхід – один із найважливіших методологічних засобів наукового пізнання. І. Блауберг, Е. Юдін (1973) витлумачують системний підхід як окремий напрям філософії й методології науки, спеціально-наукового знання та соціальної практики, в основі якої перебувають дослідження об'єктів як систем. Системний підхід допомагає розподілити складні явища дійсності на окремі елементи або на частини. Крім того, згідно із системним підходом окреслюють способи об'єднання окремих елементів системи в єдине ціле, вивчають взаємну підпорядкованість елементів системи та їхню взаємодію (Шабанова, 2014, с. 29). Нині педагогічна наука має вагомий позитивний досвід використання системного підходу в педагогічній діяльності. Досліджуючи такі елементи, як учні, учитель, навчальний матеріал та технічні засоби навчання, Т. Ільїна (1977) об'єднала їх у педагогічну систему, яка підпорядкована загальній меті функціонування.

О. Ковальов (1990), використовуючи системний підхід, диференціював інші компоненти педагогічної системи: сукупність людей, які беруть участь у процесі навчання й популяризують знання; предмет навчання, що містить знання та досвід; множина семіотичних структур, які забезпечують накопичення і збереження знань; компоненти управління.

Застосування системного підходу, на наш погляд, важливе для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Майбутнього вчителя фізичної культури можна представити як сукупність окремих елементів, зокрема його особистісних характеристик, морфо-функційних показників,

показників суб'єктності, що перебувають у тісних зв'язках між собою й водночас пов'язані з іншими елементами системи, умовами освітнього середовища. Отже, цілісність системи, результативність діяльності майбутніх учителів зумовлена такими складниками, як внутрішні індивідуально-типологічні, особистісні якості, що перебувають під впливом зовнішніх умов освітнього середовища.

Загалом формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує створення системи, що складатиметься з різних взаємопов'язаних елементів, до яких належать такі: розроблення дидактичного матеріалу; створення належних умов навчання; організація й забезпечення якісної підготовки; контроль і діагностика досягнутого рівня, науково-педагогічний супровід тощо. Системний підхід дає змогу краще дослідити проблему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури з погляду взаємозв'язків, структурності, динаміки, цілісності та єдності.

У межах аналізу процесу формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури під час професійної підготовки варто виокремлювати різні варіанти систем. Основною слугує система, у якій диференційовано два елементи: викладач і студент, які взаємодіють на різних рівнях. Зокрема, на педагогічному рівні викладач навчає студента, використовуючи власні знання, досвід, рухові вміння, передаючи їх студентові за допомогою різних методів і засобів. На психологічному рівні викладач впливає на мотиваційну сферу студента, активізує і спрямовує в потрібне русло його рухову діяльність.

Можливий інший варіант системи: студент-практикант (майбутній учитель фізичної культури) та учні, які навчаються на уроці з фізичної культури. Системність цього прикладу можна довести й на фізіологічному рівні, коли певні команди, завдання з боку майбутнього педагога призводять до змін в організмі учня, до покращення роботи серцево-судинної, дихальної системи, опорно-рухового апарату, розвитку фізичних якостей, поліпшення рухових можливостей тощо.

Крім різних типів впливу на учня, майбутній учитель постійно використовує зворотній зв'язок, який також можна аналізувати з позицій

системності. У процесі професійної підготовки майбутній учитель фізичної культури навчається контролювати стан учня, стежити за різними ознаками, параметрами діяльності учня, його реакцією на фізичні навантаження, якістю виконання рухових завдань, технічних елементів тощо. Отримана інформація слугує для успішного провадження педагогічної діяльності, постійної корекції скеровувальних впливів, більш грамотного й адекватного добору методів і засобів навчання.

Докладної характеристики потребує *синергетичний підхід* та його роль у процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Г. Хакен (1980) описує синергетику, яка близька за значенням до системного підходу та полягає в самоорганізації складних систем, що складаються з різної кількості елементів, які певним чином взаємодіють між собою. Як зазначав В. Кремінь (2013), синергетика в педагогіці дає змогу підходити до розроблення педагогічних систем, побудови педагогічного процесу з позицій відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток. Із погляду синергетики, увага зосереджена не лише на складниках системи та їх взаємодії, а й на результатах роботи системи. Синергетичний підхід важливий для процесу професійної підготовки, що, з огляду на завдання нашого дослідження, спрямована на формування надійності, а також для вивчення явища професійної надійності. Це засвідчують такі властивості, як складність, відкритість, нелінійність, обмін інформацією тощо.

Процес формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в ході професійної підготовки є надзвичайно складним та охоплює низку різних чинників. Забезпечення освітнього процесу потребує не лише оволодіння відомими знаннями та інформацією, поданою студентів, а й постійного отримання нового матеріалу, орієнтації на сучасні відомості, що засвідчує таку синергетичну характеристику, як відкритість. Нелінійність можемо продемонструвати на прикладі того, як у студентів відбуватиметься процес формування надійності. Незважаючи на певну стандартизацію подання навчального матеріалу, організацію навчання, нелінійність виявляється як в

індивідуальному способі засвоєння матеріалу, так і у виробленні власної траєкторії здобуття освіти, формування професійної надійності майбутніми вчителями фізичної культури. Нелінійність у формуванні професійної надійності можна констатувати також під час переходу від теоретичного навчання до практики, зокрема педагогічної практики, власне, цим зумовлена необхідність розділення процесу формування надійності на окремі етапи, які будуть описані нижче.

Характерний складник професійної надійності – змінне освітнє середовище, що певною мірою створює для майбутнього вчителя невизначеність. Майбутній учитель фізичної культури повинен бути максимально готовим до різних непередбачуваних умов майбутньої діяльності, уміти долати невпевненість, яка може виявлятися в різних аспектах діяльності, зокрема щодо оцінювання стану здоров'я учнів під час уроку фізичної культури, різних реакцій учнів на сформульовані команди тощо.

Звертаючи увагу на таку властивість синергетики, як обмін інформацією, зауважимо, що процес формування професійної надійності не може існувати без передання інформації між певними елементами. У процесі професійної підготовки майбутні вчителі фізичної культури отримують інформацію не лише від викладачів; численну кількість знань студенти опановують унаслідок самостійної роботи, користування бібліотечними фондами, електронними ресурсами тощо. Крім того, синергетичний підхід чітко простежуваний у формуванні нового явища – професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури – як результату спільної взаємодії студентів, науково-педагогічних працівників.

Особливе зацікавлення в межах нашого дослідження становить **діяльнісний підхід**. За визначенням Л. Виготського (2000), діяльнісний підхід полягає в організації цілеспрямованої навчальної та виховної діяльності учнів, управлінні нею, що пов'язане з їхньою життєдіяльністю, спрямованістю інтересів, життєвих планів та ціннісних орієнтацій, розумінням сенсу навчання й виховання, особистісним досвідом, спрямованим на становлення суб'єктності учнів. С. Рубінштейн (1986) за основу діяльнісного підходу вибрав принцип єдності

свідомості й діяльності. Водночас О. Леонтьєв (1975) трактував діяльнісний підхід як процес активного ставлення людини до дійсності.

В основі діяльнісного підходу перебуває термін «діяльність», тому аналіз діяльнісного підходу потрібно проводити з огляду на сутність цього поняття. О. Асмолов (1990) розуміє під діяльністю практичне перетворення людиною навколишнього світу. У разі застосування діяльнісного підходу саме діяльність постає як основа, головний засіб, водночас – вирішальна умова розвитку особистості. Із психологічного погляду, діяльнісний підхід слугує засобом пізнання особистості та особливостей її взаємодії з навколишнім середовищем (Куриленко, 2014).

У процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури проходить підготовка студентів до провадження ними професійної діяльності, що передбачає перетворення учня, його фізичних можливостей, формування рухових вмінь і навичок тощо. Важливим моментом діяльнісного підходу є те, що освітній процес варто аналізувати в динаміці, у тісній взаємодії майбутнього вчителя й учнів.

Формування професійної надійності потребує наявності в майбутнього фахівця здатності якісно виконувати професійні дії, забезпечувати професійну діяльність у заданих умовах праці. Налаштованість професійної підготовки на те, щоб майбутній учитель міг успішно виконувати свою роботу, зумовлює важливість використання діяльнісного підходу в процесі формування професійної надійності.

Зважаючи на те, що центральною фігурою в процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури постає студент, поряд із зазначеними вище підходами вагому роль відіграє *гуманістичний підхід*. Гуманізація освіти – необхідна умова виховання всебічно розвинутої, духовно збагаченої молодого людини. Широке впровадження гуманістичного підходу в процесі підготовки майбутніх фахівців стає можливим завдяки дотриманню положення про самоцінність людини як неповторної особистості.

В. Сухомлинський (1977) наголошував на важливості збагачення знань про людину, уміння її розуміти, вірити в неї та зберігати повагу до неї.

І. Бех (1997) у межах гуманістичного підходу надає особливого значення людським цінностям, зокрема гуманістичним, що характеризують культуру особистості та її вихованість. Серед таких цінностей автор називає любов, добро, патріотизм, справедливість, відповідальність, милосердя, совість та інші, які не лише взаємопов'язані, а й взаємодоповнюють одна одну, взаємопроникають.

Процес формування надійності майбутнього вчителя фізичної культури не може відбуватися окремо від особистих і суб'єктних якостей, без урахування мотиваційної сфери тощо. Гуманістичний підхід уможлиблює аналіз питань формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури з позицій удосконалення цілісної особистості, звернення до педагога як до людини, здатної обґрунтовано ухвалювати рішення в різних навчальних ситуаціях.

Формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури відображає здатність і готовність педагога провадити свою діяльність, тому варто зосереджувати увагу на майбутньому вчителеві як на суб'єкті діяльності. У цьому зв'язку потребує включення до методологічних основ дослідження *суб'єктного підходу*. Найголовніша ланка суб'єктного підходу – реалізація суб'єктності. Як зазначає С. Кузікова (2013), суб'єктність становить особливу якість буття, що передбачає здатність людини до самостійної життєтворчості, можливість досягати змін як у світі, так і в самому собі.

«При суб'єктивному підході освітній простір стає траєкторією потенційного саморозвитку студента як суб'єкта педагогічної взаємодії, простором набуття і творчого використання ним досвіду діяльності, трансформації і збагачення його особистості» (Ольшевська, 2013, с.181).

Процес формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури вимагає насамперед спрямування всіх дослідницьких зусиль на особу студента як на носія активності, який пізнає, мислить, діє. Крім того, використання суб'єктного підходу допомагає оцінювати людину не як сукупність окремих психічних функцій і якостей, рис діяльності й поведінки, а як особу,

об'єднану в одне єдине ціле, здатну регулювати, розвивати та контролювати власну активність.

Дослідження процесу формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, на наш погляд, повинно також базуватися на **акмеологічному підході**. Сутність акмеологічного підходу полягає в орієнтації людини на постійне самовдосконалення й саморозвиток, у прагненні до високих результатів та життєвих успіхів, самореалізації творчого потенціалу, формуванні стійкої мотивації до високих досягнень тощо (Антонова, 2011).

За слушним твердженням С. Гончаренка (2011) акмеологія у педагогічній освіті вивчає закономірності розвитку особистості, професійної зрілості та шляхи для оптимального досягнення фахівцем високих ступенів професіоналізму у сферах педагогічної діяльності.

Процес формування професійної надійності тісно пов'язаний із вдосконаленням якісних характеристик професійної діяльності майбутніх учителів. Успішність формування надійного педагога залежить не лише від ефективного впливу з боку викладацького колективу, а суттєвою мірою від таких процесів, як саморозвиток, самовдосконалення. Термін надійність у нашому розумінні не має верхньої граничної межі. Майбутні вчителі фізичної культури можуть удосконалювати власну професійну надійність як у процесі фахового навчання, так і безпосередньо під час діяльності. Спрямування власних зусиль на самоосвіту й самовдосконалення слугує дієвим механізмом покращення надійнісних характеристик майбутніх учителів фізичної культури.

Останнім часом у дослідженні професійної підготовки майбутніх фахівців широкого використання набув **компетентнісний підхід**. Згідно з поглядами Т. Олійника (2006), О. Пошетун (2007), компетентнісний підхід означає спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових, загальногалузевих і предметних компетентностей особистості. Н. Нагорна (2007) вбачає сутність компетентнісного підходу не стільки в теоретичній підготовці, поінформованості студентів, скільки в їхній здатності розв'язувати різні проблеми, що можуть виникати під час майбутньої діяльності. Як зазначає

І. Іваній (2013), використання компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури потребує зміни вектору навчання – від передання предметних знань і вмінь до формування всебічно розвиненої особистості з професійними та життєвими компетенціями.

З огляду на те, що формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури відбувається під час професійної підготовки, окрема увага має бути зосереджена на аналізі освітньо-професійної програми підготовки майбутніх педагогів. Освітньо-професійна програма – один з основних документів, які використовують у підготовці бакалаврів, зокрема майбутніх учителів фізичної культури, та які представляють систему освітніх компонентів. Серед важливих компонентів, що мають бути обов'язково відображені в освітньо-професійній програмі, зазначають очікувані результати навчання (компетентності, знання й уміння), якими повинен оволодіти здобувач одного зі ступенів вищої освіти.

У цьому зв'язку використання компетентнісного підходу в дослідженні формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури дає змогу пов'язати професійну надійність із формуванням окремих результатів навчання або з певною фаховою компетентністю.

Досліджуючи процес підготовки вчителя фізичної культури, Н. Степанченко (2016) запропонувала використовувати технологічний, інтегративний та інноваційний підходи. На наш погляд, ці підходи також необхідно брати до уваги в ході вивчення формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Іманентною ознакою *технологічного підходу* є спрямованість педагогічних досліджень на оптимізацію навчання, удосконалення освітньої діяльності завдяки підвищенню її результативності, інструментальності та інтенсивності. Крім того, важливою характеристикою поняття технології, що перебуває в основі технологічного підходу, слугує окреслення таких дидактичних підходів, які б забезпечували в навчанні отримання гарантованого результату. Ю. Дзюбенко, Л. Олійник (2007) описують основні характеристики використання технологічного підходу в освіті: формулювання діагностичної мети; забезпечення

об'єктивного контролю за ефективністю навчання й рівнем досягнення поставленої мети; отримання кінцевого результату, який збігається із запланованим не менше ніж на 70 %.

Налаштування на отримання позитивного результату в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури зумовлює необхідність використання технологічного підходу. Студіюючи надійність, акцентують на таких показниках, як точність виконання роботи, урахування умов, що впливають на результат праці, організація освітнього середовища, дотримання часових інтервалів, що в сукупності безпосередньо пов'язане з технологічним процесом.

Освітня діяльність не обмежена переданням і засвоєнням знань, тому вагомим складником є отримання нових знань та відомостей, пошук сучасних методів і методик навчання, вивчення нових освітніх технологій. У зв'язку із цим дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що відбувається в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти, потребує використання *інноваційного підходу*. Т. Яровенко (2012) описує інноваційні процеси, які становлять основу інноваційного підходу, порівняно ширше. У сфері освіти до таких процесів зараховують інноваційні ідеї, розроблення і створення інноваційних продуктів у педагогіці. Важливими є також інші складники інноваційних процесів у системі освіти: їх сприйняття, освоєння, засвоєння, застосування, поточне використання, оцінювання й подальше поширення.

В умовах дефіциту наукових робіт, присвячених професійній надійності в освітянській сфері, інноваційний підхід сприятиме отриманню нових знань, розробленню нових методів і методик формування надійнісних характеристик майбутніх учителів фізичної культури.

Подальший аналіз методологічного апарату для дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує окреслення загальнонаукових принципів, що становлять власне методологію. До

таких принципів дослідження належить історичний, термінологічний, пізнавальний принципи.

Насамперед варто наголосити на необхідності використання *історичного принципу* в дослідженні професійної надійності. Будь-яке явище, що постає предметом наукового аналізу, не виникає миттєво, а розгорнуте в часі. Обґрунтуванню цілісного уявлення про явище завжди передують тривалий етап, починаючи від його виникнення, розвитку, отримання нових знань, уточнення, заміни застарілих відомостей на більш сучасні, точні дані. Цей процес інколи потребує тривалого часу, навіть десятиліття. Особливо цінним у цьому зв'язку стає історичний принцип, який допомагає простежувати стан розвитку певної проблеми чи явища, виявляти характерні особливості формування знань, зазначати перспективи подальших наукових розвідок (Гнатюк & Радчич, 2011).

Не становить винятку проблема формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, де історичний принцип має суттєве значення. Застосування цього принципу полягає в аналізі еволюції терміна надійності спочатку як технічного поняття, із вузьким розумінням і суто практичним застосуванням, потім у розширенні понятійного апарату, збільшенні сфери застосування через появу нових ознак і критеріїв, які покладені в основу професійної надійності.

Сутність *термінологічного принципу* пов'язана з використанням методу термінологічного аналізу й операціоналізації поняття (Курлянд, Осипова & Гурін, 2012). Операціоналізація поняття дає змогу більш точно виявити співвідношення основних елементів і властивостей явища; сприяє створенню цілісного уявлення про його фактичний стан; допомагає правильно пояснити причини виникнення і становлення.

Процес операціоналізації поняття охоплює проведення певних пізнавальних і організаційних дій, які сприяють уточненню змісту, окресленню шляхів їх вимірювання на основі аналізу й реєстрації кількісних показників, індикаторів (Черниш, 2003). Загалом процес становлення поняття надійності можна умовно поділити на два етапи. На першому етапі головним завданням було виявлення

найбільш поширених і значущих критеріїв, які маркують категорію «надійність». Звузивши коло ознак, якими більшість науковців характеризують надійність, ми зважали на специфіку професійної діяльності вчителів фізичної культури.

Численні визначення понять, за допомогою яких характеризують професійну надійність, умотивовують доцільність формулювання авторської дефініції та використання методу контент-аналізу (Костенко & Іванов, 2003). Цей метод допомагає проводити термінологічний аналіз й операціоналізацію основного поняття надійності стосовно порушеної проблематики. Сутність контент-аналізу полягає в можливості серед ознак і характеристик, якими описують надійність, виявити основні, за частотністю згадування й використання в науковій літературі.

Дисертаційний пошук сфокусовано на формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що реалізують у ході професійної підготовки, тому особливого значення набуває *пізнавальний принцип*. Характерними рисами пізнавального принципу є використання в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури положень детермінації, раціоналізації, суперечностей, що тісно пов'язані з пізнавальним принципом.

З'ясування сутності першого філософського рівня та другого рівня методології дослідження, представлення методологічних підходів і загальнонаукових принципів умотивовують доцільність потрактування принципів та закономірностей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Професія вчителя фізичної культури належить до педагогічних професій, тому в процесі дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури необхідно зважати на педагогічні принципи, які можна розподілити на дві групи. До першої групи належать дидактичні принципи, до другої – принципи виховання.

Г. Ващенко (1997) під дидактичними принципами розуміє основоположні ідеї, які пронизують усі рівні й компоненти освіти та засвідчують їхню системну

цілісність. Серед основних учень називає такі принципи: науковості, систематичності, зв'язку навчання з життям, індивідуалізації, активності, наочності, поєднання теоретичного навчання й педагогічної практики. Доцільно схарактеризувати їх стисло щодо формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Сутність *принципу науковості* полягає в тому, що під час формування професійної надійності студенти отримують необхідні для них знання, які узгоджені з об'єктивною дійсністю. Науково-педагогічні працівники повинні в ході навчання максимально використовувати перевірені дані, оперувати чіткою термінологією, уникати спотворення фактів тощо. Особливо це стосується наук, пов'язаних із знаннями про людину, закономірностями психофізіологічного розвитку, фізичного виховання, розвитку рухових якостей та вмінь тощо.

Принцип систематичності пов'язаний насамперед із логічним викладом навчального матеріалу. Ця вимога виразно простежувана під час розроблення освітньої програми підготовки фахівця й відображена в навчальному плані. Кожні наступні знання мають органічно доповнювати матеріали, відомі студентам, апелювати до певної теоретичної бази. Під час формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури позитивний ефект кожного заняття потрібно синтезувати з отриманими раніше знаннями, закріплювати й поглиблювати їх. Цей принцип набуває значущості під час вивчення рухових умінь або розвитку фізичних якостей, оскільки вивченню більш складного руху має передувати оволодіння простими елементами рухових дій або досягнення певного рівня фізичних можливостей.

Принцип зв'язку навчання із життям акцентує увагу на необхідності врахування в процесі навчання особливостей сучасного життя, змін, які відбуваються не лише в освітньому середовищі, а й загалом у різних сферах життєдіяльності людини. Стосовно формування професійної надійності майбутні вчителі фізичної культури повинні орієнтуватися на сучасних дітей, які вирізняються слабшим рівнем здоров'я, низькою зацікавленістю в уроках фізичної культури, керуються іншими життєвими цінностями тощо.

Звертаючи увагу на кожную дитину, на особливості її розвитку, фізичний стан, викладач надає вагомого значення **принципові індивідуалізації**. Використовуючи основне «знаряддя праці» – фізичну вправу, – майбутній учитель фізичної культури має чітко розуміти, що однакове за дозуванням фізичне навантаження може мати абсолютно різний ефект серед учнів, унаслідок нерівномірних фізичних та адаптаційних можливостей. Спрямовуючи зусилля на формування професійної надійності під час професійної підготовки, педагог повинен навчити майбутніх учителів фізичної культури максимально звертати увагу на кожного учня на уроках із фізичної культури. Варто за можливості розподіляти групу учнів на окремі підгрупи або навіть працювати поодиноці, щоб надати таке навантаження учням, яке б узгоджувалося з оптимальним рівнем їхньої рухової активності.

Принцип активності відіграє у формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури посутню роль, оскільки сприяє підвищенню ефективності взаємодії між викладачами і студентами. Активне ставлення студентів до навчання підвищує їхню зацікавленість, розвиває інтерес і прагнення до отримання нових знань, спонукає до саморозвитку та самовдосконалення. Особливого значення принцип активності набуває під час вивчення нових рухових дій, коли студент повинен максимально концентрувати власну увагу на правильності їх виконання.

Для ефективного отримання навчальної інформації, зокрема через зорове сприйняття, доцільно в процесі професійної підготовки апелювати до **принципу наочності**. Крім перегляду мультимедійних презентацій, відеофільмів, електронних навчальних матеріалів, плакатів, стендів, різних муляжів тощо, особливу роль у формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури відіграє показ виконання різних рухових елементів, техніко-тактичних дій, різних переміщень і пришвидшень.

Дослідження професійної надійності також має бути ґрунтованим на **принципі поєднання теоретичного навчання й педагогічної практики**. Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури формується

поступово й виявляється безпосередньо під час професійної діяльності. Студенти вперше виконують роль учителя, самостійно проводять уроки фізичної культури під час педагогічної практики. Саме в цей момент зазнає актуалізації весь теоретичний матеріал, отриманий за попередні роки, із поєднанням комплексу практичних вмінь і навичок, що загалом спрямоване на провадження професійної діяльності. Прогалини в оволодінні знаннями разом із неякісним проходженням педагогічної практики в сукупності не лише стають перешкодою на шляху формування професійної надійності, а й негативно впливають на рівень готовності до майбутньої професійної діяльності вчителів фізичної культури.

Докладної характеристики потребують виховні принципи, значущі для процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Повноцінне формування професійної надійності в ході професійної підготовки не можливе в разі використання лише дидактичних принципів. Виховні принципи органічно доповнюють педагогічний процес і у своїй сукупності сприяють формуванню грамотного фахівця, повноцінної та всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Загалом принципи виховання охоплюють провідні положення, що окреслюють мету, ідеали, зміст, методіку та організацію процесу виховання. І. Підласий (2000) сформулював кілька вимог до виховних принципів: обов'язковість, комплексність, рівнозначність. В. Ягупов (2002) розширив перелік вимог, додавши системність, гуманність та особистісну спрямованість.

Уважаємо за необхідне стисло схарактеризувати основні принципи виховання з акцентом на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. До таких принципів належать принципи цілеспрямованості виховання; зв'язку виховання з життям, суспільної спрямованості; єдності свідомості та поведінки у вихованні; виховання в праці; комплексного підходу до виховання; виховання особистості в колективі; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів; суб'єкт-суб'єктного характеру виховних взаємин; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього (Фіцула, 2006).

Сутність *принципу цілеспрямованості* полягає в тому, що весь процес виховання майбутніх учителів із фізичної культури повинен бути підпорядкований загальній меті. В аналізованому випадку мета пов'язана з формуванням професійно надійної, усебічно й гармонійно розвиненої особистості вчителя фізичної культури.

Принцип *суспільної спрямованості та зв'язку виховання із життям* допомагає схарактеризувати підготовку вчителів фізичної культури не лише як щось особисте; учитель фізичної культури має вагоме суспільне значення, приносить велику користь оточенню. Завдяки впровадженню зазначеного принципу, майбутні вчителі фізичної культури ще в процесі навчання усвідомлюють свою суспільну значущість.

Принцип єдності свідомості й поведінки в процесі професійного навчання акцентує увагу на правильному співвідношенні у формуванні свідомості та суспільної поведінки. Для вчителя фізичної культури, який перебуває в змінних умовах середовища, під постійним впливом негативних чинників, досить важливо формувати стійкість до негативних впливів, готовність протистояти їм.

Принцип *виховання в праці* найбільш реалізований у процесі практичної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Під час проходження практики, зокрема педагогічної, студенти частково опановують основи професійної діяльності, роблять перші кроки в ролі активного суб'єкта праці, що має тісний зв'язок із формуванням професійної надійності. Від того, наскільки якісно пройде перше активне ознайомлення з професією, який буде від цього виховний вплив, суттєвою мірою залежатиме успішність подальшого професійного становлення фахівця безпосередньо в професійній діяльності.

Зважаючи на колективний характер праці майбутнього фахівця, учитель фізичної культури має бути готовий до активної взаємодії не лише з учнями, а й із їхніми батьками, педагогічним колективом, допоміжним персоналом школи. Водночас усебічний вплив на підготовку майбутніх учителів мають не тільки викладачі, оскільки у формуванні особистості майбутнього педагога, його професійної надійності присутню роль відіграють стосунки з однокласниками,

умови навчання, мікроклімат та взаємини, які існують у групі й у навчальному закладі загалом. У цьому аспекті набувають важливості принципи **комплексного підходу у вихованні й виховання особистості в колективі**.

Успішність професійної підготовки вчителя, зокрема формування професійної надійності, залежить не лише від якості навчального матеріалу, велику роль відіграють зусилля викладачів, спрямовані на активізацію ініціативності та самодіяльності студентів. Викладачі мають створити належні умови для виявлення творчості й самостійності студентів, стимулювання та заохочення ініціативності тощо. Ця обставина зумовлює необхідність урахування в професійній підготовці вчителів фізичної культури **принципу поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів**.

Перетворення вихованців на активних і зацікавлених людей, спрямованих на власне самовдосконалення, саморозвиток, потребує сприйняття студентів як суб'єктів освітнього процесу. Саме використання **принципу суб'єкт-суб'єктного характеру виховних взаємин** в освітньому процесі підвищує роль студента, посилюючи його участь і відповідальність у навчально-виховному процесі. Це, безперечно, позначатиметься на формуванні професійної надійності в майбутніх педагогів.

Наступний принцип – **принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього** – ґрунтований на гуманності спільної діяльності вихователів і вихованців, взаєморозумінні одне одного, формуванні спільних інтересів та прагнень. Для майбутніх учителів фізичної культури використання цього принципу має особливе значення. Проведення професійної діяльності пов'язане зі спонуканням учнів до виконання фізичних навантажень. Нерідко виникають ситуації, коли просте формулювання завдання (виконати рухову дію) може перерости в примус, нав'язування, що натомість призводить до появи спротиву з боку учнів. Інколи в моменти появи непокори учнів стосовно виконання певних фізичних вправ учитель фізичної культури може вдаватися до образливих коментарів, залякування учнів, що є негативними виявами в професійній діяльності, породжує низькі показники, пов'язані з

професійною надійністю. Увага до цього виховного принципу стає обов'язковою в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

У дослідженні акцентовано на формуванні професійної надійності майбутніх учителів, які спеціалізуються на проведенні уроків із фізичної культури, тому важливо окреслити принципи, пов'язані з фізичним вихованням. Характерною ознакою таких принципів є те, що вони притаманні переважно сфері фізичної культури. Серед цих принципів варто назвати принцип оздоровчої спрямованості, принцип вікової адекватності педагогічного впливу (Шиян, 2003).

Сутність *принципу оздоровчої спрямованості* полягає в тому, що в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури педагог повинен уміти ефективно провадити свою діяльність, спрямовану на збереження здоров'я учнів, організацію оптимальної рухової активності, пропаганду й популяризацію здорового способу життя.

З огляду на нерівномірний фізичний розвиток учнів, важливу роль у фізичній культурі відіграє *принцип вікової адекватності педагогічного впливу*. Існують певні вікові періоди, коли ті чи ті якості в дітей формуються більш інтенсивно або, навпаки, пригальмовують темп розвитку. У науковій літературі такий період більш інтенсивного та сприятливого розвитку організму називають сенситивним періодом (Лях, 1990).

Під час професійної діяльності майбутній учитель фізичної культури повинен не лише розуміти ці закономірності, а вміло їх використовувати для успішного виконання поставлених педагогічних завдань. Саме з цих міркувань принцип вікової адекватності педагогічного впливу має вагомим значення як у процесі навчання майбутнього вчителя фізичної культури, так і в подальшій професійній діяльності. Принцип вікової адекватності педагогічного впливу має безпосередній зв'язок із професійною надійністю. Адекватність дібраних вправ до вікових можливостей учнів слугує запорукою зменшення помилок під час уроків, що відображається на такому показнику надійності, як безпомилковість.

Логіка наукового викладу передбачає не лише окреслення основних загальнодидактичних і виховних принципів, а й принципів, які стосуються нижнього рівня методології дослідження. До таких принципів зараховуємо специфічні принципи, пов'язані з особливостями й закономірностями формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки.

Важливість *принципу зумовленості професійної надійності ефективністю професійних дій майбутніх учителів фізичної культури* аргументована тим, що професійна надійність виявляється лише під час провадження певної діяльності, унаслідок виконання професійних дій фахівця. Іншими словами, професійні дії створюють основу, базис, на якому формується надійність. У цьому зв'язку під час професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури студентам потрібно не лише пояснювати сутність та зміст професійної діяльності, а також уміло її організовувати.

Принцип залежності формування професійної надійності від умов освітнього середовища. Як зазначено вище, поняття надійності завжди асоціюється з впливом складних змінних умов навколишнього середовища. Зовнішні умови освітнього середовища, які мають складний змінний характер, відображають на показниках надійності не лише під час професійної діяльності, вони також впливають на процес формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі навчання у ЗВО. Урахування зовнішніх умов під час формування професійної надійності – обов'язковий складник, який зумовлений поняттям надійності.

Принцип зумовленості професійної надійності якостями майбутнього вчителя фізичної культури акцентує увагу на необхідності вивчення зв'язку між якостями вчителя фізичної культури та значеннями його професійної надійності. Накопичений вагомий досвід таких взаємозв'язків в інших галузях життєдіяльності відкриває широкі можливості для покращення надійності фахівців. Зважаючи на це, отриманий емпіричний матеріал на прикладі фізичної культури сприятиме порівняно кращій організації освітнього процесу й

педагогічної практики, що позитивно позначатиметься на формуванні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Отже, окреслені вище філософські положення, методологічні підходи (інтегративний, системний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний, суб'єктний, акмеологічний, компетентнісний, технологічний та інноваційний); загальнонаукові, дидактичні, виховні й специфічні принципи формують загальну стратегію дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. У сукупності вони створюють методологічну основу, відображають закономірності подальшого студіювання порушеної проблеми в процесі професійної підготовки.

Висновки до першого розділу

1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури обґрунтовано на основі аналізу й наукового пошуку за двома тісно пов'язаними напрямками. Перший напрям стосується проблеми професійної надійності, теорії надійності, окреслення надійнісних характеристик та їх застосування в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема в педагогічній діяльності. Другий напрям досліджень пов'язаний зі специфікою й особливостями професії вчителя фізичної культури. Запорукою повноцінних досліджень, грамотного обґрунтування методологічного апарату та подальшого спрямування наукових розвідок стало органічне поєднання й екстраполяція напрацьованих у сучасній науці знань про надійність до педагогічної сфери.

Аналіз психолого-педагогічної, технічної, філософської літератури засвідчив постійне зростання наукового зацікавлення проблемою професійної надійності, домінування праць, у центрі яких постає людина, яка представлена в усьому багатстві й різноманітності характеристик і виявів діяльності. Дослідження проблеми надійності фахівця та широке впровадження її результатів у практику відображено в різних сферах життєдіяльності, здебільшого в

технічних і технологічних галузях (на енергетичних підприємствах, у льотній, військовій сферах, у правоохоронних органах, у спорті, у педагогічній царині).

Теоретичний аналіз задекларованої проблеми виконано на основі інтеграції гуманітарного й технічного знання, виявлення міждисциплінарних зв'язків із психологією, педагогікою, психологією праці, фізіологією, математикою. Виокремлено три головні чинники, які є обов'язковими для дослідження проблеми формування професійної надійності фахівців: виконання професійних дій, урахування зовнішніх умов діяльності, наявність часового проміжку, упродовж якого визначають надійність.

З'ясовано роль і значення використання професійної надійності в педагогічній сфері, із якою пов'язують здатність розв'язувати освітянські проблеми, ухвалення правильних управлінських рішень, збереження якості реалізації педагогічних функцій, стійкість та резистентність емоційного вигорання, здатність діяти під впливом перешкод, вибирати форми й методи навчання відповідно до мети та завдань уроку, міцність засвоєння учнями навчального матеріалу, упевненість у думках і професійних діях тощо.

Унаслідок вивчення наукової літератури, вітчизняного й зарубіжного досвіду формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури підсумовано, що в системі професійної підготовки названих фахівців проблема формування професійної надійності донині не мала повноцінного потрактування. Більшість наукових праць стосувалася лише окремих аспектів порушеної проблеми, де професійна надійність пов'язана з оцінювальною діяльністю педагога.

2. Специфіку професійної діяльності вчителів фізичної культури продемонстровано через ускладнений характер умов діяльності (шум, збільшене навантаження на нервову систему, вплив погодних умов, висока відповідальність за здоров'я учнів), необхідність ухвалення швидких рішень, неухильне дотримання норм охорони праці й профілактику травматизму. Наявність високого рівня фізичної підготовленості, фахові знання, педагогічні вміння, розвинуті психічні та професійні якості, сила волі в комплексі допомагають ефективно

виконувати поставлені педагогічні завдання й професійні функції. Професію вчителя фізичної культури вирізняють змінні умови професійної діяльності, які стосуються місць проведення уроків, використання різних засобів навчання, різноманітного обладнання та спортивного інвентарю. Характерною рисою майбутніх учителів фізичної культури є необхідність реалізації власної рухової активності. Майбутній учитель під час роботи виконує безліч рухових дій та операцій, які загалом об'єднані в рухову діяльність.

На основі аналізу загальних чинників професійної надійності, специфіки професійної діяльності сформульовано дефініцію поняття «професійна надійність майбутнього вчителя фізичної культури». Термін потрактований як інтегративна професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу.

3. Філософський аналіз проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури вможливив її витлумачення як частини загальної теорії надійності людини, що перебуває в центрі уваги багатьох наук та вирізняється низкою філософських категорій. Найбільш важливими визнані філософія антропології, парні категорії діалектики, зв'язок детермінації. Методологія дослідження професійної надійності вчителів фізичної культури конкретизована завдяки низці методологічних підходів (інтегративний, системний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний, суб'єктний, акмеологічний, компетентнісний, технологічний та інноваційний).

Схарактеризовано загальнонаукові принципи (історичний, термінологічний, пізнавальний); дидактичні принципи (науковості, систематичності, зв'язку навчання із життям, індивідуалізації, активності, наочності, поєднання теоретичного навчання й педагогічної практики); виховні принципи (цілеспрямованість виховання, зв'язок виховання із життям, суспільна спрямованість та зв'язок виховання із життям, єдність свідомості й поведінки у вихованні, виховання в праці; комплексний підхід у вихованні, виховання

особистості в колективі, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів, суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин, поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, оздоровчої спрямованості, принцип вікової адекватності педагогічного впливу); специфічні принципи (зумовленість професійної надійності ефективністю професійних дій майбутніх учителів фізичної культури, залежність формування професійної надійності від умов освітнього середовища, зумовленість професійної надійності якостями майбутніх учителів фізичної культури).

Основні наукові результати розділу опубліковано у таких працях автора [385, 387, 389, 390, 392, 396, 397, 400, 402, 403, 405, 412, 413, 430, 431, 433].

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

2.1.1. Обґрунтування компонентів, критеріїв і показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Проведений теоретичний аналіз літературних джерел, присвячених проблематиці професійної надійності з огляду на специфіку майбутньої професійної діяльності, уможливив формулювання базисного поняття професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Дефініція ключового поняття разом з обґрунтуванням методологічного апарату дослідження порушеної проблеми відкриває можливості щодо виявлення нових емпіричних відомостей, наукових фактів стосовно формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Водночас повноцінне студіювання неможливо провести без ґрунтовного аналізу змісту і структури, опису компонентного складу, виокремлення чітких індикаторів та способів оцінювання явища.

Структурування набуває неабиякої значущості в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, оскільки потребує багаторазових вимірювань, осмислення зміни показників у часі, що вкрай важливо в професійному становленні фахівця, зокрема в процесі професійної підготовки.

Сучасна антропологія фокусує основну увагу на людину, яка постає в центрі забезпечення професійної діяльності. Це аргументовано доводить потребу в докладному аналізі особистості майбутнього вчителя фізичної культури. Як зазначено вище, формування професійної надійності суттєвою мірою зумовлене

особистісними якостями фахівця, його індивідуально-психологічними властивостями. Саме тому необхідно запропонувати таку схему представлення фахівця, яка б найбільш повно відображала надійнісні характеристики та зважала на особливості майбутньої професії.

На наш погляд, найбільш прийнятним у дослідженні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури є системний підхід, де людина постає як система, що складається з трьох рівнів: індивідного, суб'єктного та особистісного. За основу дослідницького пошуку вибрано погляди на особистість Б. Ананьєва (1996). Учений виокремив три підструктури в організації людини: індивід, особистість, суб'єкт діяльності. На найнижчому рівні структуру фахівця становлять якості індивіда (сукупність природних властивостей), на наступному рівні – якості особистості (сукупність суспільних відносин), на найвищому рівні – якості суб'єкта діяльності (сукупність професійних дій). Загалом цілісність людини виявляється в неповторній індивідуальності, до якої інтегруються три форми розвитку.

На нижчому, індивідному, рівні людина представлена як окрема природна істота, представник роду «*Homo Sapiens*», продукт філогенетичного й онтогенетичного розвитку, поєднання вродженого та набутого, носій індивідуально набутих рис (Палій, 2010, с. 168). Крім того, якості, які належать до індивідного рівня, Б. Ананьєв (2001b) поділяє на два класи: первинні та вторинні. Клас первинних якостей утворюють конституційно-статеві, нейродинамічні, білатеральні особливості людини, пов'язані з функційною асиметрією півкуль головного мозку. До іншого класу зараховують органічні потреби й темперамент як передумови формування індивідуального характеру і властивостей особистості. Окремо на індивідному рівні розмежовують статево-вікові особливості. Загалом на індивідному рівні потрібно аналізувати людину як окрему істоту, у всій багатоманітності фізичних і фізіологічних, морфологічних та інших властивостей.

На другому рівні (особистісному) актуалізовані ті характеристики і якості, які відображають її соціальну сутність. До більш конкретних вихідних характеристик людини як особистості належить статус і становище в суспільстві, ціннісні орієнтації

й ролі. Натомість особистісні характеристики маркують особливості мотиваційної сфери. Інтегративною характеристикою властивостей особистості є характер. Загалом якості людини на особистісному рівні розвиваються впродовж життєвого шляху людини в суспільстві, відображені в соціальній біографії (Ананьєв, 1996).

Дещо іншого значення надають людині на суб'єктному рівні, у межах якого особа представлена як індивід, який пізнає й перетворює дійсність, є носієм активності. Окреслюючи зміст поняття суб'єкта, Б. Ананьєв (2001а) пов'язує його з особливостями діяльності, засобами й знаряддям праці, предметом, виробничими діями та операціями. Загалом учений зараховує суб'єктні властивості до найвищого рівня, оскільки вони являють собою інтегративне поєднання властивостей індивіда й особистості, що у своїй сукупності впливають на готовність і здатність провадити діяльність, досягнення певного рівня результативності, ефективності та продуктивності.

Унаслідок аналізу літератури зафіксовано залежність результатів праці майбутнього вчителя фізичної культури від рівня його фізичних можливостей. Учитель фізичної культури, як і будь-який інший педагог, у процесі своєї діяльності виконує освітню функцію, покликаний надати учням нові знання. Це вимагає від учителя низки рис та якостей, які утворюють його когнітивну сферу. До того ж в умовах суспільства, яке динамічно розвивається, змін, що постійно відбуваються в освітньому процесі, учитель зобов'язаний постійно еволюціонувати в професійному плані, підвищувати рівень власної компетентності, професійного саморозвитку та самовдосконалення. Важливим моментом стає емоційна та мотиваційно-вольова сфера вчителя. Ефективність реалізації професійної діяльності залежить від багатьох інших якостей і властивостей фахівця, що характеризують його як суб'єкта праці.

У руслі дослідження доцільно конкретизувати структуру професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та обґрунтувати компоненти, критерії й показники. Науковці звертають особливу увагу на питання, пов'язані з визначенням терміна надійності, її кількісного оцінювання. Чільне місце в теорії надійності посідає аналіз кількісних методів розрахунку надійності. У технічних

науках важливим є розроблення методів перевірки й оцінювання надійності виробів (Никифоров, 1977, с. 5); методів розрахунку якості приладів та обладнання за заданими критеріями якості їхніх складників (Гнеденко, Беляєв, & Соловйов, 1965). Досить часто мірилом визначення надійності стає кількісна фіксація випадків відмов та їхнього впливу на працездатність об'єкта.

Зважаючи на широкий діапазон понятійного апарату, різний зміст, який покладено у визначення поняття професійної надійності, проблема кількісного оцінювання надійності в системах, де центральною фігурою є фахівець, набуває вагомого значення. Наявність розроблених критеріїв кількісного оцінювання потенційно вможливорює більшу об'єктивність у розв'язанні різних практичних і прикладних завдань, пов'язаних із надійністю фахівця.

Важливість цього питання підтверджена багатьма дослідженнями, де увага спрямована на пошук способів і методів оцінювання надійності фахівця, який провадить професійну діяльність. Проте, як зазначив Б. Ломов (1966), «навіть чи коли-небудь вдасться отримати для людини деякий абсолютний коефіцієнт надійності, який виявиться справедливий для всіх умов. Водночас це не означає, що неможливо створити єдину систему принципів і методів визначення надійності праці оператора» (с. 81). У такий спосіб учений наголошує на тому, що під час визначення надійності мають бути дотримані певні загальні підходи, критерії з'ясування надійності. Для окреслення кількісних показників надійності потрібно зважати на специфіку кожної окремої професійної діяльності. Не становить винятку й професія вчителя фізичної культури.

Доцільно провести стислий огляд загальних відомостей про кількісне оцінювання надійності. У працях D. Meister (1973) запропоновано кілька методів оцінювання й прогнозування професійної надійності фахівця. Найбільшу увагу автор зосереджує на методі «AIR Data Store». В основі цього методу – банк даних часових і надійнісних характеристик виконання певних операцій, які входять до загальної професійної діяльності. Виконання конкретної роботи вимагає реалізації певних дій, операцій. При цьому загальна надійність буде дорівнювати сумі вірогідностей безпомилкового виконання кожної окремої операції в межах

провадження професійної діяльності. Цей метод дає змогу не лише кількісно з'ясувати значення надійності окремого виду роботи, а й виконати низку прикладних завдань, пов'язаних із прогнозуванням професійної надійності фахівця, виявленням помилок, допущених у процесі проектування системи, ефективним забезпеченням відбору й навчання фахівців тощо.

Відомий інший метод «THERP» («Technique for Human Error Rate Prediction»), згідно з яким професійна надійність формується у вигляді дерева, в основі якого – гілки, що представляють кожну окрему дію чи операцію та які мають показники вірогідності їх безпомилкового виконання. Відповідно до того або того завдання, що реалізують у ході професійної діяльності, на дереві вибудовують криву лінію, яка складається з гілок, за ними вираховують загальне значення надійності (Swain & Guttman, 1983).

Описані вище способи не дають змоги діагностувати сформованість професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, оскільки в будь-якій педагогічній професії, зокрема в професії вчителя фізичної культури, неможливо заздалегідь описати всі можливі дії, які виконує педагог під час своєї діяльності. Постійне вдосконалення, творчий характер роботи, пошук інноваційних способів розв'язання різних педагогічних ситуацій чи педагогічних завдань загалом суперечать ідеї обліку різних дій, операцій та на їхній основі оцінювання надійності. Для визначення сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури необхідно розробити власний оцінювальний механізм, основу якого становитимуть критерії, показники й рівні вияву ознак надійності.

Досліджуючи професійну надійність, багато науковців (Л. Северіна (2004); Бодров & Орлов (1998); Щєбланов & Бобров (1990)) акцентують увагу на функційних затратах фахівця, роблять спроби розрахувати функційні витрати певних виробничих процесів та вивчити їхній вплив на показники професійної надійності. Цей аспект проблеми набуває особливого значення щодо професії вчителя фізичної культури, оскільки якісне забезпечення професійної діяльності вчителя суттєвою мірою залежить від активності фізичної роботи. Реалізація

професійних дій учителем фізичної культури не можлива без переміщень на уроці, демонстрації правильності виконання фізичних вправ, дотримання безпеки та страхування на уроці тощо.

Поряд із цим Н. Гайдук (2010) наголошує на значущості зовнішнього вигляду вчителя фізичної культури. Автор зауважує, що зовнішній вигляд допомагає вчителю не лише досягти успіху в професійній діяльності, а й покращити свій імідж. Разом із такими ознаками, як зовнішність, одяг, вираз обличчя, у сучасного вчителя фізичної культури, на наш погляд, має бути гарна фізична форма, добре розвинута м'язова система, відсутня зайва вага. Учитель фізичної культури, фізично підготовлений, із гарною будовою тіла, правильною поставою, має більшу довіру в учнів, підвищує інтерес до занять фізичними вправами.

У зв'язку з цим варто виокремлювати морфо-функційний компонент у структурі професійної надійності, що тісно пов'язаний із професією вчителя фізичної культури, водночас характеризує індивідуальний рівень його організації. У зальному вигляді морфо-функційний компонент можемо трактувати як поєднання морфологічних і функційних ознак людини. Із погляду морфології, основна увага зосереджена на будові тіла, основних антропометричних розмірах, складі тіла. Характеризуючи функційний складник на індивідуальному рівні, пов'язуємо його насамперед із фізіологічними властивостями людини. Наукове зацікавлення становить робота різних систем організму, їхні мобілізаційні можливості, енергетичні витрати організму тощо.

Одним із важливих понять, що перебуває в основі морфо-функційного компонента, є фізичний стан. З огляду на це, Р. Дмитрів (2014) вважає за потрібне схарактеризувати наявність функційних порушень, працездатність організму, фізичну підготовленість, фізичний розвиток, що тісно пов'язані з морфо-функційним компонентом.

Безперечно, морфо-функційний компонент відіграє важливу роль у формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, проте подальше дослідження потребує виокремлення основної ознаки, за якою вивчатимемо кількісні значення цього компонента.

Основним критерієм, за яким оцінюватимемо морфо-функційний компонент, слугує ресурсний критерій (Солтик, 2014а). Зважаючи на різноспрямованість і багатозначність ресурсного критерію, у подальшій роботі витлумачуватимемо його з позицій запасу людських сил, можливостей. Як зауважує В. Казібекова (2017), «ресурси людини – це всі ті життєві опори, які є в розпорядженні людини й дають їй змогу забезпечувати свої основні потреби: виживання, фізичний комфорт, безпеку, залученість, самоорганізацію та повагу в соціумі» (с. 126). Серед характеристик ресурсу В. Розенберг (2012) називає власні сили, потрібні для подолання різних життєвих криз.

Досліджуючи морфо-функційний компонент професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за ресурсним критерієм, дотримуватимемося аналогічної позиції. Варто акцентувати увагу на забезпеченні резервних та потенційних ресурсів, створенні й накопиченні певного запасу життєвих сил. Зауважимо, що одним із механізмів покращення професійної надійності слугує забезпечення надлишковості (Астаф'єв, 1971), створення запасу резервних можливостей (Нерсесян & Конопкін, 1978). Неабиякого значення ресурсний критерій морфо-функційного компонента набуває під час аналізу професійної надійності як потенційної характеристики людини. У підготовці вчителів фізичної культури важливо забезпечити здатність і готовність ефективно провадити свою професійну діяльність у майбутньому.

У ході з'ясування основних показників, що характеризуватимуть морфо-функційний компонент професійної надійності за ресурсним критерієм, потрібно удокладнити насамперед дві найважливіші системи в контексті забезпечення життєдіяльності організму та його дієздатності. До таких систем належить серцево-судинна й дихальна системи (Солтик, & Флерчук, 2011b).

Значення серцево-судинної системи полягає в постійній циркуляції крові по замкнутій системі кровоносних судин, що забезпечує безперервне надходження поживних речовин із зовнішнього середовища до тканини тіла й зворотне виведення з організму продуктів обміну. Найбільш поширеним і доступним способом оцінювання ефективності роботи серцево-судинної системи є

визначення частоти серцевих скорочень (ЧСС). Збільшення фізичної роботи позначається на підвищенні рівня ЧСС. Після звершення навантаження ЧСС, зазвичай, повертається до початкового стану. Саме швидкість відновлення ЧСС після виконання фізичної роботи характеризує тренованість організму людини. Згідно з дефініцією В. Волкова (1990), «відновлення – це процес, який проходить як реакція на стомлення і спрямований на відновлення порушеного гомеостазу та працездатності. Відновлення після фізичних навантажень означає не тільки повернення функцій до вихідного рівня, а й можливість удосконалення через цілеспрямоване тренування». Учителі фізичної культури, яким властиве порівняно краще відновлення роботи серцево-судинної системи після навантаження, вирізняються кращою працездатністю, мають більші можливості щодо виконання фізичної роботи. Для оцінювання роботи серцево-судинної системи використаємо такий показник, як відновлюваність організму після фізичного навантаження.

Поряд із серцево-судинною системою велику роль у забезпеченні функційної роботи організму відіграє дихальна система. Дихальна система, яка складається з повітропровідних шляхів, легневих судин, легень та дихальних м'язів, забезпечує постачання кисню в кров. Кисень далі розподіляється між тканинами, органами та є головним джерелом енергії організму. Від функційних показників дихальної системи залежать можливості організму щодо споживання кисню й подальшого вироблення енергії. Загалом ефективність роботи дихальної системи разом із серцево-судинною системою дає вчителю змогу виконувати великий обсяг фізичної роботи під час проведення уроків із фізичної культури. У зв'язку з цим морфо-функційний компонент характеризуватиме такий показник, як стан дихальної системи.

З огляду на необхідність урахування будови тіла, зовнішнього вигляду майбутніх учителів фізичної культури, для характеристики морфо-функційного компонента найбільше зацікавлення, на наш погляд, становить мазевий компонент. По-перше, серед різних компонентів тіла людини мазевого компонента стосується найбільша частка (норма для студентів чоловічої статі –

43 %, для дівчат – 36 %). По-друге, м'язовий компонент належить до активної частини тіла, що відіграє важливу роль у забезпеченні рухової функції людини. Варто зазначити, що збільшення м'язового компонента позитивно впливає на формування постави, на забезпечення силових якостей, покращує зовнішній вигляд людини тощо. Саме тому одним із показників морфо-функційного компонента є стан розвитку мускулатури (Солтик, & Флерчук, 2011а).

Виконання професійних обов'язків, забезпечення професійних функцій упродовж певного часу вимагають від учителя фізичної культури підтримання працездатності на високому рівні. У цих умовах важливо, щоб учитель фізичної культури був здатний забезпечувати рухову діяльність. Характерними особливостями рухової діяльності вчителя фізичної культури є демонстрація фізичних вправ, переміщення під час уроку, перенесення предметів, страхування виконання складних вправ учнями, колективна участь у різних ігрових ситуаціях на уроці тощо. В описаних умовах присутню роль відіграє такий показник, як фізична витривалість.

Виконані характеристика індивідуального рівня майбутніх учителів фізичної культури, обґрунтування морфо-функційного компонента та визначення показників за ресурсним критерієм спонукають до аналізу особистісного рівня. Дослідження особистісного рівня професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, на нашу думку, являє собою найбільш складне завдання. Аналізуючи майбутнього фахівця на особистісному рівні, звертаємо увагу передовсім на ті якості та властивості людини, які маркують її соціальну сутність, відіграють важливу роль у суспільстві. Нині існують різні теорії, які у своїй основі розкривають сутність особистісних виявів людини (гуманістична теорія особистості Еріха Фромма, психоаналітична теорія особистості З. Фрейда, теорія особистості К. Юнга, теорія особистості А. Адлера, теорія особистості К. Хорні тощо).

Важливо апелювати до теорії особистісних конструктів G. Kelly (1955), який аналізує особистість через характеристику її когнітивної сфери. Особливу увагу у формулюванні своєї теорії автор зосередив на життєвому досвіді. Як зазначає Н. Токарева (2014), «людина сприймає, інтерпретує та оцінює дійсність

на підставі певним чином організованого суб'єктивного досвіду, представленого у вигляді системи понятійних моделей, які вона створює і потім намагається пристосувати до об'єктивної реальності – особистісних (властивих конкретній людині) конструктів» (с. 55). Водночас когнітивна сфера має тісний зв'язок із реалізацією надійності. Від рівня атенційних процесів, що безпосередньо стосуються когнітивної сфери, залежить значення надійнісних характеристик. Когнітивна сфера має тісний зв'язок із формуванням професійних компетентностей фахівців, що також пов'язане з виявами професійної надійності. З огляду на це, важливо передбачити в структурі професійної надійності когнітивний компонент. Його основу становить система фахових знань, необхідних для реалізації своєї професійної діяльності.

Для аналізу знань доцільно схарактеризувати проект Стандарту вищої освіти за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)» (Пангелова, Іванова & Козіна, 2017). У нормативному змісті підготовки здобувачів за цією спеціальністю подано 12 результатів навчання, що характеризують знання майбутніх учителів фізичної культури: знання з різних фахових дисциплін (фізіологія, анатомія, біомеханіка, психологія тощо); знання з теорії і методики фізичного виховання; знання, пов'язані з контролем процесу фізичної культури та управління ним; профілактика травматизму й збереження здоров'я.

На підставі цього критерієм когнітивного компонента вибраний знаннєвий компонент. В основі професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури перебуває реалізація професійних дій, тому найбільше зацікавлення становлять ті знання, які допомагатимуть майбутнім педагогам ефективно виконувати свою роботу. Запропоновано розподілити знання на дві групи. Оскільки основним засобом фізичного виховання є фізична вправа, то майбутнім учителям важливо насамперед знати, яким чином фізична вправа впливає на організм учнів. До другої групи знань належать відомості про те, як правильно майбутні вчителі мають використовувати ці вправи на уроці. Отже, когнітивний компонент за знаннєвим критерієм характеризуватимуть два показники: наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку

фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень; наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури.

Теоретичний аналіз літератури дає змогу виявити низку зв'язків між мотиваційною сферою, емоційними станами, волевими здібностями, високою відповідальністю й дисциплінованістю особистості та характеристиками професійної надійності. Зважаючи на це, до структури професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури зараховуємо особистісно-мотиваційний компонент.

Від ролі педагога в забезпеченні освітнього процесу, від того, наскільки майбутній учитель оцінює себе, відчуває свої можливості, має бажання й прагнення до активної роботи, залежатиме результативність подальшої професійної діяльності (Солтик, 2018f). У зв'язку з цим, критерієм особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури слугує рефлексивний компонент. Сутність рефлексивного критерію полягає в осмисленні майбутніми вчителями фізичної культури передумов, закономірностей і механізмів власної професійної діяльності, об'єктивному оцінюванні власних дій, розумінні своєї ролі в процесі забезпечення освітнього процесу.

У контексті дисертаційного пошуку варто схарактеризувати основні аспекти особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за рефлексивним критерієм та обґрунтувати важливі показники. У цьому зв'язку вважаємо за потрібне описати саморефлексію як одну з основних характеристик особистісно-мотиваційного компонента. Л. Кравець (2009) під саморефлексією розуміє «характеристику особистісного розвитку, результатом якого є усвідомлення себе суб'єктом життєтворчості, осмислення та вияви власних сутнісних ознак, характерних для педагогічної діяльності» (с. 16). Саморефлексія в майбутній професійній діяльності вчителів фізичної культури має особливе значення, оскільки вчителі через власні дії, застосування фізичних вправ впливають на здоров'я учнів, на їхній психофізичний стан. Від того, наскільки вчитель правильно оцінює себе, адекватно осмислює фізичні й розумові

можливості, рівень знань, залежатимуть його професійні дії та, зрештою, розвиток учнів. Низька здатність до саморефлексії може бути причиною неефективних, помилкових дій учителя. На цій підставі для характеристики особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за рефлексивним критерієм вибрано такий показник, як «здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності».

Аналіз професійної надійності в педагогічній сфері виявив вагомий роль оцінювальної діяльності педагогів (Johnson (2013); Parkes & Maughan, 2009). Оцінювальна діяльність у роботі педагога не лише допомагає організувати процес навчання, а й сприяє подальшому професійному самовдосконаленню та самореалізації вчителя (Біляковська, 2013). К. Делікатний (1989) зазначає, що оцінювальна діяльність, крім контролю знань, слугує засобом керування, корекції та стимулювання в навчальному процесі. Учені (Holt, 2002; Ксензова, 1999 та ін.) доводять, що правильність оцінювання впливає на рівень самооцінки учня. Разом із контролем навчальної діяльності учнів оцінка має вагомий виховний вплив, одночасно виконує стимулювальну та орієнтаційну функції (Перовський, 1960). У руслі професії вчителя фізичної культури оцінювальна діяльність набуває особливої значущості. Майбутній учитель фізичної культури постійно оцінює цілу низку параметрів, зокрема: рівень навчальної діяльності учнів, стан їхнього здоров'я, психофізіологічні й фізичні можливості, реакцію організму на фізичне навантаження, рівень засвоєння навчального матеріалу, якість виконання технічних елементів тощо. Крім оцінювання діяльності учнів, учитель постійно проводить самооцінювання власних педагогічних дій. Учитель аналізує ефективність власних управлінських рішень, оцінює свою поведінку, взаємодіє з учнями, налагоджує ефективне спілкування тощо.

На наш погляд, спрямування оцінювальної діяльності на самого себе, аналіз власних професійних дій більшою мірою узгоджені з дослідженням професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури в руслі суб'єктного рівня. У зв'язку з цим вибрано наступний показник – «здатність аналізувати власні дії».

Одна з необхідних ознак професійної надійності – обов’язковий вплив на фахівця зовнішніх умов професійної діяльності. Зовнішні умови можуть мати різний, складний, іноді загрозливий для життя характер. У цьому зв’язку важливо те, наскільки людина готова до виникнення таких умов, як вона реагуватиме в складних ситуаціях, наскільки її дії будуть адекватними в конкретних випадках.

Аналіз надійності вчителів фізичної культури під час професійної діяльності часто пов’язують із виникненням непередбачуваних ситуацій, що породжені різними змінними умовами професійно-педагогічного середовища. З огляду на це важливим стає вивчення такої якості суб’єкта, як ставлення людини до умов невизначеності. Невизначеність як відсутність визначеності може виявлятися в різних ситуаціях: у повсякденному житті, міжособистісному спілкуванні, міжособистісній і міжгруповій взаємодії, під час формулювання завдань навчальної та професійної діяльності, ухвалення рішень (Леонов, 2014). На підставі цих міркувань вибраний такий показник особистості майбутнього вчителя фізичної культури, як «толерантність до невизначеності».

Крім названого показника, особистісний рівень майбутніх учителів фізичної культури варто досліджувати через аналіз саморегуляції їхньої поведінки. Згідно з О. Конопкіним (1995), саморегуляція поведінки людини – це системно організований психічний процес з ініціації, побудови, підтримання різних видів і форм зовнішньої та внутрішньої активності, спрямованої на досягнення вибраних суб’єктом цілей. Під час професійної діяльності в різних її видах у кожної людини виявляються індивідуальні та стійкі особливості самоорганізації й самоуправління зовнішньою та внутрішньою цілеспрямованою власною активністю (Моросанова, 2001).

На необхідності врахування саморегуляції наголошує багато вчених, які досліджують професійну надійність фахівця, зокрема саморегуляцію поведінки та самоконтролю (Бормотов (1992); Газда (2014); Галлай (1965); Конопкін (1995); Ломов (1983); Осадчук (2013) та ін.). Це підтверджує необхідність аналізу саморегуляції поведінки майбутніх учителів фізичної культури в ході студіювання їхньої професійної надійності.

Одна з ознак професійної надійності – виконання фахівцем певних професійних дій, тому в професійній діяльності обов'язково потрібно зважати на активність педагога (Солтик, 2017f). У загальному розумінні активність людини слугує джерелом її розвитку, визначає діяльність та є її рушієм (Сергеєнкова, Столярчук, Коханова & Пасека, 2012a). Найбільшого значення активність майбутніх учителів фізичної культури набуває у двох вимірах – як пізнавальна й трудова активність. Пізнавальна активність виявляється в підвищенні свого загальноосвітнього та кваліфікаційного рівня, спрямована на якісне отримання професійних знань і вмінь, формування фахових компетентностей. Крім того, у процесі професійної підготовки важливо забезпечити готовність майбутніх учителів до майбутньої професійної діяльності, сформувати прагнення в майбутньому застосовувати на практиці свої знання й досвід.

У руслі аналізу інших важливих якостей майбутніх учителів фізичної культури, що стосуються формування професійної надійності, варто описати властивості та якості фахівця, пов'язані з його вольовою сферою. Вплив вольових властивостей особистості фахівця на показники професійної надійності схарактеризований у працях таких науковців, як Є. Ільїн (2004), І. Лантух (2018), А. Лукутін (2007), В. Уакієв (1991). В. Селіванов (1986) запропонував трактувати волю як здатність людини керувати собою, свідомо контролювати свою поведінку та діяльність, мобілізувати свої сили й активно спрямовувати їх на досягнення поставленої мети, долаючи всі перешкоди. В основі професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури перебуває здатність виконувати професійні дії, поставлені завдання. Ефективність реалізації цих дій суттєвою мірою буде зумовлена вольовими якостями. Є. Ільїн (2000) диференціював такі якості й властивості особистості, що пов'язані з вольовою сферою людини: рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, терплячість, ініціативність, самовладання. Для характеристики вольової сфери особистісно-мотиваційного компонента вибраний показник – «сила волі».

Серед якостей особистості майбутніх учителів фізичної культури, пов'язаних із мотиваційною сферою, важливо виокремити таку якість, як

самовладання. Згідно з визначенням В. Селіванова (1992), «самовладання полягає в здатності в будь-якій ситуації володіти собою та контролювати свою поведінку» (с. 138). Оскільки повноцінне дослідження професійної надійності фахівця неможливо провести без урахування складних, непередбачуваних ситуацій, які досить часто виникають на уроках із фізичної культури, обов'язковим показником професійної надійності особистісно-мотиваційного компонента є «самовладання». На наш погляд, у дослідженні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потрібно брати до уваги таку якість, як відповідальність. О. Юринець (2009) схарактеризував відповідальність як «істотну сторону професійно-етичної культури, що постає моральним регулятором професійної поведінки вчителя» (с. 405). Багатогранність впливів учителя на учня під час освітнього процесу вимагає чіткого усвідомлення педагогом відповідальності за свої професійні дії. Поряд із різними видами відповідальності вчителі фізичної культури додатково беруть на себе відповідальність за здоров'я учнів. Помилкові або неграмотні дії вчителів фізичної культури можуть бути причиною не лише виникнення травмувань та ушкоджень, а й важких психологічних травм. Ця обставина вмотивовує необхідність оперування показником «відповідальність» у ході дослідження професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Майбутні вчителі фізичної культури працюватимуть переважно в закладах середньої освіти, тому особливого значення набуває така якість, як дисциплінованість. Основний акцент дослідження варто спрямувати на дисциплінованість не учнів, а майбутніх учителів фізичної культури. Загалом під дисциплінованістю розуміють рису характеру особистості; «сталу звичку, схильність людини до дотримання правил роботи і норм поведінки» (Ніжинський, 1973, с. 64). О. Омеляненко (2015) представляє дисциплінованість як «звичку до дисципліни, обов'язкове і свідоме співвідношення своїх дій щодо інших і навколишнього світу, до чинних норм громадського порядку» (с. 212). Досліджуючи професійну надійність, С. Шон (2006) звертає увагу на сформованість у вчителів таких якостей, як «відповідальність» і «дисциплінованість».

Дисциплінованість майбутніх учителів фізичної культури щодо навчання, проходження педагогічної практики впливатиме на рівень професійної надійності фахівців. У подальшій професійній діяльності дисциплінованість матиме позитивне значення для виконання професійних обов'язків, що засвідчує вчасний початок роботи, якісну підготовку до занять, дотримання чинного порядку тощо.

Будь-яка педагогічна професія, зокрема вчителя фізичної культури, потребує постійного професійного розвитку педагога, узгодженості його професійних якостей, умінь із вимогами часу. Постійні зміни як у суспільстві загалом, так і в освітянській галузі зокрема ставлять перед педагогом нові завдання та вимоги. Успішно їх реалізувати можливо лише в разі постійного самовдосконалення, саморозвитку (Soltyk, Pavliuk, Chopyk, Antoniuk, & Biliński, 2017). У цьому зв'язку надзвичайно важливим є включення до особистісно-мотиваційного компонента такого показника, як «прагнення до самовдосконалення».

Забезпечення якісного оволодіння професією, ефективна подальша професійна діяльність суттєвою мірою залежать від сформованості мотивів, наявності в майбутніх фахівців прагнень та спрямованості стати висококваліфікованими працівниками. Оскільки професійна надійність виявляється в здатності й готовності майбутніх учителів виконувати професійні дії, то мотиваційна сфера потребує обов'язкового акценту в ході дослідження. Аналізуючи формування професійної надійності фахівців у різних сферах життєдіяльності, С. Бондарчук (2015), І. Лантух (2018), С. Поярков (1997) звернули увагу на необхідність урахування мотиваційної сфери працівників. З огляду на це, до особистісно-мотиваційного компонента за рефлексивним критерієм належить показник – «мотивація до ефективної професійної діяльності».

Логіка викладу вмотивовує дослідницьку траєкторію від обґрунтування когнітивного, морфо-функційного, особистісно-мотиваційного компонентів професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, які відображають індивідний та особистісний рівень організації фахівців, до аналізу суб'єктного рівня.

Як зазначає С. Кузікова (2012), «суб'єктність – це особлива якість буття, що передбачає здатність до самостійної життєтворчості, здатність до змін у світі та в самому собі» (с. 41). На відміну від особистісного рівня, де більше акцентовано на якостях фахівця, окремих психічних і когнітивних характеристиках, у дослідженні суб'єктного рівня основне зацікавлення становлять особливості й вияви діяльності та поведінки людини, у ході якої вона розвиває, організовує й контролює власну активність. Безперечно, суб'єктність майбутніх учителів фізичної культури як суб'єктів майбутньої професійної діяльності насамперед має бути пов'язана з цією професією. Саме тому одним із компонентів професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури слугує діяльнісний компонент.

У річищі опису діяльнісного компонента професійної надійності основна увага спрямована на вчителя як на суб'єкта діяльності. Зважаючи на різноплановість та різноманітність педагогічної сфери, види й напрями діяльності майбутніх учителів фізичної культури мають широкий спектр. Майбутні вчителі провадять пізнавальну діяльність; для успішного навчання учнів у майбутньому вчитель повинен бути освіченим, мати фахові знання та вміння. На відміну від представників інших педагогічних професій, майбутні вчителі фізичної культури повинні володіти необхідним комплексом рухових умінь і навичок, знати, як навчити виконання певних технічних елементів тощо. Зважаючи на динамічність освітнього середовища, зміни, що відбуваються як у соціально-економічній сфері, так і в освіті, майбутні вчителі фізичної культури повинні постійно самовдосконалюватися й саморозвиватися, покращувати свій рівень професійної майстерності, збільшувати власний кругозір, постійно рухатися вперед, вивчати передовий досвід, оволодівати новими інноваційними методами навчання, удосконалювати методика навчання й використання сучасних засобів і знарядь праці.

Крім пізнавальної діяльності, майбутні вчителі фізичної культури мають провадити навчальну діяльність, тобто спрямовувати зусилля на реалізацію освітнього процесу. Під час навчальної діяльності майбутні вчителі фізичної культури розповідають, демонструють, контролюють, оцінюють, спостерігають, виконують інші дії, пов'язані з освітнім процесом.

Проводячи урок із фізичної культури, майбутні вчителі виконують низку професійних дій, спрямованих на організацію освітнього процесу. Учитель заздалегідь планує зміст і схему проведення уроку, зважає на стан матеріально-технічної бази, дотримання норм техніки безпеки під час уроку, наявний спортивний інвентар й обладнання, бере до уваги погодні умови, стан мікроклімату в приміщенні, психофізіологічні та фізичні можливості учнів, прогнозує різні педагогічні ситуації, що можуть виникнути на уроці, передбачає реакції учнів на фізичне навантаження, осмислює свої професійні та фізичні ресурси тощо.

Водночас учителям потрібно вміти: бачити готовність учнів до уроків, аналізувати навчальні можливості учнів, розподіляючи їх за рівнем фізичного розвитку (слабкі, середні, сильні); стежити за дисципліною й поведінкою, постійно тримаючи в полі зору учнів; визначати ступінь засвоєння знань, фіксувати помилки, що виникають; слухати відповіді учнів і завжди намагатися їх розуміти тощо (Іваній & Сергієнко, 2016, с. 43). Учителі фізичної культури повинні контролювати свої дії, мову, поведінку.

Найкращим способом визначення професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури є аналіз і контроль професійних дій безпосередньо під час трудової діяльності, що дають змогу взяти до уваги не тільки рівень теоретичної підготовки, наявність фахових знань, а й професійні вміння, навички, здатності, які реалізують майбутні вчителі під час своєї роботи. Для дослідження суб'єктних характеристик безпосередньо в процесі професійної діяльності вибрано процесуальний критерій. Відповідно до процесуального критерію, професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури досліджують з огляду на зміст та особливості побудови професійної діяльності, характеристику й аналіз професійних дій, визначення порядку та послідовності їх реалізації.

Реалізація освітнього процесу неможлива без спілкування, що відбувається між педагогом та учнями. Слово залишається основним інструментом, домінантним засобом вербального спілкування; воно не лише передає потрібну навчальну інформацію, а й позитивно впливає на розвиток особистості, на

свідомість учнів, їхній розум і почуття, сприяє формуванню позитивних якостей тощо. Кількість отриманих знань, засвоєного матеріалу учнями безпосередньо залежить від обсягу переданої вчителем інформації. Майбутні вчителі фізичної культури, як і вчителі інших предметів, повинні максимально ефективно використовувати свій мовленнєвий апарат. Визначення професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за діяльнісним компонентом потребує перевірки сформованості комунікативних умінь.

Одним із важливих аспектів майбутньої педагогічної діяльності є цікаве та креативне проведення уроків із фізичної культури. Саме тому під час професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури С. Сисоєва (1998) пропонує приділяти увагу розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога. Причому творчі якості майбутнього вчителя стають передумовою успішного професійного самовдосконалення в його професійній діяльності. Як зазначає В. Павленко (2015), головне для вчителя – не стільки пояснити, донести, показати, скільки вміло і творчо організувати спільний пошук розв'язання певних проблем. Творчість учителя постає як необхідна передумова розв'язання різних педагогічних завдань і проблем. У професії вчителя фізичної культури творчість виявляється у використанні нових фізичних вправ, нестандартному застосуванні спортивного обладнання й інвентарю, запровадженні різних рухових елементів, створенні нових спортивних естафет тощо. Такий учитель володіє великим набором різних рухових дій, фізичних вправ, які він може використовувати в різних педагогічних ситуаціях. Вагомий за обсягом «руховий багаж» дає вчителю змогу творчо й неординарно підходити до виконання поставлених на уроці завдань.

Загалом уроки з фізичної культури, на відміну від спортивних тренувань, повинні вирізнятися всебічним впливом на організм учня, різноманітністю фізичних вправ, застосуванням різних методів і методик, спрямованих на гармонійний розвиток учня. Саме творчість допомагає вчителям більш успішно виконувати поставлені завдання. Зважаючи на це, діяльнісний компонент професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за процесуальним

критерієм визначатимемо за допомогою показника «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання».

Кількість уроків із фізичної культури, їхня тривалість суворо регламентовані навчальною програмою. З огляду на це майбутні вчителі мають бути готовими до того, щоб максимально корисно для учнів використовувати запланований для фізичної культури час. Найбільш важливим показником розвитку учня в навчальному процесі з фізичної культури є його здоров'я, тому уроки з фізичної культури повинні мати оздоровчу спрямованість. Це зумовлене тим, що здоров'я дітей і підлітків стає проблемою першорядної важливості. Від успішності її розв'язання залежить майбутнє країни, науковий та педагогічний потенціал суспільства, здоров'я майбутніх поколінь, генофонд країни тощо. В умовах погіршення стану здоров'я, різкого обмеження рухової активності, спричиненого впровадженням у життя сучасних інформаційних технологій, автоматизацією й технологічним прогресом, проблема збереження та покращення здоров'я набуває все більшого значення. Серед важливих й ефективних засобів розв'язання цієї проблеми чільне місце посідають уроки фізичної культури.

Інший значущий складник – освітня спрямованість уроку. На відміну від інших предметів, що викладають у школі, на уроках фізичної культури проходить навчання основних видів рухової активності (ходьба, біг, метання, лазіння, утримання рівноваги тощо). Окрім навчання рухових дій, учні отримують різні знання, пов'язані з основами здорового способу життя, раціональною організацією рухової діяльності, впливом фізичного навантаження на організм людини, опановують відомості щодо розвитку фізичних якостей, контролю й самоконтролю рівня фізичної підготовленості тощо.

Саме в цьому зв'язку забезпечення професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури залежатиме від уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці. На раціональність проведення уроку впливає багато чинників: своєчасність початку й завершення уроку, чітке дозування та корекція витрат часу на окремі вправи, планування часу на різні види педагогічної діяльності тощо.

У теоретичних і практичних дослідженнях, зокрема в теорії надійності, особливе місце посідає питання помилок у професійній діяльності та їхнього впливу на професійну надійність. В. Бодров та В. Орлов (1998), В. Пономаренко (1986), В. Хаккер (1985) пропонують зосереджувати увагу на виникненні помилок, їхній класифікації та впливі на надійність професійної діяльності. Доцільно деталізувати поняття помилок у діяльності майбутніх учителів фізичної культури, зокрема тих помилок, що породжені неправильними професійними діями.

Майбутні вчителі фізичної культури повинні максимально уникати помилок у власній роботі, оскільки своїми діями та вказівками вчителі впливають на учнів, на їхній фізичний стан, організовують рухову активність (Солтик & Вешко, 2012). Недотримання або ж нехтування нормами техніки безпеки, невідповідність фізичного навантаження, порушення правил методики та організації навчального процесу можуть призвести до виникнення багатьох негативних ситуацій, зокрема до травматизму та ушкоджень під час уроків, спричинити появу стану надмірної тренуваності, а в найгірших ситуаціях – до трагічних наслідків. Отже, безпомилковість у професійній діяльності є однією з важливих характеристик надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Брак висвітлення в науковій літературі безпомилковості, зокрема в професії вчителя фізичної культури, спонукає до аналізу безпомилковості в професійній діяльності та виявлення способів її кількісного оцінювання (Солтик, 2015а). Подальшому аналізу безпомилковості в професійній діяльності майбутніх учителів фізичної культури повинен передувати всебічний опис проблеми помилок і причин їх виникнення. Зважаючи на багатогранність виявів життєдіяльності людини, слово помилка набуло в діяльності людини широкого вжитку. Термін помилка має різні тлумачення, помилки виникають через низку причин та призводять до різних наслідків – від несуттєвих до катастрофічних. Найчастіше слово помилка пов'язують із неправильністю в підрахунках, написанні слів, неточністю в якому-небудь механізмі, пристрої, карті й т. ін. Також часто помилка породжена неправильністю у вчинках, діях, що натомість

спричинене неправильною думкою, хибним уявленням про когось або ж про щось (Білодід, 1970).

Разом із словом помилка використовують терміни помилковість і безпомилковість, які за своїм значенням засвідчують властивість людини допускати помилки у своїй роботі або ж, навпаки, працювати так, щоб уникати їх. Варто зазначити, що близькими за значенням до помилок є багато інших термінів, які за тих чи за тих обставин або ж наслідків можуть набувати схожого змісту. Ідеться про огріхи, похибки, прогалини, ухиляння, неправильність, хибні кроки, прорахунки, відхилення тощо.

О. Осадчук (2007b) зазначає, що термін помилка вчителя досить широко й активно використовують у педагогіці для охоплення цілої низки педагогічних явищ. Загалом помилку вчителя можна описати через різні неправильні дії педагога. Характеристика типових помилок, які трапляються в педагогічній діяльності, не можлива без відриву від аналізу професії. Зважаючи на це, у подальшому помилки та безпомилковість будемо досліджувати на прикладі майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури. Попередній аналіз помилок у професійній сфері з одночасним опрацюванням особливостей діяльності вчителя фізичної культури дає змогу виявити характерні помилки, притаманні цій професії.

Ефективність роботи вчителів фізичної культури можна аналізувати за тими зрушеннями, які відбуваються у фізичній, фізіологічній системах учня на основі виконання фізичного навантаження. У цьому зв'язку варто окреслити основні помилки, пов'язані з недостатнім фізичним навантаженням, коли учень не отримав достатньої кількості рухової активності під час уроку (Солтик, 2015b). Украв важливо не перебільшувати норми рухової активності, оскільки це призведе до стану надмірної тренуваності й перенапруження. Інколи надмірні фізичні навантаження стають причиною виникнення багатьох захворювань, травм, погіршення здоров'я, навіть летальних випадків.

Також серед помилок варто назвати неправильне виконання вправ, які за кінематичними показниками, біомеханікою рухів не є оптимальними чи

сприятливими для виконання завдань, сформульованих на уроці. Неправильно дібрані вправи погіршують рухову навичку чи стають на перешкоді більш швидкому й грамотному засвоєнню нового руху. До помилок у діяльності майбутніх учителів фізичної культури потрібно зараховувати також ушкодження, травмування, розтягування, забої тощо.

Крім фізичного навантаження, учень зазнає певного впливу на психічну систему. Позитивним вважають такий психічний стан під час і після уроку, коли учень отримує задоволення, розвиває волюві якості на підвищеному емоційному тлі тощо. Уроки фізичної культури сприяють посиленню розумової діяльності. У цьому зв'язку всі протилежні вияви психіки, коли пригнічується емоційна сфера, відсутня мотивація до занять, наявна роздратованість, погіршення розумової діяльності, страх, стреси та інші негативні стани, також кваліфікують як помилки. Помилками вважають відхилення в будові тіла учня, формування неправильної постави, на що вагомий вплив мають фізичні вправи. Зокрема, викривлення хребта, сколіоз, збільшення або зменшення фізіологічних вигинів хребта, лордотична чи кіфозична постави, неправильне положення плечей, форми живота тощо є ознаками порушень постави. До морфологічної будови потрібно зарахувати неправильне співвідношення компонентів тіла, як-от перебільшення жирової тканини або зменшення м'язового компонента, що також засвідчують помилки. Надуживання асиметричними вправами, які мають переважний вплив на певну групу м'язів, призводять до викривлення хребта або ж до погіршення постави. Відомі численні випадки, коли учні, займаючись окремими видами спорту, які за характером фізичного навантаження належать до асиметричних, мали скарги на здоров'я, пов'язані з формуванням постави (Солтик & Флерчук, 2012). Серед таких видів спорту популярними є фехтування, веслування на каное, легка атлетика, зокрема вправи на штовхання та метання снарядів, настільний теніс тощо. Майбутні вчителі фізичної культури, які планують проводити й організувати при школах спортивні секції, повинні знати про шкідливий вплив асиметричного фізичного навантаження, обов'язково передбачати в програмі занять вправи, які зменшуватимуть негативний вплив однобічного навантаження.

До помилок зараховують брак отриманої учнями інформації, пов'язаної зі знаннями про засоби, форми методи тренувань, основами здорового способу життя, методами контролю та самоконтролю тощо. Відсутність таких знань або їх неналежний рівень стають суттєвою перешкодою на шляху опанування учнями предмета фізичної культури, особливо в разі самостійних форм занять.

Групова форма – найбільш поширена форма організації занять із фізичної культури, тому в учнів формуються соціальні якості, відбувається соціалізація, покращуються комунікативні здібності, показники спілкування. Недостатній розвиток цих параметрів також варто кваліфікувати як помилки в професії вчителя.

Отже, помилки діагностують за тими змінами, які відбуваються з учнями: недостатній розвиток фізичних якостей; недостатній рівень роботи фізіологічних систем (дихальної, серцево-судинної тощо); неправильне формування рухових умінь і навичок; порушення постави; порушення співвідношення складників тіла; недостатній розвиток психологічних якостей; виникнення психічних розладів; недостатнє формування соціалізації; обмеження спілкування; порушення цілісності організму (травми, розтягування, забої тощо); недостатній рівень знань із фізичної культури.

Після з'ясування основних змін, що відбуваються з учнями та засвідчують помилки в діяльності майбутніх учителів фізичної культури, створюють їх класифікацію: помилки, пов'язані з фізичним станом; соціально-психічним станом; порушенням цілісності організму; теоретико-методичними знаннями; спілкуванням. Помилки, які є властивими діяльності майбутніх учителів фізичної культури, мають завершальний характер, засвідчують негативний результат. Ці негаразди в освітньому процесі зумовлені насамперед неправильними, помилковими діями вчителя. Загалом професійні дії вчителів фізичної культури можна розподілити на три групи. До першої групи належать професійні дії вчителів фізичної культури, що пов'язані з підготовкою до уроку, де важливими є розроблення плану проведення уроку, підготовка конспекту уроку, добір засобів і форм та методів навчання. Друга група професійних дій стосується безпосереднього проведення уроку. У процесі цього вчитель виконує різні

переміщення, формулює команди й вказівки, організовує групу дітей, контролює, керує освітнім процесом, стежить за станом здоров'я учнів тощо. Третю групу становлять професійні дії вчителя фізичної культури, пов'язані з аналізом проведеного уроку, коли вчитель не лише оцінює досягнення учнів, а й проводить самоаналіз власних дій, порівнює отримані результати. З огляду на це, безпомилковість професійної діяльності вчителя фізичної культури відобразатиметься в тому, як грамотно вчитель підготувався до уроку й наскільки правильно та точно виконав завдання, що були передбачені в плані-конспекті уроку. Для оцінювання професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за процесуальним критерієм вибрано такий показник, як «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її» (рис 2.1).

Одна з ознак професійної надійності – вплив на фахівця зовнішніх умов. Як зазначено вище, вага надійності, значущість урахування надійнісних показників у професійній діяльності зростають у разі ускладнення умов. Змінний, особливий, складний, небезпечний, а іноді екстремальний характер зовнішніх умов помітно позначається на ефективності й результативності діяльності. У ході дослідження специфіки професійної діяльності вчителя фізичної культури варто наголосити на тому, що умови праці педагога суттєво впливають на значення його професійної надійності. Іноді нехтування впливом навколишніх умов у професії вчителя фізичної культури може призводити до різних негативних випадків, починаючи від перетренування, перенапруження та завершуючи ушкодженнями, травмуваннями, у крайніх випадках – до смертельних наслідків (Солтик, 2012b). З огляду на це, у дослідженні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури за діяльнісним компонентом необхідно зважати на такий показник, як «уміння прогнозувати потенційні небезпеки».

Отже, компліментарність (взаємне доповнення) дослідження науковими даними, що стосуються теорії надійності з огляду на специфіку професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури, уможлиблює побудову структури професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури з докладним обґрунтуванням компонентів, критеріїв і показників (рис. 2.1) (Солтик, 2017с).

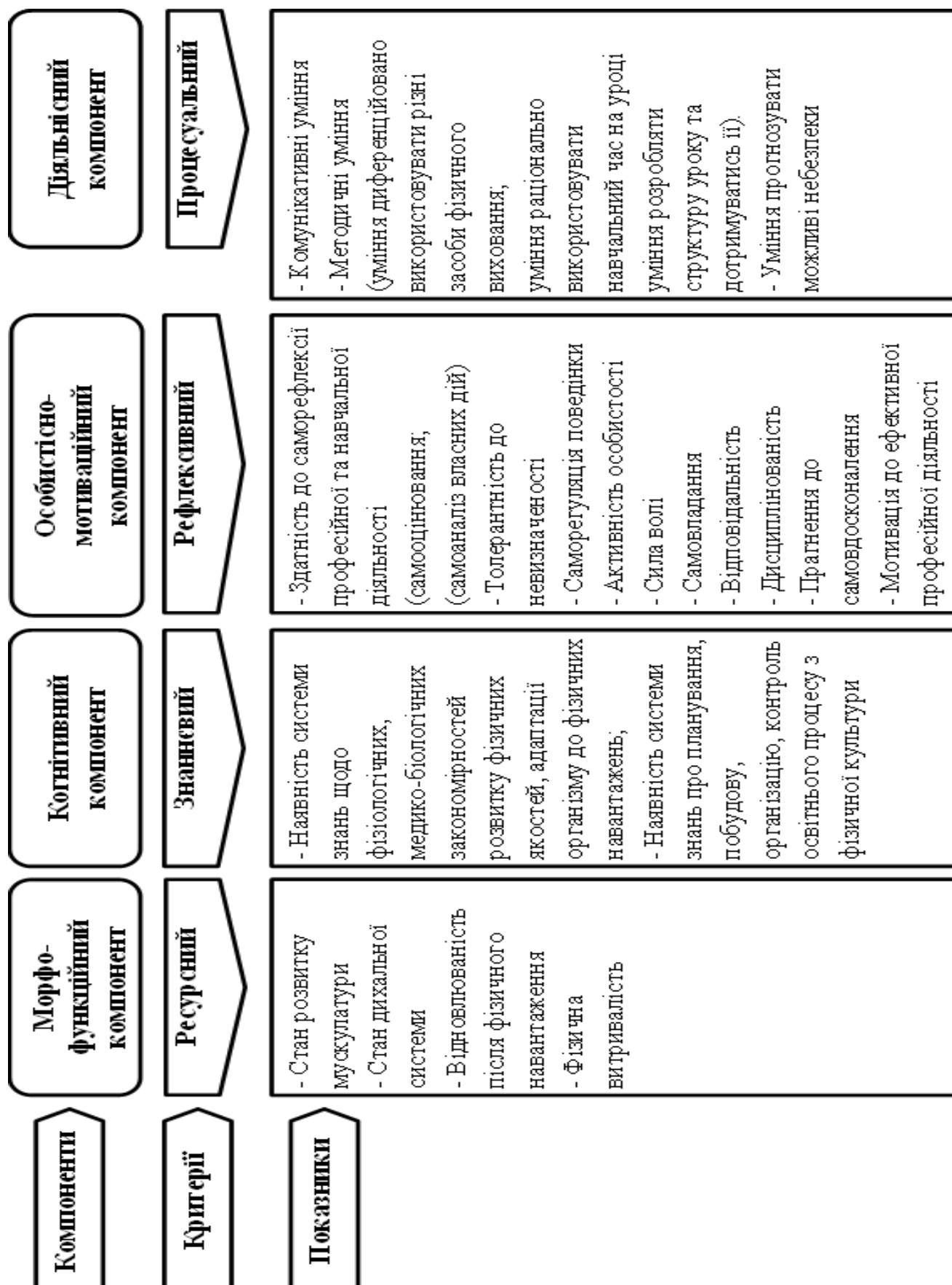

Рис. 2.1. Компоненти, критерії та показники професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

2.1.2. Встановлення рівнів прояву показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

До структури професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури входить чотири компоненти: морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний та діяльнісний. Для визначення рівнів сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури вибрано критерії оцінювання та низку показників. Подальше дослідження стану сформованості професійної надійності майбутнього педагога не можливе без добору методів і методик визначення показників та обґрунтування рівнів їх вияву. Зважаючи на те, що показники, які характеризують професійну надійність, відрізняються за способом оцінювання й мають неоднорідні одиниці вимірювання, та для спрощення математичного опрацювання отриманих результатів будемо використовувати три рівні вияву показників: високий, середній і низький.

Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм визначатимемо відповідно до таких показників: «стан розвитку мускулатури», «стан дихальної системи», «відновлюваність після фізичного навантаження», «фізична витривалість». Для оцінювання вияву показника «стан розвитку мускулатури» вибрано індекс розвитку мускулатури (див. підрозділ 4.1) (Солтик, 2010). Індекс розвитку мускулатури належить до простих та інформативних методів визначення морфологічної будови тіла людини. Оцінювання індексу дає змогу з'ясувати не лише рівень розвитку мускулатури, а й у разі низьких значень – ознаки збільшення жирової маси. Значення від 0 до 5 % засвідчують схильність до ожиріння (низький рівень); від 5 % до 12 % – норму (середній рівень); більше як 12 % – сильний розвиток мускулатури (високий рівень) (табл. 2.1).

Функційні можливості дихальної системи оцінимо за допомогою гіпоксичної проби, сутність якої полягає в спроможності людини затримувати дихання. Використаємо найбільш поширену функційну пробу – пробу Штанге (Гамза, Гринь & Жукова, 2015), що полягає в з'ясуванні можливостей людини затримувати дихання під час повного вдиху. Для визначення функційних

можливостей дихальної системи існують певні норми. Так, нормою вважають затримку дихання під час повного вдиху в межах 40-49 секунд (середній рівень). Затримка дихання понад 50 секунд доводитиме високий рівень. Результат затримки дихання менше як 40 дає підстави говорити про незадовільний функційний стан дихальної системи (низький рівень).

Таблиця 2.1

Характеристика рівнів сформованості морфо-функційного компонента майбутніх учителів фізичної культури за ресурсним критерієм

Показники	Метод оцінювання	Рівні	Ознаки
Стан розвитку мускулатури	Індекс розвитку мускулатури	Високий	Студент має гарно розвинену мускулатуру. Кількість м'язового компонента достатня для ефективного виконання фізичних навантажень.
		Середній	Студент має достатню м'язову масу, яка цілком задовольняє його життєдіяльність, проте для виконання більших фізичних навантажень, спортивних вправ м'язового розвитку недостатньо.
		Низький	Жирова тканина переважає над м'язовим компонентом. Студент відчуває важкість під час виконання активної рухової діяльності.
Стан дихальної системи	Проба Штанге	Високий	Вирізняється високим рівнем тренуваності. Студент здатний виконувати великі фізичні навантаження без виникнення задишки.
		Середній	Студент спроможний виконувати звичайні фізичні навантаження, проте збільшення інтенсивності фізичної роботи призводить до посилення частоти дихання, виникнення задишки.
		Низький	Студентові складно виконувати великі фізичні навантаження, у разі активної фізичної роботи відбувається різке збільшення частоти дихання, стає очевидною виражена задишка.

Відновлюваність організму після фізичного навантаження	Проба Руф'є	Високий	Студент після великих фізичних навантажень швидко відновлюється та може знову виконувати фізичні вправи. Працездатність організму висока.
		Середній	Тривалість відновлення після фізичних навантажень збільшена, студент потребує більшого відпочинку між виконанням фізичних вправ, загальна працездатність перебуває на середньому рівні.
		Низький	Студент не в змозі виконувати тривалі фізичні навантаження у зв'язку з поганим відновленням організму. Серцебиття після фізичних навантажень повільно зменшується.
Фізична витривалість	Інструментальний метод контролю частоти серцевих скорочень за допомогою пульсометра	Високий	Студенти постійно виконують різні переміщення, активно демонструють вправи, зокрема під час вивчення нових рухових елементів. Будь-які пояснення супроводжуювані прикладом виконання фізичних вправ або окремих рухів.
		Середній	Студенти виконують рухову діяльність фрагментарно, в окремих частинах уроку; демонстрацію фізичних вправ іноді замінюють словесним поясненням.
		Низький	Студенти мало використовують рухову активність на уроці, переважну частину часу пасивно спостерігають, рідко переміщуються, практично не демонструють фізичні вправи або обмежуються показом виконання вправи лише одноразово на початку.

Серед багатьох показників, якими характеризують роботу серцево-судинної системи на уроках із фізичної культури, часто використовують показник «відновлюваність після фізичного навантаження». Для його оцінювання найбільше зацікавлення в межах нашого дослідження становить функційна проба Руф'є (Гамза, Гринь & Жукова, 2015). Пробу Руф'є застосовують для оцінювання

адаптації роботи серцево-судинної системи до фізичного навантаження. Крім того, пробу Руф'є вважають непрямим та простим методом визначення фізичної працездатності. Отримані дані дають підстави говорити про тренованість людини. У майбутній професійній діяльності вчителя фізичної культури цей показник відіграє посутню роль, оскільки маркує можливості людини виконувати великий обсяг фізичної роботи за менших функційних затрат, зокрема щодо серцево-судинної системи.

В основу методу покладено перевірку відновлення частоти серцевих скорочень після дозованого навантаження. Беруть до уваги три заміри ЧСС до фізичного навантаження та в перші й останні 15 секунд хвилин відпочинку. Що менше різниця між ЧСС до навантаження та після навантаження, то кращий функційний стан серцево-судинної системи. Згідно з нормами оцінювання (Єгорова, 2013), для осіб старших від 15 років визначено 3 рівні працездатності серцево-судинної системи: високий – до 6; середній – 6 – 10; низький – понад 10.

Якщо попередні показники морфо-функційного компонента більшою мірою характеризують можливості майбутнього вчителя виконувати професійну роботу, з оптимальними фізичними затратами, то показник «фізична витривалість» дає змогу оцінити функційні затрати безпосередньо під час виконання професійної діяльності.

Визначення кількості функційних затрат потребує проведення педагогічного спостереження за виконанням рухової діяльності майбутніх учителів фізичної культури під час проведення уроку. Інформативним показником функційних затрат є частота серцевих скорочень (ЧСС). Для забезпечення точності визначень ЧСС упродовж уроку застосовано пульсометр, що фіксував середні значення ЧСС за урок.

Водночас дефіцит емпіричних даних стосовно функційних затрат учителів фізичної культури під час виконання своєї роботи, відсутність шкали оцінювання за цим показником умотивовують доцільність подальших емпіричних досліджень, які будуть подані нижче в цьому підрозділі.

Жодна педагогічна професія, зокрема вчителя фізичної культури, не може бути якісно й результативно реалізована без урахування професійних знань. Когнітивний компонент за знаннєвим критерієм характеризують такі показники: наявність системи знань із фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень; наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. Для визначення рівня теоретичної підготовленості за двома показниками використано розроблені автором тести (Додаток М). Загалом для кожного показника підготовлено п'ятдесят тестів. За правильне розв'язання кожного тестового питання нараховано 0,1 бала. Правильні відповіді на всі тестові питання дають змогу отримати максимальних 5 балів. Рівні сформованості когнітивного компонента визначено за допомогою шкали оцінювання ЄКТС. Надалі до високого рівня зараховано оцінки А і В. Студент, який отримував оцінку від 4,3 до 5,0, демонстрував високий рівень знань. Середній рівень характеризували оцінки С і D (3,3 – 4,2). Знання виявлені на рівні Е й нижче (3,2 і нижче) засвідчують низький рівень (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Характеристика рівнів сформованості когнітивного компонента
майбутніх учителів фізичної культури за знаннєвим критерієм**

Показники	Метод оцінювання	Рівні	Ознаки
Наявність системи знань із фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень	Тестовий контроль	Високий	Студент володіє достатніми знаннями, пов'язаними з розвитком учня, має чітке розуміння впливу фізичних навантажень на організм, демонструє готовність ефективно їх застосовувати на практиці.
		Середній	Студент загалом володіє елементарними знаннями, проте наявні помилки не дають змоги повноцінно використовувати знання на практиці, бракує

			цілісного уявлення про зміни, які відбуваються в організмі під впливом фізичних навантажень.
		Низький	Знання студента фрагментарні, відсутнє цілісне уявлення про взаємозв'язок між руховою активністю й змінами, які відбуваються в організмі учня.
Наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури	Тестовий контроль	Високий	Студент володіє достатніми знаннями щодо управління процесом фізичної культури. Розуміє принципи організації та реалізації освітнього процесу. Знає логіку побудови занять із фізичної культури.
		Середній	Студент загалом володіє елементарними знаннями, проте наявні помилки не дають змоги повноцінно використовувати знання на практиці, бракує цілісного уявлення про управління освітнім процесом.
		Низький	Знання студента фрагментарні, відсутнє цілісне уявлення про принципи організації освітнього процесу з фізичної культури та управління ним.

Варто докладно описати особливості визначення показників особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності діагностуватимемо за двома показниками – «самооцінювання» і «самоаналіз власних дій». Для визначення рівня самооцінювання майбутніх учителів фізичної культури використано методику, запропоновану С. Будассі та інтегровану Ю. Кисельовим (Богданова, Горбунов, Кисельов & Смирнов, 1971). Ця методика вможливує діагностування в майбутнього вчителя фізичної культури одного з трьох рівнів самооцінки: адекватний, завищений і занижений (неадекватний). Сутність самооцінювання полягає в ранжуванні 20 важливих якостей – щодо ідеального вчителя фізичної культури та стосовно себе. Значення кореляційного

зв'язку між двома групами чисел маркує самооцінку особи. Результати коефіцієнта кореляції в межах від 0,4 до 0,6 дають підстави зафіксувати адекватний рівень самооцінки в людини; від 0,7 до 1 – неадекватну завищену самооцінку, менше ніж 0,4 – неадекватну занижену самооцінку людини.

За результатами опрацювання результатів самооцінювання та інших показників, що характеризують професійну надійність, зафіксовано три рівні. Високий рівень здатності до саморефлексії професійної та навчальної діяльності узгоджений з адекватною самооцінкою, середній рівень – із завищеною самооцінкою. Занижена самооцінка засвідчувала низький рівень здатності до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Характеристика рівнів сформованості особистісно-мотиваційного компонента майбутніх учителів фізичної культури за рефлексивним критерієм

Показники	Метод оцінювання	Рівні	Ознаки
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінка)	Методика дослідження самооцінки (С. Будассі, інтегрована Ю. Кисельовим)	Високий	Сприймають свої переваги й недоліки такими, якими вони є, упевнені у своїх діях, правильно оцінюють власні можливості, рішучі, критично ставляться до своїх помилок.
		Середній	Переоцінюють свої можливості, ставлять завищені цілі, яких рідко досягають, самовпевнені.
		Низький	Негативно ставляться до себе, відчують свою неповноцінність, невпевнені у своїх діях, пасивні.
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самоаналіз власних дій)	Опитувальник рефлексивності А. Карпова	Високий	Усвідомлюють значущість своїх професійних дій, здатність виявляти проблеми та недоліки власних дій, з'ясовувати причини їх виникнення.
		Середній	Опосередкована здатність аналізувати свій досвід, свої професійні дії; усвідомлені

			результати власної діяльності, проте недостатньо виражена здатність до їх пояснення й обґрунтування.
		Низький	Неусвідомленість самоаналізу професійних дій, безсистемність та епізодичність його виконання.
Толерантність до невизначеності	Методика визначення толерантності до невизначеності за С. Баднером	Високий	Терпимі до різних педагогічних ситуацій, спокійно й адекватно реагують на складні непередбачувані обставини, зберігають самовладання в екстремальних умовах.
		Середній	Ставляться до непередбачуваних умов із надмірним хвилюванням, інколи переоцінюють ситуацію.
		Низький	Важко реагують на складні ситуації, відчувають невпевненість щодо можливих непередбачуваних обставин.
Саморегуляція поведінки	Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» за В. Моросановою	Високий	Самостійні, гнучко й адекватно реагують на зміни умов, легко оволодівають новими видами рухової активності, упевнено почуваються в незнайомих ситуаціях.
		Середній	Усвідомлена потреба в плануванні й програмуванні своєї поведінки сформована частково.
		Низький	Сильно залежні від умов і думок оточення, важко оволодівають новими видами діяльності.
Активність	Методика за діагностикою суб'єктності (О. Волкова)	Високий	Спрямованість на виконання професійної діяльності, ефективний вибір способів поведінки, здатність швидко змінювати ситуацію.
		Середній	Достатній набір способів виконання діяльності, стандартний добір засобів діяльності.
		Низький	Обмеження способів виконання діяльності, зниження працездатності.

Сила волі	Тест «Самооцінювання сили волі»	Високий	Розвинена здатність свідомо керувати своїми діями, власною поведінкою в різних ситуаціях.
		Середній	Опосередкована здатність керувати своїми діями, залежність власної поведінки від різних умов і ситуацій.
		Низький	Низька здатність адекватно реагувати на ті чи на ті ситуації.
Самовладання	Методика «Дослідження вольової саморегуляції» (А. Зверков та Е. Ейдман)	Високий	Розвинута здатність керувати власними емоціями, незважаючи на різні чинники, що відволікають.
		Середній	Залежність вияву власних емоцій від ситуації.
		Низький	Невміння керувати власними емоціями, особливо в різних педагогічних ситуаціях.
Відповідальність	Тест «Експрес діагностика відповідальності» (В. Прядеін)	Високий	Здатність людини усвідомлювати свої дії та вчинки, розуміти їх позитивний чи негативний характер.
		Середній	Часткове усвідомлення свого впливу на учнів через дії або бездіяльність.
		Низький	Відсутність усвідомленого розуміння необхідності виконання власних зобов'язань.
Дисциплінованість	Опитувальник «Дисциплінованість» за Н. Воротніковою	Високий	Обов'язкове й свідоме підпорядкування своєї поведінки чинним нормам суспільного порядку.
		Середній	Частково сформована схильність людини дотримуватися норм і правил поведінки.
		Низький	Часте недотримання норм і правил поведінки.
Прагнення до самовдосконалення	Тест на з'ясування рівня творчого потенціалу людини за Е. Торрансе	Високий	Наявний високий творчий потенціал людини, сформоване бажання покращувати свій професійний рівень через пізнання нового, доступні різноманітні форми творчості.

		Середній	Прагнення до самовдосконалення немає стійкого стану, залежність від різних ситуацій, настрою, впливу сторонніх осіб.
		Низький	Відсутнє прагнення самовдосконалюватися, обмежений творчий потенціал, надання переваги відомим способам розв'язання проблем.
Мотивація до ефективної професійної діяльності	Опитувальник мотиваційних джерел J. Barbuto та R. Scholl в обробленні О. Сидоренка	Високий	Наявне бажання отримувати задоволення й насолоду від процесів діяльності.
		Середній	Зміст роботи не становить великого інтересу, особа не намагається розібратися з характером професійних дій.
		Низький	Відсутність бажання виконувати роботу.

Показник професійної надійності «самоаналіз власних дій» визначено за допомогою опитувальника рефлексивності А. Карпова (2003). Згідно з тестом, необхідно відповісти на 27 запитань, використовуючи семибальну шкалу. Низький рівень констатовано в разі 27 – 113 балів; середній – 114 – 139 балів; високий – 139 – 189 балів.

«Толерантність до невизначеності» вивчено за методикою S. Budner (1962). Загальний рівень толерантності проаналізований за допомогою 16 стверджень, які оцінені від 1 до 7 балів. Можливі результати толерантності до невизначеності перебувають у діапазоні від 16 до 112 балів. Для визначення рівнів вияву толерантності дотримано шкали: низький рівень – від 16 до 50 балів; середній рівень – від 51 до 70 балів; високий рівень – від 71 до 112 балів.

Показник «саморегуляція поведінки» визначено за допомогою опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» за В. Моросановою (2001). Для оцінювання рівня саморегуляції поведінки необхідно опрацювати 46 тверджень. За кожен випадок збігу з ключем нараховують 1 бал. Результати опитування нижчі від 23 балів засвідчували низький рівень саморегуляції поведінки.

Результат від 24 до 32 балів характеризував середній рівень саморегуляції, від 33 і більше балів – високий рівень саморегуляції поведінки.

Показник «активність особистості» виміряно через методику, що передбачає застосування діагностики суб'єктності (О. Волкова (1998)). Для визначення активності необхідно відповісти на 11 запитань. Кожне питання оцінюють від 0 до 1 бала відповідно до ключа. Низький рівень суб'єктності становить від 0 до 5 балів. Середній рівень перебуває в діапазоні від 5,5 до 8 балів. Межа від 8,5 до 11 балів характеризує високий рівень активності.

Визначення показника «сила волі» виконано за допомогою тесту «Самооцінювання сили волі» (Ільїн, 2009). Загальний рівень сили волі схарактеризовано на основі 15 запитань, на які можливі три варіанти відповіді. Залежно від відповіді за кожне запитання нараховують від 0 до 2 балів. Низький рівень перебуватиме в діапазоні від 0 до 12; середній – від 13 до 21; високий – від 22 до 30 балів.

Рівень показника «самовладання» визначено за допомогою методики «Дослідження вольової саморегуляції» А. В. Зверкова та Е. В. Ейдмана («Тест-опросник», 2018). Показник самовладання проаналізовано на основі 13 тверджень. Низький рівень становитиме 0 – 4 бали; середній 5 – 8 балів; високий рівень – понад 8 балів.

Показник «відповідальність» оцінюватимемо на основі тесту «Експрес діагностика відповідальності» (В. Прядеїн (2013)). Рівень відповідальності визначають на основі оцінювання 12 тверджень. Кожне твердження оцінюють від 1 до 7 балів. Високий рівень відповідальності доводить наявність балів від 60 до 84. Діапазон балів від 37 до 59 засвідчує середній рівень відповідальності. Низький рівень відповідальності – від 12 до 36 балів.

Показник професійної надійності «дисциплінованість» проаналізовано на основі опитувальника «Дисциплінованість» (автор – Н. Воротнікова (Прядеїн, 2013) за шкалою «усвідомлена внутрішня дисципліна». Цей показник розраховують на основі 7 тверджень, щодо кожного з них необхідно виставити

оцінку за семибальною шкалою. Високий рівень дисциплінованості – від 35 до 49 балів; середній рівень – у межах 21 – 34 бали; низький рівень – від 7 до 20 балів.

Показник «прагнення до самовдосконалення» визначено за методикою Е. Torrance (1974) (тест на з'ясування рівня творчого потенціалу людини). Тест складається з 18 запитань, що містять три варіанти відповіді, які оцінюють від 1 до 3 балів. Відповідно до шкали, високий рівень має значення від 49 до 54 балів; середній рівень – від 23 до 48, низький – від 18 до 23 балів.

Показник «мотивація до ефективної професійної діяльності» схарактеризовано на основі «Опитувальника мотиваційних джерел» J. Barbuto та R. Scholl (1998) в обробленні О. Сидоренка. Автори методу диференціюють п'ять основних джерел мотивації: внутрішні процеси, інструментальна мотивація, зовнішня Я-концепція, внутрішня Я-концепція, інтерналізація мети. Найбільше зацікавлення становить перше джерело «внутрішні процеси», оскільки характеризує налаштованість майбутнього вчителя фізичної культури на внутрішню мотивацію в професійній діяльності. Для оцінювання цього джерела потрібно опрацювати шість тверджень від -3 до 3 балів за кожне. У підсумку діапазон вияву джерел становить від -18 до +18 балів. Згідно з таким розрахунком, визначено три рівні. Високий рівень – це результат від 7 до 18, низький – від -18 до -7, середній – від -6 до +6.

Необхідно визначити рівні показників, що характеризують діяльнісний компонент. Показник «комунікативні вміння» досліджуватимемо за допомогою аналізу аудіозапису проведеного уроку. Кількісне значення виявляють через підрахунок слів і команд, які майбутній учитель проголошує під час уроку з фізичної культури. Специфіка роботи вчителя фізичної культури полягає у використанні свистка та оплесків для подання звукових сигналів. Ці види звукових сигналів не належать до вербальної діяльності вчителя, проте завдяки їм учням також передають певну інформацію. Такі сигнали доцільно зараховувати до комунікативних умінь вчителя фізичної культури, причому кожен свист чи оплеск оцінюють як окреме слово (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Характеристика рівнів сформованості діяльнісного компонента
майбутніх учителів фізичної культури за процесуальним критерієм**

Показники	Метод оцінювання	Рівні	Ознаки
Комунікативні вміння	Аналіз аудіозапису уроку	Високий	Майбутній учитель фізичної культури ефективно послуговується мовним апаратом, формулює не лише керівні команди, постійно коментує хід виконання роботи учнями, робить зауваження, звертає увагу на помилки, подає методичні рекомендації в ході виконання учнями завдань, дає їм поради, стимулює їх до підвищення активності на уроці тощо.
		Середній	Майбутній учитель акцентує увагу здебільшого на проголошенні команд і вказівок, менше цікавиться станом учнів і використовує міждисциплінарні зв'язки, особливо не намагається проводити роз'яснювальну роботу, не вбачає необхідності в поясненні того чи того навчального матеріалу. Меншою мірою звертає увагу на якість виконання фізичних вправ.
		Низький	Не робить необхідних зауважень, не надає потрібних порад і рекомендацій учням. Для управління процесом фізичної культури такий учитель зосереджує увагу учнів на початку й на закінченні вправи.
Методичні уміння (уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання)	аналіз відеозапису уроку	Високий	Використання більшої кількості вправ. Вправи відрізняються за впливом на організм учня як за величиною фізичного навантаження, так і за кількістю м'язових груп, що зазнають активації під час виконання фізичної вправи.
		Середній	Середній рівень змістового наповнення уроку вирізняється меншою кількістю фізичних вправ. Майбутній педагог більшою мірою використовує метод повторення.

		Низький	Використання малої кількості вправ. Зазвичай, надана перевага тривалим фізичним навантаженням аеробного характеру, використанню методу повторення, колового тренування.
Методичні уміння (уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці)	Визначення загальної щільності уроку, метод хронометражу	Високий	Майбутній учитель вмiло організовує урок, дібрані форми проведення сприяють широкому залученню учнів до рухової діяльності. Вільний від рухової діяльності навчальний час учні отримують навчальну інформацію.
		Середній	На уроці наявна невелика кількість зупинок і змарнованого часу, проте вони не мають системного характеру.
		Низький	Невміла організація навчальної роботи, невдало дібрані засоби й форми проведення уроку, що призводять до необґрунтованих зупинок, численної кількості змарнованого часу.
Методичні вміння (уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її)	Аналіз відеозапису уроку, аналіз конспекту уроку	Високий	Проведений урок вирізняється несуттєвими відхиленнями від конспекту. Майбутні вчителі практично повністю повторюють передбачені конспектом фізичні вправи. Як послідовність, так і кількість повторень та їх дозування практично збігаються з планом.
		Середній	Урок вирізняється збільшенням випадків неузгодженості конспекту з виконанням фізичних вправ. Неузгодженість виявляється в проведенні майбутнім учителем інших вправ, зміні дозування.
		Низький	Суттєве збільшення розбіжностей між планом і проведеним уроком.
Уміння прогнозувати потенційні небезпеки	Анкета «Розуміння небезпек у професійній діяльності вчителя фізичної культури»	Високий	Чітке розуміння потенційних небезпек у професійній діяльності.
		Середній	Часткове розуміння можливих небезпечних ситуацій. Професійні дії містять ризики для здоров'я учнів і можуть призводити в окремих випадках до виникнення небезпеки під час уроку з фізичної культури.

		Низький	Ігнорування ознак небезпечних ситуацій, схильність до ризику. Професійні дії містять потенційну загрозу здоров'ю учнів під час уроку з фізичної культури.
--	--	---------	---

Методичні вміння визначатимемо за трьома показниками: уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання, уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці, уміння розробляти структури уроку й дотримуватися її. Показник діяльнісного компонента «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання» визначатимемо через аналіз змісту фізичних вправ, які майбутній учитель фізичної культури використовує на уроці. У ході з'ясування цього вміння основну увагу зосереджено на виявленні кількості фізичних вправ, причому різних видів. Зменшення кількості видів фізичних вправ через збільшення їх повторів, на наш погляд, зменшує корисність уроку, оскільки навчальна роль учителя суттєво послаблюється. На відміну від надійного педагога, який навчає, передає знання, такий учитель стає спостерігачем, у кращому випадку – виконує суддівські функції. Водночас одноманітність уроків, застосування одних і тих самих фізичних вправ спрощують уроки, зменшують бажання учнів займатися фізичною культурою.

Крім виконання рухових завдань, учні отримують певну інформацію й роз'яснення про доцільність цих завдань, методичні поради щодо їх виконання, здобувають знання тощо. У цьому зв'язку набуває вагомого значення вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці. Для визначення названого вміння доцільно використовувати такий показник, як загальна щільність уроку (ЗЩ) (табл. 2.4). Загальну щільність розраховують як відношення суми раціонально затраченого часу до тривалості уроку (Шиян, 2003). Пояснення навчального матеріалу, показ вправ, контроль стану здоров'я, коли учні перебувають на місці й не виконують руховий дії, дає вчителю змогу забезпечити освітнє спрямування уроку з фізичної культури.

Визначення ЗЩ відбувається на основі аналізу зупинок учнів під час уроку. Якщо зупинка учня, спричинена поясненням навчального матеріалу, отриманням завдання, іншими педагогічними діями з боку вчителя, її вважають педагогічно обґрунтованою й такою, що не впливає на ЗЩ уроку. Якщо учень не провадить рухової діяльності, не отримує корисної інформації, активують інший секундомір, який фіксує змарнований час.

Для розрахунку загальної щільності уроку використано формулу 2.1.

$$\text{ЗЩ} = \frac{t_2 - t_m}{t_2} * 100\% \quad (2.1)$$

де: ЗЩ – загальна щільність;

t_m – сумарний змарнований час на уроці;

t_2 – тривалість уроку.

Уміння майбутніх учителів фізичної культури розробляти структуру уроку й дотримуватися її серед усіх інших показників, що характеризують діяльнісний компонент, аналізувати найважче. На відміну від багатьох технічних, операторських професій, де людина виконує певні виробничі дії, контролює заданий технологічний процес, у гуманітарних сферах, зокрема в професії вчителя фізичної культури, неможливо наперед окреслити весь арсенал і перелік можливих дій людини. Постійне вдосконалення вчителя, підвищення професійної майстерності безпосередньо пов'язані зі збільшенням педагогічних дій і можливостей. Це натомість практично унеможливорює охоплення всього переліку професійних дій та пов'язаних із ними помилок, які вчитель може допустити у своїй роботі. З іншого боку, подальше дослідження професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, зокрема визначення вміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її, потребує отримання кількісних даних, які мають об'єктивний характер і не залежать від особистісних рис експериментатора.

На наш погляд, найбільш оптимальний шлях для характеристики цього вміння – визначення відхилення параметрів роботи від заданого режиму. Поняття помилка повинно завжди бути зіставленим із поняттям «похибки» (Грошев,

Іванов & Романова, 2009). Будь-які відхилення в роботі, більші, ніж «допустимий коридор» (похибка), завжди кваліфікують як помилку. Якщо в технічних, операторських професіях діяльність регламентована певними правилами, інструкціями, вказівками, відхилення від яких дає підстави констатувати помилку, то в професії вчителя фізичної культури таким орієнтиром може слугувати план роботи під час проведення уроку.

Значення вміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її проаналізовано на основі відхилення дій учителя від окресленого плану роботи під час уроку. Як план роботи будемо використовувати конспект уроку.

Конспект уроку являє собою докладний конкретизований план роботи вчителя (Шиян, 2003). Загалом конспект уроку містить завдання, які вчитель повинен розв'язати на уроці. У конспекті зазначено зміст уроку, описано вправи, які підлягають вивченню. Навпроти кожної вправи зафіксовано дозування, що залежить від обсягу й інтенсивності виконання вправи. Також обов'язковим компонентом конспекту уроку є методичні та організаційні вказівки, які акцентують увагу вчителя на важливих елементах уроку, допомагають правильно реалізувати управлінську функцію.

Порівняння уроку з фізичної культури з конспектом дає змогу виявити відхилення. Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її (ВХ) визначено за допомогою формули 2.2.

$$ВХ = \frac{t_1}{t_2} * 100\% ; \quad (2.2)$$

де: t_1 – час, який відповідає сумі секунд, що дорівнювали відхиленню від плану-конспекту;

t_2 – час, який відповідає тривалості уроку (у секундах); зазвичай, тривалість уроку дорівнює 2700 секундам.

Показник «уміння прогнозувати потенційні небезпеки» досліджено на основі розробленої нами анкети (Додаток Л). Проведення професійної діяльності вчителем фізичної культури потребує від педагога різних професійних дій, ухвалення швидких рішень у складних непередбачуваних ситуаціях. Сутність

анкети полягає в тому, що майбутньому вчителю фізичної культури потрібно уявити одну із ситуацій, яка може скластися в будь-який момент професійної діяльності. Зважаючи на обставини, що виникли, майбутній учитель має вибрати один із трьох запропонованих варіантів розв'язання педагогічної ситуації. Кожну з поданих 15 ситуацій оцінюють від 0 до 2 балів. Високий рівень уміння прогнозувати потенційні небезпеки в професійній діяльності вчителя фізичної культури фіксують у разі отримання від 25 до 30 балів. Середній рівень перебуває в діапазоні від 15 до 24 балів. Наявність менше як 15 балів характеризує низький рівень уміння прогнозувати потенційні небезпеки (табл. 2.4).

Частина показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (комунікативні й методичні вміння, фізична витривалість) не має чіткого числового визначення рівнів для шкали оцінювання, що аргументує доцільність спеціальних досліджень. Включення до складу діяльнісного компонента професійної надійності низки професійних умінь призвело до появи труднощів на шляху їх опису в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Основна складність породжена необхідністю їх вивчення безпосередньо в процесі професійної діяльності.

Загалом професійні вміння мають різне трактування в наукових дослідженнях. Зокрема, І. Зязюн (2001, с. 18), В. Семиченко (2001) витлумачують професійні вміння як способи педагогічної діяльності. Крім того, автори пов'язують професійні вміння вчителя з рівнем виконання педагогічної діяльності.

Н. Кузьміна (1970) описує професійні вміння вчителів у контексті здатності виконувати певні види діяльності на основі знань і навичок. В. Ружицький (2013) кваліфікує професійні вміння вчителя через аналіз умов та способів розв'язання певних проблем, відбір із наявних у досвіді знань, способів діяльності та навичок, їх застосування в навчально-виховному процесі.

Тісний зв'язок професійних умінь із діяльністю та відсутністю емпіричних даних щодо вияву й ролі професійних умінь діяльнісного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури зумовлюють необхідність

проведення окремого дослідження низки показників: комунікативні вміння, уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання, уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці, уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її, фізична витривалість у професії вчителя фізичної культури.

Для з'ясування показників, їхніх значень, рівнів вияву та ролі в професійній надійності вчителя фізичної культури проведемо емпіричне дослідження. Професійні вміння, пов'язані з професійною надійністю, виявляються безпосередньо під час виконання професійних дій, тому обов'язковою умовою є врахування специфіки професії вчителя фізичної культури та зовнішніх умов діяльності, вивчення їхнього впливу на показники професійної надійності вчителів фізичної культури.

Дослідження професійних умінь надійності майбутніх учителів фізичної культури передбачає виконання кількох завдань. Перше завдання полягає в емпіричному аналізі показників професійної надійності вчителів фізичної культури, що представлені у вигляді професійних умінь і відображають діяльнісний компонент. Друге завдання – розробити шкалу оцінювання з визначенням рівнів вияву показників професійної надійності. Для виявлення впливу на формування показників професійної надійності зовнішніх умов діяльності потрібно також дослідити взаємозв'язок між показниками надійності та умовами професійно-педагогічного середовища. Виконання цих завдань, крім наукової значущості, має велику практичну вагомість, оскільки дає змогу виявити проблеми й недоліки в діяльності вчителя фізичної культури, окреслити конкретні шляхи щодо покращення формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури через упровадження в освітній процес виокремлених педагогічних умов.

Серед умов отримання достовірних емпіричних даних, які необхідні для наукового дослідження з метою формування професійної надійності в майбутніх вчителів фізичної культури, варто назвати залучення до констатувального експерименту групи експертів. Загалом до експертів належать особи, які є

професіоналами, спеціалістами, досконало знають об'єкт вивчення в певній галузі науки й діяльності.

У ролі експертів, на наш погляд, можуть поставати вчителі фізичної культури, які нині працюють у навчальних закладах (Солтик, 2018b). Основна відмінність між особами, які здобувають професію, і людьми, що вже працюють за фахом, – це досвід роботи, що разом зі знаннями, уміннями, навичками відіграє важливе значення у формуванні таких понять, як майстерність, професіоналізм, компетентність тощо. Досвід роботи не лише вможливорює глибокі зміни в структурі професійних знань, умінь, навичок, а й відображається на особистісних якостях, ціннісно-мотиваційній сфері тощо. Професійна надійність виявляється лише безпосередньо під час професійної діяльності, тому досвід роботи має провідне значення для відбору експертів. Щоб уникнути впливу адаптаційного періоду, до групи експертів включено вчителів фізичної культури ЗСО, що мали не менше як три років стажу роботи. Загалом до констатувального експерименту залучено 107 учителів фізичної культури ЗСО II і III ступенів, різного віку, статі та спортивної спеціалізації.

Для точності й узгодженості проведення експерименту впродовж дослідження дотримано низки правил:

- усі вчителі напередодні отримували завдання провести урок із фізичної культури;
- кожен учитель мав обов'язково підготувати конспект до початку уроку;
- у конспекті вчителі зазначали необхідні відомості (дата заняття, місце проведення, прізвище та ініціали, основні завдання, які мають бути виконані під час проведення заняття; опис вправ, що входять до змісту заняття, та їх дозування); учитель обов'язково представляв кількісні показники дозування фізичних вправ;
- учитель не мав права користуватися конспектом під час проведення уроку; загалом він повинен був покладатись на свій досвід і запам'ятовування порядку та змісту уроку;

- учителі не обмежувалися у використанні засобів, обладнання та інвентарю;
- способи, методи виконання поставлених на уроці завдань учитель вибирав самостійно, зважаючи на власний досвід та професійну майстерність;
- учителів до початку проведення уроку не ознайомлювали з концепцією надійності та особливостями її вияву в професійній діяльності вчителя фізичної культури.

Після створення архіву відеозаписів уроків, проведених учителями фізичної культури, проаналізовано всі матеріали. Опрацьовані результати стосовно кожного учасника експерименту зафіксовано в загальній таблиці, яка оптимізувала збереження даних та вможливила подальше статистичне оброблення отриманих відомостей. Визначено показники професійної надійності: комунікативні вміння; методичні вміння та показник «фізична витривалість». Спосіб визначення показників професійної надійності вчителів фізичної культури, методичні поради щодо забезпечення однаковості й стандартності проведення вимірювальних процедур докладно описані в підрозділі 4.1.

Комунікативні вміння вчителя фізичної культури характеризують його як суб'єкта педагогічного процесу, діяльність якого спрямована на передання знань учням. Варто акцентувати увагу на мовленнєвій діяльності. Основним механізмом передання інформації є вербальний апарат учителя, основний елемент якого – слово. Кількісне значення комунікативних умінь становила сума слів, яку вчитель проголошував під час уроку. Зважаючи на особливість фізкультурної професії, до суми слів додаємо такі елементи, як свист і хлопки в долоні.

Як засвідчують математичні розрахунки, середня кількість слів, проголошених учителем за урок, становила 1804 лексеми. Середній темп виголошення слів – 6,681 слова за 10 секунд. Доцільно проаналізувати роботу вербального апарату вчителя фізичної культури під час окремих частин уроку: підготовчої, основної та завершальної. З огляду на різну тривалість цих частин у вчителів, більш інформативним буде аналіз не загальної кількості слів, проголошених за окрему частину уроку, а темп їх виголошення. Потрібно

зосередити увагу на відношенні кількості слів щодо певного проміжку часу. Розраховано темп проголошення слів учителями в підготовчій, основній і завершальній частині. Середні значення темпу мовлення серед усіх учителів становлять у підготовчій частині 7,57 слова, в основній частині – 6,27 слова, у завершальній частині – 8,37 слова з розрахунку за 10 секунд.

Як засвідчують дані, найбільш продуктивною щодо роботи вербального апарату є завершальна частина уроку. Цей показник пов'язаний зі зменшеною тривалістю завершальної частини та підбиттям підсумків проведеного уроку, формулюванням домашнього завдання. Дещо менший темп мовлення вчителя фізичної культури становить підготовча частина уроку, під час якої вчитель фіксує присутніх, повідомляє завдання уроку, виконує підготовчі вправи. Найменша за темповими характеристиками – основна частина уроку.

Таке представлення мовленнєвої роботи вчителя фізичної культури, на наш погляд, є закономірним і правильним, оскільки повністю збігається з показниками фізіологічної кривої учня під час уроку. Згідно із закономірностями фізичного розвитку учнів, початок і завершення уроку повинні мати менші значення частоти серцевих скорочень. Найбільша частка роботи серцево-судинної системи стосується основної частини уроку. Збільшення вербального складника вчителя призводить до зменшення рухової роботи учня, а це позначається на показниках частоти серцевих скорочень. Під час пояснень, окреслення завдань або ж підбиття підсумків учні здебільшого перебувають на місці.

У контексті дослідження варто схарактеризувати результати вияву показника «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання» у вчителів фізичної культури. Цей показник визначено за кількістю фізичних вправ, які вчитель застосовував на уроці. Як доводять отримані дані, кількість вправ, що вчителі використовували під час уроку, суттєво відрізняється й становить від 9 до 46. Середнє число вправ дорівнює 30,14. Порівняно із загальною тривалістю уроку, кожна вправа в середньому становила 1 хв. 30 с.

Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці визначали за допомогою показника загальна щільність уроку (див. формулу 2.1). За допомогою

математичного аналізу з'ясовано середнє значення загальної щільності уроку в діяльності вчителя фізичної культури, що становило 84,1 %. Цей показник варіювався від 44,53 % до 99,28 %.

На відміну від моторної щільності уроку, де аналізують лише рухову активність учнів, загальна щільність зважає додатково на час, який запланований для виконання освітніх завдань. Учні мають не лише виконувати рухові вправи, а й отримувати нові знання з предмета, вивчати нові елементи фізичних вправ, засвоювати правила контролю й самоконтролю стану здоров'я тощо. Для цього вчитель повинен максимально ефективно використовувати певний час уроку для надання нової навчальної інформації, пояснення, показу фізичних вправ, контролю за станом учнів, перевірки рівня фізичних можливостей, оцінювання успішності на уроках тощо. У цьому зв'язку важливу роль відіграє такий показник, як загальна щільність уроку.

Найбільшій ефективності урок досягає тоді, коли значення загальної щільності дорівнює 100 %. У дослідженні необхідно з'ясувати, які типові причини негативно впливають на загальну щільність уроку. Для вивчення цього питання використано відеозаписи уроків із фізичної культури.

Перегляд відеозаписів дав змогу виявити типові фрагменти уроків, коли учні не виконували фізичних навантажень, водночас не отримували корисної інформації. Серед найбільш поширених випадків варто назвати такі: очікування своєї черги, підходу до виконання вправи; перерви між вправами, коли учні пасивно відпочивали. Поширеним були випадки, коли учні мали паузу на уроці, пов'язану з браком інвентарю (спортивного обладнання). Це спричинене непередготовленістю до занять, недостатньою кількістю інвентарю щодо чисельності групи, невдалим його розташуванням тощо. Також траплялися випадки, коли учні не виконували фізичні вправи, водночас учителі також певний час пасивно спостерігали або ж виконували інші дії, не пов'язані з навчальним процесом.

У процесі аналізу зниження рівня загальної щільності уроку вважаємо за доцільне виокремлювати три чинники. Перший стосується матеріальної бази,

спортивного обладнання та інвентарю; другий чинник породжений недостатнім володінням методичним апаратом; третій – браком компетентності, неналежним професійним рівнем учителів.

Рівень вияву педагогічного вміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її визначено за відхиленнями від конспекту (див. формулу 2.2). Як засвідчують отримані результати, цей показник змінювався від 9,64 % до 35,93 %. Середнє значення названого педагогічного вміння становило 20,84 %. Результати доводять, що вчителі фізичної культури приблизно п'яту частину уроку (562,7 секунди) у часовому вимірі реалізують із відхиленням від запланованого конспекту уроку. У дослідженні таке відхилення належить до категорії помилки й негативно впливає загалом на професійну надійність учителя фізичної культури.

Доцільно більш докладно схарактеризувати види помилок, які впливають на вміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її. Усі виявлені відхилення від конспекту розподілено на три групи. До першої групи належать відхилення, пов'язані з неправильним дозуванням. Неузгодженість дозування виявлялася в більшій або в меншій кількості повторень виконання вправи, у довшій або в меншій тривалості виконання вправи. Як засвідчують розрахунки, такий тип помилок найчастіше трапляється в діяльності вчителя фізичної культури (60,84 %). Другий тип помилок пов'язаний із застосуванням учителем вправ на уроці, які не передбачені конспектом. Такий тип помилок сягає 12,68 %. Третій тип помилок виникає через те, що вчителі завершували фізичні вправи, передбачені конспектом, раніше від запланованої тривалості уроку. Цей тип помилок дорівнює 26,48 %.

Згідно з отриманими даними, найбільш проблемним у діяльності вчителя фізичної культури є дотримання дозування навантаження як за кількістю повторень, так і за тривалістю виконання вправи. На наш погляд, плануючи й проводячи уроки з фізичної культури, учителі дуже рідко фіксують час тривалості вправи. Особливо це стосується загальнорозвивальних вправ, проведення естафет, виконання ігрових елементів. Меншою мірою відхилення дозування навантаження пов'язане з коловим тренуванням, де вчителі або контролювали час

виконання вправи, або ж зазначали точну кількість повторень. Загалом цей тип помилок упродовж уроку в середньому становив 342 секунди (5 хв. 42 с.). Крім того, проводячи уроки з фізичної культури, учителі недостатньо оцінюють можливості учнів. На наш погляд, такий підхід призводить до того, що під час уроку доводиться зменшувати навантаження, кількість повторень. Це також впливає на загальне відхилення від конспекту.

Набагато менше відхилень від конспекту пов'язано з помилками другого типу. За результатами обчислень, у середньому виконання вправ, що не передбачені конспектом, тривало 71 секунду. Ці дані засвідчують, що вчителі фізичної культури добре пам'ятають і застосовують заплановані вправи. Так, учителі фізичної культури в процесі своєї професійної діяльності мають чіткі напрацьовані схеми проведення уроків, дотримуються певної послідовності виконання вправ. Упродовж тривалої професійної діяльності вчителі напрацьовують власний стиль діяльності, який вони постійно вдосконалюють. Зафіксовано поодинокі випадки переміщення місцями порядку виконання вправ. Як зазначено вище, таке розташування не є помилкою, якщо це не впливає на структурно-логічну схему проведення уроку.

У процесі професійної діяльності вчителів фізичної культури констатовано певну формалізацію освітнього процесу, використання шаблонних методів виховання та навчання, недостатнє врахування особливостей фізичного розвитку дитини. Іншими словами, учителі фізичної культури певною мірою нав'язують учням свій сформований, добре опрацьований набір вправ, не завжди беруть до уваги інтереси учнів, мало цікавляться їхніми бажаннями, не намагаються підлаштуватися. Зазначена тенденція підтверджена тривалим спостереженням за діяльністю вчителів фізичної культури. Більшість учителів упродовж власної професійної кар'єри мало що змінюють в індивідуальному стилі своєї праці, недостатньо працюють над розширенням методичного апарату викладання фізичної культури, збільшенням власного багажу рухових умінь та навичок.

Аналізуючи третій тип помилок, наголосимо на його частій появі в діяльності вчителя фізичної культури. Виникнення таких помилок можна

пояснити відхиленнями в дозуванні вправ, що призводить до невідповідності загального відхилення від плану уроку.

Варто зазначити, що нові вправи, які вчителі використовували після завершення запланованих завдань, не належать до другого типу помилок, оскільки мають вимушений характер. Загалом середнє відхилення проведеного уроку від конспекту становило 149 секунд (2 хв. 29 с.).

В основі визначення показника професійної надійності «фізична витривалість» перебуває аналіз функційних затрат учителя фізичної культури. Безпосереднім показником, який характеризує функційну роботу організму вчителя, є частота серцевих скорочень. Учителі фізичної культури суттєво вирізняються за рівнем фізичної підготовленості (показники ЧСС у стані спокою в положенні сидячи варіювалися від 50 до 84 ударів за 1 хв.), тому за основу роботи функційної системи вибрані не абсолютні показники частоти серцевих скорочень, а різниця між значеннями на уроці й у стані спокою. Іншими словами, різниця показників ЧСС під час уроку та стану спокою вможливила ту фізіологічну ціну (функційні затрати), за рахунок якої вчитель проводив урок із фізичної культури.

Результати заміру середнього значення ЧСС учителів фізичної культури під час проведення уроків становили 100,93 удару за хвилину й варіювалися в межах від 66 до 148 ударів. Без урахування значень у стані спокою приріст показника ЧСС становив від 11 до 64 ударів за 1 хвилину. Середнє значення фізіологічної ціни дорівнює 33,57 удару за 1 хв. Щодо тривалості уроку значення додаткової активності серцево-судинної системи, що дає змогу вчителям фізичної культури провадити свою діяльність, становить 1510,65 серцевих скорочень.

У межах нашого дослідження фізична витривалість постає як один із показників професійної надійності. Варто окреслити певні обмеження, оскільки орієнтація розвитку функційного складника на максимальні результати може мати негативні наслідки для вчителя, а саме для стану його здоров'я. Негативний вплив надмірної фізичної активності, зокрема травмування й ушкодження вчителів фізичної культури, схарактеризовано нижче.

З'ясування результативних значень професійних умінь діяльнісного компонента допомогло схарактеризувати й виявити особливості професійної надійності вчителя фізичної культури. Отримання кількісних значень показників професійної надійності вчителів фізичної культури вможливило визначення їхніх рівнів. Як зазначено вище, кожен показник, що характеризує надійність, поділений на три рівні, умовно узгоджений із високим, середнім та низьким рівнями надійності вчителя фізичної культури.

Для визначення інтервалів, що відповідають низькому, середньому й високому рівням показників професійної надійності, використано метод сигмальних відхилень (Шаповалов, Сулкарнаєва & Ряхіна, 2013). Відповідно до цього методу, усі значення, які перебувають у межах від $(X_{\text{сер}} - \sigma)$ до $(X_{\text{сер}} + \sigma)$ зараховують до середніх значень (де σ – середньоквадратичне відхилення, $X_{\text{сер}}$ – середнє значення). Значення показників, які будуть вищими, належать до високого рівня надійності, натомість менші засвідчуватимуть низький рівень.

Важливим і необхідним етапом у процесі статистичного оброблення є коректний добір математичного апарату. Цей метод можливо використовувати лише для значень показника, для яких характерний нормальний розподіл. Відомо, що характер вибірки даних може мати нормальний (параметричний) або ненормальний (непараметричний) розподіл. Для перевірки характеру розподілу застосовано значення асиметрії й ексцесу.

Значення асиметрії розраховано за формулою 2.3.

$$A = \frac{\sum(x_i - \bar{x})^3}{n * \sigma^3}; \quad (2.3)$$

де: x_i – окреме значення;

\bar{x} – середнє значення;

n – кількість значень;

σ – середнє квадратичне відхилення.

Цей показник дає змогу виявити відхилення вибірки в лівий або в правий бік. Для перевірки ступеня відхилення від вісі визначимо помилку репрезентативності асиметрії (m_a) за формулою 2.4.

$$m_a = \sqrt{\frac{6}{n}}; \quad (2.4)$$

де: n – кількість значень.

Якщо значення асиметрії (A) менше від $3 * m_a$, то такий розподіл вважають нормальним щодо вісі ординат.

Для перевірки плавності графіка розподілу стосовно вісі абсцис розраховуємо показник ексцесу (E) за формулою 2.5.

$$E = \frac{\sum(x_i - \bar{x})^4}{n * \sigma^4} - 3; \quad (2.5)$$

де: x_i – окреме значення;

\bar{x} – середнє значення;

n – кількість значень;

σ – середнє квадратичне відхилення.

Для перевірки плавності вершини графіка розподілу визначимо помилку репрезентативності ексцесу (m_e) за формулою 2.6.

$$m_e = 2 * \sqrt{\frac{6}{n}}. \quad (2.6)$$

Аналогічними є розрахунки граничного значення помилки асиметрії: якщо значення ексцесу (E) менше від $3 * m_e$, то такий розподіл є нормальним стосовно вісі абсцис.

Відповідно до поданої методики перевірки розподілу значень на нормальність, перевірено всі вибірки значень, зокрема за показниками професійної надійності діяльнісного компонента та показником «фізична витривалість». Отримані дані перебували в межах допустимої норми, що засвідчує нормальність розподілу отриманих у ході дослідження величин. Це дає змогу в подальшій роботі використовувати параметричні методи математичної статистики.

Доцільно виконати розрахунок інтервалів рівнів за кожним із показників професійної надійності вчителя фізичної культури. За формулою 2.7 розраховано значення середньоквадратичного відхилення для значень кожного показника професійної надійності.

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n-1}}; \quad (2.7)$$

де: x_i – значення показника в кожного обстежуваного;

\bar{x} – середнє значення;

n – кількість обстежуваних;

σ – середньоквадратичне відхилення.

З'ясовано значення середньоквадратичного відхилення для всіх показників професійної надійності: «комунікативні вміння» ($\sigma = 309,8$); «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання» ($\sigma = 5,76$); «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці» ($\sigma = 8,11$); «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її» ($\sigma = 4,69$); «фізична витривалість» ($\sigma = 7,44$). Результати середніх значень і середньоквадратичних відхилень дали змогу виявити рівні за кожним показником професійної надійності вчителя фізичної культури (табл. 2.5) (Solytk, 2018a).

Таблиця 2.5

**Значення рівнів показників професійної надійності
майбутніх учителів фізичної культури**

Показник	Середнє значення	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Комунікативні вміння (кількість слів)	1803	<1494	[1494-2114]	>2114
Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання (кількість вправ)	30,1	<24	[24-36]	>36
Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці (%)	84,1	<76	[76-92,2]	>92,2
Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її (%)	20,84	>25,5	[16,2-25,5]	<16,2
Фізична витривалість (Δ ЧСС ср.)	33,57	<26	[26-41]	>41

З'ясування значень рівнів показників професійної надійності, виявлених у ході аналізу професійної діяльності вчителів фізичної культури, є важливим для дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Теоретичний аналіз проблеми професійної надійності в різних сферах життєдіяльності людини, описаний у першому розділі, доводить необхідність окреслення зовнішніх умов, у яких проходить професійна діяльність. Як зазначено вище, учитель фізичної культури провадить свою діяльність в умовах професійно-педагогічного середовища, яке має змінний характер. З огляду на складність і багатогранність професії вчителя, варто виокремлювати низку складників професійно-педагогічного середовища.

Докладного опису потребує емпіричне дослідження зовнішніх умов професійної діяльності вчителя фізичної культури. До зовнішніх умов професійної діяльності належать такі: матеріально-технічна база, спортивний інвентар, стимулювання й організація праці. Безперечно, зазначені умови не охоплюють усієї різноманітності обставин, у яких працює вчитель фізичної культури, проте дають нам змогу схарактеризувати загальну картину зовнішнього впливу на професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури.

Вивчення впливу зовнішніх змінних умов на професійну надійність важливе для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. Майбутній учитель повинен не лише знати, які умови його оточуватимуть у майбутньому, а й бути готовим до їхнього впливу. У нашому розумінні професійно надійний учитель – це та людина, яка здатна протидіяти негативному впливу змінних умов зовнішнього середовища, зберігаючи високий рівень надійнісних показників. Відсутність спортивного майданчика, його ремонт, брак спортивного обладнання в школі не повинні ставати причиною відмови проведення уроків із фізичної культури або зниження їхньої якості. Майбутні вчителі мають бути готовими до різних умов, мати здатність протидіяти їх негативному впливу, цьому сприяють сформовані вище зазначені педагогічні вміння.

Один з елементів професійно-педагогічного середовища – належна матеріально-технічна база. Під час занять фізичною культурою використовують матеріально-технічну базу, різну за розмірами, функційним призначенням, покриттям, технічним забезпеченням, пропускнуою спроможністю, зв'язком із навколишнім середовищем, наявними допоміжними приміщеннями тощо (Солтик, 2008b). З огляду на це складно провести систематизацію умов і з'ясувати їхній вплив на надійність учителя фізичної культури. На такій підставі вибрано інший напрям аналізу впливу умов на надійність учителя та оцінено всі місця проведення занять щодо узгодженості із санітарно-гігієнічними нормами й загальним станом за чотирибальною шкалою.

Оцінку «відмінно» отримували сучасні спортивні споруди, у яких дотримано всіх норм санітарно-гігієнічного стану, є достатнє освітлення, створено належний мікроклімат, налагоджено якісну роботу вентиляційних систем, передбачено відмінний стан покриття.

Оцінку «добре» надавали спортивним спорудам, де зафіксовано дотримання санітарно-гігієнічних норм, вимог техніки безпеки. Основні елементи споруди (покриття, стіни, стеля) перебувають у доглянутому стані після проведених ремонтів і відновлювальних робіт.

Оцінку «задовільно» отримували спортивні споруди, які мали несуттєві дефекти, що не загрожували життю та здоров'ю осіб, які займаються тут. У таких спорудах фіксували недоліки покриття, пов'язані із застарілою фарбою, тріщинами, незначними пошкодженнями. Ці дефекти дозволяли проводити заняття, проте засвідчували необхідність ремонтних робіт.

На «незадовільно» оцінено ті спортивні споруди, які мали очевидні пошкодження елементів споруд, що стосувались покриття, стін, стелі, віконних систем тощо, безпосередньо загрожували здоров'ю осіб, які їх відвідували.

Для запобігання пошкодженням і травмуванням учнів під час проведення занять у ході експерименту не використано спортивні споруди, які отримали оцінку «незадовільно» стосовно санітарно-гігієнічних норм і вимог техніки безпеки.

Наступним елементом професійно-педагогічного середовища в діяльності вчителя фізичної культури стало використання спортивного обладнання та інвентарю. Через великий арсенал спортивного інвентарю, що існує сьогодні (починаючи від м'ячів, гімнастичних палиць, обручів, килимків, скакалок, різних важелів (гантелі, гирі, штанги) і завершуючи численною кількістю малофункційних та багатофункційних тренажерів (механічних і електронних), складно точно їх систематизувати й дослідити їхній вплив на показники надійності діяльності вчителя.

У ході дослідження надійності вчителя фізичної культури вплив спортивного обладнання й інвентарю проаналізовано за чотирибальною шкалою, з огляду на те, наскільки широко та повноцінно вчитель використовував спортивний інвентар на уроці. Також узято до уваги не лише кількість інвентарю, їхні різновиди, а його достатність щодо чисельності групи осіб, які працюють на занятті.

Зокрема, п'ять балів за використання інвентарю ставили за урок, якщо вчитель використовував багато різного інвентарю. Кожен учень працював з окремим інвентарем. Чотирма балами оцінювали урок, на якому спортивного інвентарю не вистачало для всіх учнів у повному обсязі, проте школярі були поділені на групи. Під час виконання фізичних вправ однією групою учнів друга відпочивала або виконувала інші вправи. Три бали фіксували на уроці, коли всім учням не вистачало спортивного інвентарю, вони були змушені чекати своєї черги, поки не звільниться потрібний інвентар. Двома балами оцінювали урок, під час якого спортивний інвентар практично не використовували.

Наступний елемент професійно-педагогічного середовища – стимулювання праці. Стимулом для виконання професійної діяльності вибраний обсяг заробітної плати, яку вчитель фізичної культури отримував за свою роботу. Заробітна плата в закладах середньої освіти залежить від кількох чинників, зокрема від категорійності вчителя. Відповідно до цього всі вчителі фізичної культури можуть мати такі категорії: спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії та спеціаліст вищої категорії. Крім того, на рівень заробітної

плати впливають педагогічні звання, стаж роботи та інші надбавки за виконання певних обов'язків.

Серед значущих елементів, які стосуються професійно-педагогічного середовища, виокремлена організація праці. Згідно з визначенням, організація праці – узгодження трудової діяльності людей із певною системою, для якої характерна внутрішня впорядкованість і спрямованість взаємодії для реалізації спільної програми та мети (Червінська, 2009).

Стосовно професійної діяльності вчителя фізичної культури одним з елементів організації праці названий розподіл учнів на групи. У більшості навчальних закладів дотримуються принципу розподілу, за якого учнів поділяють на три медичні відділення: основна група, підготовча група та спеціальна група. На основі медичного обстеження та відповідно до рівня фізичних можливостей перед початком навчального року всіх учнів диференціюють за трьома групами («Інструкція про розподіл», 2009).

До основної групи зараховують дітей, які мають гармонійний розвиток, середній або високий рівень фізичної підготовки, вищий від середнього рівень або високий рівень функційних і резервних можливостей організму. Підготовчу групу становлять діти, які демонструють середній рівень функційних та резервних можливостей організму. Також до підготовчої групи зараховують учнів, які проходять реабілітацію після перенесеного захворювання й не потребують лікувальної фізичної культури. Спеціальну групу утворюють учні, які мають низький або нижчий за середній рівень функційно-резервних можливостей, суттєві відхилення в стані здоров'я, не здатні в повному обсязі виконувати шкільну програму. Для подальшого аналізу впливу характеру розподілу на показники професійної надійності вчителя фізичної культури основній групі присвоєно 1 бал, підготовчій – 2 бали, спеціальна група отримала 3 бали.

Доцільно схарактеризувати вплив зовнішніх умов професійно-педагогічного середовища на окремі показники професійної надійності вчителів фізичної культури. У ході роботи виявлено кореляційні зв'язки між показниками

надійності і станом матеріально-технічної бази, рівнем спортивного обладнання й інвентарю, стимулюванням праці, організацією праці (Солтик, 2017d).

Варто зазначити, що наявність матеріально-технічної бази й спортивного обладнання впливає на комунікативні вміння вчителя фізичної культури: на рівні $p \leq 0.01$ між кількістю слів у підготовчій частині й матеріально-технічною базою ($r = -0,317$); зі спортивним обладнанням й інвентарем кореляція становить ($r = -0,301$). Відсутність чи брак якісного інвентарю, обмеження, породжені станом спортивної бази, змушують учителів фізичної культури застосовувати більше вправ із власною вагою, вправи на місці й у русі, вправи в парах тощо. Ця обставина призводить до збільшення вербального супроводу уроку в підготовчій частині. Учителі проводять більше лінгвальної роботи для пояснення, наголошують на правильності, формують методичні рекомендації щодо виконання фізичних вправ.

Рівень і наявність спортивного обладнання мають зв'язок ($r = 0,221$) за $p \leq 0.05$ з умінням раціонально використовувати навчальний час на уроці. Такі результати доводять, що формуванню цього вміння сприяє розширення й покращене забезпечення навчального процесу з фізичної культури спортивним обладнанням та інвентарем. З одного боку, достатня кількість і різні види інвентарю допомагають учням без зупинок займатися фізичними вправами, з іншого боку, розширюють можливості вчителя фізичної культури з організації навчального процесу.

Ще один зв'язок на рівні $p \leq 0.05$ констатовано між спортивним інвентарем і вмінням диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання ($r = 0,203$). Цей зв'язок має логічне пояснення, оскільки цілком природно, коли вчитель має у своєму розпорядженні багато різного інвентарю, це суттєво розширює його можливості для проведення різних вправ на уроці.

Вплив стимулювання праці на показники надійності вчителя фізичної культури проаналізовано за рівнем заробітної плати. Зафіксовано тісний зв'язок на рівні $p \leq 0.05$ з умінням розробляти структуру уроку та дотримуватися її ($r = -0,207$). Як засвідчують результати дослідження, учителі фізичної культури,

які отримують вищу заробітну плату, ретельніше ставляться до планування уроку, більш якісно проводять уроки, дотримуються окреслених у конспекті уроку завдань, краще стежать за обсягом та дозуванням фізичного навантаження.

Вплив організації праці вчителя фізичної культури на професійну надійність досліджений крізь призму поділу групи учнів на різні медичні відділення. Як доводить кореляційний аналіз, існує тісний зв'язок між умінням раціонально використовувати навчальний час на уроці та організацією праці ($r = 0,341$) за $p \leq 0.01$. Цей зв'язок дає підстави стверджувати, що в разі переходу учнів від спеціального медичного відділення до підготовчого, далі до основного суттєво збільшується загальна щільність уроку з фізичної культури.

Докладний аналіз взаємозв'язків між змінними умовами професійно-педагогічного середовища й окремими показниками професійної надійності вчителя фізичної культури вможливив виявлення низки характерних особливостей, що спонукає до конкретизації дієвих шляхів покращеного формування професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури впродовж професійної підготовки у ЗВО.

Згідно з отриманими результатами, професійна надійність учителя фізичної культури залежить від матеріально-технічної бази й спортивного обладнання та інвентарю. Результати констатувального експерименту спонукають до висновку, що наявність багатофункційної матеріально-технічної бази, сучасного спортивного обладнання й інвентарю негативно позначається на комунікативних вміннях. Учителі фізичної культури, які працюють у школах, де є належне матеріально-технічне забезпечення, достатня кількість спортивного інвентарю, послаблюють власну мовленнєву діяльність. З одного боку, в учнів збільшується рухова активність, з іншого – школярі отримують менше навчальної інформації. Ця обставина вмотивовує необхідність формувати під час професійної підготовки в майбутніх учителів фізичної культури вміння якісно працювати, організовувати уроки з фізичної культури в умовах, де є повноцінна спортивна база й інвентар, а також у разі дефіциту такого забезпечення. Комунікативні вміння покращує вивчення особливостей техніки безпеки й охорони праці на спортивних спорудах

та проведення роз'яснювальної роботи серед учнів. Під час навчання студентів доцільно акцентувати увагу на особливостях експлуатації спортивних споруд, оволодінні знаннями правил техніки безпеки на уроках із фізичної культури, у процесі профілактики травматизму. Водночас студенти мають зважати на специфіку проведення уроків у різні пори року, у різних умовах навколишнього середовища, оскільки порушення правил техніки безпеки, недотримання санітарно-гігієнічних норм, нехтування погодними умовами часто призводять до виникнення випадків ушкодження й травматизму на уроках із фізичної культури.

Зв'язок між спортивним інвентарем і вмінням раціонально використовувати навчальний час на уроці доводить необхідність навчати студентів максимально ефективно використовувати спортивний інвентар, вивчати різні комплекси фізичних вправ із застосуванням спортивного обладнання. Крім того, запорукою підвищення професійної надійності є намагання майбутнього вчителя фізичної культури проводити під час уроку більшу кількість фізичних вправ із використанням різного інвентарю й обладнання (Солтик & Флерчук, 2015).

Варто схарактеризувати зв'язок між стимулюванням праці й умінням розробляти структуру уроку та дотримуватися її. Як зазначено вище, зменшити кількість відхилень від конспекту уроку можна через ретельне планування, докладне продумування способу організації, використання методів і засобів навчання учнів. З іншого боку, цей показник залежить від того, наскільки вчитель намагався дотримуватися окресленого плану, його старанності й відповідальності, що вимагає суттєвих фізичних, розумових і вольових затрат.

З огляду на обмежені можливості адміністрації шкіл підвищувати оплату вчителям фізичної культури за проведення уроків на високому методичному рівні, зокрема з дотриманням високих показників надійності, важливим є пошук інших шляхів стимулювання праці, окрім заробітної плати. У процесі професійного навчання майбутніх учителів фізичної культури необхідно акцентувати увагу на соціальній значущості майбутньої професії, формуванні в студентів почуття високої моральної відповідальності за результати своєї праці.

Виявлення зв'язків між змінними умовами професійно-педагогічного середовища й показниками професійної надійності слугує підставою для висновку про залежність формування професійної надійності вчителів фізичної культури від зовнішніх умов професійної діяльності. Загалом виявлені взаємозв'язки та закономірності відкривають нові можливості для цілеспрямованого впливу на процес формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в ході професійної підготовки. Цілеспрямоване формування педагогічних умінь, пов'язаних із професійною надійністю майбутнього вчителя фізичної культури, має зважати на особливості наявної матеріально-технічної бази та спортивного інвентарю. Поряд із цим позитивну роль у процесі формування професійної надійності відіграє стимулювання праці майбутнього вчителя фізичної культури.

Професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури характеризують окремі показники, які мають різні одиниці вимірювання, тому виявлення загального рівня професійної надійності потребує чіткого обґрунтування. У педагогічній науці існує велике різноманіття рівневого представлення досліджуваного явища, рівні залежать насамперед від предмета аналізу. У межах сформованості компетентності Г. Білецька (2014) виокремлює репродуктивний, рефлексивний, евристичний, креативний рівні; В. Введенський (2003) диференціював вузький, достатній, широкий рівні. Рухову активність можна визначити за такими рівнями, як недостатній, мінімальний, оптимальний, надмірний. У закладах середньої освіти для визначення навчальних досягнень започатковано 12-тибальну систему оцінювання, що представлена на 4 рівнях: початковому, середньому, достатньому, високому. Фізичний розвиток досить часто характеризують за п'ятьма рівнями: низький, нижчий від середнього, середній, вищий від середнього, високий.

Для характеристики сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури вибрано три рівні: високий, середній і низький. Нижче схарактеризовано кожен із рівнів сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Унаслідок опрацювання літературних джерел підсумовано, що поняття надійності як комплексне явище залежить від багатьох складників, відсутність хоча б одного з них впливає на загальне значення надійності. Іншими словами, вихід із ладу простої деталі може призвести до зупинки цілої системи. У теорії надійності поширені способи підвищення професійної надійності через використання механізмів резервування та компенсації. Резервування трактують як «спосіб забезпечення надійності об'єкта завдяки використанню додаткових засобів або можливостей», перевищення мінімально необхідного рівня для виконання потрібних функцій (Єсаулов & Бабічева, 2009). Відповідно до майбутньої професії вчителя фізичної культури, резервування можна представити як наявність збільшеного словникового запасу вчителя, що сприятиме покращенню комунікативних умінь. Великий арсенал фізичних вправ, яким володіє майбутній учитель, стає запорукою покращення вмінь диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання. Збільшення обсягу фахових знань позитивно відобразатиметься на формуванні когнітивного компонента.

Для дослідження професійної надійності важливо застосовувати механізми компенсації. Відповідно до одного з визначень, компенсація полягає у відшкодуванні ослаблених, недостатньо розвинених функцій через перебудову або посилене використання збережених функцій (Мещеряков & Зінченко, 2004). Активування механізму компенсації можна продемонструвати стосовно професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема, на уроці з фізичної культури докладне пояснення правильності фізичної вправи можна замінити демонструванням її виконання. Отже, брак формування комунікативних умінь варто частково компенсувати підвищенням рухової діяльності або ж, навпаки, замінювати показ вправи ретельним поясненням її виконання.

У контексті визначення загального рівня професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури доцільно зважати на вплив резервування та компенсації. Низький рівень розвитку за одним із показників професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури може бути врівноважений високим значенням за іншим показником. У нашому розумінні професійної

надійності майбутніх учителів фізичної культури всі компоненти й показники, які засвідчують вияв цього поняття, рівнозначні та відіграють важливу роль. Професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури характеризують чотири компоненти, які визначають на основі 22 показників, тому загальне значення професійної надійності залежатиме від рівнів кожного показника. Для зручності визначення загального рівня професійної надійності в подальших розрахунках дотримуватимемося такої шкали: низький рівень за окремим показником отримує 0 балів; середній рівень – (1); високий – (2). Загалом усі можливі значення сформованості професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури перебуватимуть у діапазоні від 0 до 44. Рівномірно розділивши на три частини, отримуємо три інтервали: перший – від 0 до 14; другий – від 15 до 29; третій – від 30 до 44.

Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури на високому рівні може мати сумарне значення всіх показників від 30 до 44 балів. Майбутні вчителі фізичної культури, професійна надійність яких зафіксована на високому рівні, мають сформовану здатність і готовність упродовж заданого часу передавати навчальну інформацію, цікаво організовувати заняття, раціонально використовувати навчальний час, розробляти структуру уроку та дотримуватися її. Крім того, такі майбутні фахівці мають належний рівень теоретичної підготовленості, володіють достатнім комплексом фахових знань, водночас демонструють високий рівень морфо-функційного розвитку. Майбутні вчителі фізичної культури повинні мати сформовані спеціальні здібності й особистісні якості, здатність до самоаналізу власних дій, володіти саморефлексією та толерантністю, бути активними й умотивованими людьми з високими почуттями відповідальності та дисциплінованості.

Сумарне значення показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в межах від 15 до 29 балів дає підстави говорити про середній рівень сформованості професійної надійності. Такі майбутні педагоги мають сформовану здатність і готовність провадити професійну діяльність, для якої характерні показники професійної надійності. Як зазначено вище, майбутні педагоги

можуть компенсувати окремі аспекти професійної надійності, що не розвинені достатньою мірою, через покращення сформованості інших якостей і здатностей.

На відміну від попередніх рівнів, низькі значення за показниками засвідчують загальний низький рівень професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (від 0 до 14 балів). Пасивність майбутніх учителів фізичної культури слугує індикатором того, що під час професійної діяльності такі педагоги, у зв'язку з низьким рівнем фахових умінь і здатностей, недостатнім рівнем знань, обмеженим потенціалом морфо-функційних можливостей, відсутністю необхідних особистісних і мотиваційних якостей, не здатні зарекомендувати себе як професійно надійні.

Низький рівень професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури супроводжуваний низкою негативних чинників. Під час професійної діяльності на заняттях таких педагогів учні часто зупиняються, не виконують вправ, причому без поважної причини. До того ж майбутні вчителі з низьким рівнем професійної надійності не дотримуються конспекту уроку, використовують обмежену кількість фізичних вправ. Часто такі педагоги дають одноманітні завдання на весь урок, а самі в цей час виконують роль спостерігача. Час, витрачений учнями на проведення уроку, можна вважати змарнованим. Учні отримують мало користі, а грубі помилки майбутніх учителів, неправильні дії чи пасивність під час уроку можуть мати шкідливий вплив на організм учня.

Отже, професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури, що представлена у вигляді чотирьох компонентів (морфо-функційного, когнітивного, особистісно-мотиваційного, діяльнісного) та критеріїв (ресурсного, знанневого, рефлексивного, процесуального) потрібно визначати за окремими показниками відповідно до трьох рівнів – низького, середнього й високого. Загальний рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням механізмів резервування й компенсації, принципу рівнозначності показників оцінюють за спеціальною шкалою.

2.2. Концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує конкретизації провідної ідеї наукової праці, що відображена в концепції роботи. У педагогічній науці під поняттям концепції розуміють складну, цілеспрямовану, динамічну систему, що містить фундаментальні знання про педагогічний феномен. Водночас у концепції представлено сутність аналізованого явища, особливості й потенційні ресурси його перетворення в умовах нинішньої освіти. Учені Є. Яковлев і Н. Яковлева (2006) зауважують, що кожна концепція педагогічного дослідження повинна охоплювати три основні позиції: явище має бути логічно зіставлене з педагогічною наукою; представляти наукову новизну й теоретичну значущість матеріалу; доводити практичну вагомість і можливості широкого використання в сучасній освітянській сфері (с. 4).

Окреслюючи концепцію формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, дотримуватимемося наукового уявлення про педагогічну концепцію, що запропоноване Є. Яковлевим і Н. Яковлевою (2006). Відповідно до міркувань дослідників, концепція складається з таких розділів: загальні положення, понятійно-категорійний апарат, теоретико-методологічна основа, ядро, змістово-сміслові наповнення, педагогічні умови ефективного функціонування й розвитку аналізованого явища, верифікація.

У руслі опису проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури варто зазначити, що розв'язання цього питання спрямоване на покращення якості професійної підготовки названих фахівців. У період реформування освіти, в умовах динамічного середовища необхідно акцентувати на тому, що орієнтування професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на забезпечення надійніших характеристик посилюватиме здатність і готовність ефективно виконувати професійні дії в заданих умовах упродовж певного часу. Це

натомість покращить професійний рівень майбутніх учителів фізичної культури, позитивно позначиться на якості професійної діяльності.

Важливо окреслити передумови становлення досліджуваного явища. Як зазначено вище, однією з передумов формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури є розширення сфери застосування феномену надійності (Солтик, 2013b). Осмислюючи генезис поняття надійності в соціально-історичному вимірі, констатуємо поступове входження надійності до різних сфер людської життєдіяльності, зокрема до педагогічної галузі. Поступовий перехід від визначення надійності технічних систем до дослідження надійності людини, яка відіграє головну роль у різних видах професійної діяльності, не лише технічного, а й соціального спрямування, відкриває нові необмежені можливості для аналізу вибраного феномену.

Інша важлива передумова дослідження надійності майбутніх учителів фізичної культури – практична потреба сучасної освіти в підготовці якісно нових педагогів, здатних працювати в нових умовах, реагувати на виклики сьогодення. У цьому аспекті надійність набуває особливого сенсу, оскільки акцентує увагу на таких важливих характеристиках професійної надійності, як безпомилковість, ефективність, результативність, раціональність, саморегуляція, відповідальність тощо (Солтик, 2014b).

Наступна передумова використання надійності – значуща соціальна роль учителя фізичної культури, сутність якої полягає в потужних можливостях учителя цілеспрямовано впливати на збереження здоров'я учнів, розвивати їхні фізичні якості, покращувати психофізичні можливості. Ця передумова набуває ще більшого значення в сучасних умовах, які вирізняються малорухомим способом життя молоді, низьким рівнем фізичної підготовленості, дефіцитом вільного часу, що породжене перевантаженістю навчальною інформацією, зануренням молоді в інформаційні технології, соціальні мережі тощо. На цьому тлі професійна надійність учителя фізичної культури слугує дієвим засобом протидії негативним чинникам, що окреслені вище.

Обґрунтування концепції формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури передбачає окреслення загальних положень і мети, зокрема призначення концепції. У вузькому розумінні призначення концепції полягає у формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, які здатні ефективно й результативно провадити свою професійну діяльність. У більш широкому уявленні концепція спрямована на створення та обґрунтування дієвої системи формування професійно надійних учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки, які здатні більш успішно реалізовувати майбутню фахову діяльність.

Згідно з призначенням концепції, можна окреслити її основну мету. Знання мети вможливує чітке уявлення про майбутній результат та усвідомлене спрямування активності на його досягнення. Мета аналізованої концепції полягає у формуванні професійно надійних учителів фізичної культури під час професійної підготовки.

Окреслена мета конкретизована в низці завдань: з'ясування значущості проблеми професійної надійності в різних сферах життєдіяльності людини; уточнення сутності поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та обґрунтування її структури; емпіричне дослідження професійно надійного вчителя фізичної культури; опис педагогічних умов формування професійної надійності в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури; обґрунтування системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки.

Для виконання окреслених завдань і досягнення мети сформульовано гіпотезу, яка базована на припущенні, що рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури суттєво підвищиться, якщо професійна підготовка буде організована на основі теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної авторської системи формування професійної надійності.

Концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури містить методологічний, теоретичний і методичний концепти. В основі *методологічного концепту* схарактеризовано методологічні засади концепції

формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури. У руслі аналізу проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури з методологічного погляду важливо окреслити базові методологічні підходи (Блауберг & Юдін, 1973).

Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури – багатогранне явище, яке охоплює різні напрями досліджень (психолого-педагогічна наука, сфера професійної діяльності, наукові знання про надійність, філософські розвідки тощо) (Солтик, 2015d). З огляду на це, у ході вивчення аналізованого явища застосовують низку методологічних підходів, а саме: інтегративний, системний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний, суб'єктний, акмеологічний, компетентнісний, технологічний, інноваційний. Такі напрями стисло схарактеризовані нижче в межах дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Систематизація та структурування нових знань про професійну діяльність майбутнього вчителя, що з'являються внаслідок наукового пошуку, потребують використання *інтегративного підходу*, який забезпечує поєднання загального, що представлене теоретичними основами вчення про професійну надійність, та специфічного, яке відображає особливості професійної діяльності вчителів фізичної культури й підготовки до неї.

Із позицій *системного підходу* надійність майбутніх учителів фізичної культури варто трактувати як систему, що складається з множини елементів, які мають низку зв'язків і відношень між собою. Системний підхід дає змогу досліджувати процес формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури як цілісної сукупності окремих підсистем, об'єднаних загальною метою та зв'язками між собою. Також у процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури виокремлюють різні елементи системи. Майбутній учитель фізичної культури може бути представлений як сукупність окремих елементів, зокрема особистісних характеристик, морфо-функційних показників, показників суб'єктності, що

перебувають у тісних зв'язках між собою й водночас пов'язані з іншими елементами системи, умовами освітнього середовища.

Синергетичний підхід дає змогу витлумачувати процес формування професійної надійності як систему, що самоорганізовується та складається з свідомого й активного ставлення студентів до навчання та цілеспрямованих дій, із високої вимогливості й професіоналізму з боку педагогів. Такий підхід акцентує увагу не лише на складниках системи та їхній взаємодії, а й на результатах роботи системи. Синергетичний підхід важливий для процесу професійної підготовки, що в дослідженні спрямована на формування надійності, а також для осмислення власне явища професійної надійності. Крім того, синергетичний підхід кваліфікуємо як значущу властивість педагогічної системи, для якої є характерні складність, відкритість, нелінійність, обмін інформацією тощо.

Професійна надійність майбутнього вчителя фізичної культури виявляється під час професійної діяльності, що провадять на уроці з фізичної культури, тому вагому ланку загальної методології посідає *діяльнісний підхід*. Сутність діяльнісного підходу полягає в тому, що освітній процес постає в динаміці, у тісній взаємодії вчителя й учня. Провадячи професійну діяльність, майбутній учитель спрямовує зусилля на перетворення учня, зокрема його фізичних можливостей, формування рухових умінь і навичок, що безпосередньо стосується поняття діяльності. Унаслідок педагогічної діяльності розвиваються якості учня, одночасно формуються особистісні риси та якості майбутнього вчителя. Діяльнісний підхід акцентує увагу на дослідженні професійних дій, формуванні педагогічних умінь майбутніх учителів фізичної культури.

Центральною фігурою в процесі формування професійної надійності є майбутній учитель фізичної культури, тому поряд з описаними підходами присутню роль відіграє *гуманістичний підхід*, який дає змогу схарактеризувати формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури з позицій удосконалення цілісної особистості, звернення до педагога як до людини, здатної обґрунтовано ухвалювати рішення в різних навчальних ситуаціях.

Процес формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури вимагає насамперед спрямування всіх дослідницьких зусиль на особу майбутнього педагога як носія діяльності, який активно пізнає, мислить, діє, вирізняється здатністю регулювати свою поведінку та професійні дії відповідно до поставлених завдань. На цій теоретичній підставі в дослідженні використано *суб'єктний підхід*.

Формування надійного майбутнього педагога залежить не лише від ефективного впливу з боку викладацького колективу, а й від таких процесів, як саморозвиток, самовдосконалення, тому вкрай важливо застосовувати *акмеологічний підхід*. Спрямування власних зусиль на самоосвіту й самовдосконалення слугує дієвим механізмом покращення надійнісних характеристик майбутніх учителів фізичної культури, що не мають меж і відіграють вагомую роль на етапі професійної підготовки, а також під час професійної діяльності.

Сучасне бачення освітнього процесу вищої школи, удосконалення змісту освіти, спрямованої на підготовку висококваліфікованих фахівців, посилюють значущість *компетентнісного підходу*. Розроблення освітніх програм, реалізація студентоцентрованого навчання, якісної професійної підготовки потребують окреслення низки компетентностей, що відображають динамічне поєднання знань, розумінь, навичок, умінь і здатностей (Захарченко Луговий, Рашкевич & Таланова, 2014). Орієнтація освітнього процесу на формування професійно надійного фахівця дає змогу підвищити фахову компетентність та результати навчання, які сприятимуть покращенню рівня професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Технологічний підхід спрямовує педагогічні розвідки на оптимізацію навчання, удосконалення освітньої діяльності через підвищення її результативності, інструментальності й інтенсивності (Дзюбенко & Олійник, 2007). У дослідженні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури варто акцентувати увагу на таких показниках, як точність виконання роботи, умови, що впливають на результат праці, організація освітнього

середовища, дотримання часових інтервалів, що в сукупності безпосередньо стосуються технологічності процесу.

Поряд із зазначеними методологічними підходами обов'язковим є використання *інноваційного підходу*. Це зумовлене тим, що освітня діяльність являє собою неперервний процес передання й засвоєння знань, отримання нових відомостей, пошуку сучасних методів і методик навчання, діагностування нових освітніх технологій.

Для обґрунтування концепції формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки доцільно схарактеризувати основні принципи й закономірності досліджуваного явища. Учитель фізичної культури є представником однієї з педагогічних професій, тому, аналізуючи формування професійної надійності в ході професійної підготовки, зважатимемо на низку принципів, описаних за окремими групами. До першої групи належать загальнонаукові й дидактичні принципи, до другої – принципи виховання. Окрему групу становлять специфічні принципи, що взято до уваги в концепції дослідження.

Концепція формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури базована передовсім на *загальнонаукових принципах* – історичному, термінологічному, пізнавальному. У концепції відображено також *дидактичні принципи* – науковості, систематичності, зв'язку навчання із життям, індивідуалізації, активності й наочності, поєднання теоретичного навчання та педагогічної практики. Органічний складник концепції – виховні принципи цілеспрямованості виховання; зв'язку виховання з життям, суспільної спрямованості; єдності свідомості та поведінки у вихованні; виховання в праці; комплексного підходу до виховання; виховання особистості в колективі; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою й самодіяльністю студентів; суб'єкт-суб'єктного характеру виховних взаємин; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього.

З огляду на потужні ресурси фізичної культури в реалізації виховного впливу на особу вихованця, залучено *виховні принципи*, пов'язані зі сферою

фізичної культури: принцип оздоровчої спрямованості, принцип вікової адекватності педагогічного впливу.

Чільне місце в концепції посідають *специфічні принципи* – зумовленості надійності ефективністю професійних дій педагога, залежності формування професійної надійності від умов освітнього середовища, зумовленості професійної надійності якостями майбутнього вчителя фізичної культури.

Загалом зазначені принципи в сукупності створюють методологічну основу, ядро концепції, представляють закономірності, що відкриває нові можливості для подальшого аналізу проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки.

У межах *теоретичного концепту* необхідно схарактеризувати нормативно-правове забезпечення, запропонувати теоретичний аналіз і методологічне підґрунтя порушеної проблеми. Правове підґрунтя концепції формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури становлять нормативно-правові документи, які допомагають регулювати процес цілереалізації концепції. З огляду на особливості майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури, правові аспекти регулювання процесу професійної підготовки загалом та формування професійної надійності зокрема можна умовно розділити на три групи: законодавчі й правові документи, які регламентують сферу вищої освіти; документи, що регулюють галузь фізичної культури і спорту; нормативні документи, пов'язані із середньою освітою, закладами середньої освіти, які є основним місцем роботи майбутніх учителів фізичної культури.

Професія вчителя фізичної культури – одна зі спеціальностей, яку здобувають у процесі професійної підготовки у ЗВО, тому набувають значущості різні законодавчі й правові документи, які регулюють сферу вищої освіти. До таких документів належать: Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки», «Національна доктрина розвитку освіти» (2002 р.), «Концепція Нової

української школи» (2017 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти» (2018 р.), «Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013 р.).

Серед функційних обов'язків майбутнього вчителя фізичної культури – проведення уроків із фізичної культури, провадження навчально-тренувальної діяльності в позанавчальний час, організація різних спортивних заходів. Зважаючи на це, окрему групу правового забезпечення становлять нормативні документи, які регулюють сферу фізичної культури і спорту. До таких документів належать: Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (1993 р.), «Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016 р.), «Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012 – 2020 рр.» (2011 р.), «Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» (2017 р.), постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України» (2015 р.)

Окрему групу правового підґрунтя концепції формування професійної надійності утворюють нормативні документи, пов'язані із середньою освітою, закладами середньої освіти, які є основним робочим місцем майбутнього вчителя фізичної культури. У ході дослідження взято до уваги: Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), проект Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2019 р.).

Методологічне підґрунтя концепції в педагогіці передбачає сукупність процедур, які забезпечують її формування та будову (Яковлев & Яковлева, 2006). Це вимагає окреслення методичного апарату, доцільного для обґрунтування концепції формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Серед важливих методів концепції варто назвати контент-аналіз. Зважаючи на численну кількість різних тлумачень поняття надійності, низку ознак, покладених у її основу, контент-аналіз слугує цінним інструментом для виявлення основних ознак надійності. Контент-аналітичне дослідження дає змогу окреслити основні характеристики надійності (самовіддача, ефективність,

раціональність, саморегуляція, дисциплінованість, безпомилковість тощо), що, з одного боку, є складниками теорії надійності, з іншого – безпосередньо стосуються майбутньої професії вчителя фізичної культури.

Порівняльний аналіз літературних джерел у поєднанні із загальнонауковими методами (аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація й абстрагування) оптимізує дослідження професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Зокрема, метод аналізу дає змогу розмежувати аналізований об'єкт на окремі частини. У професійній надійності диференційовано три обов'язкові складники (ознаки професійної надійності): професійні дії вчителя, наявність змінних умов професійної діяльності, часовий вимір. Синтез уможливорює протилежну дію, поєднання окремих частин, пов'язаних за змістом, в одне ціле. Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури представлена як інтегральна характеристика людини, що об'єднує різні якості та властивості на трьох рівнях – індивідуальному, особистісному й суб'єктному.

Констатовано низку зовнішніх чинників, які впливають на професійну надійність: стимулювання праці, організація професійної діяльності, стан матеріально-технічної бази, наявний спортивний інвентар та обладнання, що утворюють професійно-педагогічне середовище. Використання методу індукції сприяє узагальненню низки отриманих властивостей, розширенню їхнього значення для інших педагогічних професій. Завдяки дедуктивному методу, докладно досліджена майбутня професійна діяльність учителя фізичної культури, з огляду на загальні уявлення про специфіку педагогічних професій.

Формалізація – невід'ємний метод моделювання, побудови схем і структури професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Застосовуючи абстрагування, із великої кількості ознак професійної надійності відбирають найбільш важливі, створюючи уявлення про професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури.

Крім описаних методів, концепція потребує характеристики основних джерел для її побудови. Джерело – вихідний початок, основа чого-небудь, того, що дає початок певному явищу (Бусел, 2005). Основним джерелом формування

професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури слугує соціальне замовлення. Формування професійної надійності варто витлумачувати як один із можливих напрямів покращення якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що дає змогу виконувати низку важливих соціальних завдань, спрямованих на підвищення рівня фізичних можливостей учнів, організацію рухової активності тощо.

Концепція дослідження надійності прогнозує опис понятійно-категорійного апарату, що вможлиблює виконання низки методологічних функцій, витлумачення базисного поняття та інших термінів, пов'язаних з аналізом (Яковлев & Яковлева, 2006). Наявність понятійно-категорійного апарату допомагає систематизувати наукові знання, пояснити нові емпіричні дані, отримані в ході дослідження, розширити відомості через уточнення й поглиблення їхнього обсягу. На підставі осмислення різних дефініцій терміна надійності, яким оперують у різних сферах життєдіяльності людини, та опрацювання специфіки професійної діяльності вчителя фізичної культури сформульовано авторське визначення поняття професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Термін потрактований як інтегративна професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу.

Обґрунтуванню сутності поняття передували докладне дослідження та операціоналізація інших термінів. У ході термінологічного аналізу диференційовано три чинники формування професійної надійності, одним із яких є такий фактор, як професійні дії педагога. Це поняття перебуває в основі надійності, слугує важливою передумовою професійної надійності. Професійна дія виокремлена на підставі з'ясування інших суміжних понять: рухи, операції, діяльність. Професійні дії характеризують діяльнісний аспект фахової надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Для опису професійної дії варто акцентувати увагу на майбутньому вчителі фізичної культури як на центральній особі, яка забезпечує освітній процес. З іншого боку, професійні дії вчителя фізичної культури дають змогу більш повноцінно й усебічно осмислити професійну надійність педагога, оскільки вона маркує діяльність та є її рушієм.

Інший чинник професійної надійності – умови професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури. У руслі аналізу умов професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури для формування професійної надійності необхідно схарактеризувати професійно-педагогічне та освітнє середовище. Необхідність формування професійно-педагогічного середовища в дослідженні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури аргументована кількома причинами. З одного боку, вияв надійності фахівця зумовлений зовнішніми умовами, які обов'язково повинні мати змінний, складний, особливий, інколи небезпечний характер. З іншого боку, оперування терміном «середовище» найбільш прийнятне, оскільки концентрує увагу на особі майбутнього вчителя фізичної культури, який провадить свою професійну діяльність у змінних умовах навколишнього та професійно-педагогічного середовища. У ході дослідження формування професійної надійності в студентів, які навчаються у ЗВО, важливим завданням стає врахування змінних умов освітнього середовища.

Термінологічний аналіз поняття надійності також зобов'язує виокремлювати певний часовий проміжок, протягом якого визначають надійність. Досліджуючи професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури, диференціюємо різні проміжки, починаючи від тривалості уроку, фізкультурно-спортивного заходу й завершуючи більш тривалими термінами (начальний семестр, навчальний рік, періоди професійного становлення тощо). Усі надійнісні характеристики, які визначають стосовно майбутніх учителів фізичної культури, повинні бути проаналізовані впродовж окресленого часу. З огляду на більш тривалий часовий проміжок професійної діяльності вчителя фізичної культури, постає потреба розмежовувати професійну надійність на два види – актуальну та

потенційну. Актуальну надійність майбутніх учителів пов'язуємо із здатністю педагогів виконувати конкретну роботу в реальному часі. Потенційну надійність учителів фізичної культури варто характеризувати в розрізі більш тривалого періоду професійної кар'єри. У нашому розумінні потенційна надійність означає можливість того, що вчитель упродовж різних етапів (періодів) професійного становлення буде успішно та ефективно провадити свою діяльність.

Окреслення трьох основних чинників професійної надійності: професійні дії педагога, наявність зовнішніх змінних умов професійної діяльності, заданий проміжок часу – недостатньо для повноцінного трактування поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Зазначені чинники постають як обов'язкові складники надійності, без яких вона не може існувати (визначатися). Основним мірилом професійної надійності слугує здатність і готовність до ефективного забезпечення професійних дій, що ґрунтоване на сформованих педагогічних уміннях, знаннєвій базі, якостях особистості та ресурсах, морфологічних функційних можливостях організму.

Вище викладений матеріал більшою мірою характеризує теоретичний рівень представлення концепції, натомість для практичного рівня формування концепції необхідний аналіз змістово-сміслового наповнення, що становить *методичний концепт*. Цей компонент концепції відображає те, як конкретні теоретичні положення, пов'язані з професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури, будуть реалізовані на практиці з використанням різних педагогічних засобів, механізмів та процедур.

У ході обґрунтування концепції взято до уваги зарубіжний досвід й особливості професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. Серед основних складників концепції виокремлено такі: побудова системи формування професійної надійності, окреслення й упровадження педагогічних умов.

Відповідно до логіки порушеної проблеми, передбачено емпіричне дослідження професійно надійного вчителя фізичної культури. Цей етап роботи не лише подає важливу інформацію про стан професійної надійності вчителів, характерні особливості професійної діяльності, а й відкриває великі можливості,

спрямовані на формування професійної надійності в майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Отже, дослідження вчителів уможливорює отримання важливої інформації, яка оптимізує професійну підготовку, дає змогу більш грамотно обґрунтувати педагогічні умови, запланувати конкретні заходи з формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. Процес формування надійності схарактеризовано в межах системи, яка складається з чотирьох підсистем: концептуально-цільової, теоретико-методологічної, формувально-діяльнісної та контрольної-оцінювальної.

На підставі опрацювання специфіки професії вчителя фізичної культури виокремлено три етапи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури: підготовчий, теоретично-пізнавальний та практично-орієнтований. Підготовчий етап спрямований на налаштування мотиваційної сфери, виховання бажання в майбутніх учителів фізичної культури навчатися та здобувати фахові знання й уміння, пов'язані з професійною надійністю. Теоретично-пізнавальний етап спрямований на засвоєння потрібної інформації, виконання студентами конкретних пізнавальних дій, учіння, оволодіння знаннями, що стосуються професійної надійності. Оскільки студенти вперше проводять уроки, «приміряють» роль учителя фізичної культури під час педагогічної практики, то з цих міркувань диференційовано третій етап – практично-орієнтований, що прогнозує закріплення отриманих знань та вдосконалення здобутих умінь і навичок у ході практичної діяльності.

Подальше обґрунтування концепції формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує уваги до певної сукупності умов, що потрактовані як педагогічні. У ході дослідження процесу формування професійної надійності виокремлено низку педагогічних умов, серед яких вибрано чотири найбільш важливі педагогічні умови, що відображають специфіку професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури та пов'язані з формуванням професійно надійного фахівця:

– оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу;

– формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів;

– удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ;

– спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань.

Педагогічні умови реалізовано через відбір, конструювання змісту навчання, застосування різних методів та організаційних форм навчання. Важливою умовою було те, що впровадження впливу в освітній процес не повинно було заважати виконанню основних дидактичних завдань, не руйнувало логічної побудови професійної підготовки, а органічно доповнювало його. Кожна виокремлена педагогічна умова сприяла формуванню компонентів професійної надійності та безпосередньо стосувалася окремих показників професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Першу педагогічну умову – оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу – реалізовано за двома напрямками. За першим напрямком розроблено авторський курс дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури» та включено його до вибіркової частини навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю «Середня освіта (Фізична культура)». Другий напрям полягав в оновленні змісту дисциплін «Професійна майстерність учителів фізичної культури», «Зміст і види професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» через включення до робочих програм дисциплін тем, які відображають окремі аспекти формування професійної надійності.

Друга педагогічна умова – формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів – передбачала покращення внутрішньої мотивації через створення в освітньому процесі ситуацій вільного вибору студентів, формування позитивного емоційного стану, натхнення й задоволення; формування відчуття своїх можливостей, впевненості у своїх діях. Цілеспрямований вплив на важливі психологічні й

особистісні якості майбутніх учителів фізичної культури, пов'язані з професійною надійністю, реалізовано через організацію та участь студентів у спортивних змаганнях, масових фізкультурних заходах, показових спортивних виступах, проведення брей-рингів і квестів, зустрічей із відомими й успішними людьми, спортсменами, фахівцями у сфері фізичної культури і спорту.

Реалізація третьої педагогічної умови – удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ – спрямована на розширення рухових можливостей майбутніх учителів фізичної культури. Під час практичних занять із фахових дисциплін студенти цілеспрямовано вивчали комплекси фізичних вправ. Реалізація педагогічної умови передбачала спрямування зусиль на розвиток фізичних якостей студентів і покращення їхніх функційних можливостей.

Четверта педагогічна умова – спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань – прогнозувала проведення під час практики низки заходів, спрямованих на формування й удосконалення умінь, пов'язаних із професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури. У межах реалізації цієї педагогічної умови зосереджено увагу на таких положеннях: аналіз змісту мови, з'ясування оптимальної дистанції до учнів, контроль сили голосу, словесне оцінювання виконаних рухів, підбадьорювання й заохочення учнів; виявлення необґрунтованих зупинок та втрат часу під час уроку, діагностування причин їх виникнення; докладний аналіз проведеного уроку, виявлення відхилень від окресленого плану, з'ясування причин помилок; намагання проводити урок, збільшуючи чисельність фізичних вправ, виявлення вправ, що позитивно впливають на емоційний стан учнів; демонстрування особистого прикладу виконання фізичних вправ, страхування, надання допомоги у виконанні вправ учням, які не встигають.

Завершальна частина концепції – емпірична перевірка успішності процесу формування професійної надійності в ході професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Рівень сформованості надійності оцінено під час

проведення студентами відкритих уроків із фізичної культури. На уроці з фізичної культури передбачено застосування арсеналу діагностичного інструментарію, аналогічного до того, що використаний під час емпіричного дослідження стану надійності вчителів (хронометраж уроку, відеозапис із подальшим аналізом проведеного уроку, пульсометрія, аналіз конспекту уроку, тестовий контроль, анкетування й робота з опитувальниками тощо).

Зауважимо, що під час формування професійної надійності має певне обмеження корекція для студентів, у яких професійна надійність перебуває на низькому рівні. Це зумовлене тим, що перевірка й оцінювання надійності проходять, зазвичай, на завершальному етапі професійної підготовки, під час педагогічної практики. Поряд із цим отримані дані про стан сформованості надійності майбутнього вчителя фізичної культури озброюють студента-випускника цінною інформацією про те, на які компоненти професійної надійності йому потрібно звернути більше уваги, який вплив необхідно реалізувати та які показники надійності потребують покращення. Урахування цих рекомендацій матиме позитивний ефект під час професійної діяльності, зокрема в процесі адаптації.

Загалом авторська концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки подана як система початкових теоретичних положень, що викладені нижче.

1. Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури – інтегративна професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв’язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу.

2. Система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури складається із взаємопов’язаних підсистем: коцептуально-цільової (концепція, функції, завдання, нормативно-правове забезпечення), теоретико-методологічної (методологічні підходи, принципи дослідження, закордонний досвід), формувально-діяльнісної (педагогічні умови, етапи формування

професійної надійності, зміст, форми, методи навчання, навчально-методичне забезпечення, педагогічна практика), контрольної-оцінювальної (компоненти, критерії, показники, рівні). Усі складники системи спрямовані на отримання результату – позитивної динаміки сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

3. Практична реалізація системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури полягає в упровадженні в освітній процес цілеспрямованого впливу, що не порушує цілісності та логіки освітньої діяльності. Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури ґрунтоване на впровадженні педагогічних умов: оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань.

Отже, авторська концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури представлена у вигляді трьох окремих концептів: методологічного, теоретичного та методичного. Логіка викладу спонукає до обґрунтування системи формування професійної надійності в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

2.3. Проектування системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти

Зважаючи на складний для сприйняття характер проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, подальше її дослідження потребує розроблення дієвого механізму, що дає змогу систематизувати наявні знання, представити їх у вигляді цілісного явища. Таким

дієвим механізмом, на наш погляд, може бути система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Важливо зазначити, що систему формування професійної надійності потрібно вибудовувати на описаній вище методологічній основі, беручи до уваги принципи й підходи, обґрунтовані педагогічні умови. Дотримання методологічних засад допоможе не лише грамотно та повноцінно вибудувати систему формування надійності, а й сприятиме подальшому практичному її застосуванню в процесі професійної підготовки.

Побудова системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує виокремлення головних ознак системи. Термін система походить від грецького слова «systema», що означає «складене з частин» (Георгіаді, 2006, с. 29). У більш широкому розумінні термін система означає сукупність сутностей або об'єктів і зв'язків між ними, що виокремлені з середовища з певною метою й на певний час (Біловодська & Грищенко, 2010). Учений Ю. Черняк (1970) трактує систему як відображення у свідомості суб'єкта властивостей об'єктів та їхніх відношень у виконанні завдань дослідження, пізнання.

В основі побудови будь-якої системи, зокрема й в освіті, повинні перебувати три основні ознаки (Василенко, 2005): наявність мети, що впливає на доцільність її існування; наявність окремих елементів; існування зв'язків між елементами. Крім цього, щодо системи диференціюють інші ознаки, зокрема: цілісність, взаємозв'язок із навколишнім середовищем, ієрархічність, емерджентність, унікальність, структурованість тощо (Горелов & Круглов, 2014). Водночас система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, з одного боку, повинна містити всі ознаки, притаманні системам, з іншого – бути тісно пов'язаною з педагогічною наукою.

У цьому зв'язку цінним є досвід науковців, які зосереджували увагу на вивченні педагогічних систем. Неабияке зацікавлення становлять погляди Н. Кузьміної (2002), яка представила педагогічну систему як множину взаємопов'язаних структурних і функційних компонентів, що підпорядковані основній меті освіти, виховання та навчання. Загалом дослідниця розмежувала

такі основні структурні компоненти: мета навчально-виховної діяльності; той, хто навчає, і ті, хто навчаються; навчальна інформація та засоби педагогічної комунікації. Згідно з іншими визначеннями, педагогічна система постає як процес, поділений на різні елементи, рівні та частини, що внаслідок взаємодії один з одним поєднуються в єдине ціле й мають на меті створення сприятливих умов для розвитку та формування, а також вплив на об'єкти виховання (Іващенко, 2011).

Науковець Т. Жижко (2005) трактує педагогічну систему як функційний комплекс діалектично пов'язаних між собою компонентів та елементів, що створюють оптимальні умови для розв'язання завдань навчання, освіти й виховання людей. Зокрема, автор наголошує на важливості дотримання принципу системності, який полягає в органічній єдності та взаємозв'язку між складниками.

Педагог В. Беспалько (1989) схарактеризував педагогічну систему як сукупність взаємопов'язаних елементів (засоби, методи й процеси), необхідних для створення організованого педагогічного впливу, спрямованого на формування особистості, якій властиві певні якості.

Учений В. Прошкін (2015) описав цілу низку основних ознак, важливих для побудови педагогічної системи. За висловом автора, система повинна складатися із взаємопов'язаних елементів (об'єкти, підсистеми, частини, компоненти); мати певні властивості; вирізнятися структурною формою організації. Системи бувають керовані або самокеровані; перебувають у певному стані та мають зв'язок із навколишнім середовищем; вони функціують; системам властивий динамічний і процесуальний характер; системам притаманна множинність описів.

О. Глузман (1998) пропонує низку принципів, які мають бути в основі побудови й реалізації педагогічної системи. До таких принципів належать: системність, елементність, структурність, взаємозв'язок і відношення, ієрархія, ідеалізація та абстрагування.

На підставі опрацювання семантичного обсягу дефініцій педагогічної системи, що запропоновані в наукових розвідках, доцільно обґрунтувати авторське бачення стосовно системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Аргументуючи мету системи формування

професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та її призначення, насамперед зосередимо увагу на сутності цілей у педагогіці. Найбільш широке поняття «освітня мета» характеризує задалегідь окреслені очікувані результати, яких прагне досягти суспільство, країна, держава за допомогою створеної системи освіти в певних умовах та в зазначені терміни (Переверзева & Марчик, 2017).

Дещо інше значення покладено в дефініцію терміносполучення педагогічна мета, під якою розуміють передбачення педагогом й учнями результатів взаємодії у формі узагальнених уявних утворень (Столяренко Л. & Столяренко В., 2015). Водночас центральною метою будь-якої системи в педагогічній науці є виховання особистості.

В основі формулювання мети перебуває процес цілепокладання. Загалом цілепокладання й цілереалізація (вибір та реалізація мети) забезпечують процес побудови педагогічної діяльності. Крім того, цілепокладання – це не просто процес формування мети, а розгортання її в часі та просторі на основі врахування особливостей виконавців діяльності, у ході якої передбачене досягнення мети. Натомість цілереалізація означає процес перетворення мети на конкретний результат діяльності (Мороз, Степанюк & Гончар, 2006).

З огляду на порушену проблему, процеси цілепокладання й цілереалізації мають бути покладені в основу системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Зважаючи на основну проблему дослідження, мета системи полягатиме у **формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки** (рис. 2.2.) (Солтик, 2017e).

Наголосимо, що формулювання мети й процес цілепокладання пов'язані з певними аспектами. Попри взаємопов'язаний характер складників системи, ефективність її реалізації оцінюють насамперед за критерієм правильності поставленої мети, а також за конкретними отриманими результатами. Водночас мета впливає на напрям педагогічної діяльності, спрямовує зусилля для розв'язання порушеної проблеми.

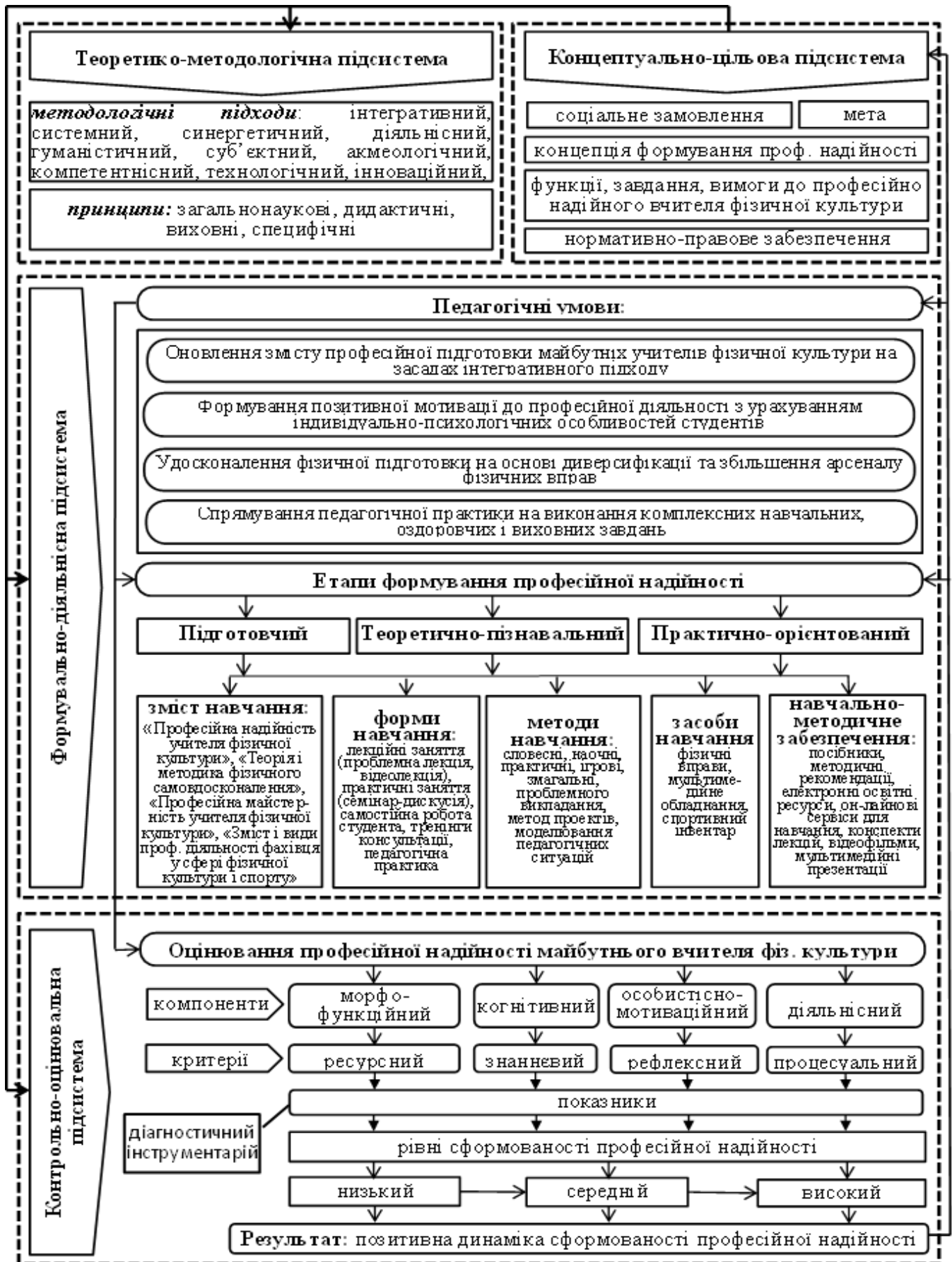

Рис. 2.2. Система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Цілепокладання потребує ґрунтовного й виваженого підходу, уваги до низки компонентів: суспільне замовлення; нормативна база; методологічні засади тощо. Методологічні засади дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури схарактеризовано в пункті 1.3.

Вихідним елементом системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що зумовлює вибір мети та окреслює основну потребу, доводить важливість системи, є соціальне замовлення, яке аргументоване основними суперечностями в шкільній освіті. Ідеться передовсім про те, що рівень і якість професійної підготовки вчителів фізичної культури повною мірою не узгоджені з вимогами функціювання шкільної освіти. Ця неузгодженість, на наш погляд, породжена кількома причинами: низька взаємодія між системою професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури й системою шкільної освіти; недостатнє розв'язання у вищій школі проблеми випереджального навчання.

Особливо це питання актуальне для сфери фізичної культури. Зазвичай, розробляючи освітні програми, створюючи навчальні плани, робочі програми дисциплін та інші нормативні документи, у кращому випадку орієнтуються на сучасну шкільну освіту, зважають на потреби й цінності орієнтації теперішньої молоді, стан фізичного здоров'я; у гіршому – в окремих навчальних закладах, розробляючи нормативні документи, зважають на застарілу нормативну базу, керуються давніми показниками стану здоров'я молоді.

Крім того, розвиток суспільства, глобальні зміни, що відбуваються у світовому співтоваристві, економічний прогрес, суттєво позначаються на сучасній молоді, їхньому стані здоров'я, уподобаннях, ціннісно-мотиваційні сфері тощо. Якщо в питаннях підготовки педагогічних кадрів вища школа орієнтуватиметься лише на сучасний стан фізичної культури в школі, це може призвести до того, що за чотири роки навчання рівень освіти випускників не відповідатиме за якістю професійної підготовки вимогам сьогодення.

Саме тому система формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури повинна мати випереджальний характер. На наш погляд, цього можна досягти двома шляхами. Перший спосіб – проведення прогностичних

досліджень середньої освіти, зокрема у сфері фізичної культури, передбачення майбутніх змін у шкільній освіті; вивчення передового закордонного досвіду, особливо в країнах Європейської співдружності, до інтеграції з якими долучилася національна освіта. Інший шлях – підготовка фахівців, здатних адаптуватися до нових умов, спроможних постійно підвищувати свій професійний рівень, налаштованих на самовдосконалення й самоосвіту. Зазначені аспекти мають обов'язково бути відображені в системі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

З огляду на ці міркування, соціальне замовлення стосовно майбутнього вчителя фізичної культури полягатиме в підготовці висококваліфікованого, усебічно розвинутого, сучасного, здатного до самовдосконалення фахівця. У цьому зв'язку професійну надійність майбутніх учителів фізичної культури потрібно формувати відповідно до соціального замовлення, максимально сприяючи розв'язанню загальних проблем і суперечностей. Підготовка професійно надійного вчителя доповнюватиме чинну систему професійної підготовки вчителів фізичної культури, акцентуючи увагу на окремих аспектах теорії надійності.

Докладного аналізу потребують основні складники, що перебувають в основі системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Кожен окремий елемент системи вирізняється автономним об'єднанням, структурною цілісністю, наявністю підцілей і внутрішніх зв'язків, незалежними функціями, спрямованими на досягнення загальної мети системи, тому такі елементи доцільно трактувати як підсистеми. Згідно із загальною метою, у системі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури під час професійної підготовки виокремлено чотири підсистеми: концептуально-цільову, теоретико-методологічну, формувально-діяльнісну, контрольню-оцінювальну (рис. 2.2).

Концептуально-цільова підсистема об'єднує концепцію формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, нормативно-правове забезпечення, функції, завдання й вимоги до професійно надійного вчителя фізичної культури. У концепції представлено сукупність теоретичних

положень, що слугують основою творчого пошуку, сформульовано провідний задум стосовно формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки.

Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури репрезентована чотирма компонентами: морфо-функційним, когнітивним, особистісно-мотиваційним і діяльнісним. Морфо-функційний компонент професійної надійності пов'язаний із ресурсним забезпеченням майбутньої професійної діяльності. Ефективна рухова діяльність під час проведення уроків із фізичної культури зумовлена станом розвитку серцево-судинної та дихальної систем, тренуваності організму й фізичної витривалості.

У межах когнітивного компонента майбутні вчителі фізичної культури повинні досконало знати закономірності фізичного розвитку, вплив фізичних вправ на учнів та адаптаційні процеси організму. Крім того, майбутні педагоги мають володіти знаннями щодо управління процесом фізичної культури, його організації й контролю, дотримання норм законодавства. Водночас майбутні вчителі фізичної культури повинні бути обізнаними щодо змін, які відбуваються у фізкультурній освіті. Зважаючи на інформатизацію суспільства, розвиток інтернету, поширення комунікаційних технологій, створення соціальних мереж, майбутні вчителі фізичної культури повинні не тільки мати розвинену інформаційну культуру, а й бути постійними учасниками соціальних груп, форумів, блогів, уміти дискутувати та обстоювати власну позицію тощо.

Особистісно-мотиваційний компонент відображає необхідність формування у майбутніх педагогів мотиваційної сфери, важливих якостей особистості, які пов'язані з професійною надійністю та сприяють формуванню здатності й готовності ефективно провадити професійну діяльність.

Діяльнісний компонент представлений професійними вміннями, які дають змогу майбутньому педагогові виконувати професійні дії безпосередньо під час професійної діяльності вчителя фізичної культури. У межах дослідження професійної надійності диференційовано комунікативні вміння, методичні вміння та вміння прогнозувати потенційні небезпеки. Формування названих умінь

допомагає більш ефективно й раціонально організовувати уроки, діагностувати стан здоров'я учня, його психофізичні можливості, функційні резерви організму, а також окреслювати перспективи фізичного розвитку молоді, констатувати тенденції, які відбуваються як у державі, так і у світі загалом.

Виявлення компонентів професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури дає змогу схарактеризувати основні вимоги до професійно надійного майбутнього вчителя фізичної культури. Серед вимог до майбутнього педагога, які зумовлені специфікою професійної діяльності, варто назвати належний рівень фізичної підготовленості. Ефективність професійних дій суттєвою мірою залежить від фізичних можливостей учителя. Необхідність переміщуватися на уроці, демонструвати техніку виконання фізичних вправ, представлення особистого прикладу, страхування під час складних вправ вимагають від майбутнього педагога фізичної підготовленості.

Крім фізичної підготовленості, професійно надійні майбутні вчителі фізичної культури повинні мати високий рівень фахових знань, без яких неможливо грамотно вибудовувати, організовувати уроки з фізичної культури. Знання медико-біологічних, фізіологічних закономірностей фізичної культури, розуміння адаптаційних процесів організму під впливом фізичних навантажень, з одного боку, та врахування основ побудови уроку, методики викладання, управління процесом фізичної культури, з іншого боку, аргументують важливу вимогу до когнітивної сфери професійно надійних майбутніх учителів фізичної культури.

Такою вимогою до професійно надійного майбутнього педагога є формування особистісних якостей і налаштування мотиваційної сфери. Переважання внутрішньої мотивації, розвиток вольових якостей, здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності, саморегуляції поведінки, активність особистості й прагнення до самовдосконалення – значущі якості, що сприятимуть здатності та готовності ефективно реалізувати майбутню професійну діяльність учителя фізичної культури.

Найбільш складна вимога до професійно надійного майбутнього вчителя фізичної культури – формування педагогічних умінь, оскільки вони інтегрують

сукупність різних дій учителя, фахові знання з індивідуально-психологічними особливостями особистості майбутнього педагога. До вимог професійно надійного майбутнього вчителя фізичної культури належать комунікативні вміння, низка методичних умінь та вміння прогнозувати потенційні небезпеки в освітньому процесі з фізичної культури.

Нормативно-правове забезпечення пов'язане з цілепокладанням, постає як окремий елемент системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. У цілому для успішного нормативно-правового супроводу формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури підготовки всі документи можна розподілити на кілька груп. Перша група документів – це загальне державне законодавство, яке регулює освітню діяльність, акцентує увагу на необхідності якісного кадрового забезпечення. Основні документи ухвалюють на рівні Президента України, прем'єр-міністра, Кабінету Міністрів, Верховної Ради України, профільного міністерства (Міністерства освіти і науки України). Основні положення зазначено в законах, концепціях, доктринах і стратегіях розвитку тощо.

Проблема професійної підготовки перебуває в центрі уваги багатьох учених і регламентована низкою законодавчих документів та нормативних актів. Важливим документом, спрямованим на реалізацію державної політики у сфері фізичної культури і спорту, була «Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998). Серед напрямів реалізації програми зосереджено увагу на задоволенні загальнодержавних та регіональних потреб у кваліфікованих кадрах галузі фізичної культури і спорту, наголошено на необхідності підготовки фахівців нового покоління, підвищенні їхнього професіоналізму на всіх рівнях діяльності у сфері фізичного виховання, фізичної культури і спорту.

У руслі цієї програми 2004 року створено «Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту», де акцентовано на забезпеченні сфери фізичної культури і спорту фахівцями, які мають якісну підготовку, високу професійність. Серед базових вимог для прийому на роботу – наявність фахового рівня та досвіду роботи, уміння працювати в нових соціально-економічних умовах.

У «Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», що ухвалена 2016 року, ідеться, зокрема, про загострення проблеми погіршеного здоров'я громадян і необхідність проведення дієвих заходів щодо ефективного використання можливостей сфери фізичної культури і спорту. Посутня роль у реалізації «Національної стратегії» належить учителям фізичної культури і науково-педагогічним працівникам, які мають проводити якісні консультації для учнів і студентів стосовно питань здорового способу життя.

Питання якісної підготовки вчителів – фахівців у сфері фізичної культури і спорту – відображено в низці документів, пов'язаних з освітою. В одному з пунктів «Національної доктрини розвитку освіти» (2002 р.) наголошено, що підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійне вдосконалення стає важливою передумовою модернізації освіти. У державному документі «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), що акцентує увагу на кадровому питанні, пріоритетні завдання розвитку освіти пов'язані з необхідністю вдосконалення системи підготовки, перепідготовки й підвищенням кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних кадрів системи освіти, посиленням їхньої управлінської культури.

У державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.) серед пріоритетних напрямів реформування освіти названа підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного та загальнокультурного рівнів. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) також акцентовано увагу на важливості підготовки педагогічних працівників, які мають належний рівень професійної підготовки, здатні забезпечувати результативність та якість своєї роботи.

Варто зазначити, що два закони: «Про вищу освіту» (2014) і «Про загальну середню освіту» (1999) – безпосередньо стосуються діяльності вчителя фізичної культури, проте аналізують її в різних вимірах. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», учителі фізичної культури постають як особи, які здобувають фахову освіту. У розділі «Учасники освітнього процесу» зауважено таке: «Для

якісної професійної підготовки, здобуття професії особи, які навчаються в закладах вищої освіти, повинні повністю виконувати вимоги освітньої (наукової) програми, дотримуватися академічної доброчесності, досягати описаних для певного рівня вищої освіти результатів навчання». У документі наголошено на важливості створення необхідних умов у закладах вищої освіти, зовнішньої та внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти, належної організації освітнього процесу тощо.

На відміну від Закону України «Про вищу освіту», у Законі України «Про загальну середню освіту» (1999) учитель фізичної культури представлений як педагогічний працівник. У документі зазначено, що вчителем фізичної культури може бути особа, яка має високі моральні якості, педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здатна провадити педагогічну діяльність, забезпечувати результативність та якість своєї роботи. Крім того, «учитель фізичної культури повинен мати належний фізичний і психічний стан, який дозволить виконувати професійні обов'язки».

Поряд із цитованими документами існує ціла низка інших документів, положень, концепцій тощо, які безпосередньо або опосередковано стосуються проблеми кадрового забезпечення, зокрема підготовки вчителів фізичної культури. У концепції «Нова українська школа» (2017) звернено увагу на підготовку вчителів, здатних розробляти авторські навчальні програми, готових вибирати методи, стратегії, способи й засоби навчання, висловлювати власну фахову думку. У «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018) зазначено, що «підготовка педагогічного працівника має відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних стандартах та стандартах освіти, ураховувати світові тенденції й рекомендації впливових міжнародних організацій щодо підготовки педагогів».

Провідну роль педагогічної освіти в процесі підготовки педагогічних кадрів відображено в «Галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» (2013 р.). У документі підсумовано, що ефективність виконання професійних завдань учителя безпосередньо залежить від рівня педагогічної освіти. Саме

якість професійної підготовки педагогічних кадрів є необхідною передумовою модернізації освіти.

Проблему підготовки вчителів фізичної культури схарактеризовано в «Державній цільовій соціальній програмі розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» (2017 р.). У програмі констатовано важливість підвищення рівня професійних знань, забезпечення фахового рівня та вміння працювати в нових соціально-економічних умовах. З огляду на низький загальний фізичний рівень, збільшення захворюваності серед молоді, чільне місце в програмі посідає підготовка сучасних учителів фізичної культури, здатних контролювати стан здоров'я, володіти вміннями запобігати травматизму тощо.

Серед інших документів, які допомагають організувати підготовку фізкультурних кадрів, зокрема вчителів фізичної культури, варто апелювати до «Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України» (2015 р.), що передбачає наявність у вчителів фізичної культури необхідних знань і вмінь для оцінювання рівня фізичної підготовки учнів ЗСО.

Успішність майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури залежить як від якості професійної підготовки, так і від умов, особливостей професії. Важливо окреслити нормативні документи, які регулюють професійну підготовку, здобуття освіти в закладі вищої освіти, та документи, пов'язані безпосередньо з професійною діяльністю, викладанням фізичної культури в школі.

Підготовку фахівців у межах однієї спеціальності регулюють такі документи: стандарт вищої освіти, освітньо-професійна програма, структурно-логічна схема підготовки, навчальний план, робочий навчальний план, робоча програма навчальної дисципліни (Бегняк & Красильникова, 2015). Зазначені документи слугують нормативно-правовою основою забезпечення освітнього процесу, спрямованого на здобуття вищої освіти за конкретною спеціальністю.

Нині відомий проект стандарту вищої освіти за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (фізична культура)». Під стандартом вищої освіти розуміють сукупність вимог до змісту й результатів освітньої діяльності закладу вищої освіти й наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної

спеціальності. Відповідно до професії вчителя фізичної культури, стандарт регламентує обсяг навчання, визначений у кредитах ЄКТС (240 кредитів на базі повної середньої освіти); конкретизує об'єкт вивчення, цілі навчання, теоретичний зміст предметної сфери, методи, методики й технології навчання, інструменти та обладнання. У стандарті подано перелік компетентностей випускника; докладно сформульовані результати навчання, представлені у вигляді знань, умінь, здатностей.

Освітньо-професійна програма конкретизує вимоги до рівня освіти майбутніх учителів фізичної культури, затверджує перелік навчальних дисциплін і послідовність їх вивчення. В освітній програмі окреслено очікувані результати навчання, якими повинен оволодіти майбутній учитель фізичної культури. Порядок оволодіння знаннями й характеристика міждисциплінарних зв'язків запропоновані у вигляді структурно-логічної схеми.

Наступний нормативний документ, що регулює навчальний процес за спеціальністю, – навчальний план, де за кожною з дисциплін зазначено обсяг знань, терміни й форми викладання, вид оцінювання. Крім дисциплін, зафіксовано практики, описано характер курсового й дипломного проектування, констатовано форму державної атестації. На основі навчального плану щороку готують робочий навчальний план, який конкретизує навчання в межах одного року.

Важливим документом, що слугує забезпеченню професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, є робоча програма навчальної дисципліни. Робоча програма для кожної навчальної дисципліни та відповідно до освітньої програми містить конкретний зміст, визначає обсяг знань, який має опанувати студент. У навчальній програмі чільне місце посідає врахування міждисциплінарних зв'язків, необхідне методичне забезпечення, система оцінювання знань студентів.

Поряд із документами, що регламентують професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури, потрібно назвати документи, які важливі в процесі провадження професійної діяльності. Серед основних документів, що конкретизують сферу діяльності вчителя фізичної культури, варто уваги

«Державний стандарт базової і повної середньої освіти» (2004). Зазначений документ, з одного боку, окреслює вимоги до освіченості школярів, з іншого – вимагає від учителя досконалого володіння конкретним навчальним матеріалом. Прогалини в професійній підготовці вчителя, невідповідність освітньої програми підготовки вчителів стандартам середньої освіти створюють передумови для неповноцінного навчання учнів у школі, зокрема з фізичної культури.

У стандарті окремим пунктом схарактеризовані вимоги до отримання знань з освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура». Так, на вчителя покладене завдання із забезпечення й усебічного розвитку здоров'я учнів; підвищення рівня фізичної підготовленості. Зосереджено увагу на необхідності формування й поліпшення рухового багажу учнів (життєво важливі рухові навички, уміння) та знань, пов'язаних із ними. Також учитель спонукає учнів до активної участі в забезпеченні повноцінного тривалого життя; до трудової діяльності й захисту Вітчизни.

У наказі «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» (2012) окреслено вимоги до випускника школи з фізичної культури, зазначено кількість годин, запланованих для цього предмета за роками навчання. На наш погляд, прогресивним положенням «Типового навчального плану» є новий підхід до змістового наповнення дисципліни «Фізична культура». У документі акцентовано увагу на тому, що предмет фізичної культури містить два складники: обов'язковий (інваріативний) і варіативний. Кожен навчальний заклад самостійно наповнює вибірковою частиною дисципліни «Фізична культура» варіативними модулями, зважаючи на вік, стать, інтереси учнів, можливості закладу, матеріально-технічну базу, педагогічні кадри. До уваги варто брати можливості використання під час уроків різних видів рухової активності – від видів спорту до різних фізкультуро-оздоровчих заходів тощо.

Характер викладання предмета «Фізична культура» описано в навчальній програмі (2017). Для програми, подібно до «Типового навчального плану», характерна спрямованість на реалізацію принципу варіативності. Загалом навчальна програма докладно описує інваріативний (обов'язковий) і варіативний модулі. До обов'язкового модуля належать теоретико-методичні знання й загальна

фізична підготовка. Варіативний складник представляє подані в програмі модулі, які мають пройти експертизу, отримати гриф МОНУ та бути оприлюдненими для загального користування (аеробіка, аквааеробіка, бадмінтон, веслування на байдарках і каное, військово-спортивні ігри, волейбол, вправи з гирями, гандбол, гімнастика, городки, корфбол, легка атлетика, лижна підготовка, настільний теніс, петанк, плавання, професійно-прикладна фізична підготовка, регбі, рухливі ігри, самбо, спортивне орієнтування, степ-аеробіка, сумо, теніс, туризм, фехтування, фістбол, флорбол, футбол, хортинг, чирлідінг). Варто зазначити, що перелік варіативних модулів постійно оновлюють, збільшуючи можливості учнів у забезпеченні як традиційних, так і нетрадиційних видів рухової активності.

Перехід від стандартності та обов'язковості у фізичній культурі до вільного вибору, надання переваги руховій активності за інтересами й уподобаннями орієнтовані на позитивний досвід реалізації шкільної фізичної культури в провідних закордонних країнах. Прикладом зміни ролі фізичної культури слугує підготовка педагогів у сфері фізичної культури в США (Maurer & Jordan, 2006). Зміна пріоритету зі спортивних досягнень учнів у бік індивідуального фізичного розвитку, психофізіологічного стану учня, готовності до майбутньої професії вимагає від учителів фізичної культури кращого розуміння питань здоров'язбереження, сучасних оздоровчих технологій, організації оптимальної рухової активності учня тощо. Високу ефективність у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури підтвердили проблемне навчання, моделювання різних педагогічних ситуацій, рольові ігри, навчальні дискусії. Заслуговує на увагу збільшення часу на педагогічну практику до 14 тижнів.

Важливий складник професійного становлення вчителя в США – річне стажування, яке майбутній учитель фізичної культури зобов'язаний пройти за місцем працевлаштування (Bain, 2004). Стажування допомагає молодому фахівцеві більш плавно переходити від навчання до активної професійної діяльності, суттєво полегшує адаптацію, зменшує можливість появи криз, які часто виникають у цьому періоді професійного становлення.

В якості позитивного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в США S.Medynskii, S. Shandruk, & S. Sovgira (2018) виділили розділення навчального плану на три блоки: дисципліни загальної освіти, дисципліни галузі знань, дисципліни професійної підготовки.

Вартий акценту досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в навчальних закладах Великої Британії, що засвідчує широке використання почергової освіти, сутність якої полягає в поєднанні теоретичної та практичної підготовки впродовж року. Спочатку студенти впродовж семестру вивчають необхідні дисципліни, протягом наступного семестру закріплюють отримані знання на практиці. Поширеним у процесі професійної підготовки є закріплення відповідальних викладачів (тьюторів) за певною групою студентів, що допомагають студентам краще навчатися, забезпечують зв'язок між студентами й професорсько-викладацьким складом (Education System in UK, 2012).

Характерні риси китайської школи підготовки майбутніх учителів фізичної культури – державне регулювання освіти та широке застосування в освітньому процесі історично сформованих форм фізичної культури (Гуськов & Дегтярьова, 1996), різних оздоровчих систем (китайська гімнастика «Цигун», оздоровчі системи (тайцзі-цюань) та ін. (Глоба, 2012)). Високі вимоги до підготовки майбутніх учителів у Китаї стосуються базових знань з охорони здоров'я, санітарних норм і правил гігієни. Майбутні вчителі фізичної культури отримують знання, пов'язані з методами лікування захворювань за допомогою різних східних оздоровчих систем (Цзыпу, 2000). Сучасна сфера фізичної культури і спорту налічує велику кількість різних традиційних і нетрадиційних оздоровчих методів і засобів, які допомагають людям швидше відновитися після фізичних навантажень, покращити самопочуття та стан здоров'я (Солтик, Базильчук В., Базильчук О., & Дутчак, 2018).

На відміну від певної стандартності, німецький досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури вирізняється автономією організації освітнього процесу. Кожна територіальна одиниця (земля), що входить до складу країни, має певну автономію, самостійно регулює освітню політику,

затверджує власні правила освітнього процесу (Гайдук, 2014), зокрема, формує вимоги до змісту освіти, термінів професійної підготовки, форми, змісту, підсумкової атестації та кваліфікації, що отримують студенти після навчання. Особливістю підготовки вчителів фізичної культури в Німеччині та Франції є чіткий поділ навчання на два етапи (Legras, 1995). Основу першого етапу становить освіта в навчальному закладі, що триває три роки, упродовж яких студент здобуває базову освіту. На другому практичному етапі майбутній педагог вчиться застосовувати на практиці отримані раніше теоретичні знання.

Проведений аналіз дав змогу виявити низку важливих особливостей, пов'язаних із професійною підготовкою майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема, це можливість студентів вибирати дисципліни, а також рівень знань, розробляти власні оздоровчі програми. Поняття вибору відіграє в освіті провідну роль, підвищує внутрішню мотивацію до навчання, посилює відповідальність тощо.

Позитивним, на наш погляд, є факт збільшення обсягу педагогічної практики, що дає змогу майбутнім випускникам краще пристосуватися до майбутньої професії, скоротити термін і полегшити адаптацію до діяльності вчителя фізичної культури. Важливо запроваджувати обов'язкове річне стажування за місцем майбутньої роботи.

Особливої значущості набуває гуманізація освіти, переорієнтація професійної підготовки та майбутньої діяльності на індивідуальний фізичний розвиток, здоров'язбереження учнів, запровадження в навчання оздоровчих систем, нетрадиційних видів рухової активності. Це вимагає поглиблення медичних знань, основ здоров'я, профілактики захворювань і запобігання травматизму. Позитивним вважаємо врахування національних традицій, історичного досвіду розвитку сфери фізичної культури у своїй країні, включення до навчальної програми народних видів рухової активності.

Водночас поділ здобуття вищої освіти на два етапи (теоретичний і практичний) є складним для реалізації в умовах національної освіти. Це аргументоване тим, що навчальні заклади в Україні не налагодили ефективної комунікації та взаємозв'язку. Фактично кожен заклад вищої освіти самостійно

вибудовує свою стратегію розвитку. Поряд із цим позитивним фактом для нашої країни має бути автономія навчальних закладів не лише в питаннях організації навчального процесу, професійної підготовки, а й у фінансовій сфері. Провідну роль у процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури відіграє державна підтримка, зокрема фінансування фізкультурно-спортивної та освітньої сфери, розбудова спортивної бази тощо (Soltyk, 2017). Аналіз передового зарубіжного досвіду в питаннях професійної підготовки майбутніх учителів доводить доцільність упровадження найкращих ідей у процес формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Забезпечити вільний вибір учнів, варіативність фізичної культури можливо лише в разі наявності висококваліфікованого вчителя, який володіє професійною майстерністю, зокрема високим рівнем професійної надійності. До основних функцій учителя фізичної культури належать такі: освітньо-просвітницька, виховна, оздоровча, рухова, управлінсько-організаторська, конструктивно-проектувальна, комунікативна, адміністративно-господарська. У контексті проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури окремі функції набувають іншого змісту та значення.

Для забезпечення діяльнісного компонента професійної надійності, який варто вимірювати через процесуальний критерій (за показниками: «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання», «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці», «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватись її») значущою стає **конструктивно-проектувальна функція**. У процесі професійної підготовки необхідно навчити майбутніх учителів фізичної культури заздалегідь продумувати хід проведення уроку. Важливо брати до уваги низку обставин: знати шкільну програму фізичної культури, орієнтуватися на неї в плануванні уроку; брати до уваги завдання, окреслені в документі; зважати на відповідність спортивного інвентарю й матеріально-технічної бази до віку учнів, їхньої кількості, фізичних можливостей тощо. Також необхідно зосереджувати увагу на порі року, погодних умовах, інтересах і побажаннях учнів тощо.

Ретельне продумування змісту уроку, набору фізичних вправ, способу організації уроку є передумовою того, що конспект уроку матиме якісний рівень підготовки. З іншого боку, реалізація цієї функції тісно пов'язана з володінням майбутнім учителем великим арсеналом фізичних вправ, які можна буде використати на уроці. Що більший руховий багаж майбутнього вчителя, то легше дібрати потрібні вправи для виконання завдань. Завдяки цьому можливо покращувати різноманітність уроку, його всебічне спрямування, посилювати інтерес до фізичних вправ із боку учнів.

Серед функцій, пов'язаних із професійною надійністю майбутнього вчителя фізичної культури, доцільно виокремлювати **управлінсько-організаційну функцію**. Якщо попередня функція стосувалася прогнозування, планування, передбачення майбутньої діяльності, то ця функція більше пов'язана безпосередньо з виконанням професійної діяльності, проведенням уроку. Реалізація управлінсько-організаційної функції залежить від того, наскільки грамотно підготовлений конспект уроку, а також від майстерності вчителя. Зважаючи на різні непередбачувані обставини, які можуть виникнути в професійній діяльності, майбутній учитель фізичної культури повинен бути готовий до різного розвитку ситуації, проте намагатися дотримуватись загального плану уроку, викладеного в конспекті.

Посутню роль у забезпеченні управлінсько-організаторської функції відіграє когнітивний компонент, а саме система знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. Виконанню **освітньо-просвітницької функції** майбутнього вчителя фізичної культури сприяє передовсім наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень. **Комунікативну функцію** неможливо успішно реалізувати без добре розвинутих комунікативних умінь майбутнього педагога. Зокрема, найбільшу частку знань передають через активну мовленнєву діяльність майбутнього вчителя за допомогою вербального апарату.

Крім того, якісне навчання рухових дій, виконання фізичних вправ, оволодіння технічними навичками й уміннями неможливі без рухової активності вчителя. *Рухова функція* безпосередньо залежить від стану розвитку систем організму, тренуваності та рухової діяльності майбутніх учителів фізичної культури.

З освітньою функцією у сфері фізичної культури тісно пов'язана *оздоровча функція*. Виконання фізичних вправ у процесі навчання має вагомий оздоровчий ефект, оскільки рухова активність слугує основним інструментом на шляху до збереження здоров'я, підтримання належного рівня фізичних можливостей, підвищення розумової та фізичної працездатності.

Тісний зв'язок між показниками професійної надійності та індивідуально-типологічними, психологічними якостями особи засвідчує важливість *виховної функції*. У процесі професійної підготовки цілеспрямований вплив на окремі якості студента, його мотиваційну сферу сприятиме кращому забезпеченню формування професійної надійності.

Формування здатності прогнозувати потенційні небезпеки позитивно відображається на виконанні *адміністративно-господарської функції*. Вчасно виявлені недоліки технічного стану спортивних споруд, встановлення несправного стану спортивного обладнання і інвентарю, реагування на порушення санітарно-гігієнічних норм і правил охорони праці стають запорукою збереження здоров'я учнів під час уроків з фізичної культури. В свою чергу важливе значення має правильна експлуатація спортивних споруд, огляд і перевірка їх стану, що обумовлює виконання майбутніми учителями фізичної культури господарської функції.

Розв'язання завдань професійно надійних майбутніх учителів фізичної культури зумовлене загальними освітніми, виховними й оздоровчими завданнями. Водночас загальні освітні завдання деталізовані у вигляді окремих завдань, зокрема, навчити дітей основних рухових дій, ознайомити з правилами й санітарно-гігієнічними нормами занять фізичними вправами, основами контролю та самоконтролю на уроках із фізичної культури тощо. Виховні завдання сфокусовані на розвиток дисциплінованості, чесності, вольових якостей.

Оздоровче спрямування реалізоване через організацію оптимальної рухової активності учнів, вивчення основ здорового способу життя, формування вмінь і навичок самостійних оздоровчих занять тощо.

Досягнення мети, розв'язання педагогічних завдань повинні бути ґрунтовані на теоретико-методологічній основі. До теоретико-методологічної підсистеми належать принципи, методологічні підходи, прогресивний закордонний досвід. Принципи, які використовують у педагогічній системі, поділено на групи: загальнонаукові, дидактичні, виховні та специфічні. Серед загальнонаукових принципів, пов'язаних із формуванням професійної надійності, диференційовано історичний, термінологічний, пізнавальний принципи. Поряд із загальнонауковими принципами важливими є дидактичні принципи науковості, систематичності, зв'язку навчання з життям, індивідуалізації, активності, наочності, поєднання теоретичного навчання й педагогічної практики. Окрему групу становлять виховні принципи: цілеспрямованість виховання; зв'язок виховання з життям, суспільна спрямованість; єдність свідомості й поведінки у вихованні; виховання в праці; комплексний підхід до виховання; виховання особистості в колективі; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів; суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього.

До специфічних принципів, що пов'язані з особливостями й закономірностями формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі фахової підготовки, зараховано принцип зумовленості професійної надійності ефективністю професійних дій майбутніх учителів фізичної культури, принцип залежності формування професійної надійності від умов освітнього середовища, принцип зумовленості професійної надійності якостями майбутнього вчителя фізичної культури.

Основна методологія системи формування професійної надійності базована на таких філософських категоріях, як парні категорії діалектики, універсальний зв'язок детермінації, та на методологічних підходах. У контексті дослідження професійної надійності наукове зацікавлення становить філософська

антропологія. У ході роботи використано низку методологічних підходів: інтегративний, системний, синергетичний, діяльнісний, гуманістичний, суб'єктний, акмеологічний, компетентнісний, технологічний, інноваційний.

Такі важливі складники системи формування професійної надійності, як соціальне замовлення, нормативно-правове забезпечення проблеми професійної підготовки вчителя фізичної культури, функції, завдання професійно надійного вчителя й вимоги до нього, методологічні засади дають змогу успішно реалізувати процес цілепокладання. Цілереалізація складається з формувально-діяльнісної та контрольної-оцінювальної підсистем. Необхідність включення формувально-діяльнісної підсистеми до загальної системи зумовлена логікою й послідовністю наукового дослідження. Неможливо після формулювання мети одразу перейти до її реалізації, перед початком виконання певних практичних дій, спрямованих на розв'язання проблеми, потрібно провести низку пошукових дій, розрахунки, виявити особливості, докладно описати новий об'єкт, реконструювати та модернізувати його.

Важливість формувально-діяльнісної підсистеми як сполучної ланки між метою й подальшими практичними діями спонукає до її аналізу на тлі професійної надійності вчителя фізичної культури. Для формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі професійної підготовки потрібно виокремити ключові елементи, конкретні орієнтири. Зазвичай, у педагогічних розвідках, пов'язаних із професійною підготовкою, запорукою забезпечення якості підготовки стає докладне вивчення кінцевого результату, того стану, до якого прагнуть. Досліджуючи процес формування надійності майбутніх учителів, починають зі з'ясування особливостей надійності вчителів-практиків. Отримані дані необхідно обов'язково брати до уваги в подальшій професійній підготовці.

На підставі цих міркувань в основу формувально-діяльнісної підсистеми покладено педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Формування професійної надійності вчителя під час професійної підготовки залежить від успішності реалізації в освітньому процесі

таких умов: оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів; удосконалення фізичної підготовки на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань.

Реалізація першої педагогічної умови – оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу – передбачала розроблення навчально-методичного забезпечення дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури», оновлення змісту, розроблення лекційного й тематичного матеріалу для практичних занять із курсів «Професійна майстерність учителів фізичної культури», «Зміст і види професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення». Успішному формуванню професійної надійності послуговував високий рівень інтеграції професійних знань, удосконалення фахових умінь, покращення індивідуально-типологічних і професійних якостей майбутніх учителів фізичної культури, що покладено в основу зазначених дисциплін.

Завдяки аудиторним заняттям, які проведені у формі лекцій і практичних занять, самостійній роботі з широким використанням модульного середовища, інформаційних ресурсів, студенти мали змогу якісно оволодіти поданим у вигляді окремих тем навчальним матеріалом із проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Поряд із ґрунтовним викладом теоретичного матеріалу широкого використання набуло представлення матеріалу у вигляді мультимедійних презентацій, підготовка проектів за окресленими темами, активізація навчальної діяльності через створення на заняттях різних проблемних ситуацій, пов'язаних із проблематикою професійної надійності, та колективний пошук шляхів їх ефективного розв'язання.

Друга педагогічна умова – формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів – покращує внутрішню мотивацію й цілеспрямований вплив на окремі якості

особистості майбутніх учителів фізичної культури, що тісно пов'язані з формуванням професійної надійності. Створення в освітньому процесі ситуацій вільного вибору студентів, формування позитивного емоційного стану, стану натхнення й задоволення; формування відчуття своїх можливостей, упевненості у своїх діях; участь студентів у різних нестандартних ситуаціях, які потребували колективного розв'язання; залучення студентів до спортивних змагань, фізкультурно-масових заходів, цікавих зустрічей із видатними й успішними людьми тощо – усе це заплановане для реалізації названої педагогічної умови.

Третя педагогічна умова – удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ – спрямована на розширення рухових можливостей майбутніх учителів фізичної культури. Дієвими кроками в напрямі реалізації цієї педагогічної умови стали опанування різних фізичних вправ під час практичних занять із професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, регулярні тренування в спортивних секціях, самостійні заняття фізичними вправами. Реалізація педагогічної умови передбачала спрямування зусиль на розвиток фізичних якостей студентів і покращення їхніх функційних можливостей. Регулярні тренування в поєднанні з розширенням арсеналу фізичних вправ мали на меті вдосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Четверта педагогічна умова – спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань – передбачала використання під час практики низки заходів, зорієнтованих на формування й удосконалення умінь, пов'язаних із професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури. Особливого значення надано покращенню комунікативних і методичних умінь, що стосуються професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Ефективне формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури реалізоване через послідовне проходження трьох етапів: підготовчого, теоретично-пізнавального та практично-орієнтованого. Саме, ця обставина дозволила нам сформулювати власне розуміння процесу формування професійної

надійності. Так, формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури – це неперервний поетапний процес професійно-особистісного зростання, що зумовлює якісні трансформації в компонентах професійної надійності, зважаючи на особливості професійної підготовки та професійної діяльності.

Значення першого етапу полягає у формуванні в майбутніх педагогів розуміння важливості професійної надійності. Цього досягають через налаштування мотиваційної сфери, виховання бажання навчатися та здобувати фахові знання й уміння.

Теоретично-пізнавальний етап формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури полягає в отриманні фахових знань, розвитку вмінь і навичок, пов'язаних із професійною надійністю майбутнього вчителя фізичної культури. На відміну від попередніх складників системи формування професійної надійності, де проходили підготовчі кроки, теоретично-пізнавальний етап формувально-діяльнісної підсистеми акцентує увагу на виконанні студентами конкретних дій, спрямованих на засвоєння потрібної інформації, учіння, оволодіння теоретичним матеріалом.

Практично-орієнтований етап формування професійної надійності стосується закріплення отриманих знань та вдосконалення здобутих вмінь і навичок у ході практичної діяльності, що реалізують під час педагогічної практики. Важливий крок у побудові системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури – конкретизація змісту навчання, форм, методів і засобів навчання та навчально-методичного забезпечення. З огляду на загальне поняття змісту навчання, під яким розуміють структуру, зміст та обсяг навчальної інформації, засвоєння якої дає особі змогу здобути вищу освіту й певну кваліфікацію (Бегняк & Красильникова, 2015, с. 10), доцільно схарактеризувати змістовий складник у руслі порушеної проблеми. Змістовий складник професійної підготовки охоплює зміст та обсяг навчально-виховної інформації, що сприяє формуванню професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Змістовий складник професійної підготовки представляє основні елементи професійної освіти (навчальні дисципліни, теми, окремі питання), які спрямовані

на формування надійнісних характеристик майбутнього вчителя фізичної культури. У ході навчання відбувається цілеспрямований процес передання потрібних знань, умінь і навичок. Серед найбільш важливих дисциплін, які відіграють посутню роль у формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, варто назвати такі: «Професійна надійність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», «Професійна майстерність учителя фізичної культури», «Зміст і види професійної діяльності у сфері фізичної культури». Загалом змістовий складник професійної підготовки відповідає на запитання, що і в якому обсязі, які вміння та якості має засвоїти студент – майбутній учитель фізичної культури, щоб підвищити рівень сформованості професійної надійності педагога.

У ході формування професійної надійності використовують низку форм, методів і засобів. Специфіка майбутньої професії вчителя фізичної культури полягає в переважанні практичної діяльності, тому вибір організаційно-методичних інструментів повинен бути спрямований не лише на отримання теоретичних знань. Натомість варто зосереджувати увагу на розвитку й вивченні рухових умінь та навичок, оволодінні руховими діями, фізичними вправами, технічними елементами тощо.

З огляду на широкий спектр впливу на студента, для формування професійної надійності під час професійної підготовки корисними є практично всі відомі форми організації навчання: лекції, практичні й аудиторні заняття, тренінги, консультації, семінари, різновиди практик, зокрема педагогічна практика. Цінною вважають таку форму організації навчання, як проблемні лекції, семінари-дискусії, відеолекції, самостійна робота студента. Самостійну роботу студента доцільно організовувати для покращення фахових знань, розширення арсеналу рухових умінь і навичок.

Для характеристики методів навчання, корисних у процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури під час професійної підготовки, застосовано класифікацію, запропоновану С. Петровським, Є. Голантом. Згідно з позицією дослідників, усі методи можна

розподілити на три групи: словесні, наочні та практичні. Наголосимо, що основним критерієм цієї класифікації є джерела передання й характер сприйняття інформації (Курлянд, Осипова & Гурін, 2012, с. 129).

До словесних методів навчання належить розповідь, бесіда, робота з книгами та інші. Найбільш поширений метод, який забезпечує формування професійної надійності в майбутнього вчителя фізичної культури, – розповідь. За допомогою розповіді викладачі передають основну інформацію, пов'язану з фаховими знаннями, що дають змогу майбутньому вчителю виконувати функційні обов'язки. Для підвищення активності й зацікавленості в процесі навчання доцільно використовувати метод навчання – бесіду, у ході якої відбувається двосторонній обмін інформацією між студентами та викладачем. Останнім часом робота з книгою зазнала докорінних змін. На відміну від друкованих видань, набувають популярності тести, подані в електронній формі. Такий метод навчання дещо важчий для сприйняття, проте розширює можливості студентів в опрацюванні електронних текстів, їх збереженні, редагуванні та друку.

Із-поміж наочних методів у процесі професійної підготовки здобуває популярність метод демонстрації, зважаючи на широкі можливості створення мультимедійних презентацій, які суттєво покращують сприйняття навчального матеріалу. Практичні методи навчання незамінні в процесі вивчення фізичних вправ, технічних елементів, удосконалення рухових дій. Практичні методи навчання допомагають студентам закріплювати в ході практичних занять набуті знання. Крім усталених методів навчання, у процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури використано інші методи: ігрові, змагальні, проблемного викладання, роботу в парах, метод проектів, мозковий штурм, моделювання педагогічних ситуацій.

Аналізуючи засоби формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, зауважимо, що вчитель має володіти великим арсеналом рухових вправ. Основний засіб, який доцільно використовувати, – фізична вправа. Поряд із фізичними вправами важливими є інші засоби: комп'ютерна техніка, мультимедійне обладнання, сучасні планшети й мобільні телефони, відеокамери, спортивний

інвентар тощо. У цілому якісне використання в навчальному процесі зазначених форм, методів і засобів навчання сприятиме успішному формуванню професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Важливий елемент системи формування професійної надійності – навчально-методичне забезпечення, що сприяє формуванню професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Наголосимо, що навчально-методичне забезпечення (НМЗ) слугує потужним допоміжним ресурсом, який суттєво розширює можливості навчально-виховного процесу. НМЗ допомагає реалізувати освітній процес усім його учасникам. Зокрема, викладачі мають змогу використовувати нові, більш сучасні методи й педагогічні технології у своїй професійній діяльності. Студенти за допомогою НМЗ підвищують ефективність навчання в ході опанування нових матеріалів, підготовки до занять, виконання розрахунків та обчислень до лабораторних і практичних робіт, підготовки до контрольних робіт, заліків, іспитів тощо. Розробляючи НМЗ, навчальний заклад гарантує високу якість надання освітніх послуг (Аргунова, 2000). Якість НМЗ є важливим чинником, що беруть до уваги під час ліцензування й акредитації будь-якої спеціальності.

Загалом НМЗ освітнього процесу охоплює різні види документації: документи, пов'язані з навчальним процесом за певною спеціальністю; навчально-методична документація з кожної дисципліни; підручники й навчальні посібники; різні дидактичні та наочні матеріали; комп'ютерні програми; відеофільми; мультимедійні презентації; електронні освітні ресурси; онлайн-сервіси для навчання тощо. Навчально-методичне забезпечення за спеціальністю складається з освітньо-професійної програми й засобів діагностики; навчального плану; навчальних і робочих програм дисциплін; програм практик; тематики творчих робіт; програми державних іспитів; методичних вказівок до дисциплін, практик, курсових робіт тощо.

Для сучасної освіти характерне широке використання комп'ютерних технологій в освітньому процесі, що відображено в навчально-методичному забезпеченні системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (розроблення модульних курсів, упровадження тестового

контролю, використання інтернет-ресурсів, підготовка віртуальних лекцій, лабораторних робіт тощо).

Особливої уваги потребує НМЗ, пов'язане з формуванням професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Кожна з дисциплін охоплює певні знання, важливі в процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури під час професійної підготовки. Належний рівень розробленого методичного забезпечення суттєво допомагає студентові успішно оволодівати навчальним матеріалом, здобувати потрібні знання. Більшість навчальних дисциплін лише частково порушує питання, пов'язані з професійною надійністю вчителя. У межах дослідження виокремлено чотири ключові дисципліни, які відіграють особливу роль у процесі формування професійної надійності. Такі дисципліни забезпечують основу НМЗ процесу формування професійної надійності. До них належать: професійна майстерність (за професійним спрямуванням); зміст і види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури та спорту, професійна надійність учителя фізичної культури, теорія і методика фізичного самовдосконалення.

Професійна майстерність містить цілий розділ, де професійна надійність потрактована як одна з передумов професіоналізму вчителя фізичної культури. У межах дисципліни «Зміст і види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури і спорту» на прикладі професії вчителя фізичної культури конкретизовано вимоги до сучасного вчителя. Частина з них безпосередньо стосується професійної надійності вчителя фізичної культури. Професійна надійність учителя фізичної культури охоплює загальні відомості про поняття надійності та його значення в освітній сфері, розкриває сутність терміна надійності вчителя фізичної культури. Поряд із цим у змісті дисципліни передбачено відомості про педагогічну систему формування професійної надійності, з'ясовано умови її формування. Особливий акцент зроблено на методиці формування професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури під час педагогічної практики. Дисципліна «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» більшою мірою пов'язана з практичними заходами,

спрямованими на забезпечення професійної надійності як у процесі професійної підготовки, так і безпосередньо під час роботи, зокрема через збільшення рухового арсеналу вчителя фізичної культури.

Навчально-методичне забезпечення системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури містить: навчальний посібник «Психологія праці», навчально-методичний посібник «Фізіологічні основи рухової активності», методичні рекомендації («Професійна надійність учителя фізичної культури», «Спортивна морфологія», «Біомеханіка», «Спортивні споруди», «Спортивна метрологія», «Основи методики фізичного тренування»).

У процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури вагому роль відіграє педагогічна практика. Сутність поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури полягає в здатності й готовності майбутніх педагогів виконувати професійні дії, що реалізують у реальних умовах під час проведення уроку з фізичної культури. Саме в ході педагогічної практики стає можливим оцінювання рівня сформованості професійної надійності. З огляду на тривалість практики й необхідність належного рівня готовності до виконання вчительських функцій, педагогічну практику умовно поділено на три стадії: ознайомлювальну, фрагментарну, реалізаційну. Зазначені стадії окреслюють послідовний процес пристосування до професійної діяльності.

Після закріплення за певною школою (базою практики) студенти спочатку ознайомлюються з різними складниками освітнього процесу з фізичної культури, вивчають документацію, налагоджують контакти з учнями, оглядають наявну матеріально-технічну базу та спортивний інвентар. Крім того, вони вивчають досвід проведення уроків із фізичної культури, форми й методи проведення уроків.

Друга стадія (фрагментарна) полягає в поступовому входженні в професію. Студенти виконують окремі елементи уроку, наприклад розминку, підготовчу частину, деякі вправи тощо. Водночас студенти аналізують вплив фізичного навантаження на учнів, вивчають способи дозування вправ, методи контролю за станом здоров'я учнів тощо.

Третя стадія (реалізаційна) пов'язана з цілісним проведенням уроку студентами, коли практиканти повністю заміщують учителя з фізичної культури. Фактично ця фаза є найважливішою та найвідповідальнішою під час професійної підготовки, оскільки від правильності управлінських команд залежить не лише оцінка за проведений урок чи за педагогічну практику загалом, а й здоров'я учнів, їхній психічний та емоційний стан.

Контрольно-оцінювальна підсистема слугує для визначення стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Цей елемент складається з компонентів, критеріїв і показників, які характеризують професійну надійність учителя фізичної культури.

Сформованість морфо-функційного компонента за ресурсним критерієм вивчена за такими ознаками: стан розвитку мускулатури; стан дихальної системи; відновлюваність після фізичного навантаження й фізична витривалість. Сформованість когнітивного компонента за знаннєвим критерієм визначають, беручи до уваги наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень; наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури.

За рефлексивним критерієм особистісно-мотиваційний компонент детермінують такі показники: здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання, самоаналіз власних дій); толерантність до невизначеності; саморегуляція поведінки; активність особистості; сила волі; самовладання; відповідальність; дисциплінованість; прагнення до самовдосконалення; мотивація до ефективної професійної діяльності.

Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм характеризують такі професійні вміння: комунікативні вміння; методичні вміння (уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання; уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці; уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її); уміння прогнозувати потенційні небезпеки.

Рівень вияву конкретного показника варто оцінювати на основі шкали, поданої вище, що дає змогу визначити три рівні: низький, середній і високий. Розраховані емпіричним шляхом та схарактеризовані рівні показників професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури сприяють точному й об'єктивному визначенню рівня сформованості професійної надійності в будь-якого студента під час проходження педагогічної практики.

У ході оцінювання вкрай важливо максимально дотримуватися чіткого порядку й процедури аналізу професійної надійності. Це, з одного боку, забезпечить більш точні та об'єктивні емпіричні дані, з іншого – оптимізує порівняння показників надійності студентів із такими самими даними, виявленими в учителів-практиків.

Досліджуване явище має комплексний характер, до його структури входять різні компоненти, яким властиві певні показники. Безпосереднє визначення стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує використання діагностичного інструментарію. Морфо-функційний компонент для визначення стану розвитку мускулатури вмотивовує доцільність використання міліметрових стрічок. Аналіз стану дихальної системи виконаний за допомогою спірометра. Відновлюваність після фізичного навантаження схарактеризована за допомогою окреслення функційних проб, із використанням дозованого фізичного навантаження, хронометражу. Пальпаторний метод дає змогу визначити частоту серцевих скорочень до й після фізичного навантаження. Фізичну витривалість оцінено за допомогою приладу (пульсометр «Sigma PC 9 Man»).

Показники когнітивного й особистісно-мотиваційного компонента визначаємо на основі анкетування, тестового контролю, особистісних опитувальників, методів і методик. Визначення сформованості професійної надійності за діяльнісним компонентом потребує використання відеозапису й аудіозапису уроків, перевірки змісту проведеного уроку щодо плану-конспекту уроку.

Одночасне визначення рівня сформованості професійної надійності й порівняння між студентами, які здобувають освіту, та вчителями фізичної культури дають змогу виявити слабкі сторони в професійній надійності майбутніх

учителів фізичної культури. Студент може більш ефективно використати час між завершенням педагогічної практики до моменту працевлаштування за фахом, завдяки цілеспрямовану впливу на слабкі сторони професійної надійності.

Характеристика основних елементів системи формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури спонукає до висновку, що всі підсистеми перебувають у тісних взаємозв'язках. Крім послідовного переходу від соціального замовлення, формування мети на основі концептуально-цільової та теоретико-методологічних підсистем, реалізації інших підсистем, подана система має зворотній зв'язок.

Професійна надійність майбутнього вчителя фізичної культури, на нашу думку, формується поступово, починаючи з першого курсу навчання й завершуючи проходженням педагогічної практики, тому діагностувати її рівень можна лише після завершення роботи, під час проведення студентами повноцінних уроків із фізичної культури в школі.

Ця обставина ускладнює корекцію підготовки для конкретного студента, лише допомагає виявити проблемні аспекти підготовки, надати рекомендації для полегшення адаптаційного періоду на початку професійної діяльності. Виявлені недоліки й прогалини в підготовці, які мають системний характер, повторюються в багатьох студентів, містять цінну інформацію, оскільки вможливають зміни в освітньому процесі, корегування педагогічних умов, змісту освіти, форм методів і засобів навчання та виховання. Із цих міркувань зворотній зв'язок спрямований на формувально-діяльнісну підсистему, не тільки відкриває можливості впливу на проблемні місця професійної підготовки, виявлені недоліки та прогалини в реалізації системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, а й допомагає вчасно реагувати на зміни, які відбуваються в суспільно-економічному житті людей. Зокрема, стан фізичної культури і спорту в державі, фінансування сфери фізичної культури, розбудова матеріально-технічної бази, пропаганда й популяризація на державному рівні здорового способу життя, удосконалення інноваційних методів навчання, упровадження комп'ютерних та інформаційних технологій в освітній процес тощо безпосередньо або

опосередковано впливають на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Отже, важливим етапом у процесі дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури є розроблення й упровадження в освітній процес системи, що представлена у вигляді чотирьох підсистем: концептуально-цільової, теоретико-методологічної, формувально-діяльнісної та контрольної-оцінювальної. У складі кожної підсистеми схарактеризовано окремі елементи, які перебувають у взаємозв'язках і спрямовані на досягнення основного результату – позитивної динаміки сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Висновки до другого розділу

1. На основі компліментарності, взаємного доповнення дослідження науковими даними, що стосуються теорії надійності, докладного опису специфіки майбутньої професії представлено структуру професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що складається з чотирьох компонентів: морфо-функційного, когнітивного, особистісно-мотиваційного, діяльнісного.

Морфо-функційний компонент охоплює морфологічні й функційні ознаки людини, що розкривають будову тіла, фізіологічні властивості та фізичний стан організму майбутнього педагога, сукупно забезпечуючи готовність провадити професійну діяльність з оптимальними фізіологічними витратами. Когнітивний компонент містить професійні знання, що дають змогу майбутньому фахівцеві грамотно планувати, проводити контроль та вміло організовувати свою роботу, спрямовану на виконання комплексу освітніх, оздоровчих і виховних завдань. Особистісно-мотиваційний компонент охоплює професійно особистісні якості та мотиви, що спонукають майбутнього вчителя фізичної культури до активної цілеспрямованої діяльності. Діяльнісний компонент містить професійні вміння, що формують здатність майбутнього вчителя фізичної культури ефективно виконувати професійні дії, згідно з поставленими завданнями.

Компоненти професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури схарактеризовано за ресурсним, знаннєвим, рефлексивним, процесуальним критеріями. Ресурсному критерію професійної надійності, який віддзеркалює резервні можливості, характеризує накопичення певного запасу життєвих сил майбутніх учителів фізичної культури, що забезпечує здатність і готовність у них ефективно провадити свою подальшу професійну діяльність, відповідають показники: стан розвитку мускулатури та дихальної системи, відновлюваність після фізичного навантаження, фізична витривалість. Знаннєвий критерій професійної надійності, що описує опанування майбутнім педагогом професійних знань, необхідних для реалізації діяльності, проаналізований за показниками: наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень; наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. Рефлексному критерію професійної надійності, що відображає здатність майбутніх учителів фізичної культури оцінювати свої можливості, бажання, прагнення до активної роботи, об'єктивного осмислення й оцінювання власних дій, розуміння своєї ролі в процесі забезпечення освітнього процесу, відповідають показники: здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання; самоаналіз власних дій), толерантність до невизначеності, саморегуляція поведінки, активність особистості, сила волі, самовладання, відповідальність, дисциплінованість, прагнення до самовдосконалення, мотивація до ефективної професійної діяльності. Процесуальний критерій, який представляє систему професійних умінь, що позначаються на побудові діяльності майбутніх учителів фізичної культури, аналізі професійних дій, порядку та послідовності їх реалізації, пов'язаний із такими показниками: комунікативні вміння, методичні вміння (уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання, уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці, уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її), уміння прогнозувати потенційні небезпеки.

2. Показники, які характеризують компоненти професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, визначено за трьома рівнями: низьким, середнім і високим. Рівні сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури проаналізовані з використанням усталених методів і методик дослідження, шкал оцінювання. Шкали оцінювання окремих професійних умінь, що характеризують професійну надійність, розроблено на основі емпіричного опису професійної надійності вчителів фізичної культури із застосуванням математичного методу сигмальних відхилень. З огляду на механізми резервування й компенсації, принцип рівнозначності показників і критеріїв, загальний рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури діагностований за трьома рівнями: високим, середнім і низьким.

3. Авторська концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури представлена у вигляді трьох окремих концептів: методологічного, теоретичного й методичного, що вможливають усебічне потрактування сутності досліджуваного явища, окреслення його можливостей щодо формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в умовах вищої освіти. Передумовою розроблення авторської концепції формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки послугувало ґрунтовне дослідження проблеми професійної надійності, урахування специфіки професії та виявлення емпіричних даних, отриманих у ході студіювання професійної надійності вчителів фізичної культури.

4. На підставі провідних положень формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та з огляду на виокремлені педагогічні умови розроблено модель системи формування професійної надійності, що складається з чотирьох підсистем: концептуально-цільової, теоретико-методологічної, формувально-діяльній та контрольній-оцінювальній.

Соціальне замовлення в поданій системі актуалізує проблему якісної підготовки професійно надійних учителів фізичної культури, здатних ефективно працювати в сучасних умовах. Концептуально-цільова підсистема, зважаючи на потреби соціального замовлення й чинне нормативно-правове забезпечення,

містить концепцію наукового дослідження, характеристику функцій, завдань та вимоги до професійно надійних майбутніх учителів фізичної культури.

Теоретико-методологічна підсистема представляє методологічний апарат дослідження формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що ґрунтований на філософських положеннях і низці методологічних підходів та принципів, які диференційовані на загальнонаукові, дидактичні, виховні, специфічні.

Основу формувально-діяльнісної підсистеми становлять педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, характеристика етапів професійної підготовки (підготовчий, теоретично-пізнавальний, практично-орієнтований); обґрунтування змісту, форм, методів та засобів навчання, навчально-методичне забезпечення.

Контрольно-оцінювальна підсистема відображає діагностичний інструментарій визначення показників сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що характеризують компоненти (морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісний) за критеріями (ресурсним, знаннєвим, рефлексивним, процесуальним). Результатом реалізації моделі системи стає позитивна динаміка сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Загалом формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури представлено нами як неперервний поетапний процес професійно-особистісного зростання, що зумовлює якісні трансформації в компонентах професійної надійності, зважаючи на особливості професійної підготовки та професійної діяльності.

Основні наукові результати розділу опубліковано у таких працях автора [29, 30, 32, 388, 389, 391, 393, 394, 395, 398, 399, 401, 407, 408, 409, 410, 415, 417, 419, 426, 427, 428, 429, 432].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Ефективне впровадження системи формування професійної надійності в освітній процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури не можливе без обґрунтування методичних основ становлення професійної надійності, створення й реалізації ефективних педагогічних умов, які проаналізовані з огляду на особливості професійної діяльності вчителя фізичної культури та потреби сучасної школи.

У науковій літературі запропоновано різні підходи до потрактування педагогічних умов. Згідно з філософським баченням, умова означає «категорію, у якій відображено універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує» (Шинкарук, 1986, с. 703); «завдяки наявності умов властивості речей переходять з можливості в дійсність» (с. 704). Щоб сформувати певне явище, зокрема професійну надійність учителя, необхідно забезпечити наявність низки умов. У дослідженні професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури схарактеризована як педагогічна категорія, тому необхідно акцентувати увагу саме на педагогічних умовах.

Учений Ю. Бабанський (1987) виокремив педагогічні умови як конкретні педагогічні обставини, що сприяють або, навпаки, протидіють виявам певних педагогічних закономірностей. Педагог А. Багдужева (2006) трактує педагогічні умови як обставини, що перебувають в основі процесів навчання та виховання. Цілеспрямована увага до педагогічних умов через відбір, конструювання змісту навчання, застосування різних методів та організаційних форм навчання сприяє досягненню дидактичних цілей (Андреев, 1981, с. 86). До педагогічних умов учені

О. Назарова (2003), А. Найн (1998) зараховують сукупність різних об'єктивних можливостей, які наповнені змістом і формами навчання, різними методами, педагогічними прийомами, своєрідністю матеріально-просторового середовища, що загалом спрямовані на виконання дослідницьких завдань. І. Аксаріна (2006) серед педагогічних умов виокремлює ті, які не тільки свідомо створюють в освітньому процесі, а й ті, що забезпечують найбільш ефективний перебіг цього процесу.

У працях Н. Тверезовської, Л. Філіппової (2009) систематизовано підходи до витлумачення педагогічних умов. За основу педагогічних умов вибрано характеристики педагогічного середовища; обставини, що зумовлюють реалізацію педагогічного процесу; чинники, шляхи й напрями педагогічного процесу; форми, методи та педагогічні прийоми; уявні результати педагогічного процесу. Зважаючи на великий спектр різних підходів до диференціації педагогічних умов, автори пропонують розмежовувати ті, що свідомо створюють у педагогічному процесі та які сприяють найбільш ефективному його перебігу.

Більш докладно педагогічні умови схарактеризовані в працях Н. Іпполітової, Н. Стерхової (2012). Під педагогічними умовами дослідники розуміють «окремий компонент педагогічної системи, що відображає сукупність можливостей освітнього й матеріально-просторового середовища, що впливають на особистісний і процесуальний аспекти системи та забезпечують її ефективне функціонування й розвиток» (с. 11). Крім того, автори пропонують розрізняти педагогічні умови за трьома групами: організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні, дидактичні.

Загалом усі педагогічні умови спрямовані на функціонування педагогічної системи, реалізацію цілісного педагогічного процесу, водночас для кожної з груп характерні певні ознаки. У руслі організаційно-педагогічних умов зазнають актуалізації можливості освітнього середовища, спрямовані на досягнення педагогічних цілей (Козирева, 1999; Беліков, 2004), взаємодія учасників педагогічного процесу (Павлов, 1999), цілеспрямований управлінський вплив педагогічного процесу (Сверчков, 2009). На відміну від організаційно-педагогічних, психолого-педагогічні умови зорієнтовані на розвиток особистості

суб'єктів педагогічного процесу. За таких умов питання, пов'язані з особистісним аспектом педагогічної системи, формуванням і вихованням професійно освіченого, грамотного й вихованого фахівця, домінують над особливостями організації педагогічного процесу. Натомість дидактичні умови конкретизовані через форми й методи навчання, використання засобів навчання для досягнення дидактичних цілей. Такий поділ, на наш погляд, є дещо умовним, оскільки кожна з окреслених груп педагогічних умов представляє елементи й ознаки інших. Водночас вибирати й формулювати педагогічні умови потрібно з огляду на специфіку досліджуваного явища.

Аналогічних міркувань дотримуватимемося в ході виокремлення педагогічних умов формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в освітньому процесі. Диференційовані нами педагогічні умови, з одного боку, мають сприяти ефективному формуванню професійної надійності, з іншого – зважати на специфіку професійної діяльності й процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Нижче схарактеризовано педагогічні умови, які спрямовані на покращення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури та беруть до уваги специфіку професійної діяльності.

Досліджуючи шляхи оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури, О. Тимошенко (2009) описав умови, які сприяють покращенню якості професійної підготовки: наукова організація педагогічної праці у вищій школі на адміністративному й навчальному рівнях; узгодження змісту навчального плану підготовки вчителів фізичної культури з програмами підготовки фахівців у зарубіжних країнах та уніфікація їх у межах України; створення якісно нових навчально-методичних комплексів з інтегрованих курсів, спрямованих на реалізацію принципу наступності та єдності змістового й процесуального аспектів навчальної діяльності; організація самостійної роботи студентської молоді з використанням комп'ютерних технологій, електронних підручників, навчально-методичних карток для вивчення матеріалу й діагностичних засобів визначення успішності майбутніх учителів фізичної культури.

Л. Сущенко (2003) проаналізувала низку організаційно-методичних умов, спрямованих на покращення особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців сфери фізичної культури і спорту. До таких умов, на думку дослідниці, належать: узгодження цілей особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту із загальними цілями вищої фізкультурної освіти; реалізація принципу наступності в змісті й організаційних формах професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в закладах вищої освіти; упровадження педагогічних технологій, зокрема інформаційних, спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту.

Серед педагогічних умов, що сприяють успішній підготовці майбутніх учителів фізичної культури, О. Ажиппо (2013) виокремив такі: використання модульно-рейтингової технології; індивідуалізація підготовки майбутнього вчителя фізичної культури; організація взаємодії викладачів і студентів у процесі професійної підготовки.

Вагоме наукове зацікавлення становлять психолого-педагогічні умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в освітньому процесі закладів вищої освіти, що запропоновані Н. Степанченко (2017): цілеспрямована мотивація студентів і викладачів до навчання та педагогічної діяльності; поглиблення змісту професійно спрямованого навчання з педагогічних дисциплін; комплексне системно-цільове проектування професійної підготовки; застосування інноваційних технологій, зорієнтованих на розвиток педагогічної майстерності вчителя.

Л. Іванова (2007) доводить необхідність удосконалення навчальних планів, підготовки навчально-методичного забезпечення, оптимізації методики навчання, сучасного матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в закладах вищої освіти, вважаючи їх значущими педагогічними умовами формування компонентів підготовленості майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи.

Згідно з науковою позицією Б. Шияна, забезпечення високого рівня професійної підготовки (2001) можливе в разі виконання таких умов: наукове обґрунтування й упровадження в процес підготовки знань, умінь і навичок, спрямованих на формування фізичної культури школярів; упровадження в систему фізичного виховання інноваційно-педагогічної діяльності, що складається з конструктивного, організаційного, комунікативного та дослідницького компонентів.

Із-поміж педагогічних умов, що сприяють формуванню організаційної компетентності майбутніх учителів фізичної культури, С. Пільова (2011) виокремила: створення позитивної мотивації майбутніх учителів до провадження організаторської діяльності, насиченість навчального процесу активними методами навчання, залучення майбутніх учителів до участі в командних спортивних іграх.

В. Дручик (2017) обґрунтував педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'язберезувальних технологій у старшій школі. До таких умов, за висловом автора, належать: трансформація змісту підготовки майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти; педагогічна діагностика з використанням комп'ютерних технологій для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'язберезувальних технологій у старшій школі; набуття досвіду студентами щодо впровадження здоров'язберезувальних технологій у процесі практичної діяльності зі старшокласниками.

Досліджуючи формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, М. Карченкова (2006) зосередила увагу на важливих педагогічних умовах, як-от: поетапна підготовка студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграція професійно орієнтованих дисциплін, диференційований підхід до вибору методів педагогічного впливу відповідно до рівня професійної готовності студентів; застосування особистісно орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів; забезпечення різнорівневого змісту навчальних і практичних занять, відповідно до набутих знань та вмінь

студентів; проведення професійної діагностики та коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах; активізація самостійної роботи студентів із використанням комплексно диференційованих налаштувань студентів на саморозвиток, самовдосконалення, творчу самореалізацію.

У працях Т. Матвійчук (2015) запропоновано розрізняти такі умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури: удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів через інтегрування всіх її компонентів; системне врахування принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури; застосування комплексу інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»; організація розвивального освітнього середовища ЗВО галузі фізична культура і спорт.

Серед важливих умов підготовки високоосвіченого вчителя фізичної культури, крім наявності фахових знань, S. Carpel (2007) назвала процеси соціалізації, зокрема: взаємодію з іншими викладачами та студентами; спілкування й обмін досвідом у спортивних командах, у секціях гуртках тощо.

Теоретичний аналіз наукових досліджень, присвячених проблемам професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, засвідчив наявність різних педагогічних умов, які сприяють формуванню різних аспектів професійної діяльності. Водночас зміст педагогічних умов суттєвою мірою зумовлений специфікою аналізованого явища.

Усебічне опрацювання наукових підходів до виокремлення умов професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури спонукає до висновку про відсутність обґрунтованого спрямування умов на формування професійної надійності. Варто зазначити, що більшість наукових праць тією чи тією мірою стосується проблеми формування професійної надійності, оскільки вчені акцентують увагу на покращенні рівня професійних знань, умінь і навичок майбутніх учителів фізичної культури, на створенні належних умов навчання, упровадженні в навчальний процес сучасних методів та інноваційних технологій

навчання, оптимізації й модернізації процесу навчання, покращенні ціннісно-мотиваційної сфери студентів тощо.

На підставі теоретичного викладу порушеної проблеми диференційовано чотири педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в ході професійної підготовки у ЗВО, а саме: оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань.

Педагогічні умови беруть до уваги в процесі формування професійної надійності, оскільки вони акцентують на особистості майбутнього вчителя фізичної культури, його мотиваційній сфері, важливих якостях фахівця, що сприяє формуванню фахових компетентностей. Такі умови пов'язані з управлінськими діями з боку педагога, навчально-методичним забезпеченням. У ході аналізу педагогічних умов доцільно окреслити їхній зміст, форми й методи реалізації, кінцеві та проміжні цілі цілісного освітнього процесу, засоби й види впливу, спрямовані не лише на розвиток особистості, а й на формування результатів навчання та розширення професійних компетентностей (Солтик, 2018h).

Комплексний вплив педагогічних умов на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури необхідно представити в схематичному вигляді. На рис. 3.1 зображено вплив педагогічних умов на формування окремих компонентів професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Логіка викладу спонукає до опису особливостей реалізації виокремлених педагогічних умов у процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

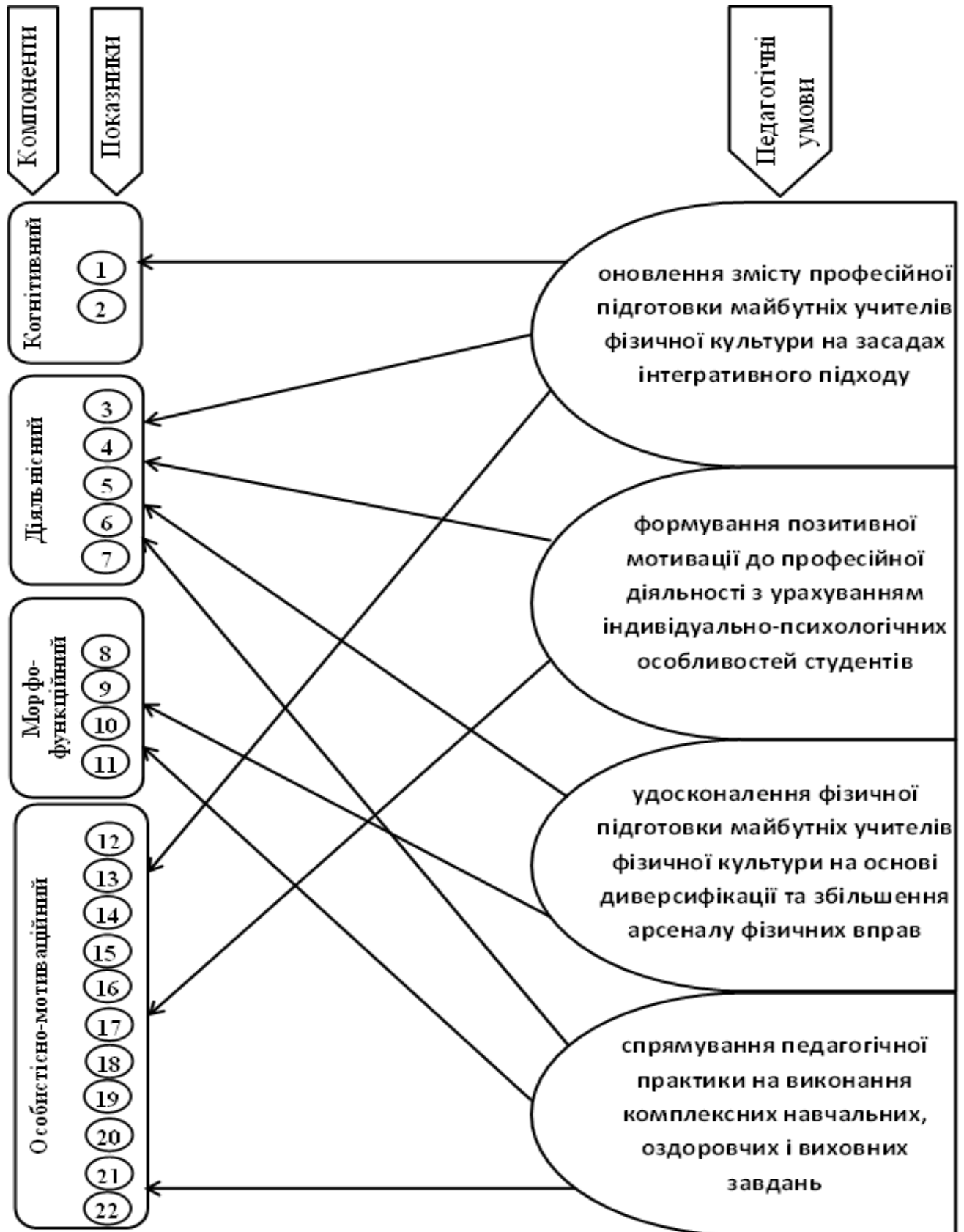

Рис. 3.1. Схема впливу педагогічних умов на формування компонентів професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

3.2. Оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу

У сучасних умовах ефективного формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує цілісної та узгодженої взаємодії багатьох складників освітнього процесу. З одного боку, обов'язковою має бути висока активність студентів, які здобувають освіту, з іншого – освітній процес повинен бути якісно забезпечений висококваліфікованими науково-педагогічними працівниками, а також дидактичними матеріалами, модерною навчальною матеріально-технічною базою тощо. Водночас створення належних умов, координація дій, об'єднання зусиль, спрямованих на формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури у ЗВО, потрібно організувати на науковому підґрунті з дотриманням чітких правил. У цьому зв'язку присутню роль відіграє інтегративний підхід.

Досліджуючи професійну надійність як інтегративну професійно-особистісну якість майбутнього педагога, що охоплює знаннєву базу, низку професійних умінь, індивідуально-типологічні властивості, професійні якості тощо, зауважимо, що цілеспрямоване її формування потребує комплексної реалізації в освітньому процесі. З огляду на великий масив навчальної інформації, сукупність професійних умінь і навичок, фахових компетентностей, які регламентовані в освітніх програмах підготовки вчителів фізичної культури, успішне формування професійної надійності вимагає високого рівня інтеграції професійних знань.

Інтегративний підхід, що застосовують у наукових дослідженнях, актуалізує різні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, що опосередковано пов'язані з формуванням професійної надійності. Зокрема, А. Бабенко (2015), використовуючи інтеграційно-тематичний підхід, обґрунтував можливість майбутніх учителів фізичної культури ефективно засвоювати професійні та спеціальні знання завдяки ущільненню, переконструюванню й концентрації всього змісту навчального матеріалу. Автор описує інтеграцію

традиційних та інноваційних навчальних процесів в організаційному, змістовому й методичному аспектах як один зі стратегічних напрямів оновлення системи підготовки майбутніх учителів фізичного виховання.

Студіюючи професійно-педагогічну компетентність учителя фізичної культури, Н. Степанченко (2017) витлумачила її як інтегративне, багаторівневе й багатокомпонентне утворення, що об'єднує світоглядні позиції особистості, професійні знання та вміння, особистісні якості й власний досвід.

І. Грінченко (2012) звертає увагу на необхідність інтеграції нових педагогічних технологій до процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. І. Лапичак (2015) убачає шлях удосконалення системи формування професійних знань і вмінь фахівців фізичного виховання через використання інтегративного підходу.

Завдяки використанню інтегративного підходу стає можливим доповнення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури теоретичними знаннями з галузі олімпізму та олімпійського руху (Бондар, 2015). Зважаючи на значущість пропаганди здоров'я, популяризації активного способу життя у сфері фізичної культури і спорту, J. Harris (2014) пропонує планувати в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури викладання медичних і медико-біологічних дисциплін.

Інтегративний підхід відіграє важливу роль під час педагогічної практики. Як зазначають А. Ніконець, О. Михайловський (2017), «саме проходження практики допомагає студентам інтенсифікувати процеси самоосвіти й самовиховання, підвищити рівень професійної готовності; синтезувати педагогічні знання з практичною діяльністю» (с. 227).

В. Омеляненко (2012) трактує інтеграцію змісту дисциплін природничо-наукового циклу як одну з умов формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури. Як зазначив учений, «інтеграційний підхід до змісту освіти відкриває нові можливості для становлення гуманістичної моделі природничо-наукової підготовки майбутніх учителів фізичної культури (с. 100). В. Данилко (2018) у контексті формування

здоров'язбережувальної компетентності наголошує на важливості в професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури «розширення інформаційного та виховного простору через інтеграцію освіти, науки, культури, охорони здоров'я, спорту, що забезпечує залучення студентів до формування фізично, психічно й соціально здорової особистості» (с. 238).

На доцільності та нагальності більш глибоких змін у системі професійної підготовки з використанням інтегративного підходу зосереджує увагу багато вчених. Зокрема, серед напрямів оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури О. Тимошенко (2009) називає використання міждисциплінарних і внутрішньо-дисциплінарних зв'язків через створення інтегрованих курсів. А. Маракушин, В. Коновалов, С. Юр'єв (2013) одним з основних засобів оптимізації навчальної діяльності вважають системне узгодження цілей і змісту професійної підготовки. Проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури на загальнодержавному рівні, перебудови й модернізації системи фізкультурної освіти відображено в працях В. Платонова (1990), Ю. Шкрєбтія (1996). Крім інтеграції знань у процесі професійної підготовки, важливим є формування інформаційної культури майбутніх учителів фізичної культури (Гуревич & Кадемія, 2004; Генсерук, 2005; Драгнєв, 2011).

S. Carpel (2007) акцентує на тому, що для підготовки високоосвіченого вчителя фізичної культури недостатньо лише інтеграції фахових знань, які пропонують для опанування в процесі навчання. Майбутні вчителі мають широко використовувати соціальні аспекти навчання.

Важливість розв'язання проблем професійної підготовки, описаних вище, доведена й у проекті стандарту підготовки майбутніх бакалаврів середньої освіти (за предметною спеціалізацією «Фізична культура») (Пангелова, Іванова, & Козіна, 2017). Загалом спрямування всіх зусиль на покращення якості й удосконалення професійної підготовки повинно позначитися на формуванні професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури.

Аналізуючи зміст фахових компетентностей майбутніх учителів фізичної культури, що представлені в стандарті, зазначимо, що вони стосуються переважно

учнів, характеризують здатність фахівця провадити професійну діяльність, спрямовану на розвиток і перетворення фізичних, фізіологічних, особистісних якостей учнів, їхньої пізнавальної та когнітивної сфери. Ідеться, зокрема, про такі здатності: здатність формувати в учнів предметні компетентності з фізичного виховання, медико-біологічних та психологічних основ і технологій розвитку рухових умінь та навичок і фізичних якостей, санітарно-гігієнічних основ діяльності у сфері фізичної культури; здатність застосовувати сучасні методи й освітні технології навчання у фізичному вихованні; здатність проводити об'єктивний контроль та оцінювання рівня навчальних досягнень учнів із фізичного виховання; здатність аналізувати особливості сприйняття й засвоєння учнями навчальної інформації для прогнозування ефективності та корекції навчально-виховного процесу з фізичного виховання; здатність проводити профілактику травматизму, забезпечувати охорону життя й здоров'я дітей; здатність самостійно проводити навчальні заняття з фізичної культури з дітьми шкільного віку та учнями в загальноосвітніх установах, освітніх закладах середньої та професійної освіти, позакласну спортивно-масову роботу з учнями; здатність самостійно проводити заняття в шкільній секції спортивного напрямку, проводити профілактику травматизму; здатність виховувати в учнів соціально-особистісні якості (цілеспрямованість, організованість, працьовитість, відповідальність, громадянськість, комунікативність); здатність оцінювати фізичні здібності й функційний стан учнів, адекватно вибирати засоби та методи рухової діяльності для корекції стану учнів з огляду на індивідуальні особливості.

Водночас в стандарті бракує уваги до особистості майбутнього вчителя фізичної культури, формування фахових компетенцій, що характеризують здатність педагога спрямовувати зусилля на підвищення власного професійного рівня, забезпечують саморозвиток і самовдосконалення. До таких фахових компетентностей належать: здатність до аналізу, систематизації й оцінювання педагогічного досвіду, здатність до розроблення методики та технологій для розвитку рухових умінь і навичок та фізичних (рухових якостей) на основі розуміння й застосування положень фізіології, морфології, біохімії, біомеханіки;

здатність оволодівати базовими й новими видами фізкультурної діяльності; здатність проводити пошук, аналіз та оцінювання інформації, зокрема за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, що необхідне для формулювання й розв'язання професійних завдань, професійного та особистісного розвитку.

На підставі аналізу стандарту констатовано відсутність у документі фахових компетентностей, які були б пов'язані з професійною надійністю вчителів фізичної культури. З одного боку, важливість застосування надійнісних характеристик у професійній діяльності фахівців, зокрема у сфері фізичної культури, з іншого – відсутність повноцінного їх урахування в освітньому процесі підготовки зумовлюють необхідність оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

З огляду на комплексний характер досліджуваного явища, включення до складу професійної надійності компонентів, що стосуються різних аспектів особистості майбутнього вчителя фізичної культури (знання, уміння, морфо-функційні властивості, особистісні якості), оновлення змісту професійної підготовки, спрямоване на формування професійної надійності, доцільно проводити за трьома напрямками:

1) інтеграція знань із фахових дисциплін, що входять до навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури;

2) оновлення змісту окремих фахових дисциплін, які тісно пов'язані з проблемою формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури;

3) розроблення нових курсів для цілеспрямованого впливу на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Ефективне формування професійної надійності можливе за умови оновлення змісту професійної підготовки, що проходитиме на двох рівнях. На рівні університету оновлення змісту підготовки майбутніх учителів відбувається завдяки зміні кредитів на окремі дисципліни та включенню до навчального плану нових курсів. На рівні викладача для кожної дисципліни створюють робочу

програму, що містить виклад конкретного змісту. У документі зазначено обсяг знань, які студент має опанувати відповідно до освітньої програми. Знання дисципліни розподілені на окремі теми. Тематичне планування відіграє важливу роль, оскільки допомагає окреслити оптимальні шляхи реалізації навчально-виховного процесу через систему занять із теми. Кожна тема складається з окремих завдань, питань і розділів, що охоплюють концентровану сукупність знань та їхніх елементів (понять). Оновлення змісту професійної підготовки на рівні викладача полягатиме у включенні до змісту окремих дисциплін доцільних тем і питань, які стосуються проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Варто схарактеризувати насамперед перший напрям оновлення змісту професійної підготовки на основі інтеграції знань фахових дисциплін. У таблиці 3.1 подано орієнтовний список фахових дисциплін, які пов'язані з проблемою формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Таблиця 3.1

Орієнтовний перелік фахових дисциплін, спрямованих на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

№ з/п	Найменування дисципліни
1.	Анатомія людини.
2.	Біомеханіка.
3.	Фізіологія людини.
4.	Професійна майстерність учителя фізичної культури.
5.	Вступ до спеціальності.
6.	Теорія і методика фізичного виховання.
7.	Теорія і методика викладання фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах.
8.	Гімнастика з методикою викладання.

9.	Легка атлетика з методикою викладання.
10.	Організація та методика спортивно-масової роботи в ЗНЗ.
11.	Фізіологія рухової активності.
12.	Спортивні ігри та методика їх викладання.
13.	Плавання та методика їх викладання.
14.	Методика навчання основ здоров'я.
15.	Оздоровчий туризм та орієнтування.
16.	Теорія й методика дитячого та юнацького спорту.
17.	Прикладні одноборства з методикою викладання.
18.	Атлетизм із методикою викладання.
19.	Рекреаційні ігри.
20.	Ритміка й хореографія.
21.	Шейпінг із методикою викладання.
22.	Зміст та види професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту.
23.	Теорія і методика фізичного самовдосконалення.
24.	Професійна надійність учителя фізичної культури.
25.	Спортивні споруди та обладнання.
26.	Психологія фізичного виховання і спорту.
27.	Психологія здоров'я та здорового способу життя.
28.	Основи менеджменту, маркетингу та адміністрування в професійній діяльності вчителя фізичної культури.
29.	Спортивна морфологія.
30.	Спортивна метрологія.
31.	Гігієна фізичного виховання, спорту.
32.	Долікарська медична допомога в невідкладних станах.
33.	Безпека життєдіяльності людини.

Зважаючи на широке коло питань, що пов'язані з професійною підготовкою майбутніх учителів фізичної культури й опосередковано стосуються проблеми формування професійної надійності названих фахівців, інтегративний підхід дає змогу посилити теоретичне підґрунтя задекларованої проблеми завдяки об'єднанню та узгодженню змісту низки фахових дисциплін. У такому руслі доцільно схарактеризувати оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури щодо компонентів професійної надійності.

З огляду на багатозначне трактування поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, реалізація такої педагогічної умови, як оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу, впливає одразу на кілька компонентів професійної надійності.

Когнітивний компонент за знаннєвим критерієм представлений системою знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень та знаннями про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. На цій підставі можемо стверджувати, що оновлення змісту професійної підготовки повинно відбуватися в напрямі накопичення знань, зумовлених змістом цих показників.

Деталізуючи опис першого показника професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень), зауважимо, що майбутній учитель, використовуючи фізичну вправу як основний засіб фізичного виховання, повинен досконало знати сутність впливу, який чинить вправа на організм учня. Від ґрунтовності й цілісності сформованих знань буде залежати не лише ефективність професійної діяльності, а й здоров'я учнів.

Під дією фізичних вправ в організмі учня відбуваються численні зміни й перебудови, що можна характеризувати на різних рівнях організації людини, починаючи від клітинного й завершуючи системним. Фізичне навантаження має

вплив на серцево-судинну, дихальну, нервову та інші системи організму. Під впливом фізичних навантажень суттєвих змін зазнають м'язовий, жировий і кістковий компоненти тіла людини. Потужний вплив фізичних вправ призводить до появи адаптаційних механізмів із боку організму учня.

Осмилення багатогранного впливу фізичної вправи на організм учня спонукає до більш докладного опису окремих дисциплін, теоретичний матеріал яких стосується першого показника професійної надійності. «Анатомія людини» – одна з важливих дисциплін, оскільки вивчення анатомії людини формує базові знання про будову й функції опорно-рухового апарату; серцево-судинної системи; видільної системи; м'язового апарату; сече-статевої системи; нервової системи.

На відміну від анатомії, «Фізіологія людини» та «Фізіологія рухової активності» зосереджують увагу на фізіологічних функціях і процесах організму, вивчають механізми м'язового скорочення та механіку скорочення м'язів, аналізують роль центральної нервової системи в регуляції рухових функцій, значення автономної нервової системи для рухової діяльності, роль ендокринних залоз у регуляції функцій організму, функції й фізико-хімічні властивості крові, кровотворення та його регуляцію, серце і його фізіологічні властивості, біоелектричні явища в серці, показники роботи серця, регуляцію серцевої діяльності, рух крові по судинах, механізми регуляції гемодинаміки, біомеханіку зовнішнього дихання, етапи газоперенесення в системі дихання, регуляцію дихання, фізіологію системи травлення, фізіологію обміну речовин, обмін енергії й терморегуляцію, фізіологію слухового та вестибулярного аналізаторів тощо.

Дослідження біомеханічних властивостей організму людини, які пов'язані з виконанням фізичних вправ, потребує дисципліна «Біомеханіка». Аналіз переміщень частин тіла, розрахунок просторових, часових, просторово-часових характеристик перебуває в основі вивчення руху людини. Розвиток фізичних якостей учня (швидкості, сили, витривалості, гнучкості, спритності), закономірності формування рухового вміння постають у фокусі дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання». Проведенню аналізу тих змін будови

організму, що відбуваються під впливом фізичних навантажень, сприяє вивчення дисципліни «Спортивна морфологія».

Успішне розв'язання освітніх, оздоровчих і виховних завдань, що реалізує професійно надійний учитель фізичної культури, крім знань про вплив фізичних вправ на організм учня, потребує знань про організацію освітнього процесу з фізичної культури й управління ним, що засвідчує другий показник професійної надійності когнітивного компонента за знаннєвим критерієм. Важливим у цьому зв'язку є вивчення дисципліни «Основи менеджменту, маркетингу та адміністрування в професійній діяльності вчителя фізичної культури». У межах курсу увагу зосереджено на ознайомленні з керівними документами, що регламентують діяльність у сфері фізичної культури. Докладного опису потребують питання, пов'язані з плануванням, контролем процесу фізичної культури та з управлінням ним.

Проведення частих вимірювань у професійній діяльності вчителя фізичної культури передбачене дисципліною «Спортивна метрологія», що дає змогу забезпечувати точність і правильність вимірювань. Окремий тематичний напрям становить вивчення органолептичних та інструментальних методів контролю в процесі фізичного виховання. Правильність побудови освітнього процесу, черговість використання фізичних вправ, дозування перебувають у центрі уваги дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання».

Загалом акцентування на зазначених темах унаслідок застосування інтегративного підходу сприяє формуванню цілісного знання, що становить основу когнітивного компонента та забезпечує готовність і здатність ефективно виконувати професійні дії; впливає на рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Формування діяльнісного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за процесуальним критерієм передбачає формування таких професійних умінь: комунікативні вміння; методичні вміння (уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання; уміння

раціонально використовувати навчальний час на уроці; уміння розробляти структуру уроку й дотримуватися її); уміння прогнозувати потенційні небезпеки.

Загалом під умінням розуміють засновану на знаннях і навичках готовність людини успішно виконувати певну діяльність (Павелків, 2009). Важливою особливістю вмінь є тісний зв'язок із професійною діяльністю. Оскільки діяльність складається з різноманітних професійних дій, то й уміння її виконувати передбачає низку окремих вмінь.

Зважаючи на таке положення, кожен показник діяльнісного компонента представлений у вигляді вмінь і деталізований у вигляді більш вузьких вмінь, пов'язаних із виконанням учителем фізичної культури певних професійних дій (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Дисципліни, пов'язані з формуванням діяльнісного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Показники	Уміння	Нумерація дисциплін
Комунікативні вміння	Володіння навичками вербального супроводу виконання фізичних вправ.	4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24
	Володіння навичками вербального адміністрування організації та проведення уроку.	4, 5, 6, 10, 22, 24, 28
Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання	Володіння великим арсеналом фізичних вправ.	4, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21
	Уміння показувати правильне виконання фізичних вправ.	2, 4, 8, 9, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21
	Здатність спільно з учнями виконувати фізичні вправи.	4, 12, 18, 20, 21
	Уміння добирати фізичні вправи.	8, 9, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 23
Уміння раціонально використовувати навчальний	Уміння ставити завдання уроку.	4, 5, 6, 7, 23, 28
	Володіння спортивним інвентарем та обладнанням.	25
	Володіння методами й формами організації уроку.	6, 7, 14, 23

	Здатність формувати в учнів мотиви до занять фізичними вправами.	4, 5, 7, 23, 24, 26, 27
	Уміння розділяти урок на складники.	3, 4, 5, 6, 7, 11
Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її	Уміння дозувати фізичні вправи.	2, 3, 11, 23
	Уміння проводити контроль та самоконтроль за фізичним станом.	3, 7, 11, 23, 29, 30
	Уміння контролювати правильність виконання фізичних вправ.	2, 6, 7, 23
Уміння визначати та прогнозувати можливі потенційні небезпеки	Здатність забезпечувати страхування під час виконання вправи учнем.	8, 13, 17, 18
	Уміння правильно й безпечно користуватися спортивним обладнанням та інвентарем.	8, 9, 12, 13, 18, 25
	Уміння дотримуватися санітарно-гігієнічних норм і правил охорони праці.	31, 33
	Уміння грамотно діяти в надзвичайних ситуаціях.	32, 33

У руслі докладного аналізу кожного показника діяльнісного компонента за процесуальним критерієм зазначимо, що комунікативні вміння є важливими й необхідними для всіх педагогічних професій. Якщо інші вміння акцентують більшу увагу на переданні знань у професії вчителя фізичної культури, то комунікативні вміння виявляються переважно у вигляді вербального супроводу виконання фізичних вправ, у поясненні, формулюванні зауважень щодо можливих помилок під час виконання різних дій. Для володіння високим рівнем вербальної діяльності необхідно, щоб майбутні вчителі фізичної культури не лише знали, що говорити, чого навчати, а й уміли передавати навчальну інформацію.

Важливу роль у формуванні комунікативних умінь відіграють дисципліни, у межах яких майбутній учитель фізичної культури вивчає різні фізичні вправи, методику їх застосування, вербальний супровід. До таких дисциплін належать: «Гімнастика з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання», «Плавання з методикою викладання», «Рекреаційні ігри» тощо. Забезпечити управління освітнім процесом не можливо без надання чітких

вказівок та управлінських команд. З огляду на таке завдання, необхідно вивчати окремі теми з дисциплін: «Основи менеджменту, маркетингу та адміністрування в професійній діяльності вчителя фізичної культури», «Професійна майстерність учителя фізичної культури», «Зміст та види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури і спорту».

Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання залежить від багатьох інших умінь: володіння великим арсеналом фізичних вправ, уміння демонструвати правильне виконання фізичних вправ, здатність спільно з учнями виконувати фізичні вправи, уміння добирати фізичні вправи. Найбільш важливе значення для формування цього вміння має великий арсенал фізичних вправ, що наявний у майбутніх учителів фізичної культури. Обмеженість рухового потенціалу вчителя стає на перешкоді ефективності провадження освітнього процесу з фізичної культури, призводить передовсім до одноманітності уроків, втрати інтересу до уроків із боку учнів. Водночас володіння великим арсеналом фізичних вправ вимагає від учителя вміння добирати фізичні вправи відповідно до тематики уроку, до умов навколишнього середовища, зважаючи на можливості учнів та наявну матеріально-технічну базу й спортивний інвентар. Ефективність застосування тієї або тієї вправи залежить від уміння демонструвати правильне виконання фізичних вправ. Здатність спільно з учнями виконувати фізичні вправи хоч і вимагає від учителя більших функційних затрат, проте допомагає учням більш якісно виконувати вправи, контролюючи власні дії. Формування зазначених умінь потребує інтеграції знань цілої низки дисциплін, переважно практичного характеру, які передбачають вивчення різних фізичних вправ. До таких дисциплін належать: «Легка атлетика з методикою викладання», «Гімнастика з методикою викладання», «Плавання з методикою викладання», «Спортивні ігри з методикою викладання» тощо.

Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці залежить передовсім від того, наскільки ретельно вчитель підготовлений до заняття. Грамотно сформульовані завдання уроку, чіткий розподіл уроку на окремі складники запобігають даремному витрачання часу. Посутню роль безпосередньо

під час проведення уроку відіграють уміння добре володіти методами й формами організації уроку. Уміння досконало користуватися спортивним інвентарем дає змогу більш ефективно використовувати його на уроці. Підтримання рухової активності учнів на належному рівні, особливо в разі більш складного й важкого фізичного навантаження, вимагає наявності в учителя здатності формувати в учнів мотиви до занять фізичними вправами. Уміння окреслювати завдання уроку та вміння розподіляти урок на складники найбільше допомагають сформувати такі дисципліни: «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика викладання фізичної культури в ЗНЗ».

Рівень володіння спортивним інвентарем та обладнанням залежить від вивчення дисципліни «Спортивні споруди й обладнання». На ступінь володіння методами й формами організації уроку суттєвою мірою впливає опанування таких курсів: «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія і методика викладання фізичної культури в ЗНЗ». Здатність формувати в учнів мотиви до занять фізичними вправами може бути сформована в межах дисциплін «Психологія фізичного виховання і спорту», «Психологія здоров'я та здорового способу життя».

Уміння розробляти структуру уроку й дотримуватися її трактуємо як одне з найскладніших професійних умінь майбутніх учителів фізичної культури. Вище зауважено, що найбільш поширений тип помилок у діяльності вчителя фізичної культури спричинений саме неправильним дозуванням фізичних вправ. Адекватність навантаження залежить від багатьох чинників. З одного боку, інтенсивність, біомеханічна структура, вид навантаження, обсяг і тривалість вправи впливають на організм учня; з іншого – сторони, тренуваність, фізичні, психічні та функційні можливості учня відображають ефект від застосування конкретної вправи. Від того, наскільки майбутній учитель буде відчувати вплив застосованих ним фізичних вправ на організм учнів, залежатиме точність і правильність його професійних дій. Формування вміння дозувати фізичні вправи передбачене в межах дисциплін: «Фізіологія людини», «Фізіологія рухової активності».

Формування вміння проводити контроль і самоконтроль за фізичним станом учня найбільше залежить від вивчення дисциплін «Теорія і методика викладання

фізичної культури в ЗНЗ», «Спортивна морфологія», «Спортивна метрологія», «Фізіологія рухової активності». У процесі опанування цих курсів студенти оволодівають знаннями й уміннями медико-біологічного контролю, вивчають методи контролю за функційним станом організму, технологію проведення лікарського та педагогічного контролю, освоюють методи самоконтролю в процесі занять фізичними вправами.

Дисципліни «Фізіологія рухової активності», «Фізіологія людини» містять відомості, пов'язані з класифікацією фізичних вправ, фізіологічним забезпеченням, впливом фізичного навантаження на різні системи організму, зміни в організмі людини під час м'язової роботи, впливом фізичних навантажень на фізичний стан, працездатність та здоров'я людини.

До появи помилок під час уроку може призвести неправильне виконання вправи, недотримання техніки виконання рухового елемента, порушення біокінематичної структури. Важливо, щоб майбутні вчителі фізичної культури вміли контролювати правильність виконання фізичних вправ через застосування під час уроку організаційних і методичних рекомендацій до фізичних вправ. Формування цього вміння потребує вивчення дисциплін: «Біомеханіка», «Спортивна метрологія», «Теорія і методика фізичного виховання».

Серед характерних особливостей професійної діяльності вчителя фізичної культури варто назвати наявність особливих умов праці. Як зазначено вище, висока рухова активність, підвищений емоційний стан, постійний контакт між учнями, особливо під час спортивних ігор, часто стають причинами виникнення різних небезпечних ситуацій. Нерідко порушення дисципліни, конфліктна ситуація, недотримання санітарно-гігієнічних норм і правил охорони праці призводять до ушкоджень та травмувань під час уроків, інколи стають причиною інвалідності та втрати працездатності на тривалий час.

Водночас змінні складні умови – одна з обов'язкових умов дослідження професійної надійності. Саме тому виокремлено таке важливе вміння, як уміння майбутніх учителів фізичної культури прогнозувати потенційні небезпеки. Успішність застосування цього вміння залежатиме від здатності забезпечувати

страхування від час виконання вправи учнем, уміння правильно й безпечно користуватися спортивним обладнанням та інвентарем, уміння дотримуватися санітарно-гігієнічних норм і правил охорони праці. Украй важливо, щоб учитель застосовував зазначені вміння в професійній діяльності постійно, оскільки неможливо заздалегідь передбачити час і місце виникнення небезпечної ситуації. Намагання їх уникати та вчасно вживати профілактичних заходів стає запорукою мінімізації травматизму й нещасних випадків на уроках із фізичної культури. Серед можливих превентивних дій із боку вчителя фізичної культури необхідно назвати здатність забезпечувати страхування під час виконання вправи учнем. У цьому зв'язку важливо, щоб під час викладання дисциплін «Гімнастика з методикою викладання», «Одноборства з методикою викладання», «Плавання з методикою викладання», «Атлетизм із методикою викладання», зокрема проведення практичних занять, була зосереджена особлива увага викладача на забезпеченні страхування, на можливих ризиках у ході виконання складних вправ.

Формування вміння правильно й безпечно користуватися спортивним обладнанням та інвентарем найбільшою мірою залежить від вивчення дисципліни «Спортивні споруди й обладнання». Уміння дотримуватися санітарно-гігієнічних норм і правил охорони праці формують у процесі оволодіння такими дисциплінами, як «Гігієна фізичного виховання, спорту» та «Безпека життєдіяльності людини». Водночас у разі виникнення нещасних випадків мінімізувати їхні наслідки допомагає сформованість у майбутнього вчителя фізичної культури вміння грамотно діяти в надзвичайних ситуаціях. У цьому зв'язку обов'язковою дисципліною є «Долікарська медична допомога в невідкладних станах».

Описану педагогічну умову реалізовано з дотриманням низки принципів, серед яких вибраний насамперед принцип відповідності. Кожна навчальна дисципліна повинна містити запланований навчальний матеріал, необхідний для формування системи знань і вмінь професійної надійності. З одного боку, постає конкретне завдання, виконання якого засвідчує наявність сформованої

професійної надійності вчителя, з іншого боку – конкретна сукупність знань, якими має володіти вчитель, здатний розв'язувати запропоновані завдання.

Інший важливий принцип – це наявність тісного міждисциплінарного зв'язку. Крім поєднання дисциплін, важливо дотримуватися почерговості викладання навчального матеріалу, оскільки для кращого й ефективного учіння студентами новий матеріал потрібно вибудовувати на раніше опанованих і відомих студентам знаннях. Це доводить необхідність дотримання принципу систематичності й послідовності навчання, спрямованого на формування професійної надійності.

У межах другого напрямку оновлення змісту фахових дисциплін, які безпосередньо пов'язані з проблемою формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, доцільно проаналізувати такі дисципліни: «Професійна майстерність учителя фізичної культури», «Зміст та види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту».

Змістове наповнення дисципліни «Професійна майстерність учителя фізичної культури» оновлено через включення низки тем (Додаток К): особистість учителя й педагогічна діяльність (роль та функції педагога в суспільстві, педагогічна діяльність як особливий вид суспільно корисної діяльності, вимоги до особистості вчителя та класифікації якостей його особистості, система самовиховання вчителя); професійна надійність учителя фізичної культури (професійна надійність як міждисциплінарна категорія, структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури, формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури); мовлення вчителя як основний засіб педагогічної діяльності (мовлення й комунікативна поведінка вчителя, методи професійної комунікації та функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями, вимоги до мовлення педагога, основи техніки мовлення педагога).

У ході опанування теми «Особистість учителя й педагогічна діяльність» особлива увага зосереджена на формуванні особистісних якостей майбутнього

вчителя фізичної культури, що стосуються особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності. Крім таких якостей, як самовладання, відповідальність, дисциплінованість, під час вивчення згаданої дисципліни варто з'ясувати значення інших якостей фахівця, зокрема: «толерантність до невизначеності», «саморегуляція поведінки».

Опанування теми «Мовлення вчителя як основний засіб педагогічної діяльності» спрямоване на покращення комунікативних якостей майбутніх учителів фізичної культури. Крім характеристики вербальних і невербальних форм спілкування, посутню увагу звернено на культуру спілкування, ораторське мистецтво.

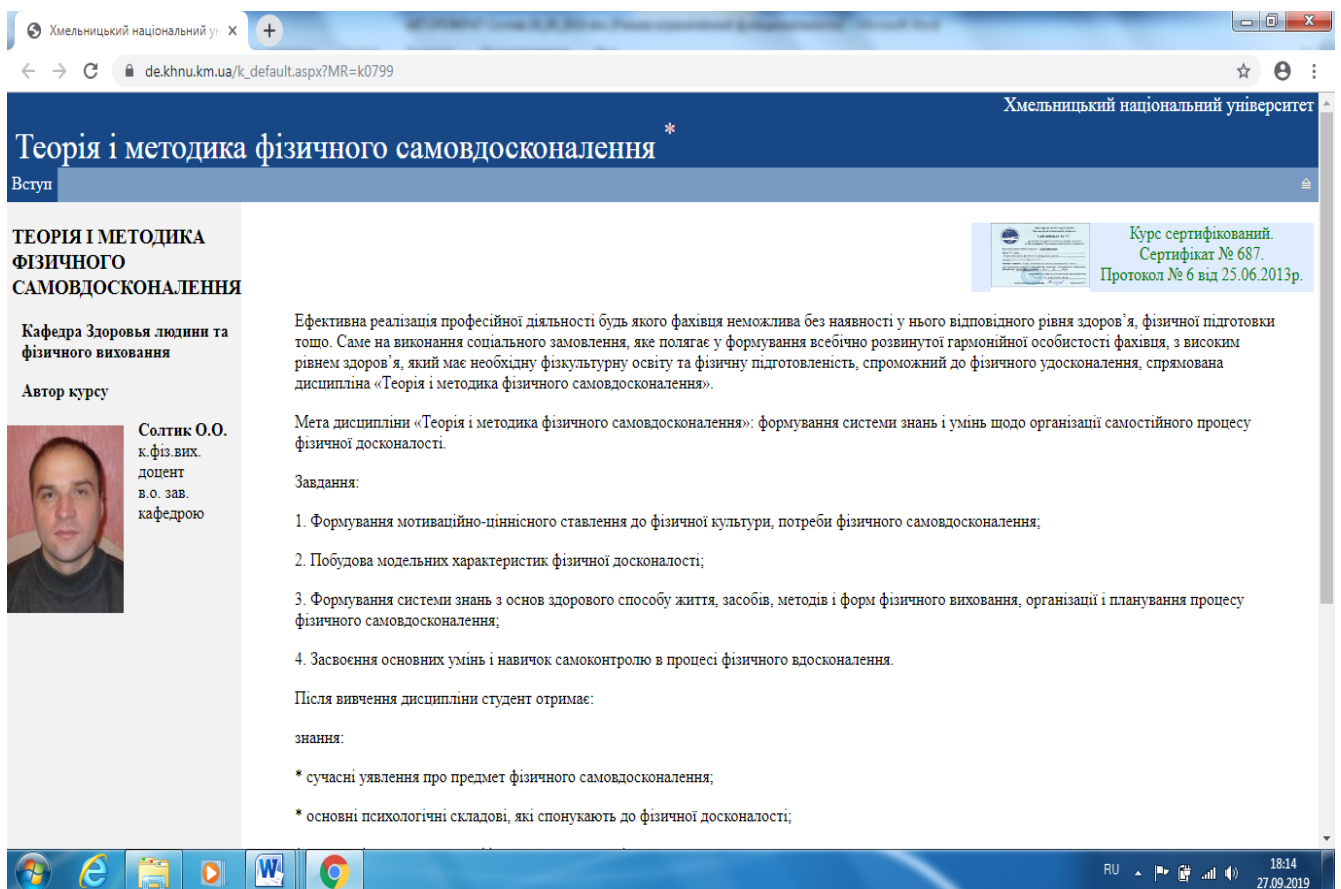
До складу дисципліни «Зміст та види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури і спорту» (Додаток К) входять теми: професійна діяльність учителя фізичної культури (професійне становлення вчителя фізичної культури, професійна підготовка, адаптація до професійної діяльності, умови праці, вимоги до працівника); надійність учителя фізичного культури (визначення надійності, концепція дослідження надійності вчителя фізичної культури, характеристика окремих складників надійності вчителя фізичної культури).

Оволодіння темою «Професійна діяльність учителя фізичної культури» передбачає аналіз питань, що характеризують вимоги до професійно надійного вчителя фізичної культури, окреслення функцій, які виконує професійно надійний педагог. Наукове зацікавлення становили також аспекти, пов'язані з описом умов праці. Особливий акцент зроблено на складності й напруженості професійної діяльності.

У процесі реалізації такої педагогічної умови, як оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу, зосереджено посутню увагу на розробленні нових курсів, що сприяють цілеспрямованому впливу на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (третій напрям).

Зокрема, розроблено курс «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», що орієнтований на формування морфо-функційного й

особистісно-мотиваційного компонентів (Додаток К). Авторський курс складається з низки тем: складники фізичного самовдосконалення; психологічний блок (потребово-мотиваційна сфера, воля, самоконтроль психологічних якостей); модель фізичної досконалості (фізичні якості, самоконтроль розвитку фізичних якостей, фізіологічні параметри, самоконтроль фізіологічних показників, морфологічна будова, самоконтроль морфологічної будови); теоретичний блок (засоби фізичного виховання, методи фізичного виховання, форми фізичного самовдосконалення, основи здорового способу життя) (рис. 3.2).

**Рис. 3.2. Скриншот сторінки авторського курсу
«Теорія і методика фізичного самовдосконалення»**

Курс «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» побудований так, що студент поступово й послідовно вивчає теоретичний матеріал та закріплює отримані знання у вигляді виконання контрольної роботи. Заплановано опанування чотирьох тем. У першій темі передбачено з'ясування основного поняття, формування розуміння процесу фізичного самовдосконалення. Зазначено, із яких розділів (блоків) складається процес фізичного

самовдосконалення. У межах другої теми подано теоретичні відомості про психологічний складник фізичного самовдосконалення та способи оцінювання. У руслі третьої теми схарактеризовано модель фізичної досконалості – мету, до якої потрібно прагнути для досконалості.

Модель фізичної досконалості витлумачена з трьох позицій: стан розвитку фізичних якостей, стан розвитку фізіологічних показників, особливості тілобудови. Після кожного пункту запропоновано способи самооцінювання окреслених компонентів. Для успішної реалізації фізичного самовдосконалення потрібно мати достатні знання про засоби й форми фізичного розвитку, правильний добір форм і методів розвитку тих чи тих здібностей. Таку інформацію викладено в межах четвертої теми. Окрім контрольної роботи, у процесі вивчення курсу передбачено проведення двох тематичних контролів, підготовлених у вигляді тестування.

Унаслідок успішного вивчення дисципліни студент опанує такі знання:

- сучасні уявлення про предмет фізичного самовдосконалення;
- основні психологічні складники, які спонукають до фізичної досконалості;
- модельні характеристики фізичної досконалості;
- основні відомості про здоровий спосіб життя, організацію та планування оздоровчого тренування, засоби, форми й методи фізичного самовиховання.

Оволодіння дисципліною сприяє формуванню низки вмінь:

- оцінювати рівень розвитку фізичних якостей;
- визначати основні фізіологічні показники;
- діагностувати гармонійний стан розвитку тіла на основі визначення складу тіла та основних розмірів;
- самостійно проводити оздоровчі заняття й контролювати свій фізичний стан.

Включення курсу «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» до навчального плану спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)» сприяє формуванню морфо-функційного компонента через покращення будови тіла, розвиток функційних можливостей організму (стан серцево-судинної та дихальної

систем, відновлюваність після фізичного навантаження). Водночас особливу увагу зосереджено на покращенні мотиваційної сфери та прагненні до самовдосконалення майбутнього вчителя фізичної культури, що важливо для формування особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності.

Характеризуючи авторський курс «Професійна надійність учителя фізичної культури» (Додаток К), зауважимо, що попередні дисципліни, залучені до реалізації педагогічних умов, стосуються окремих компонентів професійної надійності. Натомість розроблена нами дисципліна має комплексний характер, об'єднує всі компоненти професійної надійності, сприяє формуванню професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі навчання у ЗВО.

Загалом вивчення дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури» у процесі професійної підготовки фахівців має важливе соціальне, педагогічне значення та спрямоване на виконання окреслених завдань:

- 1) сформувати цілісне уявлення про професійну надійність фахівця;
- 2) ознайомити студентів з основними складниками професійної надійності;
- 3) надати знання про педагогічну надійність учителя фізичної культури;
- 4) навчити користуватися основними методиками діагностики стану окремих складників професійної надійності вчителя фізичної культури;
- 5) представити дієві способи формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Зміст навчальної дисципліни охоплює низку тем: професійна надійність як міждисциплінарна категорія, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в зарубіжному досвіді, специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури, структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури, формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (рис. 3.3).

Доцільно окреслити основні форми організації навчання, що сприяють реалізації зазначеної педагогічної умови. Зважаючи на те, що основні знання,

пов'язані з професійною надійністю, студенти опановують у процесі викладання дисциплін, вибір форм навчання зумовлений передусім специфікою кожної дисципліни. Загалом весь процес навчання поділено на дві частини – аудиторне й самостійне навчання.

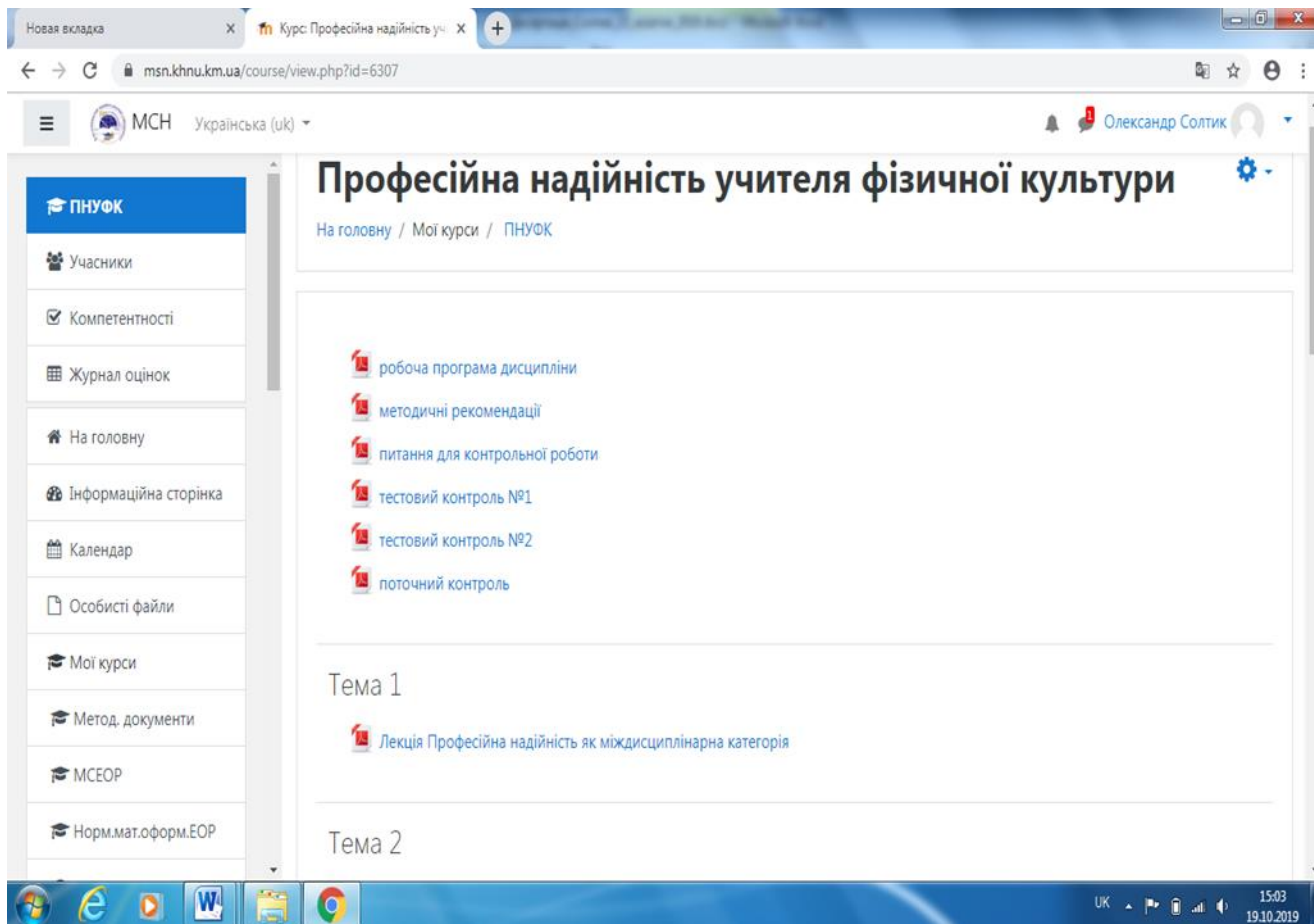

Рис. 3.3. Скриншот сторінки авторської дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури» у модульному середовищі для навчання (Хмельницький національний університет)

Студенти засвоюють основні теоретичні знання на лекційних, семінарських, практичних, лабораторних заняттях. Найбільшу частку нової інформації, пов'язаної з проблематикою дослідження, студенти опановують у ході інформаційних та проблемних лекцій. Формат традиційних лекцій дає змогу студентам здебільшого довіряти інформації, поданій лектором, меншою мірою піддавати її сумнівам. Натомість у ході проблемних лекцій суттєво зростає активність студентів, через систему доказів та аргументів студенти намагаються

самостійно дійти необхідного висновку та розв'язати порушену лектором проблему.

Нижче подано кілька прикладів використання проблемних лекцій у ході реалізації педагогічної умови. Свою ефективність проблемні лекції засвідчили під час з'ясування питань, пов'язаних із діяльнісним компонентом професійної надійності. Серед важливих лекцій варто назвати проблемну лекцію за темою «Рациональне використання робочого часу вчителя на уроці з фізичної культури». На підставі фахових знань, сформованих раніше, студенти повинні були самостійно спробувати виявити й пояснити чинники, які покращують загальну щільність уроку або, навпаки, призводять до її погіршення. Таке формулювання завдання спонукало студентів до активної розумової діяльності, зіставлення низки знань, пов'язаних з організацією освітнього процесу й фізичної культури, фізіологічними особливостями учнів, структурою уроку, метою й завданнями, запланованими для вивчення, із наявними засобами та матеріально-технічними умовами тощо. Такі лекції стимулюють не лише процеси пам'яті, уяви, мислення, а й суттєво активізують мотиваційну сферу учня, покращують бажання навчатися тощо.

Наприклад, такий показник діяльнісного компонента, як уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її, потребував наявності в студентів низки знань, що допомагають максимально грамотно й правильно організувати та регулювати хід уроку з фізичної культури; зменшувати кількість помилок й огріхів під час уроку. Зокрема, проблемна лекція за темою «Планування змісту уроку з фізичної культури» спонукала студентів до грамотного планування уроку, контролю окремих елементів під час уроку, з'ясування причин відхилень від плану уроку тощо.

Особливого значення проблемна лекція набувала в ході викладання дисципліни «Долікарська медична допомога в невідкладних станах». Наприклад, представляючи навчальну інформацію на лекції «Травматизм на уроках із фізичної культури», викладач щоразу звертався до студентів із запитаннями про те, як би вони діяли в різних непередбачуваних ситуаціях. У випадках травмувань

або ушкоджень учнів на уроках фізичної культури вчитель несе велику відповідальність за стан здоров'я учнів, тому особливо важливо, щоб професійні дії педагогів були грамотними й правильними.

Крім проблемних лекцій, широко використано відеолекції. Найбільшу значущість відеолекція засвідчила під час вивчення різних фізичних вправ, демонстрації технічних елементів і складних координаційних рухів. Ефективним було проведення відеолекцій із циклічних видів рухової активності. Зокрема, відеолекція на тему «Стили плавання» із дисципліни «Плавання з методикою викладання» дала змогу наочно ознайомити студентів із технікою плавання різними стилями: брас, кроль, кроль на спині, комплексне плавання, батерфляй. Відеолекція за темою «Види ходьби на лижах» сприяла більш ефективному опануванню студентами різних видів ходьби на лижах (ступний крок, ковзний крок, безкроковий хід, перемінний двокроковий).

З огляду на складність виконання окремих технічних елементів, широкого використання набула побудова кінограм (рис. 3.4).

Рис 3.4. Кінограма стрибка в довжину з місця

Побудова біокінематичних схем на основі кінограм допомагає не лише краще побачити правильність виконання руху, а й розрахувати окремі просторові, часові, просторово-часові показники (траєкторію руху, переміщення, тривалість вправи (фази), темп, швидкість руху, пришвидження).

Зважаючи на специфіку аналізованої професії, переважну частину освітнього процесу організують у формі практичних занять. Крім традиційних практичних занять, під час реалізації зазначеної педагогічної умови проведено семінари-дискусії. Наприклад, проведено семінар-дискусію за темою «Переваги й недоліки проведеного уроку з фізичної культури». Під час заняття студенти аналізували помилки вчителів фізичної культури та окреслювали способи їх усунення в подальшій діяльності. Посутню увагу в процесі формування професійної надійності зосереджено на самостійній роботі студентів. Формування професійних умінь, оволодіння фаховими знаннями потребують багаторазового повторення, тому самостійна робота студентів передбачала закріплення пройденого матеріалу, опрацювання рекомендованої літератури, виконання додаткових розрахункових завдань.

Серед методів навчання, застосованих у процесі формування професійної надійності, варто назвати словесні (розповідь, бесіда, пояснення); практичні (дискусії, навчальні ігри); наочні (показ слайдів). Метод розповіді використано для викладання дисципліни «Вступ до спеціальності». Викладачі ознайомили студентів з умовами майбутньої професії, взаєминами, що сформувалися в сучасній школі, із проблемами в шкільній освіті.

Крім розповіді, організовано ділові групові бесіди, що проходили здебільшого під час занять із дисциплін «Психологія здоров'я та здорового способу життя», «Професійна майстерність учителя фізичної культури». Серед важливих тем, порушених у ході бесіди, виокремлюємо такі: «Мотивація до занять фізичними вправами», «Оптимальна рухова активність – ключ до здоров'я молоді», «Протидія шкідливим звичкам», «Характеристика особистісних якостей успішного вчителя фізичної культури». У ході бесіди студенти разом із викладачем обмінювалися інформацією зі згаданих тем. Студенти висловлювали свою позицію, розповідали про власні погляди щодо окреслених проблем, натомість викладачі передавали фахову інформацію, апелювали до життєвого досвіду.

Науково-педагогічні працівники активно використовували метод пояснення в межах усіх дисциплін. Пояснення давало викладачам змогу не лише передавати нову

інформацію студентам про необхідність формування професійних умінь, що характеризують діяльнісний компонент професійної надійності, а й пояснювати відомості, аргументувати, як ці вміння забезпечують формування професійної надійності.

Метод дискусії сприяв кращому опануванню студентами фахових знань щодо когнітивного компонента професійної надійності. Проведення дискусії в межах дисциплін «Теорія і методика викладання фізичної культури в ЗНЗ», «Організація і методика спортивно-масової роботи в ЗНЗ», «Методика навчання основ здоров'я» через колективне обговорення сприяло більш глибокому засвоєнню студентами методів фізичного виховання, засобів фізичної культури, доборові ефективного методу розвитку фізичних якостей тощо.

Формуванню у студентів цілісного уявлення про певні важливі проблеми, пов'язані із професійною надійністю, зокрема виявлення помилок у професійних діях, слугувало використання інтегрованих дидактичних одиниць. За рахунок об'єднання змісту з окремих дисциплін в один тематичний модуль дозволяло подати навчальний матеріал в більш зрозумілій формі.

Кращому засвоєнню знань, пов'язаних із професійною надійністю, слугувало представлення навчального матеріалу у вигляді структурно-логічних блок схем.

Успішне оволодіння навчальним матеріалом під час проведення практичних занять із дисциплін «Спортивні ігри та методика їх викладання», «Рекреаційні ігри», «Оздоровчий туризм та орієнтування», «Організація і методика спортивно-масової роботи в ЗНЗ» стало можливим завдяки ігровому методу. Серед поширених форм у процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури варто назвати гру за спрощеними вправами.

Виклад навчального матеріалу під час лекційних занять у формі мультимедійних презентацій суттєво підвищував ефективність проведення лекційних занять, оскільки збільшував наочність, що позитивно позначалося на формуванні когнітивного компонента професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури.

Ефективним виявилось застосування в освітньому процесі концепт-мапи. Під час перевірки знань студентам було пропонувалося розкрити зміст навчального матеріалу за певною темою користуючись заданими ключовими словами.

Під час викладання низки практичних занять із дисциплін «Спортивні ігри з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання» та інших широкого застосування набув змагальний метод. Ідеться, наприклад, про проведення естафет, у складі яких передбачені різні бігові вправи. Такий підхід оптимізував вивчення дисципліни «Легка атлетика з методикою викладання». Проведення змагань між студентами з окремих видів спорту сприяло закріпленню рухових умінь і навичок, удосконаленню виконання технічних елементів, позитивно позначалося на формуванні морфо-функційного компонента професійної надійності, розвитку особистісних якостей, мотиваційної сфери майбутніх учителів фізичної культури.

Загалом аналіз і характеристика оновлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі інтегративного підходу створюють передумови для діагностування фахової компетентності, пов'язаної з професійною надійністю майбутнього вчителя фізичної культури. Компетентність є комплексним явищем, що поєднує результати різних видів освітньої діяльності, тому успішне її формування лише через знання або через результати вивчення окремої дисципліни практично не можливе.

Професійна підготовка за сучасними освітніми програмами четвертого покоління вимагає акцентованого студентоцентрованого навчання, спрямована на досягнення студентами конкретних результатів навчання та формування в них низки компетентностей. У сучасній освіті компетентності та результати навчання слугують основними орієнтирами освітньої діяльності, які окреслюють напрям професійної підготовки за кожною спеціальністю (Захарченко, Луговий, Рашкевич, & Таланова, 2014).

Згідно з визначенням, поданим у Законі України «Про вищу освіту» (2014), під компетентністю розуміють динамічну комбінацію знань, умінь і практичних

навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що впливають на здатність особи в подальшому успішно провадити професійну й навчальну діяльність.

Найбільше зацікавлення становить дефініція компетентності, що запропонована в освітньому глосарії ЮНЕСКО. Відповідно до глосарію, компетентність – «здатність мобілізувати й використовувати внутрішні ресурси, такі як: знання, навички та погляди, а також зовнішні ресурси, такі як: бази даних, колеги, друзі, бібліотеки, інструменти і т. ін., для ефективного розв'язання конкретних проблем у реальних життєвих ситуаціях» (Калініченко, Смачило, Халіна, & Колмакова, 2018, с. 58).

З огляду на визначення професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та на специфіку досліджуваної професії, витлумачено сутність фахової компетентності, якою повинен володіти професійно надійний учитель фізичної культури. Фахова компетентність – здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах упродовж професійної діяльності.

Поряд із визначенням сутності компетентності важливим також є з'ясування результатів навчання в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (Soltyk, Pavlyuk, Vynogradskyi, Pavlyuk, & Antoniuk, 2017). Результати навчання й компетентності є невід'ємними складниками освітньої програми, що не просто тісно пов'язані між собою, а сформульовані в термінах компетентностей (Захарченко, Луговий, Рашкевич, & Таланова, 2014, с. 7). Загалом у результатах навчання конкретизоване те, що повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання.

Водночас характерна відмінність результатів навчання від компетентностей фахівця полягає в можливості їх вимірювати. Відповідно до фахової компетентності, що характеризує професійно надійного вчителя фізичної

культури, окреслено результати навчання. Професійно надійний майбутній учитель фізичної культури:

- 1) уміє ефективно виконувати комплексні освітні, оздоровчі й виховні завдання в змінних умовах професійної діяльності;
- 2) спроможний провадити професійну діяльність з оптимальними ресурсними витратами організму.

Перший результат навчання пов'язаний із низкою методичних умінь майбутнього вчителя фізичної культури (уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання; уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці; уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її), що в підсумку позитивно позначається на розв'язанні освітніх, оздоровчих і виховних завдань уроку. Згідно з другим результатом навчання, важливими показниками є «відновлюваність після фізичного навантаження», «фізична витривалість».

Крім того, когнітивний компонент професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури характеризуватиме результат навчання: знання та вміння застосовувати на практиці основні положення фізіології, біомеханіки, морфології, психології, біохімії для розвитку фізичних (рухових) якостей, формування рухових умінь і навичок людей різних вікових груп, володіння засобами інтегрального гармонійного (розумового, духовного, фізичного) розвитку людини.

Підсумовуючи викладений матеріал, зауважимо, що оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу в змісті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури відіграє ключову роль у формуванні професійної надійності. Виокремлення в змісті низки дисциплін важливих тем і питань, оновлення змісту дисциплін, розроблення нових курсів створюють необхідне теоретичне підґрунтя для формування морфо-функційного, когнітивного, особистісно-мотиваційного та діяльнісного компонентів професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Фахова компетентність майбутніх професійно надійних учителів

фізичної культури представлена через здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах упродовж професійної діяльності.

3.3. Формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів

Оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу – необхідна й важлива педагогічна умова для формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі професійної підготовки. Водночас акцентування уваги лише на одних знаннях у цьому процесі є недостатнім. Як зазначають Л. Подоляк, В. Юрченко (2006), успішне оволодіння професією відбувається тоді, коли навчання в студента набуває особистісного життєвого сенсу, коли наявне спрямування його пізнавальної творчої активності на самовизначення та професійне самоутвердження, розвиток потенційних ресурсів. Важливою запорукою успішної реалізації процесу навчання є виховання в студентів бажання навчатися, формування позитивної мотивації.

У науковій літературі запропоновано різні підходи, у межах яких доведено важливу роль мотивації в процесі професійної підготовки. А. Реан, Н. Бордовська, С. Розум (2004) наголошують, що висока позитивна мотивація не лише допомагає успішно вчитися, а й дає змогу певною мірою компенсувати недостатній рівень спеціальних знань і вмінь, певні прогалини в знаннях тощо. А. Бугріменко (2007) стверджує, що студенти, які мають розвинуті внутрішні мотиви, вирізняються більшою активністю та свідомістю. Вони краще орієнтовані на процес навчання, ніж на зовнішні чинники, зокрема на оцінювання.

Значення мотивації в освітньому процесі підтверджують й інші учені. В. Якунін, М. Мешков (1991) виявили, що «сильні» та «слабкі» у навчанні студенти вирізняються не стільки інтелектуальними здібностями, скільки

мотивацією до навчання. Зокрема, дослідники акцентують увагу на внутрішній мотивації як такій, що має більший вплив на засвоєння студентами міцних знань і практичних умінь. Такі студенти мають сильнішу потребу в опануванні професії. Студенти, яким властива зовнішня мотивація, більше турбуються під час навчання про те, як уникнути осуду й покарання за можливі огріхи, орієнтуються на зовнішні чинники, що гірше позначається на навчанні.

Ефективною в навчальній діяльності є мотивація на досягнення (Хекхаузен, 2001). Доведено, що студенти, у яких виражена мотивація на досягнення, уміють окреслювати більш віддалені цілі, налаштовуватися на тривалу діяльність. Крім того, таким студентам більш притаманні нестандартні, оригінальні способи досягнення цілей.

Серед інших позитивних мотивів в аспекті навчальної діяльності варто виокремити професійну мотивацію, або мотивацію, спрямовану на здобуття студентами професії. Професійну мотивацію засвідчує яскраво виражений інтерес до професії, бажання працювати в майбутньому за цим фахом, прагнення бути корисними для суспільства тощо (Василенко & Видра, 2015). Учені наголошують на необхідності створення належних умов та на доцільності організації освітнього процесу для формування професійної мотивації (Маркова, Матис & Орлов, 1990).

І. Кусраєва (2009), досліджуючи специфіку навчальної мотивації студентів, виявила найбільш важливі мотиви, до яких належать: бажання стати висококваліфікованим спеціалістом, прагнення опанувати глибокі й міцні знання, забезпечення успішності майбутньої професійної діяльності, отримання інтелектуального задоволення.

Водночас вагому роль у формуванні позитивної професійної мотивації студентів виконують науково-педагогічні працівники. Значення діяльності викладачів у процесі навчання постає предметом дослідження багатьох науковців. А. Рева (2009) схарактеризував викладача як головну фігуру педагогічного процесу. Педагог постає не просто в ролі людини, яка передає знання, він є могутнім інструментом виховного впливу.

А. Кісельова (2015) акцентує увагу на важливій ролі викладача у формуванні мотивації до навчальної діяльності. Серед важливих складників покращення мотивації авторка диференціює покращення власного іміджу, доброзичливе ставлення до студентів, емоційне та яскраве мовлення педагога.

Як зазначає Е. Стрига (2013), викладач має бути більше ніж фахівець із дисципліни, якої він навчає, водночас він повинен бути кваліфікованим методистом, дидактом, педагогічним технологом, постійно вдосконалюватися в майстерності навчання. Серед ролей, що виконує викладач, Е. Стрига назвав формування в студента соціально-особистісних якостей, зокрема мотиваційної сфери.

До дієвих кроків на шляху формування мотиваційної сфери майбутніх учителів фізичної культури належать такі: наповнення навчального матеріалу інформацією, важливою для зростання професіоналізму студента; збільшення обсягу та змісту матеріалу, акцентування актуальності й новизни; стимулювання самостійності студента, надання свободи та можливості вибору; створення умов для виявлення творчості студентів; діагностика мотивів студентів і їх корекція. І. Ляшенко (2013) також наголошує на важливості використання фахової практики й позитивного професійного досвіду для формування професійної мотивації.

Викладач повинен творчо та з високим професіоналізмом ставитися до власного предмета, бути як знавцем своєї дисципліни, так і авторитетом для студентів. Н. Степаненко (2016) зосереджує увагу на важливості формування мотивації до професійної підготовки не лише в студентів, оскільки необхідною є позитивна мотивація й викладачів до професійної діяльності. Досягненню високих результатів в освітній діяльності майбутніх учителів фізичної культури, як зазначає дослідниця, сприяє формування сприятливого клімату в освітньому процесі, налагодження позитивних міжособистісних і ділових взаємин.

Відсутність належної мотивації до навчання, несформованість потреби в оволодінні знаннями нівелюють якісно розроблений викладачами навчальний матеріал із дисциплін, високий рівень викладання. Крім бажання навчатися, оволодівати майбутньою спеціальністю, важливим є виховання в студентів тих властивостей мотиваційної сфери, які значущі для майбутньої професії вчителя

фізичної культури. З іншого боку, мотиваційну сферу майбутнього вчителя фізичної культури потрібно досліджувати з огляду на специфіку формування професійної надійності.

Формування мотиваційної сфери студента повинно бути базоване на певній інформаційній основі, орієнтуватися на досвід учителя фізичної культури, зокрема, зважати на характер й особливості впливу мотиваційної сфери на показники професійної надійності.

У контексті аналізу доцільно проаналізувати мотиваційну сферу вчителя фізичної культури, схарактеризувати її вплив на професійну надійність. Відомо, що мотиваційна сфера, яка в загальному вигляді постає як спонукальна сила, суттєвою мірою впливає на характер професійної діяльності, її проміжні й кінцеві результати, спрямовуючи активність фахівця на досягнення окресленої мети (Бодров & Орлов, 1998). На важливості мотиваційного чинника в процесі досягнення мети як однієї з ознак надійності наголошують учені О. Конопкін (1980), Б. Ломов, Є. Сурков (1980), В. Шадриков (1994).

У дослідженнях надійності важливим є процес досягнення мети. Для з'ясування мотиваційних показників майбутнього вчителя фізичної культури використано «Опитувальник мотиваційних джерел J. Barbuto та R. Scholl (1998) в обробленні О. Сидоренка». У цьому опитувальнику акцент зроблено на окресленні джерел мотивації. Автори методу диференціювали п'ять основних джерел мотивації: внутрішні процеси, інструментальна мотивація, зовнішня Я-концепція, внутрішня Я-концепція, інтерналізація мети. У кожної людини можуть бути наявні всі джерела мотивації, проте їхній рівень і вплив на надійність фахівця, зокрема вчителя фізичної культури, різні. Також цей метод визначення джерел мотивації особливо цінний на етапі професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки дає змогу виявляти ті аспекти, властивості особистості, завдяки яким можна не лише покращити надійнісні характеристики, а й суттєво вплинути на ефективність професійної діяльності, окреслити індивідуальні підходи до стимулювання майбутньої праці тощо.

Відповідно до вибраної методики, зафіксовано п'ять різних джерел мотивації, що схарактеризовані як фундаментальні особистісні утворення, які формують і спрямовують поведінку людини, зокрема в професійній діяльності. Виявлено середні значення п'яти джерел мотивації в учителів фізичної культури: внутрішні процеси, інструментальна мотивація, зовнішня Я-концепція, внутрішня Я-концепція, інтерналізація мети.

Згідно з ключем, кожне запитання опитувальника оцінене від -3 до +3 балів. Джерела мотивації проаналізовані за шістьма запитаннями. Максимально й мінімально виражене джерело мотивації теоретично могло перебувати в межах від -18 до +18. Як засвідчили розрахунки, найбільш виразною в учителів фізичної культури є внутрішня Я-концепція (9,83) (Солтик, 2018e). Ці результати доводять, що головне в діяльності вчителя фізичної культури – прагнення відповідати власним стандартам рис, компетентності й цінностей. Отже, для вчителя важливо, що він має бути задоволений собою, відповідати своїм уявленням про власні фізичні, інтелектуальні, природні властивості тощо.

Порівняно нижчий показник зафіксовано за джерелом мотивації, пов'язаним з інтерналізацією мети (6,22). У цьому джерелі мотивації основним стає бажання досягати мети. Людям, які мають високі значення за названим показником, складно чітко сформулювати мету, поставити конкретні завдання, не концентруючи уваги на механізмах і шляхах досягнення результату. Отримані значення, що демонструють низький рівень у вчителів фізичної культури, дають підстави говорити про те, що в них немає чіткої мети власної професійної діяльності, до якої потрібно прагнути понад усе.

Решта джерел мотивації отримала ще менші значення. Зокрема, інструментальна мотивація констатована на рівні 4,5 бала. Це доводить, що бажання вчителя одержувати зовнішні винагороди, такі як заробітна плата, премії, додаткові виплати тощо, не мають провідного значення для професії. Цей факт можна пояснити невеликою заробітною платою, що сьогодні чинна в освітянській сфері. Більшість педагогів, зокрема вчителів фізичної культури, вибираючи професію, заздалегідь усвідомлює рівень оплати праці, окреслюючи свій

професійний шлях, насамперед орієнтується на інші види задоволення власних потреб, реалізації себе в професії.

Практично на одному рівні були отримані значення за джерелами мотивації «внутрішні процеси» і «зовнішня Я-концепція» – 3,89 та 3,56 відповідно. Це спонукає до висновку, що окремі складники діяльності: процес роботи, проведення занять, організація навчального процесу, пов'язані з джерелом мотивації «внутрішні процеси», – у професії вчителя фізичної культури не відіграють важливої ролі. Схожа ситуація склалася із зовнішньою Я-концепцією. Для вчителя фізичної культури не дуже вагомий той факт, як його оцінюють інші, яку мають про нього думку та яке він формує враження в оточення. Це нерідко підтверджують випадки, коли вчитель фізичної культури недостатньо стежить за своїм зовнішнім виглядом, буває неохайним, дозволяє собі вдягати нечисту та неprasovanу спортивну форму.

Визначення рівня джерел мотивації відіграє важливу роль у процесі покращення ефективності праці вчителів фізичної культури, оскільки допомагає нам окреслити «мотиваційну карту» працівника. Такі відомості дають змогу більш успішно розробляти комплекси заходів, спрямовані на стимулювання мотивації працівників.

Порівнюючи високі й низькі показники джерел мотивації в учителів фізичної культури, звернемо увагу на певну переорієнтацію таких джерел мотивації, як внутрішні процеси, зовнішня Я-концепція, інструментальна мотивація в бік внутрішньої Я-концепції та меншою мірою – інтернаціоналізації мети.

Для підвищення успішності професійної діяльності вчителя фізичної культури дієвими є заходи, спрямовані на те, щоб учитель у процесі праці був задоволений собою: покращення комфортних умов праці, забезпечення умов самореалізації й самовдосконалення. Також дієвими стають конкретизація мети, чітке формулювання завдань, які потрібно виконати вчителю в процесі своєї праці.

З іншого боку, окреслення джерел мотивації, значущих для вчителя фізичної культури, не лише надає нам інструменти для впливу на вчителя в процесі професійної діяльності, а й відкриває певні можливості в ході професійної

підготовки через реалізацію таких елементів, як відбір, професійна діагностика, профорієнтація, з'ясування готовності до діяльності тощо.

Згідно з показниками, отриманими внаслідок дослідження, проведеного за допомогою кореляційного аналізу, існує низка зв'язків між різними джерелами мотивації й показниками діяльнісного компонента професійної надійності. Високий рівень джерела мотивації, орієнтованого на внутрішні процеси, позитивно впливає на формування комунікативних умінь ($r = 0,248$) за $p \leq 0.05$. Ще на більш високому рівні $p \leq 0.01$ зафіксовано вплив цього джерела мотивації на вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці ($r = 0,284$).

Подані відомості доводять важливість орієнтації на внутрішні процеси для забезпечення професійної надійності в мотиваційній сфері вчителя фізичної культури. Такі вчителі мають набагато кращі результати за показником «комунікативні вміння», більш активні в аспекті мовної діяльності. На уроках у таких учителів учні теж мають вищі показники рухової активності, отримують більше користі від занять фізичними вправами. Отже, кращі показники професійної надійності будуть мати вчителі, у яких у процесі професійної діяльності головними стають бажання отримувати задоволення від роботи, насолоджуватися безпосередньо процесом праці, виконанням своїх професійних дій. Реалізувати таку мотиваційну орієнтацію, на наш погляд, можливо двома шляхами. Перший – це забезпечення якісної профорієнтаційної роботи, зокрема, відбір та спрямування на навчання до закладів вищої освіти тих учнів, які мають певні мотиваційні схильності. Другий – спроба правильно налаштувати студентів, які навчаються за цим фахом, на майбутню професійну діяльність, проведення роз'яснювальної роботи, спрямованої на правильне розміщення акцентів. Ефективними можуть бути й інші засоби, зокрема психолого-педагогічні впливи тощо.

Наголосимо ще на одному тісному зв'язку внутрішніх процесів з умінням диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання ($r = 0,309$) за $p \leq 0.01$. Учителі, які налаштовані у своїй діяльності на виконання роботи, зацікавлені в професійній діяльності, водночас краще ставляться до змістового

проведення занять. Вони намагаються проводити заняття більш цікаво, різноманітно, використовують порівняно ширший багаж фізичних вправ. За іншими джерелами мотивацій не виявлено істотних зв'язків із показниками діяльнісного компонента професійної надійності.

З огляду на важливе значення використання мотиваційної сфери на шляху до підвищення рівня надійності майбутнього вчителя фізичної культури, необхідно більш докладно описати особливості формування окреслених мотивів у майбутніх учителів фізичної культури під час професійної підготовки.

Опрацювання літературних джерел, присвячених аналізу системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, дало змогу виявити низку важливих мотивів, які сприяють успішній реалізації професійної підготовки. Серед основних мотивів виокремлено такі: формування внутрішніх мотивів, формування мотивації досягнень та професійної мотивації. Водночас зазначені мотиви більшою мірою пов'язані з професійною підготовкою, здобуттям професії. Безперечно, ці мотиви є універсальними для різних педагогічних професій, зокрема й учителя фізичної культури. Формування зазначених мотивів у цілому забезпечить позитивне спрямування зусиль студента на вивчення професії. Констатовано, однак, що роль та особливості мотиваційної сфери щодо формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури достатньо не схарактеризовані в науковій літературі. У зв'язку з цим у подальшій роботі варто керуватися власними дослідженнями мотиваційної сфери вчителя фізичної культури, відомостями про виявлений взаємозв'язок із показниками професійної надійності.

Зважаючи на те, що процес формування професійної надійності відбувається впродовж усього періоду професійної підготовки, починаючи від вступу до навчального закладу, завершуючи здобуттям вищої освіти, мотиваційний супровід навчання також має бути постійним. Формування позитивної мотивації під час професійної підготовки доцільно розділити на два етапи: перший пов'язаний із профорієнтацією та вступом на навчання за однією зі спеціальностей; другий етап реалізований під час професійної підготовки.

Сутність першого етапу полягає в тому, щоб зорієнтувати та відібрати на навчання до ЗВО тих молодих людей, у яких мотиваційна сфера найбільш відповідає мотивації вчителя фізичної культури. Загалом, потребова-мотиваційна сфера людини – досить складне утворення, що відіграє ключову роль у житті людини. У науковій школі існує два підходи до визначення мотивації. Перший трактує мотивацію як структурне утворення, як сукупність чинників або мотивів. Сутність другого підходу полягає в тому, що мотивація витлумачена як динамічне утворення, як процес, який допомагає підтримувати психічну активність на визначеному рівні (Аверін, 1999).

Як зауважує Б. Ломов (1984), потребова-мотиваційна сфера особистості становить своєрідний фундамент, на якому формуються життєві цілі особистості, що впливають на її життєвий шлях. Життєві цілі реалізовані в концепції життя, визначенні сенсу й життєвого шляху.

Кожна мотиваційна сфера людини має статичний і динамічний вияв. Регуляція діяльності, поведінки зумовлена специфічністю потребова-мотиваційної сфери, особливостями ціннісних орієнтацій, які в людині формуються тривалий час упродовж отримання попереднього життєвого досвіду. На основі системи мотивів і цінностей людини можуть утворюватися нові мотиви й цінності, породжені різними впливами.

У руслі дослідження важливим стає виявлення тих молодих людей, які мають сформовані відповідно до майбутньої професії мотиви й цінності. Повертаючись до аналізу чинної системи вступу до ЗВО, зауважимо, що сучасні умови вступу не дають змоги повноцінно реалізувати перше завдання, оскільки обмежено можливості вступника за вибором предметів, які вони складають під час зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Крім того, предмети, передбачені для ЗНО, не відображають усієї специфіки майбутньої професії.

Водночас специфіка вступу на спеціальність «Середня освіта (Фізична культура)» уможлиблює заходи з профорієнтації абітурієнтів. Зокрема, наявність творчого конкурсу (заліку) під час вступу дає змогу впливати на цей процес. Те,

які результати демонструють абітурієнти на вступних випробуваннях, менш важливе, ніж живе спілкування з молодими людьми під час іспиту.

У межах дослідження перший етап реалізації мотиваційного складника полягав в обов'язковому проведенні співбесіди зі вступниками. У ході такої роботи абітурієнтів поінформовано про порядок й організацію проведення вступного випробування, особливу увагу зосереджено на характеристиці майбутньої професії, з'ясовано роль професії вчителя фізичної культури в сучасному суспільстві. Особливий акцент зроблено на мотивації щодо внутрішніх процесів, оскільки вони слугують важливими джерелами мотивації, що виявлено в ході роботи. Невисокі зарплати, відсутність вагомого стимулювання, менша престижність і статус професії вчителя фізичної культури, зокрема стосовно педагогів інших предметів, позначаються на таких джерелах мотивації, як інструментальна мотивація, зовнішня та внутрішня Я-концепція. На відміну від тренерської професії, де досягнення кінцевої мети, підготовка спортсмена до участі в змаганнях мають вагоме значення, у професії вчителя фізичної культури мотив «інтерналізація мети» також не відіграє суттєвої ролі.

Проводячи співбесіду, викладач має надавати абітурієнтам правдиву інформацію про професію, наголошувати не лише на позитивних аспектах професії, водночас звертати увагу на певні труднощі та проблеми, що нині властиві фізкультурній сфері. З іншого боку, такий підхід допомагає абітурієнтам краще розібратися з професійним вибором. Власне кажучи, успішність співбесіди позначається на формуванні в абітурієнтів упевненості щодо правильності зробленого ним вибору майбутньої професії. Так частково вдається збільшити кількість вступників, яким подобається насамперед професія вчителя фізичної культури, які мають покликання до цієї роботи, прагнуть працювати з дітьми, виховувати покоління, що підростає, та ін.

Другий етап формування позитивної мотивації в процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури під час професійної підготовки – реалізація комплексу впливів, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації. Передумовою формування внутрішньої мотивації слугує процес

розвитку самосвідомості індивіда, формування потенціалу самоорганізації (Новак, Мостенська & Ільєнко, 2013). Цього можливо досягти через цілеспрямовану й усвідомлену систематизацію своїх уявлень, опанування власних дій. Майбутній учитель фізичної культури формує уявлення про самого себе, осмислює власні потреби, спрямовує зусилля на накопичення необхідних знань, розвиток особистих якостей, опановує різні вміння й навички. Крім зусиль, які студент має докладати самостійно щодо формування внутрішньої мотивації, ефективним вважаємо вплив на майбутніх учителів фізичної культури з боку науково-педагогічних працівників під час освітнього процесу.

Науково-педагогічні працівники, формуючи внутрішню мотивацію, повинні в процесі професійного навчання забезпечувати в студентів відчуття повної розумової та фізичної присутності в процесі діяльності, концентрації уваги, думок і відчуттів на справі, чіткого усвідомлення цілей роботи, відчуття впевненості у своїх діях, знання стосовно того, що робити в будь-який момент, відсутність страху за виникнення можливих помилок чи невдач.

У процесі навчання викладачі повинні так організувати свою освітню діяльність, добирати форми й методи викладання матеріалу, оцінювання успішності та ін., щоб у студентів виникав позитивний емоційний стан, вони отримували радість від активності на заняттях, відчували стан натхнення, задоволення.

Для покращення внутрішньої мотивації важливо формувати в студентів відчуття власних можливостей. Відчуття своєї ефективності, своєї здатності впливати на навколишній світ та змінювати його слугує дієвим механізмом формування внутрішньої мотивації. Потужним інструментом формування внутрішньої мотивації є відчуття власної професійної компетентності, упевненості у своїх професійних діях.

Як слушно зазначають науковці (Новак, Мостенська & Ільєнко, 2013), відчуття власних можливостей, оцінювання компетентності, упевненість у своїх діях є набагато важливішими, ніж рівень професіоналізму. Такі вчителі, зокрема

фізичної культури, докладають більше зусиль й активності у своїй професійній діяльності.

Серед важливих механізмів забезпечення позитивної мотиваційної варто назвати створення ситуації вільного вибору студентом. Вільний вибір, який студенти реалізують у процесі навчання, – це потужне джерело розвитку самостійності та ініціативності (Столярчук, Августова & Загашев, 2010, с. 118). Під час освітнього процесу необхідно створювати таку взаємодію між викладачами й студентами, унаслідок якої виникають різні педагогічні ситуації, що спонукають студентів робити вільний вибір, підвищують відчуття відповідальності та переживання за їх розв'язання. У ситуаціях, коли студент має зробити самостійний вільний вибір, по-іншому сприймається мета, завдання; з'являється змога оцінити власні ресурси, суттєво зростає зацікавлення порушеною проблемою.

Загалом ситуація вільного вибору студента під час навчання є важливим джерелом розвитку індивідуальності, коли студент на базі аналізу власних знань, умінь, набутого досвіду ухвалює самостійне рішення, за яке потім відчуває відповідальність. Зокрема, студентам запропоновано самостійно вибирати різні фізичні вправи для розвитку тих чи тих якостей, форми й методи для покращення фізичної підготовки. Вільний вибір творчих робіт, індивідуальних завдань, тем для самостійної роботи тощо суттєво покращує мотивацію до вільного вибору, а також внутрішню мотивацію загалом.

Вільний вибір доречно продемонструвати на прикладі розподілу тем курсових робіт. На відміну від регламентованого розподілу тематики курсових робіт, коли кожен студент отримує тему від викладача, вільний вибір має багато переваг. По-перше, вибираючи тему, студент ознайомлюється з повним списком проблематики курсових робіт, одночасно оцінює свої знання з дисципліни, діагностує прогалини в знаннях. Вільний вибір дає змогу вибрати тему, яка може бути найбільш цікава для студента, мати практичне спрямування, краще підходити до майбутньої професійної діяльності. Вибираючи тему курсової роботи, студент відчуває відповідальність за власне рішення.

Передумовою дослідження впливу індивідуально-психологічних особливостей студентів на формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури послугувало виявлення чисельних даних, що засвідчують залежність результатів професійної надійності від якостей фахівців (Солтик, 2017b). В. Небилицин (1964a) констатував тісний взаємозв'язок між показниками надійності працівника та властивостями нервової системи. Автор описує залежність витривалості, завадостійкості, характеристик, що впливають на професійну надійність, від сили, рухливості та врівноваженості нервових процесів фахівця. О. Конопкін (1996) також висловлює міркування про важливість стану нервових процесів стосовно професійної надійності фахівця. Виявлено вплив сили збудження нервової системи на можливості людини отримувати інформацію, що в підсумку теж позначається на виявах професійної надійності працівника. І. Ільїн (1976), досліджуючи надійність в екстремальних умовах, звернув увагу на зв'язок між надійністю діяльності людини та емоційним станом, вольовими якостями й психомоторними властивостями.

Разом з індивідуально-типологічними властивостями на показники професійної надійності впливають особистісні якості фахівця. С. Lager (1974) на прикладі пілотів описав залежність рівня професійної надійності від рис особистості людини. Е. Venesiale (1974) диференціював дванадцять окремих рис пілота, які можуть призводити до виникнення аварійних ситуацій. М. Котик, О. Ємельянов (1993) поряд із властивостями нервової системи описали вплив на показники професійної надійності рівня емоційної стійкості, рівня суб'єктивного контролю та когнітивного стилю.

Крім особистих якостей, важливу роль у забезпеченні професійної надійності фахівця відіграють процеси саморегуляції (Котик, 1989). М. Галлай (1965) наголошує на важливості самоконтролю в процесі забезпечення надійності фахівця. Натомість Г. Нікіфоров (1977), Д. Ошанін (1968) трактують самоконтроль як важливу передумову забезпечення професійної надійності.

Не становить винятку й професійна діяльність майбутніх учителів фізичної культури. Важливість вивчення впливу індивідуально-психологічних

властивостей майбутніх учителів, їх урахування в процесі професійної підготовки, обмеженість наукових даних стосовно майбутньої професії вчителя фізичної культури аргументовано доводять необхідність проведення досліджень щодо окресленої проблеми.

У ході студіювання структури професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури диференційовано найбільш важливі якості фахівця, що впливають на формування професійної надійності, а саме: здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання, самоаналіз власних дій), толерантність до невизначеності, саморегуляція поведінки, активність особистості, мотивація до ефективної професійної діяльності, сила волі, самовладання, відповідальність, дисциплінованість, прагнення до самовдосконалення. Сукупність цих якостей стосується особистісно-мотиваційного компонента.

Аналізуючи названі якості майбутнього педагога та окреслюючи шляхи їх покращення в умовах ЗВО, зазначимо, що особистісні якості не можна досліджувати окремо від інших компонентів професійної надійності. Під час формування педагогічних умінь і знань професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури буде одночасно реалізовано цілеспрямований вплив на індивідуально-психологічні якості. З іншого боку, стимулювання мотиваційної сфери, розвиток і виховання якостей майбутніх фахівців позитивно позначатимуться на покращенні когнітивного й діяльнісного компонентів.

На відміну від попередніх педагогічних умов, де основна увага зосереджена на збільшенні фахових знань, педагогічних умінь у ході вивчення конкретних дисциплін, розвиток якостей майбутнього вчителя пов'язаний насамперед із процесом виховання. Процес виховання потрактований як система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості (Фіцула, 2005, с. 38), тому реалізацію цієї педагогічної умови також варто описувати через виховання якостей, пов'язаних із професійною надійністю вчителя. Крім мети, важливо окреслити зміст, форми, методи й засоби виховання.

Насамперед необхідно з'ясувати основні закономірності та принципи виховання, що важливі в процесі реалізації названої педагогічної умови. Першу закономірність схарактеризуємо як органічний зв'язок виховання між професійною надійністю й соціальним замовленням. Суть цієї закономірності полягає в тому, що, реалізуючи виховний вплив на покращення окремих якостей учителя фізичної культури, ми не лише сприяємо формуванню професійної надійності вчителя, а й водночас формуємо якості майбутнього педагога, які є важливими та корисними для професійної діяльності, покращують рівень фахової майстерності, що в підсумку сприяє підвищенню рівня професійної підготовки.

Інша закономірність полягає в тому, що індивідуально-психологічні якості майбутнього вчителя фізичної культури, які впливають на формування його професійної надійності, виховують під впливом різноманітних чинників. На відміну від процесу оволодіння знаннями, необхідними для формування професійної надійності, що відбувається переважно в ході аудиторної роботи, для виховання якостей майбутнього вчителя характерні значно більші можливості за методами, формами й засобами виховного впливу. Виховний процес може проходити як під час занять, так і в позанавчальний час, у процесі різноманітних виховних заходів.

Серед важливих принципів, які відображають закономірності виховного впливу, спрямованого на розвиток зазначених вище якостей майбутнього вчителя фізичної культури, варто виокремлювати принципи цілеспрямованості, комплексності, виховання якостей у колективі. Цілеспрямованість пов'язана з підпорядкованістю виховної роботи, спрямованої на розвиток певних якостей учителя, загальній меті, формуванню професійно надійного вчителя фізичної культури. Комплексність являє собою єдність виховних впливів із боку навчального закладу, педагогічного колективу, інших студентів та самого себе, що спрямовані на розвиток важливих для професійної надійності якостей майбутнього вчителя фізичної культури.

Значущим вважаємо й принцип виховання якостей майбутнього вчителя фізичної культури в колективі. Оскільки процес професійної підготовки, у ході

якого відбувається виховна робота, проходить у формі групових занять, різних масових колективних заходів, майбутній учитель зазнає впливу не тільки окремого педагога, а й багатьох людей з оточення, зокрема студентів, інших викладачів. Загальна атмосфера, яка панує в колективі, командний дух, ідеали та цілі опосередковано позначаються на виховному процесі.

На особливу увагу заслуговує організація виховної роботи, що спрямована на розвиток якостей, важливих у процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Емпіричне дослідження окремих особистісно-психологічних якостей учителів фізичної культури та аналіз зв'язку з показниками професійної надійності послугували підставою для окреслення кроків із реалізації такої педагогічної умови, як формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів, в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Основним мірилом *здатності до саморефлексії професійної та навчальної діяльності* майбутнього вчителя фізичної культури слугує його самооцінювання. Усіх людей в аспекті самооцінювання можна поділити на осіб із завищеною, заниженою або з адекватною самооцінкою. Зазвичай, особи із завищеною самооцінкою переоцінюють власні можливості, ставлять вищі, інколи недосяжні цілі; у них здебільшого завищений рівень домагань, що не відповідає їхнім реальним можливостям. Завищена самооцінка часто супроводжується підвищеною самовпевненістю. Ця обставина може призводити до того, що особи із завищеною самооцінкою можуть невиправдано йти на ризики, це своєю чергою призводить до зниження надійності.

Дещо інші ознаки фіксують у разі заниженої самооцінки. Люди з низькою самооцінкою ставлять перед собою переважно менші, недостатні за їхніми можливостями цілі. Такі особи суттєво перебільшують наслідки невдач. Часто низька самооцінка супроводжується виникненням у людей інших рис особистості: невпевненість у собі, пасивність, комплекс неповноцінності тощо (Адлер, 1997).

Водночас адекватна самооцінка зумовлює формування впевненості, впливає на життєву успішність людини та її самодостатність. Адекватна самооцінка слугує важливим механізмом саморегуляції, впливає на ефективність професійної діяльності (Міщенко, 2016). Рівень самооцінки також відіграє посутню роль у процесі професійного навчання. О. Столярчук трактує професійну самооцінку як один із чинників формування професіоналізму особистості, що слугує потужним чинником для самовдосконалення й саморозвитку, механізмом регуляції фахової творчості та майстерності (Столярчук, 2017, с. 299).

Отже, адекватна самооцінка має вагоме значення не лише в процесі навчання, формування особистості, провадження успішної подальшої професійної діяльності. Самооцінка позитивно впливає й на формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Зафіксовано зв'язок між рівнем самооцінки й комунікативними вміннями діяльнісного компонента професійної надійності вчителя фізичної культури. Збільшення рівня самооцінки від заниженого до адекватного призводить до підвищення мовленнєвої діяльності вчителя ($r = 0,243$) на рівні $p \leq 0.05$. Так, учителі фізичної культури, які реально оцінюють себе, упевнені у своїх силах, почуваються більш розкуто та спокійно в ролі лектора. Вони не соромляться й не бояться визнавати, коли їм щось невідомо, намагаються розібратися в новому навчальному матеріалі, щоб далі використовувати його в навчальному процесі.

Водночас підвищення самооцінки від адекватного до завищеного рівня, навпаки, негативно позначається на вмінні розробляти структуру уроку та дотримуватися її ($r = 0,209$) за $p \leq 0.05$. Учителі фізичної культури, які мають завищену самооцінку, допускають більше помилок, пов'язаних із відхиленням уроку від конспекту. Таку особливість можна пояснити тим, що вчителі певною мірою нереально оцінюють свої можливості, часто ставлять підвищені вимоги як до учнів, так і до себе, унаслідок чого не справляються із завданням у повному обсязі.

Для формування адекватної самооцінки в майбутніх учителів фізичної культури необхідно окреслити конкретні дії. За основу взято науковий досвід Л. Онуфрієвої (2014), згідно із яким формування самооцінки проходить три етапи.

Спочатку в майбутніх фахівців має бути сформована ідеальна модель професіонала, наступний етап полягає в оцінюванні свого реального образу та порівнянні його з образом професіонала. Третій етап передбачає стимуляцію особистісного зростання й удосконалення в напрямі досягнення ідеального образу професіонала.

Формування адекватної самооцінки реалізовано в процесі всієї професійної підготовки. На початку навчання в ході опанування дисципліни «Вступ до спеціальності» студенти мали змогу сформувати уявлення як про майбутню професійну діяльність учителя фізичної культури, так і про вимоги до вчителя фізичної культури, його функційні обов'язки. У процесі подальшого навчання студенти поглиблювали знання про професію вчителя фізичної культури, унаслідок чого уточнювали відомості про образ учителя-професіонала. Поряд із цим студенти мали змогу оцінювати власні можливості, порівнювати їх із модельними даними. Зіставлення власних показників з уявленнями про ідеальний образ допомагало студентам спрямовувати свої зусилля на покращення власних якостей. Посутню роль у процесі формування самооцінки відігравала педагогічна практика, що створювала умови для апробації студентами себе в ролі вчителя фізичної культури. Цей перший досвід активної практики мав у процесі формування самооцінки ключове значення. Від того, наскільки вдало студент справлявся з роллю вчителя, залежала не лише його самооцінка, а й подальше професійне становлення, зокрема працевлаштування за фахом.

Самоаналіз власних дій – важлива характеристика особистості, що передбачає оцінювання себе як діяча. Н. Волянюк (2006) докладно описала феномен власних дій через здатність виокремлювати, аналізувати, оцінювати й усвідомлювати свої можливості, професійно важливі якості, різні аспекти своєї діяльності та розвитку як професіонала, знаходити взаємозв'язки між подіями й проблемними ситуаціями, узагальнювати професійний досвід тощо.

Серед дієвих способів впливу на покращення здатності аналізувати власні дії в майбутніх учителів фізичної культури варто назвати створення рефлексивного простору. В основу створення рефлексивного простору покладено

оцінювально-проектувальний метод. Сутність оцінювально-проектувального методу полягала в проведенні студентами самооцінювання власної навчально-пізнавальної діяльності. Самоаналіз давав змогу виконувати необхідну корекцію, більш успішно проектувати наступний навчальний період.

Загалом такий спосіб організації освітнього процесу стимулює в студентів здатність до критичного самоаналізу, уміння з'ясувати причини невдач і помилок, діагностувати труднощі у виконанні завдань, у подальшому знаходити шляхи та методи їх подолання (Сердюк, 2009, с. 139).

Постійне виникнення в професійній діяльності вчителя фізичної культури неочікуваних, непередбачуваних ситуацій та обставин, що породжені різними змінними умовами праці, вимагає формування в майбутнього вчителя такої якості, як *толерантність до невизначеності*. Невизначеність як відсутність визначеності може виявлятися в різних ситуаціях; у повсякденному житті, міжособистісному спілкуванні, міжособистісній і міжгруповій взаємодії, у ході формулювання й виконання завдань навчальної та професійної діяльності, під час ухвалення рішень (Леонов, 2014).

Згідно з міркуваннями S. Budner (1962), невизначеність виявляється за трьома напрямками: за новизною, коли невизначена ситуація породжена недостатньою кількістю інформації або відсутністю необхідних стимулів; за складністю, коли інформації занадто багато й вона складна для сприйняття; за нерозв'язністю, коли наявна інформація містить суперечливі дані. Аналіз толерантності до невизначеності дав змогу виявити низку особливостей у вчителів фізичної культури.

Учителі фізичної культури, які мають високий рівень терпимості за шкалою «новизна», більше терпимі до всього нового, із легкістю сприймають сучасні зміни в освітньому процесі, новації в професійній діяльності, водночас вони більш активні на уроках, мають вищу рухову діяльність. Такі вчителі більш вільні й активні в ході спілкування з учнями. Учителі фізичної культури, толерантні до виникнення нових умов проведення уроків, використання сучасного інвентарю й обладнання, упровадження нових освітніх технологій тощо, більш вдало

використовують змінні умови праці, що позитивно позначається на підвищенні ефективності діяльності. Крім того, толерантність до невизначеності має позитивний зв'язок з умінням раціонально використовувати навчальний час у ході уроку ($r = 0,302$) на рівні $p \leq 0.01$.

Позитивний зв'язок між умінням диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання й толерантністю до невизначеності за шкалою новизна ($r = 0,236$) на рівні $p \leq 0.05$ доводить, що такі вчителі спокійно ставляться до нового, не бояться використовувати нові вправи, здебільшого краще проводять уроки із застосуванням численної кількості різноманітних вправ.

Виявлений зв'язок між умінням розробляти структуру уроку й дотримуватися її та толерантністю до невизначеності за шкалою «складність» ($r = -0,314$) на рівні $p \leq 0.01$ дає підстави говорити про те, що такі вчителі не бояться важких завдань, готові до виконання непростих завдань, значно менше допускають помилок у своїй професійній діяльності.

Як зауважено вище, процес професійної підготовки, здобуття фахових знань, оволодіння фахом супроводжуваний високим рівнем невизначеності. Під час професійної підготовки виникнення таких невизначених ситуацій є досить поширеним явищем. Важливо сформувати в майбутніх учителів фізичної культури такі якості, які не лише будуть корисними під час навчання у ЗВО, а й матимуть позитивне значення в майбутній професійній діяльності.

З огляду на це, основний механізм формування якостей толерантності до невизначеності в майбутніх учителів фізичної культури пов'язаний зі створенням під час навчання різних невизначених ситуацій, із колективним пошуком варіантів їх розв'язання. Для досягнення позитивного ефекту акцентовано увагу на формуванні в студентів здатності розмірковувати над проблемою; здатності бути готовим до виникнення конфліктів і напружень, що часто супроводжують невизначені ситуації; здатності сприймати нові, незнайомі, інколи ризиковані ситуації; умінь пристосовуватися до різних невизначених ситуацій (Гусев, 2011).

Формування толерантності до невизначеності в майбутніх учителів фізичної культури організовано також під час педагогічної практики. Сутність виховання

цієї якості полягала у створенні різних педагогічних ситуацій, коли майбутній учитель повинен ухвалювати рішення в складних умовах. Під час педагогічної практики такі непередбачувані обставини можуть бути зумовлені великою кількістю дітей, наявністю неслухняних і недисциплінованих учнів, гіперактивних школярів, сильним шумом, який заважає виконувати команди та пояснювати їх тощо. Завдяки таким тренуванням студенти поступово адаптуються до змінних умов майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Наступна важлива якість особистості майбутнього вчителя фізичної культури в процесі формування професійної надійності – **саморегуляція поведінки**. Її сутність полягає в самоорганізації й керуванні зовнішньою та внутрішньою цілеспрямованою активністю особистості, що виявляється в різних її видах (Моросанова, 2001).

Унаслідок аналізу зв'язків між педагогічними вміннями й саморегуляцією поведінки зафіксовано низку залежностей. Наявність від'ємних зв'язків між комунікативними вміннями й саморегуляцією поведінки за шкалою програмування ($r = -0,279$) за $p \leq 0.05$ та шкалою моделювання ($r = -0,234$) за $p \leq 0.05$ означає таке: що краще вчитель продумує власні способи дій, покрокові шляхи досягнення поставленої мети, докладно й розгорнуто формує програму своїх дій, то меншою стає потреба в додатковому вербальному супроводі уроку. Учителі фізичної культури, які краще вміють диференціювати зовнішні та внутрішні умови діяльності, виявляти умови досягнення поставлених цілей, що відображене в більш раціональному моделюванні й побудові дій педагога, у підсумку під час професійної діяльності витрачають значно менше слів для організації активності учнів. Що краще змодельований урок, то менше вчитель витрачає зусиль на його проведення. У такому випадку завдання для учнів стають більш зрозумілими. У процесі праці зникає потреба в постійній корекції, зміні умов проведення уроку, що зменшує додаткові пояснення з боку вчителя.

Саморегуляція поведінки вчителів фізичної культури за шкалою програмування має від'ємний зв'язок з умінням професійної надійності – умінням

розробляти структуру уроку та дотримуватися її ($r = -0,296$) за $p \leq 0.01$. Ці дані засвідчують, що покращення саморегуляції поведінки, пов'язаної з програмуванням учителем фізичної культури своїх дій, позитивно відображається на ступені відхилення проведеного уроку від конспекту.

Учителі фізичної культури, які мають високий рівень регуляторної гнучкості, уміють легко перебудувувати власну поведінку відповідно до змінних зовнішніх умов. Цей показник особливо цінний для нас, оскільки зовнішні умови, що постійно змінюються, непередбачені обставини, складні педагогічні ситуації безпосередньо стосуються характеристики надійності. Гнучкі вчителі фізичної культури краще протидіють змінним умовам професійної діяльності, без особливих труднощів перелаштовують свої професійні дії.

Загалом саморегуляція поведінки тісно пов'язана зі здатностями студентів до самопізнання та самоаналізу, допомагає критично оцінювати власні дії (Чебикін, 1982, с. 509). О. Чебикін зазначив, що ефективним шляхом покращення саморегуляції поведінки є підвищення емоційно-вольового та поведінкового компонента особистості. Формування таких вольових компонентів, як самостійність, наполегливість, витримка, ініціативність, упертість у досягненні мети, прагнення до успіху, відіграє важливу роль не лише в процесі формування професійної надійності, а й у ході досягнення успішності професійної діяльності.

Для розвитку саморегуляції поведінки в процесі професійного навчання вжито таких заходів: збільшено частку використання ігрових і змагальних методів; під час виховних годин проведено зустріч із відомими й успішними людьми, спортсменами, фахівцями у сфері фізичної культури та спорту.

Один із важливих показників – **активність особистості**. Висока активність притаманна енергійним учителям фізичної культури, які вирізняються цілеспрямованою діяльністю, усвідомленими власними способами та прийомами дій, мають менші відхилення проведеного уроку від конспекту. Підвищена активність допомагає вчителю краще розібратися у своїй професійній діяльності, використовувати різні методи й засоби проведення уроку. Збільшення професійного потенціалу позитивно відображається на точності проведення

уроку, сприяє чіткому дотриманню окресленого плану дій, виконанню поставлених на уроці завдань тощо.

У контексті виховного впливу для розвитку активності майбутніх учителів фізичної культури використано ідею реалізації суб'єкт-суб'єктних взаємин під час професійної підготовки. Як зауважує Г. Мухіна (2016), побудова під час освітнього процесу повноцінної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом сприяє якісним змінам, які відбуваються зі студентом. Студенти стають не просто рівноправними учасниками педагогічного процесу, у них зростає активність, ініціативність, відповідальність за свої дії. Під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії в студентів посилюється відчуття власної унікальності, потреба в саморозвитку. Крім того, суб'єкт-суб'єктний характер спілкування сприяє забезпеченню рівності психологічних позицій, взаємної гуманістичної настанови, підвищенню активності викладача й студентів, готовності взаємодіяти між учасниками педагогічного процесу, здатності розуміти почуття й переживати один за одного (Петровська, 1989).

Для досягнення позитивного ефекту в підвищенні активності під час професійної підготовки залучено такі настанови: намагатися не нав'язувати свою думку, бачення проблеми, а давати студентові змогу робити власний вибір у розв'язанні проблеми; уникати домінування викладача над студентом, запобігати зверхньому ставленню, намагатися бути рівноправними учасниками педагогічного процесу; докладати зусиль для розуміння студента, співчуття йому.

Специфіка професії вчителя фізичної культури полягає в тому, що, окрім психоемоційного напруження під час проведення уроків із фізичної культури, педагог виконує суттєві фізичні навантаження. Це своєю чергою вимагає від педагога розвинутої *сили волі*. Серед важливих шляхів покращення вольових здібностей у майбутніх учителів фізичної культури виокремлено систематичне збагачення досвіду вольової поведінки та розвиток уміння мобілізувати сили для подолання труднощів. Дієвими прийомами покращення сили волі є намагання завжди доводити розпочату справу до кінця, суворе дотримання режиму дня. На

розвитку вольових якостей позитивно позначаються систематичні тренування в спортивних секціях.

Наступний показник, що передбачений для аналізу в межах порушеної проблеми, – *самовладання*. Під цим поняттям розуміють здатність людини володіти собою та своєю поведінкою в будь-яких ситуаціях (Селіванов, 1992). Серед дієвих шляхів, спрямованих на покращення самовладання, справедливо називають контроль емоцій і власної поведінки в різних умовах майбутньої професійної діяльності. Підвищуючи самовладання, майбутні вчителі фізичної культури отримують максимальну інформацію про різні умови, що можуть виникати в професії. У такий спосіб вдається зменшувати тривогу і страх, досягати кращої підготовки до появи схожих ситуацій.

Як зазначено вище, в умовах, коли учитель фізичної культури реалізує вплив на здоров'я учня, суттєво підвищується *відповідальність* за професійні дії. Учитель має розуміти та усвідомлювати значення своїх дій, бути завжди готовим відповідати за них. Для ефективного формування відповідальності в майбутніх учителів фізичної культури доцільно аналізувати різні педагогічні ситуації, вивчати їхні наслідки та значення для учасників. Варто демонструвати намагання поставити себе на місце іншої людини, що допоможе краще відчувати негативний вплив помилкових рішень.

Для формування відповідальності досить важливо створювати певні умови в ході навчання. Під час навчання студентам запропоновано різні завдання, у межах виконання яких вони повинні були поставати в ролі організаторів. Зокрема, опановуючи рухливі ігри, студенти мали по чергово бути керівником групи й проводити гру, використовуючи групу з-поміж інших студентів. Під час туристичного походу кожен студент відповідав за певну ділянку роботи, для виконання якої потрібно було провести організаційні дії. Відповідальний за харчування простежував розподіл харчів між учасниками походу; відповідальний за фотозвіт постійно прагнув фотографувати чи знімати відео на різні події під час походу. Формулювання різних доручень, підготовка й виступ із проектами перед одногрупниками також мають позитивний вплив на розвиток відповідальності за виконання завдання.

Формування *дисциплінованості* в майбутніх учителів фізичної культури організоване за допомогою традиційних методів. З одного боку, за порушення дисципліни було передбачене покарання в різних формах (погані оцінки, додаткове завдання, зауваження). З іншого боку, для підтримання дисципліни запланована система заохочень (похвала, вербальне схвалення, подяка, нагорода).

Прагнення до самовдосконалення. Вагомий вплив на формування прагнення до самовдосконалення має педагогічна практика. По-перше, працюючи з дітьми, майбутні вчителі фізичної культури повинні відчувати підвищений інтерес до праці педагога. По-друге, поява дефіциту знань, низького рівня педагогічних умінь, вияв неузгодженості своїх якостей із вимогами професії за правильного акцентування уваги повинні спонукати до самовиховання та самовдосконалення.

Для забезпечення мотиваційної сфери, що сприяє якісному формуванню професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, важливо реалізувати двосторонній вплив на неї. Студенти мають спрямовувати власні зусилля на розвиток внутрішньої мотивації під час професійної підготовки. Викладачі зобов'язані вживати необхідних профорієнтаційних заходів під час вступу до ЗВО на навчання, стимулювати ці процеси безпосередньо в ході професійної підготовки. Для формування позитивної мотивації дієвою є низка заходів: створення на заняттях ситуацій вільного вибору, формування в студентів відчуття своїх можливостей, відчуття студентами власної професійної компетентності, упевненості у своїх професійних діях, створення на заняттях позитивного емоційного стану.

Вагому роль у формуванні позитивної мотивації щодо професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури відіграє позанавчальна діяльність. Участь студентів у спортивних змаганнях (змагання між академічними групами, між курсами на спеціальності, серед збірних команд факультетів, виступи в складі збірної команди університетів на міських, обласних і республіканських змаганнях), масових фізкультурних заходах (флешмоби, масові пробіги, веселі старты, змагання до Дня фізичної культури і спорту), показові

спортивні виступи (посвята в студенти, день факультету та університету, свято випускника) сприяють збагаченню досвіду вольової поведінки, розвиткові вміння мобілізувати сили для подолання труднощів, прагненню завершувати почату справу до кінця. Активна участь у позанавчальній діяльності оптимізує розвиток низки важливих психологічних та особистісних якостей майбутніх учителів фізичної культури (самовладання, відповідальність, дисциплінованість), які маркують професійну надійність.

Організація брейн-рингів («Хто краще знає свою професію?», «Найкращий учитель фізичної культури») і квестів («Ознайомлення з матеріально-технічною базою університету»), що присвячені аналізу умов та особливостей професії вчителя фізичної культури, сприяла створенню уявної атмосфери «занурення» у професію. Проведення самооцінювання власної навчально-пізнавальної діяльності допомагало формувати критичне мислення, уміння виявляти причини невдач і помилок, знаходити шляхи їх подолання. Це позитивно впливало на формування таких важливих показників професійної надійності майбутніх педагогів, як толерантність до невизначеності, саморегуляція поведінки, активність особистості. Для посилення в студентів прагнення до самовдосконалення організовано й проведено зустрічі з відомими та успішними людьми, спортсменами, фахівцями у сфері фізичної культури і спорту.

3.4. Удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ

Фізична вправа – основний засіб фізичного виховання. З огляду на це в науковій літературі акцентовано увагу на питаннях, присвячених вивченню фізичних вправ, удосконаленню технічних елементів, аналізу різних рухових елементів і рухових дій тощо. Під час професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури навчають переважно того, як правильно застосовувати фізичні вправи під

час виконання різних освітніх завдань. Водночас бракує дослідницької уваги тим аспектам, що описують особливості формування арсеналу фізичних вправ у вчителя.

На потребі в наявності достатнього рухового арсеналу наголошено в працях багатьох учених. Ю. Зайцева доводить, що специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури полягає в наявності рухового компонента, пов'язаного з виконанням фізичних вправ разом із групою, демонстрацією й показом виконання, забезпеченням страхування тощо (Зайцева, 2014). На необхідність збагачення рухового досвіду, формування культури рухів під час професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері фізичної культури звертає увагу вчений О. Демінський (1995).

С. Переверзева, В. Марчик (2017) витлумачують здатність виконувати фізичні вправи серед специфічних умінь учителя фізичної культури. Автори пов'язують продуктивність та ефективність навчальної діяльності школярів із правильністю показу вчителем тієї або тієї вправи. Також виконання фізичних вправ, зокрема правильність технічної структури руху, впливає на формування рухових умінь учителя фізичної культури (Шалар, 2015).

Оволодіння різними фізичними вправами і здатність їх застосовувати в навчальному процесі О. Гауряк, О. Киселиця (2012) аналізують у межах змісту професійно-педагогічної культури вчителя фізичної культури. С. Гаркуша стверджує, що для забезпечення можливості показу фізичних вправ важливою є сформованість у вчителя фізичної культури високого рівня розвитку фізичних якостей, підтримання їх на належному рівні в процесі професійної діяльності (Гаркуша, 2013).

Наявність у фізкультурного педагога широкого арсеналу фізичних вправ, їхня простота за координаційною структурою й доступністю відіграють важливу роль у професійно-прикладній фізичній підготовці (Колумбет, Димуцька & Максимович, 2011). Володіння належним арсеналом рухових умінь допомагає вчителю фізичної культури провадити професійну діяльність, зокрема, зосереджувати увагу в різних непередбачуваних ситуаціях, вчасно вживати потрібних педагогічних дій для виконання складних завдань (Лаврін, 2012).

А. Чесноков, Н. Баранова (2007) у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів із фізичної культури звертають увагу на важливість досягнення високого рівня фізичної підготовленості. Автори доводять, що особи, які в процесі навчання мають вищий рівень рухових якостей, умінь та навичок, досягають кращої педагогічної кваліфікації в майбутній професійній діяльності, вирізняються бажанням удосконалюватися, досягати вищих професійних показників.

Окрім вагомого значення у професійній діяльності формування рухової функції у молодих людей, в тому числі майбутніх учителів фізичної культури, сприяє зміцненню фізичного й психічного здоров'я, формуванню розумових якостей особистості, удосконаленню фізичної та психологічної підготовленості до активного життя (Носко, 2003).

Фізичне виховання як складова частина загальної системи освіти в навчально-виховній сфері дітей та молоді повинне концептуалізовуватися на зміцненню фізичного й психічного здоров'я, комплексний підхід до формування розумових і рухових якостей особистості, удосконалення й професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних методів і форм фізичного вдосконалення.

На підставі викладу виокремлено наступну педагогічну умову формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури – удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ. Поряд зі знаннями й мотивацією до навчання наявність великого арсеналу фізичних вправ стає важливою та специфічною педагогічною умовою, характерною лише для вчителів фізичної культури. Фізична вправа – основний засіб фізичної культури, що допомагає забезпечити рухову активність людини. До категорії фізичних вправ зараховують не всі рухові дії людини, а лише ті, які спрямовані на виконання завдань фізичного виховання, сформовані та організовані за певними закономірностями (Ашмарин, Виноградів & Вяткіна, 1990). Кількість фізичних вправ, які використовують у фізичному вихованні, є надзвичайно великою.

Фізичні вправи мають різні класифікації, що залежать від критерію, який покладено в основу їхньої типології.

Вправи поділяють на групи відповідно до кількості м'язів, які активовані під час виконання вправ та їх локалізації; чисельності енергетичних витрат; домінування розвитку певної фізичної якості; тривалості виконання. Крім того, вправи класифікують на ті, що виконують на місці й у русі; вправи, які виконують самостійно, або в парах, чи в групі. Фізичні вправи відрізняються за біомеханічною структурою виконання, положенням тіла, просторово-часовими характеристиками тощо. Донині в науковій літературі відсутня класифікація вправ, яка б повністю брала до уваги всі зазначені особливості.

Різноманітні вправи мають усебічний вплив на організм учня та стають важливим інструментом у руках учителя фізичної культури. Знання про фізичні вправи, уміння їх продемонструвати, доступно пояснити, правильно застосувати суттєво підвищують професійну майстерність майбутніх учителів фізичної культури. Майбутній учитель фізичної культури, який володіє великим арсеналом фізичних вправ, спроможний краще організувати урок із фізичної культури. Збільшення різних фізичних вправ зумовлює посилену зацікавленість до їх виконання з боку учнів. Руховий потенціал майбутнього вчителя дає йому змогу краще дібрати оптимальні вправи для учнів, з огляду на їхні фізичні можливості, вік і стать.

Збільшення арсеналу фізичних вправ оптимізує формування низки професійних умінь, що характеризують діяльнісний компонент професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Розширення рухового багажу майбутнього вчителя насамперед сприяє формуванню вміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання. Маючи великий набір вправ, майбутній учитель надаватиме перевагу виконанню на уроці різних фізичних вправ, ніж багаторазовому повторенню однакових вправ. Крім того, володіння великим арсеналом фізичних вправ позитивно позначається на формуванні вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці, через збільшення значень моторної та загальної щільності. Кожне виконання нової вправи стимулює учня до роботи. У разі переходу до нової вправи відбувається зміна режиму роботи,

переключення на роботу нової групи м'язів. Завдяки цьому учні менше втомлюються, ніж за постійного виконання однакової вправи тривалий час. Це натомість сприяє зменшенню кількості й тривалості зупинок в учнів, що породжені втомою. Збільшення часу на пояснення під час виконання вправи впливає на посилення загальної щільності уроку.

Кожне виконання нової вправи спонукає майбутнього вчителя фізичної культури дбати про вербальний супровід, пояснювати, навіщо потрібна вправа, як правильно її виконувати, звертати увагу на техніку. У випадках, коли фізична вправа повторювана багато разів, учителі лише акцентують увагу на початку й на закінченні виконання вправи, інколи підраховують кількість повторень, що суттєво обмежує вербальний супровід. Отже, використання більшої кількості фізичних вправ на уроці позитивно позначається на формуванні комунікативних умінь.

Вдаючись до багаторазового виконання однакових фізичних вправ, учитель, зазвичай, демонструє виконання фізичної вправи лише в разі її першого виконання. Далі вчитель тільки контролює процес виконання вправи учнями, проводить лічбу, надає рекомендації щодо правильності їх виконання. На противагу повторному методові, кожна нова фізична вправа, яку вчитель пропонує на уроці, вимагає більших функційних затрат, пов'язаних із показом правильності її виконання. Збільшення арсеналу фізичних вправ позитивно впливає на такий показник, як фізична витривалість. Рухова активність майбутнього вчителя має бути не спонтанною чи випадковою, рухи повинні бути корисними й раціональними.

Зауважимо, що поряд із якісним вивченням рухових елементів, нових фізичних вправ студент одночасно покращує власні функційні можливості, удосконалює роботу серцево-судинної та дихальної систем, покращує тренуваність організму. Вивчення дисципліни «Атлетизм із методикою викладання» вимагає від студента достатнього рівня силових здібностей. Крім практичних занять, де студенти покращують свої фізичні якості й рухові здібності, присутню роль відіграють заняття в спортивних секціях, участь у змаганнях, самостійні тренування. Загалом реалізація педагогічної умови «вдосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на

основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ» позитивно відображається на формуванні морфо-функційного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Зважаючи на велику кількість фізичних вправ, які використовують у сфері фізичної культури і спорту, необхідно дотримуватися певного порядку їх проведення. Формуючи руховий арсенал майбутнього вчителя, насамперед акцентують увагу на тих вправах, які найбільш важливі для майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури. Кожен майбутній учитель фізичної культури має володіти технікою виконання вправи та вміти навчити цього учнів на уроках із фізичної культури. Зазвичай, такі вправи найбільш важливі для життя людини, допомагають учням ставати фізично розвиненими, активними як під час навчання, так і в майбутній професійній діяльності.

Орієнтиром для вибору фізичних вправ слугує навчальна програма з фізичної культури для ЗСО («Навчальна програма з фізичної культури», 2017). Ця навчальна програма побудована за модульною системою, складається з двох частин – інваріативної (обов'язкової) і варіативної. Варіативний складник фізичної культури залежить від багатьох чинників, зокрема: наявність матеріально-технічної бази, спортивного інвентарю й обладнання, укомплектованість висококваліфікованими кадрами потрібного профілю чи виду спорту. Водночас не кожен навчальний заклад здатний забезпечити всі варіативні модулі. Натомість інваріативна частина навчальної програми з фізичної культури охоплює ті фізичні вправи, що найбільш доступні, відіграють важливу роль у майбутньому житті учня, зокрема в професійній сфері.

Виокремлену педагогічну умову реалізовано за трьома напрямками (Солтик, 2018g). Перший напрям пов'язаний із формуванням у майбутнього вчителя фізичної культури достатнього рухового арсеналу, що представляє інваріативний (обов'язковий) складник навчальної програми. За другим напрямом зусилля спрямовано на формування рухового багажу майбутнього вчителя фізичної культури, що допомагає йому забезпечувати окремі вибрані варіативні модулі.

Третій напрям – найбільш прогресивний, за яким спонукаємо майбутнього вчителя до розроблення власного комплексу фізичних вправ, авторського рухового модуля.

Докладно характеризуючи кожен із напрямів удосконалення рухового багажу майбутніх учителів фізичної культури, зауважимо, що інваріативна частина навчальної програми з фізичної культури для ЗСО складається з фізичних вправ, покликаних забезпечувати загально-фізичну підготовку учнів (Солтик, Павлюк, & Савченко, 2005). До таких вправ належать: стройові вправи, ходьба, біг, стрибки, загальнорозвивальні вправи, вправи для формування постави та запобігання плоскостопості, танцювальні вправи. Поряд із цими важливими є вправи для розвитку фізичних якостей: сили, спритності, витривалості, швидкості, гнучкості. Неабиякої значущості для учнів набувають рухливі й народні ігри, спортивні ігри та естафети.

У навчальному плані підготовки майбутніх учителів фізичної культури передбачено низку дисциплін, які сприяють формуванню рухового арсеналу, відповідно до описаних вище фізичних вправ. Окремі дисципліни безпосередньо спрямовані на формування рухового арсеналу, інші лише частково сприяють формуванню рухових можливостей майбутнього вчителя фізичної культури. Для ефективною реалізації педагогічної умови дисципліни навчального плану підготовки майбутніх учителів, що допомагають студентам краще засвоїти фізичні вправи, зараховано до обов'язкової частини навчальної програми з фізичної культури (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Співвідношення дисциплін, спрямованих на забезпечення рухового арсеналу майбутнього вчителя фізичної культури

№	Вид фізичних вправ	Перелік навчальних дисциплін
1.	Стройові вправи.	Гімнастика з методикою викладання.
2.	Ходьба.	Гімнастика з методикою викладання, легка атлетика з методикою викладання.
3.	Біг.	Легка атлетика з методикою викладання.
4.	Стрибки.	Легка атлетика з методикою викладання.
5.	Загальнорозвивальні вправи.	Гімнастика з методикою викладання, теорія і методика викладання фізичного виховання у ЗНЗ.
6.	Вправи для формування постави.	Атлетизм із методикою викладання,

		оздоровчий фітнес.
7.	Вправи для запобігання плоскостопості.	Оздоровчий фітнес.
8.	Танцювальні вправи.	Ритміка і хореографія.
9.	Вправи для розвитку фізичних якостей.	Теорія і методика викладання фізичного виховання у ЗНЗ.
10.	Рухливі та народні ігри.	Рекреаційні ігри.
11.	Спортивні ігри.	Спортивні ігри з методикою їх викладання.
12.	Естафети.	Рекреаційні ігри.

У складі кожної з поданих дисциплін навчальний план передбачає години для проведення практичної роботи, у ході якої студенти мають змогу докладно ознайомитися з фізичними вправами, що входять до обов'язкової частини шкільної навчальної програми з фізичної культури.

Забезпечення варіативного складника потребує більш поглибленого вивчення в межах окремих видів рухової активності. Перелік варіативної частини не є сталим, вона складається з окремих модулів, які мають відповідати певним вимогам. Зокрема, розроблений модуль в обов'язковому порядку повинен пройти експертизу та отримати гриф Міністерства освіти і науки України. Крім того, такі модулі мають бути оприлюдненими для загального користування. Перелік варіативних модулів потрібно постійно розширювати, з огляду на побажання й інтереси учнів.

Програми варіативних модулів розробляють на весь період навчання. Кожен варіативний модуль повинен містити пояснювальну записку, а також розділи: зміст навчального матеріалу, очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності та орієнтовні навчальні нормативи. У межах варіативного модуля обов'язково зазначено перелік необхідного обладнання для успішного засвоєння певного модуля. Важливо наголосити, що під час вивчення фізичної культури в школі частка годин, запланованих для опанування варіативних модулів, становить половину від усього аудиторного часу, передбаченого для фізичної культури.

Для учнів середньої школи нині запропоновано 32 варіативні модулі: аеробіка, аквааеробіка, бадмінтон, баскетбол, веслування на байдарках та каное, військово-спортивні ігри, волейбол, вправи з гирями, гандбол, гімнастика,

городки, корфбол, легка атлетика, лижна підготовка, настільний теніс, петанк, плавання, професійно-прикладна фізична підготовка, регбі, рухливі ігри, самбо, спортивне орієнтування, степ-аеробіка, сумо, теніс, туризм, фехтування, фістбол, флорбол, футбол, хортинг, чирлідінг.

Успішне оволодіння фізичними вправами, що описані в межах варіативних модулів навчальної програми з фізичної культури, стає можливим у професійній підготовці майбутніх учителів завдяки включенню до навчального плану низки дисциплін: «Гімнастика з методикою викладання», «Легка атлетика з методикою викладання», «Спортивні ігри з методикою їх викладання», «Плавання з методикою викладання», «Оздоровчий туризм та орієнтування», «Спортивний туризм», «Прикладні одноборства з методикою викладання», «Нетрадиційні види спорту», «Адаптивний спорт» тощо. Важливу роль у процесі формування фізичних вправ, пов'язаних із варіативними модулями, відіграють навчальні практики. Реалізації педагогічної такої умови, як удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ, сприяє проходження студентами навчальних практик: практики із зимових видів рухової активності, практики з літніх видів рухової активності. Розширення змісту й форм проведення практик дає змогу поєднувати низку різних варіативних модулів.

Перелік дисциплін можна змінювати залежно від регіональних потреб, державної політики у сфері фізичної культури і спорту, моди та престижу тощо. Також на зміст варіативної частини навчальної програми з фізичної культури й вибір дисциплін, спрямованих на розширення рухових можливостей майбутніх учителів фізичної культури, суттєвий вплив мають національні традиції, історичний спадок.

Важливим є третій напрям реалізації педагогічної умови, пов'язаний із розробленням власного комплексу фізичних вправ у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Розроблення та подальше впровадження в освітній процес із фізичної культури нових комплексів фізичних вправ, нетрадиційних видів рухової активності дає змогу вдосконалювати методи

викладання, залучати новітні технології навчання. Нові вправи становлять порівняно більшу зацікавленість до фізичної культури серед молоді (Павленко В. & Павленко Т., 2018).

Руховий арсенал майбутніх учителів фізичної культури, що пов'язаний із розробленням власного комплексу фізичних вправ, формують переважно через творчу науково-дослідницьку роботу студента. Обов'язковим елементом навчання у вищій школі стає самостійна навчально-наукова робота з елементами дослідження, що проходить під час написання курсових робіт із фахових предметів або дипломної роботи. Найбільш ефективний спосіб розроблення власного комплексу фізичних вправ – поєднання тематики курсових робіт із проходженням педагогічної практики. У такому випадку розроблення комплексу фізичних вправ має виразне практичне спрямування, зважає на вікові можливості конкретної групи учнів, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу з фізичної культури, наявний спортивний інвентар та обладнання.

Доцільно схарактеризувати загальні вимоги до студентів, які розробляють власні комплекси фізичних вправ. М. Линець (1997) описав комплекс правил, дотримання яких сприятиме появі позитивного ефекту від комплексу фізичних вправ:

1) під час занять фізичною культурою потрібно використовувати лише ті засоби й методи фізичного виховання, які мають наукове обґрунтування щодо оздоровчої (тренувальної) цінності;

2) планування фізичного навантаження повинно бути організоване відповідно до можливостей учнів;

3) у процесі використання фізичної культури потрібно забезпечити єдність лікарського, педагогічного контролю й самоконтролю.

Комплекси фізичних вправ повинні містити низку елементів: мета й завдання, опис контингенту учнів, характеристика місць для занять та їхнього обладнання, перелік фізичних вправ і їх дозування, методичні поради щодо правильності їх виконання, форми та методи тренування.

Спільно з керівником курсової роботи студенти окреслювали спрямування комплексів фізичних вправ із поданого переліку (оздоровчі й силові комплекси фізичних вправ; комплекси вправ гігієнічної гімнастики; комплекси вправ із різних видів спорту; комплекси відновлювальних вправ). Зважаючи на поширення випадків погіршення стану здоров'я учнів, що зумовлені порушеннями формування постави, викривлень хребта, появою плоскостопості в молоді, найбільшої уваги потребувало розроблення комплексів фізичних вправ оздоровчого спрямування.

Існують істотні розбіжності у фізичних можливостях учнів, що аргументовані віковими й статевими ознаками, тому розроблення комплексу фізичних вправ потребує чіткої конкретизації контингенту учнів, зазначення їхньої чисельності, віку та статті. В окремих випадках варто фіксувати спортивну спеціалізацію та кваліфікацію учнів.

Побудову комплексу фізичних вправ потрібно узгоджувати з наявною матеріально-технічною базою, спортивним обладнанням та інвентарем. Обмежена кількість або відсутність необхідного інвентарю може стати причиною неякісного проведення комплексу фізичних вправ, порушувати цілісність і послідовність виконання фізичних вправ, у гіршому випадку – не мати позитивного ефекту на стан здоров'я учнів.

Найбільш відповідальний етап у складанні комплексу – окреслення змісту, дозування й послідовності виконання фізичних вправ. Саме на цьому етапі провідне значення має рівень фахових знань майбутніх учителів фізичної культури, наявний руховий досвід, володіння достатнім арсеналом фізичних вправ. Під час побудови комплексу фізичних вправ потрібно дотримуватися правильної траєкторії фізіологічної кривої на занятті. Фізіологічне навантаження на організм учня необхідно підвищувати поступово, передбачаючи максимум у середині, поступово зменшуючи його в другій половині комплексу.

Обов'язкова вимога до побудови комплексів – дотримання правильної послідовності фізичних вправ (початкові вправи, вправи для м'язів шиї, плечового поясу, рук, вправи для тулуба й ніг, вправи на розвиток гнучкості, стрибки або

підстрибування, вправи на розслаблення). Кожна фізична вправа, яка входить до складу комплексу, повинна містити докладний опис її виконання. У процесі виконання фізичної вправи наявні три компоненти:

- 1) вихідне положення учасників (в. п.);
- 2) акцентовані фази виконання рухових дій із підрахунком (1, 2, 3, 4 і т. ін.);
- 3) кінцеве положення.

Напроти кожної вправи обов'язково зазначено дозування. З'ясування дозування фізичної вправи належить до найскладнішого етапу побудови комплексу. Дозування фізичної вправи залежить від багатьох чинників: мети й завдань комплексу; змісту фізичної вправи, обсягу та інтенсивності виконання вправи; тривалості відпочинку між вправами; рівня можливостей учнів (фізичні й функційні можливості, наявний руховий досвід, психологічна готовність). Безперечно, на добір вправ та їх дозування суттєвою мірою впливає професійна майстерність майбутнього вчителя фізичної культури.

Провідним у цьому зв'язку стає досвід практичної роботи, де педагог поступово формує вміння грамотно й адекватно дозувати фізичні вправи. На цьому положенні зосереджено особливу увагу в подальшій науковій роботі, під час аналізу проходження студентами педагогічної практики. У зв'язку з відсутністю достатнього досвіду практичної діяльності майбутніх учителів фізичної культури, обов'язковою вимогою до дозування фізичних вправ є окреслення рекомендованого діапазону частоти серцевих скорочень. Визначення пульсового режиму для фізичних вправ, з одного боку, допомагало майбутнім учителям фізичної культури краще зрозуміти та сформулювати відчуття реакції організму учнів на фізичне навантаження, з іншого – захищало учнів під час уроків із фізичної культури від перенавантаження завдяки самоконтролю ЧСС. Найчастіше застосовували два способи дозування фізичних вправ: підрахунок кількості повторень, визначення тривалості вправи.

Одноразове виконання розробленого комплексу фізичних вправ не матиме суттєвого тренувального ефекту. Натомість досягнення позитивного результату потребує багаторазового, систематичного повторення занять. Саме тому комплекс

фізичних вправ обов'язково повинен містити рекомендації щодо черговості занять у розрізі тижня, місяця, року тощо. Серед вимог до розробників комплексів фізичних вправ варто назвати включення до змісту прогнозованого результату після багаторазових занять. Конкретизація позитивних зрушень в організмі учнів, отримання певного позитивного ефекту слугують мотиваційним стимулом до занять, водночас допомагають учителям фізичної культури в професійній діяльності більш ефективно керувати процесом фізичної культури, стежити за станом здоров'я учнів, вчасно вносити потрібні корективи в навчальний процес.

Докладного аналізу потребують методи, важливі для реалізації цієї педагогічної умови (спрямування зусиль на вивчення нових вправ та формування рухового арсеналу майбутнього вчителя фізичної культури). Попри існування інколи помилкового враження про легкість і простоту оволодіння певним рухом, вивчення нової вправи, нового рухового елемента вимагає від студента цілої низки пізнавальних зусиль. Під час навчання фізичних вправ у студента активуються практично всі пізнавальні психічні процеси (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява). Вивченню фізичних вправ сприяє емоційна та вольова сфери. Водночас вивчення більш складних фізичних вправ потребує наявності в студента додаткового розвитку фізичних якостей, попереднього рухового досвіду, потужної вмотивованості та бажання опанувати новий рух. Складно координовані рухи підвищують вимоги до психомоторних можливостей студента тощо.

З огляду на це, у процесі навчання фізичних вправ доцільно використовувати різні методи й засоби. До методів, які рекомендовано використовувати для вивчення нових фізичних вправ, належать: методи слова, методи наочного сприйняття та методи вправління (Іващенко & Безкопильний, 2006, с. 172). Серед методів слова ефективними є методи пояснення, команди, розпорядження, вказівки. Для успішного вивчення певного руху спочатку викладач має докладно пояснити зміст вправи, її значення, фізичні якості, які розвиває вправа, користь від неї тощо. Реалізація процесу навчання не можлива без використання певних команд, основу яких становлять спеціальні сигнали або знаки, що детермінують початок виконання чи закінчення. Для спонукання студентів до виконання

конкретних дій, корегування в процесі виконання вправи викладачі широко використовують такі методи слова, як розпорядження й вказівки.

У ході навчання фізичних вправ не менш важливі такі методи наочного сприйняття, як методи показу та демонстрації. Студенти найкраще засвоюють інформацію через зоровий аналізатор, тому вкрай необхідно побачити те, як варто виконувати певну вправу. Це найбільш ефективний метод, що не замінний в умовах підвищеного шуму, який часто супроводжує практичні заняття з підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Інколи процес навчання фізичних вправ ускладнений через віддаленість викладача від студентів, це зумовлює необхідність переміщуватися під час виконання фізичних вправ, зокрема в бігові або в різних спортивних іграх тощо. Метод показу актуалізує велику відповідальність викладача в аспекті правильності виконання рухового елемента, дотримання чіткої біомеханічної структури руху. Якщо викладач не спроможний правильно продемонструвати певний руховий елемент, доцільно запросити для показу особливостей виконання цієї вправи інших осіб, можливо з-поміж студентів, які можуть якісно виконати фізичну вправу. Відомо, що неправильне заучування рухового елемента створює додаткові труднощі, потребує більших зусиль для перенавчання виконання руху, ніж це було б необхідно за первинного опанування.

Метод демонстрації допомагає разом із показом вивчити різні рухові елементи. Перегляд відеозапису, де трансльовано досконале виконання певних рухових дій найбільш кваліфікованими фахівцями, допомагає майбутньому вчителю фізичної культури створити правильне уявлення про виконання рухових елементів.

Особливе місце в процесі формування арсеналу фізичних вправ посідає метод вправляння, що відображає специфіку сфери фізичної культури, оскільки в його основі – поєднання дозування фізичного навантаження й відпочинку (Іващенко & Безкопильний, 2006). Виконання будь-якої фізичної вправи потребує від студента докладання фізичних зусиль. Крім того, засвоєння майбутніми вчителями фізичної культури нових фізичних вправ варто проводити після відпочинку, коли стан організму має високий рівень працездатності.

Поряд із зазначеними методами навчання в процесі реалізації цієї педагогічної умови дієвими є ігровий і змагальний методи, які вимагають від студентів мобілізації рухових можливостей, морально-вольових якостей, налаштування мотиваційної сфери тощо. Варто зазначити, що процес засвоєння різних видів рухової активності, вивчення нових фізичних вправ майбутніми вчителями фізичної культури відбувається з активним використанням попереднього рухового досвіду, вимагає наявності в студентів належного рівня розвитку фізичних якостей. Під час удосконалення рухового арсеналу покращуються рухові можливості студентів, розвиваються фізичні якості (сила, гнучкість, витривалість, швидкість, спритність). Відвідування практичних занять із дисциплін, що передбачене навчальним планом підготовки майбутніх учителів фізичної культури, не може повною мірою забезпечити вдосконалення фізичної підготовки, сприяти ефективному розвитку фізичних якостей, оскільки основна увага на заняттях зосереджена на освітньому складнику, навчанні нового матеріалу, а не на багаторазовому повторенні однакових вправ. Удосконалювати фізичну підготовку більш ефективно в позанавчальний час, у ході тренувань у спортивних секціях. Для формування професійної надійності, крім оволодіння новими видами рухової активності, обов'язковою вимогою до майбутніх учителів фізичної культури стає відвідування спортивних секцій і гуртків (не менше від двох тренувань на тиждень).

Отже, реалізація педагогічної умови – удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ – спрямована на розширення рухових можливостей майбутніх учителів фізичної культури за трьома напрямками. Перший напрям охоплює опанування обов'язкового для діяльності вчителя фізичної культури арсеналу вправ (стройові вправи, ходьба, біг, стрибки, загально-розвивальні вправи, вправи для формування постави та запобігання плоскостопості, танцювальні вправи, вправи для розвитку фізичних якостей, рухливі й спортивні ігри, естафети). За другим напрямком студенти самостійно вибирали й досконало вивчали окремі варіативні модулі, представлені переважно з різних видів спорту. За третім напрямком студенти розробляли власний комплекс фізичних вправ. Для

покращення фізичних якостей і функційних можливостей студентів обов'язковими є заняття в спортивних секціях та гуртках оздоровчого спрямування.

3.5. Спрямування педагогічної практики на вирішення комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань

Один із вагомих елементів системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури – педагогічна практика (Солтик, 2017g). Основна мета проходження педагогічної практики полягає у формуванні в студентів умінь і навичок використовувати в майбутній професійній діяльності науково-теоретичні знання, засвоєні в межах навчальних дисциплін природничо-наукової підготовки, гуманітарного й соціально-економічного циклу, дисциплін професійної та практичної підготовки. Поряд із цим важливим є розвиток у майбутніх учителів інтересу до педагогічної діяльності.

Сучасна педагогічна наука все більш виразно виявляється на двох рівнях: теоретична наука й практична діяльність (Підласий, 1996). Якщо теоретичний рівень орієнтований на дослідження сутності різних педагогічних явищ, з'ясування законів і закономірностей освітнього процесу, то практичний рівень полягає у використанні досягнень теоретичної науки для конструювання й побудови ефективного навчально-виховного процесу. Важливий складник практичного рівня під час педагогічної практики – розроблення й упровадження в освітній процес педагогічних технологій, методів, методик.

Водночас педагогічна практика – це не просто закріплення знань, отриманих у процесі теоретичного навчання, формування професійно важливих умінь, навичок, здобуття досвіду роботи з майбутньої професії, а насамперед можливість відчувати себе в ролі справжнього педагога, зрозуміти важливість і відповідальність цієї професії, зануритися в атмосферу шкільного життя тощо.

У науковій літературі значення педагогічної практики витлумачене по-різному. Педагог О. Коник (1997) трактує педагогічну практику як особливий вид

навчальної діяльності студентів, результатом якого стає якісне перетворення особистості майбутнього вчителя й формування основ та передумов індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності. Учені О. Абдулліна, Н. Загрязкіна (1989) акцентують увагу на можливості перевірити в студентів під час практики рівень теоретичної підготовленості, сформованості професійних здібностей, умінь і навичок.

Психолог О. Щербаков (1980) зазначає, що під час педагогічної практики відбувається становлення особистості майбутнього вчителя, розвиваються його професійні якості. Автор акцентує увагу на якості організації педагогічної практики. Виявлено залежність формування професійної спрямованості від рівня організації педагогічної практики. Педагогічна практика сприяє вихованню в студентів самостійності, наполегливості в подоланні труднощів і перешкод, посиленню впевненості у власних силах.

Педагог Н. Уйсімбаєва (2013) стверджує, що «педагогічна практика створює сприятливі умови для актуалізації в особистісному досвіді студентів знань та умінь як цілісного результату навчально-виховного процесу» (с. 279). Під час практики студенти більш докладно ознайомлюються з навчально-виховними закладами. Поряд із закріпленням умінь, навичок, розвитком педагогічних здібностей у студентів вдосконалюється педагогічне мислення, формується мотивація до педагогічної діяльності. Важливим завданням педагогічної практики є перевірка студента, його професійних якостей щодо готовності та професійної придатності до майбутньої професійної діяльності. Дієвим результатом педагогічної практики стає формування позитивного ставлення до професії педагога, а також усвідомлення майбутнім учителем необхідності в постійній самоосвіті та самовихованні.

Г. Шулдик, В. Шулдик (2000) схарактеризували педагогічну практику як з'єднувальну ланку між теоретичним навчанням у закладах вищої освіти та майбутньою професійною діяльністю в школі. Під час практики можливо закріпити знання, уміння й навички, а також створити можливості для формування творчого потенціалу особистості майбутнього педагога.

Загалом педагогічна практика дає змогу успішно виконувати низку завдань: формувати й розвивати професійну свідомість, професійно важливі якості особистості майбутнього вчителя; поглиблювати та закріплювати теоретичні знання, зокрема з низки фахових дисциплін (психологія, педагогіка, професійна майстерність тощо); формувати комплекс умінь і навичок, пов'язаних із професією педагога; оволодівати сучасними технологіями, інноваційними методиками й методами навчання та виховання в школі; розвивати креативне мислення, творчий потенціал; формувати власний стиль професійної діяльності (Уйсімбаєва, 2013, с. 277).

Ю. Кулюткін (1986) досліджував проблему формування готовності майбутнього фахівця до конкретного виду професійної діяльності. Успішне розв'язання цього питання можливе завдяки наявності у фахівця професійних знань, умінь і навичок, які допомагають відповідати конкретними професійними діями на появу певного сигналу. Важливу роль у цьому зв'язку відіграє педагогічна практика, яка сприяє виробленню в майбутнього педагога здатності реагувати професійними діями на різні педагогічні ситуації, що виникають у процесі праці.

Учений О. Юринець (2010) наголошує на важливості ідентифікації студента через педагогічну практику з новою соціальною роллю майбутнього шкільного педагога. Це відображається на сформованості «Я-концепції». Під час практики в студентів формується уявлення про себе, зазнає корегування самооцінка, відбувається якісне перетворення свідомості, формування готовності та здатності фахівця до професійної діяльності. Водночас змінюються властивості особистості, покращується поведінка й ставлення до особистісно-професійного розвитку. Загалом у процесі педагогічної практики в майбутніх учителів підвищується вимогливість до себе, формується необхідність до творчої діяльності, переосмислюється ставлення до власних знань і вмінь, що в підсумку впливає на ставлення до майбутньої професії.

Значущість педагогічної практики полягає також у тому, що під час її проходження формується готовність до майбутньої професії, студенти виявляють

суперечності між наявними знаннями, сформованими компетентностями й тим рівнем підготовленості, якого вимагає сучасна професійна діяльність. Це слугує потужним джерелом, стимулом, рушієм до постійного самовдосконалення, самоосвіти фахівця.

Крім навчання, закріплення вмінь і навичок, під час педагогічної практики реалізують велику виховну роботу. Результатом цілеспрямованих виховних впливів стають сформовані професійні якості, активна життєва й громадянська позиції, розвинуті моральні та духовні якості майбутнього фахівця. Серед важливих якостей майбутнього вчителя, що потрібно виховувати в педагога, – педагогічна любов до дітей, моральне почуття самовідданої та свідомої прихильності до учнів, формування стійкого педагогічного переконання служити дитинству та інтересам людей (Амонашвілі, 2010).

У процесі проходження педагогічної практики студенти активно використовують низку організаційних форм, а саме: установчі й підсумкові конференції; «круглі столи» з учителями, методистами, психологами; консультації; супровід керівника практики тощо. Загалом успішність проходження педагогічної практики зумовлена низкою чинників: якість навчально-методичного забезпечення як у закладі вищої освіти, так і в школі; рівень теоретичної підготовленості студентів, сформованих умінь і навичок перед проходженням практики; залучення студентів до науково-дослідницької роботи; якісний супровід практики з боку керівників від закладу вищої освіти та від школи, допомога наставників для сприяння адаптації до умов майбутньої професії; наявність об'єктивної системи оцінювання й контролю за перебігом практики, виставлення підсумкової оцінки (Уйсімбаєва, 2013).

Не менш значуща умова успішного проходження педагогічної практики – високий теоретичний і методичний рівні підготовленості, професійна майстерність педагогів, які керують практикою та забезпечують її супровід. Викладачі-професіонали не просто забезпечують формальне керівництво студентами-практикантами, а завдяки активному включенню в процес практики, використанню новітніх методів і прийомів роботи, особистому прикладові

активізують діяльність студентів, стимулюють творчу самостійність, креативність у виконанні поставлених завдань, допомагають студентам розвивати відповідальність, дисциплінованість і цілеспрямованість, сумлінне ставлення до роботи тощо.

Серед важливих навчальних досягнень, які необхідно оцінювати під час проходження педагогічної практики, Л. Романишина (2012) назвала підготовку до уроку; якість написання конспекту; якість проведення уроку; використання технічних засобів (наочні матеріали, мультимедійне обладнання тощо); самоаналіз проведеного уроку; ведення документації; уміння складати індивідуальний план. Дослідниця наголошує на позитивному ефекті від застосування кредитно-модульних технологій навчання в процесі педагогічної практики.

Терміни проходження педагогічних практик суттєво відрізняються в різних ЗВО, можуть тривати від першого до випускового курсу. Кількість тижнів, запланованих для проходження педагогічних практик, також неоднакова. Водночас у процесі проходження педагогічних практик помітна певна закономірність. Спочатку педагогічна практика проходить у пасивній формі. Студенти вивчають досвід педагогічної роботи в школі, ознайомлюються з умовами роботи, з учнями, їхньою поведінкою, інтересами. Також студенти звертають увагу на матеріально-технічну базу, спортивний інвентар та обладнання, вивчають документацію тощо. Зазвичай, пасивна форма спостережувана на початку педагогічної практики. Інколи пасивна практика проходить як окрема навчальна практика й може відбуватися на 1-3 курсах. Більш ранній початок проходження пасивної форми педагогічної практики має кращий ефект, оскільки спілкування з учнями допомагає студентам краще відчутти специфіку професії, підвищує мотивацію до навчання, позначаючись на більш глибокому оволодінні основами педагогічної майстерності.

У процесі планування проходження педагогічної практики потрібно зважати на тип навчального закладу. Вибір навчального закладу, який використовують як базу для практики, залежить від спеціальності, що здобуває студент, від освітньо-кваліфікаційного рівня. Зазвичай, спеціальність «Середня освіта (Фізична

культура)» за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр передбачає проходження педагогічної практики в закладах середньої освіти II – III ступенів. Здобуття вищої освіти за цією спеціальністю на рівні магістра прогнозує проходження педагогічної практики в закладах вищої освіти 1 – 4 рівнів акредитації.

Залежно від виду практики, місць проходження, віку учнів, рівня їхнього розвитку тощо, кожна педагогічна практика має свої конкретні цілі, завдання і зміст. Педагогічна практика розпочинається з установчої конференції, де присутні студенти, керівники практик, викладачі-методисти, відповідальні особи від навчального закладу (завідувачі кафедр, декани).

У процесі активної педагогічної практики студенти адаптуються до роботи навчального закладу, до вчителів школи та учнів, усвідомлюють власну роль у шкільному освітньому процесі, у взаємодії між учителями та учнями. Під час педагогічної практики майбутнім учителям фізичної культури важливо ознайомитися з реаліями шкільного життя, із тими організаційними завданнями, які не входять до безпосередніх обов'язків учителя фізичної культури, проте часто вчителям доводиться їх виконувати. Це допоможе зменшити кризові періоди, полегшуватиме процеси адаптації на початку професійної діяльності (Richards, Templin, & Gaudreault, 2013).

C. Pascual (2006) зауважує, що в процесі професійного навчання, зокрема педагогічної практики, важливо підготувати такого вчителя, який би відповідав низці вимог: уміння окреслювати мету й завдання на основі наявних недоліків, потреб та інтересів молоді; поєднання кількох особистісних аспектів (співучасник освітнього процесу, той, хто відчуває дітей, спроможний викладати та має фахові знання); використання педагогічного діалогу для збереження гарних взаємин у класі; грамотність, освіченість, культура, широкий кругозір.

Педагогічна практика допомагає краще усвідомити й відчути правильність вибраного професійного шляху, оцінити та перевірити наявність професійних якостей, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності. Поряд із позитивним налаштуванням на майбутню професію студенти закріплюють і поглиблюють теоретичні знання, здобувають прикладні професійно-педагогічні вміння та

навички. Водночас у студентів відбувається формування професійно важливих умінь: планувати власну роботу, чітко розподіляти доручення, знаходити й використовувати потрібний дидактичний матеріал, розв'язувати різні педагогічні ситуації, оцінювати хід роботи й отримані результати, порівнювати виконану роботу з діяльністю інших студентів.

Важливу ланку проходження активної фази педагогічної практики становить поєднання педагогічних функцій із науково-дослідницькою роботою студента. Така взаємодія науки й практики може бути налагоджена за двома напрямками. Під час теоретичного навчання студенти в ході виконання науково-дослідницької роботи, написання курсових робіт створюють авторські програми, комплекси вправ, які вони пізніше застосовують під час практики, перевіряють їхню дієвість та ефективність. З іншого боку, студенти можуть під час практики проводити науково-пошукову роботу, у ході якої збирають матеріал, отримують емпіричні дані для подальшого написання дипломного або курсового дослідження.

Загалом виконання творчих завдань, проведення студентами науково-пошукової роботи, різних досліджень не лише підвищують ефективність проходження практики, а й допомагають краще пристосуватися до умов роботи в навчальному закладі, до учнів і вчителів, керівництва школи. Творча робота студентів сприяє формуванню спеціальних умінь, які полягають у здатності діагностувати проблему, уміло формулювати завдання та знаходити оптимальні шляхи їх виконання, проводити самоаналіз роботи. Креативне ставлення до роботи під час педагогічної практики створює передумови та стимулює дослідницький підхід до творчої діяльності в майбутній професійній діяльності вчителя.

Керівник практики виконує насамперед організаційні обов'язки, до яких належать: розподіл студентів по школах (класах), налагодження зв'язків з особами, які працюють на місцях проходження практики, оформлення необхідної документації тощо. Викладач проводить також низку важливих заходів, пов'язаних саме з майбутньою професійною діяльністю вчителя фізичної культури: затвердження тем уроків, визначення обсягу й змісту занять,

забезпечення проведення уроків, консультування, перевірка конспектів уроків тощо. Керівник практики активно впливає на проходження педагогічної практики, формує завдання, контролює перебіг практики, тому в реалізації запропонованої методики керівник постає як головна особа (суб'єкт методики).

Завершується педагогічна практика підсумковою (завершальною) конференцією, під час якої кожен студент звітує про проведену роботу. За результатами проходження педагогічної практики студенти отримують диференційовану оцінку. На підсумкову оцінку впливають якість опанованих знань, рівень сформованих і виявлених у ході практики вмінь та навичок, якість проведення уроків, а також характеристика, яку практикант отримує від навчального закладу, де проходила практика. Завершальний етап педагогічної практики, крім індивідуального оцінювання кожного студента-практиканта, відкриває великі можливості для узагальнення отриманих результатів, обміну досвідом між студентами. Найвагоміші та найцікавіші результати, здобутки й досягнення студентів під час проходження педагогічної практики оприлюднюються для загальної аудиторії, що стає прикладом для наслідування, орієнтиром у подальшому вдосконаленні інших студентів.

Логіка викладу аргументує перехід від характеристики ролі педагогічної практики у процесі професійної підготовки до аналізу проблеми, пов'язаної з формуванням професійної надійності під час педагогічної практики майбутніх учителів фізичної культури. Поняття професійної надійності витлумачують як здатність і готовність майбутніх учителів фізичної культури провадити професійну діяльність у реальних умовах під час проведення уроку з фізичної культури. Саме в ході педагогічної практики стає можливим оцінити рівень професійної надійності. Основний акцент зроблено на формуванні діяльнісного компонента професійної надійності, який представлено у вигляді професійних умінь.

Майбутній учитель фізичної культури готується стати педагогом, який повинен навчати, передавати певну інформацію. З огляду на це особливої уваги потребує вербальна діяльність, формування комунікативних умінь. Загалом більшість молодих педагогів відчуває труднощі в спілкуванні з учнями, що

виявляються в невиразності мовлення, недостатній силі голосу, нечіткій дикції, невпевненості мовлення тощо (Кондрацкая, 2014). Посилений шум під час занять, збільшена відстань від учителя до учнів, зокрема під час переміщень, вимагають підвищеного рівня вербальних можливостей учителя. Учні мають розуміти інформацію, яку їм передає вчитель, тому потрібно знати, що говорити, як говорити, коли та стосовно кого. Основи мовленнєвої компетентності закладають ще в процесі фахової підготовки під час теоретичного навчання. У ході практики студенти вперше постають перед потребою спілкування з головним суб'єктом професійної діяльності – з учнем. Студент має звертати увагу на зміст своїх слів, вибір дистанції між учнями, стежити за силою голосу, щоб бути почутим в умовах навколишнього шуму. Під час практики майбутні вчителі фізичної культури мають усвідомити значення вербальної діяльності. Студенти-практиканти повинні активно реалізувати вербальний супровід під час управління освітнім процесом, формулювання команд і вказівок. Вони також мають контролювати правильність виконання вправи, словесно оцінювати виконані рухи, постійно підбадьорювати й заохочувати учнів до реалізації завдань.

Загалом урахування різних чинників, що описані вище та пов'язані з мовленнєвою діяльністю майбутнього вчителя фізичної культури, сприятиме більш успішному формуванню комунікативного вміння. Існує метод покращення комунікативних умінь майбутніх учителів фізичної культури в процесі формування професійної надійності. Покращення мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів характеризують за двома напрямками: 1) використання слів, що підбадьорюють учня; 2) знання й використання чітких команд.

Важливий напрям підвищення комунікативних умінь учителя фізичної культури пов'язаний із використанням різних слів і словосполучень, крилатих висловів, гіпербол, приказок та прислів'їв під час уроку. Грамотно дібрані й влучно сказані слова можуть мати потужний виховний вплив, суттєво підвищують емоційний фон на уроці, покращують мотивацію до виконання вправ. Наприклад, проголошені слова «команда в паніці» стосовно гравців, які пропустили гол, зазвичай, підвищують згуртованість гравців та їхнє бажання

відігратися. Інші прислів'я: «У здоровому тілі – здоровий дух»; «Хто міцний плечем, тому й ноша ніпочім», «Рухайся більше – проживеш довше» тощо – мають потужний мотиваційний вплив (Додаток Г). По-перше, вони передають важливу пізнавальну інформацію про домінуючу роль рухової активності; по-друге, спонукають учня звернути увагу на себе, на своє здоров'я, на власні фізичні якості, рухову активність.

Учитель фізичної культури поступово накопичує словниковий запас у процесі професійної діяльності. Проте важливо, щоб майбутні вчителі з перших днів роботи володіли елементами такого впливу. Саме тому під час педагогічної практики студенти повинні створити власний словник доцільних висловлювань. Важливою обставиною є грамотне та влучне застосування висловлювань. Головне, щоб вони не були образливими, не принижували гідності учнів. Одні й ті самі висловлювання можуть мати позитивний ефект або призводити до виникнення конфліктних ситуацій. Студенти повинні постійно вивчати різні висловлювання, аналізувати ефективність їхнього впливу на окремого учня чи на групу учнів загалом.

Наступний елемент розвитку мовленнєвої діяльності під час уроків із фізичної культури – володіння термінологічним апаратом, правильне та чітке застосування команд, грамотне їх виголошення. Спеціальна термінологія, що охоплює назви команд, правильність лічби, керування переміщеннями, вказівки щодо виконання фізичних вправ та ін., допомагають майбутньому вчителю виконати цілу низку завдань: покращення спілкування між учителем й учнями, оволодіння фізичними вправами, посилення рухової активності учнів та ін. Студенти повинні розвивати й удосконалювати свій словниковий термінологічний запас, максимально правильно оперувати ним на уроках.

Існує величезний набір способів покращення вербальної активності майбутніх учителів фізичної культури, що стає можливим завдяки багатству культури мовлення, функціюванню різних компонентів (дикція, характеристики голосу (сила, тембр, мелодійність, гнучкість, висота, діапазон, тривалість та ін.)).

Серед дієвих способів покращення комунікативних умінь активно використовують дихальні вправи та вправи для подолання страху виступу перед учнями.

Дихання – це енергетична база мовлення. Правильне дихання забезпечує чистоту, красу, різноманітність відтінків людського голосу (Барабаш, 2006). Для покращення комунікативних умінь передбачено вправи на розвиток сили й рухливості голосу. Дихальні вправи також слугують ефективним методом зменшення страху виступу перед учнями. Важливо стежити за власними рухами й використовувати методи самонавіювання.

Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання, що зумовлене кількістю фізичних вправ, запропонованих майбутнім учителем фізичної культури під час уроку, на нашу думку, є однією з важливих характеристик професійної надійності, що покращує якість уроку, урізноманітнює його. Урок, наповнений різноманітними вправами, стає більш цікавим для учнів, підвищує їхню мотивацію до занять. Саме з цих міркувань під час педагогічної практики студенти-практиканти повинні постійно розширювати власний руховий арсенал, вивчати нові фізичні вправи, намагатися проводити урок із використанням якомога більшої кількості фізичних вправ. Важливим моментом у процесі виконання різних фізичних вправ стало спостереження за реакцією учнів, їхнім емоційним фоном. Це дає змогу майбутньому вчителю з'ясувати, які вправи більш цікаві для учнів, до яких потрібно застосовувати додаткові методи стимулювання. Грамотне координування під час виконання різних вправ допомагає майбутньому вчителю посилювати зацікавленість та активність учнів щодо виконання рухової роботи на уроці з фізичної культури.

Формування двох наступних методичних умінь (уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці, уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її), пов'язаних із професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури, залежить не лише від грамотної побудови уроку, а й від якісної підготовчої роботи до його початку.

Під час педагогічної практики студенти-практиканти повинні навчитися уникати безпідставної та необґрунтованої втрати часу, коли учні не виконують

рухової активності й не отримують ніякої навчальної інформації. У разі появи таких зупинок важливо не просто виявляти їх, а й з'ясувати причину, щоб у подальшій своїй роботі проводити необхідну корекцію.

Унаслідок емпіричного дослідження виявлено основні труднощі, що негативно впливають на формування вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці. Серед найбільш поширених причин – нераціональне й невміле використання наявного спортивного інвентарю в поєднанні з чисельністю учнів, які присутні на уроці. Якщо інвентар та обладнання, яке вчитель може використовувати під час уроку, є порівняно постійною величиною, то чисельність учнів на уроці з фізичної культури постійно змінюється. Зміни відбуваються за статевою ознакою (співвідношення юнаків і дівчат), а також залежать від стану здоров'я учнів, від захворюваності, від поділу на групи, що входять до основного, підготовчого та спеціального медичного відділення. Ці обставини вимагають від майбутніх учителів фізичної культури неабиякої вправності, творчого підходу, збільшення кругозору та уявлень про можливості використання різних фізичних вправ на уроці тощо. Такий стан доводить доцільність формування в майбутніх учителів фізичної культури низки вмінь з організації навчання.

У ході дослідження виявлено суттєвий недолік – схильність учителів фізичної культури дотримуватися певного індивідуального стилю в роботі, тобто використовувати ті вправи та схему проведення уроку, яка краще їм вдається. Учителі не мають особливого бажання добирати інноваційні способи проведення уроку, не намагаються вивчати новий сучасний спортивний інвентар, упроваджувати нові вправи на наявному обладнанні. Така шаблонність суттєво обмежує якість проведення уроку, зменшує вмотивованість до уроків фізичної культури з боку учнів.

На противагу описаним проблемам, важливим є формування в майбутніх учителів уміння грамотно та вдало поєднувати наявну матеріально-технічну базу, спортивний інвентар й обладнання з групою учнів, зважаючи на їхні можливості. У студентів потрібно формувати готовність до проведення уроку в різних змінних умовах. Ознайомлюючись зі школою, матеріально-технічною базою, наявним

спортивним інвентарем, а також з учнівським колективом, студент заздалегідь продумує, як правильно провести урок, які методи й засоби потрібно використати. Отже, необхідна умова вдалого проведення уроку – завчасна підготовча робота. Студентові потрібно вибрати вправи, які він застосовуватиме на уроці, докладно ознайомитися з особливостями їх виконання й пояснення, обов'язково взяти до уваги можливості учнів.

Украй важливо до такої роботи долучити інформаційні ресурси, літературні джерела, мережу Інтернет, телебачення. Обов'язковий складник підготовчої роботи – моделювання схеми проведення уроку, де студент-практикант докладно розмірковує, яким чином організувати групу, поділити школярів на підгрупи, забезпечити переміщення під час уроку тощо. Детальний план студент представляє в конспекті уроку.

Проводячи урок, студент намагається максимально точно реалізувати окреслений план уроку. Найбільш важливий етап у використанні цього методу – аналіз виконаної роботи. Студент самостійно оцінює власні дії під час уроку, бере до уваги успішність застосування вправ, оцінює емоційний стан учнів, їхню зацікавленість і бажання займатися. Найбільшу увагу зосереджують на тих елементах уроку, які виявилися найбільш складними, невдалими, а також на тих, що можна кваліфікувати як позитивні. Аналітична діяльність студента після проведення уроку являє собою констатувальну форму власної роботи, слугує потужним інструментом для збільшення теоретичного професійного рівня з поєднанням практичних здібностей. Майбутньому вчителю вдається опанувати різні нові вправи, способи їх виконання, розвивати мнемічний апарат. Збільшення професійного потенціалу матиме позитивний вплив на впевненість у собі, у власних професійних можливостях.

Вартий дослідницької уваги наступний момент реалізації педагогічної умови «спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань» – постійна зміна вихідних умов, використання іншого спортивного інвентарю, зміна чисельності учнів. Різна

кількість школярів змушує майбутнього вчителя прогнозувати спосіб організації уроку з урахуванням наявного інвентарю.

На особливу увагу заслуговують інноваційні рішення майбутніх учителів фізичної культури. Важливо фіксувати пропозиції щодо покращення умов проведення уроків, удосконалення й модернізації тренажерного обладнання та інвентарю. Це дає змогу більш ефективно використовувати кошти, передбачені для формування фізичної культури в закладах середньої освіти.

Формуванню готовності вчителя до проведення уроків у змінних умовах суттєво сприяє наявність у майбутнього вчителя фізичної культури розвинутого арсеналу рухових вправ. Великий запас фізичних вправ у вчителя фізичної культури – один із прийомів покращення надійності через її резервування. У разі відсутності або браку інвентарю, зміни умов проведення уроку, відсутності бажання в учнів виконувати поставлені завдання в майбутнього вчителя фізичної культури завжди має бути запасний варіант проведення уроку, розроблені інші фізичні вправи або способи організації рухової активності учнів. З одного боку, резервування – це елемент посилення надійності, з іншого – завдяки резервуванню під час уроку вдається зменшити невиправдані зупинки учнів, підвищити як моторну, так і загальну щільність уроку, що в нашому розумінні детермінує ефективність у професійній надійності вчителя.

Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її аналізують за ступенем відхилень проведеного уроку від конспекту. До уваги беруть той факт, наскільки точно студентів-практиканту вдається дотримуватися виконання запланованих вправ. Це натомість залежить не лише від якісно підготовленого конспекту, а й від багатьох інших чинників: від вікових особливостей учнів, їхніх фізичних і психічних можливостей, наявної матеріально-технічної бази та інвентарю, розмірів спортивного приміщення, наявності розмітки, чисельності учнів, погодних умов тощо. На успішну реалізацію уроку впливають і професійні вміння студента-практиканта. Майбутній учитель має подбати про якісну підготовчу роботу, провести урок, а також докладно проаналізувати зміст уроку, виявити відхилення від плану, з'ясувати причини помилок. Осмислення недоліків

оптимізує подальшу професійну діяльність, покращує точність проведення уроку з фізичної культури, підвищує професійну майстерність майбутнього вчителя.

Результати, отримані в ході дослідження професійної надійності вчителів фізичної культури, дають змогу виокремити найбільш типові помилки. Ідеться насамперед про відхилення уроку від конспекту, неправильне дозування фізичного навантаження. Для підвищення ефективності професійних дій під час педагогічної практики варто спрямувати зусилля на формування в майбутніх учителів фізичної культури вміння точно за часом пропонувати фізичні навантаження учням.

Точність дозування навантаження залежить від багатьох чинників, які майбутній учитель фізичної культури має брати до уваги в ході планування фізичного навантаження. Насамперед потрібно зважати на рівень фізичних можливостей учнів. Неприпустимо, коли під час уроків в учнів виникає стан перевтоми або надмірної тренуваності, коли учні внаслідок перенавантажень отримують пошкодження, травми чи погіршення стану здоров'я. Серед недоліків варто назвати недостатній рівень навантаження, коли в організмі учня не відбулося позитивних зрушень упродовж уроку. Інший важливий чинник – це відчуття часу тривалості виконання учнями фізичних вправ. Особливо це стосується фізичних навантажень, що дозовані за кількістю повторень виконання вправи, кількістю серій або підходів.

В основу методу розвитку вміння точно дозувати фізичне навантаження покладено два напрями:

- перший – формування в майбутнього вчителя відчуття реакції організму учня на фізичне навантаження;
- другий – формування в майбутнього вчителя відчуття часу тривалості вправи.

Для майбутнього вчителя надзвичайно важливо знати рівень дії фізичного навантаження на організм учня. Для цього потрібно постійно на уроці використовувати контроль і самоконтроль стану організму учня (Солтик & Плахтій, 2018). Найбільш простий та інформативний спосіб визначення реакції організму на

фізичне навантаження – контроль ЧСС. Основна ідея методу розвитку вміння точно дозувати навантаження полягає у формуванні відчуття реакції організму учня на навантаження. Досягти сформованого відчуття рівня навантаження на організм учня можливо в разі дотримання певної послідовності дій. Плануючи фізичні вправи, студент спочатку передбачає рівень навантаження на організм, фіксує запис у конспекті уроку. Далі безпосередньо під час уроку майбутній учитель перевіряє реакцію організму на навантаження. Після порівняння запланованого й реального практикант робить висновки про те, наскільки адекватним було навантаження згідно з його прогнозами. Якщо вплив навантаження був переоцінений або недооцінений, майбутній учитель має скорегувати свої дії.

Для використання методу визначення реакції організму учня на навантаження майбутній учитель фізичної культури повинен проставити прогнозовану частоту серцевих скорочень напроти фізичних вправ, які він запланував провести на уроці. В організаційному вимірі це необхідно зробити перед уроком, зафіксувавши відомості в плані конспекту, у розділі щодо методичних рекомендацій. Оскільки учні в класі відрізняються рівнем розвитку фізичних якостей, рівнем тренуваності, у протоколі записують не конкретне число, а діапазон значень, у межах якого має перебувати частота серцевих скорочень більшості учнів. Уроки з фізичної культури проходять в окремих класах, де навчаються учні приблизно одного віку, тому діапазон серцевих скорочень доцільно вибирати в обсязі 20 ударів за хвилину. Оскільки ЧСС у подальшому будемо визначати за 15 с, то діапазон різниці між мінімальним і максимальним значенням дорівнюватиме 5 скороченням.

У ході уроку проводять контроль ЧСС після фізичних вправ, стосовно яких проставлені прогнозовані результати. Одразу після завершення вправи учні самостійно вимірюють частоту серцевих скорочень за 15 с. Після заміру майбутній учитель просить піднести руку тих, у кого ЧСС вийшло за запропонований діапазон, перевищивши значення. У протоколі напроти діапазону фіксують їхню кількість, поряд записують чисельність учнів, які не досягли планованого навантаження на організм.

У кінці уроку вчитель виконує підрахунок відхилень, аналізує реакцію навантаження як за кожним заміром, так і в загальному підсумку. Особливо важливо звертати увагу на ті фізичні навантаження, де виявлено більші відхилення. Загальний підсумок перевірки якості вчителя відчувати рівень навантаження на організм учня зроблений за формулою 3.1 (Солтик, 2018а):

$$D = \frac{\sum_{i=1}^N \left(\frac{n_1+n_2}{n} \right) * 100\%}{N} \quad (3.1)$$

де: D – комплексна оцінка вчителя щодо відчуття реакції організму на навантаження;

i – кількість замірів ЧСС;

n – кількість учнів на уроці;

n_1 – кількість учнів, у яких перевищено рівень ЧСС;

n_2 – кількість учнів, у яких рівень ЧСС був менший від діапазону;

N – кількість замірів ЧСС під час уроку.

Відповідно до поданої формули, після кожного уроку необхідно оцінювати відчуття впливу фізичного навантаження на організм учнів. Важливо зазначити, що інформативність оцінювання зростатиме зі збільшенням кількості контрольних замірів ЧСС під час уроку. На наш погляд, оптимально проводити не менше як п'ять перевірок ЧСС, по одній у підготовчій і завершальній частинах, три заміри в основній. Причому перевірку ЧСС доречно проводити після більш важких за інтенсивністю виконання фізичних вправ, які мають вагомий вплив на організм учня.

Формування відчуття тривалості фізичних вправ виконано за схожим принципом. Під час написання конспекту уроку в окремих частинах потрібно проставити прогнозований час закінчення вправ. Серед таких частин обов'язково необхідно виокремити підготовчу, основну та завершальну. В основній частині позначають час закінчення окремих комплексів вправ, наприклад, колового тренування, естафет, ігрових вправ, загальнорозвивальних вправ, вивчення певного технічного елемента тощо.

Під час проведення уроку студент фіксує в плані конспекті реальний час завершення вправи. Після завершення уроку необхідно виконати загальний аналіз

тривалості вправ. У разі суттєвих часових відхилень важливо з'ясувати причини появи відхилень.

Серед дієвих кроків щодо формування вміння прогнозувати потенційні небезпеки варто назвати рухові дії вчителя, пов'язані з особистим прикладом виконання фізичної вправи, страхуванням, допомогою у виконанні вправ учнями, які не встигають, тощо. Виконання вправи майбутнім учителем реалізує освітнє завдання, а також допомагає перевірити складність та ефективність її впливу на організм. Це певною мірою сприятиме студентіві-практиканту в уникненні важких фізичних вправ, які можуть призвести до перенавантаження організму учнів. Постійне переміщення студента-практиканта разом з учнями оптимізує контроль поля зору, у якому мають перебувати всі учні. Намагання бути ближчим до учнів сприятиме вчасному страхуванню, що підвищує безпеку на уроках із фізичної культури.

Загалом студенти повинні оволодівати навичками організації уроків із фізичної культури в різних змінних умовах та збільшувати свій руховий арсенал. Фізичні вправи доцільно опановувати повноцінно, тобто поєднувати не лише спосіб виконання, а й правильний вербальний супровід, акцентувати увагу на методичних порадах щодо виконання, знаннях про потенційні помилки, які виникають під час вправ.

Крім навчальних завдань, на виконання яких спрямовано зусилля під час педагогічної практики, важливе місце посідають також оздоровчі завдання. До оздоровчих завдань, які постають перед учителем фізичної культури, належить зміцнення опорно-рухового апарату, формування правильної постави, нормалізація розвитку внутрішніх органів, покращення діяльності центральної нервової системи, загартовування організму тощо (Антонік В., Антонік І., & Андріанов, 2009).

Аналізуючи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури під час педагогічної практики, фіксуємо найбільший зв'язок з оздоровчими завданнями стосовно когнітивного й діяльнісного компонентів професійної надійності. У ході формування знань щодо фізіологічних, медико-

біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень потрібно зосереджувати увагу на проблемі забезпечення здоров'я учнів. Такі знання допомагають студентів добирати доцільне фізичне навантаження для учнів, яке повинно мати оптимальний вплив на організм, сприяти покращенню адаптаційних і резервних можливостей організму учнів. Виконання оздоровчих завдань стає можливим завдяки знанням майбутнього вчителя фізичної культури щодо правильності планування, побудови, організації, контролю освітнього процесу з фізичної культури.

Формування професійних умінь діяльнісного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури безпосередньо стосується оздоровчих завдань. Наявність у майбутнього вчителя фізичної культури вміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання, уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці позитивно позначається на руховій активності учнів під час уроків із фізичної культури.

Описані вміння більше орієнтовані на збереження здоров'я, створення оптимальної рухової активності, натомість уміння прогнозувати потенційні небезпеки сфокусовані на те, щоб не допустити випадків травмування на уроках із фізичної культури. Особливу увагу в цьому зв'язку зосереджено на питаннях профілактики травматизму, дотримання гігієнічних норм, норм і правил охорони праці під час проведення уроків із фізичної культури.

У процесі педагогічної практики майбутній учитель фізичної культури має виконувати виховні завдання. Загалом виховні завдання в професійній діяльності учителів фізичної культури «полягають в удосконаленні рухових якостей (сили, швидкості, витривалості, спритності та ін.), у зміцненні вольових якостей (волі до перемоги, сміливості, наполегливості, мужності та ін.), у покращенні психічних здібностей (уваги, пам'яті та ін.), у вихованні позитивних моральних рис, прищепленні правильних естетичних смаків. Варто наголосити, що реалізація оздоровчих, освітніх і виховних завдань із фізичного виховання повинна відбуватися в певному взаємозв'язку, що потребує комплексного розв'язання (Антонік В., Антонік І., & Андріанов, 2009, с. 283). Комплексність виконання

виховних завдань виявляється в тому, що під час удосконалення рухових якостей простежуваний одночасний вплив і на морально-вольові якості, особистісні якості учнів. Успішне формування професійного вміння не можливе без активного залучення психічних здібностей учнів (уваги, мислення, пам'яті та ін.).

Навчання у ЗВО – це двосторонній процес: з одного боку, студенти виявляють пізнавальну активність, спрямовану на отримання нових знань, з іншого – викладачі забезпечують передання професійних знань, реалізують викладацький вплив на студентів. У процесі формування професійної надійності важливу роль відіграють науково-педагогічні працівники.

Професійна надійність формується поступово, практично під час усього професійного навчання, до її забезпечення дотичні різні викладачі. З огляду на це, зазнає актуалізації комплексний характер викладацького впливу. Один чи кілька викладачів не в змозі самотужки забезпечити повноцінне формування професійної надійності. У цьому зв'язку важливо, щоб викладачі, які проводять професійну підготовку, взаємодіяли як єдине ціле, були налаштовані на досягнення однакового результату. Поряд з іншими завданнями, які виконують викладачі під час професійної підготовки (навчити фахових знань, виховати всебічно розвинуту особистість, підготувати грамотного фахівця) особливу значущість має завдання з формування професійно надійного майбутнього вчителя фізичної культури.

Науково-педагогічні працівники відіграють різну роль у процесі формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, тому всіх викладачів поділено на дві категорії (Солтик, 2018f). До першої категорії зараховано викладачів, які безпосередньо формують професійну надійність. Це викладачі, які читають дисципліни: «Професійна надійність учителя фізичної культури», «Професійна майстерність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» та інші, схожі за змістом. Вагоме значення має й керівник педагогічної практики, під час якої реалізують цілеспрямований вплив із застосуванням інноваційних методів формування професійної надійності. Інша категорія викладачів забезпечує часткове навчання

окремих знань, формування вмінь і навичок, пов'язаних із професійною надійністю вчителя.

Для всіх викладачів, залучених до освітнього процесу, було достатньо демонструвати якісне викладання дисципліни, планування в змісті робочої навчальної програми доцільних навчальних матеріалів. Натомість викладачі першої категорії повинні вживати конкретних додаткових заходів. Серед важливих заходів, спрямованих на формування надійності, варто назвати проведення тренінгу «Формування професійної надійності вчителів фізичної культури». Під час тренінгу викладачів детально ознайомили з поняттям професійної надійності та її значенням у майбутній професійній діяльності вчителя фізичної культури, із способами її формування, із рекомендаціями, спрямованими на покращення недостатньо розвинених якостей. Особливу увагу зосереджено на формуванні у викладачів мотивації, розуміння важливості розвитку професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури.

Отже, педагогічна практика відіграє присутню роль у формуванні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. Студенти-практиканти проходять адаптацію до майбутньої професійної діяльності, закріплюють фахові вміння й навички, посилюють свою професійну надійність через вдосконалення професійних умінь. Забезпеченню формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури сприяє використання запропонованих інноваційних методів з акцентованим становленням діяльнісного компонента професійної надійності. Серед дієвих способів формування професійної надійності вчителя фізичної культури – вплив на покращення комунікативних умінь через використання слів, що підбадьорюють активність учнів; розширення знань із термінології, застосування чітких команд на уроці. Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці покращено завдяки формуванню вмінь у майбутніх вчителів організовувати уроки з фізичної культури в різних змінних умовах. Для покращення вміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її дієвим є формування в учителя відчуття реакції організму учня на фізичне навантаження та відчуття часу тривалості вправи.

3.6. Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення процесу формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Успішне формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує узгодженої взаємодії багатьох компонентів освітнього процесу, зокрема активності студентів, професійних дій науково-педагогічних працівників, створення належного освітнього простору. Серед обов'язкових компонентів формування професійної надійності – наявність якісного навчально-методичного забезпечення та матеріально-технічного забезпечення.

Докладного аналізу потребує навчально-методичний комплекс, спрямований на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (рис. 3.5). Формування професійної надійності вимагає насамперед оновлення освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Під освітньо-професійною програмою розуміють «систему освітніх компонентів на певному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що окреслює вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач ступеня вищої освіти». З огляду на це, оновлення потрібно проводити на рівні освітніх компонентів. Виокремлення компетентності пов'язане з окресленням результатів навчання, що формують у межах фахових дисциплін, передбачених у навчальному плані підготовки вчителя фізичної культури. Кожна дисципліна потребує якісного забезпечення навчально-методичними комплексами. Потребу у формуванні професійно надійних майбутніх учителів фізичної культури відображено в освітньо-професійній програмі підготовки зазначених фахівців. Це засвідчує включення до її змісту компетентності «здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і

виховних завдань у заданих умовах упродовж професійної діяльності» (Додаток Ж).

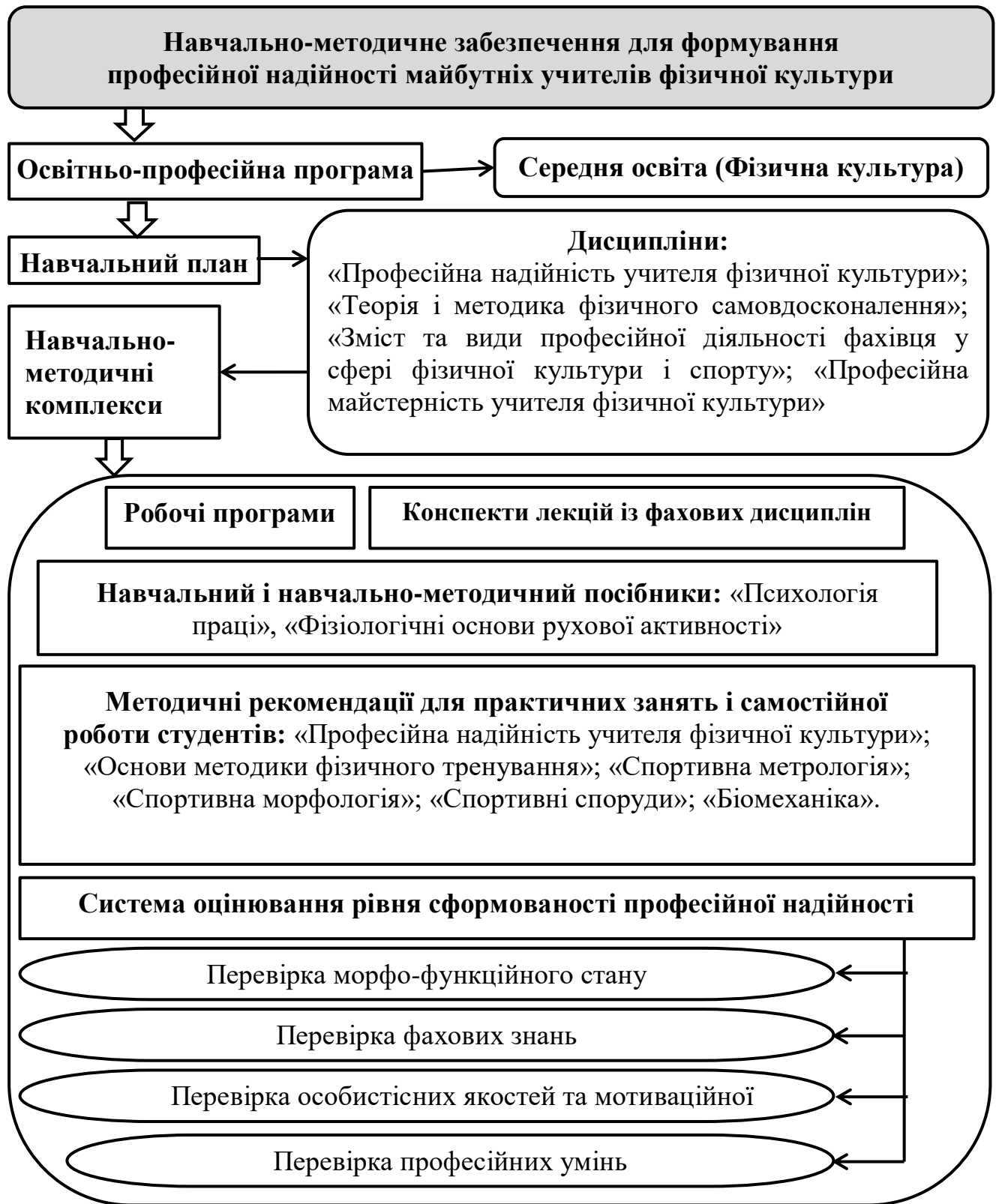

Рис. 3.5. Схема навчально-методичного забезпечення для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури

Ця компетентність конкретизована в результатах навчання:

- 1) уміння ефективно виконувати комплексні освітні, оздоровчі й виховні завдання в змінних умовах професійної діяльності;
- 2) спроможність провадити професійну діяльність з оптимальними ресурсними витратами організму;
- 3) уміння застосовувати на практиці основні положення фізіології, біомеханіки, морфології, психології, біохімії для розвитку фізичних (рухових) якостей, формування рухових умінь і навичок людей різних вікових груп, володіння засобами інтегрального гармонійного (розумового, духовного, фізичного) розвитку людини.

Формування зазначеної фахової компетентності та результатів навчання професійно надійного вчителя фізичної культури реалізовуватимемо через оновлення змісту освіти професійної підготовки фахівців. Як зазначено вище (підрозділ 3.2), у навчальному плані професійної підготовки за спеціальністю «Середня освіта (Фізична культура)» наявні нові дисципліни «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», «Професійна надійність учителя фізичної культури». Для дисциплін «Зміст та види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури і спорту», «Професійна майстерність учителя фізичної культури» збільшено кількість кредитів для викладання нових тем, пов'язаних із формуванням професійної надійності (Додаток 3).

Запропоновано навчально-методичні комплекси, спрямовані на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. За одним із визначень, під навчально-методичним комплексом дисципліни (НМК) розуміють «сукупність нормативних та навчально-методичних матеріалів, необхідних і достатніх для ефективного виконання студентами робочої програми навчальної дисципліни, передбаченої навчальним планом підготовки студентів відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня за певним напрямом підготовки (спеціальністю)» (Чепуренко, 2013, с. 8). До НМК дисципліни належать: робоча програма навчальної дисципліни, її опис; підручники, конспекти лекцій, електронні освітні ресурси, навчальні посібники тощо; електронний навчально-методичний

комплекс дисципліни «Moodle»; методичні рекомендації для проведення лабораторних, практичних чи семінарських занять; тематика курсових проєктів (робіт) та методичні рекомендації до їх виконання; засоби контролю знань із навчальної дисципліни; методичні рекомендації з організації СРС; тематика й зміст індивідуальних завдань, вимоги до їх виконання та оформлення; відомості щодо забезпечення студентів навчальною й методичною літературою (Бегняк, & Красильникова, 2015, 231).

Згідно з проблемою формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, до фахових дисциплін (названих вище) розроблено робочу програму, конспекти лекцій, методичні рекомендації для практичних занять і самостійної роботи студентів, систему оцінювання рівня сформованості професійної надійності. Зважаючи на інтегративний характер проблеми професійної надійності, об'єднання знань із різних дисциплін, у подальшому аналізі НМК будемо звертати увагу лише на ті методичні матеріали, які безпосередньо пов'язані з формуванням професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

До дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури» розроблено робочу програму (Додаток К), курс лекцій, тематику практичних і самостійних занять, підготовлено методичні рекомендації, тестові питання для оцінювання знань студентів. До змісту дисципліни включено такі теми: «Професійна надійність як міждисциплінарна категорія», «Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури», «Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в зарубіжному досвіді», «Специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури», «Структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури», «Діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури», «Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури».

Методична розробка «Професійна надійність учителя фізичної культури» спрямована на допомогу майбутньому вчителю фізичної культури навчитися визначати рівень професійної надійності, діагностувати недостатньо розвинені

аспекти, розробляти дієві кроки з покращення надійнісних характеристик (Солтик, 2018d).

У процесі викладання цієї дисципліни передбачено контроль стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за двома компонентами – когнітивним і діяльним. Для оцінювання когнітивного компонента виокремлено два показники: наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень та наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. Для кожного з показників розроблено по п'ятдесят тестових завдань (Додаток М) і створено шкалу оцінювання. За шкалою визначено три рівні: низький, середній, високий. Для ефективного самоконтролю засвоєння фахових знань підготовлено збірник тестів та завдань «Біологія і фізична культура» (Солтик, Юглічек, Базильчук, & Павлюк, 2005).

Крім когнітивного компонента професійної надійності, викладання дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури» передбачає формування діяльного компонента, представленого професійними вміннями. Дисципліна покликана не лише формувати професійні вміння, а й визначати рівень їхньої сформованості. У межах курсу докладно описані методи оцінювання. Шкала дає змогу діагностувати рівень сформованості професійних умінь професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Для з'ясування педагогічного вміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її потрібно проводити відеозапис уроків із фізичної культури. У цьому зв'язку в нагоді стануть методичні рекомендації з дисципліни «Біомеханіка», де акцентовано увагу на зніманні фрагменту руху та на побудові біокінематичної схеми руху. Посилению точності та об'єктивності вимірювальних процедур у ході аналізу професійних умінь сприятиме використання методичних розробок «Спортивна метрологія» (Солтик, 2007).

Дисципліна «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» спрямована переважно на формування морфо-функційного компонента професійної

надійності майбутніх учителів фізичної культури. До змісту дисципліни входить чотири теми, подані нижче.

Тема 1 «Складники фізичного самовдосконалення» окреслює коло таких питань: поняття самовдосконалення, професійне самовдосконалення, аналіз підходів до визначення фізичного самовдосконалення, побудова системи фізичного самовдосконалення.

Тема 2 «Психологічний блок» складається з окремих підтем. До підтеми «Потребово-мотиваційна сфера» ввійшли питання: визначення потреб, біологічна потреба організму в руховій активності, соціогенна потреба у фізичному самовдосконаленні, мотивація. Підтема «воля» містить питання: поняття про волю, виховання волі в процесі фізичного виховання. Підтема «самоконтроль психологічних якостей» представляє питання: оцінювання фізичної активності, визначення сили волі.

Тема 3 «Модель фізичної досконалості» подана підтемами: фізичні якості; самоконтроль розвитку фізичних якостей; фізіологічні параметри; самоконтроль фізіологічних показників; морфологічна будова; самоконтроль морфологічної будови. «Фізичні якості» окреслені питаннями: загальна характеристика фізичних якостей; характеристика силових якостей, швидкості, витривалості, гнучкості, координаційних здатностей. «Самоконтроль розвитку фізичних якостей» деталізований питаннями: самоконтроль за розвитком сили, швидкості, витривалості, гнучкості, координаційних здатностей. Підтема «фізіологічні параметри» розкрита за допомогою питань: функціональна організація організму; фізіологічне обґрунтування нормування фізичного навантаження на заняттях із фізичної культури; серцева діяльність; рухова активність. Питання: суб'єктивне оцінювання впливу фізичного навантаження на організм людини; об'єктивне оцінювання впливу фізичного навантаження на організм людини – входять до підтеми «Самоконтроль фізіологічних показників». Підтема «Морфологічна будова» представлена характеристиками тулуба, шиї, кінцівок, внутрішніх компонентів тіла, індексами фізичного розвитку. Підтема «Самоконтроль морфологічної будови» містить питання: самооцінювання постави,

самооцінювання жирового компонента, самооцінювання фізичного розвитку методом індексів.

Тема 4 «Теоретичний блок» складається з підтем: засоби фізичного виховання; методи фізичного виховання; форми фізичного самовдосконалення; основи здорового способу життя. Натомість «засоби фізичного виховання» охоплюють питання: фізичні вправи – основний і специфічний засіб фізичного виховання, класифікація фізичних вправ, сили природи та гігієнічні чинники, загальні принципи загартовування, види загартування. Підтема «Методи фізичного виховання» складається з питань: вихідні поняття, класифікація методів, методика фізкультурно-оздоровчих занять. Підтема «Форми фізичного самовдосконалення» розкрита в межах питань: загальна характеристика форм організації занять, теоретичне обґрунтування структури занять у фізичному вихованні. Передбачено низку форм занять: ранкова гімнастика, оздоровче плавання, оздоровчий біг тощо. «Основи здорового способу життя» представлені питаннями: сучасна концепція здоров'я та здорового способу життя, оцінювання способу життя.

Для більш ефективного засвоєння навчального матеріалу до кожної з тем розроблено питання для самоконтролю. Практичні заняття з дисципліни «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» доповнені методичними рекомендаціями. Використання розділів «Вплив фізичних вправ на організм людини», «Визначення тренувального навантаження», що подані в методичних вказівках «Основи методики фізичного тренування», дає змогу краще зрозуміти особливості впливу фізичного навантаження на організм і можливості його контролю» (Солтик, Павлюк Є., & Павлюк О., 2007). Як зазначено вище, ці знання мають важливе значення для майбутнього вчителя фізичної культури та допомагають йому більш якісно планувати уроки з фізичної культури.

Діагностика стану сформованості морфо-функційного компонента потребує різних вимірювань тілобудови, функційних станів майбутніх учителів фізичної культури. Реалізації цих завдань сприятимуть методичні рекомендації «Спортивна морфологія» та «Спортивна метрологія».

Важливе значення під час викладання дисципліни «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» має використання навчально-методичного посібника «Фізіологічні основи рухової активності». Підрозділ «Закономірності адаптації організму людини до фізичних навантажень» цього видання допомагає поглибити знання, що стосуються когнітивного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Проведення контрольних заходів, передбачених робочою програмою названої дисципліни, дає змогу визначити рівень сформованості показників професійної надійності за морфо-функційним компонентом, а саме: стан розвитку мускулатури, дихальної системи, відновлюваність після фізичного навантаження, фізична витривалість.

Викладання дисципліни «Зміст та види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури і спорту» має важливе значення, оскільки спрямоване на засвоєння теоретичних знань, оволодіння вміннями та навичками, необхідними для ознайомлення з майбутньою спеціальністю. Це пришвидшує процес адаптації до специфічних умов професійної діяльності в сучасній школі. Включення окремих тем до змісту дисципліни сприяє формуванню професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема, тема «Мотивація і стимулювання праці» містить питання: проблема мотивації в професійній діяльності, особливості мотивації у сфері фізичної культури і спорту, види стимулювання праці. Особливе значення для нас має визначення мотивації до професійної діяльності, оскільки це безпосередньо пов'язане з формуванням особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Тема «Надійність викладача фізичного виховання» охоплює питання: визначення надійності, концепція дослідження надійності викладача фізичного виховання, характеристика окремих складників надійності викладача. Тему «Професійна діяльність учителя фізичної культури» розкривають питання: спеціальність, спеціалізації, освітньо-кваліфікаційні рівні та посади фахівців фізичного виховання, педагогічна майстерність і педагогічна техніка вчителя, посадові обов'язки вчителя фізичної культури.

Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує врахування зовнішніх умов діяльності, які мають здебільшого змінний і складний характер. Ознайомленню з умовами професійної діяльності вчителя фізичної культури сприятиме використання методичних розробок «Спортивні споруди».

Під час викладання дисципліни «Зміст та види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури і спорту» необхідно послуговуватися навчальним посібником «Психологія праці». Робота з посібником поглибить знання щодо умов і засобів праці, характеристики праці в особливих умовах, психічних і функційних станів людини. Особливої уваги потребує вивчення теми «Психологія надійності суб'єкта праці».

Зокрема, у межах дисципліни «Професійна майстерність учителя фізичної культури» виокремлено чотири теми: «Професійна надійність учителя фізичної культури», «Формування особистісних та професійних якостей учителя фізичної культури», «Роль самовиховання в підвищенні професійної майстерності вчителя фізичного виховання», «Мовлення вчителя як основний засіб педагогічної діяльності».

Тема «Професійна надійність учителя фізичної культури» містить питання: професійна надійність як міждисциплінарна категорія; структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури; формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Тема «Формування особистісних та професійних якостей учителя фізичної культури» тісно пов'язана з особистісно-мотиваційним компонентом професійної надійності, допомагає схарактеризувати низку професійно важливих якостей (самооцінка, самоаналіз власних дій, толерантність до невизначеності, активність особистості).

Тема «Роль самовиховання в підвищенні професійної майстерності вчителя фізичного культури» складається з питань: сутність, зміст, засоби професійного самовиховання вчителя фізичної культури; індивідуальні й психофізичні

особливості майбутнього вчителя фізичної культури; управління процесом самовиховання; поради майбутньому вчителю в процесі самовиховання. Ознайомлення з цією темою сприятиме формуванню таких показників професійної надійності, як прагнення до самовдосконалення, сила волі, самовладання, відповідальність, дисциплінованість.

Тема «Мовлення вчителя як основний засіб педагогічної діяльності» представлена питаннями: мовлення й комунікативна поведінка вчителя; методи професійної комунікації та функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями; вимоги до мовлення педагога; основи техніки мовлення педагога. Ці проблемні аспекти сприятимуть формуванню комунікативних якостей майбутнього вчителя фізичної культури.

Крім навчально-методичного забезпечення, формування професійної надійності майбутніх учителів залежить від матеріально-технічного забезпечення. Наявність матеріально-технічної бази – обов'язкова вимога для започаткування та провадження освітньої діяльності. У ліцензійних умовах провадження освітньої діяльності («Про затвердження ліцензійних умов», 2015) чітко наголошено, що для освітньої діяльності в обов'язковому порядку потрібно зазначати місце провадження освітньої діяльності, до якого належить об'єкт, приміщення, земельна ділянка, фіксувати конкретні вимоги до площ приміщень, наповнення комп'ютерним та мультимедійним обладнанням, наявності лабораторій з обладнанням тощо.

Конкретизуючи матеріально-технічне забезпечення, що використовують у професійній підготовці вчителів фізичної культури, аналізуватимемо його з погляду формування професійної надійності майбутніх педагогів. Якісне формування системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень та знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури потребує наявності навчальних приміщень, що мають належне обладнання. Найбільші вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення пов'язані з дисциплінами «Анатомія та фізіологія

людини», «Спортивна морфологія». Проведення лабораторного практикуму з названих дисциплін можливе в разі наявності спеціалізованого обладнання (анатомічний скелет людини, муляжі, плакати, спірометри, спірограф, кардіограф, пульсометри, тонометр, антропометричні вимірювальні прилади (сантиметрові стрічки, товстотні циркулі, становий та кистьовий динамометри, ростомір, каліпери, гоніометри, штангель-циркулі тощо)).

Успішне оволодіння теоретичним матеріалом залежить від доступу до мультимедійного обладнання в лекційних аудиторіях. Студенти повинні проводити самостійний пошук навчальної інформації, якісно готуватися до занять, поглиблювати й закріплювати знання, пов'язані з когнітивним компонентом професійної надійності. Це можливо завдяки використанню комп'ютерного обладнання з обов'язковим доступом до мережі Інтернет.

Матеріально-технічну базу використовують для формування діяльнісного компонента за процесуальним критерієм, що має відбуватися відповідно до описаних нами професійних умінь. Професійні вміння тісно пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, тому їх потрібно формувати з огляду на реальні умови професії вчителя фізичної культури, зважаючи на основні педагогічні завдання, що нині постають перед шкільною освітою. У цьому зв'язку базисним орієнтиром слугує навчальна програма з фізичної культури («Навчальна програма», 2017), зокрема її обов'язкова частина, де чітко окреслений комплекс навчальних, оздоровчих і виховних завдань, які майбутній учитель повинен уміти розв'язувати під час фізичної культури.

Формування вміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання та вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці повинно бути тісно пов'язане із забезпеченням загальної фізичної підготовки учнів. Майбутні вчителі мають вдаватися до таких видів вправ: стройові вправи; ходьба; біг; стрибки; загальнорозвивальні вправи; вправи для формування та корекції постави; вправи для розвитку швидкості, спритності, витривалості, сили, гнучкості, швидко-силових якостей; спортивні ігри та естафети. Основним навчальним приміщенням слугує спортивний зал,

облаштований для використання зазначених вправ. Зокрема, спортивний зал має бути пристосований до спортивних ігор (волейбол, гандбол, баскетбол, футзал, теніс). Важливо, щоб заклад освіти мав футбольне поле з біговими доріжками й легкоатлетичним ядром.

Усі спортивні приміщення потрібно обладнати повноцінним спортивним інвентарем, а саме: перекладини, бруси, кільця, гімнастичні лави, гімнастичні палиці, гімнастичні килими, колоди, скакалки, м'ячі (для настільного тенісу, волейбольні, баскетбольні, гандбольні, футбольні), столи для настільного тенісу, стійки, секундоміри, свистки тощо.

Отже, успішне формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує навчально-методичного й матеріально-технічного забезпечення. У межах навчально-методичного забезпечення передбачено оновлення освітньо-професійної програми та навчального плану освітньої діяльності здобувачів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)»; розроблено навчально-методичні комплекси дисциплін «Професійна надійність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», «Зміст та види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту», «Професійна майстерність учителя фізичної культури», наповнено ці дисципліни сучасним змістом. Матеріально-технічне забезпечення схарактеризоване у вигляді переліку необхідних спортивних споруд та спортивного інвентарю й обладнання.

Висновки до третього розділу

1. Осмислення інтегративного характеру порушеної проблеми, специфіки майбутньої професійної діяльності, особливостей теорії надійності дало змогу обґрунтувати педагогічні умови, спрямовані на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки у ЗВО: оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної

мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань. Досліджено комплексний вплив на формування окремих компонентів професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в ході реалізації педагогічних умов в освітньому процесі.

2. Реалізація педагогічної умови «оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу» передбачає розроблення авторського курсу дисципліни «Професійна надійність учителя фізичної культури», що спрямований на високий рівень інтеграції професійних знань, удосконалення професійних умінь, покращення індивідуально-типологічних і професійних якостей майбутніх учителів фізичної культури, які покладено в основу розроблення курсу. Дисципліна «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» покликана формувати морфо-функційний компонент професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Повноцінна реалізація зазначеної педагогічної умови потребує оновлення змісту дисциплін «Професійна майстерність учителів фізичної культури», «Зміст та види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту» через включення до робочих програм тем, які представляють різні аспекти формування професійної надійності.

3. Педагогічна умова «формування позитивної мотивації до професійної діяльності з огляду на індивідуально-психологічні особливості студентів» спрямована на розвиток професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури через покращення внутрішньої мотивації та врахування індивідуально-психологічних якостей майбутніх фахівців. У ході реалізації цієї педагогічної умови доведено важливість формування в студентів позитивного емоційного стану, натхнення й задоволення; відчуття власних можливостей, упевненості у своїх діях. Акцентовано увагу на необхідності участі студентів у розв'язанні штучно створених педагогічних ситуацій, формування здатності розмірковувати

над проблемами, готовності до виникнення конфліктів і напружень, здатності сприймати нові, незнайомі, інколи ризиковані ситуації, уміння пристосовуватися до них; на участі в змаганнях, масових фізкультурних заходах, показових виступах, конкурсах, зустрічах із відомими й успішними людьми, спортсменами, фахівцями у сфері фізичної культури і спорту.

4. Реалізація педагогічної умови «удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ» зорієнтована на розширення рухових можливостей майбутніх учителів фізичної культури. Обґрунтовано три напрями реалізації цієї педагогічної умови: 1) цілеспрямоване вивчення обов'язкового комплексу фізичних вправ; 2) опанування окремих варіативних модулів навчальної програми з фізичної культури; 3) розроблення власного комплексу фізичних вправ та оволодіння ним. Формування професійної надійності майбутніх учителів передбачає регулярні заняття в спортивних секціях і гуртках оздоровчого спрямування.

5. Реалізація педагогічної умови «спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань» передбачає використання під час практики низки заходів, сфокусованих на формування й удосконалення вмінь, пов'язаних із професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури.

Послідовний процес пристосування студентів до майбутньої професійної діяльності під час проходження педагогічної практики реалізований завдяки умовному поділу практики на три стадії: ознайомлювальну, фрагментарну, реалізаційну. Покращенню комунікативних умінь майбутніх учителів фізичної культури сприяє вдосконалення мовлення, окреслення оптимальної дистанції до учнів, контроль сили голосу, вербальне оцінювання якості виконання рухів, підбадьорення й заохочення учнів. Методичні вміння розвинуто через виявлення необґрунтованих зупинок і втрат часу під час уроку, діагностування причин їх появи; докладний аналіз проведеного уроку, виявлення відхилень від окресленого плану, з'ясування причин помилок, намагання проводити урок, збільшуючи чисельність фізичних вправ, виявлення вправ, що позитивно впливають на

емоційний стан учнів, страхування, надання допомоги у виконанні вправ учням, які не встигають. Розроблено авторський метод оцінювання сформованості в майбутніх учителів фізичної культури відчуття реакції організму учня на фізичне навантаження, створення власних словників мотиваційних слів і висловлювань.

6. Успішне формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури потребує навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення. У межах навчально-методичного забезпечення оновлено освітньо-професійну програму й навчальний план освітньої діяльності здобувачів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)»; розроблено авторські навчально-методичні комплекси дисциплін «Професійна надійність учителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», модернізовано тематичний матеріал із курсів «Зміст та види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту», «Професійна майстерність учителя фізичної культури».

Для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури розроблено й упроваджено в освітній процес навчально-методичні матеріали: навчальний посібник «Психологія праці», навчально-методичний посібник «Фізіологічні основи рухової активності», методичні рекомендації («Професійна надійність учителя фізичної культури», «Спортивна морфологія», «Біомеханіка», «Спортивні споруди», «Спортивна метрологія», «Основи методики фізичного тренування»), збірник тестів і завдань «Біологія і фізична культура». Підготовлені матеріали інтегрують необхідне теоретичне й практичне підґрунтя для успішного формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, сприяють удосконаленню здатності використовувати ці знання в різних практичних ситуаціях.

Матеріально-технічне забезпечення схарактеризовано у вигляді переліку необхідних спортивних споруд та спортивного інвентарю й обладнання.

Основні наукові результати розділу опубліковано у таких працях автора [31, 386, 406, 411, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 435].

РОЗДІЛ 4

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ Й СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

4.1. Методика організації педагогічного експерименту та завдання дослідження

Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури – один із важливих напрямів професійної підготовки. Комплексне розв'язання порушеної наукової проблеми сприятиме не лише досягненню окремих результатів професійного навчання, а й загальному покращенню професійної майстерності майбутніх учителів. Водночас будь-які твердження, положення й висновки можна вважати науковими фактами, якщо вони мають теоретичне підґрунтя та перевірену емпіричну доказову основу. Цілісна студія передбачає експериментальну верифікацію сформульованих наукових положень.

Науково-педагогічний пошук організований упродовж чотирьох етапів: теоретико-аналітичного, проектно-моделювального, формувально-організаційного, підсумково-узагальнювального, що тривали протягом 2009 – 2018 років. На першому теоретико-аналітичному етапі (2009 – 2010 р.) проаналізовано філософську, психолого-педагогічну й навчально-методичну літературу, присвячену проблемі професійної надійності та її функціонуванню в різних сферах життєдіяльності; з'ясовано стан вивчення професійної надійності в руслі фаху вчителя фізичної культури.

На другому проектно-моделювальному етапі (2010 – 2012 рр.) сформульовано ідею й концепцію дослідження професійної надійності, витлумачено поняття та описано структуру професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, опрацьовано стан сформованості професійної надійності вчителів фізичної культури в ході констатувального етапу педагогічного експерименту, розроблено й обґрунтовано систему формування

професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки, виокремлено педагогічні умови формування професійної надійності.

На третьому формувально-організаційному етапі (2013 – 2016 рр.) перевірено основні концептуальні положення роботи; верифіковано дієвість запропонованої системи, реалізації розроблених педагогічних умов та інноваційних методів формування професійної надійності в процесі професійної підготовки; проаналізовано отримані результати та скореговано експериментальну модель системи формування професійної надійності.

На четвертому підсумково-узагальнювальному етапі (2017 – 2018 рр.) організовано завершальне опрацювання, узагальнення й систематизацію відомостей, отриманих у ході формувального педагогічного експерименту, виконано статистичну перевірку отриманих результатів, сформульовано загальні висновки щодо формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки, окреслено перспективи подальших наукових досліджень з огляду на отримані дані.

Для перевірки ефективності авторської концепції й системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури проведено педагогічний експеримент як один із найбільш поширених і дієвих комплексних багатокомпонентних методів дослідження, що слугує для об'єктивного та доказового підтвердження теоретичних положень, гіпотези, конкретизації окремих наукових висновків тощо (Панасенко, 2011). Водночас педагогічний експеримент є організованим і контрольованим процесом науково-педагогічної діяльності, що дає змогу грамотно втручатися в освітній процес, вносити необхідні зміни, запроваджувати певні новації, не змінюючи загальної логіки освітньої діяльності та не перешкоджаючи виконанню основних освітніх завдань.

Відповідно до задекларованої проблеми, педагогічний експеримент спрямовано на перевірку вірогідності сформульованої гіпотези. Висловлено припущення, що рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури суттєво підвищиться, якщо професійна підготовка буде

організована на основі теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної авторської системи формування професійної надійності. Цілеспрямований вплив на освітній процес через реалізацію виокремлених педагогічних умов, упровадження розробленої системи формування професійної надійності, конкретних методичних заходів сприятиме позитивній динаміці сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Будь-який педагогічний експеримент повинен зважати на особливості досліджуваної проблеми. Окремі властивості аналізованого явища не лише окреслюють способи та методику його вивчення, а й слугують певними обмеженнями чи перепонами на шляху їх студіювання. Серед таких специфічних особливостей проблеми формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури варто назвати неможливість визначення рівня надійності під час усього освітнього процесу. Згідно з концепцією дисертації, професійна надійність витлумачена як інтегративна професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу. Як зауважено вище, студент, який здобуває професію вчителя фізичної культури, може вперше перевірити на собі роль учителя, повноцінно виконати його функції лише під час педагогічної практики.

Зазвичай, педагогічну практику організують і проводять після опанування студентом необхідної сукупності знань, теоретичних відомостей, формування професійних умінь та навичок. У більшості ЗВО педагогічна практика проходить на завершальному етапі професійної підготовки майбутнього фахівця. Ця обставина унеможлиблює перевірку вихідного рівня сформованості професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі педагогічного експерименту перед початком реалізації організаційно-методичних впливів в освітньому процесі.

Таке обмеження не дає змоги перевірити рівень сформованості професійної надійності на початку й у кінці педагогічного експерименту в одних і тих самих

студентів. З огляду на це, проведення педагогічного експерименту умовно поділене на три етапи: констатувальний, формувальний та узагальнювальний.

Перший етап експерименту – констатувальний – полягав у дослідженні стану сформованості професійної надійності в учителів фізичної культури та студентів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)». У межах наукового аналізу вчителі фізичної культури виконували роль експертів, які мають професійні знання й уміння, здобули досвід практичної роботи. На основі дослідження 107 учителів фізичної культури ЗСО були визначені рівні та запропонована шкала оцінювання показників професійної надійності. За окремими показниками були відсутні норми й шкала оцінювання, переважно за діяльнісним компонентом, тому за основу визначення рівнів вияву показників вибрано метод сигмальних відхилень. До середнього рівня зараховано значення, що перебували в межах $(M - \sigma; M + \sigma)$, де M – середнє арифметичне значення, σ – середньоквадратичне відхилення. Значення, більші за цей діапазон, засвідчували високий рівень, натомість менші значення – низький рівень.

У ході констатувальної частини експерименту передбачено діагностику рівня сформованості професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури. У дослідженні взяли участь 206 студентів ЗВО: Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (СНУ – 36 осіб); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (УДПУ – 40 осіб); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (ТНПУ – 37 осіб), Хмельницького національного університету (ХНУ – 23 особи), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (КПНУ – 41 особа), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (ДДПУ – 29 осіб).

За допомогою t-критерію Стюдента порівняно результати сформованості професійної надійності в студентів із показниками професійної надійності вчителів фізичної культури. Це дало змогу з'ясувати особливості, притаманні професії вчителя фізичної культури, одержати важливі емпіричні відомості, обґрунтувати систему формування професійної надійності майбутніх учителів.

Отримана інформація послугувала підґрунтям для організації формувального етапу педагогічного експерименту, наповнення його необхідним змістом, розмежування важливого й другорядного, окреслення пріоритетних напрямів впливу на освітній процес тощо.

Поряд із визначенням рівня сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури важливо виконати компаративний аналіз експериментальних результатів між студентами різних закладів вищої освіти для коректного формування контрольної й експериментальної груп на другому етапі педагогічного експерименту.

Другий, формувальний, етап експерименту передбачав створення контрольної та експериментальної груп зі студентів – майбутніх учителів фізичної культури. Завдяки такому підходові оцінено ефективність запропонованої системи формування професійної надійності й педагогічних умов в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

У формувальному етапі педагогічного експерименту взяли участь студенти третіх і четвертих курсів навчання (2016 – 2017 та 2017 – 2018 років набору). Студенти були розподілені на контрольну й експериментальну групи. До контрольної групи ввійшли студенти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (29 і 28 осіб); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (30 і 28 осіб); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (30 і 30 осіб). Загальна кількість студентів контрольної групи становила 175 осіб. Експериментальну групу утворили студенти: Хмельницького національного університету (19 і 20 осіб), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (36 і 33 особи), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (27 і 26 осіб). Загальна чисельність експериментальної групи – 161 студент.

На відміну від контрольної групи, де студенти закладів вищої освіти навчалися за освітньо-професійними програмами, навчальними планами, програмами дисциплін тощо, затвердженими в чинному порядку, в

експериментальній групі реалізовано низку важливих впливів і втручання в освітній процес. У професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури експериментальної групи впроваджено розроблену систему формування професійної надійності, а також у цій групі реалізовано зазначені вище педагогічні умови.

Узагальнювальний етап педагогічного експерименту мав на меті порівняння результатів сформованості професійної надійності студентів контрольної й експериментальної груп. Зіставлення проведено за середніми значеннями, крім того, визначено розбіжності між результатами за t-критерієм Стьюдента.

У ході педагогічного експерименту застосовано низку методів і методик. Відповідно до структурної будови, професійна надійність майбутнього вчителя фізичної культури складається з чотирьох компонентів та низки показників, які характеризують професійну надійність за виокремленими критеріями (див. рис. 2.1). Об'єктивності й точності визначення названих показників досягають завдяки використанню чітко окреслених бальних і метричних величин, які маркують рівень вияву тієї чи тієї якості на основі шкал оцінювання.

Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм оцінений відповідно до таких показників: стан розвитку мускулатури, стан дихальної системи, відновлюваність після фізичного навантаження, фізична витривалість.

Для з'ясування кількісного значення стану розвитку м'язової системи використано індекс розвитку мускулатури (формула 4.1) (Солтик, 2010).

$$I = \frac{ОРП_n - ОРП_c}{ОРП_c} \cdot 100\% \quad (4.1)$$

де: ОРП_n – ободовий розмір плеча в напруженому стані;

ОРП_c – ободовий розмір плеча в стані спокою.

Оцінювання індексу дає змогу зафіксувати три рівні: 0-5 % – схильність до ожиріння; від 5 % до 12 % – норма; більше як 12 % – сильний розвиток мускулатури. Ободові розміри плеча визначені за допомогою міліметрової стрічки одночасно в напруженому стані й у стані спокою. Міліметрову стрічку накладають щільно в місці найбільшого розвитку мускулатури на плечі в

напруженому стані. Накладаючи стрічку, звертають увагу на силу її натягування. Важливо простежувати, щоб стрічка не провисала, водночас не залишала на тілі червоних слідів. Коли учасник експерименту напружував м'язи за зігнутого плеча, проводили перший замір. Після розгинання руки та розслаблення м'язів плеча організовано вимірювання периметра плеча в стані спокою. Результати вимірювання зафіксовані в протоколі.

Стан дихальної системи досліджений за допомогою гіпоксичної проби, що передбачає перевірку спроможності людини затримувати дихання. Цей показник оцінений за пробою Штанге (Гамза, Гринь, & Жукова, 2015). Особливість зазначеної проби полягає в перевірці можливостей людини затримувати дихання під час повного вдиху. Зменшення часу на перевірку стану дихальної системи в учасників експерименту можна досягти завдяки використанню групового методу. Для цього майбутні вчителі фізичної культури одночасно виконували стоячи кілька глибоких вдихів і видихів. Учасники експерименту за командою набирали в легені повітря й затримували дихання, після чого викладач умикав секундомір. Для зручності експериментатор оголошував відлік часу через кожні п'ять секунд. Коли учасник не здатен був далі затримувати дихання, він припиняв спробу й сідав на своє місце. Для нього оголошували час за секундоміром, що необхідно було запам'ятовувати. Після завершення вимірювань, коли останній учасник закінчував виконувати функційну пробу, усі результати записували до протоколу. Для з'ясування функційних можливостей дихальної системи за такими пробами розроблені певні норми. Високий рівень дихальної системи фіксують у разі затримування дихання впродовж понад 50 секунд. Середній рівень перебуває в межах 40-49 секунд. Результат менше як 40 секунд засвідчує низький рівень функційного стану дихальної системи.

Показник «відновлюваність після фізичного навантаження» досліджений за допомогою проби Руф'є (Гамза, Гринь, & Жукова, 2015) (формула 4.2).

$$IP = \frac{4 \cdot (P_1 + P_2 + P_3) - 200}{10}, \quad (4.2)$$

де: IP – індекс Руф'є;

P_1 – частота серцевих скорочень за 15 секунд у стані спокою;

P_2 – частота серцевих скорочень за перших 15 секунд відпочинку після навантаження;

P_3 – частота серцевих скорочень за останніх 15 секунд хвилини відпочинку після навантаження.

Користуючись нормами оцінювання для осіб, які старші від 15 років, диференціюють 5 рівнів працездатності серцево-судинної системи. Відмінно – до 0,5; добре – від 0,5 до 5; задовільно – 6 – 10; слабо – 11 – 15; незадовільно – понад 15. На основі цих даних виявлено три рівні, що характеризують відновлюваність після фізичного навантаження, а саме: високий – до 5 балів; середній – від 6 до 10, низький – більше як 11 балів.

Роботу серцево-судинної системи оцінено за однаковими критеріями, цьому сприяло дотримання низки вимог під час експерименту. До участі в експерименті не були допущені учасники, які перед цим мали великі фізичні навантаження та не встигли повністю відновитися. Усі заміри ЧСС проведено в учнів, які сиділи. Перший замір ЧСС зафіксовано після п'яти хвилин відпочинку. Далі учасники виконували 30 присідань в однаковому режимі (приблизно 45 секунд). Для досягнення точності використано метрон, який допомагав дотримуватися зазначеного темпу.

Показник «фізична витривалість» досліджений на основі обліку роботи серцево-судинної системи студента (учителя). Використання інструментального методу контролю пульсометра дає змогу перевірити роботу серцево-судинної системи, зокрема частоту серцевих скорочень. Основним кількісним значенням, що використане в дослідженні, є середня частота серцевих скорочень за урок. За основу взято абсолютні значення ЧСС, а різницю між середньою частотою серцевих скорочень ЧСС_{ср} і ЧСС констатовано в стані спокою. Це вможливило уникнення впливу розбіжностей, зумовлених різним рівнем тренуваності й індивідуальних властивостей організму. В основі показника – лише додаткові функційні затрати, збільшення роботи серцево-судинної системи студента, завдяки чому проведено урок із фізичної культури.

Для визначення ЧСС_{ср} використано прилад: пульсометр «Sigma PC 9 Man». Цей прилад складається з датчика, який міцно закріплений на тулубі в ділянці серця. Далі прилад в автоматичному режимі фіксує серцеві скорочення й передає результат на годинник, що закріплений на руці. Для правильності й точності заміру ЧСС до початку уроку прилад був налаштований, перевірено його роботу, активізовано в режимі «Training». Такий режим давав змогу після натискання однієї кнопки починати визначати показники роботи серцево-судинної системи. Роботу приладу зафіксовано в момент початку кожного уроку, перед шикуванням групи учнів, завершено – після закінчення уроку, тобто після команди учасника експерименту «До побачення!».

Унаслідок емпіричного дослідження фізичної витривалості вчителів-практиків визначено рівні роботи серцево-судинної системи. Збільшення ЧСС_{ср} на 41 удар засвідчувало високий рівень фізичної витривалості. Приріст ЧСС_{ср} у межах 26-41 маркував середній рівень. Значення, нижче за 26, детермінувало низький рівень фізичної витривалості.

Когнітивний компонент за знанневим критерієм визначений на основі тестування. Для об'єктивності оцінювання когнітивного компонента за кожним із показників розроблено по п'ятдесят тестів (Додаток Н). Кожен тест містить завдання й варіанти відповіді. Стандартизації тестування дотримано завдяки створенню однакових умов для всіх учасників експерименту. Під час тестування організовано контроль часу, кожне тестування тривало 30 хвилин. У ході тестування не дозволено використовувати додатковий матеріал, технічні засоби, доступ до мережі Інтернет. За кожну правильну відповідь учасник отримував 0,1 бала. Крім підсумкової оцінки, яка характеризувала когнітивний компонент професійної надійності, констатовано рівень показника відповідно до шкали оцінювання. Рівні сформованості когнітивного компонента за знанневим критерієм визначені за допомогою шкали оцінювання ЄКТС. До високого рівня належать оцінки А і В. Студент, який отримував оцінку від 4,3 до 5,0, мав високий рівень знань. Середній рівень характеризували оцінки С і D (3,3 – 4,2). Знання, виявлені на рівні Е й нижче (3,2 і нижче), засвідчували низький рівень.

Особистісно-мотиваційний компонент за рефлексивним критерієм перевірений за допомогою різних методик та опитувальників. З огляду на великий за обсягом діагностичний матеріал, у ході педагогічного експерименту дозволено виконувати подані методики самостійно в домашніх умовах. При цьому обов'язковим було докладне пояснення способу виконання діагностичних завдань. Усі учасники експерименту мали дотримуватися чітких інструкцій, що вміщені в кожній анкеті.

Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності оцінюватимемо за методикою дослідження самооцінки, що запропонована С. Будассі й інтегрована Ю. Кисельовим (Богданова, Горбунов, Кисельов, & Смирнов, 1971). Кожному учасникові запропоновано проаналізувати 20 різних якостей особистості й оцінити їх. У лівому стовпчику бланка (ідеал) випробовуваний оцінював якості за привабливістю тією мірою, якою вони йому імпонують, якими він хотів би володіти. Потім у правому стовпчику (Я) ці самі якості потрібно оцінити стосовно себе. Із використанням рангової кореляції визначено різницю між оцінками якостей щодо ідеалу та стосовно себе.

Високий рівень здатності до саморефлексії професійної та навчальної діяльності засвідчував адекватну самооцінку, перебував у межах від 0,4 до 0,6 бала. Середній рівень зафіксований у разі наявності результатів самооцінки більше як 0,6 бала, що доводило її завищений рівень. Низький рівень здатності до саморефлексії професійної та навчальної діяльності підтверджували результати коефіцієнта кореляції в межах від 0 до 0,4, що спонукало до фіксування заниженої самооцінки.

Показник «самоаналіз власних дій» досліджений за допомогою опитувальника рефлексивності А. Карпова (Карпов, 2003). Сутність цієї методики ґрунтована на принципі ситуативного моделювання, охоплює різні життєві ситуації. Кожен учасник експерименту вибирав один зі способів власної поведінки в цих ситуаціях. Вибір того чи того варіанта вимагав від учасника рефлексії власних дій, з'ясування важливості для себе деталей прогнозованої поведінки та очікуваних результатів діяльності.

Згідно із запитаннями анкети, необхідно було висловити власне ставлення до 27 тверджень, використовуючи семибальну шкалу: 1 бал – абсолютно неправильно, 2 бали – неправильно, 3 бали – швидше неправильно, ніж правильно, 4 бали – не знаю, 5 балів – швидше правильно, ніж неправильно, 6 балів – правильно, 7 балів – повністю правильно.

Високий рівень здатності аналізувати власні дії характеризували значення від 139 до 189 балів. Середній рівень вияву цього показника перебував у межах від 114 до 139 балів. Значення, нижчі за 114, засвідчували низький рівень.

Аналогічну процедуру застосовано в межах наступної методики (Budner, 1962), що спрямована на з'ясування толерантності до невизначеності. Опитувальник містить 16 тверджень, щодо яких необхідно зазначити ступінь своєї згоди. Оцінювання проведене за такою шкалою: 1 бал – абсолютно не згідний, 2 бали – не згідний, 3 бали – більше не згідний, ніж згідний, 4 бали – важко визначитися, 5 балів – більше згідний, ніж не згідний, 6 балів – згідний, 7 балів – повністю згідний. Підсумковий результат у межах від 16 до 50 балів доводив наявність низького рівня толерантності до невизначеності, від 51 до 70 балів – середнього рівня, 71 – 112 балів – високого рівня. Крім загального рівня толерантності до невизначеності, методика дає змогу схарактеризувати джерела інтолерантності. Інтollerантність може виявлятися за такими аспектами невизначеності, як складність, новизна, нерозв'язність.

Показник саморегуляція поведінки досліджений за допомогою опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової (Моросанова, 2001). Саморегуляція поведінки – типові для людини та найбільш суттєві індивідуальні особливості самоорганізації внутрішньої й зовнішньої цілеспрямованої активності та управління нею, що виявляється в різних видах. Загальний рівень саморегуляції поведінки визначений на підставі оцінювання 46 тверджень. На кожне запитання потрібно було дати один варіант відповіді з чотирьох варіантів: правильно; мабуть, правильно; мабуть, неправильно; неправильно.

За кожен збіг із ключем нараховано 1 бал. Результати опитування, нижчі від 23 балів, засвідчували низький рівень саморегуляції поведінки. Результат від 24

до 32 балів характеризував середній рівень саморегуляції. Натомість 33 і більше балів слугували підставою для фіксації високого рівня саморегуляції поведінки.

Для аналізу показника «активність особистості» використано методику діагностики суб'єктності за О. Волковою (Волкова, 1998). В опитувальнику із 62 запитань 11 пов'язані з показником «активність». На запитання потрібно дати стверджувальну відповідь: «Так» або «Ні». У разі збігу з ключем нараховано 1 бал. За відповідь «Іноді» – 0,5 бала; «Не знаю» – 0 балів.

Низький рівень показника «активність особистості» характеризують результати в межах від 0 до 5 балів. Середній рівень перебуває в діапазоні від 5,5 до 8 балів. Значення від 8,5 до 11 балів засвідчують високий рівень активності (табл. 2.3).

Вольові якості досліджені на основі використання тесту «Самооцінювання сили волі» (Ільїн, 2009). Загальний рівень сили волі оцінений за допомогою 15 запитань, на які можливі три варіанти відповіді. Залежно від відповіді, за кожне запитання нараховано від 0 до 2 балів. Загалом низький рівень перебуває в діапазоні від 0 до 12; середній – від 13 до 21; високий – від 22 до 30 балів.

Рівень самовладання оцінений за допомогою методики «Дослідження вольової саморегуляції» («Тест-опитувальник А. Зверкова та Е. Ейдмана», 2018). Показник «самовладання» проаналізований на основі 13 тверджень. Низький рівень – 0 – 4 балів; середній 5 – 8 балів; значення понад 8 балів – високий рівень (табл. 2.3).

Показник «відповідальність» досліджений на основі тесту «Експрес-діагностика відповідальності» (Прядеїн, 2013). Рівень відповідальності визначений на основі опрацювання 12 тверджень. Кожне твердження оцінене від 1 до 7 балів. Високий рівень відповідальності констатовано в разі наявності від 60 до 84 балів. Діапазон від 37 до 59 балів маркує середній рівень відповідальності. Низький рівень відповідальності – від 12 до 36 балів (табл. 2.3).

Показник професійної надійності «дисциплінованість» вивчений на основі опитувальника «Дисциплінованість» (автор – Н. Воротнікова (Прядеїн, 2013) за шкалою «усвідомлена внутрішня дисципліна». Цей показник розраховано на

підставі 7 тверджень, щодо кожного з них необхідно виставити оцінку за семибальною шкалою. Високий рівень перебував у межах від 35 до 49 балів, середній рівень дисциплінованості – 21 – 34 бали; значення від 7 до 20 балів – низький рівень (табл. 2.3).

Показник «прагнення до самовдосконалення» досліджений за методикою «Тест на з'ясування рівня творчого потенціалу людини» (Torrance, 1974). Тест складається з 18 запитань, що передбачають три варіанти відповіді, які оцінюють від 1 до 3 балів. Відповідно до шкали, високий рівень має значення від 49 до 54 балів; середній рівень – від 23 до 48, низький – у межах від 18 до 23 балів.

Мотивацію до ефективної професійної діяльності схарактеризовано на основі «Опитувальника мотиваційних джерел» (Barbuto, & Scholl, 1998) в обробленні О. Сидоренка». Автори методу диференціювали п'ять основних джерел мотивації: внутрішні процеси, інструментальна мотивація, зовнішня Я-концепція, внутрішня Я-концепція, інтерналізація мети. Найбільше зацікавлення становить перше джерело «внутрішні процеси», оскільки відображає налаштованість майбутнього вчителя фізичної культури на внутрішню мотивацію в професійній діяльності. Для оцінювання названого джерела потрібно оцінити шість тверджень від -3 до 3 балів за кожне. У підсумку діапазон вияву джерел становить від -18 до +18 балів. Відповідно до цього, зафіксовано три рівні: високий рівень – від 7 до 18, низький – від -18 до -7; середній рівень – від -6 до +6 (табл. 2.3).

Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм характеризує низка професійних умінь: комунікативні вміння, методичні вміння (уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання, уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці, уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її), уміння прогнозувати потенційні небезпеки.

Підґрунтям для аналізу комунікативних умінь майбутніх учителів фізичної культури послугувало поняття комунікації, витлумачене професором Ф. Шарковим (2003). Під терміном автор розуміє процес спілкування, у ході якого люди обмінюються інформацією. Оскільки основним елементом комунікації є слово, то комунікативні вміння майбутнього вчителя досліджені за кількістю слів,

які майбутній педагог промовляв під час уроку з фізичної культури. Разом зі словами також узято о уваги оплески та свисти, які часто використовують учителі фізичної культури у своїй професійній діяльності. Допоміжним інструментом для виявлення кількісних характеристик слугує використання методу аудіозапису уроку та педагогічного спостереження. Ретельний підрахунок кількості слів, оплесків і свистків, проголошених студентом (учителем), під час прослуховування аудіозапису дає змогу визначити рівень комунікативних умінь.

Щоб максимально точно відтворити мовленнєву діяльність майбутнього педагога, необхідно дотримуватися двох важливих вимог. Перша полягає у створенні якісного аудіозапису проведеного уроку. Цьому сприяло збереження невеликої відстані від відеокамери до суб'єкта педагогічної діяльності, зменшення впливу сторонніх звуків. Дослідження проведено в окремих спортивних приміщеннях, на спортивних майданчиках, коли були відсутні інші вчителі фізичної культури. Під час проведення тих частин уроку, які вирізняються підвищеним емоційним фоном (естафети, рухливі та спортивні ігри тощо), важливо перебувати ближче до вчителя, щоб шум від учнів не перебивав мову педагога.

Друга значуща вимога, на яку зважають у ході дослідження комунікативних умінь, – концентрація уваги під час підрахунку слів. Підрахунок кількості слів доцільно проводити у два етапи. Під час першого прослуховування кожне слово, оплеск, свист, який проголошує майбутній учитель фізичної культури, позначають рисою на чистому аркуші паперу. Тримаючи поряд конспект уроку, окремими позначками фіксуємо на аркуші складові частини уроку (підготовчу, основну та завершальну). Порівняння кількості слів і тривалості частин уроку дає змогу визначити темп мовлення впродовж заняття. Позначати слова краще за одне прослуховування, оскільки зупинки аудіозапису, повтори призводять до виникнення помилок. Наступний етап визначення кількості слів – підрахунок позначок на папері. Доцільно через кожні 100 слів робити позначки. У разі зупинок, збивання потрібно проводити повторний підрахунок не з початку, а від останньої позначки.

Математичне опрацювання комунікативних умінь учителів фізичної культури сприяє визначенню рівнів вияву показника. Середній рівень комунікативних умінь фіксують у разі наявності кількості слів у межах від 1494 до 2114 одиниць. Проголошування більше як 2114 слів за урок засвідчувало високий рівень комунікативних умінь. Значення менше як 1494 слова маркувало низький рівень.

Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання досліджене через аналіз змісту фізичних вправ, які учні виконували на уроці. Кількісне значення цього показника схарактеризоване відповідно до чисельності фізичних вправ. Кількість фізичних вправ зафіксовано під час перегляду відеозапису уроку з фізичної культури. Точності й однаковості підрахунку досягнуто завдяки дотриманню певних методичних порад. У процесі підрахунку взято до уваги лише різні види фізичних вправ. Якщо певна вправа повторювана кілька разів, її рахують в однині. Під час проведення естафет кількість вправ визначають за чисельністю станцій або рухових завдань, які повинен виконати учень, долаючи дистанцію. Якщо вчитель планує частину уроку для двосторонньої гри, наприклад, для футболу чи для волейболу, таку гру рахують, як одну вправу.

Високий рівень уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання можна констатувати в того майбутнього вчителя фізичної культури, який на уроці використав понад 36 різних фізичних вправ. Кількість вправ у межах від 24 до 36 засвідчує середній рівень вияву цього показника. Значення менші за 24 характеризують уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання на низькому рівні.

Серед основних методів для аналізу вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці варто назвати метод педагогічного спостереження та хронометражу. Об'єктивності цих показників досягають завдяки визначенню часових проміжків на уроці з фізичної культури (див. п. 3.1). Чисельне значення вміння раціонально використовувати навчальний час на уроці розраховують на основі співвідношення педагогічно виправданого затраченого часу до тривалості

уроку. Педагогічно виправданий час – час, упродовж якого учень демонстрував рухову активність та (або) отримував навчальну інформацію.

Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці проаналізоване безпосередньо під час уроку з фізичної культури. Для з'ясування кількісного значення цього вміння простіше фіксувати змарнований на уроці час. На кожному уроці був вибраний один учень, за яким організоване педагогічне спостереження та хронометраж. Щоразу, коли учень зупинявся й водночас не отримував жодної навчальної інформації, умикали секундомір і фіксували час зупинки. Серед інших школярів у класі такий учень вирізнявся тим, що був одягнений у манишку яскравого кольору.

Значення «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці» досліджене за формулою 2.1. Середній рівень сформованості цього вміння констатовано в разі значень у межах від 76 % до 92,2 %. Якщо виявлено більше ніж 92,2 %, то зроблено висновок про наявність високого рівня вияву показника, нижче ніж 76 % – низький рівень.

Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її описане за допомогою формули 2.2. За основу аналізу названого вміння взято ступінь відхилення дій майбутнього вчителя фізичної культури від окресленого плану роботи. Як план використано конспект уроку.

Точності та об'єктивності визначення вміння розробляти структуру уроку й дотримуватися її досягнуто завдяки комплексному поєднанню методів відеозапису та аналізу конспекту уроку. Відхилення від конспекту уроку констатовано на основі порівняння тієї педагогічної діяльності, яку провадили на уроці та яка була оцінена внаслідок перегляду відеозапису уроку, із запланованою й відображеною в плані конспекту уроку. Основний елемент аналізу педагогічної діяльності майбутнього вчителя – використання фізичних вправ на уроці. Увагу зосереджено не лише на узгодженості змісту й форми проведеної вправи, а й на її дозуванні, що виражене в кількості повторень (тривалості).

На наш погляд, у руслі аналізу професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури показник «уміння розробляти структуру уроку та

дотримуватися її» є найбільш складними і вагомими, оскільки поєднує питання, пов'язані з плануванням та організацією уроку, контролем під час проведення уроку, реалізацією управлінських дій майбутнього вчителя тощо.

Обов'язковою умовою дослідження цього вміння справедливо вважають зазначення в конспекті уроку точного дозування фізичних вправ. Усі майбутні вчителі фізичної культури за один день перед проведенням контрольного уроку отримують завдання підготувати конспект заняття (Шиян, 2003).

Дещо складний етап з'ясування показника пов'язаний зі з'ясуванням ступеня відхилення реального виконання професійних дій від запланованого. Для точності розрахунків доцільно дотримуватися чіткої процедури: для аналізу відхилень уроку від конспекту потрібно організувати відеознімання уроку з фізичної культури; необхідно подбати про те, щоб у ході знімання майбутній учитель фізичної культури постійно перебував у фокусі кадру. Перегляд відеозапису уроку дає змогу виявляти початок, закінчення, фактичну тривалість виконання учнями окремих фізичних вправ.

Варто зауважити, що для зіставлення фактично проведеного уроку з конспектом, для виявлення помилок, допущених унаслідок відхилень від запланованого, необхідно дотримуватися певних правил. Зокрема, до помилок належать нові елементи чи фізичні вправи, які не передбачені в конспекту уроку. Як помилку потрібно кваліфікувати зменшення або збільшення тривалості виконання вправи, що виражене в кількісному й часовому значеннях. Натомість зміна порядку виконання вправ, які не мають суттєвого впливу на логічну схему проведення уроку, не може бути оцінена як помилка. Серед помилок варто також назвати завершення уроку раніше від потрібного часу. Прикладом такого порушення є випадки, коли майбутній учитель дещо раніше завершив запланований набір фізичних вправ, тому до кінця уроку був вимушений пропонувати додаткові вправи, непередбачені конспектом. Помилки констатують у разі наявності зайвого часу, який інколи майбутні педагоги додатково використовують для того, щоб завершити потрібні фізичні вправи, передбачені конспектом, проте за рахунок часткового використання перерви між уроками.

Середній рівень уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її констатовано в разі отримання показників, які перебувають у межах від 16,2 % до 25,5 %. Високий рівень уміння засвідчують значення менші за 16,2 %. Результати вищі за 25,5 % означають низький рівень уміння.

Уміння прогнозувати потенційні небезпеки досліджене на основі авторської анкети, що містила 15 різних можливих ситуацій (Додаток М). Відповідно до кожної ситуації, майбутньому вчителю запропоновано три варіанти її розв'язання або продовження. Кожна з поданих ситуацій оцінена від 0 до 2 балів. Високий рівень уміння прогнозувати потенційні небезпеки в професійній діяльності вчителя фізичної культури констатовано в разі отримання від 27 до 30 балів. Середній рівень перебуває в діапазоні від 18 до 26 балів. Наявність менше як 18 балів характеризує низький рівень уміння прогнозувати потенційні небезпеки.

Важливим у процесі організації педагогічного експерименту є обґрунтування його тривалості. У ході планування педагогічного експерименту потрібно зважати на низку обставин. По-перше, організація експерименту зумовлена специфікою предмета, метою й завданнями дослідження, складністю їх розв'язання. По-друге, реалізація впливів на організацію освітнього процесу жодним чином не має відобразитися на погіршенні інших результатів навчання, не замінювати заплановані важливі складники навчання майбутніх учителів, натомість повинна органічно входити до загальної системи організації навчально-виховного процесу, доповнюючи її, у сукупності спрямовуючи зусилля на виконання основних завдань професійної підготовки.

Формування професійної надійності тісно пов'язане з фаховими дисциплінами, ознайомленням і поступовим входженням у майбутню професію вчителя фізичної культури, науково-дослідницькою роботою студента, проходженням педагогічної практики тощо. З огляду на це педагогічний експеримент доцільно організувати на старших курсах. Педагогічний процес охоплював третій і четвертий курси навчання та тривав упродовж 2015 – 2017 навчальних років.

У ході педагогічного експерименту передбачено втручання в освітній процес через розроблення системи формування професійної надійності, що органічною та не суперечила системі професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. Дієвими складниками впливу стали реалізація педагогічних умов; корегування дисциплін, що регламентовані навчальними планами; включення до вибіркового циклу інших спеціальних курсів і дисциплін, безпосередньо або опосередковано пов'язаних із формування професійної надійності; упровадження розроблених методів, зорієнтованих на формування надійності; спрямування зусиль на виховання й розвиток індивідуально-психологічних якостей майбутнього фахівця тощо.

4.2. Діагностика стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (констатувальний етап експерименту)

Дослідження стану сформованості професійної надійності студентів (майбутніх учителів фізичної культури) має важливе значення для реалізації основного завдання наукової роботи. По-перше, це дає змогу схарактеризувати стан професійної підготовки в напрямку формування професійно надійних майбутніх учителів фізичної культури. По-друге, порівняльний аналіз показників професійної надійності студентів із результатами вчителів фізичної культури, які виконують роль експертів, уможлиблює виявлення недостатньо розвинених аспектів у формуванні професійної надійності (Солтик, 2018і). Одне із завдань констатувального етапу експерименту – порівняння стану сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, які навчаються в різних закладах вищої освіти.

Нижче докладно схарактеризований стан сформованості професійної надійності майбутніх студентів і вчителів фізичної культури за низкою критеріїв (табл. 4.1) (Solytk, 2018a). Усі значення, отримані в ході констатувального етапу експерименту, були перевірені на відповідність нормальному розподілу.

Результати асиметрії й ексцесу перебувають у допустимих межах, що дає змогу в подальшому використовувати методи математичної статистики. За кожним показником визначено середнє значення та середнє квадратичне відхилення.

Таблиця 4.1

Емпіричні значення стану сформованості професійної надійності студентів і вчителів фізичної культури (констатувальний етап)

Показник	Студенти (n=206)		Учителі ф/к (n=107)		t
	М	σ	М	σ	
Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм					
Стан розвитку мускулатури	9,17	2,88	8,92	2,74	0,726
Стан дихальної системи	54,96	10,36	51,25	9,89	3,07
Відновлюваність після фізичного навантаження	8,19	1,84	8,17	1,97	0,07
Фізична витривалість	60,72	8,25	33,57	7,11	28,9
Когнітивний компонент за знансьовим критерієм					
Наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень	3,85	0,38	4,29	0,29	10,58
Наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури	3,71	0,4	4,26	0,29	12,65
Особистісно-мотиваційний компонент за рефлексивним критерієм					
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання)	0,72	0,19	0,745	0,18	1,116
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самоаналіз власних дій)	101,3	17,7	132	18,4	14,35
Толерантність до невизначеності	65,93	6,77	65,75	6,71	0,223
Саморегуляція поведінки	31,8	4,8	31,58	4,71	0,387
Активність особистості	7,42	1,41	7,3	1,31	0,726
Сила волі	20,78	4,6	21,84	4,5	1,948
Самовладання	6,72	2,5	7,61	2,62	2,93
Відповідальність	61,13	10,93	65,48	10,58	3,38
Дисциплінованість	31,16	9,04	35,42	8,42	4,04

Прагнення до самовдосконалення	38,85	9,06	43,88	9,34	4,61
Мотивація до ефективної професійної діяльності	4,63	2,89	5,38	2,71	2,33
Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм					
Комунікативні вміння	1415	341	1803	310	9,84
Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання	24,27	3,48	30,14	5,76	11,22
Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці	74,51	7,18	84,11	8,11	10,72
Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її	41,58	6,9	20,84	4,69	27,91
Уміння прогнозувати потенційні небезпеки	20,47	4,63	23,14	4,18	5

$$t_{кр}=2,58 \text{ за } p=0,00; \quad t_{кр}=1,96 \text{ за } p=0,05$$

Доцільно проаналізувати насамперед результативні показники морфофункційного компонента за ресурсним критерієм. Стан розвитку мускулатури майбутніх учителів фізичної культури досліджений за допомогою індексу розвитку мускулатури. Як доводять математичні розрахунки, середнє значення індексу розвитку мускулатури в майбутніх учителів фізичної культури становить 9,17 %. Більшість майбутніх учителів фізичної культури (64,54 %) має середній рівень розвитку. Кожен п'ятий студент (22,82 %) демонструє сильний розвиток мускулатури. Лише 12,64 % майбутніх учителів мають слабкий рівень розвитку мускулатури, у них виявлене несуттєве підвищення жирової маси.

Дослідження стану дихальної системи в майбутніх учителів фізичної культури дало змогу констатувати середній результат 54,96 с за пробою Штанге. Отримані результати спонукають до висновку, що більшість студентів (58,25 %) має високий рівень стану дихальної системи, 37,38 % осіб – середній рівень. Лише 4,37 % майбутніх учителів продемонстрували результат, що маркує низький рівень. Переважання високих і середніх значень дає підстави стверджувати, що для майбутніх учителів фізичної культури характерна добре розвинута дихальна система.

Показник «відновлюваність після фізичного навантаження», що описує роботу серцево-судинної системи, перевірено за допомогою функційної проби

Руф'є. Середнє значення за цим показником у майбутніх учителів фізичної культури виявлено таке – -8,19. Оцінюючи результати роботи ССС за рівнями, зауважимо, що більшість студентів (67,0 %) має середній рівень роботи ССС. Високий рівень констатовано в 14,56 % студентів. Решта осіб (18,44 %) мають низький рівень за роботою ССС.

Показник «фізична витривалість» розрахований на основі середнього значення частоти серцевих скорочень у процесі виконання певних професійних дій, зокрема проведення уроку з фізичної культури. До уваги взято не абсолютні значення показника, а різницю середніх значень ЧСС під час уроку і значень ЧСС у стані спокою, що сприяло виявленню приросту серцевої роботи під час проведення уроку. Як засвідчили результати досліджень, у студентів показник фізичної витривалості становив 60,72. Ці дані спонукають до висновку, що 88,35 % осіб під час виконання професійних дій продемонстрували високий рівень фізичної витривалості. Середній і низький рівні зафіксовано в 9,09 % і 2,56 % студентів.

Сформованість когнітивного компонента професійної надійності за знаннєвим критерієм оцінено за допомогою двох тестових контролів. Згідно з результатами сформованості знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень, більшість студентів (51,46 %) має середній рівень. Високий рівень знань наявний в 11,17 % студентів. Приблизно третя частина студентів (37,37 %) володіє низькими знаннями за цим показником. Середня оцінка за першим показником когнітивного компонента дорівнює 3,85. Дещо гірші результати виявлено в ході оцінювання знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. За середньої оцінки 3,71 майже половина студентів (49,03 %) продемонструвала низький рівень сформованості знань. Середній рівень констатовано в 44,66 % осіб. Лише 6,31 % студенти змогли довести наявність високих знань за цим показником.

Стан сформованості особистісно-мотиваційного компонента за рефлексивним критерієм перевірено за допомогою низки показників: здатність до

саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання, самоаналіз власних дій), толерантність до невизначеності, саморегуляція поведінки, активність особистості, сила волі, самовладання, відповідальність, дисциплінованість, прагнення до самовдосконалення, мотивація до ефективної професійної діяльності.

Одним із показників особистісно-мотиваційного рівня професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури є самооцінка як важлива характеристика особистості, що пов'язана з потребами особи в самоутвердженні, з'ясуванні власного місця в суспільному житті, позиціонування себе серед оточення, формуванні власного уявлення про себе. Самооцінка особистості має безпосередній зв'язок із формами спілкування й поведінки, впливає на активність і характер перебігу діяльності (Мацко, & Прищак, 2009).

Відповідно до математичних розрахунків, середнє значення самооцінки в студентів становило 0,72, при цьому лише 33,01 % осіб мають адекватну самооцінку. Такі студенти правильно зіставляють свої можливості з власними досягненнями, вирізняються критичним ставленням до себе, реальними поглядами на успіхи та невдачі, уміють формулювати реальні, досяжні цілі тощо.

Водночас отримані дані засвідчують, що більшість майбутніх учителів фізичної культури (66,99 %) має неадекватну самооцінку, причому для 63,11 % характерний завищений її рівень. Завищена самооцінка в більшості студентів призводить до неправильного уявлення про себе, ідеалізації образу особистості та власних можливостей, своєї значущості. Зазвичай, в осіб із завищеною самооцінкою дещо спотворене сприйняття дійсності, вони сприймають справедливі зауваження, як упереджені та недобррозичливі висловлювання, об'єктивне оцінювання результатів своєї роботи вважають невинувато заниженим. Такі особи часто оцінюють неуспішність і прогалини в роботі як наслідок несприятливих обставин або ж стороннього впливу.

Приблизно 3,88 % майбутніх учителів фізичної культури, досліджуючи самооцінку, виявили низький рівень (неадекватний, занижений). Зазвичай, таким

студентам властива невпевненість у своїх можливостях, низький ступінь самореалізації здібностей, боязкість і надмірна самокритичність.

Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності в майбутніх учителів фізичної культури досліджена також за допомогою методики «Самоаналізу власних дій». Проведення будь-якої діяльності, зокрема і в професійній сфері, не можливе без глибокого осмислення власних дій, звернення суб'єкта до самого себе, до своєї свідомості, продуктів власної активності. За результатами констатувального експерименту, середнє значення цього показника становить 101,28. Більшість студентів (64,55 %) продемонструвала низький рівень здатності проводити самоаналіз власних дій. Середній рівень мають 30,1 % студентів. Лише 5,35 % майбутніх учителів фізичної культури засвідчили високий рівень здатності аналізувати власні дії. Ці дані спонукають до висновку, що більша частина майбутніх учителів не вирізняється унікальною здатністю в процесі професійної діяльності достатньо сприймати себе, звертати увагу на себе, на свій внутрішній світ, осмислювати власні дії та вчинки.

Особливу увагу в дослідженні професійної надійності зосереджено на показнику «толерантність до невизначеності». Невизначеність часто супроводжує ті професії, для яких характерні змінні, складні зовнішні умови професійної діяльності. Невизначеність – поширене явище в педагогічних спеціальностях, зокрема в професії вчителя фізичної культури. Використана методика дала змогу, крім загального рівня толерантності до невизначеності, перевірити толерантність стосовно окремих складників: новизни, складності та нерозв'язності, що часто трапляється в діяльності вчителів фізичної культури.

Згідно з результатами констатувального експерименту, толерантність до невизначеності в майбутніх учителів становить 65,93. Більше як половина студентів (56,31 %) має середній рівень за цим показником. Приблизно третя частина студентів (32,52 %) виявила високий рівень. Низький рівень констатовано в 11,17 % майбутніх учителів фізичної культури. Отримані результати вможливають висновок про те, що більшість майбутніх учителів відчувають підвищену тривожність в умовах виникнення невизначених або ж непередбачених

ситуацій. Майбутнім учителям фізичної культури притаманна більш виразна суворая регламентація в професійній діяльності. Вони більш консервативні, не схильні до змін, намагаються дотримуватися певної шаблонності у своїй діяльності. У разі появи нових умов, формулювання інших завдань, суттєвого ускладнення вправ майбутні вчителі фізичної культури намагаються розв'язувати це за допомогою простих і відомих їм способів, які не завжди призводять до правильного рішення.

Зафіксовано суттєве покращення цього показника в тих студентів, які займаються в спортивних секціях. Спортивний досвід в умовах непередбачуваності результату, включення багатьох невідомих змінних у процес підготовки до змагань, які ускладнюють, а інколи унеможливають точний прогноз щодо виступів, сприяє розвитку толерантності до невизначеності. Отже, спортивна діяльність загартовує психіку людини, робить її більш терпимою до різних невизначених ситуацій.

Саморегуляція поведінки майбутніх учителів фізичної культури досліджена на підставі опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» за В. Моросановою. Загалом 46,6 % студентів виявили середній рівень за показником регуляції поведінки; високий рівень констатовано в 44,66 % осіб; решта студентів (8,74 %) має низький рівень. Згідно з цією методикою дослідження саморегуляції поведінки, виокремлено особливості стилю саморегуляції діяльності майбутніх учителів фізичної культури за чотирима процесами: планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів. Крім того, зосереджено увагу на регулятивно-особистісних властивостях – гнучкості й самостійності.

Унаслідок опрацювання результатів методики підсумовано, що всі показники, які характеризують саморегуляцію поведінки майбутнього вчителя фізичної культури, мають середній рівень вияву. Студенти усвідомлено планують діяльність, їхні наміри певною мірою реальні, стійкі та деталізовані, вони здебільшого самостійно формулюють мету. Результати за шкалою моделювання доводять, що в майбутніх учителів фізичної культури достатньо розвинуті уявлення про значущі внутрішні й зовнішні умови провадження діяльності.

Результати за шкалою програмування також засвідчують середній рівень майбутніх учителів фізичної культури здатності продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення поставлених цілей.

Майбутні педагоги демонструють самостійність у розробленні власних програм професійних дій, стійкість до появи певних перешкод, гнучкість у разі нових обставин. Це важливо, оскільки часто в професії вчителя фізичної культури постає потреба в перебудові програми дій під впливом певних обставин (зміна чисельності групи учнів, погодні умови, брак спортивного інвентарю або його відсутність тощо). Отримані відомості за шкалою «оцінювання результатів» засвідчують середній рівень розвитку в майбутніх учителів фізичної культури здатності адекватно оцінювати результати як власної діяльності, так і роботи учнів. Водночас у разі суттєвого збільшення обсягу роботи майбутні вчителі фізичної культури відчують певні труднощі в оцінюванні результатів діяльності. Отримані значення за шкалою «гнучкість» маркують середній рівень здатності перебудовувати, вносити корективи в саморегуляцію поведінки за зміни зовнішніх і внутрішніх умов. У випадку різких непередбачуваних змін умов діяльності майбутні вчителі відчують невпевненість, дещо повільно реагують на ускладнення ситуації. Такі дані підтверджують, що, незважаючи на суттєві зміни, які відбуваються в житті сучасного суспільства, переформатування ціннісних орієнтацій молоді, потребово-мотиваційної сфери учнів, майбутні педагоги неохоче змінюють власну поведінку, не модифікують професійних дій, намагаються дотримуватися перевірених способів досягнення поставлених цілей.

Дещо нижчі результати за шкалою «самостійність» маркують недостатній розвиток у студентів регуляторної автономії. Їм не вдається повною мірою самостійно планувати професійну діяльність, організувати роботу, спрямовану на досягнення поставлених цілей, повноцінно контролювати хід її виконання. Майбутні вчителі фізичної культури, провадячи діяльність, відчують суттєву залежність від керівників практики, педагогів. Їм зручніше виконувати завдання,

поставлені іншими особами, ніж самостійно виявляти активність та ініціативу в різних аспектах професійної діяльності.

Звертаючи увагу на такий показник особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності, як «активність особистості», наголосимо, що вона допомагає забезпечити людині успішність у діяльності в різних її аспектах. Активність – найбільш значуща риса всіх живих систем. За словами М. Бернштейна (1990), це провідна риса, що вможливорює цілеспрямовану діяльність організму в умовах зіткнення та взаємодії внутрішнього й зовнішнього середовища. У руслі дослідження активність особистості набуває особливого значення, оскільки в надійності майбутнього вчителя фізичної культури центральне місце посідає провадження діяльності педагога в змінних умовах навколишнього професійно-педагогічного середовища. Активність допомагає майбутньому вчителю фізичної культури не лише протидіяти впливу зовнішнього професійно-педагогічного середовища, а й досягати поставленої мети, реалізувати педагогічні завдання тощо.

Аналіз результатів, отриманих у ході констатувального експерименту, доводить, що більшість студентів (54,85 %) має середній рівень «активності особистості». Приблизно третина студентів (33,98 %) володіє високим рівнем; низький рівень виявлено в 11,17 % осіб. Одержані результати засвідчують, що майбутні вчителі фізичної культури не мають достатнього рівня за показником «активність особистості». Це спонукає до висновку про наявність потужних резервів у професійному становленні майбутнього фахівця.

Приблизно однакову кількість студентів, які мають високий і низький рівні, виявлено в руслі аналізу показника «сила волі» (45,15 % і 46,6 %). Лише 8,25 % студентів продемонстрували низький рівень сили волі. Аналізуючи показник «самовладання», зауважимо, що більшості студентів притаманний середній рівень (66,02 %). Високий рівень констатовано в 17,96 % майбутніх учителів фізичної культури. Зросла частка майбутніх педагогів, які мають низький рівень самовладання.

Порівняно кращі результати отримано за показником «відповідальність». Майже половина студентів (49,03 %) продемонструвала високий рівень за цим

показником. Середній рівень зафіксовано в 44,66 % студентів. Лише 6,31 % осіб властивий низький рівень за показником «відповідальність». Ці результати доводять, що, провадячи професійну діяльність, більшість майбутніх учителів фізичної культури здатні відповідати за свої дії, розуміють, що непрофесійними діями можуть нашкодити здоров'ю учнів.

Більшість майбутніх учителів фізичної культури (56,31 %) має середній рівень за показником «дисциплінованість». Приблизно кожен третій студент (32,52 %) демонструє високий рівень дисциплінованості. Низький рівень дисциплінованості виявлено в 11,17 % осіб.

Гірші результати отримано за показником «прагнення до самовдосконалення». Високий рівень мають 23,79 % студентів; середній рівень – 66,5 % осіб. Низький рівень продемонстрували 9,71 % студентів. Такі результати вможливають висновок про великі резерви в майбутніх учителів фізичної культури щодо самовдосконалення в професійній діяльності.

Математичне опрацювання показників, що характеризують діяльнісний компонент за процесуальним критерієм, дало змогу зафіксувати суттєве відставання у формуванні низки професійних умінь. Найгірші значення виявлено стосовно показника «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її». Більшість студентів 93,69 % має низький рівень за цим показником, середній рівень властивий 5,34 % осіб. Фактично відсутні студенти, які мають високий рівень, – 0,97 %. Такі відомості слугують підставою для твердження про те, що майбутні вчителі фізичної культури відчувають суттєві труднощі в плануванні уроку фізичної культури, підготовці плану конспекту, дотриманні змісту та структури уроку під час його проведення.

Помітне відставання у формуванні констатовано щодо показника «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання». Високий результат мають лише 5,34 % студентів. Більшість (48,54 %) продемонструвала середній рівень. Низький рівень зафіксовано в 46,12 % осіб. За показником «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці» велика частина студентів засвідчила середні й низькі результати (45,15 % і 46,11 %

відповідно). Лише 8,74 % майбутніх учителів притаманний високий рівень. Ці результати дають змогу зробити висновок про те, що майбутні вчителі, проводячи уроки з фізичної культури, з одного боку, використовують порівняно менше фізичних вправ, з іншого – не вміють ефективно розподіляти навчальний час на уроці, допускають багато необґрунтованих зупинок, прогалин в організації уроків.

Комунікативні вміння майбутніх учителів фізичної культури також потребують особливої уваги, оскільки в більшості студентів (56,31 %) вони перебувають на низькому рівні. Середній рівень за показником «комунікативні вміння» зафіксовано в 39,32 % студентів. Незначна частина осіб (4,37 %) змогла продемонструвати високий рівень вияву комунікативних умінь. Отримані результати доводять, що майбутні вчителі фізичної культури недостатньо використовують свій мовленнєвий апарат, обмежені в переданні навчальної інформації на уроках із фізичної культури.

Середній рівень формування виявлено щодо показника «уміння прогнозувати потенційні небезпеки» (65,05 % студентів). Високий рівень наявний у 20,87 % осіб. Дещо менше студентів (14,08 %) продемонстрували низький рівень за цим показником. Такі дані спонукають до висновку, що студенти недостатньою мірою уявляють, які негативні ситуації можуть виникнути під час уроку, вони більш ризиковані у своїх діях.

Для характеристики стану формування професійної надійності в студентів важливо порівняти отримані результати в майбутніх учителів фізичної культури та в тих учителів, які нині працюють у закладах освіти (Solyk, 2018b). Як зазначено вище, виконання цього завдання допоможе виявити найбільш важливі аспекти й компоненти професійної підготовки, на які необхідно збільшувати вплив для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Для цього використано один із методів математичної статистики – *t*-критерій Стюдента, що дає змогу виконати статистичну перевірку двох вибірок стосовно рівності середніх значень (Ромакін, 2006), зіставити ступінь розбіжності між різними показниками, що характеризують професійну надійність, стосовно

студентів і вчителів. Кількість студентів і вчителів, які взяли участь у констатувальному експерименті, суттєво відрізняється (студентів – 206, учителів фізичної культури – 107), тому в подальших розрахунках використано більш складну, водночас більш точну формулу (4.3).

$$t = \frac{|M_1 - M_2|}{\sqrt{\frac{(N_1 - 1) \cdot \sigma_1^2 + (N_2 - 1) \cdot \sigma_2^2}{N_1 + N_2 - 2} \cdot \left(\frac{1}{N_1} + \frac{1}{N_2}\right)}}; \quad (4.3)$$

де: $M_1; M_2$ – середні значення вибірок ;

$N_1; N_2$ – чисельність вибірок;

$\sigma_1; \sigma_2$ – середнє квадратичне вибірок.

Результати обчислень представлено в таблиці 4.1.

Розраховуємо ступінь свободи за формулою 4.4.

$$df = N_1 + N_2 - 2; \quad (4.4)$$

В аналізованому випадку $t_{кр}=1,96$ за $p=0,05$; $t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$ за ступеня свободи 311. Результати, що засвідчують розбіжності у сформованості професійної надійності в студентів і вчителів фізичної культури, представлено в таблиці 4.1.

Порівнюючи стан сформованості професійної надійності студентів і вчителів фізичної культури, фіксуємо суттєві розбіжності в діяльнісному компоненті за процесуальним критерієм. Помітне відставання виявлено за показником «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її» $t=27,91$ за $p \leq 0,01$. Такі відомості доводять, що студенти не вміють добре планувати урок і потім відтворювати заплановані вправи безпосередньо під час професійної діяльності. Крім недосконалого планування, студенти відчувають труднощі в дозуванні, оцінюванні реакції організму учнів на навантаження. Унаслідок цього студенти потребують більше часу для виконання вправи або ж учні припиняють виконувати завдання через появу втоми. У процесі педагогічного спостереження були зафіксовані випадки зміни послідовності виконання фізичних вправ, пропуски занотованих у конспекті вправ.

Розбіжності на рівні $t=11,215$ за $p \leq 0,01$ виявлено між студентами й педагогами за показником «уміння диференційовано використовувати різні

засоби фізичного виховання». У середньому учителі протягом уроку використовують 30,14 різних фізичних вправ, порівняно з 24,27 фізичних вправ у студентів. Ці дані дають змогу зафіксувати відчутний дефіцит обсягу рухового досвіду студентів, недостатній арсен фізичних вправ, якими володіє студент.

Показник «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці» також значно кращий у вчителів фізичної культури ($t=10,72$ за $p\leq 0,01$). На відміну від студентів, учителі здатні більш раціонально розподіляти час на уроці, допускають меншу кількість необґрунтованих зупинок на уроці. Такий факт спонукає до висновку про низький рівень уміння студентів організувати урок, про невміле використання методів і методик проведення уроку, неефективний поділ студентів на окремі групи. Спостереження за ходом проведення уроку переконує, що більшість «простоювань» і зупинок учнів під час уроку породжені очікуванням своєї черги для виконання вправи.

Майбутні вчителі фізичної культури демонструють порівняно гірші значення за «комунікативними вміннями», на відміну від педагогів-практиків ($t=9,84$ за $p\leq 0,01$). Достовірні розбіжності виявлено за показником «уміння прогнозувати потенційні небезпеки» ($t=5,0$ за $p\leq 0,01$). Отже, майбутні вчителі фізичної культури недостатньо уявляють загрози й небезпеки, які можуть виникнути під час їхньої професійної діяльності, більш ризиковані у своїх професійних діях.

Порівнюючи когнітивний компонент за знаннєвим критерієм, фіксуємо вищий рівень сформованості професійної надійності в учителів фізичної культури, на відміну від студентів. Середня оцінка, яку отримали вчителі за знання щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень, становить 4,29, натомість у студентів – 3,85. Розбіжність між результатами дорівнює $t=10,6$ за $p\leq 0,01$. Значно кращий рівень теоретичної підготовки продемонстрували вчителі щодо системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури (4,26 на противагу 3,71 у студентів ($t=12,651$ за

$p \leq 0,01$). Отже, працюючи за фахом, учителі покращують свої знання, мають більш глибоку теоретичну підготовку.

Протилежна картина спостережувана в межах характеристики морфофункційного компонента за ресурсним критерієм. За всіма показниками, що характеризують професійну надійність, кращі результати продемонстрували студенти. Найбільшу різницю констатуємо в показнику «фізична витривалість» ($t=28,9$ за $p \leq 0,01$) і «стан дихальної системи» ($t=3,07$ за $p \leq 0,01$). Перший показник засвідчує, що студенти більш фізично активні на уроках із фізичної культури, виконують більший обсяг рухової роботи. Варто зазначити, що суттєве зростання ЧСС на уроці в майбутніх учителів фізичної частково пов'язане з відсутністю досвіду практичної роботи, наявністю хвилювання під час проведення відкритих уроків. Присутність сторонніх людей також позначається на посиленні серцебиття в студентів на уроці. Домінування функційної самовіддачі (фізична витривалість) порівняно з мовленнєвою діяльністю дає підстави стверджувати, що брак словникового запасу, невміння пояснити навчальний матеріал, неточні команди тощо студенти намагаються компенсувати через збільшення власної рухової активності, використання методів показу й демонстрації. Загалом отримані результати пов'язані з фізіологічними особливостями фізичного розвитку людини. Якщо не проводити постійні тренування, то відновлюваність після фізичного навантаження, стан дихальної системи мають тенденцію до погіршення з віком.

За показниками «стан розвитку мускулатури» і «відновлюваність після фізичного навантаження» суттєвих розбіжностей між студентами й учителями фізичної культури не виявлено ($t=0,726$ за $p \geq 0,05$; $t=0,071$ за $p \geq 0,05$ відповідно). Ці результати доводять, що не лише студенти приділяють достатньо уваги власній фізичній підготовці, займаються в різних секціях, гуртках і групах спортивного вдосконалення, а й учителі фізичної культури впродовж професійної кар'єри стежать за власним рівнем фізичних можливостей, постійно займаються фізичною підготовкою, намагаються підтримувати функційний стан серцево-судинної системи на належному рівні.

У ході компаративного аналізу показників особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності між студентами й учителями фізичної культури виявлено достовірні розбіжності в результатах лише за окремими показниками. Найбільші розбіжності на рівні $p \leq 0,01$ зафіксовано за показниками «прагнення до самовдосконалення» – $t=4,613$; «дисциплінованість» – $t=4,04$; «відповідальність» – $t=3,38$; «самовладання» – $t=2,93$. Унаслідок осмислення отриманих результатів підсумовано, що в нинішніх учителів фізичної культури переважають бажання самовдосконалюватися, підвищувати свій розвиток і дбати про самоосвіту. Водночас учителі фізичної культури, на відміну від студентів, відчують більшу відповідальність, для них характерне краще самовладання й дисциплінованість під час професійної діяльності.

Відповідно до решти показників особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності, суттєвих розбіжностей між студентами й педагогами не виявлено ($t=28,9$ за $p \leq 0,01$).

Проведений аналіз розбіжностей у формуванні професійної надійності між студентами й учителями фізичної культури дає змогу конкретизувати основні напрями професійної підготовки, на які необхідно робити більший акцент і стосовно яких вносити суттєві зміни в освітній процес. Серед таких пріоритетних напрямів виокремлено покращення діяльнісного компонента за процесуальним критерієм. Зокрема, освітній процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури потребує впровадження конкретних заходів, спрямованих на покращення комунікативних умінь і вмінь диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання. Не менш важливим є підвищення якості професійної підготовки через покращення вміння безпомилково виконувати поставлені завдання, що призведе до зменшення кількості допущених помилок, скорочення змарнованого часу під час уроку, кращої організації навчальної діяльності учнів на уроках із фізичної культури.

На особливу увагу заслуговує покращення когнітивного компонента за знанневим критерієм. Брак фахових знань негативно позначається на якості

проведення уроків, породжує погану підготовку до них, виникнення численних огріхів і помилок у ході проведення занять. Низький рівень знань також стає на перешкоді для подальшого професійного становлення фахівця. Поряд із когнітивним компонентом потребує покращення особистісно-мотиваційний компонент за низкою показників. Зокрема, варто покращити мотивацію до ефективної професійної діяльності. Серед особистісних якостей найбільшої уваги потребують: сила волі, самовладання, відповідальність, дисциплінованість і прагнення до самовдосконалення.

У руслі аналізу морфо-функційного компонента майбутнім учителям фізичної культури потрібно акцентувати показник «фізична витривалість», Наголосимо, що йдеться не про збільшення рівня фізичної витривалості, а, навпаки, про уникнення зайвих недоцільних рухів, які не містять жодної навчальної інформації, зумовлені здебільшого відсутністю досвіду. Украв важливо вдосконалювати техніку виконання рухових дій, докладати зусиль до подолання надмірного хвилювання.

Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури відбувається безпосередньо під час професійної підготовки. Нині в системі підготовки фізкультурних кадрів існують суттєві розбіжності щодо реалізації освітнього процесу в різних закладах вищої освіти. Зокрема, відмінності породжені різним змістовим наповненням дисциплін, які входять до вибіркового блоку навчального плану. Забезпеченість матеріально-технічною базою освітнього процесу, якість науково-педагогічного складу також можуть позначатися на формуванні професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Для перевірки цього твердження виконано порівняльний аналіз показників сформованості професійної надійності в студентів, які навчаються в різних закладах вищої освіти. У таблиці 4.2 подано результати середніх значень показників сформованості професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури, що навчаються в різних навчальних закладах.

Таблиця 4.2

**Середні значення показників професійної надійності
майбутніх учителів фізичної культури різних ЗВО**

Показники	СНУ	УДПУ	ДДПУ	ТНПУ	КПНУ	ХНУ
	n=36	n=40	n=29	n=37	n=41	n=23
	М	М	М	М	М	М
Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм						
Стан розвитку мускулатури	9,41	9,11	9,12	9,17	9,03	9,18
Стан дихальної системи	56,25	54,86	55,07	55	54,28	54,12
Відновлюваність після фізичного навантаження	8,2	8,02	8,32	8,17	8,28	8,15
Фізична витривалість	62	60	59,5	57,95	63,5	61
Когнітивний компонент за знансьвим критерієм						
Наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень	3,89	3,86	3,82	3,89	3,78	3,83
Наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури	3,63	3,57	3,74	3,81	3,79	3,72
Особистісно-мотиваційний компонент за рефлексивним критерієм						
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання)	0,727	0,7	0,73	0,72	0,734	0,702
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самоаналіз власних дій)	102,7	99	102	99,78	103,2	101,1
Толерантність до невизначеності	65,7	66	67,98	66,12	64,5	65,85
Саморегуляція поведінки	31,25	31,76	33,41	32	30,89	32
Активність особистості	7,5	7,29	7,51	7,5	7,38	7,34
Сила волі	20,56	20,61	21,74	20,78	20,32	21
Самовладання	6,6	6,72	6,78	6,56	6,89	6,8
Відповідальність	60,78	60,74	62	61	60,96	61,75
Дисциплінованість	29,6	31	31,2	32,76	31,03	31,51
Прагнення до самовдосконалення	39,08	38,18	38	40,04	39,04	38,44
Мотивація до ефективної професійної діяльності	4,74	4,57	4,47	4,7	4,62	4,65
Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм						
Комунікативні вміння	1398	1397	1425	1357	1480	1438
Уміння диференційовано	23,4	23,8	24,25	24,8	25	24,33

використовувати різні засоби фізичного виховання						
Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці	74,3	74	74,45	74,9	74,8	74,7
Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її	42,7	42	42,27	41,5	39,7	41,69
Уміння прогнозувати потенційні небезпеки	19,37	20,11	20,93	21	20,89	20,61

Для перевірки значущості розбіжностей між показниками професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, які навчаються в різних закладах вищої освіти, використано t-критерій Стьюдента, розрахований за формулою 4.5.

$$t = \frac{|M_1 - M_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{N_1} + \frac{\sigma_2^2}{N_2}}}; \quad (4.5)$$

де: $M_1; M_2$ – середні значення вибірок ;

$N_1; N_2$ – чисельність вибірок;

$\sigma_1; \sigma_2$ – середнє квадратичне вибірок.

Аналізуючи отримані результати, що характеризують розбіжність між показниками професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, зауважимо, що всі значення t-критерію перебувають у межах граничних значень. Це дає змогу зробити висновок про те, що значення вибірок не мають істотних розбіжностей між показниками професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, які навчаються в різних ЗВО. Відмінності в організації та забезпеченні освітнього процесу, притаманні тим чи тим ЗВО, не мають суттєвого впливу на формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Отже, констатувальний етап експерименту, у якому взяло участь 107 учителів фізичної культури, які виконували роль експертів, та 206 студентів ЗВО, уможливив визначення загального рівня сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та виявлення розбіжностей у формуванні компонентів професійної надійності за окремими показниками, порівняно педагогами-практиками. Найбільші розбіжності зафіксовано за показниками діяльнісного

компонента, що засвідчує суттєве відставання у формуванні педагогічних умінь професійної надійності майбутніх учителів. У студентів виявлено відставання у формуванні за показниками когнітивного й особистісно-мотиваційного компонентів. Водночас кращі результати сформованості професійної надійності констатовано в майбутніх студентів щодо морфо-функційного компонента, зокрема за показниками «фізична витривалість» і «стан дихальної системи». Отримані результати доводять необхідність зосередження уваги в подальшому формувальному експерименті на діяльнісному компоненті як на такому, що найбільш недостатньо розвинений у структурі професійної надійності.

4.3. Ефективність формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури (результати формувального етапу експерименту)

Дієвий способом отримання нових знань слугує проведення експериментальних досліджень, що дають змогу перевіряти нові дані, підтверджувати чи спростовувати сформульовані гіпотези й припущення, засвідчують завершеність і повноцінність аналізу задекларованої проблеми.

Основна мета проведеного нами педагогічного експерименту полягала в перевірці дієвості системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Для порівняльного аналізу результатів педагогічного експерименту сформовано контрольну й експериментальну групи. Реалізація системи, спрямованої на формування професійної надійності, упровадження виокремлених педагогічних умов, потребує комплексного втручання в освітній процес. Розроблення освітньо-професійної програми, корегування варіативної частини навчального плану, наповнення навчальних програм окремих дисциплін модерним змістом, упровадження в освітній процес певних методів і методик, спрямування зусиль на формування професійних компетентностей стосуються всіх студентів, які здобувають професію за певним фахом. З огляду на це,

контрольну й експериментальну групи сформовано на основі об'єднання студентів, які навчалися в різних закладах вищої освіти.

Правомірність об'єднання в контрольну і експериментальну групи студентів із різних ЗВО підтверджена відсутністю достовірної різниці за показниками формування професійної надійності в студентів, які навчаються в різних навчальних закладах (див. табл. 4.2).

У ході роботи створено контрольну групу зі студентів, які здобували освіту майбутнього вчителя фізичної культури та навчалися на двох курсах закладів вищої освіти (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (57 осіб); Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (58 осіб); Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (60 осіб)). Загальна кількість студентів контрольної групи становить 175 осіб. До експериментальної групи ввійшли студенти Хмельницького національного університету (39 осіб), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (69 осіб), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (53 особи). Загальна чисельність експериментальної групи – 161 студент.

На відміну від контрольної групи, де студенти навчалися за освітньо-професійними програмами, навчальними планами, програмами дисциплін, що затверджені в навчальному закладі в чинному порядку, в експериментальній групі реалізовано низку важливих впливів і втручання в освітній процес. Загалом, для формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в навчальних закладах запроваджено запропоновану систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, а також описані вище педагогічні умови. Крім того, освітній процес був наповнений сучасним змістом. Особливості формування професійної надійності в ході реалізації педагогічного експерименту докладно описані в пункті 4.1.

З огляду на інтегративний характер поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що охоплює різні компоненти (морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісний), передбачено

комплексну реалізацію педагогічних умов, впливу на формування професійної надійності. У ході дослідження розроблено й упроваджено в освітній процес дисципліну «Професійна надійність учителя фізичної культури». У змісті дисципліни представлено теми: професійна надійність як міждисциплінарна категорія, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в зарубіжному досвіді, специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури, структура професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, модель професійно надійного вчителя фізичної культури, діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури, формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, розвиток професійної надійності в процесі професійної діяльності.

Вагомого значення в процесі формування професійної надійності набула розроблена дисципліна «Теорія і методика фізичного самовдосконалення». Оновлено дисципліни: «Зміст і види професійної діяльності фахівця у сфері фізичної культури», «Професійна майстерність за професійним спрямуванням». Акцентовано увагу на викладанні низки тем: особистість учителя й педагогічна діяльність; професійна надійність учителя фізичної культури; мовлення вчителя – основний засіб педагогічної діяльності; педагогічна техніка вчителя; професійна діяльність учителя фізичної культури; формування особистісних і професійних якостей учителя фізичної культури; роль самовиховання в підвищенні професійної майстерності вчителя фізичного виховання; професійне становлення фахівця; адаптація в професійній діяльності; мотивація та стимулювання праці; складники фізичного самовдосконалення; модель фізичної досконалості; самоконтроль розвитку фізичних якостей; самоконтроль фізіологічних показників; самоконтроль морфологічної будови; форми, методи й засоби фізичного самовдосконалення.

Під час завершення педагогічної практики обов'язковою умовою для всіх студентів стало проведення відкритого уроку з фізичної культури. У ході уроку діагностовано сформованість професійної надійності в майбутніх учителів, а саме визначено показники діяльнісного компонента. За допомогою тестового

контролю, анкетування, низки методів і методик досліджено рівень таких показників, як когнітивний, особистісно-мотиваційний, морфо-функційний.

Діагностичними процедурами були охоплені всі студенти контрольної та експериментальної груп. Результати оцінювання показників професійної надійності подано в таблиці 4.3. Важливий етап під час аналізу ефективності формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури – порівняння результатів показників професійної надійності на початку експерименту та після його завершення. Для оцінювання значущості змін, що відбулися в показниках професійної надійності, використано t-критерій Стьюдента. Результати, які доводять розбіжність даних у контрольній та експериментальній групах, представлено в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

**Порівняльний аналіз стану сформованості
професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури
під час педагогічного експерименту**

Показник	КГ					ЕГ				
	до (N=113)		після (N=175)		t	до (N=93)		після (N=161)		t
	M	σ	M	σ		M	σ	M	σ	
Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм										
Стан розвитку мускулатури	9,23	2,93	9,2	2,85	0,08	9,11	2,82	9,84	2,99	1,91
Стан дихальної системи	55,4	10,5	55,1	10,8	0,17	54,5	10,1	56,4	10,8	1,38
Відновлюваність після фізичного навантаження	8,13	1,82	8,21	1,72	0,35	8,25	1,88	7,98	1,93	1,08
Фізична витривалість	60	8,17	60,1	8,83	0,06	61,3	8,3	59,7	8,45	1,46
Когнітивний компонент за знансєвим критерієм										
Наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень	3,88	0,39	3,85	0,38	0,54	3,81	0,37	4,18	0,37	5,42
Наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури	3,67	0,41	3,73	0,42	1,12	3,75	0,39	4,12	0,32	4,18
Особистісно-мотиваційний компонент за рефлексивним критерієм										
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання)	0,72	0,2	0,71	0,19	0,24	0,72	0,19	0,67	0,18	2,1

Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самоаналіз власних дій)	100	16,7	103	19,1	0,27	102	19	167	20	1,96
Толерантність до невизначеності	65,9	6,75	65,8	6,92	0,08	66,1	6,82	68,2	6,97	2,26
Саморегуляція поведінки	31,7	4,83	31,6	4,94	0,16	32,1	4,78	33,8	4,81	2,72
Активність особистості	7,43	1,4	7,43	1,45	0,02	7,41	1,42	7,8	1,45	2,08
Сила волі	20,7	4,63	20,9	4,7	0,48	21	4,57	22,4	4,69	2,31
Самовладання	6,63	2,47	6,64	2,59	0,04	6,82	2,53	7,53	2,71	2,05
Відповідальність	60,8	10	60,5	10,7	0,23	61,6	10,9	64,8	10,9	2,24
Дисциплінованість	31,1	8,86	30,7	8,71	0,41	31,2	9,26	33,8	9,18	2,14
Прагнення до самовдосконалення	39,1	9,14	39,6	8,72	0,4	38,5	9	41,2	9,24	2,86
Мотивація до ефективної професійної діяльності	4,67	2,77	4,61	2,65	0,17	4,58	2,59	5,29	2,71	2,04
Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм										
Комунікативні уміння	1384	345	1442	358	1,26	1448	334	1558	365	2,38
Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання	24	3,47	24,6	3,95	1,28	24,5	3,53	28,4	4,57	7,06
Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці	74,4	7,63	73,72	8,13	1,18	74,7	6,57	79,6	9,11	4,59
Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її	42,1	6,9	41,2	8,01	0,9	41,2	6,9	32,3	7,86	9,09
Уміння прогнозувати потенційні небезпеки	20,2	4,54	20,4	4,27	0,47	20,8	4,73	23	4,87	3,46

Примітка: $t_{кр}=1,97$ за $p=0.05$

$t_{кр}=2,60$ за $p=0.01$

Аналіз показників сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в студентів контрольної групи засвідчує відсутність значущих змін під час проведення педагогічного експерименту. Значення t -критерію Стьюдента, що характеризує розбіжність у результатах до початку експерименту та після його завершення, перебувають у межах від 0,02 до 1,28, що не перевищує рівень достовірності $p=0.05$.

Водночас в експериментальній групі зафіксовано наявність достовірних розбіжностей результатів, що характеризують сформованість професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури до початку й після проведення педагогічного експерименту.

Найбільш позитивних змін у формуванні професійної надійності під час педагогічного експерименту вдалося досягти за процесуальним критерієм щодо «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її» ($t=9,09$ за $p\leq 0,01$). Відсоток відхилень уроку від плану після завершення педагогічного

експерименту в студентів експериментальної групи зменшився з 41,2 % до 32,3 %. Позитивного результату досягнуто внаслідок правильного (адекватного до можливостей учнів) дозування фізичного навантаження й дотримання його виконання на уроці.

Зафіксовано позитивну динаміку у формуванні «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання» на рівні ($t=7,06$ за $p \leq 0,01$). Середня кількість фізичних вправ, які використовують студенти під час проведення уроку, зросла з 24,5 до 28,4. Це спонукає до висновку, що студенти експериментальної групи після завершення експерименту почали проводити уроки більш цікаво й різноманітно. Найбільш відчутні зміни зафіксовано в ході проведення підготовчої частини уроку.

Позитивні зміни на рівні достовірності ($t=4,59$ за $p \leq 0,01$) відбулися щодо показника «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці». У студентів експериментальної групи суттєво зменшилася частка уроку, яку вони раніше використовували неефективно. Тривалість змарнованого часу зменшилася з 25,3 % до 20,4 %. Найбільш позитивного ефекту вдалося досягти завдяки правильній організації учнів на уроці, оптимальному поділу учнів на групи з урахуванням наявного інвентарю й обладнання.

Достовірні позитивні зміни ($t=3,46$ за $p \leq 0,01$) зафіксовано в межах показника «уміння прогнозувати потенційні небезпеки». Отримані результати доводять, що студенти експериментальної групи стали краще орієнтуватися в ситуаціях, які мають потенційну небезпеку для здоров'я учнів. Розуміння наслідків, які можуть бути спричинені неправильними діями, підвищує здатність майбутніх учителів фізичної культури уникати різних конфліктних, загрозливих для життя учнів ситуацій та передбачати їх появу.

Позитивні зміни ($t=2,38$ за $p \leq 0,05$) наявні стосовно показника «комунікативні вміння». У середньому кількість слів, яку використовували майбутні вчителі фізичної культури за урок, збільшилася з 1448 до 1558 одиниць. Студенти експериментальної групи впродовж тривалішого часу пояснювали правильність виконання фізичних вправ, звертали увагу на помилки та способи їх

усунення. Акцентовано на збільшенні випадків вербального заохочення учнів під час уроків, використанні різних мотиваційних висловлювань.

Достовірні зміни вбік покращення сформованості професійної надійності виявлено в студентів експериментальної групи стосовно когнітивного компонента за знансьвим критерієм. Унаслідок оцінювання знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень зроблено висновок про покращення оцінок із 3,81 до 4,18 бала. При цьому достовірність розбіжності результатів становила ($t=5,42$ за $p\leq 0,01$). Стосовно знань із планування, побудови, організації, контролю освітнього процесу з фізичної культури достовірність покращення результатів дорівнювала ($t=4,18$ за $p\leq 0,01$). Оцінювання знань покращилося з 3,75 до 4,12. Такі результати, на наш погляд, є цілком закономірними, оскільки студенти експериментальної групи мали змогу опанувати інтегровану сукупність знань у межах оволодіння дисципліною «Професійна надійність учителя фізичної культури». На підставі міждисциплінарної інтеграції низки фахових дисциплін студенти опановували знання, які сприяли формуванню професійної надійності. Водночас нижчий рівень знань із питань організації й управління у сфері фізичної культури можна пояснити відсутністю досвіду практичної роботи за спеціальністю.

Серед показників морфо-функційного компонента професійної надійності виявлено лише одне позитивне покращення результатів за показником «стан розвитку мускулатури» на рівні достовірності ($t=1,91$ за $p\leq 0,05$) у студентів експериментальної групи. Унаслідок упровадження в освітній процес курсу «Теорія і методика фізичного самовдосконалення» та збільшенню самостійних занять фізичними вправами, участі в спортивних секціях і гуртках, покращено індекс розвитку мускулатури з 9,11 % до 9,84 %. Відповідно до решти показників, достовірних змін не виявлено.

Цілеспрямовані дії щодо формування індивідуально-психологічних якостей майбутніх учителів фізичної культури, що входять до особистісно-мотиваційного компонента професійної надійності за рефлексивним критерієм, вможливили покращення показників «прагнення до самовдосконалення» – $t=2,86$,

«саморегуляція поведінки» – $t=2,72$ на рівні $p \leq 0,01$. Решта якостей особистості майбутнього вчителя фізичної культури покращені на рівні $p \leq 0,05$ і перебувають у межах від $t=2,04$ до $t=2,26$.

Порівняння результатів оцінювання сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за рівнями вияву (низький, середній, високий) також підтверджує ефективність застосування системи формування професійної надійності (табл. 4.4). У математичному вигляді це відображене як зменшення відсотка студентів, які мають низькі рівні на користь середнього й високого рівнів вияву показників професійної надійності.

Таблиця 4.4

Узагальнені результати рівнів сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури експериментальної групи (до та після експерименту)

Показники	До експерименту			Після експерименту		
	рівні			рівні		
	високий	середній	низький	високий	середній	низький
Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм						
Стан розвитку мускулатури	21,51	65,59	12,9	26,09	62,11	11,8
Стан дихальної системи	55,91	38,71	5,38	62,73	34,16	3,11
Відновлюваність після фізичного навантаження	13,98	66,67	19,35	16,15	67,7	16,15
Фізична витривалість	90,32	7,53	2,15	85,09	11,08	3,11
Когнітивний компонент за знанневим критерієм						
Наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень	9,68	49,46	40,86	34,78	55,28	9,94
Наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури	7,52	46,24	46,24	31,06	57,14	11,8
Особистісно-мотиваційний компонент за рефлексивним критерієм						
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання)	32,26	64,52	3,22	42,86	54,66	2,48
Здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самоаналіз власних дій)	6,45	31,18	62,37	9,94	34,78	55,28
Толерантність до невизначеності	33,33	55,91	10,76	44,1	47,2	8,4
Саморегуляція поведінки	45,16	46,24	8,6	47,83	44,72	7,45
Активність особистості	34,41	54,84	10,75	41	50,31	8,69

Сила волі	46,24	46,24	7,52	54,04	42,86	3,1
Самовладання	19,35	64,52	16,13	39,13	52,17	8,7
Відповідальність	50,54	44,09	5,37	55,28	39,75	4,97
Дисциплінованість	33,33	55,91	10,76	42,86	48,45	8,69
Прагнення до самовдосконалення	22,58	67,74	9,68	29,19	61,49	9,32
Мотивація до ефективної професійної діяльності	37,63	50,54	11,83	42,24	48,45	9,31
Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм						
Комунікативні вміння	5,38	41,94	52,68	8,7	50,93	40,37
Уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання	6,45	49,46	44,09	13,04	62,11	24,85
Уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці	8,6	46,24	45,15	11,8	57,14	31,06
Уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її	2,15	6,45	91,4	8,7	34,16	57,14
Уміння прогнозувати потенційні небезпеки	23,66	63,44	12,9	42,86	49,07	8,07

На відміну від показників професійної надійності, рівні яких визначено на основі поданої вище шкали оцінювання, загальний рівень професійної надійності залежав від рівнів окремих показників і компонентів професійної надійності. З огляду на інтегративний характер поняття професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, загальний рівень сформованості досліджений на підставі суми рівнів вияву кожного показника. Високий рівень оцінений за кожним показником у 2 бали, середній – в 1 бал, низький – в 0 балів. Загальна сума в межах від 0 до 14 маркувала низький рівень професійної надійності, від 15 до 29 – середній рівень, від 30 до 44 балів характеризувала високий рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Результати оцінювання сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури під час педагогічного експерименту подано в таблиці 4.5.

Отримані результати доводять існування позитивної динаміки змін сформованості професійної надійності в студентів експериментальної групи ($t=2,84$ за $p \leq 0,01$). Середнє значення сформованості професійної надійності в експериментальній групі покращилося з 21,87 на початку педагогічного експерименту до 24,96 після його завершення.

Таблиця 4.5

**Динаміка змін сформованості професійної надійності майбутніх учителів
контрольної й експериментальної груп**

Контрольна група					Експериментальна група				
До експерименту (n=113)		Після експерименту (n=175)		t	До Експерименту (n=93)		Після експерименту (n=161)		t
М	σ	М	σ		М	σ	М	σ	
21,56	10,35	21,66	10,26	0,08	21,87	9,79	24,96	7,38	2,84

Примітка: $t_{кр}=1,97$ за $p=0,05$;

$t_{кр}=2,60$ за $p=0,01$

Аналіз динаміки рівнів сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури також доводить збільшення чисельності з середніми й високими рівнями в студентів експериментальної групи (рис. 4.1). На відміну від контрольної групи, де розподіл значень за рівнями сформованості професійної надійності до початку педагогічного експерименту та після його завершення практично не відрізнявся, в експериментальній групі виявлено суттєве покращення. Кількість студентів, які мали низький рівень сформованості професійної надійності, помітно зменшилася з 24,73 % до 9,32 %. Водночас зафіксовано збільшення студентів, які продемонстрували середній рівень сформованості професійної надійності з 51,61 % до 61,49 %. Також позитивні зміни констатовано в студентів, які продемонстрували високий рівень сформованості професійної надійності (із 26,66 % до 29,19 %).

У зв'язку з різною динамікою показників, що характеризують сформованість професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в експериментальній групі, потрібно виокремити ті показники, які мають найбільший вплив на формування професійної надійності. Згідно з математичними розрахунками, суттєво змінився розподіл за рівнями щодо когнітивного компонента за знанням критерієм. У ході перевірки знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень кількість студентів експериментальної групи, які мали низький рівень, змінилася з 40,86 % до 9,94 %. Водночас зросла чисельність студентів, які продемонстрували середній і високий

рівні сформованості професійної надійності за цим показником (середній рівень – із 49,46 % до 55,28 %; високий рівень – із 9,68 % до 34,78 %). Аналогічна динаміка виявлена стосовно системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. Кількість студентів, які продемонстрували низький рівень, змінилася з 46,24 % до 11,8 %. Натомість чисельність студентів, які виявили середній рівень, зросла з 46,24 % до 57,14 %. За високим рівнем відбулися зміни з 7,52 % до 31,06 %.

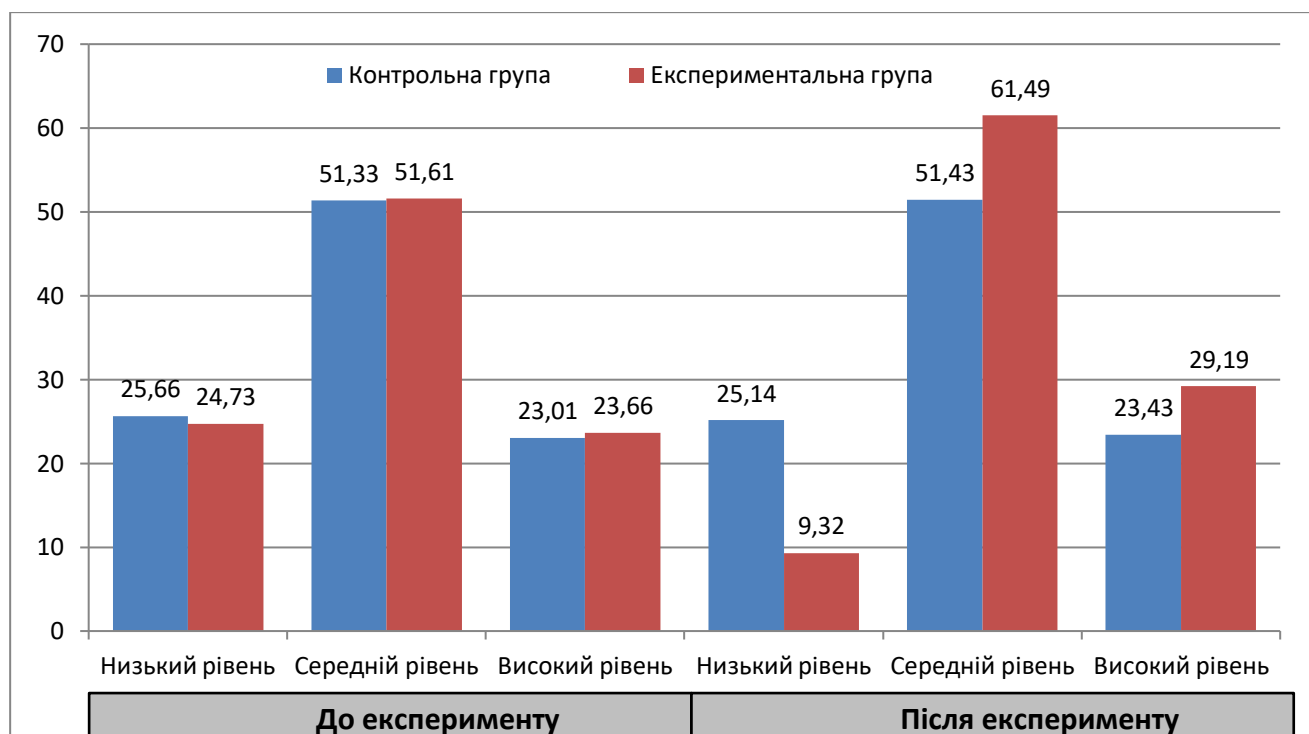

Рис. 4.1. Динаміка загального рівня сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури контрольної й експериментальної груп

Суттєві зміни сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за рівнями констатовано щодо діяльнісного компонента за процесуальним критерієм. Зокрема, за показником «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання» кількість студентів, які мали низький рівень, зменшилася з 44,09 % до 24,85 %. Водночас зросла чисельність студентів, які засвідчили середній і високий рівні сформованості професійної надійності (із 49,46 % до 62,11 % – середній рівень; із 6,45 % до 13,04 % – високий рівень).

За показником «уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її» кількість студентів, яким властивий низький рівень, зменшилася з 91,4 % до 57,14 %. Зростання чисельності студентів зафіксовано за середнім рівнем – із 6,45 % до 34,16 %. Позитивне збільшення наявне за кількістю студентів, яким притаманний високий рівень (із 2,15 % до 8,7 %). Помітне покращення результатів сформованості професійної надійності виявлено й за показником «уміння прогнозувати потенційні небезпеки». Суттєво зросла чисельність студентів, які мали високий рівень (із 23,66 % до 42,86 %). Натомість відбулося певне зменшення студентів, які продемонстрували середній рівень (із 63,44 % до 49,07 %) та низький рівень (із 12,9 % до 8,07 %).

Серед показників особистісно-мотиваційного компонента констатовано позитивну динаміку за показником «самовладання». Кількість студентів, які мали низький рівень, зменшилася з 16,13 % до 8,7 %. Також простежуване певне зменшення за середнім рівнем (із 64,52 % до 52,17 %). Водночас суттєво зросла чисельність студентів, які засвідчили високий рівень (із 19,35 % до 39,13 %).

Отримані дані дають змогу зробити висновок про ефективність застосування в освітньому процесі запропонованих нами концептуальних положень, розробленої системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

4.4. Прогностичне обґрунтування розвитку педагогічної системи формування професійної надійності в майбутніх вчителів фізичної культури

Освітня сфера – одна з найбільш важливих галузей у життєдіяльності людини, де на питаннях прогнозу, окреслення перспектив розвитку, передбачення різних подій тощо зосереджено особливу увагу. З одного боку, будь-яке наукове дослідження не можна вважати довершеним, якщо в ньому не з'ясовані перспективи подальших наукових розвідок. З іншого боку, сутність освіти як суспільного явища, процесу та результату передання знань, досвіду між

поколіннями тісно пов'язана з педагогічною прогностикою, ґрунтована на теоретико-методологічній основі прогнозування. Як зазначає О. Топузов (2014), «застосування прогностичних властивостей педагогічного знання дає змогу педагогу передбачати перебіг процесів виховання, навчання й освіти, пов'язаних із ними виховних і дидактичних явищ» (с. 33).

Особливої значущості набуває проблема педагогічного прогнозування в професійній підготовці, оскільки підготовка майбутніх фахівців, які здобувають професію, потребує великих часових затрат. Залежно від виду професії, її складності, рівня відповідальності тощо, період навчання може тривати від одного до кількох років. У цьому зв'язку успішна професійна підготовка суттєвою мірою залежить від правильності прогнозування в педагогічній освіті.

О. Топузов (2014) наголошує на тому, що «сучасна система освіти потребує прогнозування майбутніх суспільних та особистісних запитів до процесу навчання (і втілення відповідей на них в освітній практиці), тобто має бути зорієнтованою на випереджальний розвиток» (с. 36). Поділяючи ці погляди, Б. Гершунський (2003) зазначає, що «система освіти, яка за своєю сутністю працює на майбутнє, за своїми темпами має випереджати розвиток нової техніки й технології» (с. 79).

На такому тлі прогностичне дослідження професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури набуває безпрецедентного значення. Це пов'язане з сучасними соціальними явищами, здебільшого негативного характеру, які впливають на людину, її фізичне й психічне здоров'я. Серед негативних чинників варто назвати малорухомий спосіб життя, обмеження рухової активності, екологічні, соціальні й економічні чинники, «омолодження» багатьох захворювань тощо. Сучасні технологічні досягнення, які все активніше входять як до виробничої, так і до побутової сфери життєдіяльності людини, безперечно, впливають власне на людину. Усебічна комп'ютеризація, збільшення швидкості переміщення, автоматизація й роботизація багатьох виробничих процесів, упровадження штучного інтелекту тощо потребують від людини все менше

фізичних і функційних якостей, фізичних затрат, зміщуючи увагу на інтелектуальну сферу.

Прогностичне обґрунтування розвитку системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури виконано на основі процесів прогнозування. Зауважимо, що це не спонтанний процес передбачення майбутнього, оскільки повинен бути ґрунтованим на спеціально організованій системі наукових досліджень, методологічних засадах, зважати на специфіку аналізованого явища.

Характеризуючи особливості прогностичного розвитку системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, наголосимо, що серед важливих положень, які стосуються дослідження професійної надійності, варто зосереджувати увагу на постійному розширенні сфери застосування термінів «надійність» у різних сферах життєдіяльності людини. Термінологічний аналіз та операціоналізація поняття надійності в історичному ракурсі засвідчують поступовий перехід терміна від суто технічного виміру до поняття надійності як мультидисциплінарного явища. Включення людини як об'єкта дослідження надійнісних характеристик розширює уявлення й понятійний апарат наук, пов'язаних із надійністю. Багатогранність освітянської сфери, поліаспектність педагогічних явищ і виявів, обмеженість наукових досліджень, пов'язаних із використанням надійності та її суміжних понять, на наш погляд, відкривають широкі можливості та нові напрями для наукових розвідок у педагогіці.

Поряд із професійною надійністю майбутніх учителів фізичної культури наукове зацікавлення становлять дослідження моральної надійності, соціальної надійності, психології надійності тощо. Деталізація предмета аналізу дає змогу змістити увагу на осмислення надійності педагога в різних педагогічних ситуаціях. На нашу думку, цікавими є дослідження надійності майбутніх учителів фізичної культури в різних конфліктних ситуаціях, надійність майбутнього вчителя у взаєминах між учасниками освітнього процесу. У разі зміщення уваги з особи майбутнього педагога на цілісний освітній процес предметом аналізу

надійнісних характеристик можуть стати інші аспекти педагогічної сфери. Зокрема, серед можливих напрямів студіювання варто назвати надійність реалізації освітнього процесу, надійність процесу передання знань, надійність формування професійних компетентностей, надійність оволодіння професійними вміннями та навичками тощо.

Повноцінне дослідження проблеми надійності в освітянській сфері, зокрема в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, потребує врахування трьох чинників, на яких акцентовано увагу в дисертації (Солтик, 2016с). Ідеться насамперед про наявність основного суб'єкта, який виконує певні професійні дії та стосовно якого досліджують надійність. Інший важливий чинник, без якого не можна повноцінно стверджувати про надійнісну природу вибраного явища, – це наявність змінних зовнішніх умов. Складний, непередбачуваний, а інколи небезпечний для здоров'я й життя характер навколишніх умов лише посилює значущість надійнісних характеристик. Відсутність змінних умов, прогнозований їхній характер не тільки спрощує потрактування проблеми надійності, а й взагалі ставить під сумнів надійнісну сутність явища. Третій чинник – часовий проміжок, упродовж якого вивчають професійну надійність.

Необхідність врахування специфіки майбутньої професії зумовила представлення майбутнього вчителя фізичної культури на трьох рівнях: індивідуальному, суб'єктному й особистісному (Солтик, 2018с). Це дало змогу охопити під час аналізу своєрідність і різноманітність морфо-функційних властивостей фахівця в поєднанні з особистісними та суб'єктними характеристиками. Іншим важливим чинником стали змінні умови професійної діяльності, потрактовані нами як професійне середовище. Саме своєрідність цих умов, складність і різноманітність їх перебігу відрізняють професію вчителя фізичної культури від багатьох інших педагогічних професій.

Наступний чинник професійної надійності – тривалість уроку з фізичної культури. Якщо ці три чинники є необхідними детермінантами в дослідженні професійної надійності, то якісний й кількісний вміри професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури характеризують показники морфо-

функційного, когнітивного, особистісно-мотиваційного та діяльнісного компонентів. Зміна хоча б одного з названих чинників професійної надійності вможливорює дослідження надійності в іншому ракурсі.

На наш погляд, найбільш перспективний напрям подальших наукових розвідок пов'язаний зі збільшення часового проміжку, протягом якого аналізують. Унаслідок переходу від уроку з фізичної культури на довші за часом проміжки дослідження професійної діяльності вчителя фізичної культури (навчальні роки, етапи професійної підготовки), зазнають актуалізації інші показники й характеристики професійної надійності.

Якщо змінними умовами професійної надійності слугують стан матеріально-технічної бази, наявний спортивний інвентар й обладнання, контингент учнів із їхніми фізичними можливостями, особливості організації та стимулювання праці й ін., то в більш тривалій перспективі аналізу надійності зміст і найменування змінних умов суттєво розширюються (Солтик, 2017d). Важливою умовою стає соціальна та професійна сфера, де опиняється майбутній фахівець. Наявність криз у процесі професійної підготовки, втрата престижності фаху, складні життєві ситуації, конфлікти в різних сферах життєдіяльності, труднощі й негаразди в родині, неблагополуччя та погане матеріальне становище, достаток у родині тощо створюють те змінне, складне середовище, яке матиме вагомий вплив на вияв професійної надійності. Водночас на більш тривалому проміжку професійного становлення майбутнього фахівця повинні змінюватися й характеристики, які маркуватимуть професійну надійність. Серед важливих характеристик варто назвати стан здоров'я майбутнього фахівця, кількість пропущених днів під час навчання як через поважні причини, так і у зв'язку з вагомими причинами, саморозвиток та самовдосконалення майбутнього фахівця тощо.

Поряд із цими характеристиками актуалізовані інші якості майбутнього фахівця: його ціннісно-мотиваційна сфера, структура особистості, суб'єктності, індивідуальність тощо. Особливої значущості в аспекті формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури набуває питання про те, як забезпечити якісну підготовку майбутнього фахівця, як навчити його ефективно

протидіяти описаним життєвим викликам. Надійність можна досліджувати з позицій того, як успішно проходив життєвий і професійних шлях учителя фізичної культури, починаючи від вибору та оволодіння професією та продовжуючи реалізацією тривалої професійної кар'єри.

Однією із вимог забезпечення якості вищої освіти є створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища. У цьому зв'язку викликає значний науковий інтерес дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в умовах інклюзивної освіти.

Важливим у прогностиці майбутніх досліджень є окреслення рівнів реалізації формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури: теоретико-концептуального рівня, рівня професійного зростання, рівня ресурсного забезпечення.

Теоретико-концептуальний рівень дає змогу зосередити увагу на розробленні основних нормативних документів, що доводять необхідність формування професійної надійності. До таких важливих документів належать освітньо-професійні програми, кваліфікаційні вимоги до фахівця, положення про навчальні заклади тощо. Окреслення значущих якостей майбутніх учителів фізичної культури, що пов'язані з професійною надійністю, включення вимог до особистості майбутнього фахівця в різні нормативні документи оптимізуватимуть професійну підготовку, акцентуватимуть зміст впливів, які потрібно реалізувати в освітньому процесі.

Рівень професійного зростання охоплює тривалий період професійного становлення вчителя фізичної культури, зосереджує увагу на питаннях, пов'язаних із формуванням професійної надійності фахівця. Зокрема, постає завдання забезпечити якісне формування надійнісних характеристик у вчителя фізичної культури та зберегти їх упродовж професійної кар'єри. Одним із важливих завдань, на наш погляд, є формування мотивації майбутнього фахівця, орієнтація на постійний саморозвиток і самовдосконалення, набуття професіоналізму.

Рівень ресурсного забезпечення пов'язаний із розширенням психофізичних, фізичних, функційних можливостей учителя фізичної культури; формуванням його резервів і потенціалу в різних аспектах і виявах життєдіяльності. Серед

актуальних питань – збереження здоров'я, забезпечення працездатності, підвищення активності й дієвості, розвиток адаптивності до різних життєвих ситуацій та викликів тощо. Виконання цих завдань у цілому сприяє формуванню надійності вчителя фізичної культури. Порушена проблема потребує ґрунтовного дослідження й розширення об'єкта та предмета аналізу, аргументуючи необхідність подальших студій у цьому напрямі.

Висновки до четвертого розділу

1. Аналіз особливостей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури проведено протягом чотирьох етапів: теоретико-аналітичного, проектно-моделювального, формувально-організаційного, підсумково-узагальнювального. Експериментальним дослідження охоплені 107 учителів фізичної культури середніх навчальних закладів 2 і 3 ступенів та 542 студенти закладів вищої освіти, що здобували професію вчителя фізичної культури. Обґрунтовано методи й методики для визначення показників, що характеризують морфо-функційний, когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісний компоненти професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури за ресурсним, знаннєвим, рефлексивним, процесуальним критеріями.

2. Констатувальний етап експерименту спрямований на з'ясування стану сформованості професійної надійності вчителів фізичної культури та на діагностику рівня сформованості професійної надійності в майбутніх учителів фізичної культури. Унаслідок емпіричного дослідження 107 учителів фізичної культури, які виконували роль експертів, та 206 студентів ЗВО, визначено загальний рівень сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, виявлено розбіжності у формуванні компонентів професійної надійності за окремими показниками, порівняно з педагогами-практиками.

За допомогою t-критерію Стюдента виявлено, що найбільш недостатньо розвиненим компонентом професійної надійності в студентів є діяльнісний компонент, в основі якого лежать професійні вміння. Розбіжність за показником

«уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її» становить $t=24,664$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$). Відчутна розбіжність результатів за показниками: «комунікативні вміння» – $t=9,84$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$); «уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання» – $t=11,22$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$); «уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці» – $t=10,72$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$). Достовірні розбіжності зафіксовано стосовно когнітивного компонента: «наявність системи знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень» – $t=10,579$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$); «наявність системи знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури» – $t=12,651$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$).

Виявлено достовірні розбіжності в окремих показниках особистісно-мотиваційного компонента: самовладання – $t=2,93$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$), відповідальність – $t=3,38$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$), дисциплінованість – $t=4,04$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$), самовдосконалення – $t=4,61$ ($t_{кр}=2,58$ за $p=0,01$). На рівні $p<0,05$ виявлено розбіжності за показниками «мотивація до ефективної професійної діяльності» – $t=2,33$ та «Сила волі» – $t=1,95$ ($t_{кр}=1,96$ за $p=0,05$).

Водночас кращі результати сформованості професійної надійності продемонстрували майбутні студенти щодо морфо-функційного компонента, зокрема за показниками: «фізична витривалість» і «стан дихальної системи».

Отримані результати засвідчили необхідність зосередження уваги в подальшому формувальному експерименті на діяльнісному компоненті як на такому, що найбільш нерозвинений у структурі професійної надійності.

3. У формувальному етапі педагогічного експерименту взяли участь 336 студентів, які навчаються за спеціальністю «Середня освіта (Фізична культура)» 3 і 4 курсів. Вони утворили контрольну й експериментальну групи. У контрольній групі студенти навчалися за освітньо-професійними програмами, навчальними планами, програмами дисциплін, що затверджені в навчальному закладі відповідно до чинного порядку. У закладах вищої освіти, де були сформовані експериментальні групи, реалізовано низку важливих впливів і втручань в

освітній процес. Для студентів експериментальної групи в процесі професійної підготовки застосовано методологічні підходи до формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури; апробовано концепцію, педагогічні умови, науково-методичне забезпечення й систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

Результати сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури і контрольній групі до початку експерименту та після його завершення засвідчують відсутність достовірних розбіжностей за всіма показниками. Водночас узагальнення результатів експериментальної перевірки ефективності розробленої системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури та реалізації педагогічних умов в освітньому процесі дають підстави зафіксувати достовірні за t-критерієм Стюдента ($p \leq 0,01$) позитивні зміни згідно з цілою низкою показників. Найбільшого покращення вдалося досягти в межах діяльнісного компонента за процесуальним критерієм. Студенти експериментальної групи суттєво покращили: уміння розробляти структуру уроку та дотримуватися її – $t=9,09$; уміння диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання – $t=7,06$, уміння раціонально використовувати навчальний час на уроці – $t=4,59$, уміння прогнозувати потенційні небезпеки – $t=3,46$ за $t_{кр}=2,58$ та $p=0,01$.

Вагомі зрушення наявні в когнітивному компоненті за знанневим критерієм. Зафіксовано покращення результату під час перевірки знань стосовно фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень ($t=7,678$ за $t_{кр}=2,58$ та $p=0,01$). Щодо знань, пов'язаних із плануванням, побудовою, організацією, контролем освітнього процесу з фізичної культури, приріст перебуває на рівні $t=8,182$ за ($p \leq 0,01$).

Лише за одним показником – «стан розвитку мускулатури» – вдалося покращити морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм $t=1,91$ за ($p \leq 0,05$). Цілеспрямований вплив на якості майбутніх учителів фізичної культури засвідчив позитивну динаміку за всіма показниками особистісно-мотиваційного компонента за рефлексивним критерієм.

Унаслідок аналізу динаміки сформованості загального рівня професійної надійності зроблено висновок про позитивну динаміку в студентів експериментальної групи ($t=2,84$ за $t_{кр}=2,58$ на рівні $p=0,01$). Суттєво зменшилася частка студентів, які мали низький рівень сформованості професійної надійності (із 24,73 % до початку експерименту – до 9,32 % після його завершення). Натомість зросла кількість студентів із середнім рівнем професійної надійності (із 51,61 % до 61,49 %) та високим рівнем (із 26,66 % до 29,19 %).

4. Проведене дослідження не вичерпує повного кола питань, присвячених проблемі формування професійної надійності майбутніх учителів. Зміна основних чинників професійної надійності, умов професійно-педагогічного середовища, тривалості аналізу надійності спонукає до дослідження надійності в іншому ракурсі. Найбільш перспективний напрям подальших наукових розвідок, на наш погляд, пов'язаний зі збільшенням часового проміжку, протягом якого можна аналізувати надійність. Змінні умови фахівця суттєво розширюються, зазнають модифікації й показники, які характеризують професійну надійність. Перехід від уроку з фізичної культури до більш тривалих етапів професійного становлення фахівця загострює питання протидії викликам соціальної й професійної сфери, де опиняється фахівець (професійні кризи, життєві ситуації, матеріальне становище, сімейний стан тощо). Викликає значний науковий дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в умовах інклюзивної освіти; висвітлення особливостей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в зарубіжних країнах.

Вирішення цих питань потребує здійснення окремих ґрунтовних досліджень, розширення об'єкту і предмету дослідження, що і обумовлює необхідність проведення подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Основні наукові результати розділу опубліковано у таких працях автора [32, 33, 389, 404, 408, 416, 422].

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного й експериментального дослідження щодо формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури вможливило формулювання **висновків**.

1. Аналіз психолого-педагогічної, технічної, філософської літератури засвідчив зростання наукового зацікавлення проблемою професійної надійності, домінування наукових студій, у центрі яких перебуває людина, яка представлена в усьому багатстві й різноманітності своїх характеристик і виявів діяльності. Дослідження професійної надійності фахівця й широке впровадження результатів у практику відображено в різних сферах життєдіяльності людини. Проблема формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури донині не мала ґрунтовного системного висвітлення. З'ясовано сутність базових понять дослідження «надійність», «професійна надійність», «функціональна надійність», «актуальна надійність», «потенційна надійність» та запропоновано їх авторську інтерпретацію. Систематизація наукових підходів, вивчення практичного досвіду підготовки та професійної діяльності вчителів фізичної культури дали змогу виокремити сутнісні характеристики професійної надійності вчителя фізичної культури. Професійна надійність майбутніх учителів фізичної культури представлена як інтегративна професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних освітніх, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу.

2. Специфіка професійної діяльності вчителів фізичної культури в контексті формування професійної надійності зумовлена впливом низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать змінні зовнішні умови праці, залежність від погодних умов, складність і напруженість у роботі, підвищений шум, невірноваженість поведінки та підвищена емоційна збудливість учнів, дотримання норм охорони праці, профілактика травматизму.

Серед суб'єктивних чинників професійної діяльності вчителів фізичної культури виокремлено фахові знання, професійні дії, сформовані психічні якості, мотиваційну сферу, розвинуту силу волі й самовіддачу, належний рівень фізичної підготовленості, високу відповідальність за здоров'я учнів.

3. Інтегративний характер феномену професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури дав змогу представити його структуру як єдність функційно пов'язаних між собою компонентів (морфо-функційного, когнітивного, особистісно-мотиваційного, діяльнісного), наявність і ступінь сформованості яких забезпечують результативність професійної підготовки. Морфо-функційний компонент за ресурсним критерієм окреслений згідно з такими показниками: стан розвитку мускулатури; стан дихальної системи; відновлюваність після фізичного навантаження; фізична витривалість. Когнітивний компонент за знаннєвим критерієм проаналізований за двома показниками: система знань щодо фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень; система знань про планування, побудову, організацію, контроль освітнього процесу з фізичної культури. Особистісно-мотиваційний компонент характеризують такі показники: здатність до саморефлексії професійної та навчальної діяльності (самооцінювання, самоаналіз власних дій); толерантність до невизначеності; саморегуляція поведінки; активність особистості; сила волі; самовладання; відповідальність; дисциплінованість; прагнення до самовдосконалення; мотивація до ефективної професійної діяльності. Діяльнісний компонент за процесуальним критерієм досліджений відповідно до сукупності професійних умінь: комунікативні вміння; методичні вміння (диференційовано використовувати різні засоби фізичного виховання; раціонально використовувати навчальний час на уроці; кваліфіковано розробляти структуру уроку та дотримуватися її); уміння прогнозувати потенційні небезпеки). На підставі окреслених показників визначено й схарактеризовано рівні сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури (низький, середній і високий).

4. Авторська концепція формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури охоплює методологічний, теоретичний та методичний концепти, спрямовані на вирішення поставлених завдань і мети. В основу концепції покладено системний підхід, що дав змогу розглянути проблему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури як систему, яка розвивається. Формування професійної надійності на рівні системи потребувало уваги до особливостей і цінностей педагогічної діяльності, потреб та вимог Нової української школи, впливу зовнішніх і внутрішніх передумов, наукових підходів та принципів, обґрунтованих педагогічних дій, цілеспрямованих заходів, особистісних якостей майбутніх фахівців фізичної культури. Утілення концептуальних положень передбачає перебудову процесу підготовки майбутніх вчителів фізичної культури через створення оптимальних педагогічних умов, розроблення й успішну реалізацію системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, а також навчально-методичного забезпечення. Формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури – це неперервний поетапний процес професійно-особистісного зростання, що зумовлює якісні трансформації в компонентах професійної надійності, зважаючи на особливості професійної підготовки та професійної діяльності.

5. Для забезпечення ефективності процесу формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури теоретично обґрунтовано й реалізовано в освітньому процесі педагогічні умови: оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу; формування позитивної мотивації до професійної діяльності з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів; удосконалення фізичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ; спрямування педагогічної практики на виконання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань. Успішній реалізації педагогічних умов послугувало ефективно

використання сучасних форм, методів і засобів навчання, оновлення змісту навчання, розроблене навчально-методичне забезпечення.

6. На підставі обґрунтованої концепції формування професійної надійності, визначених педагогічних умов розроблено систему формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури, що складається з чотирьох взаємопов'язаних підсистем: концептуально-цільової, теоретико-методологічної, формувально-діяльнісної, контрольної-оцінювальної. Експериментальна перевірка ефективності впровадження розробленої системи засвідчила позитивні зміни в рівнях сформованості професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в експериментальній групі. Суттєво зменшилася частка студентів, які мали низький рівень сформованості професійної надійності – із 24,73 % на початку експерименту до 9,32 % після завершення. Натомість зросла кількість студентів із середнім рівнем професійної надійності (із 51,61 % до 61,49 %) та високим рівнем (із 23,66 % до 29,19 %). На відміну від студентів контрольної групи, де не виявлено суттєвих змін у показниках сформованості професійної надійності, у студентів експериментальної групи констатовано достовірні за *t*-критерієм Стюдента позитивні зміни в динаміці показників сформованості професійної надійності (із 21,87 на початку експерименту до 24,96 після його завершення ($p < 0,01$)). Доведено, що позитивна динаміка рівнів сформованості майбутніх учителів фізичної культури зумовлена впровадженням в освітній процес закладів вищої освіти системи формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури.

7. Успішному формуванню професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури сприяє розроблене навчально-методичне забезпечення, що охоплює: навчальний та навчально-методичний посібники, методичні вказівки для практичних робіт, навчально-методичні комплекси на друкованих й електронних носіях із дисциплін: «Професійна надійність вчителя фізичної культури», «Теорія і методика фізичного самовдосконалення», «Зміст і види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту», «Професійна майстерність учителя фізичної культури». Навчально-методичне забезпечення

ґрунтується на науково-педагогічних підходах, концепціях і закономірностях, загальнонаукових, дидактичних, виховних і спеціальних принципах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Одержані результати слугують підґрунтям для подальшого вивчення задекларованого питання: обґрунтування теоретичних та методичних засад розвитку потенційної надійності вчителів фізичної культури у процесі професійного зростання; дослідження проблеми формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в умовах інклюзивної освіти; висвітлення особливостей формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури в зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andrew Richards, K. R., Thomas J. Templin, T. J. & Gaudreault, K. L. (2013). Understanding the realities of school life: recommendations for the preparation of physical education teachers. *Quest*, 65 (4), 442–457.
2. Bain, K. (2004). *What the best college teachers do*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Barbuto, J. E., & Scholl, R. W. (1998). Motivation sources inventory: development and validation of new scales to measure an integrative taxonomy of motivation. *Psychological Reports*, 82 (3), 1011–1022.
4. Berkson, S. S., Espinola, J., Corso, K. A., Cabral, H., McGowan, R., & Chomitz, V. R. (2013). Reliability of height and weight measurements collected by physical education teachers for a school-based body mass index surveillance and screening system. *Journal of School Health*, 83 (1), 21–27.
5. Bondar, A. A. (2015). Analysis of Olympic education theoretical readiness of future physical culture teachers. *Physical Education of Students*, 6, 10–15.
6. Budner, S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 30, 29–50.
7. Capel, S. (2007). Moving beyond physical education subject knowledge to develop knowledgeable teachers of the subject. *The Curriculum Journal. Curriculum, Domain Knowledge and Pedagogy*, 18 (4), 493–507.
8. *Education System in UK*. (2018). Retrieved from http://www.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/219167/v01-2012uses.pdf.
9. Gatens, B. (2015). *Reliability helps teachers strengthen bonds of trust*. Retrieved from <https://education.cu-portland.edu/blog/curriculum-teaching-strategies/reliability-teachers-trust/>.
10. Harris, J. (2014). Physical education teacher education students' knowledge, perceptions and experiences of promoting healthy, active lifestyles in secondary schools. *Journal Physical Education and Sport Pedagogy*, 19 (5), 466–480.
11. Holt, J. (2002). *How children fail*. Retrieved from <http://www.schoolofeducators.com/wp-content/uploads/2011/12/HOW-CHILDREN-FAIL-JOHN-HOLT.pdf>.
12. Johnson, S. (2013). On the reliability of high-stakes teacher assessment. *Journal Research Papers in Education. The Reliability of Public Examinations*, 28 (1), 91–105.
13. Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs*. New York, NY: Norton.

14. Knudson, R. E. (1988). Reliability and validity in the evaluation of teaching: does testing make a difference? *The High School Journal*, 71 (3), 103–107.
15. Kinyua, K., & Odiemo, L. (2014). Validity and reliability of teacher-made tests: case study of year 11 physics in Nyahururu District of Kenya. *African Educational Research Journal*, 2 (2), 61–71.
16. Lager, C. (1974). *Pilot reliability*. Stockholm: The Royal Institute of Technology.
17. Legras, J.-M. (1995). Des IUFM pour l'unification de la formation des maîtres. *Cahiers pédagogiques*, 335, 37–38.
18. Ling, T. P., Pihie, Z. A. L., Asimirin, S., & Fooi, F. S. (2015). The validity and reliability of teacher efficacy revisited in Malaysia secondary schools. *Journal of Studies in Education*, 5 (1), 27–35.
19. Maier, M. (1926). *Die Sicherheit der Bauwerke und ihre Berechnung nach Grenzkraften anstatt nach zulässigen Spannungen*. Berlin: Springer-Verlag.
20. Maurer, M. R., & Jordan, P. J. (2006). Steps to successful physical education. *Teacher Education Workshop: Physical Educator*, 63 (1), 53–56.
21. Medynskii, S., Shandruk, S., & Sovgira, S. (2018). Prospective view of professional study of specialists in physical education and sports in higher educational universities of Ukraine (based on the American experience). *Future Human Image*, 10, 50–61.
22. Meister, D. (1973). A critical review of human performance reliability predictive methods. *IEEE Trans, on Reliability*, 22 (3), 116–123.
23. Neumann, J. von (1993). First draft of a report on the EDVAC. *Journal IEEE Annals of the History of Computing Archive*, 15 (4), 27–75.
24. Parkes, C., & Maughan, S. (2009). *Methods for ensuring reliability of teacher assessments*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED511380.pdf>.
25. Pascual, C. (2006). The initial training of physical education teachers – in search of the lost meaning of professionalis. *Journal Physical Education and Sport Pedagogy*, 11 (1), 69–82.
26. Reason, J. T., Duncan, K., & Leplat, J. (1987). A framework for classifying errors. In J. Rasmussen, K. Duncan, & J. Leplat (Eds.), *New Technology and Human Error* (pp. 5–14). Chichester: Wiley.
27. San Miguel, K. (2011). *Reliability and validity of the FITNESSGRAM® physical activity items*. (Master thesis). University of North Texas, Denton, TX.
28. Shon, C. K. (2006). Teacher professionalism. *The Korean Journal of Visual Impairment*, 22 (1), 43–59.

29. Soltyk, O. (2017). The peculiarities of physical education teachers' professional training: foreign experience. *Comparative Professional Pedagogy*, 7 (4), 39–44.
30. Soltyk, O. O., Pavliuk, O. S., Chopyk, T. V., Antoniuk, O. V., Pavliuk, Ye. O., & Biliński, J. (2017). Pedagogical technology of physical education teachers' professional self-improvement. *Science and Education*, 4, 101–106.
31. Soltyk, O., Pavlyuk, Ye., Vynogradskyi, B., Pavlyuk, O., Chopyk, T., & Antoniuk, O. (2017). Improvement of professional competence of future specialists in physical education and sports during the process of vocational training. *Journal of Physical Education and Sport*, 17 (2), 964–969.
32. Soltyk, O. O. (2018a). Analysis of the level of formation of professional reliability of future teachers of physical education. *Sciences of Europe. Pedagogical Sciences*, 2 (32), 40–43.
33. Soltyk, O. O. (2018b). Comparative analysis of the level of formation of professional reliability of future and active teachers of physical education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (74), 180, 54–57.
34. Swain, A. D., & Guttman, H. E. (1983). *Handbook of human reliability analysis with emphasis on nuclear power plant application*. Washington, DC: US Nuclear Regulatory Commission.
35. Torrance, E. P. (1974). *Torrance tests of creative thinking*. Princeton, N. J.: Personal Press.
36. Venesiale, E. (1974). Il fattore umano negli incidenti di volo. *Minerva Med*, 65 (81), 4238–4244.
37. Абдуллина, О. А., & Загрязкина, Н. Н. (1989). *Педагогическая практика студентов*. Москва: Просвещение.
38. Аверин, В. А. (1999). *Психология личности*. Санкт-Петербург: Михайлов В. А.
39. Адлер, А. (1997). *Наука жить*. Киев: Port-Royal.
40. Ажиппо, О. Ю. (2013). *Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків.
41. Аксарина, И. Ю. (2006). *Педагогические условия адаптации выпускников школ на этапе перехода от общего к высшему профессиональному образованию*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Курганский государственный университет, Москва.

42. Аллахвердов, В. М., Безсонов, С. П., & Богданов, В. А. (2008). *Психология* (2-е изд.). Москва: Проспект.
43. Амонашвили, Ш. А. (2010). *Как любить детей (опыт самоанализа)*. Донецк: Ноулинж.
44. Ананьев, Б. Г. (1996). *Психология и проблемы человекознания*. Москва: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЕК.
45. Ананьев, Б. Г. (2001a). *О проблемах современного человекознания* (2-е изд.). Санкт-Петербург: Питер.
46. Ананьев, Б. Г. (2001b). *Человек как предмет познания*. Санкт-Петербург: Питер.
47. Андреев, В. И. (1981). *Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности*. Москва: Высшая школа.
48. Андреева, Г. А., Вяликова, Г. С., & Тютюкова, И. А. (2005). *Краткий педагогический словарь*. Москва: В. Секачев.
49. Антонік, В. І., Антонік, І. П., & Андріанов, В. Є. (2009). *Анатомія, фізіологія дітей з основами гігієни та фізичної культури : навчальний посібник*. – Київ: «Видавничий дім «Професіонал».
50. Антонова, О. Є. (2011). *Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості*. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Акмеологія – наука XXI століття». Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
51. Аргунова, Т. Г. (2000). *Комплексное учебно-методическое обеспечение предмета*. Москва: Професионал.
52. Ареф'єв, В. Г. (2010). *Основи теорії та методики фізичного виховання*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова.
53. Аристотель, С. (2006). *Метафізика*. Москва: Эксмо.
54. Артюшенко, А. О. (2010). Особистісна мобільність як складова професійно-педагогічної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури. *Вісник Черкаського університету: педагогічні науки*, 183 (1), 110–116.
55. Архангельский, С. И. (1980). *Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы*. Москва: Высшая школа.
56. Асмолов, А. Г. (1990). *Психология личности: принципы общепсихологического анализа*. Москва: МГУ.

57. Астафьев, А. К. (1967). Надежность живых систем. *Вопросы философии*, 6, 121–130.
58. Астафьев, А. К. (1971). *Понятие надежности в свете категорий «устойчивость», «качество», «целостность» и «структура»*. Москва: Мысль.
59. Афонькина, Ю. А. (2014). *Аудит личностных качеств и профессиональных компетенций педагога ДОО: диагностический журнал*. Москва: Учитель.
60. Ашмарин, Б. А., Виноградов, Ю. А., & Вяткина, З. Н. (1990). *Теория и методика физического воспитания*. Москва: Просвещение.
61. Бабанский, Ю. К. (1987). *Интенсификация процесса обучения*. Москва: Знания.
62. Бабенко, А. Л. (2015). Інтеграційно-тематичний підхід у системі підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 141 (2), 163–165.
63. Бабишена, М. І. (2013). Надійність професійної діяльності як одна з професійно значущих якостей майбутніх судових спеціалістів. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*, 2, 194–197.
64. Багдужева, А. В. (2006). *Педагогические условия формирования профессиональной готовности будущих специалистов с использованием информационных технологий (на примере специальностей кадастрового профиля)*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Бурятский государственный университет, Улан-Уде.
65. Баклицький, І. О. (2008). *Психологія праці* (2-ге вид.). Київ: Знання.
66. Баландин, В. И., & Бундзен, П. В. (1999). *Новый подход научно-методического обеспечения подготовки высококвалифицированных спортсменов – ментальный тренинг для повышения соревновательной надежности*. Взято с <http://lib.sportedu.ru/GetText.idc?TxtID=1322>.
67. Балахничева, Г. В., Заремба, Л. В., & Цьось, А. В. (2013). *Професійна майстерність учителя фізичного виховання*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.
68. Барабаш, Ю. Г. (2006). *Педагогічна майстерність: теоретичні й навчально-методичні основи*. Луцьк: Вежа.
69. Бегишева, Н. А. (2006). *Педагогическая среда как фактор развития самосознания старших дошкольников*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Российский государственный университет им. И. Канта, Калининград.

70. Бегняк, В. І., & Красильникова, Г. В. (2015). *Система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності*. Хмельницький: ХНУ.
71. Беликов, В. А. (2004). *Философия образования личности: деятельностный аспект*. Москва: Владос.
72. Берг, А. И. (1964). *Кибернетика и надежность*. Москва: Знание.
73. Бермудес, Д. В., & Лоза, Т. О. (2017). Професійно-педагогічна діяльність учителів фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. *Молодий вчений*, 3 (1), 40–44.
74. Бернштейн, Н. А. (1990). *Физиология движений и активность*. Москва: Наука.
75. Беспалько, В. П. (1989). *Слагаемые педагогической технологии*. Москва: Педагогика.
76. Беспалько, В. П., & Татур, Ю. Г. (1989). *Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалиста*. Москва: Высшая школа.
77. Бех, І. Д. (1997). Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*, 1, 124–129.
78. Белікова, Н. О. (2013). Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*, 112 (2), 52–56.
79. Бідюк, Н. М. (2007). Альтернативні ідеї як фактор розвитку освітнього процесу в сучасних концепціях освіти. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*, 41, 34–40.
80. Білецька, Г. А. (2014). Критерії, показники й рівні сформованості природничо-наукової компетентності майбутніх екологів. *Освіта та педагогічна наука*, 2 (163), 19–24.
81. Біловодська, О. А., & Грищенко, О. Ф. (2010). *Конспект лекцій з дисципліни «Системний аналіз і прийняття інноваційних рішень»*. Суми: Сумський державний університет.
82. Білодід, І. К. (1970). *Словник української мови* (Т. 1-11). Київ: Наукова думка.
83. Біляковська, О. О. (2013). Контрольно-оцінювальна діяльність учителя: теоретичні аспекти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 14, 336–340.
84. Благинин, А. А. (2005). *Психологическое обеспечение надежности профессиональной деятельности операторов сложных эргатических систем*. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Ленинградский государственный университет, Ленинград.

85. Блауберг, И. В., & Юдин, Э. Г. (1973). *Становление и сущность системного подхода*. Москва: Наука.
86. Богданова, Д. Я., Горбунов, Г. Д., Киселев, Ю. Я., & Смирнов, Б. Н. (1971). *Практические занятия по психологии*. Москва: Физическая культура и спорт.
87. Бодров, В. А. (2000). *Информационный стресс*. Москва: ПЕРСЭ.
88. Бодров, В. А., & Орлов, В. Я. (1998). *Психология и надежность: человек в системах управления техникой*. Москва: Институт психологи РАН.
89. Бондарчук, С. В. (2015). Вплив психофізіологічної підготовки на професійну надійність льотного складу та безпеку польотів. *Системи управління, навігації та зв'язку*, 3, 11–13.
90. Бормотов, И. В. (1992). *Моральная надежность личности воина: сущность, содержание, пути формирования (Социально-философский анализ)*. (Автореф. дисс. канд. филос. наук). Гуманитарная академия вооруженных сил, Москва.
91. Бугрименко, А. Г. (2007). *Соотношение образа «Я» и внутренней учебной мотивации студентов*. (Автореф. дисс. канд. психол. наук). Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Москва.
92. Бусел, В. Т. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) (5-те вид.)*. Київ; Ірпінь: Перун.
93. Василенко, В. О. (2005). *Антикризове управління підприємством (2-е вид.)*. Київ: Центр навчальної літератури.
94. Василенко, Н. В., & Видра, О. Г. (2015). Мотивація у професійному навчанні майбутніх вчителів технологій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка (Серія: Педагогічні науки)*, 117, 90–92.
95. Васілевський, О. М., & Ігнатенко, О. Г. (2013). *Нормування показників надійності технічних засобів*. Вінниця: ВНТУ.
96. Васьков, Ю. В. (2009). *Концепція (проект) реформування фізкультурної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах*. Взято з <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-02/09vjveei.pdf>.
97. Ващенко, Г. Г. (1997). *Загальні методи навчання*. Київ: Українська видавнича спілка.
98. Введенский, В. Н. (2003). Моделирование профессиональной компетентности педагога. *Педагогика*, 10, 51–55.

99. Венда, В. Ф., Ротенберг, Р. В., & Улиханян, Г. С. (1983). Психологические факторы надежности управления автомобилями и проблема общения между водителями. *Психологический журнал*, 4, 75–86.
100. Винославська, О. В., Бреусенко-Кузнецов, О. А., Зливков, В. Л., Апішева, А. Ш., & Васильєва, О. С. (2005). *Психологія*. Київ: ІНКОС.
101. Вознюк, Л. В. (2016). Розвиток професійної надійності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі неперервної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*, 4, 39–42.
102. Войтенко, А. М., & Пономаренко, В. А. (1993). К вопросу о профессиональной надежности летчика. *Военно-медицинский журнал*, 5, 51–53.
103. Волков, В. М. (1990). *Тренировка и восстановительные процессы*. Смоленск: Смоленский государственный институт физической культуры.
104. Волкова, Е. Н. (1998). *Субъектность педагога: теория и практика*. (Дисс. д-ра психол. наук). Психологический институт РАО, Москва.
105. Воляннюк, Н. Ю. (2006). *Психологія професійного становлення тренера*. Луцьк: Волинська обласна друкарня.
106. Выготский, Л. С. (2000). *Психология*. Москва: ЭКСМО-Пресс.
107. Газда, І. І. (2014). Психологічні складові професійної надійності працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної психології*, 24, 119–130.
108. Гайдук, Н. О. (2010). Теоретичні передумови формування професійного іміджу майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 17 (204), II, 22–30.
109. Гайдук, О. В. (2014). Основные этапы профессиональной подготовки учителей физической культуры в высших учебных заведениях германии. *Вестник удмуртского университета*, 1, 66–69.
110. Галлай, М. Л. (1965). К вопросу о критериях деятельности человека-оператора. *Проблемы инженерной психологии*, 2, 78–82.
111. Гамза, Н. А., Гринь, Г. Р., & Жукова, Т. В. (2015). *Функциональные пробы в спортивной медицине (7-е изд.)*. Минск: БГУФК.
112. Гаркавцев, Є. І. (2014). Сутність поняття «професійна надійність» майбутнього працівника органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України*, 4 (41), 30–34.

113. Гаркуша, С. В. (2013). Компоненти професійної майстерності майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 108 (2), 26–28.

114. Гауряк, О. Д., & Киселиця, О. М. (2012). Формування педагогічної культури майбутніх учителів фізичної культури в процесі фахової підготовки у ВНЗ. *Вісник Запорізького національного університету*, 27–35.

115. Гащук, В. (2016). Формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників як педагогічної умови їх деонтологічної підготовки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 2. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_2_5.

116. Генсерук, Г. Р. (2005). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль.

117. Георгіаді, Н. Г. (2006). Інформаційні системи управління: сутність, види, функції, принципи побудови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 567, 28–34.

118. Гершунский, Б. С. (2003). *Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика*. Москва: Флинта.

119. Глоба, Г. В. (2012). Система фізического виховання в школах Китаю. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізического виховання і спорту*, 10, 16–19.

120. Глузман, А. В. (1998). *Професійно-педагогічна підготовка студентів університета: теорія і досвід дослідження*. Київ: Просвіта.

121. Глухов, В. І. (1989). *Фізична культура в формуванні здорового образу життя*. Київ: Здоров'є.

122. Гнатюк, Н. Ф., & Радчич, С. О. (2011). Принцип історизму – важливий чинник дослідження формування світогляду сучасного українського суспільства. *Сторінки історії*, 32, 214–222.

123. Гнеденко, Б. В., Беляев, Ю. К., & Соловьев, А. Д. (1965). *Математические методы в теории надежности*. Москва: Наука.

124. Гогунев, Е. Н., & Мартыанов, Б. И. (2004). *Психология физического воспитания и спорта* (2-е изд.). Москва: Академия.

125. Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний словник. Видання друге, доповнене й виправлене*. Рівне: Волинські обереги.
126. Горбов, Ф. Д., & Лебедев, В. И. (1975). *Психоневрологические аспекты труда операторов*. Москва: Медицина.
127. Гординя, Н. Д. (2014). Формування професійної надійності фахівців управління повітряним рухом як актуальна проблема безпеки авіації. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 15, 49–58.
128. Горелов, Н. А., & Круглов, Д. В. (2014). *Методология научных исследований*. Москва: Юрайт.
129. Гримак, Л. П., & Пономаренко, В. А. (1982). Психические состояния и надежность деятельности оператора. *Вопросы кибернетики: эффективность деятельности оператора*, 91, 145–156.
130. Гринченко, І. Б. (2012). Інтеграція інновацій в процес професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 112, 149–157.
131. Грошев, Г. М., Иванов, М. В., & Романова, И. Ю. (2009). *Эргономика на железнодорожном транспорте*. Москва: Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте.
132. Губинский, А. И. (1982). *Надежность и качество функционирования эргатических систем*. Ленинград: Наука.
133. Губинский, А. И., Ломов, Б. Ф., Мансуров, Р. М., & Суходольский, Г. В. (1967). Теория надежности в применении к оператору. В Ломова, Б. Ф. (Ред.), *Инженерная психология в приборостроении* (с. 116–124). Москва: ЦНИИ информации и технико-экономических исследований в приборостроении.
134. Гуревич, К. М. (1970). *Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы*. Москва: Наука.
135. Гуревич, П. С., & Аксенова, И. Н. (1993). *Феномен человека: антология*. Москва: Высшая школа.
136. Гуревич, Р. С., & Кадемія, М. Ю. (2004). *Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях*. Вінниця: Вінниця.
137. Гусев, А. И. (2011). Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала. В Д. А. Леонтьев (Ред.), *Личностный потенциал: структура и диагностика* (с. 300–330). Москва: Смысл.

138. Гуськов, С. И., & Дегтярева, Е. И. (1996). О физическом воспитании дошкольников в зарубежных странах. *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*, 3, 43–49.
139. Давыдов, В. В., & Жоров, П. А. (1977). *О некоторых принципах построения учебно-тренировочного процесса в связи с проблемой надежности*. Материалы международной научной конференции «Психическая надежность спортсменов высокого класса и методы ее совершенствования». Москва: СК МО СССР.
140. Данилко, В. М. (2018). Формування здоров'язберезувальної компетентності у процесі підготовки майбутніх фахівців фізичної культури. *Молодий вчений*, 3 (1), 236–239.
141. Данилко, М. Т. (2000). *Формування готовності до професійної діяльності учителів фізичної культури*. (Дис. канд. наук з фіз. в-ння і спорту). Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Луцьк.
142. Делікатний, К. Г. (1989). Оцінка знань як органічна частина процесу навчання. *Радянська школа*, 5, 44–50.
143. Деминский, А. Ц. (1995). *Основы теории и методики физического воспитания*. Донецк: Донеччина.
144. Денисов, В. А. (1991). *Устойчивость регуляции операторской деятельности*. (Автореф. дисс. д-ра психол. наук). Ленинградский государственный университет, Ленинград.
145. Деркач, А. А., & Зазыкин, В. Г. (1998). *Профессиональная деятельность в особых и экстремальных условиях (психолого-акмеологические основы)*. Москва: РАГС.
146. Дзюбенко, Ю. В., & Олійник, Л. В. (2007). Особливості технологічного підходу до навчального процесу у вищій школі як провідного засобу його оптимізації. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 3 (21), 138–147.
147. Діденко, О. В. (2015). Сутність, зміст і структура поняття «професійна надійність фахівця». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1, 90–101.
148. Дмитриева, М. А., Крылов, А. А., & Нафтульев, А. И. (1979). *Психология труда и инженерная психология*. Ленинград: ЛГУ.
149. Дмитрів, Р. (2014). Фізичний розвиток учнів різних соціальних груп: стан і перспективи дослідження в умовах полікультурного середовища. *Освітній простір України*, 2, 137–145.
150. Драгнев, Ю. В. (2011). Інформаційна культура майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійного розвитку в умовах інформаційно-

освітнього простору. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 7, 22–24.

151. Дружинин, Н. Е. (2003). *Словарь по профориентации и психологической поддержке*. Взято с https://career_counseling_support.academic.ru/499/.

152. Дружинин, В. Н. (2009). *Психология* (2-е изд.). Санкт-Петербург: Питер.

153. Дручик, В. Д. (2017). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'язберезжувальних технологій у старшій школі*. (Дис. канд пед. наук). Академія рекреаційних технологій і права, Київ.

154. Дутчак, М. В., Круцевич, Т. Ю., & Трачук, С. В. (2010). Концептуальні напрями вдосконалення системи фізичного виховання школярів і студентів для впровадження здорового способу життя. *Спортивний вісник Придністров'я*, 2/3, 116–120.

155. Дьяков, А. Ф. (1993). *Надежная работа персонала в энергетике*. Самара: Гера.

156. Дьячков, В. М., & Худадов, Н. А. (1977). Проблемы технического мастерства как фактора надежности деятельности спортсмена. *Психологические факторы надежности деятельности спортсмена*, 1, 21–29.

157. Егорова, М. А. (2013). *Функциональные пробы. Учебное пособие по курсу «Основам врачебного контроля»*. Брянск: БГУОР.

158. Ефремов, Е. Г., & Новиков, Ю. Т. (2008). *Психология труда*. Омск: ОмГТУ.

159. Єсаулов, С. М., & Бабічева, О. Ф. (2009). *Конспект лекцій з дисциплін «Автоматизація технологічних процесів та установок» і «Автоматизація технологічних процесів» (для студентів 4-5 курсів усіх форм навчання за напрямом підготовки 0922 (050702) – «Електромеханіка»*). Харків: ХНАМГ.

160. Жижко, Т. А. (2005). Педагогічна система один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*, 3, 144–151.

161. Завалова, Н. Д., Ломов, Б. Ф., & Пономаренко, В. А. (1971). Принцип активного оператора и распределение функций между человеком и автоматом. *Вопросы психологии*, 3, 3–13.

162. Зайцева, Ю. (2014). Специфіка діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*, 13, 139.

163. Заставенко, В. А. (2009). *Профессиональная педагогика*. Санкт-Петербург: БАТиП.

164. Захаріна, Є. А. (2012). *Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика*. Запоріжжя: КПУ.
165. Захарченко, В. М., Луговий, В. І., Рашкевич, Ю. М., & Таланова, Ж. В. (2014). *Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації*. Київ: Пріоритети.
166. Зимняя, И. А. (2000). *Педагогическая психология*. Москва: Логос.
167. Зязюн, І. А. (2001). Неперервна освіта як основа соціального поступу. В І. А. Зязюн та Н. Г. Ничкало (Ред.), *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (с. 15–23). Київ: АПНУ.
168. Зязюн, І. А., & Сагач, Г. М. (1997). *Краса педагогічної дії*. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу.
169. Ившина, Н. С., & Бухаров, А. Е. (2013). К проблеме повышения надежности радиовысотомерных систем на этапе разработки. *Надежность и качество сложных систем*, 4, 60–65.
170. Ильин, Е. П. (1976). Обеспечение надежности деятельности в связи с учетом типологических особенностей свойств нервной системы. В Б. В. Ломов (Ред.), *Проблемы инженерной психологии* (с. 113–121). Ярославль: ЯрГУ–ИП АН СССР.
171. Ильин, Е. П. (2000). *Психология воли*. Санкт-Петербург: Питер.
172. Ильин, Е. П. (2004). *Психология индивидуальных различий*. Санкт-Петербург: Питер.
173. Ильин, Е. П. (2009). *Психология воли* (2-е изд.). Санкт-Петербург: Питер.
174. Ильина, Т. А. (1977). Структурно-системный подход к исследованию педагогических явлений. *Результаты новых исследований в педагогике*, 1, 5–9.
175. Ипатов, Л. Ф. (2006). *Социально-психологическое обеспечение надежности деятельности оперативного персонала энергопредприятий*. (Автореф. дисс. канд. психол. наук). Ярославский государственный университет им. П. Г. Демидова, Ярославль.
176. Ипполитова, Н. В. (2009). Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход». *Вестник Южно-уральского государственного университета. Серия: Образование. Педагогические науки*, 13, 9–15.
177. Ипполитова, Н. В., & Стерхова, Н. С. (2012). Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация. *General and Professional Education*, 1, 8–14.
178. Іваній, І. В., & Сергієнко, В. М. (2016). *Психологія фізичного виховання та спорту*. Суми: Цьома С. П.
179. Іваній, І. В. (2013). Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в*

сучасному суспільстві: збірник наукових праць Східноєвропейського Національного університету ім. Лесі Українки, 21, 43–48.

180. Іванова, Л. І. (2007). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів.* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ.

181. Іващенко, В. П., & Безкопильний, О. П. (2006). *Теорія і методика фізичного виховання.* Черкаси: ЦНТЕІ.

182. Іващенко, К. В. (2011). Визначення сутності поняття «педагогічна система». *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 15, 53–61.

183. Інструкція про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури. № 518/674. (2009).

184. Казібекова, В. Ф. (2017). Психологічні ресурси особистості: філософсько-психологічний зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 2 (1), 120–127.

185. Калініченко, Л., Смачило, В., Халіна, В., & Колмакова О. (2018). Компетентності майбутніх підприємців : вітчизняний досвід та європейські тренди формування. *Новий Колегіум*, 3, 57–61.

186. Карамішева, Н. В. (2002). *Логіка. Пізнання. Евристика.* Львів: Астролябія.

187. Каргаполов, Е. П. (1991). *Организационно-управленческие основы непрерывного физкультурного образования.* (Дисс. д-ра пед. наук). Государственный центральный ордена Ленина институт физической культуры, Москва.

188. Карпов, А. В., & Карпов, В. В. (1976). Об одном понятии, характеризующем надежность системы «человек-машина». В Б. В. Ломов (Ред.), *Проблемы инженерной психологии* (с. 122–135). Ярославль: ЯрГУ.

189. Карпов, А. В. (2003). Рефлексивность как психическое свойство и методики её диагностики. *Психологический журнал*, 24 (5), 45–57.

190. Карцовник, В. С. (1983). Разработка теоретических и методологических основ оценки эффективности деятельности человека (коллектива) в эргатических системах. *Надежность и быстроедействие человеко-машинных систем*, 5–11.

191. Карченкова, М. В. (2006). *Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.* (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ.

192. Киселев, Ю. Я. (1964). О подготовке тяжелоатлетов к непривычным условиям деятельности в соревнованиях. *Теория и практика физической культуры*, 7, 69–71.

193. Кісельова, А. А. (2015). Роль викладача в мотивації навчальної діяльності. *Одеський лінгвістичний вісник: науково-практичний журнал. Спеціальний випуск за матеріалами Всеукраїнського круглого столу «Українська мова (за професійним спрямуванням) у виші: формування мовних і комунікативних умінь студента»*, 41–49.

194. Климов, Е. А. (1993). *Развивающийся человек в мире профессий*. Обнинск: Принтер.

195. Климов, Е. А. (1996). *Психология профессионального самоопределения*. Ростов-на-Дону: Феникс.

196. Кобзар, Н. (2010). Поняття «компетентність», «компетенція» і «готовність до діяльності» в сучасній освітній парадигмі. *Науковий вісник Донбасу*, 3. Взято з <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN11/10knvsop.pdf>.

197. Ковалев, А. П. (1990). *Педагогические системы: оценка текущего состояния и управление*. Харьков: ХГУ.

198. Козловський, Ю. М., & Козловська, І. М. (2015). *Едукаційна інтегродологія*. Львів: Сполом.

199. Козырева, Е. И. (1999). Школа педагога-исследователя как условие развития педагогической культуры. *Методология и методика естественных наук*, 4, 24.

200. Колумбет, О. М., Димуцька, А. І., & Максимович, Н. Ю. (2011). Фізична підготовка студентів вищих навчальних закладів із професійним спрямуванням. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*, 91 (1), 215.

201. Кондрацкая, Г. Д. (2014). Психолого-педагогические проблемы процесса формирования коммуникативной компетентности будущего учителя физического воспитания. *Новый взгляд. Международный научный вестник*, 5, 43–51.

202. Коник, О. А. (1997). *Организация педагогической практики студентов педвуза в процессе профессиональной подготовки будущих учителей*. (Дисс. канд. пед. наук). Курганский государственный университет, Курган.

203. Конопкин, О. А. (1966). Зависимость скорости приема информации человеком от индивидуальной выраженности основных свойств нервной системы. В Б. М. Теплов (Ред.), *Вопросы профессиональной пригодности оперативного персонала энергосистем* (с. 195–218). Москва: Просвещение.

204. Конопкин, О. А. (1980). *Психологические механизмы регуляции деятельности*. Москва: Наука.
205. Конопкин, О. А. (1995). Психическая саморегуляция произвольной активности человека (структурно-функциональный аспект). *Вопросы психологии*, 1, 5–12.
206. Конох, А. П. (2004). Сутність та структура професійно-педагогічної компетентності як найвищого рівня педагогічної майстерності. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 12, 20–28.
207. Конюхов, Н. И. (1992). *Прикладные аспекты современной психологии: термины, законы, концепции, методы: справочное издание*. Москва: РАГС.
208. Коренберг, В. Б. (1970). *Надежность исполнения в гимнастике*. Москва: Физкультура и спорт.
209. Корнешук, В. В. (2010). *Теорія і практика формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса.
210. Косов, Б. Б. (1977). *Психологические вопросы надежности спортивной деятельности*. Материалы Международной научной конференции «Психическая надежность спортсменов высокого класса и методы ее совершенствования». Москва: Физкультура и спорт.
211. Костенко, Н. В., & Иванов, В. Ф. (2003). *Досвід контент-аналізу: моделі та практики*. Київ: Центр вільної преси.
212. Костюкевич, В. М., & Дяченко, А. А. (2017). Готовность студентов факультета физического воспитания и спорта к педагогической деятельности. *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2-4 (22), 64–66.
213. Котик, М. А. (1974). *Саморегуляция и надежность человека-оператора*. Талин: Валгус.
214. Котик, М. А. (1989). Некоторые психологические механизмы возникновения интереса в труде. *Вопросы психологии*, 6, 81–92.
215. Котик, М. А., & Емельянов, А. М. (1993). *Природа ошибок человека-оператора (на примерах управления транспортными средствами)*. Москва: Транспорт.
216. Кравець, Л. М. (2009). *Виховання саморефлексії у студентів вищих педагогічних навчальних закладів*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Луганськ.

217. Кремень, В. Г. (2013). Педагогічна синергетика: понятійно-категоріальний синтез. *Філософія освіти. Теорія і практика управління соціальними системами*, 3, 3–19.
218. Крук, В. М. (2011). Проблема личностной надежности специалиста в отечественных философских исследованиях. *Вестник МГОУ: серия психологические науки*, 4, 88–94.
219. Крутецкий, В. А. (1976). *Психология обучения и воспитания школьников: книга для учителей и классных руководителей*. Москва: Просвещение.
220. Круцевич, Т. Ю. (1999). *Методи дослідження індивідуального здоров'я дітей та підлітків у процесі фізичного виховання*. Київ: Олімпійська література.
221. Круцевич, Т. Ю. (2003). *Теория и методика физического воспитания : учебник для студ. вузов физ. воспитания и спорта* (Т. 1-2). Киев: Олимпийская литература.
222. Ксензова, Г. Ю. (1999). *Оценочная деятельность учителя*. Москва: Педагогическое общество России.
223. Кузікова, С. Б. (2012). Суб'єктність у контексті саморозвитку особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*, 1009 (49), 40–44.
224. Кузікова, С. Б. (2013). Саморозвиток особистості: суб'єктний підхід. *Психологія особистості*, 1, 77–86.
225. Кузнецова, О. В. (2013). Адаптивність особистості як чинник професійної надійності у представників екстремальних видів діяльності. *Наука і освіта*, 7, 243–247.
226. Кузьменко, А. Г. (2011). *Надежность узлов трения по прочности и износу*. Хмельницкий: ХНУ.
227. Кузьмина, Н. В. (1970). *Методы исследования педагогической деятельности*. Ленинград: ЛГУ.
228. Кузьмина, Н. В. (2002). *Методы системного педагогического исследования* (2-е изд.). Москва: Народное образование.
229. Кулюткин, Ю. Н. (1986). *Психология обучения взрослых*. Москва: Просвещение.
230. Кулюткин, Ю. Н., & Тарасов, С. В. (2001). Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*, 1, 6–7.
231. Курдюков, Б. Ф. (2004). *Теория и методология модернизации процесса профессиональной подготовки специалистов физической культуры в системе высшего образования*. (Дисс. д-ра пед. наук). Адыгейский государственный университет, Краснодар.

232. Куриленко, Н. В. (2014). Особистісно-діяльнісний підхід до організації процесу формування екологічної компетентності учнів основної школи. *Педагогіка, психологія і соціологія: збірник наукових трудов SWorld*, 17 (1), 56–64.
233. Курлянд, З. Н., Осипова, Т. Ю., & Гурін, Р. С. (2012). *Теорія і методика професійної освіти*. Київ: Знання.
234. Кусраева, И. М. (2009). Изменение учебной и профессиональной, мотивации студентов вуза в процессе профессионального обучения. *Вестник Бурятского государственного университета*, 5, 193–198.
235. Лаврін, Г. (2012). З досвіду проведення уроків фізичної культури Покиданцем Г. Г. *Теорія та методика фізичного виховання*, 4, 19–24.
236. Лантух, І. В. (2018). Роль особистісної надійності підприємця в забезпеченні ефективності його професійної діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 3 (3), 118–127.
237. Лапичак, І. Є. (2015). Інтегративні процеси в підготовці фахівців із фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Спортивна наука України*, 1, 19–25.
238. Ларисова, И. А. (2011). Педагогически комфортная среда как средство формирования творческой самореализации подростков во внеурочной деятельности. *Фундаментальные исследования*, 12, 493–497.
239. Леонов, И. Н. (2014). Толерантность к неопределенности как психологический феномен: история становления конструкта. *Вестник Удмуртского университета. Философия. Психология. Педагогика*, 4, 43–52.
240. Леонова, А. Б., & Медведев, В. И. (1981). *Функциональное состояние человека в трудовой деятельности*. Москва: МГУ.
241. Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность, сознание, личность*. Москва: Политиздат.
242. Лещенко, Г. А. (2016). *Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті*. (Дис. д-ра пед. наук). Класичний приватний університет, Запоріжжя.
243. Лещенко, Г. А. (2017). До питання професійної надійності майбутніх фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 52, 169–177.
244. Лигинчук, Г. Г. (2010). *Психология профессиональной деятельности*. Москва: Московский институт экономики менеджмента и права.
245. Линенко, А. (1995). *Педагогічна діяльність і готовність до неї*. Одеса: ОКФА.

246. Линець, М. М. (1997). *Основи методики розвитку рухових якостей*. Львів : Штабар.
247. Ложкин, Г. В., & Повякель, Н. И. (2003). *Практическая психология в системах «человек-техника»*. Київ: МАУП.
248. Ломов, Б. Ф. (1966). *Человек и техника* (2-е изд.). Москва: Советское радио.
249. Ломов, Б. Ф., & Сурков, Е. Н. (1980). *Антиципация в структуре деятельности*. Москва: Наука.
250. Ломов, Б. Ф. (1983). *Инженерная психология в военном деле*. Москва: Воениз-дат.
251. Ломов, Б. Ф. (1984). *Методологические и теоретические проблемы психологии*. Москва: Наука.
252. Ломов, Б. Ф., Забродин, Ю. М., & Зызыкин, В. Г. (1985). *Психологические проблемы деятельности в особых условиях*. Москва: Наука.
253. Ломов, Б. Ф., & Мясников, В. И. (1988). Медико-психологические аспекты профессиональной надежности космонавта. *Психологический журнал*, 9 (6), 8–17.
254. Лопатюк, О. В. (2016). Фізична та психофізіологічна підготовка як елемент педагогічної системи формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіатранспорті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 47, 118–124.
255. Лубышева, Л. И. (2003). Концепция модернизации процесса профессиональной подготовки специалистов по физической культуре и спорту (авторский проект). *Теория и практика физической культуры*, 12, 13–16.
256. Лукутин, А. А. (2007). *Формирование надежности выполнения приемов борьбы на занятиях по физической подготовке курсантов вузов МВД*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Марийский государственный педагогический институт им. Н. К. Крупской, Чебоксары.
257. Лях, В. И. (1990). Сенситивные периоды развития координационных способностей школьников. *Теория и практика физической культуры*, 9, 10–14.
258. Ляшенко, І. В. (2013). Формування професійної мотивації студентів до успішної фахової діяльності. *Народна освіта*, 1 (19). Взято з http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1076.
259. Ляшко, Л. П. (2014). «Навколишнє середовище»: моделі естетичної реконструкції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 3, 42–45.

260. Малинина, С. В. (2006). Показатель надежности спортсменов – основы соревновательной деятельности. *Научно-теоретический журнал «Ученые записки»*, 22, 32–37.

261. Ман, Ф., & Гошек, В. (1977). *Практические аспекты управления психической надежностью спортсмена в условиях тренировок и соревнований*. Материалы международной научной конференции «Психологическая надежность спортсменов высокого класса и методы ее совершенствования». Москва: Физкультура и спорт.

262. Мансуров, Р. С., & Суходольский, Г. В. (1983). *Надежность и быстродействие человеко-машинных систем*. Ростов-на-Дону: Ростовский университет.

263. Маракушин, А. И., Коновалов, В. В., & Юр'ев, С. О. (2013). Модель педагогічної діяльності викладача фізичної підготовки. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 3, 210–216.

264. Маркова, А. К., Матис, Т. А., & Орлов, А. Б. (1990). *Формирование мотивации учения*. Москва: Просвещение.

265. Матвеев, Л. П. (2003). *Теория и методика физической культуры. Введение в предмет: учебник для высших специальных физкультурных учебных заведений* (3-е изд.). Санкт-Петербург: Лань.

266. Матвійчук, Т. Ф. (2015). *Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, Вінниця.

267. Мацко, Л. А., & Прищак, М. Д. (2009). *Основи психології та педагогіки*. Вінниця: ВНТУ.

268. Марищук, В. Л., Блудов, Ю. М., Плахтиенко, В. А., & Серова, Л. К. (1984). *Методики психодиагностики в спорте*. Москва: Просвещение.

269. Мешков, Н. И. (1991). *Психолого-педагогические факторы академической успеваемости*. Москва: Московский университет.

270. Мещеряков, Б. Г., & Зинченко, В. П. (2004). *Большой психологический словарь*. Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК.

271. Милерян, Е. А. (1971). О надежности оператора в различных режимах работы. *Вопросы психологии*, 4, 51–81.

272. Милерян, Е. А. (1974). Эмоционально-волевые компоненты надежности оператора. В Е. А. Мильержан (Ред.), *Очерки психологии труда оператора* (с. 5–83). Москва: Наука.

273. Міщенко, М. С. (2016). Вплив самооцінки на рівень успішності професійної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 1 (6), 78–83.

274. Мороз, І. В., Степанюк, А. В., & Гончар, О. Д. (2006). *Загальна методика навчання біології*. Київ: Либідь.

275. Моросанова, В. И. (2001). *Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека*. Москва: Наука.

276. Мосейчук, Ю. Ю. (2018). *Теоретико-методологічні основи формування культури здоров'я у майбутніх учителів фізичної культури*. Чернівці: Місто, 2018.

277. Москаленко, Н., Ковров, Я., & Алфьоров, О. (2014). Підготовка спеціалістів з фізичної культури і спорту до інноваційної діяльності. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 2, 108-112.

278. Мунипов, В. М. (1980). *Эргономика в определениях*. Москва: ВНИИТЭ.

279. Мухіна, Г. В. (2016). Про деякі аспекти розвитку суб'єктності курсанта в умовах особистісно-орієнтованого навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 1. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrped_2016_1_7.

280. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи. № 1407. (2017).

281. Нагорна, Н. В. (2007). Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура*, 1-2 (11-12), 266–268.

282. *Надійність техніки. Терміни та визначення: ДСТУ 2860-94*. (1996). Київ: Державний стандарт України.

283. Назарова, О. Л. (2003). Новые информационные технологии в управлении качеством образовательного процесса в колледже. *Информатика и образование*, 11, 79–84.

284. Найн, А. Я. (1998). *Инновации в образовании*. Челябинск: ИПР МО РФ.

285. Небылицын, В. Д. (1961). К изучению надежности работы оператора в автоматизированных системах. *Вопросы психологии*, 6, 9–18.

286. Небылицын, В. Д. (1964а). Надежность работы оператора в сложной системе управления. В А. Н. Леонтьева, В. П. Зинченко, & Д. Ю. Панова (Ред.), *Инженерная психология* (с. 358–367). Москва: МГУ.

287. Небылицын, В. Д. (1964b). *Основные свойства нервной системы как фактор надежности человека – оператора*. Материалы XV международного психологического конгресса в Югославии. Москва: Наука.

288. Небытова, Л. А. (2004). *Психологическое сопровождение формирования надежности субъекта спортивной деятельности*. (Дисс. канд. психол. наук). Северо-Кавказский государственный технический университет, Ставрополь.
289. Нежинский, М. П. (1973). *Педагогическая система А. С. Макаренко*. Москва: Высшая школа.
290. Нерсесян, Л. С., & Конопкин, О. А. (1978). *Инженерная психология и проблема надежности машиниста*. Москва: Транспорт.
291. Никифоров, Г. С. (1977). *Самоконтроль как механизм надежности человека-оператора*. Ленинград: ЛГУ.
292. Никифоров, Г. С. (1996). *Надежность профессиональной деятельности*. Санкт-Петербург: СПбГУ.
293. Николаев, Ю. М. (1998). *Теоретико-методологические основы физической культуры в преддверии XXI века*. Санкт-Петербург: СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта.
294. Ничкало, Н. Г. (2001). Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1, 9–22.
295. Ніконець, А. В., & Михайловський, О. Б. (2017). Формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури під час педагогічної практики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 5К, 224–С.224-227.
296. Новак, В. О., Мостенська, Т. Л., & Ільєнко, О. В. (2013). *Організаційна поведінка*. Київ: Кондор-Видавництво.
297. Носко, М. О. (2003). *Теоретичні та методичні основи формування рухової функції у молоді під час занять фізичною культурою та спортом*. (Дисс. докт. пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.
298. Носко, М. О., Гаркуша, С. В., Воєділова, О. М., Разумейко, Н. С., & Багінська, О. В. (2018). Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до використання здоров'язберезувальних технологій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 156, 88–93.
299. Олійник, Т. С. (2006). *Реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі на перекладацькому відділенні факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Матеріали регіонального науково-практичного семінару «Професійні компетенції та компетентності вчителя». Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка.
300. Ольшевська, Я.О. (2013). *Суб'єктивний підхід у педагогічній взаємодії в системі відносин «викладач-студент»*. Єдність навчання і наукових досліджень –

головний принцип університету : збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

301. Омеляненко, В. Г. (1995). *Розвиток у старшокласників покликання до педагогічної спеціальності «Вчитель фізичної культури»*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ.

302. Омеляненко, В. Г. (2012). Інтеграція змісту дисциплін природничо-наукового циклу як умова формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*, 4, 97–102.

303. Омеляненко, О. (2015). Виховання дисциплінованості як основи спортивного тренування учнів. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*, 16, 210–217.

304. Онуфрієва, Л. А. (2014). Професійна самооцінка у професійному становленні особистості майбутніх фахівців соціономічних професій. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць К-ПНУ імені Івані Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 26, 456–467.

305. Осадчук, О. Л. (2007а). Модель професійної надійності педагога. *Высшее образование сегодня*, 5, 64–66.

306. Осадчук, О. Л. (2007б). *Професійна надійність педагога: теоретико-методологічний аналіз*. Омск: КАН.

307. Осадчук, О. Л. (2013). Взаємозв'язь професійної надійності і професіоналізму педагога. *Професійне образование в России и за рубежом: актуальные проблемы профессиональной педагогики*, 1 (9), 25–31.

308. Острейковский, В. А. (2003). *Теория надёжности*. Москва: Высшая школа.

309. Ошанин, Д. А. (1968). Психологическая система предметного действия. *Проблемы инженерной психологии*, 3, 3–11.

310. Павелків, Р. В. (2009). *Загальна психологія (3-тє вид.)*. Київ: Кондор.(832)

311. Павленко, В. В. (2015). Креативність учителя як чинник розвитку педагогічної творчості. В В. Є. Литньов, Н. Є. Колесник та Т. В. Наумчук (Ред.), *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти* (с. 145–150). Житомир: ЖДУ ім. І. Франка.

312. Павленко, В. О., & Павленко, Т. В. (2018). Характеристика нетрадиційних видів фізичних вправ і спорту для самостійних занять студентів закладів вищої освіти. *Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту*, 2, 168–174.

313. Павлов, С. Н. (1999). *Организационно-педагогические условия формирования общественного мнения органами местного самоуправления*.

(Автореф. дисс. канд. пед. наук). Магнитогорский государственный педагогический институт, Магнитогорск.

314. Павлюк, О. С. (2015). *Педагогічна технологія самовдосконалення викладачів фізичного виховання у процесі професійної діяльності*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Хмельницький національний університет, Хмельницький.

315. Палій, А. А. (2010). *Диференціальна психологія*. Київ: Академвидав.

316. Панасенко, Е. А. (2011). Експеримент у системі методів наукового дослідження в історико-педагогічній думці радянської доби. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*, 8 (2), 209–215.

317. Пангелова, Н. Є., Іванова, Л. І., & Козіна, Ж. Л. (2017). *Проект стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня освіти. Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, предметна спеціалізація 014.11 Середня освіта (Фізична культура)*. Взято з <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-radaministerstva/proekti-standartiv-vishhoi-osviti.html>.

318. Панов, В. И. (2007). *Психодидактика образовательных систем: теория и практика*. Санкт-Петербург: Питер.

319. Переверзева, С., & Марчик, В. (2017). Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного саморозвитку в процесі позааудиторної роботи. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 1 (50), 56–66.

320. Перовский, Е. И. (1960). *Проверка знаний учащихся в средней школе*. Москва: АПН РСФСР.

321. Петров, А. О. (2014). Формування здоров'язберезувальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 1, 203–207.

322. Петровская, Л. А. (1989). *Компетентность в общении: социально-психологический тренинг*. Москва: Московский университет.

323. Петрук, Н. К., Гапченко, О. В., & Левченко, А. В. (2018). *Філософія науки*. Хмельницький: ХНУ.

324. Петунин, О. В. (1980). *Формирование профессионального мастерства учителя физкультуры*. Москва: Просвещение.

325. Пеліхов, Є. Ф., Іванова, О. А., & Сумець, О. М. (2009). *Економіка сучасного підприємства*. Київ: Хай Тек Прес.

326. Пископель, А. А. (1995). *Историко-методологический анализ концепции надежности социо-технических систем*. (Дисс. д-ра филос. наук). Московский государственный университет, Москва.

327. Підласий, І. П. (2000). Ідеали українського виховання. *Рідна школа*, 2, 3–7.

328. Пільова, С. Г. (2011). *Формування організаційної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», Одеса.

329. Платонов, В. Н. (1990). Актуальные проблемы высшей школы и пути перестройки физкультурного образования. *Теория и практика физической культуры*, 4, 5–10.

330. Плахтиенко, В. А., & Блудов, Ю. М. (1983). *Надежность в спорте*. Москва: Физкультура и спорт.

331. Подласый, И. П. (1996). *Педагогика*. Москва: Просвещение.

332. Подоляк, Л. Г., & Юрченко, В. І. (2006). *Психологія вищої школи*. Київ: Філ-студія.

333. Пометун, О. І. (2007). Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*, 6, 3–12.

334. Пономаренко, В. А. (1986). Этапы развития проблемы безопасности полетов в авиационной медицине. *Космическая биология и авиакосмическая медицина*, 3, 12–19.

335. Поярков, С. Ю. (1997). *Педагогические условия формирования профессиональной надежности правоохранительной деятельности сотрудников ОВД*. Материалы международной научнопрактической конференции «Социальноправовые и психологические основы деятельности органов внутренних дел и внутренних войск МВД России: проблемы теории и практики». Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская академия МВД России.

336. Прищак, М. Д., & Лесько, О. Й. (2013). *Психологія управління в організації*. Вінниця: ВНТУ.

337. Про вищу освіту. № 37-38. (2014).

338. Про Державний стандарт базової і повної середньої освіти. № 24. (2004).

339. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»). № 896. (1993).

340. Про Державну цільову соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року. № 115. (2017).

341. Про загальну середню освіту. № 28. (1999).

342. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти. № 1176 (2013).

343. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти. №1187. (2015).

344. Про затвердження порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України. № 1050. (2015).

345. Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня. № 409. (2012).
346. Про Національну доктрину розвитку освіти. № 347. (2002).
347. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту. № 1148/2004. (2004).
348. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація». № 42/2016. (2016).
349. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. №344/2013. (2013).
350. Про освіту. № 2145-19. (2017).
351. Прошкін, В. В. (2015). Педагогічна система як предмет наукового дослідження. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 4, 7–12.
352. Прядеин, В. П. (2013). *Психодиагностика личности: избранные психологические методы и тесты*. Сургут: РИО СурГПУ.
353. Пушкин, В. Г. (1971). О морально-психологической надежности личности. *Социальная психология и философия*, 1, 164–176.
354. Радул, В. В. (2011). Розвиток ідей Макаренка А. С. стосовно середовища життєдіяльності особистості. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*, 8 (1), 8–15.
355. Реан, А. А., Бордовская, Н. В., & Розум, С. И. (2004). *Психология и педагогика*. Санкт-Петербург: Питер.
356. Рева, А. О. (2009). *Роль особистості викладача в навчально-виховному процесі*. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Простір і час сучасної науки». Взято з <http://intkonf.org/rev-a-o-rol-osobistosti-vikladacha-v-navchalno-vihovnomu-protsesi/>.
357. Ржаницын, А. Р. (1982). *Строительная механика*. Москва: Высшая школа.
358. Розенберг, В. (2012). Как найти достойный выход. *Psychologies*, 72, 124.
359. Ромакін, В. В. (2006). *Комп'ютерний аналіз даних*. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили.
360. Романишина, Л. М. (2012). Підготовка майбутніх учителів до проведення педагогічної практики в умовах кредитно-модульної технології навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 3. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_3_22.
361. Романов, Д. А. (2014). Профессиональная надёжность педагога. *Наука. Техника. Технологии*, 2, 83–87.

362. Рубінштейн, С. Л. (1986). Принцип творчої самодіяльності. *Питання психології*, 4, 101–108.

363. Рубинштейн, С. Л. (2002). *Основы общей психологии* (2-е изд.). Санкт-Петербург: Питер.

364. Рубцов, В. В. (2002). *Проектирование развивающей образовательной среды школы*. Москва: МГППУ.

365. Ружицкий, В. А. (2013). Сутність і види професійних умінь учителів образотворчого мистецтва. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*, 3(21). Взято з http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=373.

366. Рыбников, В. Ю. (2000). *Психологическое прогнозирование надежности деятельности специалистов экстремального профиля*. (Дисс. д-ра психол. наук). Санкт-Петербургский университет МВД России, Санкт-Петербург.

367. Сакалюк, О. О. (2016). Модель формування готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в сучасних умовах. *Наука і освіта*, 6, 107–111.

368. Сарычев, С. В. (2006). *Из истории исследования надежности в отечественной психологии*. Материалы международной конференции по истории психологии «IV Московские встречи». Книга «История отечественной и мировой психологической мысли: постигая прошлое, понимать настоящее, предвидеть будущее». Москва: Институт психологии РАН.

369. Сарычев, С. В., & Чернышев, А. С. (2000). *Социально-психологические аспекты надёжности группы в напряженных ситуациях совместной деятельности*. Курск: КГПУ.

370. Сверчков, А. В. (2009). Организационно-педагогические условия формирования профессионально-педагогической культуры будущих спортивных педагогов. *Молодой ученый*, 4, 279–282.

371. Северина, Л. В. (2004). *Субъективные детерминанты функциональной надежности деятельности операторов энергосистем*. (Автореф. дисс. канд. психол. наук). Ярославский государственный университет, Ярославль.

372. Селиванов, В. И. (1986). Дискуссионные вопросы психологии воли. *Психологический журнал*, 7 (6), 110–120.

373. Селиванов, В. И. (1992). *Избранные психологические произведения: воля, её развитие и воспитание*. Рязань: Издательство Рязанского государственного педагогического института.

374. Семиченко, В. А. (2001). Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів. *Післядипломна освіта в Україні*, 1, 54–56.

375. Сергеев, С. Ф. (2006). Иммерсивность, присутствие и интерактивность в обучающих средах. *Школьные технологии*, 6, 36–42.

376. Сергєєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., & Пасєка, О. В. (2012a). *Загальна психологія*. Київ: Центр учбової літератури.
377. Сергєєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., & Пасєка, О. В. (2012b). *Педагогічна психологія*. Київ: Центр учбової літератури.
378. Сердюк, Т. В. (2009). Розвиток рефлексивних здібностей студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації засобами інтерактивного навчання. *Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2, 136–139.
379. Силин, В. И. (1979). *Психологическая подготовка: гимнастика в трех измерениях*. Москва: Физкультура и спорт.
380. Сисоєва, С. О. (1998). *Педагогічна творчість*. Київ: Каравела.
381. Слостенин, В. А. (1976). *Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки*. Москва: Просвещение.
382. Слостенин, В. А., Исаев, И. Ф., Мищенко, А. И., & Шиянов, Е. Н. (1997). *Педагогіка*. Москва: Школа-Пресс.
383. Смирнов, Б. А. (1986). Надежность оператора и системы «человек – машина». В Ломов, Б. Ф. (Ред.), *Основы инженерной психологии* (с. 324–346). Москва: Высшая школа.
384. Смирнов, Ю. И., & Зулаев, И. И. (1996). Надёжность в спорте: исходные понятия и основные показатели. *Теория и практика физической культуры*, 4, 26.
385. Солтик, О. О. (2004). Інформаційна модель діяльності викладача фізичного виховання. *Молода спортивна наука України*, 8 (4), 321–324.
386. Солтик, О. О. (2007). *Спортивна метрологія: методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.
387. Солтик, О. О. (2008a). *Біомеханіка: методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.
388. Солтик, О. О. (2008b). *Визначення форми огорожі спортивного майданчику для міні-футболу*. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю кафедри здоров'я людини та фізичного виховання, «Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання, спорту та фізичної реабілітації». Хмельницький: ХНУ.
389. Солтик, О. О. (2010). *Спортивна морфологія: методичні вказівки до лабораторних робіт для студентів напряму підготовки «Здоров'я людини»*. Хмельницький: ХНУ.

390. Солтик, О. О. (2012а). Визначення надійності професійної діяльності викладача фізичного виховання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 29, 468–473.

391. Солтик, О. О. (2012b). Психологічні особливості зменшення травматизму у професійній діяльності викладача фізичного виховання. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, 62, 223–226.

392. Солтик, О. О. (2013а). Визначення педагогічного середовища викладача фізичного виховання. *Професійне становлення особистості*, 1, 158–163.

393. Солтик, О. О. (2013b). *Концепція дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців». Хмельницький: ХНУ.

394. Солтик, О. О. (2014а). *Визначення критеріїв професійної надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України». Київ: НАУ.

395. Солтик, О. О. (2014b). *Забезпечення надійності викладача як передумова ефективного здійснення фізичного виховання студентів*. Матеріали другого регіонального науково-практичного семінару, приуроченого 65-й річниці створення кафедри фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету, «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді». Тернопіль: ТАЙП.

396. Солтик, О. О. (2014c). Періодизація професійного становлення суб'єкта педагогічної діяльності у сфері фізичної культури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 39, 444–448.

397. Солтык, А. А. (2014). Психология профессиональной надежности преподавателя физического воспитания: стратегия и пути ее реализации. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта*, 1 (107), 162–167.

398. Солтик, О. О. (2015а). Безпомилковість, як показник надійності викладача фізичного виховання. *Професійне становлення особистості*, 4, 235–241.

399. Солтик, О. О. (2015b). *Визначення ефективності діяльності як одного із показників надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук». Львів: Львівська педагогічна спільнота.

400. Солтик, О. О. (2015с). Контент-аналітичне дослідження критеріїв надійності викладача фізичного виховання. *Вісник Національного університету оборони України*, 3 (46), 285–289.

401. Солтик, О. О. (2015d). *Напрями дослідження надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні». Львів: Львівська педагогічна спільнота.

402. Солтик, О. О. (2016a). Аналіз теоретичних підходів до проблеми надійності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 1 (3), 220–228.

403. Солтик, О. О. (2016b). Особливості професійної діяльності викладача фізичного виховання вищої школи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*, 1 (5), 159–164.

404. Солтик, О. О. (2016с). Сучасні уявлення про надійність суб'єкта праці. *Вісник ХДУ. Серія: психологічні науки*, 1 (1), 106–110.

405. Солтик, О. О. (2017a). Актуальна і потенційна надійність вчителя фізичної культури у часовому вимірі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_20.

406. Солтик, О. О. (2017b). Визначення зв'язку між індивідуальними якостями вчителя фізичної культури і показниками його професійної надійності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 3, 235–241.

407. Солтик, О. (2017с). Визначення й обґрунтування компонентів, критеріїв та показників професійної надійності вчителя фізичної культури. *Обрії*, 2 (45), 74–80.

408. Солтик, О. О. (2017d). Вплив умов професійно-педагогічного середовища на показники професійної надійності вчителя фізичної культури. *Вісник Черкаського університету: педагогічні науки*, 15, 110–116.

409. Солтик, О. О. (2017е). Обґрунтування педагогічної системи формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 4 (11), 404–414.

410. Солтик, О. О. (2017f). *Професійна активність – складова надійності вчителя фізичної культури*. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи». Хмельницький: ХНУ.

411. Солтик, О. О. (2017g). Роль педагогічної практики у процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 5. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_5_20.

412. Солтик, О. О. (2017h). Структурно-функціональна модель актуальної надійності вчителя фізичної культури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1 (2), 274–285.

413. Солтик, О. О. (2017i). *Теоретико-методологічні основи дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання (філософський рівень)*. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців». Хмельницький: ХНУ.

414. Солтик, О. О. (2018a). Обґрунтування методики формування надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Науковий часопис. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 3К (97) 18, 530–534.

415. Солтик, О. О. (2018b). Обґрунтування моделі професійно надійного вчителя фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. Взято з https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_4_2018_pdn.pdf.

416. Солтик, О. О. (2018c). Проблема професійної надійності фахівця у науковому дискурсі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, 397–401.

417. Солтик, О. О. (2018d). *Професійна надійність вчителя фізичної культури: методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Середня освіта (фізична культура)»*. Хмельницький: ХНУ.

418. Солтик, О. О. (2018e). Роль мотивації у формуванні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 3 (14), 510–523.

419. Солтик, О. О. (2018f). Роль науково-педагогічних працівників у процесі формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 3 (2), 309–314.

420. Солтик, О. О. (2018g). Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на основі збільшення арсеналу фізичних вправ. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1 (12), 296–308.

421. Солтик, О. О. (2018h). *Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури: теорія і практика*. Хмельницький: ХНУ.
422. Солтик, О. О. (2018i). Формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Молодь і ринок*, 11 (166), 51–55.
423. Солтик, О. О., Павлюк, О. Є., & Савченко, Р. Є. (2005). *Структура залікових кредитів у групах загально-фізичної підготовки студентів Хмельницького національного університету*. Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Проблеми фізичного виховання студентів». Дніпропетровськ: ДНУ.
424. Солтик, О. О., Юглічек, Л. С., Базильчук, О. В., & Павлюк, Є. О. (2005). *Біологія і фізична культура: збірник тестів та завдань для абітурієнтів*. Хмельницький: ХНУ.
425. Солтик, О. О., Павлюк, Є. О., & Павлюк, О. С. (2007). *Основи методики фізичного тренування: методичні вказівки для студентів груп загально фізичної підготовки та спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.
426. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2011a). Визначення кореляційних взаємозв'язків педагогічних тестів загальної фізичної підготовки за комплексом показників, що характеризують морфологічні та функціональні можливості каноїстів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 9, 117–123.
427. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2011b). Дослідження ефективності застосування комплексу педагогічних тхімічестів для орієнтації каноїстів на різні змагальні дистанції. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 23–25.
428. Солтик, О. О., & Вешко, В. І. (2012). *Визначення помилок у діяльності викладача фізичного виховання*. Матеріали практичної конференції, присвяченої Року спорту та здорового способу життя і 50-річчю Хмельницького національного університету, «Здоров'я, фізичне виховання і спорт в умовах сьогодення». Хмельницький: ХНУ.
429. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2012). Визначення особливостей формування постави спортсменок, які займаються веслуванням на байдарках. *Молода спортивна наука України*, 16 (4), 167–171.
430. Солтик, О. О., Ложкін, Г. В., & Волянчук, Н. Ю. (2013). *Психологія праці*. Хмельницький: ХНУ.
431. Солтык, А. А., & Ложкин, Г. В. (2013). *Стратегия исследования профессиональной надежности субъекта спортивно-педагогической деятельности*. Матеріали Международной научно-практической конференции психологов спорта и физической культуры «Рудиковские чтения – 2013».

посвященной 120-летию со дня рождения Петра Антоновича Рудика. Москва: Российский государственный университет физической культуры, спорта, молодежи и туризма (ГЦОЛИФК).

432. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2015). *Спортивні споруди: методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

433. Солтик, О. О., & Хіміч, В. Л. (2015). Проблема комфортності на заняттях з фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 1, 149–156.

434. Солтик, О. О., Базильчук, В. Б., Базильчук, О. В., & Дутчак, Ю. В. (2018). *SPA-технології*. Хмельницький: Монускрипт.

435. Солтик, О. О., & Плахтій, П. Д. (2018). *Фізіологічні основи рухової активності*. Хмельницький: ХНУ.

436. Степанченко, Н. І. (2016). *Система професійної підготовки учителів фізичного виховання*. Львів: Піраміда.

437. Степанченко, Н. І. (2017). *Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах*. (Дис. д-ра пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, Вінниця.

438. Столяренко, Л. Д., & Столяренко, В. Е. (2015). *Психологія і педагогіка: учебник для академического бакалавриата* (4-е изд.). Москва: Юрайт.

439. Столярчук, Е. А., Августова, Л. И., & Загашев, И. О. (2010). *Психологическое обеспечение профессиональной деятельности: теория и практика*. Санкт-Петербург: Речь.

440. Столярчук, О. А. (2017). Динаміка професійної самооцінки майбутніх фахівців. *Психологія і особистість*, 2 (12), 292–301.

441. Стрелецкий, Н. С. (1947). *Основы статистического учета коэффициента запаса прочности конструкций*. Москва: Стройиздат.

442. Стрельник, О. Н. (2008). *Философия*. Москва: Юрайт-Издат.

443. Стрига, Е. В. (2013). Ролі викладача вищого навчального закладу. *Наука і освіта*, 5, 48–50.

444. Сухов, С. Н. (1977). *Методологические вопросы исследования надежности систем «человек военная техника»*. (Автореф. дис. канд. филос. наук). Московский государственный университет, Москва.

445. Сухомлинський, В. О. (1977). *Вибрані твори* (Т. 1-5). Київ: Радянська школа.

446. Сущенко, Л. П. (2003). *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих*

навчальних закладах. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ.

447. Тверезовська, Н. Т., & Філіппова, Л. М. (2009). Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*, 3, 90–92.

448. Тест-опросник А. В. Зверькова и Е. В. Эйдмана «Исследование волевой саморегуляции». (2018). Взято с <http://psylist.net/praktikum/00417.htm>.

449. Тимошенко, О. В. (2009). *Теоретико-методологічні засади оптимізації професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ.

450. Тимошенко, С. П., Симонов, Б. М., & Горошко, В. Н. (2015). *Основы теории надежности: учебник и практикум для академического бакалавриата*. Москва: Юрайт.

451. Токарева, Н. М. (2014). Теоретичний аналіз проблеми моделювання особистісних конструктів у парадигмі когнітивно-соціальної персонології. *Наука і освіта*, 1, 55–60.

452. Томенко, О. А., & Чередніченко С. В. (2013). Уявлення та асоціації майбутніх вчителів стосовно основних понять сфери фізичної культури і спорту. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 5, 73–76.

453. Топузов, О. (2014). Педагогічна прогностика: теоретико-методична основа прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики. *Рідна школа*, 7, 32–37.

454. Третько, В. В. (2014). *Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародних відносин в системі університетської освіти Великої Британії*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, Вінниця.

455. Туровер, Я. М. (1935). *Основные вопросы надежности электрических систем*. Материалы I-го Всесоюзного совещания по эксплуатации энергоснабжающих систем. Москва: ОНТИ.

456. Уакиев, В. С. (1991). *Проблемы формирования социальной надежности советских военных специалистов в условиях НТР*. (Автореф. дис. канд. филос. наук). Военно-политическая академия, Москва.

457. Уйсімбаєва, Н. В. (2013). Вплив педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього педагога. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 121 (2), 271–275.

458. Фіцула, М. М. (2005). *Вступ до педагогічної професії* (3-тє вид.). Тернопіль: Навчальна книга.
459. Фіцула, М. М. (2006). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Академвидав.
460. Хакен, Г. (1980). *Синергетика*. Москва: Мир.
461. Хаккер, В. (1985). *Психология труда и инженерная психология: психологическая структура и регуляция различных видов деятельности*. Москва: Машиностроение.
462. Хекхаузен, Х. (2001). *Психология мотивации достижения*. Санкт-Петербург: Смысл.
463. Хоциалов, Н. Ф. (1929). Запасы прочности. *Строительная промышленность*, 10, 840–844.
464. Худадов, Н. А. (1979). Психологические факторы надежности спортсмена. В А. В. Родионов (Ред.), *Психология спорта высших достижений* (с. 122–125). Москва: Физкультура и спорт.
465. Цзыпу, В. (2000). *Содержание и формы физического воспитания в вузах Китайской Народной Республики*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Российская государственная академия физической культуры, Москва.
466. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації». № 963/98. (1998).
467. Цьось, А. В. (1994). *Диференційований підхід у процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ.
468. Чебыкин, А. Я. (1982). Проблемы эмоциональной регуляции учебно-познавательной деятельности учащихся. *Вопросы психологии*, 6, 31–39.
469. Чепуренко, Я. О. (2013). *Навчально-методичний комплекс як вид навчального видання* : Матеріали науково-звітної конференції викладачів кафедри журналістики Інституту української філології та літературної творчості ім. А. Малишка НПУ ім. М.П. Драгоманова «Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій». Київ : Ореол-сервіс.
470. Червінська, Л. П. (2009). *Економіка праці*. Київ: Центр учбової літератури.
471. Чернець, В. С. (2011). *Конспект лекцій з дисципліни «Надійність і діагностика електрообладнання освітлювальних систем» (для студентів 5 курсу денної і заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліст, магістр спеціальності «Світлотехніка і джерела світла»)*. Харків: ХНАМГ.
472. Черниш, Н. Й. (2003). *Соціологія*. Львів: Кальварія.
473. Чернышев, В. Н., & Двинин, А. П. (1997). *Человек и персонал в управлении*. Санкт-Петербург: Энергоатомиздат.

474. Черняк, Ю. И. (1970). *Анализ и синтез систем в экономике*. Москва: Экономика.
475. Черняков, В. В. (2011). Формування професійної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій. *Проблеми фізичного виховання і спорту*, 2, 131–133.
476. Чесноков, А. В., & Баранова, Н. И. (2007). Акмеологические аспекты в процессе профессиональной подготовки педагогов физической культуры. *Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: Педагогика (Физическая культура и спорт)*, 5 (68), 40–42.
477. Шабанова, Ю. О. (2014). *Системний підхід у вищій школі: підручник для студентів магістратури*. Донецьк: НГУ.
478. Шадриков, В. Д. (1982). *Проблемы системогенеза профессиональной деятельности*. Москва: Наука.
479. Шадриков, В. Д. (1994). *Деятельность и способности*. Москва: Логос.
480. Шалар, О. Г. (2015). *Практикум з педагогіки фізичного виховання*. Херсон: Вишемирський В. С.
481. Шаповалов, П. Я., Сулкарнаева, Г. А., & Ряхина, Н. А. (2013). *Гигиена лечебно-профилактических организаций*. Тюмень: Принтмастер.
482. Шаповалова, І. В. (2015). Фактори розвитку творчої індивідуальності майбутніх учителів фізичної культури в процесі підготовки до професійного самовдосконалення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 40, 345–351.
483. Шарков, Ф. И. (2003). *Основы теории коммуникации*. Москва: Перспектива.
484. Шевченко, А. (2013). Зміст педагогічних компонентів готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 123 (2), 376–380.
485. Шимоліна, О. В. (2008). Філософська антропологія як загальнонаукова методологія. *Філософські науки*, 2, 79–83.
486. Шинкарук, В. І. (1986). *Філософський словник* (2 вид.). Київ: Головна редакція УРЕ.
487. Шинкарук, В. І., Бистрицький, Є. К., & Булатов, М. О. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.
488. Шиян, Б. (2001). Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття. *Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні*, 2, 371–377.
489. Шиян, Б. М. (2003). *Теорія і методика фізичного виховання школярів*. Частина 2. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

490. Шиянов, Е. Н., & Котова, И. Б. (1999). *Развитие личности в обучении*. Москва: Академия.
491. Шкретій, Ю. М. (1996). *Стан та напрямки удосконалення системи підготовки кадрів для фізичного виховання і спорту*. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні». Київ–Луцьк : Веже.
492. Шулдик, Г. О., & Шулдик, В. І. (2000). *Педагогічна практика*. Київ: Науковий світ.
493. Щепланов, В. Ю., & Бобров, А. Ф. (1990). Надежность деятельности человека в автоматизированных системах и ее количественная оценка. *Психологический журнал*, 3, 60–69.
494. Щерба, С. П., Щедрін, В. К., & Заглада, О. А. (2004). *Філософія*. Київ: МАУП.
495. Щербаков, А. (1980). Психолого-педагогическая подготовка учителя - воспитателя и пути ее оптимизации в высшей школе. *Проблемы совершенствования системы психолого-педагогической подготовки учителя*, 76–83.
496. Щурин, К. В. (2002). Проблема надежности в философском аспекте. *Credo New*, 4, 112–124.
497. Юдин, В. В. (1995). *Социальная надежность кадров Вооруженных сил как фактор военной безопасности страны*. (Автореф. дисс. канд. филос. наук). Военный университет, Москва.
498. Юдин, Э. Г. (1978). *Системный подход и принцип деятельности*. Москва: Наука.
499. Юринець, О. О. (2009). Відповідальність в структурі особистості вчителя. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*, 404–411.
500. Юринець, О. О. (2010). *Формування педагогічної відповідальності у студентів педколеджу*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Класичний приватний університет, Запоріжжя.
501. Ягупов, В. В. (2002). *Педагогіка*. Київ: Либідь.
502. Яковлев, Е. В., & Яковлева, Н. О. (2006). *Педагогическая концепция: методологические аспекты построения*. Москва: ВЛАДОС.
503. Якунин, В. А. (1986). *Психология управления учебно-познавательной деятельностью студентов*. Ленинград: ЛГУ им. А. А. Жданова.
504. Яровенко, Т. С. (2012). *Види інновацій в освіті та їх класифікація*. Взято з http://www.vestnikdnu.com.ua/arc_hive/201264/yarovenko.html.
505. Ясвин, В. А. (2001). *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. Москва: Смысл.

ДОДАТКИ

Додаток А

Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Апатія: психічний стан людини, який спричинений переважною, важкими переживаннями або хворобою та який супроводжується індиферентністю, байдужістю, відсутністю інтересу до навколишніх явищ і подій, слабкістю, знесиленістю.

Безвідмовність: властивість суб'єкта виконувати потрібні функції в певних умовах протягом заданого інтервалу часу чи наробітку.

Безпорадність: морально-психологічна риса окремих людей, що характеризується їх нездатністю або невмінням керувати своєю свідомістю і поведінкою, а це призводить до неможливості досягти успіхів у діяльності.

Безсилля – негативний стан людини, що характеризується неможливістю, нездатністю або невмінням виконати певну роботу, задовольнити певну власну потребу.

Відмова: подія, яка полягає у втраті суб'єктом здатності виконувати потрібну функцію, тобто у порушенні працездатного стану суб'єкта.

Готовність: властивість суб'єкта, бути здатним виконувати потрібні функції, в заданих умовах у будь-який час чи протягом заданого інтервалу часу за умови забезпечення необхідними зовнішніми ресурсами.

Надійність: властивість суб'єкта зберігати у часі в установлених межах значення всіх параметрів, які характеризують здатність виконувати потрібні функції в заданих режимах та умовах праці.

Непрацездатний стан (непрацездатність): стан суб'єкта, за яким він нездатний виконувати хоч би одну з потрібних функцій.

Паніка: відчуття страху, розгубленості, невпевненості індивіда або соціальної групи.

Пасивність: бездіяльність, байдужість, стан духовної інертності, млявості.

Повна відмова: відмова, що призводить до повної неспроможності суб'єкта виконувати жодну з потрібних функцій.

Показник надійності: кількісна характеристика однієї чи декількох із тих властивостей, які в сукупності складають надійність суб'єкта.

Помилка: оцінка логічного твердження або висновок про щось, яке невірне, хибне.

Працездатний стан (працездатність): стан суб'єкта, який характеризується його здатністю виконувати усі потрібні функції.

Часткова відмова: відмова, що призводить до неспроможності суб'єкта виконувати частину з потрібних функцій.

Установка: стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Додаток Б

Визначення терміну «Професійна надійність»

Автори	Визначення
М. Котик, О. Ємельянов	Здатність зберігати нормальний стан життєдіяльності і витримувати технічні параметри управління системою «людина – машина» при виконанні усіх покладених на нею функціональних обов'язків, із дотриманням заданого режиму роботи протягом певного проміжку часу і у відповідних умовах
В. Щєбланов, О. Бобров	Здатність людини виконувати поставлені перед нею функції із заданою якістю, при цьому зберігаючи значення психофізіологічної «ціни» діяльності в допустимих межах.
В. Карцовник	Здатність безвідмовно виконувати діяльність упродовж певного часу при заданих умовах.
А. Леонова, В. Медведєв	Вірогідність виконання поставленого завдання із допустимою точністю протягом певного проміжку часу при збереженні параметрів функціонування в заданих межах.
Д. Мейстер	Вірогідність того, що поставлене завдання буде виконано на будь-якому заданому рівні роботи, стадії функціонування системи упродовж визначеного проміжку часу.
А. Суєйн, Х. Гутман	Вірогідність того, що людина виконає вірно певні, обумовлені системою, дії за означений проміжок часу і не допустить жодної сторонньої дії, що матиме шкідливий вплив на систему.
А. Губінський	Здібність зберігати стійкість виробничих процесів.
Є. Мілерян	Здатність людини зберігати оптимальні параметри праці в екстремальних режимах роботи. Стан працездатності, при якому людина забезпечує точне, ефективне, безпомилкове, оптимальне, вчасне та успішне виконання усіх доручених їй функцій, як в оптимальних так і екстремальних режимах праці.
А. Войтенко, В. Пономаренко	Вірогідність збереження сталості професійної діяльності в варіативних умовах.

В. Заставенко	Компетентність в обраній спеціальності, прагнення до самовдосконалення, ініціативність і винахідливість, різнобічний професійний розвиток, міцне здоров'я, дотримання норм техніки безпеки, прагнення до підтримання порядку і дисципліни, розважливості і холоднокривності, здатність зберігати таємниці тощо.
А. Крилов	Інтегральна системну якість, що відображає властивість людини виконувати функції у відповідності з вимогами професії
Г. Ложкін, Н. Повякель	Сукупна професійна якість, що є властивістю системи (чи її окремих частин), яка визначається через категорію станів, а стан оцінюється тим, наскільки в певний момент людина чи система управління відповідають вимогам до них».
Г. Лещенко	Сукупна властивість суб'єкта, що характеризує його здатність продуктивно, якісно, з оптимальними енергетичними та часовими витратами вирішувати актуальні професійні завдання в заданих умовах діяльності, вдосконалюючи свою професійну компетентність і середовище професійної діяльності відповідно до суспільних і особистісних потреб.
С. Поярков	Інтегральна якість особистості, на яку має вплив суб'єктивний досвід, професійно значимі властивості та професійна мотивація співробітників.
Є. Гаркавцев	Складне, інтегративне особистісне утворення, яке пов'язане із ефективним виконанням діяльності, переважно в екстремальних умовах.
І. Газда	Безпомилкове і своєчасне виконання дій з «нормальним, здоровим функціонуванням різних підсистем організму і психіки людини»
О. Лопатюк	Феномен, що на суб'єктивному рівні виявляється як інтегративна якість фахівця досягати стабільних позитивних результатів професійної діяльності у звичайних та особливих умовах.
Н. Гординя	Спроможність фахівця виконувати професійні завдання на встановленому рівні якості протягом визначеного часу та в

	ситуаціях можливих ускладнень.
В. Корнещук	Особлива інтегрована якість, що виявляється у стабільності позитивних результатів професійної діяльності в системі «людина – людина» й зумовлюється його особистісними характеристиками»
Л. Вознюк	Здатність вирішувати проблеми як ситуативного, так і стратегічного характеру, приймати правильні управлінські рішення.
О. Осадчук	Інтегративна властивість, що відображає єдність особистісних, суб'єктних і індивідних властивостей, які забезпечують збереження якості реалізації педагогічних функцій у змінних умовах за допомогою механізму саморегуляції.
Д. Романов	Стійкість, резистентність до емоційного вигорання та інших негативних чинників, які впливають на професійну діяльність.
Ю. Афонькіна	Здатність діяти під впливом різних перешкод, при цьому зберігаючи високу якість досягнень та цілісність та гармонійність свого внутрішнього світу.
В. Сластьонін	Здатність педагога здійснювати вибір форм і методів навчання у відповідності з його цілями, вчасно приймати міри, з тим, щоб поставлені цілі було досягнуто.
С. Shon	Здатність педагога послідовно виконувати професійні обов'язки; пунктуально і відповідально вести роботу із документами, обов'язками та завданнями, рідко спізнюватися або бути відсутнім у школі.
Brian Gatens	Впевненість у своїх думках, а також власних діях, сталість власних переконань.
T. Ling, Z. Pihie, S. Asimirin	Здатність учителя більш успішно і ефективно навчати учнів.
S. Johnson	Точність і правильність виставлення учителем оцінок.
C. Parkes,	Зміцнення довіри до оцінок вчителя, забезпечення якості

S. Maughan	вчительських рішень, розробка ефективних моделей оцінювання на різних етапах освіти.
S. Berkson, J. Espinola, K. Corso, H. Cabral, R. Gowan, V. Chomitz	Здатність учителя забезпечувати точність і якість вимірювань показників будови тіла учнів зросту і маси тіла.

Додаток В

АНКЕТА

Інструкція. Професійна діяльність вчителя (викладача) фізичної культури пов'язана із руховою активністю, необхідністю часто показувати, демонструвати правильність виконання вправ, здійснювати страховку тощо. Іноколи виникають випадки травмувань та отримання пошкоджень під час занять.

Просимо Вас пригадати, які ставались випадки у вашій професійній діяльності, що призвели до травмувань і ушкоджень.

Вік: _____ Стать: _____ Професійний стаж: _____

Яким видом спорту Ви займались? _____

Спортивна кваліфікація: _____

Вкажіть вид травмування, в якому віці травмувались, причини травмування, наслідки для здоров'я, кількість днів невиходу на роботу:

Дата заповнення: _____

Додаток Г

Список мотиваційних слів і висловлювань.

Молодці, Швидше, Сильніше, Потерпіть, Активніше, Команда у паніці, Слабаки, В здоровому тілі міцний дух, Не відставайте, Допоможіть товаришу, Перемогти за будь яку ціну, Не здавайтесь, Веселіше, М'яч слабакам, Команда не в змозі оговтатися, Здатися завжди встигнете, Хто у нас самий сильний, Стабільність ознака майстерності, Хороший результат, Покажіть свої сили, Потрібно перебороти себе, Хто у нас чемпіон, Гарний виступ, Справжні чемпіони, Треба показати характер, Розкрийтеся, Вітер коливає мов берізку, Відкрийте очі, Слідкуйте уважніше за командами, Виконуйте старанно вправу, Хто у нас слабка ланка, Покажіть супернику зуби, Покажіть хто ви є насправді, Перевершити себе, Встановити рекорд, Показати свій кращий результат, Виконати настанову вчителя, Не допускайте помилок, Не розстроюйтеся наступного разу виступити краще, Покажіть приклад, Чудова техніка, Найкращий виступ, Відчути смак перемоги, Потрібно ризикувати, Боягузи не грають у хокей, На тебе рівняється клас, Гордість школи, Приклад для наслідування, Вище, Думайте головою, Не впадайте у паніку, Дамо супернику фору, Сильна команда не боїться пропускати перший гол, Боротися до останнього, Замах на рубль удар на копійку, Не вішайте носа, Треба дотиснути суперника, Хто в нас лідер, Поводися як справжній чемпіон, Сміливець, Будьте уважні, Де наші чемпіони, Давайте поміряємось силами, Невдахи, Біжимо як черепахи, Приємно дивитися, Давайте здивуємо, Разом ми непереможні, «Хто міцний плечем, тому й ноша ніпочім», «Рухайся більше – проживеш довше», Прискорюємося, Бігом – бігом, Не потрібно жаліти себе, У Вас обов'язково вийде, Наступного разу обов'язково вийде краще,

Додаток Д

№: _____

Дата проведення: _____

Місце проведення: _____

Вчитель: _____

Завдання заняття

1. _____ ;
2. _____ ;
3. _____ ;
4. _____ ;
5. _____ .

части ня	Зміст заняття	Дозування навантажень	Методичні та організаційні вказівки
Підготовча частина			
Основна частина			
Заключна частина			

Матеріально-технічне забезпечення: _____

Додаток Е

**МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Методика дослідження самооцінки

(Запропоновано С.Будасси, інтегрована Ю. Я. Кисельовим).

На бланку перераховані 20 різних особистісних якостей. У лівому стовпчику (ідеал) випробовуваний ранжирує ці якості за привабливістю, тією мірою, якою вони йому імпонують, якими він хотів би володіти. Потім у правому стовпчику (Я) ранжирує ці якості стосовно себе. Між бажаним і реальним рівням кожної якості визначає різницю (сі), що відтворюється в квадраті (d^2). Потім підраховується сума квадратів (d^2) і за формулою: $r=1-0.00075 d^2$

Визначається коефіцієнт самооцінки. Чим ближче коефіцієнт м до 1 (від 0,7 до 1), тим вища самооцінка, і навпаки. Про адекватну самооцінку свідчить коефіцієнт від 0,4 до 0,6. Помітимо, що якщо при застосуванні даної методики дослідник побажає використовувати не 20 якостей, а якесь інше їх число, то формулу підрахунку необхідно змінити. За умови всякої зміни кількості особистісних якостей мінятися буде коефіцієнт при d^2 , тобто буде не 0,00075, а якесь інше число. У зв'язку з цим корисно знати, що зазначена вище формула є просто окремим випадком загальної формули обчислення коефіцієнта рангової кореляції: $r = \frac{6*d^2}{n(n^2-1)}$

Де n число використовуваних при ранжируванні якостей. Саме за цією формулою і необхідно проводити розрахунки, якщо змінено число ранжированих якостей $6d^2$. Не важко переконатися, що множник для варіанту с20 якостями (тобто $n(n^2-1)$, $n=20$) стає рівним 0,00075.

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

Ідеал	Якість особистості	Я	Рівність	
			d	d ²
	Поступливість			
	Сміливість			
	Гарячковість			
	Настійливість			
	Нервозність			
	Терплячість			
	Затоплюваність			
	Пасивність			
	Холодність			
	Ентузіазм			
	Обережність			
	Примхливість			
	Повільність			
	Нерішучість			
	Енергійність			
	Життєрадісність			
	Недовірливість			
	Впертість			
	Безпечність			
	Сором'язливість			

**Опитувальник рефлексивності за А. Карповим,
(інтегрований О. Солтиком)**

Інструкція: «Вам необхідно дати відповіді на кілька стверджень опитувальника. У бланку відповідей навпроти номера запитання вкажіть цифру, яка відповідає варіанту Вашої відповіді: , 1 - абсолютно невірно; 2 - невірно; 3 - швидше невірно; 4 - не знаю; 5 - швидше вірно; 6 - вірно; 7 - цілком вірно. Довго не замислюйтеся над відповідями. Пам'ятайте, що вірних чи невірних відповідей у даному випадку не має.

Текст опитувальника

1. Після завершення читання цікавої книги, я завжди довго думаю про нею; хочеться її з ким-небудь обговорити.
2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що спало на думку.
3. Перш ніж зняти трубку телефону, щоб подзвонити по справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.
4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можуть відволіктися від думок про нього.
5. Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок.
6. Приступаючи до важкого завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.
7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.
8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому хтось незадоволений мною.
9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.
10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.
11. Мені було б важко написати серйозне лист, якби я заздалегідь не склав план.
12. Я віддаю перевагу діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.
13. Я досить легко приймаю рішення щодо коштовної покупки.
14. Як правило, коли я щось замислив, я прокручую у голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.
15. Я турбуюся про своє майбутнє.
16. Гадаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою думкою, що прийшла в голову.
17. Часом я приймаю необдумані рішення.

18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести його подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.

19. Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винен, я в першу чергу починаю з себе.

20. Перш ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обміркувати і зважити.

21. У мене бувають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити, якої поведінки чекають від мене оточуючі.

22. Буває, що, обмірковуючи розмову з іншою людиною, я як би подумки веду з ним діалог.

23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають у інших людей мої слова і вчинки.

24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб не образити її.

25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.

26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.

27. Рідко буває так, що я шкодую про те, що сказав.

Обробка результатів:

З 27 стверджень 15 є прямими (номера питань: 1, 3,4,5,9,10,11,14,15,18, 19, 20, 22, 24, 25).

Решта 12 – зворотні ствердження. Це потрібно враховувати при обробці результатів. Підсумкова сума балів складається зі значень за прямими ствердженнями і зі значень, які визначаються за зворотньою шкалою.

Згідно з тестом, необхідно відповісти на 27 запитань, використовуючи семибальну шкалу. Низький рівень констатовано в разі 27 – 113 балів; середній – 114 – 139 балів; високий – 139 – 189 балів.

Методика визначення толерантності до невизначеності (С. Баднера)
(Інтегрована О. Солтиком)

Інструкція: Надайте будь-ласка оцінку Вашої згоди або незгоди з наведеними нижче ствердженнями.

№	Ствердження	Абсолютно не згідний	Не згідний	Швидше не згідний	Не знаю	Швидше згідний	Згідний	Повністю згідний
1.	Фахівець, який не може дати чітку відповідь, мабуть, не надто багато знає.							
2.	Я б хотів пожити за кордоном певний час.							
3.	Немає такої проблеми, яку не можливо вирішити.							
4.	Люди, які підпорядковують своє життя чіткому розпорядку, напевно позбавляють себе більшості радощів життя.							
5.	Хороша робота - це та, на якій завжди зрозуміло, що і як потрібно робити.							
6.	Цікавіше займатися складною проблемою, ніж вирішувати просту.							
7.	У довготривалій перспективі домогтися можна більшого, вирішуючи маленькі, прості проблеми, ніж великі і складні.							
8.	Часто найбільш цікаві люди - це ті, хто не боїться бути оригінальним і несхожим на інших.							
9.	Звичне завжди краще незнайомого.							
10.	Люди, які наполягають на відповіді або «так», або «ні», просто не знають, наскільки все насправді складно.							
11.	Людина, яка веде рівне, розмірене життя без особливих сюрпризів і несподіванок, насправді повинна бути вдячна долі.							
12.	Багато з найбільш важливих рішень базуються на неповній інформації.							
13.	Мені більше подобаються вечірки зі знайомими людьми, ніж ті, на яких більшість людей абсолютно мені не знайомі.							
14.	Вчителі і наставники, які нечітко формулюють завдання, дають шанс проявити ініціативу і оригінальність.							
15.	Чим швидше ми прийдемо до єдиних цінностей та ідеалів, тим краще.							
16.	Хороший учитель – це той, який змушує тебе розмірковувати про свої погляди на речі							

Обробтка результатів:

Кожній відповіді на непарний пункт присвоюється від 1 до 7 балів («абсолютно не згідний» - 1 бал, «абсолютно згідний» - 7 балів). Кожній відповіді на парний пункт присвоюється реверсивний бал («абсолютно не згідний» - 7 балів, «абсолютно згідний» - 1 бал). Потім підраховується загальна сума балів, набраних за всіма шістнадцяти ствердженнями. Чим вище цей показник, тим респондент більш інтолерантен до невизначеності.

Підрахунок суми балів за окремими субшкалам дозволяє виявити основне джерело інтолерантності до невизначеності: новизну, складність або нерозв'язність. Субшкалам відповідають наступні пункти:

Новизна: 2, 9, 11, 13.

Складність: 4, 5, 6, 7, 8, 10, 14, 15, 16.

Нерозв'язність: 1, 3, 12.

Загальна сума балів: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Загальний рівень толерантності проаналізований за допомогою 16 стверджень, які оцінені від 1 до 7 балів. Можливі результати толерантності до невизначеності перебувають у діапазоні від 16 до 112 балів. Для визначення рівнів вияву толерантності дотримано шкали: низький рівень – від 16 до 50 балів; середній рівень – від 51 до 70 балів; високий рівень – від 71 до 112 балів.

Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» за В. Моросановою

(Інтегрований О. Солтиком)

Інструкція: Пропонуємо Вам кілька висловлювань про особливості поведінки. Читаючи послідовно кожне висловлювання, виберіть одну з чотирьох можливих відповідей: "Правильно", "Мабуть, вірно", "Мабуть, невірно", "Невірно" та поставте позначку у відповідній графі на аркуші відповідей. Не пропускайте жодного висловлювання. Пам'ятайте, що не може бути хороших чи поганих відповідей, тому що це не випробування Ваших здібностей, а лише виявлення індивідуальних особливостей Вашої поведінки.

1. Свої плани на майбутнє мені подобається продумувати до дрібниць.
2. Полюбляю різні пригоди, можу йти на ризик.
3. Намагаюся завжди приходити вчасно, але тим не менш часто спізнююся.
4. Дотримуюся девізу «Вислухай пораду, але зроби по-своєму».
5. Часто покладаюся на свої здібності орієнтуватися по ходу справи і не прагну уявляти задалегідь послідовність своїх дій.
6. Оточуючі люди відзначають, що я недостатньо критичний до себе і своїх дій, але сам я це не завжди помічаю.
7. Напередодні контрольних або іспитів у мене зазвичай з'являється відчуття, що не вистачило 1-2 днів для підготовки.
8. Щоб відчувати себе впевнено, необхідно знати, що чекає на тебе завтра.
9. Мені важко себе змусити щось переробляти, навіть якщо якість виконаної роботи мене не влаштовує.
10. Не завжди помічаю свої помилки, частіше це роблять оточуючі мене люди.
11. Перехід на нову систему роботи не завдає мені особливих незручностей.
12. Мені важко відмовитися від прийнятого рішення навіть під впливом близьких мені людей.
13. Я не пов'язую себе з людьми, життєвим принципом яких є «Сім разів відміряй, один раз відріж».
14. Мені не подобається коли мною опікуються і за мене щось вирішують.
15. Не люблю багато розмірковувати про своє майбутнє.
16. У новому одязі часто відчуваю себе ніяково.
17. Завжди задалегідь планую свої витрати, не люблю робити незапланованих покупок.

18. Уникаю ризику, погано справляюся з несподіваними ситуаціями.
19. Моє ставлення до майбутнього часто змінюється: то будую райдужні плани, то майбутнє здається мені похмурим.
20. Завжди намагаюся продумати способи досягнення мети, перш ніж почну діяти.
21. Віддаю перевагу зберігати незалежність навіть від близьких мені людей.
22. Мої плани на майбутнє зазвичай реалістичні, і я не люблю їх змінювати.
23. У перші дні відпустки (канікул) при зміні способу життя завжди з'являється почуття дискомфорту.
24. При великому обсязі роботи неминуче страждає якість результатів.
25. Люблю переміни у житті, зміну обстановки і способу життя.
26. Не завжди вчасно помічаю зміни обставин і через це терплю невдачі.
27. Буває, що наполягаю на своєму, навіть коли не впевнений у своїй правоті.
28. Люблю дотримуватися заздалегідь наміченого на день плану.
29. Перш ніж з'ясовувати стосунки, намагаюся уявити собі різні способи подолання конфлікту.
30. У разі невдачі завжди шукаю, що ж було зроблено неправильно.
31. Не люблю розповідати іншим про свої плани, рідко прислуховуюсь до чужих порад.
32. Вважаю розумним принцип: спочатку треба вплутатися в бій, а потім шукати засоби для перемоги.
33. Люблю помріяти про майбутнє, але це скоріше фантазії, ніж реальність.
34. Намагаюся завжди враховувати думку товаришів про себе та свою роботу.
35. Якщо я зайнятий чимось важливим для себе, то можу працювати в будь-якій обстановці.
36. В очікуванні важливих подій прагну заздалегідь уявити послідовність своїх дій при тому чи іншому розвитку ситуації.
37. Перш ніж взятися за справу, мені необхідно зібрати докладну інформацію про умови її виконання і супутні обставини.
38. Рідко відступаю від розпочатої справи.
39. Часто недбало ставлюся до своїх зобов'язань у випадку втоми або поганого самопочуття.
40. Якщо я вважаю, що правий, то мене мало хвилює думка оточуючих про мої дії.

41. Про мене кажуть, що я «розпиляюся», не вмію відокремити головне від другорядного.

42. Не вмію і не люблю заздалегідь планувати свій бюджет.

43. Якщо в роботі не вдалося досягнути якості, яка мене влаштовує, прагну переробити, навіть якщо для оточуючих це не важливо.

44. Після вирішення конфліктної ситуації часто подумки до неї повертаюся, спів ставляю вжиті заходи і отримані результати.

45. Відчуваю себе невимушено в незнайомій компанії, нові люди мені зазвичай цікаві.

46. Зазвичай різко реауюю на заперечення, намагаюся думати і робити все по-своєму.

Для оцінювання рівня саморегуляції поведінки необхідно опрацювати 46 тверджень. За кожен випадок збігу з ключем нараховують 1 бал. Результати опитування нижчі від 23 балів засвідчували низький рівень саморегуляції поведінки. Результат від 24 до 32 балів характеризував середній рівень саморегуляції, від 33 і більше балів – високий рівень саморегуляції поведінки.

Ключ відповідей

У питаннях: **1, 2, 4, 8, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46** Нарховуємо один бал за відповіді: "Правильно", "Мабуть, вірно"

У питаннях: **3, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 26, 32, 33, 34, 39, 41, 42** Нарховуємо один бал за відповіді: "Мабуть, невірно", "Невірно"

Опитувальник (визначення активності особистості)

На основі опитувальника суб'єктності за О. Волковою.

(Інтегрований О. Солтиком)

Інструкція. Ви берете участь у вивченні особистісних якостей людини, яке проводиться для того, щоб допомогти Вам розібратися в собі і намітити шляхи самореалізації. Прочитавши питання, дайте відповідь на нього «так» або «ні». Якщо Ви не впевнені у відповіді, Ви можете відповісти «не знаю» або «іноді».

Питання:

1. Чи заважає Вам нестача енергії, волі, цілеспрямованості?
2. Чи вірно, що найрозумніше, що може зробити людина в своєму житті – це не противитися власної долі?
3. Чи часто Ви відчуваєте, що мало впливаєте на те, що з Вами коїться?
4. Коли Ви будujete плани, Ви цілком впевнені в тому, що здійснисте їх?
5. Чи можна назвати Вас «заводієм», організатором?
6. Чи можна назвати Вас ініціативною людиною?
7. Ви енергійна людина?
8. Чи важко Вам почати свою справу?
9. Чи любите Ви рухливі ігри?
10. Чи у достатній мірі Ви уявляєте те, що чекає Вас попереду?
11. Чи схильні Ви імпровізувати на уроці?

Оцінка результатів.

Кожне питання оцінюють від 0 до 1 бала відповідно до ключа. Низький рівень суб'єктності становить від 0 до 5 балів. Середній рівень перебуває в діапазоні від 5,5 до 8 балів. Межа від 8,5 до 11 балів характеризує високий рівень активності.

Ключ відповідей.

У питаннях: **1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11** нараховуємо один бал за відповідь: «Так».

У питаннях: **2, 3, 8** нараховуємо один бал за відповіді: «Ні».

За відповідь не знаю нараховуємо 0,5 бали.

Тест «Самооцінка сили волі»

(Є. Ільїна)

Інструкція: На наведені 15 питань можна відповісти: «так» - 2 бали, «не знаю» або «інколи», «трапляється» - 1 бал, «ні» - 0 балів. При відповіді необхідно бали ставити відразу.

Текст опитувальника

1. Чи зможете Ви закінчити розпочату роботу, яка Вам не цікава, незалежно від того, що час та обставини дозволяють відволіктися від неї і потім знову повернутися?

2. Чи змогли Ви подолати без особливих зусиль внутрішній опір, коли потрібно було зробити щось Вам неприємне (наприклад, піти на чергування у вихідний день)?

3. Коли потрапляєте в конфліктну ситуацію на роботі чи в побуті, чи здатні Ви взяти себе в руки настільки, щоб подивитися на неї з максимальною об'єктивністю?

4. Якщо Вам призначена дієта, чи зможете подолати всі кулінарні спокуси?

5. Чи знайдете сили встати вранці раніше звичайного, як було заплановано ввечері?

6. Чи залишитесь на місці події, щоб засвідчити побачене?

7. Чи швидко відповідаєте на листи?

8. Якщо у Вас викликає страх запланований переліт на літаку чи відвідування стоматолога, зможете без особливих зусиль подолати це почуття та в останню мить не змінити свого наміру?

9. Чи будете приймати дуже неприємні ліки, які Вам рекомендував лікар?

10. Стримаєте дану з опалу обіцянку, навіть якщо її виконання додасть Вам багато клопоту? Чи є Ви людиною слова?

11. Чи зможете без вагань поїхати в незнайоме місто, якщо це необхідно?

12. Чи чітко Ви дотримуєтесь розкладу дня: часу пробудження, прийому їжі, занять, прибирання та інших справ?

13. Чи негативно відноситеся до бібліотечних боржників?

14. Найцікавіша телепередача не примусить Вас відкласти виконання термінової та важливої роботи? Чи так це?

15. Чи зможете Ви перервати сварку та замовкнути, якими б образливими не здавалися Вам слова протилежної сторони?

Обробка результатів

Підраховується сума набраних балів: 0-12 – сила волі слабка; 13-21 – сила волі середня; 22-30 – сила волі велика.

Методика «Дослідження вольової саморегуляції»

(тест-опитувальник А. Зверкова та Е. Ейдмана)

(інтегрована О. Солтиком)

Інструкція: Вам пропонується тест, який включає 13 тверджень. Уважно прочитайте кожне з них та вирішіть, наскільки воно характеризує Вас. Якщо правильно характеризує, то на аркуші для відповідей проти номера даного твердження поставте знак (+) (плюс), якщо вважаєте, що неправильно, то знак (-) (мінус).

Тест:

1. За необхідності мені не важко стримати спалах гніву.
2. Звичайно я зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється на призначений час.
3. Мене важко відірвати від розпочатої роботи.
4. Я завжди намагаюся вислухати співрозмовника, не перебиваючи, навіть якщо не терпиться йому заперечити.
5. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після серії прикрих невдач.
6. Якщо я ставлюся до когось погано, мені важко приховати зневагу до нього.
7. Мені дуже ускладнює роботу усвідомлення того, що її необхідно виконати в точно визначений термін.
8. Інколи якась дрібниця заповнює мої думки, не дає спокою, і я не можу її позбутися.
9. Я завжди прагну довести розпочату справу до кінця.
10. Люди іноді заздять моєму терпінню та допитливості.
11. Мені важко зберегти спокій у стресовій ситуації.
12. Я помічаю, що під час одноманітної роботи мимоволі починаю змінювати спосіб дії, навіть якщо це часом призводить до погіршення результатів.

13. Мене, як правило, дратує, коли "перед носом" зачиняються двері транспорту або ліфта, що від'їжджають.

Оцінка результатів

Показник самовладання проаналізовано на основі 13 тверджень. Низький рівень становитиме 0 – 4 бали; середній 5 – 8 балів; високий рівень – понад 8 балів.

Ключ відповідей:

У твердженнях: 1, 2, 3, 4, 9, 10 нараховуємо один бал за відповідь: «+».

У твердженнях: 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13 нараховуємо один бал за відповідь: «+».

Тест «Експрес діагностика відповідальності»

(за В. Прадеїном)

(Інтегрований О. Солтиком)

Інструкція: оцініть запропоновані твердження за семибальною шкалою:

7 балів – «безумовно так»;

6 балів - «так»;

5 балів - «можливо так»;

4 бали - відповідь нейтральна (намагатися не обирати);

3 бали - «можливо ні»;

2 бали - «ні»;

1 бал - «безумовно ні».

Текст опитувальника

1. Я ретельно зважую свої можливості, перш ніж прийняти те чи інше рішення.
2. Вважаю, що за всі свої дії і вчинки людина повинна відповідати сама.
3. При виконанні колективних доручень я надаю перевагу бути простим виконавцем.
4. Після здійснення поганого вчинку мене довго мучить совість.
5. Дані мною обіцянки я завжди виконую.
6. Я вважаю за краще не братися за дуже серйозні справи.
7. Серед багатьох моїх товаришів я відрізняюся більш відповідальним ставленням до справи.
8. Мені краще підходять ті професії, які вимагають великої відповідальності і самостійності прийнятих рішень.
9. Важливі справи і відповідальні доручення краще виконувати разом з іншими.
10. Я дуже відповідально ставлюся до громадських доручень.
11. Я докладаю всіх зусиль, щоб закінчити розпочату справу.

12. Бувало, що за мої вчинки відповідали інші.

Оцінка результатів

Рівень відповідальності визначають на основі оцінювання 12 тверджень. Кожне твердження оцінюють від 1 до 7 балів. Високий рівень відповідальності доводить наявність балів від 60 до 84. Діапазон балів від 37 до 59 засвідчує середній рівень відповідальності. Низький рівень відповідальності – від 12 до 36 балів.

Ключі відповідей

При підрахунку балів потрібно враховувати що:

Твердження 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11 оцінюються за прямою шкалою;

Твердження: 3, 6, 9, 12 оцінюються за зворотною шкалою (тобто від 7 віднімаємо виставлений бал);

Опитувальник «Дисциплінованість»

(опитувальник Н. Воротнікової)

(Інтегрований О. Солтиком)

Інструкція: оцініть запропоновані ствердження за семи бальною шкалою. Не намагайтеся подати себе з кращого боку. Давайте ту відповідь, яка першою прийшла на думку. Намагайтеся уникати невизначених відповідей.

Шкала оцінок:

- 7 балів – повністю згідний, безумовно так;
- 6 балів – згідний, так;
- 5 балів – можливо згідний, можливо так;
- 4 бали – не можу визначитися (не більше однієї відповіді);
- 3 бали – можливо не згідний, можливо ні;
- 2 бали – не згідний, ні;
- 1 бал – безумовно не згідний, безумовно, ні.

Тест опитувальника

1. Я людина твердих переконань і мене не можливо схилити привабливою, проте сумнівною пропозицією.

2. Я знаю, що будь-які порушення дисципліни, рано чи пізно, дадуть про себе знати.

3. Мені абсолютно не зрозумілі такі люди, які спочатку зроблять, а потім думають (рвуть на голові волосся).

4. Мені не імпонують люди без «внутрішнього стрижня», що живуть за інерцією.

5. Кошмаром в житті для мене може бути одне - безчестя в очах оточуючих.

6. Якщо в конфлікті бере участь мій товариш, я все одно намагаюся розібратися, хто винен.

7. У мене є життєві принципи (норми і правила), які я ніколи не порушую.

Оцінка результатів.

Цей показник розраховують на основі 7 тверджень, щодо кожного з них необхідно виставити оцінку за семибальною шкалою. Високий рівень дисциплінованості – від 35 до 49 балів; середній рівень – у межах 21 – 34 бали; низький рівень – від 7 до 20 балів.

Тест на з'ясування рівня творчого потенціалу людини.

(E. Torrance)

Інструкція: у запропонованому тесті оберіть один з варіантів:

Бланк питань

- 1.** Чи вважаєте ви, що світ, який вас оточує, може бути поліпшений:
 - а) так;
 - б) ні, він і так досить гарний;
 - в) так, але лише де в чому.
- 2.** Чи гадаєте ви, що самі можете брати участь у значних змінах довколишнього світу:
 - а) так, у більшості випадків;
 - б) ні;
 - в) так, у деяких випадках.
- 3.** Чи вважаєте ви, що деякі з ваших ідей зумовили б значний прогрес у тій сфері діяльності, в якій ви працюєте:
 - а) так;
 - б) так, за сприятливих обставин;
 - в) лише деякою мірою.
- 4.** Чи вважаєте ви, що в майбутньому будете відігравати таку важливу роль, що зможете щось принципово змінити:
 - а) так, напевно;
 - б) це малоймовірно;
 - в) можливо.
- 5.** Коли ви вирішуєте розпочати якусь справу, чи думаєте, що здійсните своє починання:
 - а) так;
 - б) часто думаєте, що не зумієте;
 - в) так. Часто.
- 6.** Чи відчуваєте ви бажання зайнятися справою, яку абсолютно не знаєте:
 - а) так, невідоме вас приваблює;
 - б) не відоме не цікавить;
 - в) усе залежить від характеру цієї справи.
- 7.** Вам доводиться займатися незнайомою справою. Чи відчуваєте ви бажання досягти в ній досконалості:
 - а) так;
 - б) будете вдоволені тим, чого встигли досягти;
 - в) так, але тільки якщо вам це подобається.
- 8.** Якщо справа, яку ви не знаєте, вам подобається, чи хочете ви знати про неї все:
 - а) так;
 - б) ні, ви хочете навчитися лише найголовнішого;
 - в) ні, ви бажаєте лише задовольнити свою допитливість.
- 9.** Коли вас спіткає невдача, то:
 - а) певний час наполягаєте на своєму, всупереч здоровому глузду;

- б) облишите цю справу (розумієте, що вона не реальна);
- в) продовжуєте робити свою справу, навіть коли стає очевидним, що перешкоди нездоланні.

10. На вашу думку, професію слід обирати, виходячи з:

- а) своїх можливостей, подальших перспектив для себе;
- б) стабільності, значущості, важливості професії, потреби в ній;
- в) переваг, які вона забезпечує.

11. Чи могли б ви, мандруючи, легко орієнтуватися в маршруті, яким ви вже пройшли:

- а) так;
- б) ні, боїтеся збитися з дороги;
- в) так, але тільки там, де місцевість вам сподобалась і запам'яталась.

12. Чи зможе е ви зразу після якоїсь бесіди пригадати все, про що говорилося:

- а) так, з легкістю;
- б) усе пригадати не зможете;
- в) запам'ятовується лише те, що вас цікавить.

13. Коли ви чуєте слово незнайомою вам мовою, то можете повторити його за складами, без помилок, навіть не знаючи його значення:

- а) так, без утруднень;
- б) так, якщо це слово легко запам'ятати;
- в) повторите, але не зовсім правильно.

14. У вільний час ви волієте:

- а) залишитись наодинці, поміркувати;
- б) перебувати в компанії;
- в) вам байдуже, чи будете ви самі, чи в компанії.

15. Ви виконуєте якусь справу. Вирішуєте припинити це заняття лише тоді, коли:

- а) справу завершено вона здається відмінно виконаною;
- б) ви більш-менш задоволені;
- в) вам ще не все вдалося зробити.

16. Коли ви сам (а):

- а) любите мріяти про якісь, навіть, можливо, абстрактні речі;
- б) будь-якою ціною прагнете знайти собі конкретне завдання;
- в) іноді любите помріяти, але про речі, пов'язані з вашою роботою.

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви починаєте думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким ви знаходитесь;
- б) ви не можете робити цього лише на одинці;
- в) лише там, де буде не дуже галасно.

18. Коли ви обстоюєте якусь ідею:

- а) можете відмовитися від неї, якщо вислухасте переконливі аргументи опонентів;
- б) залишитися при свої думці, хоч би які аргументи вислухали;
- в) замініте свою думку, якщо опір виявиться надто сильним.

Обробка результатів.

Після запису відповідей підрахуйте бали, які ви набрали.

За відповідь "а" - 3 бали, за "б" - 1, за відповідь "в" - 2 бали.

Питання 1, 6, 7, 8 визначають межі вашої допитливості;

питання 2, 3, 4, 5 - віру в себе,

питання 9, 15 - стабільність,

питання 10 - амбіційність;

питання 12, 13 - слухову пам'ять,

питання 14 - ваше прагнення бути незалежним,

питання 16, 17 - здатність абстрагуватися,

питання 11 - 18 - міру зосередженості.

Саме ці здібності і ставлять головні якості творчого потенціалу.

Загальна сума набраних балів покаже рівень вашого творчого потенціалу.

- 49 і більше балів - ви маєте значний творчий потенціал, який надає вам вибір творчих можливостей. Якщо ви зможете застосувати ваші здібності, вам доступні різноманітні форми творчості.

- 20 - 48 балів - у вас нормальний потенціал. Ви наділені тими якостями, які дають змогу вам творити, але у вас є і проблеми, котрі гальмують процеси творчості. Принаймні ваш потенціал дозволить вам творчо виявити себе, якщо ви, звичайно, цього бажаєте.

- 23 і менше балів. Вам творчий потенціал, на жаль, невеликий. Але, можливо, ви просто недооцінюєте себе, свої здібності? Брак віри в свої сили може викликати у вас думку, що ви взагалі не здатні до творчості. Позбудьтеся цього і таким чином розв'яжіть проблему.

Результати самообстеження дають змогу побачити, якою мірою студенти психологічно готові до сприйняття передового досвіду, їхні установки на професійне самовдосконалення.

Опитувальник мотиваційних джерел Д. Барбуто та С. Сколк

(в обробці О. Сидоренка. Інтегрований О. Солтиком)

Інструкція: Вам пропонується кілька стверджень, які характеризують відношення людини до праці. Надайте будь-ласка оцінку того, наскільки дані ствердження відображають Вашу точку зору. Кожне із стверджень пропонується оцінити за семибальною шкалою: «Повне ні»; «Ні», «Швидше ні», «Не знаю», «Швидше так», «Так», «Повне так». Тут не має вірних чи невірних відповідей, намагайтеся довго не замислюватися над вибором відповіді.

Ствердження:

1. Я люблю робити тільки те, що приносить мені задоволення.
2. Якщо мені не подобається те, що треба робити на роботі, я кидаю цю роботу.
3. Я часто відкладаю роботу, якщо можна зайнятися чимось цікавішим.
4. Коли я обираю роботу, то зупиняюся на тій, яка мені здається найцікавішою.
5. Я проводжу свій час із тими людьми, з якими мені найцікавіше.
6. Якщо обирати між двома роботами, то критерієм для мене буде: «Яка з них цікавіша?»

Обробка результатів

Для оцінювання цього джерела потрібно опрацювати шість тверджень від -3 до 3 балів за кожне. У підсумку діапазон вияву джерел становить від -18 до +18 балів. Згідно з таким розрахунком, визначено три рівні. Високий рівень – це результат від 7 до 18, низький – від -18 до -7, середній – від -6 до +6

Додаток Ж

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вчена рада Хмельницького
національного університету
протокол від 29. 03 2018

№ 7
Голова Вченої ради
М.Є. Скиба

Освітньо-професійна програма

СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА)

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ Перший (бакалаврський) рівень

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 014 Середня освіта

**ПРЕДМЕТНА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ** 014.11 Середня освіта (Фізична культура)

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 01 Освіта/Педагогіка

ВНЕСЕНО

Кафедра теорії і методики фізичного
виховання і спорту

Протокол від № 6 від 1 03 18р.

Зав. кафедри О. О. Солтик
Підпис Ініціали, прізвище

ПОГОДЖЕНО:

Вчена рада гуманітарно-педагогічного
факультету

Протокол від 20 03/2018 р. № 7

Голова Вченої ради Л. Л. Станіславова
Підпис Ініціали, прізвище

Навчально-методичний відділ

Завідувач Л.С. Любохинець
Підпис Ініціали, прізвище

ПРОЕКТНА ГРУПА

Керівник проектної групи

О.О. Солтик, к.фіз.вих., доцент
Підпис Ініціали, прізвище, вчений ступінь, звання

Члени проектної групи:

А.А. Ребрина, к.пед.н., доцент
Підпис Ініціали, прізвище, вчений ступінь, звання

О.С. Павлюк, к.пед.н.
Підпис Ініціали, прізвище, вчений ступінь, звання

Освітня програма вводиться у дію
з 01 09 2018 р.

Наказ від 20. 03 2018 № 112

Ректор М.Є. Скиба
Підпис Ініціали, прізвище

I. Зміст і структура освітньої програми зі спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

1. Загальна інформація	
Повна назва закладу вищої освіти та структурного підрозділу	Хмельницький національний університет Гуманітарно-педагогічний факультет Кафедра теорії і методики фізичного виховання і спорту
Ступінь вищої освіти	бакалавр
Назва кваліфікації	Бакалавр середньої освіти (за предметною спеціалізацією «Фізична культура»)
Офіційна назва освітньої програми	Освітньо-професійна програма Середня освіта (Фізична культура)
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Тип диплому – одиничний. Обсяг освітньої програми – 240 кр. ЄКТС, термін навчання – 4 роки.
Наявність акредитації	
Цикл/рівень	Національна рамка кваліфікацій – 7 рівень; FQ-EHEA – перший цикл; EQF LLL – 6 рівень
Передумови	Наявність повної загальної середньої освіти
Мова(и) викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	4 роки
Інтернет адреса постійного розміщення освітньої програми	http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?1=0&r=50
2. Мета освітньої програми	
Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури, здатних розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов, під час професійної діяльності у сфері фізичної культури.	
3. Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))	01 Освіта/Педагогіка 014 Середня освіта 014.11 Середня освіта (Фізична культура)
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Спеціальна освіта в галузі Освіта / Педагогіка за спеціальністю Середня освіта. Ключові слова: концепція гармонійного рухового та духовного розвитку і формування здорового способу життя, свідомого ставлення людини до свого здоров'я; поняття факторів здоров'я, які поєднують заняття фізичною культурою, психологічну задоволеність, творчу самореалізацію; принципи освоєння рухових дій та розвитку рухових (фізичних) якостей. Акцент на здатності організовувати і здійснювати навчально-виховний процес з фізичної культури у загальноосвітній школі
Особливості програми	Забезпечення індивідуальної траєкторії фахової підготовки вчителя фізичної культури. Вимагає спеціальної педагогічної практики у ЗНЗ
4. Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Основна (базова) середня школа та заклади позашкільної освіти учнівської молоді. Відповідно за Державною класифікацією професій ДК 003 : 2010

Подальше навчання	Можливість навчання за програмою другого (магістерського) рівня вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.
5. Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Загальнонаукові методи пізнання та дослідницької діяльності; спостереження, опитування, тестування та вимірювання у фізичній культурі; словесні, наочні та практичні методи фізичного виховання; технології організації та проведення фізкультурно-оздоровчих та рекреаційних заходів; надання долікарської допомоги; інформаційно-комунікаційні технології.
Оцінювання	Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється за 4-и бальною («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») і вербальною («зараховано», «незараховано») системами та шкалою ЄКТС. Види контролю: поточний, тематичний, періодичний, підсумковий, самоконтроль. Форми контролю: усне та письмове опитування, тестові завдання, графічна або творча робота, есе, портфоліо, творчий звіт тощо.
6. Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук та педагогіки, фізичного виховання і спорту, фізіології, біомеханіки, морфології і характеризується комплексністю та невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність діяти етично, соціально відповідально та свідомо. ЗК 2. Здатність працювати в команді та автономно. ЗК 3. Здатність до пошуку інформації, її аналізу та критичного оцінювання. ЗК 4. Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях. ЗК 5. Здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології. ЗК 6. Здатність до самовдосконалення та саморозвитку. ЗК 7. Здатність вільно спілкуватися державною мовою (усно та письмово). ЗК 8. Здатність використовувати знання іноземної мови в освітній діяльності. ЗК 9. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації на основі креативності. ЗК 10. Здатність розуміти стратегію сталого розвитку людства. ЗК 11. Здатність освоювати та вдосконалювати рухові уміння і навички з різних видів рухової активності та підтримувати загальний рівень фізичної активності і здоров'я.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (ФК)	ФК1. Здатність формувати в учнів предметні компетентності з фізичного виховання, медико-біологічних та психологічних основ і технологій розвитку рухових умінь і навичок та фізичних якостей, санітарно-гігієнічних основ діяльності у сфері фізичної культури. ФК2. Здатність застосовувати сучасні методи й освітні технології навчання у фізичному вихованні. ФК3. Здатність здійснювати об'єктивний контроль і оцінювання рівня навчальних досягнень учнів з фізичного виховання. ФК4. Здатність аналізувати особливості сприйняття та засвоєння учнями навчальної інформації з метою прогнозу ефективності та корекції навчально-виховного процесу з фізичного виховання. ФК5. Здатність до володіння педагогічними, медико-біологічними,

	<p>інформаційними технологіями для формування здорового способу життя, розвитку рухових умінь і навичок, розвитку фізичних (рухових) якостей у представників різних груп населення і самостійної розробки методик і технологій для інтегрального гармонійного розвитку людини.</p> <p>ФК6. Здатність до аналізу, систематизації та оцінювання педагогічного досвіду, здатність до розробки методики та технологій для розвитку рухових умінь і навичок та фізичних (рухових) якостей) на основі розуміння і застосування положень фізіології, морфології, біохімії, біомеханіки.</p> <p>ФК7. Здатність оволодівати базовими і новими видами фізкультурної діяльності.</p> <p>ФК8. Здатність вести документацію, що забезпечує процес навчання з фізичної культури в середніх загальноосвітніх навчальних закладах.</p> <p>ФК9. Здатність здійснювати профілактику травматизму, забезпечувати охорону життя і здоров'я дітей.</p> <p>ФК10. Здатність самостійно проводити навчальні заняття з фізичної культури з дітьми шкільного віку та учнями в загальноосвітніх установах, освітніх закладах середньої та професійної освіти, позакласну спортивно-масову роботу з учнями.</p> <p>ФК11. Здатність самостійно проводити заняття в шкільній секції спортивного напрямку, здійснювати профілактику травматизму.</p> <p>ФК12. Здатність виховувати в учнів соціально-особистісні якості: цілеспрямованість, організованість, працьовитість, відповідальність, громадянськість, комунікативність.</p> <p>ФК13. Здатність оцінювати фізичні здібності і функціональний стан учнів, адекватно вибирати засоби і методи рухової діяльності для корекції стану учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей.</p> <p>ФК14. Здатність здійснювати пошук, аналіз і оцінку інформації, у т.ч. за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, необхідно для постановки і вирішення професійних завдань, професійного та особистісного розвитку.</p> <p>ФК15. Здатність до організаційної роботи у сфері фізкультурно-оздоровчої роботи у навчальних закладах, позашкільних закладах учнівської молоді (зі спортивного туризму й орієнтування), літніх дитячих оздоровчих таборах.</p> <p>ФК16. Здатність здійснювати реабілітаційні заходи з метою відновлення функцій організму, досягнення нормального рівня здоров'я, оптимального фізичного стану та кондиції осіб різного віку (зокрема учнів спеціальних медичних груп) з порушеннями різної нозології.</p> <p>Компетентності, визначені освітньою програмою:</p> <p>ФК17. Здатність ефективно, з оптимальними ресурсними витратами виконувати професійні дії, спрямовані на розв'язання комплексних навчальних, оздоровчих і виховних завдань у заданих умовах професійної діяльності впродовж певного часу.</p>
Програмні результати навчання (ПРН)	
<p>ПРН1. Знає та вміє застосовувати на практиці основні положення фізіології, біомеханіки, морфології, психології, біохімії для розвитку фізичних (рухових) якостей, формування рухових умінь і навичок людей різних вікових груп, володіє засобами інтегрального гармонійного (розумового, духовного і фізичного) розвитку людини.</p> <p>ПРН2. Усвідомлює витоки і еволюцію формування теорії спортивного тренування, медико-біологічні та психологічні основи і технологію фізичного виховання представників різних вікових груп, санітарно-гігієнічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту</p> <p>ПРН3. Знає, як застосовувати на практиці основні вчення в галузі фізичної культури.</p>	

- ПРН4. Володіє актуальними технологіями педагогічного контролю і корекції, засобами і методами управління станом людини.
- ПРН5. Знає закони і принципи розучування рухових умінь і навичок, володіє теорією і методикою розвитку рухових умінь і навичок в базових видах рухової активності.
- ПРН6. Знає основні теоретичні положення в галузі фізичної культури.
- ПРН7. Знає вимоги до оформлення документації та основні закономірності побудови документів для здійснення навчального процесу в галузі фізичного виховання та спорту.
- ПРН8. Знає правила профілактики травматизму та надання першої медичної допомоги; володіє основними методами захисту персоналу та населення від можливих наслідків аварій, катастроф, стихійних лих.
- ПРН9. Знає закономірності розвитку фізичних якостей в різних видах рухової активності.
- ПРН10. Знає біологічні, соціальні, психологічні та інші чинники збереження здоров'я.
- ПРН11. Знає біологічні, соціальні, психологічні, духовні чинники, що обумовлюють значущість професії фахівця в галузі фізичного виховання та спорту.
- ПРН12. Знає основні закони природничо-наукових дисциплін у професійній діяльності, застосовувати методи теоретичного та експериментального дослідження в професійній діяльності.
- ПРН13. Вміє проводити дослідження на відповідному рівні, здійснювати пошук, обробку та аналізу інформації з різних джерел., вчитися і оволодівати сучасними знаннями для їх подальшої реалізації в практиці.
- ПРН14. Спроможний розвивати педагогічну думку, методи педагогічного контролю і контролю якості навчання, актуальні дидактичні технології.
- ПРН15. Володіє педагогічними, медико-біологічними, інформаційними технологіями для формування здорового способу життя, розвитку рухових умінь і навичок, розвитку фізичних (рухових) якостей у представників різних груп населення і вміє самостійно розробляти методики і технології для інтегрального гармонійного розвитку людини.
- ПРН16. Володіє руховими уміннями і навичками в обраному виді спорту на рівні кваліфікованого спортсмена.
- ПРН17. Володіє руховими навичками в базових видах спорту на рівні масових розрядів; вдосконалює руховий арсенал шляхом формування рухових умінь і навичок в інших видах спорту.
- ПРН18. Вміє розробляти навчально-методичні матеріали (робочі програми, навчально-тематичні плани) на основі освітнього стандарту та зразкових програм з урахуванням виду освітньої установи, особливостей класу / групи та окремих учнів.
- ПРН19. Вміє розробляти перспективні та оперативні плани і програми конкретних занять в сфері дитячо-юнацького спорту та зі спортсменами масових розрядів.
- ПРН20. Здатний складати планувальну і звітну документацію, організовувати та проводити масові фізкультурні заходи та спортивні змагання.
- ПРН21. Вміє практично використовувати документи державних і громадських органів управління у сфері фізичної культури.
- ПРН22. Здатний здійснювати організацію діяльності населення з використанням різних видів та форм рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, зокрема, зі спортивного туризму й орієнтування за топографічними картами та іншими засобами навігації.
- ПРН23. Володіє прийомами спілкування і вміє використовувати їх при роботі з колективом займаються і кожним індивідуумом.
- ПРН24. Володіє прийомами формування через засоби масової інформації, інформаційні та рекламні агентства громадської думки про фізичну культуру як частини загальної культури і факторі забезпечення здоров'я;
- ПРН25. Здатний з дотриманням етичних норм формувати комунікаційну стратегію з колегами, соціальними партнерами, учнями й вихованцями та їхніми батьками;
- ПРН26. Організовує співпрацю учнів і вихованців та ефективно працює в команді (педагогічному колективі освітнього закладу, інших професійних об'єднаннях);
- ПРН27. Здатний розуміти значення культури як форми людського існування, цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

ПРН28. Здатний вчитися упродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності набуту під час навчання кваліфікацію.

ПРН29. Здатний аналізувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів і гуманістичних ідеалів, розуміння концепції сталого розвитку людства.

ПРН30. Здатний створювати рівноправний і справедливий клімат, що сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від їх соціально-культурно-економічного контексту.

Програмні результати, визначені освітньою програмою:

ПРН31. Уміє ефективно вирішувати комплексні освітні, оздоровчі і виховні завдання у змінних умовах професійної діяльності.

ПРН32. Спроможний здійснювати професійну діяльність з оптимальними ресурсними витратами організму.

8. Ресурсне забезпечення реалізації програми

Кадрове забезпечення	Кадрове забезпечення реалізації освітньої програми відповідає Ліцензійним умовам: 89,12 % ПВС мають науковий ступінь, вчене звання 16,40% ПВС мають науковий ступінь доктора наук, вчене звання професора
Матеріально-технічне забезпечення	Навчальний корпус фізичного виховання, у тому числі: 1. манеж спортивного комплексу 2. зал боротьби 3. тренажерний зал 4. тренажерний зал Навчальний корпус № 4 5. спортивний зал навчального Гуртожиток №3 6. зал важкої атлетики 7. зал аеробіки 8. зал фізичної реабілітації Спортивно-екологічний комплекс 9. спортивний зал Гуртожиток №4 10. спортивний зал 11. спортивний зал Гуртожиток №5 12. спортивний зал Загальна кількість робочих місць з персональними комп'ютерами в ХНУ – 448. Лекційні аудиторії обладнані мультимедійним обладнанням. Усі лабораторії університету в достатній мірі забезпечені обладнанням, приладами, інструментами та матеріалами відповідно до вимог робочих навчальних планів і програм навчальних дисциплін. Обласний центр фізичного виховання учнівської молоді 13. гімнастичний зал ОЦФВУМ 14. плавальний басейн ОЦФВУМ
Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - Офіційний сайт ХНУ; - модульне середовище для навчання Moodle; - навчальні і робочі навчальні плани; - навчальні і навчально-методичні посібники - конспекти лекцій - методичні вказівки.
9. Академічна мобільність	

Національна кредитна мобільність	Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Національний університет фізичної культури і спорту України.
Міжнародна кредитна мобільність	Технологічно-природничий університет у м. Бидгощ (Польща) (Угода про співпрацю)
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Не здійснюється

II. Перелік компонент освітньої програми та їх логічна послідовність

2.1. Перелік компонент освітньої програми

Шифр КОП	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів ЄКТС	Форма підсумкового контролю	Семестр
ОБОВ'ЯЗКОВІ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ				
Дисципліни загальної підготовки (ОЗП)				
ОЗП.01	Безпека життєдіяльності людини	3	залік	5
ОЗП.02	Анатомія людини	5	іспит	1
ОЗП.03	Біохімія	3	залік	2
ОЗП.04	Біомеханіка	4	залік	7
ОЗП.05	Фізіологія людини	7	іспит	2, 3
ОЗП.06	Педагогіка	4	іспит	4
ОЗП.07	Психологія	4	іспит	3
Дисципліни професійної підготовки (ОПП)				
ОПП.01	Професійна майстерність вчителя фізичної культури	5	іспит	8
ОПП.02	Біологія	3	залік	1
ОПП.03	Вступ до фаху	3	залік	1
ОПП.04	Теорія і методика фізичного виховання	4	залік	3
ОПП.05	Теорія і методика викладання фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах	5	іспит, КР	4,5
ОПП.06	Інформаційні технології у фізичній культурі і спорті	4	іспит	6
ОПП.07	Гімнастика з методикою викладання	10	залік, іспит	2, 4
ОПП.08	Легка атлетика з методикою викладання	8	залік, іспит	1, 3
ОПП.09	Організація і методика спортивно-масової роботи у загальноосвітніх навчальних закладах	5	іспит	7
ОПП.10	Психологія фізичного виховання і спорту	5	іспит	7
ОПП.11	Фізіологія рухової активності	5	іспит	5
ОПП.12	Спортивні ігри та методика їх викладання	15	залік, іспит	1,2,6
ОПП.13	Основи науково-дослідної роботи у галузі освіти	3	залік	3
ОПП.14	Долікарська медична допомога у невідкладних станах	4	залік	6
ОПП.15	Педагогіка фізичної культури	5	іспит	8
ОПП.16	Гігієна фізичного виховання, спорту та основи раціонального харчування	4	іспит	1
ОПП.17	Масаж загальний і самомасаж	4	залік	6
ОПП.18	Історія фізичної культури	4	іспит	1
ОПП.19	Теорія і технології оздоровчо-рекреаційної рухової	5	іспит	5

	активності			
ОПП.20	Плавання та методика викладання	4	іспит	2
ОПП.21	Педагогічна ознайомчо-фахова практика	3	залік	6
ОПП.22	Іноземна мова	5	залік	1, 2
ОПП.23	Теорія здоров'я та здорового способу життя	4	іспит	2
ОПП.24	Психологія здоров'я та здорового способу життя	4	іспит	5
ОПП.25	Методика навчання основ здоров'я	4	іспит	3
ОПП.26	Діагностика і моніторинг стану здоров'я	5	іспит	4
ОПП.27	Сучасні оздоровчі системи	5	іспит, КР	6, 7
ОПП.28	Практика з зимових видів рухової активності	3	Диф. залік	2
ОПП.29	Практика з літніх видів рухової активності	3	Диф. залік	4
ОПП.30	Педагогічна практика	7	залік	8
	Атестаційний іспит	2	іспит	8
Загальний обсяг обов'язкових компонент		180		
ВИБІРКОВІ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ*				
Дисципліни загальної підготовки (ВЗП)				
Історичний блок				
ВЗП.01.1	Українське державотворення	3	залік	3
ВЗП.01.2	Україна: історія земель та народів			
ВЗП.01.3	Світові та національні релігії			
Філософський блок				
ВЗП.02.1	Філософія (в тому числі логіка, етика, естетика)	3	залік	4
ВЗП.02.2	Політологія			
Соціальний блок				
ВЗП.03.1	Соціологія	3	залік	5
ВЗП.03.2	Культурологія			
Економіко-правовий блок				
ВЗП.04.1	Економічна теорія	3	залік	4
ВЗП.04.2	Макро- та мікроекономіка			
ВЗП.04.3	Правознавство			
Соціально-гуманітарний блок				
ВЗП.05.1	Українська мова (за професійним спрямуванням)	3	залік	3
ВЗП.05.2	Культура професійного мовлення та спілкування			
Екологічний блок				
ВЗП.06.1	Екологічна безпека	3	залік	5
ВЗП.06.2	Екологія людини			
Дисципліни професійної підготовки (ВПП)				
ВПП.01.1	Оздоровчий туризм та орієнтування	4	залік	4
ВПП.01.2	Спортивний туризм			
ВПП.02.1	Теорія та методика дитячого та юнацького спорту	5	залік	8
ВПП.02.2	Олімпійський та професійний спорт			
ВПП.03.1	Прикладні одноборства з методикою викладання	4	залік	6
ВПП.03.2	Оздоровчий фітнес			
ВПП.04.1	Зміст і види професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту	5	іспит	7
ВПП.04.2	Теорія і методика фізичного самовдосконалення			
ВПП.05.1	Атлетизм з методикою викладання	4	залік	6
ВПП.05.2	Основи теорії «Спорту для всіх»			
ВПП.06.1	Спортивні споруди і обладання	5	залік	7

ВПП.06.2	Нетрадиційні види спорту			
ВПП.07.1	Рекреаційні ігри	4	залік	5
ВПП.07.2	СПА-технології			
ВПП.08.1	Ритміка і хореографія	5	залік	7
ВПП.08.2	Шейпінг з методикою викладання			
ВПП.09.1	Адаптивне фізичне виховання	5	залік	8
ВПП.09.2	Професійна надійність вчителя фізичної культури			
Загальний обсяг вибіркового компонента		60		
Загальний обсяг освітньої програми		240		

III. Форми атестації здобувачів вищої освіти

Атестація випускників освітньої програми спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура) здійснюється у формі іспиту: атестаційного іспиту з дисциплін професійної і практичної підготовки та завершується видачею диплома встановленого зразка про присудження особі ступеня бакалавра із присвоєнням кваліфікації Бакалавр фізичної культури і спорту. Атестація здійснюється відкрито і публічно.

IV. Вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти

Система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (далі - СВЗЯ) в Університеті відповідає вимогам Європейських стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти (ESG), статті 16 Закону України «Про вищу освіту» (2014) та статті 41 Закону України «Про освіту» (2017). Створена СВЗЯ функціонує на п'яти організаційних рівнях відповідно до розроблених нормативних документів, що розміщені на сайті Університету: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=700&p=100>.

Система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти містить:

- 1) стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти;
- 2) систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;
- 3) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- 4) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;
- 5) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- 6) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- 7) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;
- 8) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- 9) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- 10) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;

- 11) створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;
- 12) інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами.

V. Матриця відповідності програмних компетентностей компонентам освітньої програми (Додаток А)

VI. Матриця забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентам освітньої програми (Додаток Б)

Використані джерела:

1. Проект Стандарту вищої освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.
2. Методичні рекомендації до розроблення освітніх програм підготовки фахівців різних рівнів вищої освіти у Хмельницькому національному університеті / В.І. Бегняк, Л.С. Любохинець. – Хмельницький: ХНУ, 2018. – 31 с.

(ВАРІАТИВНА ЧАСТИНА)

	ВЗП 01	ВЗП 02	ВЗП 03	ВЗП 04	ВЗП 05	ВЗП 06	ВПП 01	ВПП 02	ВПП 03	ВПП 04	ВПП 05	ВПП 06	ВПП 07	ВПП 08	ВПП 09
ЗК 01		+	+												
ЗК 02															
ЗК 03															
ЗК 04					+										+
ЗК 05															
ЗК 06					+					+					+
ЗК 07															
ЗК 08															
ЗК 09															
ЗК 10	+			+											
ЗК 11							+		+		+	+	+	+	
ФК01										+					
ФК02															
ФК03															
ФК04															
ФК05						+				+					
ФК06															
ФК07										+					
ФК08															
ФК09												+			
ФК10								+		+	+				
ФК11							+	+	+		+	+			
ФК12															
ФК13															+
ФК14										+					+
ФК15							+								
ФК16									+				+		+
ФК17										+					+

Додаток 3

ЗАТВЕРДЖЕНО Міністерство освіти і науки України
 Вчена рада Хмельницького національного університету
 національного університету

Хмельницький національний університет
НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Перший (бакалаврський)

Рівень вищої освіти

Освітня кваліфікація

Кваліфікація в дипломі

Термін навчання

На базі

Вид освітньої програми

Обсяг освітньої програми

240 кредитів ЄКТС

Бакалавр середньої освіти

Бакалавр середньої освіти

Вчитель фізичної культури

3 роки 10 місяців

повної загальної середньої освіти

Освітньо-професійна

Протокол від 29.03.2018 № 12

Підготовки бакалавра

Форма навчання денна

Знаходження 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 Середня освіта

Предметна спеціальність 014.11

Середня освіта (фізична культура)

Середня освіта (фізична культура)

Ректор М.С. Скляра

1. ГРАФІК НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Курс	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Зведений бюджет часу, тижні						
													Теоретичне навчання	Семестровий контроль	Практика	Атестація	Канікули	Разом	
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	34	5	2	11	52		
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	35	6	2	9	52		
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	34	5	2	11	52		
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	30	5	5	1	43		
													Разом	133	21	11	1	33	199

Теоретичне навчання

Семестровий контроль

Практика

Підсумкова атестація

Канікули

С

П

А

К

3. Зведена таблиця

Семестр	1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість аудиторних годин на тиждень	22	20	22	22	22	21	22	20
Кількість кредитів ЄКТС	30,0	30,0	30,0	30,0	29,0	31,0	30,0	30,0
Кількість іспитів	3	2	3	4	3	3	3	3
Кількість заліків	5	5	5	4	4	3	3	2
Кількість курсових робіт (проектів)					1		1	

4. Практична підготовка

Світлий рівень	Вид практики	Семестр	Тривалість (тижнів)	Кількість кредитів ЄКТС
Бакалавр	Навчальна: зимові види рухової активності	2	2	3,0
	Навчальна: літні види рухової активності	4	2	3,0
	Ознайомчо-фахова практика	6	2	3,0
	Педагогічна	8	5	7,0

Завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту

О.О. Солтик

Керівник проектної групи

О.О. Солтик

Декан гуманітарно-педагогічного факультету

Л. Л. Станіславова

5. Підсумкова атестація

Світлий рівень	Вид підсумкової атестації	Семестр	Тривалість (тижнів)	Кількість кредитів ЄКТС
Бакалавр	Атестаційний іспит	8	1	

Завідувач навчальної частини

О.Г. Самолюк

Завідувач навчально-методичного відділу

Л.С. Любохинець

Додаток К
Робочі програми дисциплін

Хмельницький національний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан гуманітарно-педагогічного факультету

30.08 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Професійна надійність вчителя фізичної культури

Галузь знань: **01 Освіта / педагогіка**
 Спеціальність: **014.11 Середня освіта (фізична культура)**
 Шифр дисципліни: **ВВС1.18**
 Статус дисципліни: **Вибіркова Цикл професійної та практичної підготовки**
 Факультет: **гуманітарно-педагогічний**
 Кафедра: **теорії і методики фізичного виховання і спорту**

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг дисципліни Кредити ЕКТС	Кількість годин					Курсовий проект	Курсова робота	Вид семестрового контролю	
				Аудиторні заняття				Самостійна робота, в т.ч. ІРС			Залік	Іспит
				Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття					
Денна	4	8	5,5/ 165	65	39		26	100			+	

Робоча програма складена на основі навчального плану підготовки бакалаврів.

Програму складено: Солтиком Олександром Олександровичем

Схвалено на засіданні кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту
 Протокол № 1 від 30 серпня 2018 р.

Зав. кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту

 Солтик О.О.

Робоча програма схвалена вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету
 Голова Вченої ради Станіслава Л.Л.

Хмельницький 2018

ВСТУП

Робоча програма з «професійної надійності вчителя фізичної культури і спорту» містить теоретичні розділи і практичні завдання. Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати студент відповідно до вимог освітньої програми, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни, необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

Вивчення дисципліни «професійна надійність вчителя фізичної культури» у процесі професійної підготовки фахівців має важливе соціальне, педагогічне значення.

Мета – формування знань, вмінь та навичок, пов'язаних із професійною надійністю, що мають забезпечити теоретичну та практичну підготовку бакалаврів спеціальності: 014.11 – «Середня освіта (Фізична культура)».

Завдання:

1. Сформуванати цілісне уявлення про професійну надійність фахівця.
2. Ознайомити з основними складовими професійної надійності.
3. Надати знання про педагогічну надійність вчителя фізичної культури.
4. Навчити користуватися основними методиками діагностики стану окремих складових професійної надійності вчителя фізичної культури.
5. Навчити здійснювати дієві кроки, щодо формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Результатом успішного вивчення дисципліни має бути сформована фахова компетентність:

Успішне вивчення дисципліни характеризується наступними результатами навчання:

Необхідні обов'язкові попередні та супутні дисципліни: професійна майстерність вчителя фізичної культури, теорія і методика фізичного виховання, теорія і методика фізичного самовдосконалення, психологія фізичного виховання і спорту, педагогіка фізичної культури.

Зміст навчальної дисципліни:

Професійна надійність як міждисциплінарна категорія, професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури, Особливості професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у зарубіжному досвіді, Специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури, Структура професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури, діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури, формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури.

Методи викладання словесні (розповідь, бесіда, пояснення); практичні (дискусії, навчальні ігри); наочні (ілюстрування навчального матеріалу, показ слайдів).

Методи контролю і оцінювання навчальних досягнень усне опитування, письмове опитування (тестування), самоконтроль

Навчальна робота проводиться у формі лекцій, практичних занять та самостійної роботи. На лекціях подається основний програмний матеріал, який становить основу підготовки майбутнього фахівця. Даються головні відомості та рекомендації щодо виконання практичних завдань.

На практичних заняттях поглиблюються знання з основних питань, висвітлених на лекціях, і перевіряються знання студентів, отриманих на лекціях та в процесі самостійної роботи студента.

Самостійна робота студентів складається: закріплення пройденого матеріалу, з опрацювання рекомендованої літератури, виконання додаткових розрахункових завдань.

Місце у структурно-логічній схемі: після вивчення «теорія і методика фізичного виховання», «психологія фізичного виховання і спорту».

Структура залікових кредитів дисципліни

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу
8 семестр			
Тема 1. Професійна надійність як міждисциплінарна категорія	4		10
Тема 2. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури	2	2	10
Тема 3. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури у зарубіжному досвіді	2	2	10
Тема 4. Специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури	4	2	12
Тема 5. Структура професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури	4	4	10
Тема 6. Модель професійно надійного вчителя фізичної культури	4	4	10
Тема 7. Діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури	6	4	12
Тема 8. Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури	8	8	12
Тема 9. Розвиток професійної надійності у процесі професійної діяльності.	4		14
Разом за 8 семестр:	38	26	100

Зміст лекційного курсу 8 семестр 4 курсу

№	Перелік тем лекцій, їх анотацій	Кількість годин
1	Тема 1 – Професійна надійність як міждисциплінарна категорія 1. Основні визначення і поняття 2. Використання терміну «надійність» в різних сферах життєдіяльності людини. 3. Вживання надійності у фізичній культурі, спорті, освітянській сфері Література: [1, 7]	4
2	Тема 2 – Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури. 1. Роль професійної підготовки у процесі професійного становлення фахівця 2. Зміст професійної підготовки. 3. Основні нормативні документи, що регламентують професійну підготовку. Література: [1, 3, 5, 6]	2
3	Тема 3 – Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури у зарубіжному досвіді 1. Роль фахівців сфери фізичної культури і спорту в зарубіжних країнах 2. Особливості професійної підготовки у провідних країнах світу Література: [1, 8, 9]	2
4	Тема 4 – Специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури 1. Спеціальність, спеціалізації, освітньо-кваліфікаційні рівні та посади	4

	<p>фахівців фізичного виховання</p> <p>2. Складники професійної майстерності та службові обов'язки вчителя фізичної культури</p> <p>3. Умови освітнього середовища у професійній діяльності вчителя фізичної культури</p> <p>Література: [1, 4, 5, 6]</p>	
5	<p>Тема 5 – Структура професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури</p> <p>1. Операціоналізація поняття професійної надійності вчителя фізичної культури.</p> <p>2. Визначення компонентів, критеріїв, показників професійної надійності вчителя фізичної культури.</p> <p>Література: [1, 7]</p>	4
6	<p>Тема 6 – Модель професійно надійного вчителя фізичної культури</p> <p>1. Використання методу моделювання у педагогіці.</p> <p>2. Побудова моделі професійно надійного вчителя фізичної культури.</p> <p>3. Актуальна і потенційна надійність вчителя фізичної культури.</p> <p>4. Визначення шкали оцінювання стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури.</p> <p>Література: [1]</p>	4
7	<p>Тема 7 – Діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури</p> <p>1. Характеристика методів діагностики стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури.</p> <p>2. Визначення самовіддачі вчителя фізичної культури.</p> <p>3. Визначення безпомилковості у професійній діяльності вчителя фізичної культури.</p> <p>4. Визначення ефективності професійної діяльності вчителя фізичної культури.</p> <p>Література: [1, 6]</p>	6
8	<p>Тема 8 – Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури</p> <p>1. Міждисциплінарна інтеграція у змісті професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури</p> <p>2. Урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів у формуванні професійної надійності</p> <p>3. Створення освітнього середовища для формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури</p> <p>4. Удосконалення фізичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ</p> <p>5. Використання інноваційних форм, методів і технологій навчання для формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури</p> <p>6. Орієнтація практичної підготовки студентів на формування професійної надійності</p> <p>7. Забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії науково-педагогічних працівників спрямованої на формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури</p> <p>Література: [1, 2]</p>	8
	<p>Тема 9 – Розвиток професійної надійності у процесі професійної діяльності</p>	4

	1. Мотиваційно-ціннісні орієнтири вчителя фізичного виховання 2. Сутність, зміст, засоби професійного самовиховання вчителя фізичного виховання. 3. Фізичне самовдосконалення у професійній діяльності вчителя фізичної культури. 4. Профілактика травматизму у професійній діяльності вчителя фізичної культури. Література: [1]	
Разом за семестр		38

Перелік практичних занять 8 семестр 4 курсу

№	Теми практичних занять	Кількість годин
1	Тема 2 – Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури. 1. Знайомство з освітньою програмою, навчальним планом. 2. Визначення фахових компетентностей вчителя фізичної культури. Література: [1, 3, 5, 6]	2
2	Тема 3 – Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури у зарубіжному досвіді 1. Дослідження документів, що регламентують професійну підготовку вчителів фізичної культури у зарубіжному досвіді Література: [8, 9]	2
3	Тема 4 – Специфіка професійної діяльності вчителя фізичної культури 1. Аналіз посадових інструкцій у професії вчителя фізичної культури. 2. Характеристика спортивних споруд, спортивного інвентарю і обладнання. Література: [1]	2
4	Тема 5 – Структура професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури 1. Контент-аналіз термінів і понять, пов'язаних із професійною надійністю вчителя фізичної культури. 2. Характеристика критеріїв і показників професійної надійності вчителя фізичної культури. Література: [1, 9]	4
5	Тема 6 – Модель професійно надійного вчителя фізичної культури 1. Визначення рівнів показників професійної надійності вчителів фізичної культури 2. Визначення загального рівня професійної надійності вчителя фізичної культури Література: [1, 10]	4
6	Тема 7 – Діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури 1. Характеристика методів діагностики стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури. 2. Визначення самовіддачі вчителя фізичної культури. 3. Визначення безпомилковості у професійній діяльності вчителя фізичної культури.	4

	4. Визначення ефективності професійної діяльності вчителя фізичної культури. Література: [1]	
7	Тема 8 – Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури 1. Міждисциплінарна інтеграція у змісті професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури 2. Урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів у формуванні професійної надійності 3. Створення освітнього середовища для формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури 4. Удосконалення фізичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на основі диверсифікації та збільшення арсеналу фізичних вправ 5. Використання інноваційних форм, методів і технологій навчання для формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури 6. Орієнтація практичної підготовки студентів на формування професійної надійності 7. Забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії науково-педагогічних працівників спрямованої на формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури Література: [1, 2]	8
Разом за семестр		26

Зміст самостійної роботи

№ теми	8 семестр	Кількість годин
1	Опрацювання лекційного матеріалу теми 1, Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Характеристика надійності в операторських професіях» Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Характеристика надійності в військових і льотних професіях»	2 4 4
2	Опрацювання лекційного матеріалу теми 2, Підготовка до виконання практичної роботи №2. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Компетентнісний підхід у професійній підготовці»	2 2 6
3	Опрацювання лекційного матеріалу теми 3, Підготовка до виконання практичної роботи №3. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Аналіз зарубіжного досвіду професійної підготовки у США»	2 2 6
4	Опрацювання лекційного матеріалу теми 4. Підготовка до виконання практичної роботи №4. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Методи підвищення професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури»	2 2 4

	Підготовка до тестового контролю №1	4
5	Опрацювання лекційного матеріалу теми 5. Підготовка до виконання практичної роботи №5. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Взаємозв'язки у взаємодія компонентів професійної надійності вчителя фізичної культури»	2 2 6
6	Опрацювання лекційного матеріалу теми 6. Підготовка до виконання практичної роботи №6. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Моделювання у професійній діяльності вчителя фізичної культури»	2 2 6
7	Опрацювання лекційного матеріалу теми 7. Підготовка до виконання практичної роботи №7. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Використання технічних засобів у професійній діяльності вчителя фізичної культури» Підготовка до тестового контролю ТК2	2 2 4 4
8	Опрацювання лекційного матеріалу теми 8. Підготовка до виконання практичної роботи №8. Вивчення нового лекційного матеріалу за темою «Роль та значення реалізації педагогічних умов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців» Підготовка до тестового контролю ТК3	2 2 4 4
9	Опрацювання лекційного матеріалу теми 9, Підготовка до виконання контрольної роботи	4 10
Разом за 8 семестр:		100

Система поточного та підсумкового контролю.

У 8 семестрі поточний контроль здійснюється під час проведення аудиторних занять. Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять проходять у вигляді тестового. Під час контролю визначається рівень засвоєння теоретичного матеріалу дисципліни. Тестові контролю (ТК1, ТК2) проводиться на 5 і 11 тижнях і має на меті перевірку знань за темами 1-4, 5-9 відповідно. Окрім тестовий контроль ТК3 слугує для перевірки теоретичного матеріалу винесеного на самостійне вивчення.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання стану оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками з дисципліни «професійна надійність вчителя фізичної культури», і проходить у вигляді контрольної роботи. Під час семестрового контролю враховуються результати здачі усіх видів робіт згідно із структурою залікових кредитів.

8 семестр			
Тестовий контроль			Семестровий контроль
ТК1	ТК2	ТК3	Контрольна робота
0,2	0,2	0,2	0,4

Рекомендована література

Основна:

1. Солтик О.О. Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури : теорія і практика / О.О. Солтик // монографія – Хмельницький : ХНУ, 2018. – 371 с.
2. Солтик О.О. Професійна надійність вчителя фізичної культури / О.О. Солтик // методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Середня освіта (фізична культура)» – Хмельницький : ХНУ, 2018. – 25 с.
3. Шиян Б.М., Папуша В.Г. Теорія фізичного виховання: Навчальний посібник для студентів факультетів фізичного виховання. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 183 с.
4. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Моделирование педагогических ситуаций. – М., 1981.
5. Педагогіка: навч. посібник. / Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. – Вінниця, 2001.
6. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1992.
7. Герцик М.С., Вацеба О.М. Вступ до спеціальностей галузі «фізичне виховання і спорт»: Навчальний посібник/2-е вид. – Львів: Українські технології, 2003. – 232с.
8. Вульфсон Б.Л. Высшее образование на Западе на пороге XXI века: успехи и нерешенные проблемы // Педагогика. . 1999. . №2. . С.84-91.
9. Болюбаш Я.Я., Василюк А.А. Украина, Польша, Европа. Интеграция педагогического образования // Персонал. - 1999. - №2. - С.19-22.

Допоміжна:

1. Занина Л.В., Меншикова Н.П. Основы педагогического мастерства. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 288с.
2. Станкин М. И. Профессиональные способности педагога. Акмеология воспитания и обучения. – М.: Флинта. – 1998
3. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Моделирование педагогических ситуаций. - М., 1981
4. Грехнев В.С. Культура педагогического общения.: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 1997.

Хмельницький національний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан гуманітарно-педагогічного факультету

201 7 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Професійна майстерність вчителя фізичної культури

Галузь знань: **01 Освіта / педагогіка**
 Спеціальність: **014.11 Середня освіта (Фізична культура)**
 Шифр дисципліни: **ВВС1.08**
 Статус дисципліни: **нормативна Цикл професійної та практичної підготовки**
 Факультет: **гуманітарно-педагогічний**
 Кафедра: **теорії і методики фізичного виховання і спорту**

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг дисципліни Кредити ЕКТС	Кількість годин					Курсовий проєкт	Курсова робота	Вид семестрового контролю	
				Аудиторні заняття				Самостійна робота, в т.ч. ІРС			Залік	Іспит
				Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття					
Денна	4	8	5/ 150	60	36		24	90			+	

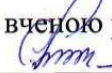
Робоча програма складена на основі навчального плану підготовки бакалаврів.

Програму складено: Солтиком Олександром Олександровичем

Схвалено на засіданні кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту
 Протокол № 1 від 31 серпня 2017 р.

Зав. кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту

 Солтик О.О.

Робоча програма схвалена вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету
 Голова Вченої ради Станіслава Л.Л.

Хмельницький 2017

ВСТУП

Робоча програма з «Професійної майстерності вчителя фізичної культури» містить теоретичні розділи і практичні завдання. Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати студент відповідно до вимог освітньої програми, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни, необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

Вивчення дисципліни «Професійної майстерності вчителя фізичної культури» у процесі професійної підготовки фахівців має важливе соціальне, педагогічне значення.

Мета – формування професійних знань, вмінь та навичок професійної майстерності, що мають забезпечити теоретичну та практичну підготовку бакалаврів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура)

Завдання:

1. Сформувані цілісне уявлення про професійне становлення фахівця.
2. Ознайомити з основними складовими професійної майстерності.
3. Надати знання про педагогічну майстерність.
4. Навчити користуватися основними методиками діагностики стану окремих складових професійної майстерності.
5. Надати відомості про професійну майстерність вчителя фізичної культури, тренера викладача, фахівця фізичної реабілітації.

Результатом успішного вивчення дисципліни мають бути сформовані компетентності:

- **уміти:** аналізувати обсяг, постійно зростаючих професійних знань та умінь. Знати особливості професійної діяльності в сфері фізичної культури і спорту, структуру та рівні підготовленості тренера. Уміти впливати засобами спорту на особистість, налагоджувати взаємовідносини між спортсменами в команді, уникати і вирішувати конфліктні ситуації. Уміти досягати спортивну мету найраціональнішим чином за рахунок професійних знань та інтуїції.
- **володіти:** навиками практичного застосування одержаних знань, використання адекватних засобів і методик підготовки та контролю, вміннями формування мотивації спортсменів, здібностями розвитку професійно значимих якостей.

Необхідні обов'язкові попередні та супутні дисципліни:

Зміст навчальної дисципліни: основні поняття педагогічної майстерності, складники професійної майстерності та структура діяльності тренера, особливості вербальних і невербальних форм викладання в тренувальному процесі, тренерський талант, компетентність тренера-викладача, особистісні відносини тренера зі спортсменами, конфлікти у спортивній діяльності.

Методи викладання словесні (розповідь, бесіда, пояснення); практичні (дискусії, навчальні ігри); наочні (ілюстрування навчального матеріалу, показ слайдів).

Методи контролю і оцінювання навчальних досягнень усне опитування, письмове опитування (тестування), самоконтроль

Навчальна робота проводиться у формі лекцій, практичних занять та самостійної роботи. На лекціях подається основний програмний матеріал, який становить основу підготовки майбутнього спеціаліста. Даються головні відомості та рекомендації щодо виконання практичних завдань.

На практичних заняттях поглиблюються знання з основних питань, висвітлених на лекціях, і перевіряються знання студентів, отриманих на лекціях та в процесі самостійної роботи студента.

Самостійна робота студентів складається: закріплення пройденого матеріалу, з опрацювання рекомендованої літератури, виконання додаткових розрахункових завдань.

Місце у структурно-логічній схемі: після вивчення «теорія і методика фізичного виховання», «зміст і види професійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту», «теорія і методика дитячого та юнацького спорту», «психологія фізичного виховання і спорту».

Структура залікових кредитів дисципліни

Назва теми	Кількість годин, відведених на:		
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу
8 семестр			
Тема 1. Основи професійної майстерності	2	2	4
Тема 2. Професійне становлення фахівця.	2	1	4
Тема 3. Труднощі на шляху професійного становлення	2	1	4
Тема 4. Особистість вчителя і педагогічна діяльність	2	2	4
Тема 5. Надійність професійної діяльності вчителя фізичної культури	2	1	4
Тема 6. Мовлення вчителя основний засіб педагогічної діяльності	2	1	4
Тема 7. Педагогічна техніка учителя	2	2	12
Тема 8. Майстерність педагогічного спілкування	2	1	4
Тема 9. Педагогічний вплив як основа педагогічної взаємодії	2	1	4
Тема 10. Майстерність постановки педагогічних вимог та педагогічного оцінювання	2	2	4
Тема 11. Майстерність розв'язування педагогічних задач	2	1	4
Тема 12. Професійна діяльність учителя фізичної культури.	2	1	4
Тема 13. Формування особистісних та професійних якостей вчителя фізичної культури	2	2	4
Тема 14. Роль самовиховання в підвищенні професійної майстерності вчителя фізичного виховання.	2	1	4
Тема 15. Професійна діяльність тренера-викладача	2	1	4
Тема 16. Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації	2	2	4
Тема 17. Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах	2	1	12
Тема 18. Педагогічна етика	2	1	6
Разом за 8 семестр:	36	24	90

Зміст лекційного курсу

8 семестр 4 курсу

№	Перелік тем лекцій, їх анотацій	Кількість годин
---	---------------------------------	-----------------

1	<p>Тема 1 – Основи професійної майстерності</p> <p>4. Основні визначення і поняття</p> <p>5. Визнання професійної майстерності</p> <p>6. Стимулювання за професійну майстерність</p> <p>Література: [1]</p>	2
2	<p>Тема 2 – Професійне становлення фахівця.</p> <p>4. Визначення професійного становлення</p> <p>5. Основні етапи професійного становлення фахівця</p> <p>6. Періодизація професійного становлення фахівця у сфері фізичної культури і спорту.</p> <p>Література: [1]</p>	2
3	<p>Тема 3 – Труднощі на шляху професійного становлення</p> <p>3. Кризи професійного становлення та їх подолання.</p> <p>4. Професійні деструкції та шляхи їх подолання.</p> <p>5. Феномен психічного (професійного) вигорання.</p> <p>Література: [8]</p>	2
4	<p>Тема 4 – Особистість вчителя і педагогічна діяльність</p> <p>4. Роль та функції педагога в суспільстві.</p> <p>5. Педагогічна діяльність як особливий вид суспільно-корисної діяльності</p> <p>6. Вимоги до особистості вчителя та класифікації якостей його особистості.</p> <p>7. Система самовиховання вчителя.</p> <p>Література: [1]</p>	2
5	<p>Тема 5 – Професійна надійність вчителя фізичної культури</p> <p>3. Професійна надійність, як міждисциплінарна категорія.</p> <p>4. Структура професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури.</p> <p>5. Діагностика стану сформованості професійної надійності вчителя фізичної культури.</p> <p>6. Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури.</p> <p>Література: [1, 9]</p>	2
6	<p>Тема 6 – Мовлення вчителя основний засіб педагогічної діяльності</p> <p>5. Мовлення і комунікативна поведінка вчителя.</p> <p>6. Методи професійної комунікації та функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями.</p> <p>7. Вимоги до мовлення педагога.</p> <p>8. Основи техніки мовлення педагога.</p> <p>Література: [1, 10]</p>	2
7	<p>Тема 7 – Педагогічна техніка учителя</p> <p>1. Підходи до проблеми педагогічної техніки в історії наукової думки і практики навчальних закладів.</p> <p>2. Внутрішня техніка вчителя та її елементи.</p> <p>3. Зовнішня техніка вчителя та її елементи.</p> <p>Література: [1]</p>	2
8	<p>Тема 8 – Майстерність педагогічного спілкування</p> <p>8. Професійно-педагогічне спілкування, його особливості.</p> <p>9. Суб'єкт-суб'єктний характер спілкування.</p> <p>10. Функції педагогічного спілкування.</p> <p>11. Структура педагогічного спілкування.</p> <p>12. Бар'єри у спілкуванні.</p> <p>13. Стили педагогічного спілкування.</p>	2

	<p>14. Педагогічне спілкування як діалог. 15. Контакт у педагогічному діалозі. Література: [11]</p>	
	<p>Тема 9 – Педагогічний вплив як основа педагогічної взаємодії 5. Призначення і функції педагогічного впливу. Основні елементи педагогічного впливу. 6. Прийоми педагогічного впливу. 7. Ключові операції педагогічного впливу. Література: [12]</p>	2
	<p>Тема 10 – Майстерність постановки педагогічних вимог та педагогічного оцінювання 1. Зміст і форми постановки педагогічної вимоги. 2. Умови ефективності педагогічної вимоги. 3. Зміст та основні правила оцінювальної діяльності вчителя. Література: [1]</p>	2
	<p>Тема 11 – Майстерність розв’язування педагогічних задач 1. Педагогічна ситуація і педагогічна задача. 2. Етапи розв’язання педагогічної задачі. 3. Конфлікт у педагогічній взаємодії. 4. Рекомендації щодо попередження конфліктних ситуацій і усунення конфліктів в роботі педагогічного колективу. Література: [1, 7, 13]</p>	2
	<p>Тема 12 – Професійна діяльність учителя фізичної культури. 1. Спеціальність, спеціалізації, освітньо-кваліфікаційні рівні та посади фахівців фізичного виховання 2. Складники професійної майстерності та службові обов’язки вчителя фізичної культури Література: [6, 14]</p>	2
	<p>Тема 13 – Формування особистісних та професійних якостей вчителя фізичної культури 1. Мотиваційно-ціннісні орієнтири вчителя фізичного виховання 2. Фізична досконалість. Література: [6, 14]</p>	2
	<p>Тема 14 – Роль самовиховання в підвищенні професійної майстерності вчителя фізичного виховання. 1. Сутність, зміст, засоби професійного самовиховання вчителя фізичного виховання. 2. Індивідуальні і психофізичні особливості майбутнього вчителя фізичної культури. 3. Управління процесом самовиховання 4. Поради майбутньому вчителю в процесі самовиховання. Література: [14]</p>	2
	<p>Тема 15 - Професійна діяльність тренера-викладача 1. Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов’язки 2. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера 3. Організація тренувального процесу 4. Підготовка спортсмена до змагань Література: [2, 3, 4]</p>	2
	<p>Тема 16 - Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації 1. Розвиток фізичної реабілітації в світі та в Україні 2. Підготовка фахівців з фізичної реабілітації Література: [5]</p>	2

	Тема 17 - Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах Література: [15, 16]	2
	Тема 18 – Педагогічна етика 1. Філософські аспекти педагогічної етики 2. Педагогічна культура у професійній діяльності учителя. 3. Педагогічний такт у діяльності учителя Література: [1]	2
Разом за семестр		36

**Перелік практичних занять
8 семестр 4 курсу**

№	Теми практичних занять	Кількість годин
1	Тема 1 – Основи професійної майстерності Література: [1]	2
2	Тема 2 – Професійне становлення фахівця. Література: [1]	1
3	Тема 3 – Труднощі на шляху професійного становлення Література: [8]	1
4	Тема 4 – Особистість вчителя і педагогічна діяльність Література: [1]	2
5	Тема 5 – Надійність професійної діяльності вчителя фізичної культури Література: [1, 9]	1
6	Тема 6 – Мовлення вчителя основний засіб педагогічної діяльності Література: [1]	1
7	Тема 7 – Педагогічна техніка учителя Література: [10]	2
8	Тема 8 – Майстерність педагогічного спілкування Література: [1, 11]	1
	Тема 9 – Педагогічний вплив як основа педагогічної взаємодії 8. Призначення і функції педагогічного впливу. Основні елементи педагогічного впливу. 9. Прийоми педагогічного впливу. 10. Ключові операції педагогічного впливу. Література: [12]	1
	Тема 10 – Майстерність постановки педагогічних вимог та педагогічного оцінювання 4. Зміст і форми постановки педагогічної вимоги. 5. Умови ефективності педагогічної вимоги. 6. Зміст та основні правила оцінювальної діяльності вчителя. Література: [1]	2
	Тема 11 – Майстерність розв'язування педагогічних задач 5. Педагогічна ситуація і педагогічна задача. 6. Етапи розв'язання педагогічної задачі. 7. Конфлікт у педагогічній взаємодії. 8. Рекомендації щодо попередження конфліктних ситуацій і усунення конфліктів в роботі педагогічного колективу. Література: [1, 7, 13]	1

Тема 12 – Професійна діяльність учителя фізичної культури. 3. Спеціальність, спеціалізації, освітньо-кваліфікаційні рівні та посади фахівців фізичного виховання 4. Складники професійної майстерності та службові обов'язки вчителя фізичної культури Література: [6, 14]	1
Тема 13 – Формування особистісних та професійних якостей вчителя фізичної культури 3. Мотиваційно-ціннісні орієнтири вчителя фізичного виховання 4. Фізична досконалість. Література: [6, 14]	2
Тема 14 – Роль самовиховання в підвищенні професійної майстерності вчителя фізичного виховання. 5. Сутність, зміст, засоби професійного самовиховання вчителя фізичного виховання. 6. Індивідуальні і психофізичні особливості майбутнього вчителя фізичної культури. 7. Управління процесом самовиховання 8. Поради майбутньому вчителю в процесі самовиховання. Література: [14]	1
Тема 15 - Професійна діяльність тренера-викладача 5. Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов'язки 6. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера 7. Організація тренувального процесу 8. Підготовка спортсмена до змагань Література: [2, 3, 4]	1
Тема 16 - Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації 3. Розвиток фізичної реабілітації в світі та в Україні 4. Підготовка фахівців з фізичної реабілітації Література: [5]	2
Тема 17 - Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах Література: [15, 16]	1
Тема 18 – Педагогічна етика Література: [1]	1
Разом за семестр	24

Зміст самостійної роботи

Номер теми	8 семестр	Кількість годин
Тема 1	Опрацювання лекційного матеріалу теми 1, Підготовка до виконання практичної роботи №1.	2 2
Тема 2	Опрацювання лекційного матеріалу теми 2, Підготовка до виконання практичної роботи №2.	2 2
Тема 3	Опрацювання лекційного матеріалу теми 3, Підготовка до виконання практичної роботи №3.	2 2
Тема 4	Опрацювання лекційного матеріалу теми 4.	2

	Підготовка до виконання практичної роботи №4.	2
Тема 5	Опрацювання лекційного матеріалу теми 5. Підготовка до виконання практичної роботи №5.	2 2
Тема 6	Опрацювання лекційного матеріалу теми 6. Підготовка до виконання практичної роботи №6.	2 2
Тема 7	Опрацювання лекційного матеріалу теми 7. Підготовка до виконання практичної роботи №7. Підготовка до тестового контролю ТК1	2 4 6
Тема 8	Опрацювання лекційного матеріалу теми 8. Підготовка до виконання практичної роботи №8. Підготовка до написання контрольної роботи	2 2
Тема 9	Опрацювання лекційного матеріалу теми 9, Підготовка до виконання практичної роботи №9.	2 2
Тема 10	Опрацювання лекційного матеріалу теми 10, Підготовка до виконання практичної роботи №10.	2 2
Тема 11	Опрацювання лекційного матеріалу теми 11, Підготовка до виконання практичної роботи №11.	2 2
Тема 12	Опрацювання лекційного матеріалу теми 12. Підготовка до виконання практичної роботи №12.	2 2
Тема 13	Опрацювання лекційного матеріалу теми 13. Підготовка до виконання практичної роботи №13.	2 2
Тема 14	Опрацювання лекційного матеріалу теми 14. Підготовка до виконання практичної роботи №14.	2 2
Тема 15	Опрацювання лекційного матеріалу теми 15. Підготовка до виконання практичної роботи №15.	2 2
Тема 16	Опрацювання лекційного матеріалу теми 16. Підготовка до виконання практичної роботи №16.	2 2
Тема 17	Опрацювання лекційного матеріалу теми 17. Підготовка до виконання практичної роботи №17. Підготовка до захисту практичних робіт Підготовка до тестового контролю ТК2	1 1 4 6
Тема 18	Опрацювання лекційного матеріалу теми 18. Підготовка до виконання практичної роботи №18. Підготовка до написання контрольної роботи	1 1 4
Разом за 8 семестр:		90

Система поточного та підсумкового контролю.

У 8 семестрі поточний контроль здійснюється під час проведення аудиторних занять. Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять проходять у вигляді тестового. Під час контролю визначається рівень засвоєння теоретичного матеріалу дисципліни. Тестові контролю (ТК1, ТК2) проводиться на 5 і 11 тижнях і має на меті перевірку знань за темами 9-12, 13-18 відповідно. Окрім того студенти отримують оцінку (ЗПР) за виконання практичних робіт. Оцінку відмінно за практичну роботу студенти отримують за виконанні усі передбачені навчальною програмою навчальні завдання.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання стану оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками з дисципліни «професійна майстерність (за професійним спрямуванням)», і проходить у вигляді іспиту. Під час семестрового контролю враховуються результати здачі усіх видів робіт згідно із структурою залікових кредитів.

8 семестр			
Тестовий контроль		Захист практичної роботи	Семестровий контроль
ТК1	ТК2	ЗПР1, ЗПР2	іспит
0,2	0,2	0,2	0,4

Рекомендована література

Основна:

1. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – С.
2. Деркач А.А., Исаев А.А. Педагогическое мастерство тренера. Москва: Физкультура и спорт, 1981. – 375 с.
3. Жмарев Н.В. Управление деятельностью спортивной организации. – К.: Здоров'я, 1989. – 168 с.
4. Келлер В.С, Платонов В.М. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів. – Львів: УСА, 1993.
5. Мічуда Ю.П. Ринкові відносини та підприємництво у сфері фізичної культури і спорту: Навчальний посібник. – К.: Олімпійська література, 1995. – 152 с.
6. Шиян Б.М., Папуша В.Г. Теорія фізичного виховання: Навчальний посібник для студентів факультетів фізичного виховання. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 183 с.
7. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Моделирование педагогических ситуаций. – М., 1981
8. Воляннюк Н.Ю. Психологія професійного становлення тренера
9. Педагогіка: навч. посібник. / Галузьяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. – Вінниця, 2001.
10. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1992.
11. Грехнев В.С. Культура педагогического общения.: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990.
12. Натанзон З.Ш. Приемы педагогического воздействия.- М., 1972.
13. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Моделирование педагогических ситуаций. - М., 1981
14. Герцик М.С., Вацеба О.М. Вступ до спеціальностей галузі «фізичне виховання і спорт»: Навчальний посібник/2-е вид. – Львів: Українські технології, 2003. – 232с.
15. Вульфсон Б.Л. Высшее образование на Западе на пороге XXI века: успехи и нерешенные проблемы // Педагогика. . 1999. . №2. . С.84-91.

16. Болюбаш Я.Я., Василюк А.А. Украина, Польша, Европа. Интеграция педагогического образования // Персонал. . 1999. . №2. . С.19-22.

Допоміжна:

1. Занина Л.В., Меншикова Н.П. Основы педагогического мастерства. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 288с.
2. Кандыба В.М. Психическая саморегуляция. Теория и техника СК-Сверхсознания. – СПб.: Лань, 2001. – 448 с.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1987
4. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн 2. Психология образования. – М.: ВЛАДОС, 1998.
5. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии: Учебно-метод. пособие. – М.: Изд-во «Гном и Д», 2001. – 192 с.
6. Станкин М. И. Профессиональные способности педагога. Акмеология воспитания и обучения. – М.: Флинта. – 1998
7. Шлях до майстерності: Кн. для учителя / За ред. В. Ф.Паламарчук. – К., 1995
8. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб./ Упоряд.: І.А.Зязюн, Н.Г.Базилевич, Т.Г.Дмитренко та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 2006. – 606 с.

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан гуманітарно-педагогічного факультету

2017 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

дисципліни **Зміст і види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту**
для студентів галузі знань **01 Освіта / Педагогіка**
спеціальність **014.11 Середня освіта (фізична культура)**
Шифр дисципліни: **ВВС1.07**
Статус дисципліни: **Цикл професійної та практичної підготовки (вбіркова)**
Факультет: **гуманітарно-педагогічний**
Кафедра: **теорії і методики фізичного виховання і спорту**

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин							Вид семестрового контролю		
					Аудиторні заняття				Індивідуальна робота студента	Самостійна робота, в т.ч. ІРС	Курсовий проект			Курсова робота
			Європейські кредити	Години	Всього	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття				Залік	Іспит	
ДФН	4	7	5	150	68	34	-	34	-	82	-	-	-	+

Робоча програма складена на основі ОПП і навчального плану підготовки бакалаврів університету.

Програму складено _____ Солтик О.О.

Схвалено на засіданні кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту
Протокол № 1 від 31 серпня 2017 р.

зав. кафедрою теорії і методики фізичного виховання і спорту _____ Солтик О.О.

Робоча програма схвалена вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету

Голова Вченої ради _____ Станіславова Л.Л.

Хмельницький 2017

ВСТУП

Метою дисципліни “Зміст і види професійної діяльності фахівців у сфері фізичної культури і спорту” є засвоєння теоретичних знань, оволодіння вміннями та навичками, необхідними для ознайомлення зі своєю майбутньою спеціальністю, це прискорить процес адаптації до специфічних умов професійної діяльності в сучасній школі, виробничому колективі та в сфері фізичної рекреації та реабілітації. Вивчення матеріалу повинно сприяти ідейному формуванню майбутніх фахівців з фізичного виховання, спорту та фізичної реабілітації.

Навчальні заняття проводяться у формі лекцій, практичних занять і самостійної роботи.

На лекціях повідомляються теоретичні відомості основного характеру з головних розділів курсу:

- Особливості профорієнтації в Україні
- Професійне становлення фахівця
- Професійна підготовка
- Адаптація у професійній діяльності
- Мотивація і стимулювання праці
- Надійність викладача фізичного виховання
- Професійна діяльність учителя фізичної культури
- Професійна діяльність тренера
- Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації
- Професійна діяльність працівника державних або громадських органів управління фізичною культурою
- Професійна діяльність працівника спортивних клубів
- Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах

Студент повинен знати:

- Особливості профорієнтаційної роботи
- Основні етапи професійного становлення фахівця
- Особливості професійної підготовки
- Адаптація у професійній підготовці
- Основні мотиваційні теорії та стимулювання праці
- Особливості теоретичних і практичних положень професійної діяльності учителя фізичної культури;
- Особливості теоретичних і практичних положень професійної діяльності тренера
- Особливості теоретичних і практичних положень професійної діяльності фахівця з фізичної реабілітації
- Особливості теоретичних і практичних положень професійної діяльності працівника державних або громадських органів управління фізичною культурою

Студент повинен вміти:

- Застосовувати на практиці здобуті знання стосовно набуття педагогічної професії;
- Застосовувати на практиці здобуті знання стосовно набуття тренерського досвіду;
- Застосовувати на практиці здобуті знання стосовно діяльності фахівця з фізичної реабілітації
- Застосовувати на практиці здобуті знання стосовно діяльності працівника спортивних клубів
- Застосовувати на практиці здобуті знання стосовно діяльності працівника державних або громадських органів управління фізичною культурою

Анотація дисципліни: *Зміст і види професійної діяльності фахівця з фізичної культури* (5 кредитів), 7 семестр.

Навчальна дисципліна займає важливе місце в системі підготовки майбутнього фахівця з фізичної культури і покликана комплексно представити галузь фізичної культури і спорту. Даний предмет допоможе студентам краще познайомитися зі своєю майбутньою спеціальністю, прискорить процес адаптації до специфічних умов професійної діяльності в сучасній школі, виробничому колективі та в сфері фізичної рекреації, розширить знання про роль та значення фізичної культури і спорту у суспільстві. Згідно навчального плану дисципліна відноситься до циклу професійної та практичної підготовки нормативної частини, утворюючи суміжні зв'язки з дисциплінами свого розділу та природничо-наукового циклу підготовки (теорія і методика фізичного виховання, анатомія людини з основами спортивної морфології, біохімія, біомеханіка фізичних вправ, гігієна шкільна і фізичних вправ, історія фізичної культури, теорія і методика легкої атлетики, валеологія, теорія і методика спортивних ігор та туризм з методикою викладання, психологія спорту тощо). У процесі вивчення, в студента сформуються професійно-орієнтовані знання, практичні вміння і навички стосовно набуття педагогічної професії.

Структура залікових кредитів (4 курс 7 семестр)

Назва теми	Кількість годин, відведених на		
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу
Тема 1 – Професійне становлення фахівця	2	2	6
Тема 2 – Професійна орієнтація	2	2	6
Тема 3 – Професійна підготовка.	2	2	6
Тема 4 – Адаптація у професійній діяльності. Професійний відбір	4	4	10
Тема 5 – Мотивація і стимулювання праці	4	4	8
Тема 6 – Надійність викладача фізичного виховання	4	4	8
Тема 7 – Професійна діяльність учителя фізичної культури	6	6	12
Тема 8 – Професійна діяльність тренера-викладача	2	2	6
Тема 9 – Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації	2	2	4
Тема 10 – Працівники державних або громадських органів управління фізичною культурою та спортивного клубу	2	2	6
Тема 11 – Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах.	4	4	10
Разом за 7 семестр	34	34	82

**Зміст лекційного курсу
(4 курс 7 семестр)**

№	Перелік тем лекцій, їх анотації	Кількість годин
1	Професійне становлення фахівця: Класифікація професій. Основні етапи професійного становлення фахівця. Періодизація професійного становлення Література: [1-6]	2
2	Професійна орієнтація Вікові особливості професійного самовизначення. Проблеми профорієнтації сучасності. Види профорієнтаційної діяльності. Функцій складових системи профорієнтації. Профорієнтація: недоліки, які стали перевагами Література: [1-6]	2
3	Професійна підготовка. Характеристика основних документів, що регламентують освітню діяльність (навчальний план, акредитація, ліцензування спеціальностей). Компетентнісний підхід Література: [1-6]	2
4	Адаптація у професійній діяльності. Професійний відбір Адаптація і дезадаптація фахівця в організації, види професійної адаптації, чинники, що впливають на адаптацію. Література: [1-6]	4
5	Мотивація і стимулювання праці Проблема мотивації у професійній діяльності. Особливості мотивації у сфері фізичної культури і спорту. Види стимулювання праці. Література: [1-6]	4
6	Надійність викладача фізичного виховання Визначення надійності. Концепція дослідження надійності викладача фізичного виховання. Характеристика окремих складових надійності викладача. Література: [1-6]	4
7	Професійна діяльність учителя фізичної культури Спеціальність, спеціалізації, освітньо-кваліфікаційні рівні та посади фахівців фізичного виховання. Складники професійної майстерності. Педагогічна майстерність та педагогічна техніка вчителя. Посадові обов'язки вчителя фізичної культури. Характеристика умов і засобів праці учителя фізичної культури, характеристики праці в особливих умовах, психічні і функційні стани учителя фізичної культури. Література: [1-6]	6
8	Професійна діяльність тренера-викладача Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов'язки Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера Організація тренувального процесу. Підготовка спортсмена до змагань. Література: [1-6]	2
9	Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації Розвиток фізичної реабілітації в світі та в Україні Підготовка фахівців з фізичної реабілітації. Функції та професійні обов'язки фахівця з фізичної реабілітації. Література: [1-6]	2

10	Працівники державних або громадських органів управління фізичною культурою та спортивних клубів Посадова інструкція заступника начальника управління - начальника відділу фізичної культури і спорту управління у справах сім'ї, молоді та спорту. Загальні положення діяльності заступника начальника управління - начальника відділу фізичної культури і спорту управління у справах сім'ї, молоді та спорту. Завдання та обов'язки заступника начальника управління Права заступника начальника управління. Відповідальність заступника начальника управління Загальні положення. Література: [1-6]	2
11	Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах. Передовий досвід систем підготовки фахівців фізичного виховання найбільш економічно розвинених країн. Тенденції удосконалення систем підготовки фахівців фізичного виховання передових країн. Література: [1-6]	4
Разом за 7 семестр		34

Перелік практичних занять

№	Тема практичного заняття	Кількість годин
1	Професійне становлення фахівця Література: [1-6]	2
2	Професійна орієнтація Література: [1-6]	2
3	Професійна підготовка Література: [1-6]	2
4	Адаптація у професійній діяльності. Професійний відбір Література: [1-6]	4
5	Мотивація і стимулювання праці Література: [1-6]	4
6	Надійність викладача фізичного виховання Література: [1-6]	4
7	Професійна діяльність учителя фізичної культури Література: [1-6]	6
8	Професійна діяльність тренера-викладача Література: [1-6]	2
9	Професійна діяльність фахівця з фізичної реабілітації. Література: [1-6]	2
10	Працівники державних або громадських органів управління фізичною культурою та спортивних клубів. Література: [1-6]	2
11	Структура професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах. Література: [1-6]	4
Разом за 7 семестр		34

**Зміст самостійної роботи
(4 курс 7 семестр)**

№	Зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Опрацювання лекційного матеріалу теми №1, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6].	6
2	Опрацювання лекційного матеріалу теми №2, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6]. Вивчення нового матеріалу: Використання тестів і анкетування у профорієнтаційних цілях.	6
3	Опрацювання лекційного матеріалу теми №3, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6].	6
4	Опрацювання лекційного матеріалу теми №4, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6]. Підготовка до тестового контролю	10
5	Опрацювання лекційного матеріалу теми №5, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6].	8
6	Опрацювання лекційного матеріалу теми №6, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6]. Вивчення нового матеріалу: Визначення професійного середовища у педагогічній діяльності.	8
7	Опрацювання лекційного матеріалу теми №7, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6].	12
8	Опрацювання лекційного матеріалу теми №8, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6]. Підготовка до тестового контролю	6
9	Опрацювання лекційного матеріалу теми №9, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6].	4
10	Опрацювання лекційного матеріалу теми №10, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6]. Вивчення нового матеріалу: Діяльність спортивних клубів	6
11	Опрацювання лекційного матеріалу теми №11, відповідних літературних джерел, підготовка до практичної роботи [1-6]. Підготовка до тестового контролю Підготовка до контрольної роботи	10
Разом за 10 семестр		82

Система поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль здійснюється під час проведення аудиторних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять проходять у вигляді тестового. Протягом навчання передбачено три тестових контролю на 4, 10 і 16 тижнях.

Тестовий контроль №1 охоплює матеріал 1-4 тем.

Тестовий контроль №2 охоплює матеріал 5-8 тем.

Тестовий контроль №3 охоплює окремі питання 2, 6 і 10 тем, винесених на самостійне вивчення.

Під час контролю визначається рівень засвоєння теоретичного матеріалу дисципліни.

На 16 тижні проводиться захист практичних робіт, які виконувались упродовж семестру.

На 17 тижні проводиться підсумкова контрольна робота з метою оцінювання стану оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками з дисципліни «Зміст і види професійної діяльності фахівця сфери фізичної культури і спорту».

Оцінювання результатів навчання студентів за ваговими коефіцієнтами.

Аудиторна робота				СРС
Поточний контроль знань)	тестовий (теоретичних знань) TK1, TK2, BK:	Поточний контроль. Захист практичних робіт ЗПР	Контрольна робота КР	Поточний тестовий контроль (теоретичних знань) TK3
	0,4	0,2	0,2	0,2

Питання винесені до оцінки теоретичних знань у ході тестового контролю.

1. Охарактеризуйте основні терміни, які вживаються у професійній діяльності.
2. Назвіть відомі Вам етапи професійного становлення фахівця.
3. Наведіть відомі Вам класифікації професій.
4. Охарактеризуйте складові професійної орієнтації.
5. Розкрийте основні перепни на шляху проведення профорієнтаційної роботи.
6. Які професії на Ваш погляд є найпопулярніші та найщасливіші?
7. Охарактеризуйте етапи професійної підготовки.
8. У чому полягає суть підготовки фахівців на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик?
9. Поясніть суть професіографічного підходу у підготовці фахівця.
10. Поясніть суть акмеологічного підходу у підготовці фахівців.
11. Що розуміють під компетентнісним підходом у професійній підготовці фахівця?
12. Назвіть відомі Вам принципи професійної підготовки.
13. Охарактеризуйте основні методи навчання.
14. Розкрийте поняття професійної адаптації.
15. Охарактеризуйте відомі Вам види професійної адаптації
16. Назвіть відомі Вам кризи професійного становлення
17. Що потрібно знати майбутньому працівнику при оформленні його на випробувальний термін?
18. Що таке професійний відбір?
19. Охарактеризуйте відомі Вам теорії мотивації персоналу.
20. Які Ви знаєте мотиви праці?
21. Які методи використовують в управлінні мотивацією.
22. Які умови важливо дотримуватись для покращення мотивації на підприємстві?
23. Розкрийте відомі Вам визначення надійності.
24. Охарактеризуйте надійність суб'єкта праці.
25. З яких елементів складається структурно-функціональна модель надійності викладача фізичного виховання.
26. Які показники належать до професійно-педагогічного середовища викладача фізичного виховання.
27. Вкажіть спеціальності, які існують у сфері фізичної культури і спорту.
28. З яких елементів складається професійна майстерність вчителя фізичної культури.
29. Які функції виконує вчитель фізичної культури.
30. З чого складається педагогічна техніка вчителя фізичної культури.
31. Які посадові обов'язки вчителя фізичної культури?
32. Вкажіть основні функціональні обов'язки тренера.
33. Які складові входять до професійної майстерності?
34. Які основні питання вирішує тренер в процесі організації тренувального процесу?
35. Охарактеризуйте особливості підготовки спортсмена до змагань.
36. Чим займається фахівець фізичної реабілітації?
37. Де працює фахівець фізичної реабілітації?
38. Які вміння важливо мати для фахівця з фізичної реабілітації?
39. Які службові обов'язки покладаються на фахівців з фізичної реабілітації?

40. Які основні завдання покладені на заступника начальника управління - начальника відділу фізичної культури і спорту управління у справах сім'ї, молоді та спорту?
41. Які основні завдання покладені на головного спеціаліста відділу з питань фізичної культури та спорту?
42. Охарактеризуйте діяльність спортивного клубу.
43. Проведіть порівняльний аналіз фізкультурно-спортивної роботи у нашій країні з іншими розвинутими закордонними країнами.
44. Вкажіть які особливості підготовки фахівців в галузі фізичної культури і спорту в зарубіжних країнах.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Шкіль М.А., Романовський О.О. Тенденції і принципи подальшого розвитку вищої освіти // Освіта і управління. . 1999. . Т. 3. . №3. . С.103-114.
2. Вульфсон Б.Л. Высшее образование на Западе на пороге XXI века: успехи и нерешенные проблемы // Педагогика. . 1999. . №2. . С.84-91.
3. Болюбаш Я.Я., Василюк А.А. Украина, Польша, Европа. Интеграция педагогического образования // Персонал. . 1999. . №2. . С.19-22.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». – К., 1994. – 22с.
5. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України – К., 1996. – 31с.
6. Герцик М.С., Вацеба О.М. Вступ до спеціальностей галузі «фізичне виховання і спорт»: Навчальний посібник/2-е вид. – Львів: Українські технології, 2003. – 232с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Глузман О.В., Володько В.М. Особливості підготовки педагогічних кадрів в університетах США // Педагогіка і психологія. . 1998. . №4. . С.133- 140
2. Бычек А.А. Образование в Чехии // Фондовый рынок. . 2000. . №9. . С.22-23.
3. Баранов В.Н., Змеев С.И. Подготовка физкультурных кадров в республике Куба // Актуальные проблемы организации подготовки физкультурных кадров за рубежом: Сборник научных трудов / Под ред. С.И.Змеева. . Малаховка: МОГИФК, 1989. . С.22-29.
4. Лю Сяоянь Подготовка учителей в Китае // Педагогика. . 1999. . №3. . 117-120.

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Ефективна реалізація професійної діяльності будь якого фахівця неможлива без наявності у нього відповідного рівня здоров'я, фізичної підготовки тощо. Саме на виконання соціального замовлення, яке полягає у формуванні всебічно розвинутої гармонійної особистості фахівця, з високим рівнем здоров'я, який має необхідну фізкультурну освіту та фізичну підготовленість, спроможний до фізичного удосконалення, спрямована дисципліна «Теорія і методика фізичного самовдосконалення».

Мета дисципліни «Теорія і методика фізичного самовдосконалення»: формування системи знань і умінь щодо організації самостійного процесу фізичної досконалості.

Завдання:

1. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичної культури, потреби фізичного самовдосконалення;
2. Побудова модельних характеристик фізичної досконалості;
3. Формування системи знань з основ здорового способу життя, засобів, методів і форм фізичного виховання, організації і планування процесу фізичного самовдосконалення;
4. Засвоєння основних умінь і навичок самоконтролю в процесі фізичного вдосконалення.

Після вивчення дисципліни студент отримає:

знання:

- сучасні уявлення про предмет фізичного самовдосконалення;
- основні психологічні складові, які спонукають до фізичної досконалості;
- модельні характеристики фізичної досконалості;
- основні відомості про здоровий спосіб життя, організацію і планування оздоровчого тренування, засоби, форми і методи фізичного самовиховання.

вміння:

- проводити оцінювання рівня розвитку фізичних якостей;
- визначати основні фізіологічні показники;
- визначати гармонічний стан розвитку тіла на основі визначення складу тіла та основних розмірів;
- самостійно проводити оздоровчі заняття і контролювати свій фізичний стан.

ПРОГРАМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Складові фізичного самовдосконалення.

Тема 2. Психологічний блок:

- 2.1. потребнісно-мотиваційна сфера;
- 2.2. воля;
- 2.3. самоконтроль психологічних якостей.

Одержання і початок виконання індивідуальної контрольної роботи

Тема 3. Модель фізичної досконалості:

- 3.1. фізичні якості;
- 3.2. самоконтроль розвитку фізичних якостей;

Тематичний контроль №1 по темах: 1, 2.1-2.3, 3.1, 3.2

- 3.3. фізіологічні параметри;
- 3.4. самоконтроль фізіологічних показників;
- 3.5. морфологічна будова;
- 3.6. самоконтроль морфологічної будови.

Тема 4. Теоретичний блок:

- 4.1. засоби фізичного виховання;
- 4.2. методи фізичного виховання;
- 4.3. форми фізичного самовдосконалення;
- 4.4. основи здорового способу життя.

Тематичний контроль №2 по темах: 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 4.1-4.4.

Питання для підсумкового контролю

Підсумковий контроль (залік, тест)

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет

СЕРТИФІКАТ № 687

про визнання електронного освітнього ресурсу навчально-методичною працею Хмельницького національного університету

Вид електронного освітнього ресурсу: Дистанційний курс

Номер 799, назва

Теорія і методика фізичного самовдосконалення

Автор (и) Солтик О.О., Павлюк О.С.

Кафедра (підрозділ) Фізичного виховання

Дата розміщення ресурсу в інформаційній підсистемі Хмельницького національного університету Дистанційного навчання « 20 » 11 2012р.

Підпис професора/доцента

Затверджено рішенням Науково-методичної ради університету
Протокол № 6 від 25.06.2013р.

Голова науково-методичної ради

Костогриз С.Г.

(Костогриз С.Г.)

Додаток Л

Анкета

Визначення та прогнозування можливих потенційних небезпек у професійній діяльності вчителів фізичної культури.

Інструкція. Виконання професійної діяльності вчителя фізичної культури потребує від педагога здійснення різних професійних дій, прийняття швидких рішень в складних, непередбачуваних ситуаціях. Просимо Вас уявити ситуацію, яка може статись на уроці та обрати один із можливих варіантів її вирішення. Якщо жоден із поданих варіантів не задовольняє Ваш вибір, просимо все ж визначитись та обрати один найбільш прийнятний.

Завдання.

1. На початку уроку Ви виявили пошкодження частини бігової доріжки.
 - А) не будете проводити урок, доки дефект не буде ліквідовано; (2)
 - Б) огородите небезпечне місце і далі будете проводити урок; (1)
 - В) попередите учнів, щоб вони були обережні пробігаючи повз небезпечне місце і продовжите урок. (0)
2. Сьогодні на спортивному майданчику в секторі стрибків Вам потрібно прийняти норматив стрибок у довжину з розбігу. Перед початком стрибків Ви:
 - А) візуально оглянете чи немає в пісочній ямі для приземлень сторонніх предметів; (1)
 - Б) особливо не будете оглядати пісок, адже стрибова яма знаходиться на території школи; (0)
 - В) за допомогою граблів ретельно перевірити вміст піску. (2)
3. Учень запізнився на урок на 10 хвилин.
 - А) Ви не допустите учня до уроку (2)
 - Б) зробите зауваження і накажете йому приєднуватись до учнів, і далі продовжувати урок разом зі всіма. (0)
 - В) дасте йому завдання індивідуально зробити розминку і далі приєднуватись до групи учнів (1)
4. На початку навчального року учень хоче перевестися зі спеціально-медичної групи в основну.
 - А) ви не допустите учня до уроків доки він не принесе довідку від лікаря, про те що він може займатись в основній групі (2)
 - Б) Ви допустите його до занять, адже у нього не має скарг на здоров'я (0)
 - В) Ви допустите до уроку, проте попередите щоб учень приніс довідку обов'язково наступного разу. (1)
5. У Вас перший урок. Зранку Ви виявили що дерев'яна підлога не встигла висохнути після вологого прибирання.
 - А) Ви не почнете проводити урок доки підлога повністю не висохне (2)
 - Б) Ви попередите учнів про слизьку підлогу, щоб вони були обачними, і обережно будете далі проводити урок (1)
 - В) Ви не будете особливо звертати на це увагу, адже учні пройшли інструктаж з техніки безпеки і повинні бути обережними на уроці. (0)
6. Учень забув вдома спортивне взуття.
 - А) Ви не допустите учня до уроку, поки він не знайде спортивне взуття; (2)
 - Б) Ви допустите до уроку, проте попередите учня, щоб він акуратно займався; (1)
 - В) Ви не будете звертати увагу на цю обставину. (0)
7. Ви побачили в учениці ювелірні прикраси
 - А) Ви не допустите ученицю до уроку доки вона не знімить прикраси. (2)
 - Б) Ви попросите зняти прикраси, та сховаєте їх у себе на час уроку. (1)
 - В) Ви не будете звертати на це увагу (0)
8. Одному із учнів під час виконання важких фізичних навантажень стало зле.

- А) Ви скажете, щоб він присів і трішки відпочив від фізичного навантаження; (1)
- Б) Ви скажете, щоб учень зменшив інтенсивність виконання фізичної вправи; (0)
- В) Ви направите учня в медичний пункт, при цьому попросите когось із учнів супроводжувати його. (2)

9. Сьогодні Вам потрібно на уроці прийняти норматив з бігу. На тому самому уроці з фізкультури інша група дітей грають футбол

- А) Ви попросите іншого учителя, щоб той зупинив гру у футбол поки Ваші учні не здадуть норматив; (2)
- Б) Ви попередити, іншого учителя і учнів, щоб ті грали акуратно, доки Ваші учні не здадуть норматив (1)
- В) Ви будете приймати норматив з бігу, адже бігові доріжки не заходять за межі футбольного поля. (0)

10. В зимову пору року в залі термометр показує менше 10 градусів.

- А) Ви відміните заняття з фізкультури; (2)
- Б) Ви внесете корективи у план проведення уроку, суттєво збільшивши час на проведення розминки. (1)
- В) Схему проведення уроку залишите без змін, адже виконуючи вправи, учні швидше зігріються (0)

11. Під час уроку Ви згадали що не провели інструктаж з техніки безпеки:

- А) Ви зупините урок з фізичної культури і проведете інструктаж з безпеки (2)
- Б) Скажете учням, щоб вони були обережними до кінця уроку, та проведете інструктаж в кінці уроку. (1)
- В) Проведете інструктаж з техніки безпеки на наступному уроці. (0)

12. Ви проводите перший урок з фізичної культури. Яку стратегію проведення уроку Ви обирете?

- А) Дасте учням цікаву гру, щоб привернути інтерес до фізичної культури; (1)
- Б) Запропонуєте зайнятись тим, що їм найбільш цікаво. (0)
- В) Ближче познайомитесь із дітьми, щоб взнати їх фізичні можливості; (2)

13. Під час уроку Вас терміново попросили зайти до директора школи.

- А) Ви попросите учнів, щоб припинили заняття, поки Вас не буде; (0)
- Б) Призначили найбільш відповідального учня старшим на уроці, поки Вас не буде (1)
- В) Закінчите урок згідно із розкладом, лише потім зайдете до директора. (2)

14. Під час перерви учні підійшли до Вас з проханням позайматись самостійно у залі:

- А) Ви дозволите їм займатись, попередивши щоб були обережними. (0)
- Б) Ви дозволите їм займатись, при умові, що вони слідкуватимуть один за одним (1)
- В) Ви не дозволите їм займатись без присутності учителя з фізичної культури. (2)

15. Учень перед початком уроку Вас попередив, що пропускав перед цим уроки у зв'язку із хворобою

- А) Ви запропонуєте йому перший день не займатись; (0)
- Б) Скажете йому, щоб виконував вправи з меншою інтенсивністю, і слідкував за своїм самопочуттям. (2)
- В) Учень повинен займатись разом зі всіма, адже лікар надав довідку що він видужав. (1)

Оцінка результатів.

Від 27 до 30 балів. У Вас високий рівень умінь визначати та прогнозувати можливі потенційні небезпеки у професійній діяльності учителя фізичної культури.

Від 18 до 26 балів. Ваші дії містять ризики для здоров'я учнів і можуть призводити інколи до виникнення небезпеки під час уроку з фізичної культури.

Від 0 до 17 балів. Ваші професійні дії можуть нести потенційну загрозу здоров'ю учнів під час уроку з фізичної культури

Додаток М

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ №1,

Перевірка знань майбутніх учителів фізичної культури з фізіологічних, медико-біологічних закономірностей розвитку фізичних якостей, адаптації організму до фізичних навантажень:

1. Що таке гомеостаз?

- а) це процес, що зберігає стійкий стан цілого організму до мінливих умов навколишнього середовища;
- б) властивість організму відповідати змінами активності на зовнішній вплив;
- в) це процес, що полягає у пристосованості організму до навколишнього середовища;
- г) зміна повздовжніх і поперечних розмірів тіла людини.

2. Що розуміють під реактивністю організму?

- а) це процес, що зберігає стійкий стан цілого організму до мінливих умов навколишнього середовища;
- б) властивість організму відповідати змінами активності на зовнішній вплив;
- в) це процес, що полягає у пристосованості організму до навколишнього середовища;
- г) зміна повздовжніх і поперечних розмірів тіла людини.

3. Що називають адаптацією?

- а) це процес, що зберігає стійкий стан цілого організму до мінливих умов навколишнього середовища;
- б) властивість організму відповідати змінами активності на зовнішній вплив;
- в) це процес, що полягає у пристосованості організму до навколишнього середовища;
- г) зміна повздовжніх і поперечних розмірів тіла людини.

4. Які дві основні групи пристосувань виділяють в адаптації?

- а) первинні і вторинні;
- б) основні і другорядні;
- в) часткові і системні;
- г) фенотипічні і генотипічні.

5. В чому полягає суть функціональної адаптації?

- а) пристосування організму людини до мінливих умов навколишнього середовища;
- б) пристосування організму при якому відбуваються збільшення функціональних можливостей органів і систем;
- в) пристосування організму при якому відбувається перебудова органів і систем;
- г) виконання максимального і субмаксимального функціонального навантаження.

6. В чому полягає суть морфо функціональної адаптації?

- а) пристосування організму людини до мінливих умов навколишнього середовища;
- б) пристосування організму при якому відбуваються збільшення функціональних можливостей органів і систем;
- в) пристосування організму при якому відбувається перебудова органів і систем;
- г) виконання максимального і субмаксимального функціонального навантаження.

7. Вкажіть види компенсаторно-пристосувальних процесів під впливом фізичних навантажень:

- а) сприйняття і відчуття;
- б) зміна ЧСС і тиску;
- в) відчуття болю;
- г) атрофія і гіпертрофія.

8. Що називають гіпертрофією?

- а) процес, що характеризується зменшенням обсягу і розмірів органів,
- б) процес, що характеризується збільшення функціональних можливостей органу;
- в) процес, що характеризується зменшення функціональних можливостей органу;
- г) процес, що характеризується збільшенням маси функціональних одиниць органу.

9. Що називають атрофією?

- а) процес, що характеризується зменшенням обсягу і розмірів органів;
- б) процес, що характеризується збільшення функціональних можливостей органу;
- в) процес, що характеризується зменшення функціональних можливостей органу;
- г) процес, що характеризується збільшенням маси функціональних одиниць органу.

10. Назвіть основний подразник у спорті і фізичному вихованні:

- а) звуковий сигнал (свисток);
- б) психічне навантаження;
- в) фізичне навантаження;
- г) команди викладача.

11. При значному фізичному навантаженні відбуваються адаптаційні зміни в кістковій системі на молекулярному рівні, які полягають в:

- а) зменшенні в кістках частки неорганічних речовин по відношенню до органічних;
- б) збільшенні в кістках частки неорганічних речовин по відношенню до органічних;

в) збільшенні повздожніх і поперечних розмірів кісток.

12. Розмір кістково мозкової порожнини у кістках під впливом значних фізичних навантажень:

а) збільшується; б) зменшується; в) не залежить від фізичного навантаження.

13. Як впливає навколишня температура на рухливість у суглобах?

а) збільшує рухливість; б) не має суттєвого впливу;
в) зменшує рухливість; г) в одних суглобах збільшує в інших зменшує.

14. Метод індексів оцінки фізичного розвитку полягає в:

а) порівнянні антропометричних значень ознак із табличними (стандартними) даними;
б) визначенні м'язового компоненту;
в) співвідношенні окремих антропометричних ознак фізичного розвитку;
г) визначенні жирового компоненту;
д) визначенні кісткового компоненту.

15. Що називають екскурсією грудної клітини?

а) значення периметру грудної клітини при максимальному вдиху;
б) максимальний периметр грудної клітини при максимальному видиху;
в) сума значень периметрів розмірів грудної клітини при максимальному вдиху і видиху;
г) різницю в значеннях між периметром грудної клітини при максимальному вдиху і периметром грудної клітини при максимальному видиху;
д) добуток значень периметрів грудної клітини при максимальному вдиху і видиху.

16. Виберіть одну або декілька правильних відповідей. Онтогенезом і сенситивним періодом називають:

а) час між початком нанесення подразнення і початком м'язового скорочення;
б) сприятливий період розвитку рухових здібностей;
в) індивідуальний розвиток організму від моменту народження до закінчення життя;
г) морфо-функціональна перебудова організму під час індивідуального розвитку у зв'язку із набуттям ним спроможності до продовження роду.

17. Виберіть одну або декілька відповідей. Якими змінами характеризуються молодший шкільний, юнацький і зрілий вікові періоди розвитку людини?

а) зниження функцій організму, резервів адаптації;
б) складними морфо-функціональними перебудовами, які пов'язані з підготовкою до репродуктивної функції;
в) завершується формування клітин кори великих півкуль, створюються умови для аналітико-синтетичної функції мозку;
г) завершується структурне та функціональне дозрівання соматичних та вегетативних систем;
д) завершується формування і прогресивний розвиток організму.

18. Пубертатний період це:

а) морфо-функціональна перебудова організму під час індивідуального розвитку у зв'язку із набуттям ним спроможності до продовження роду;
б) час між початком нанесення подразнення і початком м'язового скорочення;
в) сприятливий період розвитку рухових здібностей;
г) індивідуальний розвиток організму від моменту зародження до закінчення життя.

19. Виберіть одну або декілька відповідей. Вікові періоди коли відбувається найбільш інтенсивне збільшення довжини і маси тіла:

а) період другого дитинства; б) підлітковий період;
в) перший рік раннього дитинства; г) період новонародження.

20. Виберіть одну або декілька відповідей. Швидкі м'язові волокна групи А більше пристосовані до роботи з переважним проявом:

а) швидкісно-силових здібностей; б) швидкості; в) витривалості;
г) швидкісної витривалості; д) силової витривалості.

21. Як проявляється сутність компенсованої фази втоми?

а) порушується не лише біомеханіка рухів, але й зменшується інтенсивність роботи;
б) незначне почервоніння, невелике потовиділення, жодних скарг, окрім відчуття легкої стомленості, прискорене дихання;
в) задана потужність роботи підтримується за рахунок додаткових вольових зусиль, виникають зміни біомеханічної структури рухової дії.

22. Вкажіть суть поняття «динамічний стереотип»:

- а) складна, незмінна система умовних рефлексів;
- б) складний ланцюг умовних рефлексів, коли подразник першого порядку запускає весь ланцюг послідовних рухових рефлексів;
- в) виконання фізичних вправ у русі.

23. Дайте визначення поняття «руховий навик»:

- а) це здатність виконувати вправу, концентруючи увагу на кожному русі, що входить до її складу;
- б) це звичні, добре координовані рухи, що виконуються швидко, легко й невимушено;
- в) це розвинуті в процесі виховання і цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, які визначають можливість і успішність виконання нею певної рухової діяльності.

24. Вкажіть вірну відповідь. Пульсацію легко можна пропальпувати на:

- а) променевої артерії; б) легеневої артерії;
- в) поверхневої скроневий; г) тильній артерії стопи.

25. Функціональні проби дозволяють виявляти:

- а) ранні ознаки перевтоми чи фізичного перенапруження, які виникають при неадекватних (надмірних) фізичних навантаженнях;
- б) ранні ознаки порушення опорно-рухового апарату.

26. Функціональні проби – це:

- а) дослідження, які дозволяють визначити темперамент людини;
- б) дослідження, які передбачають точно дозований вплив на організм людини різних чинників з метою вивчення реакції органів і систем у відповідь на дію подразника.

27. Вкажіть неправильну відповідь. Комплексне медичне обстеження проводиться з метою вирішення наступних питань:

- а) допуску до занять фізичними вправами;
- б) вибору найбільш сприятливого місця для проведення тренування вибору найбільш сприятливого їх виду (відповідно до індивідуальних морфологічних і функціональних особливостей організму);
- в) визначення оптимальної дози фізичних навантажень.

28. Виберіть неправильну відповідь. В залежності від ступеня впливу на організм розрізняють наступні види рухової активності людини:

- а) недостатня; б) мінімальна; в) оптимальна; г) надмірна; д) максимальна.

29. Недостатня рухова активність призводить до:

- а) швидкого згасання основних процесів життєзабезпечення, зниження функціональних можливостей організму;
- б) виникнення перевтоми та перенапруження діяльності основних фізіологічних систем організму;
- в) розширення резервних можливостей організму.

30. Мінімальна рухова активність призводить до:

- а) швидкого згасання основних процесів життєзабезпечення, зниження функціональних можливостей організму;
- б) розширення резервних можливостей організму;
- в) не забезпечує суттєвих позитивних змін.

31. Оптимальна рухова активність забезпечує:

- а) розширення резервних можливостей організму, формує вміння максимально ефективно їх використовувати в різних умовах існування, сприяє економізації фізіологічних функцій в стані спокою та при фізичних навантаженнях;
- б) швидке згасання основних процесів життєзабезпечення, зниження функціональних можливостей організму;
- в) виникнення перевтоми та перенапруження діяльності основних фізіологічних систем організму.

32. Надмірна рухова активність спричиняє:

- а) швидке згасання основних процесів життєзабезпечення, зниження функціональних можливостей організму;
- б) виникнення перевтоми та перенапруження діяльності основних фізіологічних систем організму;
- в) розширення резервних можливостей організму, формує вміння максимально ефективно їх використовувати в різних умовах існування, сприяє економізації фізіологічних функцій в стані спокою та при фізичних навантаженнях.

33. Оптимальне (адекватне) фізичне навантаження – це:

- а) це навантаження, яке не відповідає стану здоров'я та значно перевищує функціональні здібності людини під час його виконання, внаслідок чого всі функціональні системи вимушені працювати з перенапруженням;

б) навантаження, яке цілком і повністю відповідає стану здоров'я та функціональним здібностям організму людини.

34. Надмірне фізичне навантаження – це:

а) навантаження, яке не відповідає стану здоров'я та значно перевищує функціональні здібності людини під час його виконання, внаслідок чого всі функціональні системи вимушені працювати з перенапруженням;

б) навантаження, яке цілком і повністю відповідає стану здоров'я та функціональним здібностям організму людини

35. Яка зовнішня ознака відноситься до дуже сильного ступеня втоми при фізичному тренуванні?

а) напружений вираз обличчя;

б) велика пітливість у верхній частині тіла;

в) збільшення частоти дихання;

г) неточність виконання команд;

д) різке почервоніння або різка блідість обличчя.

36. Вкажіть невірну відповідь. До середнього ступеня втоми при фізичному тренуванні відносяться наступні ознаки:

а) пітливість всієї поверхні тіла, з «виступанням» солі;

б) збільшення частоти дихання, ритмічне дихання;

в) безпомилкове виконання команд;

г) скоординовані рухи

37. Виберіть невірну відповідь. До особливостей функціонального стану дітей, відносяться:

а) високий рівень збудливості та слабкість процесів гальмування;

б) більш низькі можливості серцево-судинної та дихальної систем;

в) більш швидкий період відновлення показників після фізичних навантажень;

г) більш виразні зміни вегетативних функцій;

д) менш економні витрати енергії.

38. Виберіть одну або декілька відповідей. Визначте вплив розминки на організм?

а) посилює швидкість протікання біохімічних реакцій;

б) надає можливість виконувати рухи з великою амплітудою без небезпеки розриву сполучної тканини в м'язах;

в) підвищує збудливість та лабільності нервових центрів;

г) активізує симпатико-адреналову систему;

д) розвиває фізичні якості.

39. Виберіть одну або декілька відповідей. Мета застосування відновних і підготовчостимулюючих фізичних навантажень у фізичному вихованні школярів:

а) для підготовки організму до інтенсивних м'язових навантажень;

б) підвищення розумової працездатності;

в) для розвитку функцій організму;

г) для зняття нервового стомлення, попередження перевтом.

40. Виберіть одну або декілька відповідей. Позитивний вплив атлетичної гімнастики на організм людини:

а) покращуються показники життєвого індексу та МСК;

б) активізація анаеробних механізмів енергозабезпечення;

в) гіпертрофія м'язових волокон;

г) активізація аеробних механізмів енергозабезпечення, збільшення величини МСК.

41. Функціональні можливості це:

а) це реалізація власних можливостей внаслідок тривалого систематичного тренування;

б) комплекс морфологічних і функціональних показників розвитку організму людини;

в) максимальна кількість потенціалів дії, яку збудлива тканина може відтворити за одну секунду;

г) діапазон між вихідною величиною функції в стані спокою і максимальною її величиною під час роботи з граничними навантаженнями.

42. Виберіть одну або декілька відповідей. Для гіподинамії є характерними:

а) зменшення рухливості людини;

б) зменшення м'язової сили;

в) зменшення сили м'язів, які здійснюють переміщення тіла в просторі;

г) зменшення сили м'язів, які підтримують позу;

д) зменшення рухової активності і швидкості рухів.

43. Виберіть одну або декілька відповідей. Гігієнічна норма добової рухової активності дітей молодшого шкільного віку:

- а) 15000-20000 кроків б) 25000-30000 кроків в) 3,6-4,8 год
г) 12-15 год д) 20000-25000 кроків е) 4,8-5,8 год

44. Якою повинна бу ти періодичність занять в оздоровчому тренуванні?

- а) 5 занять на тиждень; б) 2 заняття на тиждень; в) 3 заняття на тиждень;
г) 4 заняття на тиждень; д) 1 заняття на тиждень.

45. Які заходи найкраще сприяють попередженню стану перетренованості:

- а) переключати учнів на інший вид спортивної діяльності;
б) зменшити фізичні навантаження протягом 2-3 тижнів;
в) повноцінний сон, раціональне харчування та чергування роботи і відпочинку;
г) знизити обсяг і інтенсивність тренувальних занять.

46. Яке фізіологічне призначення фізкультпаузи:

- а) активізація всіх фізіологічних систем;
б) створення оптимального функціонального стану організму для наступної роботи;
в) активний відпочинок, відновлення розумової працездатності, профілактика гіподинамії;
г) відновлення оптимального функціонального стану організму;
д) розвиток фізичних якостей.

47. Виберіть одну або декілька відповідей. Чим характеризується первинна і вторинна втома:

- а) зниження інтенсивності роботи і порушення біомеханічних характеристик руху;
б) почервоніння обличчя без зниження інтенсивності роботи і порушення біомеханічних характеристик руху;
в) зниження працездатності органу чи системи організму, обумовлені внутрішніми факторами;
г) зниження працездатності органу чи системи організму, що обумовлені втомою структур, які регулюють їх діяльність;
д) зниження інтенсивності роботи без зміни біомеханічних характеристик руху.

48. Виберіть одну або декілька відповідей. Вкажіть способи боротьби з втомою:

- а) раціональний розподіл сил на дистанції; б) використання інерційних сил;
в) удосконалення спортивної техніки; г) емоційний чинник;
д) виконання прав на затримці дихання; е) припинення роботи.

49. Виберіть одну або декілька відповідей. Які фізичні вправи мають найбільший оздоровчий ефект:

- а) вправи, для розвитку силової витривалості; б) вправи, для розвитку гнучкості;
в) вправи, для розвитку загальної витривалості; г) вправи, для розвитку аеробної працездатності.
д) вправи, для розвитку анаеробної працездатності;

50. Вкажіть фізичні вправи, що спричиняють виникнення больових відчуттів у м'язах:

- а) ексцентричні; б) ізотонічні; в) ізометричні; г) ізокінетичні.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ №2,

Перевірка знань майбутніх учителів фізичної культури з планування, побудови, організації, контролю освітнього процесу з фізичної культури:

1. Який метод підбору фізичних вправ найбільш ефективний для розвитку м'язової системи?

- а) використання статичних навантажень; б) використання динамічних навантажень;
- в) поєднання статичних і динамічних навантажень.

2. Основним організаційно-педагогічним принципом програми з фізичного виховання є:

- а) розвиток пізнавальних інтересів і здійснення міжпредметних зв'язків;
- б) використання системи домашніх завдань на основі найбільш раціональних методів організації навчання школярів;
- в) диференційоване використання засобів фізичної культури на заняттях зі школярами різної статі та віку з урахуванням стану їхнього здоров'я, ступеня фізичного розвитку та рівня фізичної підготовленості;
- г) вироблення інструктивних навичок та умінь самостійних занять фізичними вправами.

3. Виберіть одну або декілька відповідей. Чому під час занять з молодшими школярами потрібно широко застосовувати наочність і показ виконання фізичних вправ, цілісний метод навчання?

- а) погано розвинене абстрактне мислення;
- б) незначна сила нервових процесів;
- в) процеси збудження переважають над гальмуванням;
- г) діти мають велику схильність до предметного, образного мислення.

4. В чому полягає суть принципу достатності фізичного навантаження:

- а) фізичні навантаження необхідно чергувати по інтенсивності впливу на серцево-судинну систему;
- б) обсяг фізичного навантаження повинен забезпечувати терміновий і кумулятивний тренувальний ефект;
- в) на уроці фізичної культури необхідно застосовувати фізичні вправи різного характеру;
- г) фізичні навантаження необхідно чергувати по спрямованості на розвиток окремих м'язових груп.

5. Як Ви розумієте термін «понад відновлення» ресурсів організму:

- а) відновлення всіх систем організму після виснажливої роботи;
- б) відновлення ресурсів організму понад до робочий рівень;
- в) відновлення витрачених ресурсів організму під час роботи.

6. Виберіть одну або декілька відповідей. Які методи використовують для визначення фізіологічної ефективності уроку фізичної культури:

- а) рефлексометрія; б) спірометрія; в) пульсометрія; г) хронометраж.

7. Який метод забезпечує найбільші темпи приросту м'язової маси:

- а) метод ізометричних зусиль; б) метод повторних зусиль;
- в) метод максимальних зусиль; г) метод негативних зусиль.

8. У чому суть методу негативних зусиль при розвитку м'язової сили:

- а) використовуються вправи з великим навантаженням вдвічі більшим від максимуму;
- б) використовуються вправи з відносно невеликим навантаженням, але з максимальною кількістю повторень;
- в) використовуються вправи з максимальним навантаженням, але з невеликою кількістю повторень;
- г) використовуються вправи ізометричного характеру тривалістю 3-6 с у підході.

9. Виберіть одну або декілька відповідей. Що визначає фізіологічна крива уроку?

- а) дає можливість оцінити відповідність навантаження завданням заняття;
- б) дає можливість вірно оцінити розподіл навантаження під час уроку фізичної культури;
- в) дає можливість вірно оцінити ступінь раціонального використання часу уроку;
- г) дає можливість оцінити відповідність навантаження функціональним можливостям тих, хто виконує фізичні вправи.

10. Якою повинна бути моторна щільність уроку фізичної культури в молодших класах?

- а) 70-80%; б) 40-60%; в) 60-70%.

11. В чому полягає призначення підготовчої частини уроку фізичної культури?

- а) відновлення фізіологічних показників організму до вихідного рівня;
- б) покращення функціонального стану організму школярів і їхньої фізичної підготовленості;

- б) удосконалюється в умовах, що вимагають збільшення фізичних зусиль;
- в) закріплюється в умовах зовнішніх і внутрішніх збиваючих чинників (перешкодостійкість);
- г) виконується в строго заданій формі і з точно обумовленим навантаженням.

23. Вкажіть, які з перерахованих принципів є загальнометодичними:

- а) принцип свідомості і активності, принцип наочності, принцип доступності і індивідуалізації;
- б) принцип безперервності, принцип системного чергування навантажень і відпочинку;
- в) принцип циклічної побудови занять;
- г) принцип вікової адекватності напрямів фізичного виховання.

24. Який принцип передбачає оптимальну відповідність завдань, засобів і методів фізичного виховання можливостям тих, що займаються?

- а) принцип свідомості і активності; б) принцип доступності і індивідуалізації;
- в) принцип науковості; г) принцип зв'язку теорії з практикою.

25. Який принцип передбачає планомірне збільшення обсягу і інтенсивності фізичного навантаження у міру зростання функціональних можливостей організму?

- а) принцип науковості; б) принцип доступності і індивідуалізації;
- в) принцип поступового нарощування розвиваючо-тренуючих дій;
- г) принцип безперервності.

26. Вкажіть, який принцип зобов'язує послідовно змінювати спрямованість фізичного виховання відповідно до вікових етапів і стадій людини, тобто стосовно періодів онтогенезу і особливо періодів вікового фізичного розвитку організму:

- а) принцип науковості; б) принцип систематичності і послідовності;
- в) принцип вікової адекватності напрямів фізичного виховання;
- г) принцип всебічного розвитку особи.

27. За часом здійснення контроль буває:

- а) фронтальний, комплексний, вибірковий, разовий, повторний;
- б) оперативний, бухгалтерський, статистичний;
- в) попередній, поточний, заключний.

27. Поточний контроль здійснюється:

- а) до фактичного початку уроку з фізичної культури;
- б) безпосередньо в ході проведення уроку;
- в) після завершення уроку з фізичної культури.

28. Виберіть неправильну відповідь. Організаційні форми фізичного виховання школярів поділяються на:

- а) урочні; б) позаурочні; в) індивідуальні.

29. Виберіть неправильну відповідь. В залежності від переважного розв'язання завдань уроки поділяють на:

- а) навчальні; б) тренувальні; в) контрольні; г) змішані; д) факультативні.

30. Виберіть неправильну відповідь. Урок фізичної культури складається з частин:

- а) підготовчої; б) допоміжної; в) основної; г) заключної.

31. Виберіть неправильну відповідь. При плануванні систем уроків обов'язково враховується реалізація дидактичних принципів навчання:

- а) послідовність; б) доступність; в) систематичність; г) циклічність.

32. Виберіть неправильну відповідь. Під час уроку з фізичної культури вирішується завдання:

- а) освітні; б) оздоровчі; в) профілактичні; г) виховні.

33. Виберіть неправильну відповідь. Серед способів виконання фізичних вправ розрізняють:

- а) одночасний; б) почерговий; в) поточний поперемінний; г) позмінний; д) бригадний.

34. Загальна щільність уроку це:

- а) відношення часу, витраченого на всі види педагогічно виправданої діяльності (виключаючи час простою) до часу уроку, помноженого на 100 %;
- б) відношення часу, витраченого на виконання вправ, до часу уроку, помноженого на 100 %;
- в) відношення часу, витраченого на проведення загальної частини уроку до часу уроку, помноженого на 100 %.

35. Моторна щільність уроку це:

- а) відношення часу, витраченого на всі види педагогічно виправданої діяльності (виключаючи час простою) до часу уроку, помноженого на 100 %;
- б) відношення часу, витраченого на виконання вправ, до часу уроку, помноженого на 100 %;

в) відношення часу, витраченого на проведення загальної частини уроку до часу уроку, помноженого на 100 %.

36. Виберіть неправильну відповідь. Дозування фізичного навантаження і реакція організму учнів на нього контролюються шляхом:

- а) спостережень за зовнішніми ознаками втоми;
- б) хронометрування уроку фізичної культури;
- в) визначення ЧСС через відповідні проміжки часу;

37. Певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети це:

- а) принцип навчання; б) форма навчання; в) метод навчання; г) засіб навчання.

38. Вкажіть неправильну відповідь. Виділяють наступні групи методів навчання:

- а) словесні; б) наочні; в) практичні; г) самостійні.

39. До словесних методів навчання не відноситься:

- а) бесіда; б) лекція; в) демонстрація; г) розповідь; д) пояснення.

40. До наочних методів навчання не відноситься:

- а) лекція; б) демонстрація; в) ілюстрація; г) спостереження.

41. Вкажіть неправильну відповідь. Конспект уроку з фізичної культури складається з:

- а) частини уроку; б) зміст уроку; в) дозування навантаження;
- г) методичні та організаційні вказівки; д) теоретичні відомості.

42. Учитель фізичної культури має прагнути, щоб загальна щільність уроку мала:

- а) 70 %; б) 80 %; в) 90 %; г) 100 %.

43. Вкажіть неправильну відповідь. Урок фізичної культури характеризується такими рисами:

- а) на уроках яскраво виражена дидактична спрямованість, зумовлена вирішенням освітніх завдань;
- б) керівна роль належить вчителю, який викладає предмет і здійснює виховання учнів;
- в) діяльність учнів чітко регламентується, а навантаження строго дозується згідно з їхніми індивідуальними можливостями;
- г) на уроках присутній постійний склад учнів, яким притаманна вікова однорідність;
- д) до змісту уроку обов'язково включаються рухливі і спортивні ігри.

44. Вкажіть неправильну відповідь. Найбільш характерними причинами травмування на уроках фізичної культури є:

- а) порушення в методиці занять; б) погане матеріально-технічне забезпечення;
- в) порушення санітарно-гігієнічних норм; г) використання змагального методу на уроці.

45. Вкажіть неправильну відповідь. Основні фізичні якості, які розвивають на уроці фізичної культури:

- а) сила; б) швидкість; в) витривалість; г) працездатність; д) гнучкість.

46. Яка з фізичних якостей потребує найбільшого прояву морально-вольових якостей учнів?

- а) гнучкість; б) швидкість; в) спритність; г) витривалість; д) сила.

47. Які дії учнів на уроці з фізичної культури належать до недоцілених?

- а) виконання фізичних вправ; б) слухання педагога;
- в) осмислення того, що сприймається; г) очікування черги для виконання своєї фізичної вправи. д) спостереження за виконанням вправ учителем і товаришами;

48. Вкажіть неправильну відповідь. Успішність із фізичної культури визначається за критеріями:

- а) рівнем засвоєння і практичної реалізації знань; б) виконанням нормативів шкільної програми;
- в) кількістю занять з фізичної культури за навчальний рік; г) якістю виконання рухових дій;
- д) вмінням самостійно займатися фізичними вправами.

49. Оцінюючи якість виконання фізичних вправ помилки умовно поділяють на:

- а) незначні; б) значні; в) грубі; д) системні.

50. Вкажіть неправильну відповідь. Причини, які негативно впливають на успішність учнів під час уроку з фізичної культури:

- а) недостатній руховий досвід; б) відставання в інтелектуальному розвитку;
- в) низький рівень фізичного розвитку; г) недостатній розвиток вольових якостей;
- д) високий рівень активності учнів на уроці.

Додаток Н

Список публікацій здобувача за темою дисертації Солтика Олександра Олександровича «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Монографія

1. Солтик, О. О. (2018). *Формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури: теорія і практика*. Хмельницький: ХНУ.

Навчальний і навчально-методичний посібники

2. Солтик, О. О., Ложкін, Г. В., & Воляннюк, Н. Ю. (2013). *Психологія праці*. Хмельницький: ХНУ.

3. Солтик, О. О., & Плахтій, П. Д. (2018). *Фізіологічні основи рухової активності*. Хмельницький: ХНУ.

Статті у фахових наукових виданнях України та в іноземних наукових періодичних виданнях

4. Солтик, О. О. (2012). Визначення надійності професійної діяльності викладача фізичного виховання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 29, 468–473.

5. Солтик, О. О. (2014). Періодизація професійного становлення суб'єкта педагогічної діяльності у сфері фізичної культури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 39, 444–448.

6. Солтик, О. О. (2017а). Актуальна і потенційна надійність вчителя фізичної культури у часовому вимірі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_20.

7. Солтик, О. О. (2017b). Визначення зв'язку між індивідуальними якостями вчителя фізичної культури і показниками його професійної надійності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 3, 235–241.
8. Солтик, О. (2017c). Визначення й обґрунтування компонентів, критеріїв та показників професійної надійності вчителя фізичної культури. *Обрії*, 2 (45), 74–80.
9. Солтик, О. О. (2017d). Вплив умов професійно-педагогічного середовища на показники професійної надійності вчителя фізичної культури. *Вісник Черкаського університету: педагогічні науки*, 15, 110–116 (1 міжнар. наук. база).
10. Солтик, О. О. (2017e). Обґрунтування педагогічної системи формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 4 (11), 404–414.
11. Солтик, О. О. (2017f). Роль педагогічної практики у процесі формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 5. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_5_20.
12. Солтик, О. О. (2017g). Структурно-функціональна модель актуальної надійності вчителя фізичної культури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1 (2), 274–285.
13. Soltyk, O. O., Pavliuk, O. S., Chopyk, T. V., Antoniuk, O. V., Pavliuk, Ye. O., & Biliński, J. (2017h). Pedagogical technology of physical education teachers' professional self-improvement. *Science and Education*, 4, 101–106. (9 міжнар. наук. баз).
14. Солтик, О. О. (2018a). Обґрунтування методики формування надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Науковий часопис. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 3К (97) 18, 530–534 (1 міжнар. наук. база).

15. Солтик, О. О. (2018b). Обґрунтування моделі професійно надійного вчителя фізичної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. Взято з https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/visnik_4_2018_pdn.pdf.

16. Солтик, О. О. (2018c). Проблема професійної надійності фахівця у науковому дискурсі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 52, 397–401.

17. Солтик, О. О. (2018d). Роль мотивації у формуванні професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 3 (14), 524–537.

18. Солтик, О. О. (2018e). Роль науково-педагогічних працівників у процесі формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 3 (2), 309–314.

19. Солтик, О. О. (2018f). Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на основі збільшення арсеналу фізичних вправ. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1 (12), 296–308.

20. Солтик, О. О. (2018g). Формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури. *Молодь і ринок*, 11 (166), 51–55 (3 міжнар. наук. бази).

21. Солтык, А. А. (2014). Психология профессиональной надежности преподавателя физического воспитания: стратегия и пути ее реализации. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта*, 1 (107), 162–167 (1 міжнар. наук. база).

22. Soltyk, O. (2017a). The peculiarities of physical education teachers' professional training: foreign experience. *Comparative Professional Pedagogy*, 7 (4), 39–44 (23 міжнар. наук. бази).

23. Soltyk, O., Pavlyuk, Ye., Vynogradskyi, B., Pavlyuk, O., Chopyk, T., & Antoniuk, O. (2017b). Improvement of professional competence of future specialists in physical education and sports during the process of vocational training. *Journal of Physical Education and Sport*, 17 (2), 964–969 (9 міжнар. наук. баз).

24. Soltyk, O. O. (2018a). Analysis of the level of formation of professional reliability of future teachers of physical education. *Sciences of Europe. Pedagogical Sciences*, 2 (32), 40–43 (6 міжнар. наук. баз).

25. Soltyk, O. O. (2018b). Comparative analysis of the level of formation of professional reliability of future and active teachers of physical education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (74), 180, 54–57 (12 міжнар. наук. баз).

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Солтик, О. О., Павлюк, О. Є., & Савченко, Р. Є. (2005). *Структура залікових кредитів у групах загально-фізичної підготовки студентів Хмельницького національного університету*. Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Проблеми фізичного виховання студентів». Дніпропетровськ: ДНУ.

27. Солтик, О. О. (2008). *Визначення форми огорожі спортивного майданчику для міні-футболу*. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю кафедри здоров'я людини та фізичного виховання, «Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання, спорту та фізичної реабілітації». Хмельницький: ХНУ.

28. Солтик, О. О., & Вешко, В. І. (2012). *Визначення помилок у діяльності викладача фізичного виховання*. Матеріали практичної конференції, присвяченої Року спорту та здорового способу життя і 50-річчю Хмельницького національного університету, «Здоров'я, фізичне виховання і спорт в умовах сьогодення». Хмельницький: ХНУ.

29. Солтик, О. О. (2013b). *Концепція дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної

конференції з міжнародною участю «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців». Хмельницький: ХНУ.

30. Солтик, О. О. (2014а). *Визначення критеріїв професійної надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України». Київ: НАУ.

31. Солтык, А. А., & Ложкин, Г. В. (2013b). *Стратегия исследования профессиональной надежности субъекта спортивно-педагогической деятельности*. Матеріали Международной научно-практической конференции психологов спорта и физической культуры «Рудиковские чтения – 2013», посвященной 120-летию со дня рождения Петра Антоновича Рудика. Москва: Российский государственный университет физической культуры, спорта, молодежи и туризма (ГЦОЛИФК).

32. Солтик, О. О. (2014b). *Забезпечення надійності викладача як передумова ефективного здійснення фізичного виховання студентів*. Матеріали другого регіонального науково-практичного семінару, приуроченого 65-й річниці створення кафедри фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету, «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді». Тернопіль: ТАЙП.

33. Солтик, О. О. (2015а). *Визначення ефективності діяльності як одного із показників надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук». Львів: Львівська педагогічна спільнота.

34. Солтик, О. О. (2015b). *Напрями дослідження надійності викладача фізичного виховання*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні». Львів: Львівська педагогічна спільнота.

35. Солтик, О. О. (2017а). *Професійна активність – складова надійності вчителя фізичної культури*. Матеріали IX Міжнародної науково-практичної

конференції «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи». Хмельницький: ХНУ.

36. Солтик, О. О. (2017b). *Теоретико-методологічні основи дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання (філософський рівень)*. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців». Хмельницький: ХНУ.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

37. Солтик, О. О. (2004). Інформаційна модель діяльності викладача фізичного виховання. *Молода спортивна наука України*, 8 (4), 321–324.

38. Солтик, О. О., Юглічек, Л. С., Базильчук, О. В., & Павлюк, Є. О. (2005). *Біологія і фізична культура: збірник тестів та завдань для абітурієнтів*. Хмельницький: ХНУ.

39. Солтик, О. О. (2007). *Спортивна метрологія: методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

40. Солтик, О. О., Павлюк, Є. О., & Павлюк, О. С. (2007). *Основи методики фізичного тренування: методичні вказівки для студентів груп загально фізичної підготовки та спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

41. Солтик, О. О. (2008). *Біомеханіка: методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

42. Солтик, О. О. (2010). *Спортивна морфологія: методичні вказівки до лабораторних робіт для студентів напряму підготовки «Здоров'я людини»*. Хмельницький: ХНУ.

43. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2011a). Визначення кореляційних взаємозв'язків педагогічних тестів загальної фізичної підготовки за комплексом показників, що характеризують морфологічні та функціональні можливості

каноїстів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 9, 117–123.

44. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2011b). Дослідження ефективності застосування комплексу педагогічних тестів для орієнтації каноїстів на різні змагальні дистанції. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 23–25.

45. Солтик, О. О. (2012a). Психологічні особливості зменшення травматизму у професійній діяльності викладача фізичного виховання. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, 62, 223–226.

46. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2012b). Визначення особливостей формування постави спортсменок, які займаються веслуванням на байдарках. *Молода спортивна наука України*, 16 (4), 167–171.

47. Солтик, О. О. (2013). Визначення педагогічного середовища викладача фізичного виховання. *Професійне становлення особистості*, 1, 158–163.

48. Солтик, О. О. (2015a). Контент-аналітичне дослідження критеріїв надійності викладача фізичного виховання. *Вісник Національного університету оборони України*, 3 (46), 285–289.

49. Солтик, О. О. (2015b). Безпомилковість, як показник надійності викладача фізичного виховання. *Професійне становлення особистості*, 4, 235–241.

50. Солтик, О. О., & Хіміч, В. Л. (2015c). Проблема комфортності на заняттях з фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 1, 149–156.

51. Солтик, О. О., & Флерчук, В. В. (2015). *Спортивні споруди: методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Фізична реабілітація»*. Хмельницький: ХНУ.

52. Солтик, О. О. (2016a). Аналіз теоретичних підходів до проблеми надійності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 1 (3), 220–228.

53. Солтик, О. О. (2016b). Особливості професійної діяльності викладача фізичного виховання вищої школи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*, 1 (5), 159–164.

54. Солтик, О. О. (2016c). Сучасні уявлення про надійність суб'єкта праці. *Вісник ХДУ. Серія: психологічні науки*, 1 (1), 106–110.

55. Солтик, О. О. (2018). *Професійна надійність вчителя фізичної культури: методичні вказівки до практичних занять для студентів спеціальності «Середня освіта (фізична культура)»*. Хмельницький: ХНУ.

56. Солтик, О. О., Базильчук, В. Б., Базильчук, О. В., & Дутчак, Ю. В. (2018). *SPA-технології*. Хмельницький: Моноскрипт.

Додаток О

Відомості про апробацію результатів дисертації Солтика Олександра Олександровича «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня:

1. VIII Міжнародна наукова конференція «Молода спортивна наука України» (Україна, м. Львів, 26-27 березня 2004). Друк статті на тему на тему: *«Інформаційна модель діяльності викладача фізичного виховання»*.

2. VII Міжнародна науково-практична конференція «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Україна, м. Хмельницький, 16-18 жовтня 2013 р.). Форма участі – доповідь на тему: *«Визначення педагогічного середовища викладача фізичного виховання»*.

3. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Україна, м. Хмельницький, 10-11 листопада 2015 р.). Форма участі – доповідь на тему: *«Безпомилковість, як показник надійності викладача фізичного виховання»*.

4. IX Міжнародна науково-практична конференція «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Україна, м. Хмельницький, 9-10 листопада 2017 р.). Форма участі – доповідь на тему: *«Професійна активність – складова надійності вчителя фізичної культури»*.

5. V Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Україна, м. Київ, 19 квітня 2013 р.). Форма участі - презентація навчального посібника *«Психологія праці»*.

6. Международная научно-практическая конференция психологов спорта и физической культуры «Рудиковские чтения – 2013» (Россия, г. Москва, 27-28 мая 2013 г. ГЦОЛИФК). Форма участия – доповідь на тему: *«Стратегия исследования*

профессиональной надежности субъекта спортивно-педагогической деятельности».

7. IX International Scientific-Practical Conference «Modern problem and prospects of development of physical education, health and training of future specialists in physical education and sport» (Україна, м. Київ, 22-23 березня 2018 р.). Форма участі – друк статті на тему: Проблема професійної надійності фахівця у науковому дискурсі.

8. II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Україна, м. Київ, 20 березня 2014 р.). Форма участі – доповідь на тему: *«Визначення критеріїв професійної надійності викладача фізичного виховання».*

9. X міжнародна науково-практична конференція «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Україна, м. Вінниця, 14-16 травня 2012 р.). Форма участі – друк статті на тему: *«Визначення надійності професійної діяльності викладача фізичного виховання».*

10. XII міжнародна науково-практична конференція «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Україна, м. Вінниця, 21-23 травня 2014 р.). Форма участі – друк статті на тему: *«Періодизація професійного становлення суб'єкта педагогічної діяльності у сфері фізичної культури».*

11. Міжнародна науково-практична конференція «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Україна, м. Львів, 27-28 лютого 2015 р.). Форма участі – публікація тез доповіді на тему: *«Напрями дослідження надійності викладача фізичного виховання».*

12. Міжнародна науково-практична конференція «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (Україна, м. Львів, 27-28 березня 2015 р.). Форма участі – публікація тез доповіді на тему: *«Визначення ефективності діяльності як одного із показників надійності викладача фізичного виховання».*

13. International congress of physical education, sport and kinetotherapy (Romania, Bucharest, 14-16 June 2018 p.). Participation form - presented the paper «*Motivation to self-improvement among physical education teachers*»

14. Society for Cultural and Scientific Progress in Central Western Europe «Scientific and professional conference pedagogy and psychology in the age of globalization – 2018» (Hungary, Budapest, 21 October 2018 p.). Participation form - print article on: «*Comparative analysis of the level of formation of professional reliability of future and active teachers of physical education*».

Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня:

1. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Україна, м. Хмельницький, 25-26 квітня 2013 р.). Форма участі – доповідь на тему: «*Концепція дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання*».

2. V Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Україна, м. Хмельницький, 30-31 березня 2017 р.). Форма участі – доповідь на тему: «*Теоретико-методологічні основи дослідження професійної надійності викладача фізичного виховання (філософський рівень)*».

Масові науково-практичні заходи регіонального рівня:

1. Науково-практична конференція «Проблеми фізичного виховання студентів» (Україна, м. Дніпропетровськ, 20-23 вересня 2005 р.). Форма участі – публікація тез доповіді на тему: «*Структура залікових кредитів у групах загально-фізичної підготовки студентів Хмельницького національного університету*».

2. Науково-практична конференція, присвячена Року спорту та здорового способу життя, 50-річчю Хмельницького національного університету «Здоров'я,

фізичне виховання і спорт в умовах сьогодення» (Україна, м. Хмельницький, 21-22 вересня 2012 р.). Форма участі – доповідь на тему: *«Визначення помилок у діяльності викладача фізичного виховання».*

3. Другий регіональний науково-практичний семінар «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді» (Україна, м. Тернопіль, 23-24 жовтня 2014 р.). Форма участі – публікація тез доповіді на тему: *«Забезпечення надійності викладача як передумова ефективного здійснення фізичного виховання студентів».*

Додаток П

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-02-76, факс: (0382) 67-42-65
 E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

29.10.18 № 144

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
СОЛТИКА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА
 на тему: «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності
 майбутніх вчителів фізичної культури»
 на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
 зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Представлена довідка засвідчує, що матеріали дисертаційного дослідження Солтика О.О. за темою «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури» впродовж 2016-2018 років впроваджувались в освітній процес гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

В освітній процес підготовки майбутніх фахівців сфери фізичної культури і спорту впроваджено педагогічну систему, спрямовану на формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, реалізовано низку педагогічних умов, успішно впроваджено низку навчально-методичних курсів. Зокрема, впроваджено курс «теорія і методика фізичного самовдосконалення», методичні рекомендації, щодо формування професійної надійності. Практичне застосування матеріалів дисертаційного дослідження знайшло відображення в розробці освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальністю середня освіта (фізична культура). А саме, одним із результатів професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури стало формування професійних компетентностей, пов'язаних із професійною надійністю.

Проведений педагогічний експеримент підтвердив дієвість теоретичних положень, поданих в авторській концепції. В експериментальній групі виявлено покращення рівня сформованості професійної надійності.

Перший проректор, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи,
 доктор економічних наук, професор

Войнаренко М.П.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
 вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpnu.edu.ua
 Web: http://www.kpnu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125616

Від 27.09.2018 № 81/18

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
 «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності
 майбутніх вчителів фізичної культури»
 на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю
 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
 СОЛТИКА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА**

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Солтика О. О. здійснювалось упродовж 2016-2018 років на базі факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Матеріали дослідження використовувались викладачами кафедри теорії і методики фізичного виховання під час проведення лекційних і практичних занять з дисциплін «Акмеологічні основи професійної діяльності», «Акмеологія фізичної культури», «Вступ до спеціальності», «Теорія і методика фізичного виховання», а також під час педагогічної практики. В освітньому процесі реалізовано педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх учителів фізичної культури. Практичне застосування результатів дослідження під час педагогічного експерименту сприяло формуванню у майбутніх викладачів фізичної культури: прагнення активно діяти, здатності здійснювати мовленнєву діяльність, спрямовану на передачу знань та управління навчально-виховним процесом, здатності творчо й ефективно проводити урок.

Результати впровадження було обговорено та схвалено на засіданні кафедри теорії і методики фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 10 від 07 червня 2018 р.). Результати дослідження рекомендовано для впровадження в освітній процес закладів вищої освіти педагогічного спрямування.

Проректор з наукової роботи,
 доктор фізико-математичних наук, професор

I. M. Konet
 І. М. Конет

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**
 вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
 тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-55,
 e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
 MINISTRY OF EDUCATION AND
 SCIENCE OF UKRAINE
**TERNOPIL VOLODYMYR HNATYUK
 NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
 2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
 tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 55
 e-mail: info@tnpu.edu.ua

від "02" "10" 2018 р. № 1252-33/03

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Солтика Олександра Олександровича на тему: **«Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури»** на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

На основі дисертаційного дослідження Солтика О. О., що здійснювалось в період 2016-2018 н.р. на базі факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, впроваджено в освітній процес теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури.

Результати дослідження знайшли широке застосування при викладанні дисциплін: «Професійна майстерність», «Професійна діяльність у сфері фізичного виховання», «Основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури», «Управління у сфері фізичної культури». Використання результатів дисертаційної роботи у ході освітнього процесу дозволяє покращувати якість професійної підготовки майбутніх вчителів, акцентуючи увагу на формуванні у них таких важливих характеристик надійності як, самовіддача, ефективність та безпомилковість.

Окрім формування надійніших характеристик цілеспрямований вплив на особу майбутнього вчителя фізичної культури, як під час викладання фахових дисциплін, так і під час педагогічної практики сприяє покращенню професійних компетентностей, підвищенню рівня професійної підготовки.

Результати впровадження було обговорено та схвалено на засіданні кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання (протокол № 1 від 26.09.2018 р.). Результати дослідження рекомендовано для впровадження в освітній процес закладів вищої освіти педагогічного спрямування та вищих закладів фізкультурної освіти.

Проректор з наукової роботи та міжнародного співробітництва

Зав. кафедрою теоретичних основ і методики фізичного виховання

Фальфушинська Г. І.

Боднар Я. Б.
102532

Міністерство освіти і науки України
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

82100, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, тел. (03244) 2-20-74, факс (03244) 3-83-76
 e-mail: administrator@pedro.uar.net р/р 31251202108508 в Дрогобицькому УДКСУ Львівській обл.,
 МФО 825014 код ЄДРПОУ 02125438

№ 654 " " 27.06. 2018р.

Довідка

про впровадження результатів дослідження Солтика Олександра Олександровича за темою: «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Упродовж 2016-2018 років на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка було апробовано і впроваджено у практику підготовки майбутніх вчителів фізичної культури результати дисертаційного дослідження Солтика О.О.

Експериментальна перевірка представленої автором педагогічної системи формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки через реалізацію педагогічних умов та використання арсеналу навчально-методичного комплексу засобів і прийомів, позитивно вплинули на показники, що характеризують професійну надійність майбутнього вчителя фізичної культури. Суттєвих змін набули такі показники, як самовіддача, ефективність та безпомилковість, що власне вказують на високий рівень професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури.

Результати педагогічного експерименту підтверджують ефективність запропонованих автором матеріалів та дозволяють стверджувати про доцільність їх використання у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури.

Результати впровадження обговорено та схвалено на засіданні кафедри спортивних дисциплін і туризму (протокол № 7 від 26 червня 2018 року) Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Завідувач кафедри спортивних
 дисциплін і туризму,
 доктор педагогічних наук, доцент

Кондрацька Г.Д.

Проректор з наукової роботи
 Дрогобицького державного педагогічного
 університету імені Івана Франка

Пантюк М.П.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744) 3-45-82,
 E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р 35227252004420,
 банк одержувача Державна казначейська служба України МФО 820172, код 02125639

03.07.2018 № 1028/01 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук Солтика Олександра Олександровича на тему: «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Результати дисертаційного дослідження Солтика О.О. використовувались у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у період 2016-2018 н.р.

Практичне застосування мали такі теоретичні і практичні результати наукового дослідження: модель професійно надійного майбутнього вчителя фізичної культури, педагогічна система формування професійної надійності майбутнього вчителя фізичної культури, навчально-методичний комплекс з окремих дисциплін.

Перенесення знань з теорії надійності на процес підготовки майбутніх вчителів фізичної культури дозволило виявити низку важливих характеристик професійної надійності, зокрема безпомилковість, ефективність і самовіддачу майбутнього педагога, формування яких сприяло покращенню якості професійної підготовки. Реалізація педагогічних умов під час вивчення дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Професійна діяльність у сфері фізичного виховання» та інших з використанням комплексу дидактичних матеріалів позитивно вплинуло на формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури.

Результати педагогічного дослідження Солтика О.О. мають теоретичну і практичну значущість в сфері теорії і методики професійної освіти, сприяють покращенню якості професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, в частині формування професійної надійності. Результати впровадження було обговорено та схвалено на засіданні кафедри теорії і методики фізичного виховання (протокол № 11 від 26.06.2018 р.)

07103.

Ректор

проф. О.І. Безлюдний

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, факс (0332) 72-01-23
 e-mail: post@eenu.edu.ua, web: <http://www.eenu.edu.ua>, код ЄДРПОУ 02125102

06.08.2018 № 03-28/02/2167

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук Солтика Олександра Олександровича на тему: «Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності майбутніх вчителів фізичної культури» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Результати дисертаційного дослідження Солтика О.О. було апробовано і впроваджено у практику підготовки майбутніх вчителів фізичної культури на факультеті фізичної культури, спорту та здоров'я Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки упродовж 2016-2018 н.р.

Здійснено апробацію в освітньому процесі моделі професійно надійного вчителя фізичної культури. Головний акцент у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів було зроблено на врахуванні низки педагогічних умов та застосуванні методики формування професійної надійності.

Проведений педагогічний експеримент підтвердив на практиці дієвість теоретичних положень, поданих в авторській концепції та ефективність методики формування професійної надійності. В експериментальній групі виявлено покращення самовіддачі, ефективності та безпомилковості, що характеризують професійну надійність майбутніх вчителів фізичної культури. Результати дисертаційної роботи було обговорено та схвалено на засіданні кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 15 від 06 червня 2018 р.).

Перший проректор,
 проректор з адміністрування

Цьось А. В.

Белікова Н. О.
 0504382999